

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ASYA-PASİFİK ÇALIŞMALARI
UYGULAMA ve ARAŞTIRMA MERKEZİ (APAM)

Ankara Üniversitesi Yayın No: 713

APAM Yayın No: 12

TÜRKİYE'DE VIETNAM ÇALIŞMALARI-I

TÜRKİYE'DE VIETNAM ÇALIŞMALARI-I

Editör

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Para ile Satılamaz

Ankara - 2021

TÜRKİYE'DE VIETNAM ÇALIŞMALARI-I

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR

Ankara - 2021

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 713
Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
APAM Yayınları: 12

ISBN: 978-605-136-525-1

Yazarların görüşlerinin sorumluluğu kendilerine aittir.

Redaktörler
Doç. Dr. Yalçın KAYALI
Aysun HARPER

Baskı Yeri:
Ankara Üniversitesi Basımevi
İncitaşı Sokak No: 10 06510 Beşevler / ANKARA
Tel: (0312) 213 66 55
Basım Tarihi: 13/08/2021

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
<i>TRAN Quang Tuyen-NGUYEN Phu Tan Huong</i> Kovid Sonrası Dönemde Vietnam-Türkiye İlişkilerinin Geliştirilmesi	7
<i>Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN</i> Vietnam'da Devlet ve Toplum	15
<i>Şerif Alp ATA KCAN</i> Yükselen Ejderha: Güneydoğu Asya'nın Turizm Yıldızı Vietnam	47
<i>Ali TEZÖLMEZ</i> Vietnam Ekonomisinin Kısa Bir Değerlendirmesi	65
<i>Ahmet Faruk IŞIK-NGUYEN Cong Tung</i> Dünyanın Yeni Üretim Merkezi Olma Yolunda Vietnam ve Ekonomisi	73
<i>Cenker GÖKER</i> Vietnam Vergi Sistemine Genel Bir Bakış	93
<i>Kubilay ATİK</i> Ly Hanedanı Dönemi'nde Dai Viet Krallığı: İlk Bağımsız Vietnam Hanedanı	99
<i>Abdürreşit Celil KARLUK</i> Ana Hatları ile Çin-Vietnam İlişkileri	109
<i>Vusal GULIYEV</i> Geçmişten Günümüze Vietnam Kültürü Üzerindeki Çin Etkisine Tarihsel Bakış	137
<i>Mehmet ÖZAY</i> Malezya-Vietnam İlişkileri	159
<i>Yalçın KAYALI</i> Güney Asya'nın İki Müttefik Gücü: Hindistan-Vietnam İlişkilerinin Kısa Tarihi	185
<i>Haluk KARADAĞ</i> Güneydoğu Asya Güvenlik Denkleminde Vietnam Silahlı Kuvvetlerinin Rolü	203

<i>A. İnci SÖKMEN ALACA</i>	
Vietnam Savaşı ve ABD'nin Gücünün Sınırları	215
<i>Teyfik Orçun ÖZGÜN</i>	
CIA Belgelerinde Kruşçev Sonrası Sovyet Politikası'nda Vietnam Sorunu	233
<i>Ekrem SALTİK</i>	
Saygon Limanı'nda Bir Türk Kadını: Nazlı Tlabar'ın Vietnam Günleri ...	253
<i>Ertuğrul EVİS</i>	
Cumhuriyet Gazetesi Örneğinde Türk Basınında Fransız-Vietnam Savaşı'nın Yansımaları (1946-1954)	293
<i>Ari FİNE</i>	
Vietnam'daki Müslüman Cham Halkı Üzerine	307
<i>Ahmet Yiğitalp TULGA</i>	
Tayvan Basınında 2012-2020 Yılları Arasında Vietnamlı İşçiler	319
<i>Ekrem SALTİK-Nazlı SALTİK</i>	
Birleşmiş Milletler (1999-2004) Vietnam Mümessili Prof. Dr. Ömer Ertur ile Röportaj	335
<i>Tuana Fulya ÖZMEN</i>	
Vietnam Hakkında	349

SUNUŞ

Türkiye'nin son yıllarda ilişkilerini geliştirmeye başladığı Güneydoğu Asya ülkelerinden biri de hızla büyüyen ekonomisi, dinamik nüfusu ve güzel doğasıyla öne çıkan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'dir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihi, kırk üç yıl öncesine uzanıyor olmakla beraber halklarımız arasındaki temasın tarihçesi, çok daha eskilere dayanmaktadır. Kişisel gözlemlerimize göre Türkiye'deki Vietnam algısının temelinde, büyük oranda Vietnam Savaşı yatmaktadır. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin, 1965 yılında doğrudan savaşa dâhil olmasıyla Türk medyası, savaşı daha yakından ve dikkatle izlemeye başlamış bu durum, Türk halkının da savaşı ilgiyle takip etmesini sağlamıştır. Bu savaşı konu edinmiş Hollywood filmlerinin de Vietnam'ın, Türkiye'de tanınıp, bilinmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Vietnam'daki Türkiye algısı ve bilgisinin şimdiki durumu ve oluşum aşamaları hakkında, maalesef ülkemizde yayımlanmış, ciddi, akademik bir çalışma olmadığından -Vietnam'daki Türk tarihi çalışmaları ile ilgili bir makalenin hazırlanmakta olduğunu biliyoruz- Vietnam'daki Türk imajının nasıl olduğu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu noktada, yine kişisel gözlem ve tecrübemize başvuruyoruz: Ankara Üniversitesi'ne intisap etmeden önce, bir süre TOYOTASA firmasının görevlisi olarak Japonya'da çalışmıştık. Toyota şehrinde bulunan Takaoka fabrikasının dinlenme alanında otururken, yan çapraz masada on, on iki kadar Asyalıdan oluşan bir grubun bize bakarak aralarında konuşmakta olduklarını hissettik. Anladığımız kadarıyla, nereli olduğumuz konusunda konuşuyor, tahminde bulunuyor fakat bize sormaya da çekiniyorlardı. Biz de grubun yanına gidip selam verdikten sonra nereli olduklarını sorduk; Vietnamlı olduklarını öğrenince de izin isteyip yanlarına oturduk. Grup lideri ile sohbet ederken Türk olduğumuzu söylediğimizde, neredeyse tamamı önce Aziz Nesin, sonra Atatürk dediler. Açıkçası çok şaşırmıştık. Bu isimleri nereden bildiklerini sorduğumuzda, Aziz Nesin'in kitaplarının Vietnamca olarak yayımlanmış olduğunu ve birçok Vietnamlının onun kitaplarını okuduğunu söyleyip, Atatürk'ü ise okulda öğrendiklerini, büyük bir komutan ve lider olduğunu bildiklerini ilave

etmişlerdi. Bu tecrübeden yola çıkarak Vietnamlıların okullarında bizim liderimizi ve edebiyatçımızı öğrendiklerini göz önüne alırsak, onların bizim hakkımızda görece daha bilgili olduklarını düşünebiliriz.

Türkiye’de, Vietnam üzerine yapılmış az sayıdaki çalışmaya bakacak olursak, büyük çoğunluğunun çeviri olduğunu ve daha çok Vietnam Savaşlarını konu edindiğini görmek mümkündür. Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi APAM olarak, farklı disiplinlerden akademisyen ve uzmanlarımıza Vietnam üzerine akademik bir eser ortaya çıkarmak istediğimizi bildirerek, destek talebinde bulunduk. *Türkiye’de Vietnam Çalışmaları-I* kitabı, bu projemizin ürünü olarak, içeriği itibarıyla ülkemizde yapılmış ilk çalışmadır. Bu eserin hayat bulmasında büyük katkısı olan yazarlarımıza, kitabın redaksiyonunda ve hazırlanmasında katkısı bulunan Sayın Doç. Dr. Yalçın KAYALI’ya, Sayın Aysun HARPER’a, Ankara Üniversitesi Basımevi’nin sayın çalışanlarına müteşekkirimiz. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçisi Ekselans TRAN Quang Tuyen’a, Büyükelçilik yetkilileri Sayın NGUYEN Phu Tan Huong ve HOANG Thu Thuy’a da katkıları için teşekkür ederiz. Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR’a Merkezimizin çalışmalarına ve bu kitabımızın yayımlanmasına verdiği destekten ötürü şükranlarımızı sunarız.

Prof. Dr. A. Merthan DÜNDAR
APAM Müdürü

KOVID SONRASI DÖNEMDE VIETNAM-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

TRAN Quang Tuyen - NGUYEN Phu Tan Huong⁺*

Vietnam-Türkiye ikili ilişkileri, 42 yıl önce kurulmuş olup, herhangi bir önemli engel ve çıkar çatışması olmamasına rağmen, ilişkilerin tam anlamıyla kapsamlı bir şekilde gelişmediği aşikârdır. İkili ilişkilere yeterince özen gösterilmemesinden dolayı, iki ülkenin birbirleriyle ilgili bilgilerinin hâlâ sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. İkili ilişkiler, 2017'den 2019'un sonuna kadar, özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda gelişmeye başlamış olmakla beraber, 2020'nin başından itibaren Kovid-19 salgınının etkileri nedeniyle ertelenme sürecine girmiştir. Tüm işbirliği alanlarında devasa potansiyele dayanan iyi ilişkilerin, yakın gelecekte özellikle de Kovid sonrası dönemde gelişmesi beklenmektedir.

Vietnam-Türkiye İlişkilerini Geliştirmenin Temel Yolu

Siyasi ve diplomatik alanda; Vietnam ve Türkiye kendi dış politikalarında birbirlerine öncelik vermemişlerdir. Bununla birlikte, son zamanlarda Türkiye'nin dış politikası, yalnızca "NATO ve Avrupa Konseyi Üyesi" olarak değil, özellikle Asya-Pasifik'e doğru yeni bir rotaya girmiştir.¹ Ağustos 2019'daki 11. Büyükelçiler Konferansı'nda yeni Asya girişimi; *Yeniden Asya* inisiyatifinin başlatıldığı ilan edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın resmî internet sitesinde de "Türkiye, ASEAN ile ilişkilerini geliştirmeye özel önem veriyor" denilmiştir.² Gerçekte, Türkiye 2017'den beri ASEAN'ın Sektörel Diyalog Ortağı olup, ASEAN'ın Diyalog

* *Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçisi.*

⁺ *Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti Türkiye Büyükelçiliği, Birinci Sekreter.*

¹ *Turkey Launches Asia Anew Initiative in Diplomacy*, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/08/06/turkey-launches-asia-anew-initiative-in-diplomacy>

² *Türkiye'nin Asya-Pasifik Bölgesi ile İlişkileri*, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-relations-with-east-asia-and-the-pacific.en.mfa>

Ortağı olmaya çalışmaktadır. Vietnam, Türkiye ile bölgeyi birbirine bağlayan bir köprü görevi görmek üzere, Türkiye'nin ilişkilerini ilerletmek istediği kilit ASEAN üyelerinden biridir.

Vietnam, ASEAN'a katılmasından ve 1995'te ABD ile diplomatik ilişkilerini normalleştirmesinden bu yana, dış politikasında komşu ülkelere ve dünyadaki büyük güçlere daha aktif bir şekilde öncelik vermiştir. Vietnam perspektifinden Türkiye, son birkaç yılda hem Vietnam liderlerinden hem de halkından çok fazla ilgi görmektedir. Avrupa ve Asya'nın iki kıtasını ve Orta Doğu Bölgesi'ni birbirine bağlayan özel bir konumda bulunan Türkiye, Vietnam'ın Orta Doğu ve Güney Avrupa'daki ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi için bir kapı görevi görebilir.

Dünya'da yeni doğmakta olan bir orta güç,³ bir G-20 üyesi ve bölgesel bir güç olarak Türkiye, dış politikasını bölgesel meselelere olumlu bir şekilde dâhil olacak şekilde ayarlamış, Orta Doğu'daki ülkelere önemli kamu mallarına katkıda bulunmaktadır. Bölgede iç savaşlardan mustarip ülkelere insani yardım ve resmî kalkınma yardımı sağlamanın yanı sıra Türkiye, İslam Ülkeleri Teşkilatı'nda (İİT), birçok çatışmanın çözümünde arabulucu rol oynamıştır. Şu anda Türkiye, komşu ülkelerle ve Rusya, Çin, Japonya, Kore ve ASEAN ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak, son birkaç yılda iki ülke arasında birçok üst düzey resmî ziyaret gerçekleştirilmiştir. Türkiye Başbakanı Sayın Binali Yıldırım'ın dikkat çekici bir şekilde, “geç ama iyi bir başlangıç” olarak nitelendirildiği Ağustos 2017'deki resmî ziyaretinin sonrasında,⁴ Vietnam Ulusal Meclisi Başkanı Nguyen Thi Kim Ngan, Ekim 2018'de Türkiye ziyaret etmiş, CPV Merkez Komite Kitle Seferberlik Komisyonu Başkanı Politbüro üyesi Truong Thi Mai liderliğindeki Vietnam Komünist Partisi (CPV) heyeti de ev sahibi hükümetin daveti üzerine, Ağustos 2019'da Türkiye'ye bir ziyaret daha gerçekleştirmişlerdir.

İyi bir dostluğa sahip Vietnam ile Türkiye'nin ilişkileri, 7 Haziran 1978 tarihinde kurulmuştur. Ekim 1999'da Vietnam'ın İstanbul'da ticari temsilciliği

³ Jorge A. Schiavon and Diego Dominguez, *Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey and Australia (MIKTA): Middle, Regional, and Constructive Powers Providing Global Governance, Asia and the Pacific Policy Studies*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/app5.148>

⁴ *Turkish Prime Minister Concludes Vietnam Trip* (August 24, 2017), <https://www.trtworld.com/turkey/turkish-pm-concludes-vietnam-trip-9873>

kurulmuş ve Temmuz 2002'de Türkiye Vietnam Başkonsolosluğu'na yükseltilmiştir. Başkonsolosluk, Ekim 2003'te Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçiliği'ne yükseltilerek, başkent Ankara'ya taşınmıştır. Vietnam-Türkiye ikili ilişkilerinde yukarıda belirtilen iyileştirmelerin yanı sıra, çok taraflı bazda iki ülke, ortak uluslararası kuruluşların gündemlerinde birbirlerini destekleme konusunda anlaşmışlardır. Türkiye, Vietnam'ın 2020-2021'de BM Güvenlik Konseyi'nde kalıcı olmayan sandalye teklifini desteklemiştir. Ankara ayrıca Vietnam'dan Türkiye'nin 2017-2021 dönemi için UNESCO'nun Yürütme Kurulu üyesi olma çabalarına destek vermesini istemiştir.

İkili ekonomik işbirliği ile ilgili olarak; Vietnam, Türkiye'yi Orta Doğu ve Güney Avrupa Bölgesi'ndeki en önemli ekonomik ortaklarından biri olarak görmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye, Vietnam'ın Orta Doğu'daki en büyük petrol dışı ticaret ortağıdır. Ancak ilişkilerin daha dengeli bir şekilde geliştirilmesi ve ticaret açığının azaltılması önemlidir. İkili ticaret, 2011'de 1,1 milyar ABD dolarından 2014'te yaklaşık 2,2 milyar ABD dolarına yükselmiş ve 2017'de 3,2 milyar ABD dolarını aşmıştır. Türkiye'ye yapılan ihracat, 2017'de 3 milyar dolara yaklaşmış olup, başlıca ihracat ürünleri arasında bilgisayarlar ve elektronik cihazlar, cep telefonları ve telefonlar, iplik ve deniz ürünleri, biber ve çay gibi tarım ürünleri yer almaktadır. 2017 yılında Türkiye'den yapılan ithalat, 224 milyon ABD dolarına ulaşmış olup, başlıca mallar; makine, kumaş, farmasötik ürünler ve kimyasallardır.⁵ 2018 yılından itibaren ikili ticaret hacmi belirli faktörler nedeniyle azalmış. 2018 yılında karşılıklı ticaret 2 milyar ABD dolarının üzerine çıkmış olup, Vietnam yaklaşık 1,8 milyar ABD dolarlık ihracat yapmış ve 308 milyon ABD dolarlık ithalat yapmıştır. Vietnam 2019 yılında Türkiye'ye 1,8 milyar ABD doları olan ticaret hacminin içinde 1,5 milyar ABD doları ihracat yapmıştır. 2020 yılının ilk 4 ayında Kovid-19 salgınından etkilenen ikili ticaret hacmi, 456,9 milyon ABD doları olurken, Vietnam 375,7 milyon ABD doları ihracat ve 81,2 milyon ABD doları ithalat yapmış olup, 2019 yılı ile kıyaslandığında %33,5 ve %23,1 düşüş yaşanmıştır.

Dünya'da “dinamik yatırımcı” olarak nitelendirilen Türkiye, Vietnam'daki yatırımlarını 2017'den bu yana artırmıştır. Türkiye, Vietnam'a

⁵ Koushan Das (October 4, 2018), *Vietnam and the Middle East: Bilateral Trade Relations*, <https://www.vietnam-briefing.com/news/vietnam-and-the-middle-east-bilateral-trade-relations.html/>

2017 yılında 18 proje ile 708,2 milyon ABD doları yatırım yapmıştır. Türkiye, 2018 yılında Vietnam'a yatırım yapan ülke ve bölgeler arasında 19 proje ve 708,4 milyon ABD doları toplam sermaye ile 25. sırada yer almaktadır. 2019 yılında 150.000 ABD doları değerinde 3 yeni proje daha eklenmiştir. Projelerin çoğu, işleme sanayi, tarım ürünleri ve hızlı tüketim malları üretmeye odaklanmıştır. Vietnam Ulusal Meclisi Başkanı Nguyen Thi Kim Ngan, Ekim 2018'de Türkiye'ye yaptığı resmî ziyarette, Vietnam'ın Türk şirketlerinin ülkesine yatırım yapmaları için en uygun koşulları yarattığını belirtmiştir.⁶

Hâlihazırda, hem Vietnam hem de Türkiye hükümetleri tarafından bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanması üzerinde durulmaktadır. STA müzakerelerine başlamadan önce fırsatları daha kapsamlı bir şekilde incelemek için bir Vietnam-Türkiye ortak araştırma grubu kurulması önerisi getirilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye Vietnam'ı pazar odaklı bir ekonomi olarak tanımamış, bu nedenle Türkiye'ye ihracatı yapılan bazı mallar, tarife engelleri ile karşı karşıya kalmıştır.

Kültürel ve eğitim alanında işbirliği açısından; Türk Hava Yolları'nın 2016 yılından bu yana İstanbul ile Hanoi/Ho Chi Minh şehirlerini birbirine bağlayan direkt uçuşları, Türkiye ile Vietnam arasında turizm ve kültür alışverişini artırmıştır. Türk Hükümeti, Vietnamlı öğrencilere Türk üniversitelerinde lisans ve yüksek lisans eğitimi almaları için her yıl bazı burslar ve genç Vietnamlı diplomatların diploması üzerine kısa kurslara katılmaları için başka burslar sağlamıştır. İki ülke, ortaklaşa birçok yayın yapmış olup; Vietnam tarım ürünlerini Türkçe olarak tanıtan, "Vietnam'a Giriş" kitabı yayımlanmış, doğumunun 130. yıldönümü vesilesiyle de Cumhurbaşkanı Ho Chi Minh'in hayatı ve kariyeri üzerine bir kitabın yayımlanması için çalışmalar devam etmektedir. Buna karşılık, Andrew Mango'nun Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı hakkında yazdığı "Atatürk" adlı kitabı, Vietnamcaya çevrilerek 2015 yılında Vietnam'da yayımlanmıştır.

İki ülke arasındaki diğer bir işbirliği alanı turizmdir. İki hükümetin temsilcileri, 2014 yılında turizm işbirliği konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Vietnam tarafında *Viettravel*, *Travelshop Vietnam*, *VYC*, *Saigon Tourist* vb. adlı birkaç Vietnamlı işletme, Türkiye ve Türk halkı

⁶ Jeyhun Aliyev (October 8, 2018), *Turkey's Business Circles Invest over \$700 million in Vietnam*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkeys-business-circles-invest-over-700m-in-vietnam/1275869#>

hakkında yoğun bir şekilde reklam yapmış ve Vietnamlı turistleri Türkiye'ye getirmişlerdir. 2011 yılında iki başkent, Ankara ve Hanoi'nin kardeş şehir olarak eşleştirilmesi kültürel alışverişin artması açısından olumlu bir başlangıçtır. Türkiye'de ilk olarak Vietnam Kültür Günü Aralık 2018'de Ankara'da düzenlenmiştir.

Kovid Sonrası Dönemde Vietnam-Türkiye İlişkilerini Geliştirmek İçin Öneriler

Her şeyden önce, iki halkın birbirlerinin ülkeleri hakkındaki farkındalıklarını artırmak gerekmektedir. *Hükümet düzeyinde*, Vietnam'ın Türkiye'deki mevcut imajı ve buna karşılık, Vietnam'daki Türkiye imajı doğru anlaşılmalıdır. Barışı seven ve yabancı yatırım için elverişli koşullara sahip bir ülke olarak Vietnam, 6. Ulusal Kongre Partisi'nin düzenlendiği 1986 yılından beri Yenileme Politikasını uygulamaktadır. Vietnam, 170'den fazla ülke ve bölge ile ikili ilişkiler geliştirmiş, dünyadaki tüm büyük güçlerle dengeli ilişkiler kurmuş ve Vietnam'ın bölgesel ve uluslararası forum ve organizasyonlardaki rolü çok artmıştır. Uluslararası toplumda aktif ve sorumlu bir üye olan Vietnam, 2020'de ASEAN Başkanlığını ve 2020-2021 döneminde, BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olarak görevini başarıyla yürütmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü, özellikle de dünyanın çekim gücü Batı'dan Doğu'ya, yani Hint-Pasifik Bölgesi'ne kaydığından, Türkiye'nin dış politikasında, Vietnam'ın konumuna daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Buna karşılık Vietnam, dünyada yeni doğmakta olan bir orta güç ve bölgesel güç olan, Türkiye'yi, Vietnam için Orta Doğu ve Güney Avrupa'ya açılan bir kapı rolü ile Vietnam'ın bu bölgelerdeki ülkelerle ilişkilerini geliştirmesinin yolunu açtığı için takdir etmelidir.

Sonuç olarak, iki ülkenin liderleri daha sık resmî ziyaretler yapmalıdırlar. Dışişleri Bakan Yardımcısı Dang Minh Khoi ile Türk mevkidaşı Sedat Önal'ın 23 Haziran 2020'de yaptıkları görüntülü görüşmede, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Vietnam ziyareti için çalışmaya ve ortak komitenin sekizinci toplantısına ve iki dışişleri bakanlığı arasındaki dördüncü siyasi istişare toplantılarına öncelik verme kararı alınmıştır.⁷

⁷ NDO/VNA (June 24, 2020), *Vietnam, Turkey Seek Measures to Forge Ties*, <https://en.nhandan.org.vn/politics/item/8798102-vietnam-turkey-see-measures-to-forge-ties.html>

Çok yönlü işbirliğine ek olarak, iki hükümet, Savunma Bakanlıkları arasında ikili savunma işbirliğini geliştirmeye özellikle de savunma sanayi alanında işbirliğine daha fazla önem göstermelidir.

Halk düzeyinde, iki ülkenin medyası ve akademisyenleri birbirlerinin daha çok tanıtımını yaparak insanlar arası diplomasiyi geliştirmelidirler. Daha fazla Vietnam / Türkiye etkinlikleri veya Türkiye'de Vietnam Kültür Yılı ve tam tersi Vietnam'da Türkiye Kültür Yılı düzenlenmelidir. Akademisyenler, öğrenciler ve gazete muhabirleri için değişim programları düzenlenmelidir. Diğer bir öneri de birbirlerinin ülkelerinde daha fazla televizyon dizisi ve film gösterilmesidir. Kısaca bu şekilde Vietnam ve Türk halkları birbirlerinin kültürünü daha kısa sürede kolaylıkla öğrenebileceklerdir.

Ekonomi açısından, pandemi sırasında ve sonrasında ekonomik bağları sürdürmek ve geliştirmek için iki tarafın iş çevrelerinin buluşmaları, yatırım, iş fırsatları bulmak için elverişli koşullar yaratmaya çalışmaları ve uygun biçimler aramaları gerekmektedir. İkili ticaret, tarife engellerinin kademeli olarak kaldırılması ve FTA müzakerelerinin başlatılmasıyla artırılmalıdır. Türkiye, Vietnam'ı pazar odaklı bir ekonomi olarak tanımasını hızlandırmalıdır. Her iki ülkenin büyük şehirlerinde sadece şirketler için değil aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmeler için daha fazla ticaret fuarı ve yıllık ticaret grubu ziyaretleri yapılmalıdır.

SONUÇ

Vietnam-Türkiye arasındaki iyi dostluk daha fazla gelişme potansiyeli taşımakta olup, Türkiye'nin, Yeniden Asya Politikasını ilan ettiği göz önüne alınırsa, Kovid sonrasında İstanbul, Ho Chi Minh şehri ve Hanoi'yi birbirine bağlayan ticari direkt uçuşların yeniden başladığında işadamları ve turistler iki ülke arasında daha rahat seyahat edebileceklerdir. Her iki taraf açısından, iki hükümet ve halk, uluslararası ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve çok taraflı hale getirilmesine yönelik dış stratejilerimize uygun olarak, siyaset, ekonomi, savunma, eğitim-kültür ve turizmin tüm alanlarında ikili ilişkileri ilerletmek için gerekli kaynakları tahsis etmelidir.

KAYNAKÇA

Turkey Launches Asia Anew Initiative in Diplomacy, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2019/08/06/turkey-launches-asia-anew-initiative-in-diplomacy>

Türkiye'nin Asya-Pasifik Bölgesi ile İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-relations-with-east-asia-and-the-pacific.en.mfa>

Jorge A. Schiavon and Diego Dominguez, *Mexico, Indonesia, South Korea, Turkey and Australia (MIKTA): Middle, Regional, and Constructive Powers Providing Global Governance, Asia and the Pacific Policy Studies*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/app5.148>

Turkish Prime Minister Concludes Vietnam Trip (August 24, 2017), <https://www.trtworld.com/turkey/turkish-pm-concludes-vietnam-trip-9873>

Koushan Das (October 4, 2018), *Vietnam and the Middle East: Bilateral Trade Relations*, <https://www.vietnam-briefing.com/news/vietnam-and-the-middle-east-bilateral-trade-relations.html/>

Jeyhun Aliyev (October 8, 2018), *Turkey's Business Circles Invest over \$700 million in Vietnam*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkeys-business-circles-invest-over-700m-in-vietnam/1275869#>

NDO/VNA (June 24, 2020), *Vietnam, Turkey Seek Measures to Forge Ties*, <https://en.nhandan.org.vn/politics/item/8798102-vietnam-turkey-seek-measures-to-forge-ties.html>

VIETNAM'DA DEVLET VE TOPLUM

*Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN**

*“Bekliyorum seni, zamanı hiç düşünmeden,
iki yıl sonra kavuşuruz belki,
bugün ülke hala bölünmüş durur,
bekliyorum seni, ayırmadan Güney’le Kuzey’i”
Te Hanh”**

Vietnam, yakın dönem siyasal ve toplumsal dünya tarihinde yer alan, jeo-stratejik konumu nedeniyle işgalci güçlerin iştahını kabartmış, tarihi boyunca bağımsızlık mücadelesi vermiş ülkelerden biridir. Hatta birçok kişinin, Vietnam sözcüğünü duyduğunda aklına ilk gelenin Vietnam Savaşı olduğunu söylemek pek iddialı olmayacaktır. Komünist Kuzey ile komünist olmayan Güney arasındaki savaşa, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) dâhil olması ve komünist Kuzey’e yenilmesi hafızalara yer etmiştir. Örneğin, Vietnam’da bulunan ABD Büyükelçiliği’nin çatısından helikopterlerle tahliye edilen çalışanların görüntüsü ile Vietnamlı yığınların izdiham halinde elçiliğe girmesi Amerikalılar için unutulmayacak bir etki yaratmıştır (Fisher 2005: 441). Bu yenilgi siyasal olarak modernleşme kuramlarının yeniden gözden geçirilerek yeni bir strateji geliştirilmesini gerekli kılmış ve dünya siyasetini etkilemiştir. Soğuk Savaş Dönemi ABD dış politikalarını etkilemiş, küresel komünizme karşı liberal kapitalizmin ilkeleri ile mücadele etmede ve korumada *uzlaşma yöntemi* (pasification) ile kontrol altına alma öne çıkmıştır. Örneğin ulus devletlerin kurularak kalkınmasına destek olmak; 1950-1960’lı yıllarda öne çıkan *New Deal* politikaları gibi. Her ne kadar Güney Vietnam’da bu uzlaştırma politikaları çökse de günümüzde Orta Doğu’da ideolojik boyutları ile devam etmektedir (443-444). Toplumsal olarak savaş sonrası özgürlük ve barış temalı Woodstock konserleri, 68 kuşağı gençlik hareketinin çıkması zincirleme reaksiyon gibi dalga dalga Batı dünyasında yer almıştır.

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

• Te Hanh 1921 yılında doğmuş, devrim öncesi kuşağın temsilcilerinden, Güney Vietnam’da yaşamış bir şairdir. Kadir, A. ve Timuçin, Aşar (1973). *Vietnam Şiiri*, Hilal Matbaacılık: İstanbul. Kitabı hediye eden Juliana Elerman’a teşekkürü borç bilirim.

Toplumsal hareketlere yeni bir soluk getirmiştir. Vietnam açısından ise savaşın kazanılması, özellikle ABD'ye yönelik elde edilen başarı, Vietnam ulusal birliği açısından oldukça önemlidir. Bu durum ülkenin bir başka başarısını daha gündeme getirir: 1954 yılında yapılan ulusal bağımsızlık mücadelesi ile 80 yıllık Fransız sömürgecinin sonlandırılması. Bu iki zafer, modern Vietnam'daki ulus-devlet imgesinin oluşturulmasında önemli yer tutmaktadır (Goscha 2017: 20).

Köklü geçmişi, karmaşık tarihsel süreci, değişen sınırları, devlet ve toplum yapısı ile aynı coğrafyadaki diğer ülkelerden ayrılan Vietnam'da devlet ile toplum arasındaki ilişkiler bu çalışmada siyaset sosyolojisi kapsamında incelendi. Vietnam'ın toplum ve devlet yapısının nasıl geliştiğini; işgaller ve sömürgeleşme süreçleri sonucunda nasıl değiş(tirildi)ğini gözden geçirmenin bugünkü devlet ve toplum ilişkisini anlamada ipuçları sunacağı düşüncesiyle, çalışmada önce ülkenin kısa tarihçesine yer verildi. Vietnam'da devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişiminde temel kültürel ve ideolojik dönüşüm evreleri ele alındı. Vietnam'da devlet başlığı altında parti-devletin yönetim anlayışı, örgütlenme biçimi ile liberal ekonomi politikalarına entegre olmaları değerlendirildi. Devlet anlayışındaki siyasal değişim ve küresel piyasalara entegre olma kararı, toplumsal değişimi de beraberinde getirdiği tezi işlendi. Toplumsal taleplerin artması, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini hızlandırması çalışmanın son temasını oluşturdu.

Kısa Tarihçe

Vietnam, tarihinde çok sık işgale uğrayan ve her yeni gelişimle sınırları değişen bir ülkedir. Bahsi geçen bu işgaller, yukarıda kısaca değinilen Fransa ve ABD ile sınırlı olmayıp, öncesinde Çin ve Moğol yayılmacılığı da söz konusudur. Geçmişin bu işgaller üzerinden okunması, yani ulusal birliğin yabancı işgalcilere karşı kurulması üzerinden ele alınması, belirsizliklerle dolu karmaşık bir günümüz hikâyesi oluşturmuştur.¹ Sürekli değişen ülke sınırları, M.Ö. 3. yüzyıl itibarıyla küçük bir ülkeden imparatorluğa giden gelişim, kısa süren bağımsızlık sürecinden sonra Çin İmparatorluğu'nun M.Ö. 2. yüzyılda yayılması ile sonlanmıştır. Bin yıl boyunca Vietnam, Çin'in bir parçası olarak kalmış, ülke, daha sonra M.S. 10.-15. yüzyıllar arası bağımsızlığını yeniden kazanmıştır. İkinci Çin sömürge dönemi çok uzun sürmemiş, 1427 yılında Vietnam bağımsız olmuştur.

¹ Bkz. Vietnam tarihinde bazı önemli olayları anlaşılabilir kılmak için hazırlanmıştır.

Tarih	Olaylar
M.Ö. 1000	Hung Lortları yönetimi.
M.Ö. 500	Lac'ın Hung Lortlarını yenmesi ve Au Lac'ı kurması ve M.Ö. 111'de Çin'in müdahalesi.
M.S. 1	Trung kız kardeşlerin isyanı, Çin'in Vietnam'ı topraklarına katması ve Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm'in ülkeye temerküz etmesi.
500	Vietnamlıların Çinlilerle bağımsızlık mücadelesine girmesi, 939 Vietnam İmparatorluğu'nu kurulması.
1000	Moğolların aralıklarla 13. yüzyıla dek süren işgali. 1407-1427 Ming Hanedanı'nın işgali. Le Loi'nin 1428'de imparator olması.
1500	Çin yayılmacılığına yönelik mücadeleler; 1789. 1802-1945 Nguyen Hanedanı yönetimi. 1883 Fransa sömürgeliği.
1900	1940-45 Fransızlar Japon üstünlüğünü kabul eder. 1954 Fransızların yenilmesi ve iki cumhuriyete bölünme. 1965-73 Amerikan müdahalesi ve yenilgi ile sonuçlanması. İki Vietnam'ın birleşmesi. 1979 Çin güçlerinin müdahalesi ve geri püskürtülmesi. ²

M.S. 1. yüzyılda başlayan ve neredeyse bin yıl süren Çin egemenliği, mücadeleleri de içinde barındırmıştır: Trung kız kardeşlerin isyanı³ ve diğer isyanlar. İsyânların bastırılması ve Çin egemenliğinin devam etmesine dair iç içe geçmiş iki temel eğilim üzerinde yorum yapılmaktadır: Çin'in izlediği asimilasyon politikaları ve yerel halkın Çinlileri desteklediği iddiası. Çin yönetiminin desteklenmesini dile getiren yaklaşımda, Çin'in modernleşmeyi getirmesi sonucu yerel halk, isyancılar yerine Çinlileri desteklediği ileri sürülür. Bu durum isyanların temelini zayıflatmıştır. Bu desteğin ardında toplumsal değişimi getiren -matriarşiden patriarşiye- asimilasyon politikaları vardır. Örneğin Trung kız kardeşlerin isyanının bastırılmasının temelinde de bu vardır. Asimilasyonun hangi çerçevede gerçekleştirildiğini anlamak için kısaca erken dönem Vietnam toplumu incelenmesi yararlı olacaktır.

² Vietnam tarihinde bazı önemli olaylar (Zialcita, 1995: 84-85).

³ Ayrıntılı bilgi için bkz, Stephen O'Harrow (1979). "From Co-loa to the Trung Sisters's Revolt", *Asian Perspectives*, XXII (2): 140-164.

Erken dönem Vietnam'da akrabalık ve soy ilişkileri çift taraflı, bilateraldir. Mülkiyet ve diğer ayrıcalıklar her iki ebeveyn den gelir. Kadının miras hakkına haiz olması ve miras bırakabilmesi, toplumdaki rolünü güçlendirmiştir. Evde ve toplumda kadın yönetici olabilmektedir⁴ (Zialcita 1995: 87-88). Artan Çin müdahalelerinde Trung kız kardeşlerin isyanı örgütlemesi bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Han Çinlileri ise Vietnamlılardan farklıdır. Soy erkek üzerinden tanımlamakta ve mülk aile ismini taşıyacak düşüncesi ile erkek çocuk üzerinden belirlenmektedir. İlk doğan çocuk diğer çocuklar üzerinde haklara sahiptir. Soy çizgisi patriarkaldır ve patrilokal soy grupları ile sınırlandırılmıştır. Çin akınları başladığında Vietnamlıları sadık Çinli tebaaya dönüştürme çabası olmuştur. Vietnamlıların geleneklerini gayri ahlaki ve Çin geleneklerinin dışında bulunan, uygun görülmeyen bir kategoriye oturtmuşlardır. Trung kız kardeşlerin isyanı, kadınların ayrıcalıkları, ilk çocuğun öldürülmesi gibi gelenekler, bu kapsamda kabul edilemez bulunmuştur. Konfüçyüsçü geleneği yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Çinlileştirme politikaları gütmüşlerdir. Kılıktan kıyafete, dinden toplumsal yaşam biçimine kadar pek çok husus dönüştürülmüştür. Çin'den gelen yetişkin erkekler, yerel kadınlarla evlenmiştir⁵ (Zialcita 1995: 91).

Çin yönetimi altında, her ne kadar modernleşme politikaları izlense de toplumsal düzen asimilasyona uğratılmıştır. Modern Vietnam ulusal kimliği kurulurken, Çin ile ihtiyatlı bir ilişki kurulmasının temelleri sıkıntılı bir geçmişe dayalıdır denilebilir. Han Çinlileri, Vietnamlıları "çıplak" (naked) sözcüğü ile niteleyerek, yabani, vahşi anlamında kullanmışlardır. Çinlileştirildikten sonra dahi Çinlilerin müstehzi tavırlarından kurtulamamışlardır. Zialcita'ya göre günümüzde dahi "Vietnamlı" sözcüğü ciddi bir onur kırıcı niteliğe sahiptir (1995: 109).

Vietnam'da var olan bir nevi matriarşik toplum düzeni yerini patriarşiye bırakmıştır. Yeni hukuk sistemi ile yeni bürokratik örgütlenme sistemi kurulmuştur. Kanunların yanı sıra zaman ve mekân sistemleri, yani yasalar, takvimler, ölçüm sistemleri, ağırlık ve tartı sistemleri, haritalar... Bürokratik gelişmelere diğer yan alanlar eşlik etmiştir; kâğıt kullanımı, yazı sistemi gibi. Bunların yanı sıra müzik, sanat, yeme-içme kültürü gibi sosyo-kültürel ve

⁴ Soy grupları egzogami, dışarıdan evliliğe açık olmakla beraber, evlilikler ilk çocuk doğuncaya kadar sözleşme niteliğine haiz olmamaktadır. İlk doğan erkek çocuğun yüksek bir statüsü yoktur aksine ikinci doğacak çocuk için feda edilmekte, yani öldürülmektedir (Zialcita 1995: 88).

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız Taylor (1983).

sanatsal gelişmeler de buna eşlik etmiştir. Budizm ile Konfüçyüsçü düşünceler bu dönemin etkin kültürel gelişmelerine örnek verilmektedir (Goscha 2017: 22). Bu politikalar M.S. 618-907 yılları arasında, Çin İmparatorluğu'nun zayıflamasına kadar sürmüştür. Vietnam 10. yüzyılda bağımsızlığını kazanmış, 15. yüzyıla dek bağımsızlığını korumuştur. Daha önce belirtildiği gibi ikinci dönemde Çin, Ming Hanedanı politikaları ile bağımsızlıklarını kaybetmeler de 1427 yılında, tekrar bağımsız olmuşlardır. Erken dönem Vietnam toplumsal yapısı ve devlet geleneğinden farklılaşmış, Çin geleneklerinden beslenerek toplum ve devlet yapısı dönüşmüştür.

Çinli modele dayalı Konfüçyüsçü⁶ düşünceler, 15. yüzyılın erken dönemlerinden günümüze kadar Vietnam'ın kültürel ve entelektüel birikimi etkilemiştir. Büyük ölçüde de yaşam biçimini ve devlet yönetimini değiştirmiştir. 15. yüzyıl öncesi Budizmin bir mezhebi olan Mahayana Budizm popüler inanç biçimi iken 19. yüzyılda Konfüçyüsçü düşünceler ağır basmıştır. 15. yüzyıl itibarı ile Konfüçyüsçülük devlet ideolojisi olarak benimsenmiştir. Çin bürokratik sistemi vasıtasıyla toplumda yaygınlık kazanmıştır. Ahlaka dayalı ideoloji ve bürokratik yönetimin harmanlanmasından oluşmuştur. Bu durum, esnekliğe sahip ve matriarkal yerel kültürel ve toplumsal sistem ile ahlaki ideolojinin getirdiği sert sistem arasında ciddi kırılmalara yol açmıştır (Whitmore 1984: 296-297). Örneğin, erken dönem Vietnam'da *Kırmızı Nehir* deltasında hiyerarşik toplum örgütlenmesi olan bir yapılanma söz konusudur. *Özerk köylerde* (Autonomous Villages) yaşayan halkın var olan erken devlet örgütlenmesi içinde üç düzeyli bir yapılanması vardır. Yerel düzeyde *bireysel köyler* (Individual villages), bölge düzeyinde, büyük birimler içinde örgütlenmiş birden fazla köy, devlet düzeyinde her şeyi içinde kapsayan, bölgeleri içinde alan yapılanma söz konusudur (Carneiro 1981: 61; Aktaran Zialcita 1995). Karmaşık devlet geleneğinin oluşması, yukarıda bahsedildiği gibi, uzun süren Çin egemenliğinden sonra başlamıştır. Ayrıca, her toplumun eninde sonunda kaçınılmaz olarak bir devlet geliştirdiğini söylemek zordur. Kabile

⁶ Konfüçyüsçü düşünceler denildiğinde, Konfüçyüs'ün düşüncelerinin de dâhil edildiği birden fazla düşünürün felsefi ve ahlaki öğretileri dile getirilmektedir. Din, toplumsal etik, devlet ideolojisi ve entelektüel gelenek temsil edilmektedir. Zaman içerisinde sürekli değişime uğrayan Konfüçyüsçülük, genel itibarı ile uzak geçmişte yaşanan şanlı geçmişin toplum ve devlette yeniden şahlandırılması için teknikler ya da taktikler denilebilecek bir *repertuardan* (The Confucian repertoire -rushu) oluşmaktadır. Bu teknikler devlet yönetimi, bürokrasi, yükseköğrenim akademileri, toplumsal ve hukuki oluşumların dengelenmesi şeklindedir (Cuong 2015: 30).

toplumlarından devletleşme sürecine geçen topluluklar için Batı Avrupa modelli devlet yaklaşımlardan farklılaşma söz konusudur. Özellikle antropolojik açıdan bakıldığında, Zialcita'ya göre devlet olmayan toplumlar, özellikle küçük köylerde yaşayan *özerk köyler* olarak niteleyebileceğimiz bağımsız küçük yerel birimler olarak adlandırılmaktadır. İç örgütlenmelerinde *reis* diyebileceğimiz yönetici, topluluk içindeki sorunların yanı sıra diğer köyler ile ilişkileri, ticaret, evlilik, çatışmaları çözme gücüne sahiptir. Bunun bir adım ötesi olarak görülebilecek biraz daha karmaşık örgütlenme biçimine sahip kan bağına ve akrabalık ilişkilerine dayalı *şeflik* (Chiefdom) sistemi ise devlet ile kabile sistemi arasındaki yapılanmadır (Sahlins 1968: 7-8: Aktaran Zialcita 1995: 78). Devlet bu yaklaşıma göre, klasik devlet tanımına yakın karmaşık bir örgütlenme biçimi sunan belli bir toprak parçasında yaşayan insan grupları ile tanımlanır. Devletin aygıtları, güç kullanma tekeli, vergi toplama gücü, hizmetler verme ve ödev sunma gibi fonksiyonları vardır. Kent merkezlerinin ve ticaretin gelişmeye başlaması daha iyi yönetim ve organizasyonun sağlanmasını gerektirmiştir. Bu süreç Vietnam kapsamında ele alındığında, özellikle toplumun ve devlet yapısının modernleşmesinin, yukarıda belirtildiği üzere kableden devlete, Çin egemenliği sürecinde olduğu kabul edilmektedir. Çin dışında, Kore ve Filipinler'de bu tarz bir yapılanma sürecinden geçtiği söylenebilir (82). Genel olarak Asya Pasifik ülkelerinde devlet gelişimini bu şekilde gözlemlemek mümkündür. Özellikle emperyal ülkelerin gitmesi ya da bu ülkelerden bağımsızlık elde edilmesiyle var olan ve emperyalardan öğrenilen devlet yapısı ve gelenekleri korunmuştur.

Bahsi geçen devletlerin ülkelerini sömürgeleştiren kolonyal güçlerden devlet-siyaset-ideolojik olarak öğrendiklerini kendi toplumlarına uyguladıklarını söylemek hatalı olmayacaktır. Vietnam ilk bağımsızlığını kazandıktan sonra Konfüçyüsçü⁷ düşünceden beslenen ideoloji ile Çinlilerin silahlarını kullanarak güneylerindeki toprakları fethederek, genişleyerek

⁷ Konfüçyüsçü gelenek iyi yönetim ve toplumsal uyumun sağlanmasına yardımcı olmuştur. Üç temel açıdan dönüştürücü olmuştur: Tebaanın krala sadık kalması, oğulların babalarına iyi davranması, kadınların kocalarına ve oğullarına boyun eğmesi. Patriarkal sistem ve erkek egemen aile hiyerarşisi ideal devlet anlayışının oturmasına ve uyumlu bir toplumsal düzenin yerleştirilmesine yardımcı olmuştur. Çinlilerin Konfüçyüs'e dayalı yönetim anlayışı merkezî bürokratik devlet geleneğinin gelişmesine neden olmuştur. Modern kamu hizmetinin gelişmesi, liyakat sisteminin yerleşmesi ile aile, aristokrasi ya da askeri ilişkilerin iyileştirilmesini sağlamıştır. Konfüçyüsçü gelenek ilkeleri ve yol göstermesi ile devlet ve toplumun düzenlemesine yardımcı olmuştur (Goscha 2017a: 73-74).

kendi imparatorluklarını kurmuştur. Çinlilerden öğrendikleri modeli kullanarak, devletleri vesayet altına alarak, iskân politikalarını destekleyerek farklı etnik grupları yukarıda bahsi geçen modernleştirme politikaları ile uzaktan yönetmişlerdir (Goscha 2017: 22). Özellikle Konfüçyüsçülük düşüncesini gözden geçirerek geliştirmişlerdir. Devlet yönetimi için Konfüçyüsçü düşüncelere dayalı okullar ve akademikler kurmuş, bürokrasi geliştirilmiş ve kanunlar hazırlanmıştır. Vietnam'ın merkezindeki Cham halkını, Mekong deltasının güneyindeki Kmerleri ve Vietnamlı olmayan halkları mağlup etmişlerdir.⁸ Kolonyal geçmişten elde ettikleri deneyimlerini 1428 ile 1789 yılları arasında kendileri kullanmışlardır. Hızlı gelişme zaman zaman iç savaşa ve sıkıntılara yol açmıştır. 1620'lerden 20. yüzyıl başına kadar iki Vietnam söz konusu olmuştur. Le Hanedanı'nın yönetimi boyunca, yani Çinlilerin 15. yüzyıl çekilmelerinin sonunda iki Vietnam ortaya çıkmıştır: Kuzeyde askeri Trinh ailesi, güneyde ise Nguyen Lordları.

18. yüzyılda, güneydeki Nguyen Lordları kendi orduları, yönetimi ve devleti olan ayrı bir devlet kurdular. Nguyen Lordları'nın kurduğu bu devlet iç savaşa neden olmuştur. İç savaş sürecinde 1770'li yıllarda, Vietnam'ın merkezinde vuku bulan kıtlık, Nguyen'lerin başkentten ayrılmalarına ve Tay Son'ların baskısı ile Mekong deltasındaki ormanlık alana yerleşmelerine neden olmuştur. 30 yıl süren iç savaş Gia Long'un, Nguyen ailesinin, çabaları ile son bulmuş, Tay Son'ları yenmiş 1802 yılında Vietnam İmparatorluğu'nu ilan etmiştir. Şu an ki "S" şeklindeki günümüz Vietnam konumunu bu yılda kazanmıştır.

Gia Long'un oğlu, Mihn Mang birleşik Vietnam'ı 20 yıl boyunca yönetmiştir. Merkezî bir otorite kuran Mihn Mang bürokratik kontrolü sağlayarak etkili bir devlet yönetimi ile ekonomik gelişme elde etmiştir. "Bölgesel entegrasyon, merkezî devlet, ekonomik gelişme ve ideolojik homojenleşme" (Goscha 2017: 23) ve şeffaflık politikalarıyla ülkeyi nepotizm ve savaşçı lordların gücünden kurtarmıştır. Yeni Vietnam, sivil bir yönetimle ortaya çıkmıştır. Barışçıl ve ekonomik olarak dengeli kurulan vergi sistemi ile altyapı projeleri gerçekleştirilmiştir. Nguyen'ler Hanoi'den Saigon'a Mandarin yolunu inşa etmişler bu da Kuzey ile Güney arasındaki bağlantıyı kurmuştur. Uluslararası ticareti desteklemesi, ulusal gelişmeleri sunması ile Vietnam'ın modernleşmesine katkıda bulunmuştur.

⁸ Yakın dönemde, 1978 yılında da Kamboçya'yı işgal etmişlerdir (Lockhart 2001: 459).

1830’larda yine yayılcı bir politika izleyen Mihn Mang, Kamboçya ve Laos’un bir kısmını işgal etmiştir. Ancak yoğun bir Kamboçya reaksiyonu ve Tai askeri müdahalesine -Fransız desteğiyle- maruz kalmıştır. 10 yıl sonrasında Kamboçya bağımsızlığını kazanmıştır. Fransızlar, bilahare kendi emperyal sınırlarını zorlayarak Hindiçin’e⁹ Vietnam’ı da dâhil etmişlerdir. 1830’ların büyük Vietnam İmparatorluğu, 1888’de 80 yıl süren Fransa’nın sömürgesi haline gelmiştir. Vietnam’ın ulusal birliğini sağlamasını anlamak için bir tane Vietnam olduğunu düşünmemek gerekir. Farklı formları olan birden fazla devletten bahsedildiği unutulmamalıdır. Parçalanmış devlet, iktidar mücadeleleri olan devlet, ülkeleri sömürge haline getiren devlet ve kendisi de sömürge olan devlet (Goscha 2017: 24). Vietnam’ın sömürge tarihinde en önemli yer tutan ülke Çin olagelmiştir. Fransız, Amerikan işgallerine karşın Çin ülkenin modernleşmesinde, yukarıda da değinildiği gibi, önemli yer tutmaktadır. Devlet geleneği açısından önemli olan bu husus çalışmanın diğer kısımlarında izah edilmiştir. Sadece Çin İmparatorluğu değil Komünist Çin’in de Vietnam üzerinde etkiye sahip olduğu söylenebilir. Komünist Vietnam, pek çok modeli Çin Komünist modeli üzerinden kurmuştur. Tek parti devleti, askeri yapılanma, yakın dönem ekonomik reformlar gibi. Hatta Çin’in yeni ekonomik modeli, komünist yapılanmayı koruyan komünist liberal ekonomi diyebileceğimiz yeni kapitalist yapılanma benimsenmiştir. Her ne kadar Konfüçyüsçü gelenek ve komünist model Çin’den gelen yapılanmalar olsa da günümüzde bu ülkeye mesafeli bir duruş da sergilenmeye çalışılmaktadır (25).

Vietnam, makalenin başında belirtildiği gibi jeopolitik öneme sahiptir. Güneydoğu Asya ve Pasifik ile Hint Okyanusu’na açılan kapı gibidir. 1950’lerde Amerikan müdahalesi ülkenin jeopolitik önemini göz önünde bulundurunca çok da şaşırtıcı değildir. Konum nedeniyle ülke pek çok uluslararası büyük gücün iştahını kabartmıştır. M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren Çinlilerin ve Moğolların ticaret yolu olagelmiştir. 15. yüzyıl civarında İspanyol, Portekiz, akabinde İngiliz, Fransız ve Hollandalı Avrupa güçleri ile mücadele etmişlerdir. Bu süreç 19. yüzyılda had safhaya yükselmiştir. Vietnam’ın coğrafi pozisyonu, özellikle Mekong’dan Çin’e büyük gemilerle deniz ticaretini kolaylaştırması Fransızların 20. yüzyılın erken dönemlerinde derin su limanı Cam Ranh’ı inşa etmelerine neden olmuştur. Sonrasındaki

⁹ Bazı kaynaklarda “Hindiçin”, bazı kaynaklarda da “Çinhindi” olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu makalede, Hindiçin sözcüğü tercih edilmiştir.

mücadele Japonlar ve Amerikalılar arasında olmuştur. 2. Dünya Savaşı, Japonların Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki üstünlüğünü, yerini günümüze dek Amerikalılara bırakmıştır. İlginç bir biçimde Amerikalılar 1949'daki Çin Komünist Partisi devriminin Vietnamlılar tarafından benimsenmesi sonucu, bölgenin kendi hâkimiyet alanlarına gireceği düşüncesiyle (Truman, Eisenhower, Kennedy ve Johnson), Fransız kolonisi olan Vietnam'da komünizmin gelişmesini desteklemişlerdir. Fransızların geri çekilmesinden sonra Kore gibi ikiye ayrılan Vietnam komünist Kuzey, Ho Chi Minh liderliğinde ve komünist olmayan Güney, Ngo Dinh Diem yönetimindedir. Bu durumu kabul ederek, komünist olmayan Güneyi destekleyen Amerikalılar, 1963 yılında rejiminin yıkılmasını desteklediler. İki seçeneği vardı; istikrarı sağlayabilmek için ya ayrılacaklar ya da doğrudan müdahale edeceklerdi. 1965 yılında, Johnson yönetimi doğrudan müdahale opsiyonunu tercih ederek, Cam Ranh Körfezi'ne asker çıkardılar. 1975 sonrası Amerika'nın Vietnam'dan geri çekilmesi ile Vietnam Rus ve Çin etkisine maruz kalmıştır (Goscha 2017: 26 -27).

Vietnam, savaş sonrası dönemde siyasal ve dolayısıyla da toplumsal alanda pek çok değişime ve dönüşüme maruz kalmıştır. Komünist parti elitlerinin rekabeti zaman zaman sistemde tıkanıklıklara neden olmuştur. London (2014: 1-2) Vietnam'ı "Asya'nın en önemli ama en az anlaşılan ülkesi" olarak niteler. Tarihi, siyasal kültürel değişimleri ile son dönemdeki iktisadi gelişmeleri ile siyasi kültürdeki değişimler, özellikle örtülü olan siyasi müzakerelerin yakın dönemde aşikâr hale gelmesi bu yoruma neden olmuştur. Köklü bir devlet geleneği, sömürgeci bağımsızlığa, imparatorluktan tekrar sömürgeciğe, ikiye bölünmüşlükten tekrar birleşmeye kadar pek çok zıtlıkları tarihinde barındıran Vietnam, son yıllarda kapalı kapılarını liberalleşme politikaları ile açmıştır. Dış müdahalelere ve içsel dönüşümlere maruz kalmıştır. Örneğin, 2013 yılında Anayasa gözden geçirilmiş olmasına karşın parti içinden ve dışından gelen reform taleplerini Vietnam Komünist Partisi yerine getirmemiştir. Bunların yanı sıra, son yirmi yılda yaşanan ekonomik gelişmeler, ortaya çıkan ekonomik ve siyasal kötü yönetim, yolsuzluk, yetersiz altyapı vb. gibi hususları görünür kılmıştır. Bu durum devlet ve toplum ilişkisini gerilimli hale getirmektedir.

Vietnam'da Devlet

Bazı kaynakların Vietnam'ı Marksist-Leninist demokratik merkezîyetçi sosyalist parti olarak da tanımlamasına rağmen resmî olarak Vietnam

Sosyalist Cumhuriyeti'nin tek yasal partisi Vietnam Komünist Partisi'dir (VKP). 1975 yılı Anayasa değişikliği sonucu ve 1992 yılında yeni Anayasa'nın kabulü ile Komünist partinin yönetim anlayışı ülkenin tüm siyasal birimlerine uygulanmıştır. Muhalefet, yine Komünist partinin kendisinden ve örgütlerinden oluşmaktadır. Vietnam Cumhurbaşkanı aynı zamanda ordunun başkomutanıdır. Ulusal Savunma ve Güvenlik makamı da Cumhurbaşkanıya aittir. Başbakan hükümetin başı, üç yardımcı bakanın ve 26 bakanın başkanıdır.¹⁰ Bu durumda parti- devlet- ordu iç içedir yorumu hatalı olmayacaktır.¹¹

Vietnam Komünist Partisi 1945 yılından itibaren yoğun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Vu (2014: 22), 1945-1960'lı yıllar arasını kurumsallaşma ve kurumsallaşmanın bozulma süreci olarak tanımlar.¹² Kuruluş aşamasında gerçekleştirilen reformlar 1970-1986'lı yıllar arasında yerini zamanla yolsuzluğa bırakmıştır. Yolsuzluk ve sistemdeki çürüme 1986'dan günümüze değin gelmektedir. Partinin kurumsallaşma temelinde toplumu bir bütün olarak kontrol altında tutulması ve şiddet tekeli elinde bulundurmasıdır. Ancak yaşanan hızlı toplumsal değişim, partiye manevra alanı olarak kamu sektörünü ve ordunun kontrolünü bırakmaktadır (30).

1975 yılında iki Vietnam tek partili komünist rejim altında birleşmiştir. Tek parti dışında kalan diğer siyasal ve toplumsal örgütlenmelerin faaliyet alanı oldukça daraltılmıştır. Parti politikası dışında kalan görüşler ciddi cezalandırmalara maruz kalabilmektedir. Her ne kadar Vietnam'daki siyasal sistem henüz çok net olarak anlaşılmamış olsa da, tüm karmaşıklığına ve değişim sürecine karşın, siyasi rejimi "katı bir otoriter rejim biçimi" olarak tanımlanmaktadır (London 2014: 2).

Devletin yönetim aygıtları; yürütme ve işlevsel örgütleri, temsil organları, devlete bağlı kitle örgütleri, baskı aygıtları; güvenlik ve kolluk kuvvetleri ve tüm hukuki ve yasal işlevler Vietnam Komünist Partisi altında örgütlenmiştir (London 2014: 4). Vietnam siyasetini anlayabilmek için

¹⁰ (<http://www.vietnamelciligi.com/vietnam-hakkinda>, 20 Ağustos 2020'de erişildi).

¹¹ Vietnam Komünist Partisi aynı zamanda "Vietnam Anayurt Cephesi çalışanlarını ve esnaf ticaret birliklerini de kapsar. Her ne kadar eyalet kamusal yönetimi sosyalist olsa bile, onun uygulanması, 1990'lardan beri azalarak devam eden ideolojik etkisi altındadır" (<http://www.vietnamelciligi.com/vietnam-hakkinda>).

¹² Gainsborough (2007), makalesinde 2006 yılında gerçekleştirilen Onuncu Parti Kongresi üzerinden inceleme yapmaktadır. Özellikle siyasetin kişiler üzerinden yürüdüğünü dile getirerek, patronaj ve siyasi koruma ilişkilerini incelemektedir.

VKP'yi ve geçirdiği değişimleri anlamak elzendir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1925-1930 yılları arasında kurulan parti, Komünist Enternasyonel ile bağlantılıdır. Sömürgeci güçlerden bağımsızlığı kazanmış, emperyalizme karşı mücadeleyi temsil eden bir misyona sahiptir. Gençlerin kurduğun parti, Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. 1945 Ağustos devriminde, Hindiçin Komünist Partisi olarak gücü ele geçirmiş, günümüze değin liderlik gücünü canlı tutmuştur.

VKP üç temel çerçevede değerlendirilmektedir. Öncelikle tüm uluslararası dış baskıya rağmen ulusal bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğünü sağlamıştır. Savaş dönemi ve savaş sonrası ve ardından devlet sosyalizminin çözüldüğü bir siyasal alanda baskın pozisyonunu korumuştur. Yukarıda da ele alındığı üzere, son zamanlarda ise başarılı ekonomik büyüme ve yaşam koşullarında iyileşme sağlamıştır. Parti gücünü resmî yapısından ve siyasetteki üstünlüğünden almaktadır. Politbüro ve komite karar alıcı güçlerdir (London 2014: 5-6). Partinin tüm organları ve hücreleri bütünüyle devletin örgütsel yapısı ve toplumun tüm katmanlarına nüfuz etmiştir. Piyasa ekonomisine entegre olmuş parti-devlet yapılanması piyasalaşma sonucu yeni bir yapıya doğru evrilecek mi yada daha totaliter rejim imajından kayma yaşayacak mı gibi sorular gündemdedir.

Devlet, yönetsel aygıtlarla parti ilişkisi incelendiğinde, partinin devlet aygıtları ile iç içeliğinden bahsetmek olasıdır. Devlet, daha doğrusu hükümet Vietnam dilinde (*nhà nứoc*) ülkenin yönetim işlerini yapmak üzere örgütlenmiş tüm yürütme ve işlevsel kuruluşlarının tamamını kapsamaktadır. (London 2014: 6) Bu durumu řu şekilde izah edilebilir; parti sadece devleti siyasi olarak yönetmekle değil aynı zamanda tüm yönetsel işleri de yerine getirmektedir.

Devletin yönetim örgütlenmesi incelendiğinde hiyerarşik dört düzey söz konusudur.

1. Merkezî hükümet eyaletler.
2. Büyük kentler; daha alt düzeylerde kırsal bölgeler ve kentsel semtlere.
3. Kırsal Komünler ve kentsel seçim bölgeleri (London 2014: 6).

Hatta en alt seviyede, köyler ya da mezra diyebileceğimiz birkaç haneden oluşun köyler parti ve devlet görevlerinde farklı yollarla toplumsal faaliyetlerin yönetimine katkıda bulunmaktadır. Devletin işlevsel örgütleri

dikey olarak merkezî şekilde yapılanmıştır. Yerel düzeyde de yukarıda bahsi geçen örgütler hem yereldeki yürütme komitelerine (Halk Komiteleri) hem de üst düzey işlevsel örgütlere karşı sorumludur.¹³

Başbakan, yardımcı bakanları ve bakanlar kurulu ile hükümet yürütmeden sorumludur. İl, bölge ve komünler gibi alt düzey yönetim birimlerinde *Halkın Komitesi* yerel yürütme birimi olarak çalışmaktadır. Halkın komitesi, *Halk konsülleri*, resmî temsil organları tarafından atanır. Devletin içişleri, eğitim, tarım vb. gibi işlevsel hizmet kuruluşları farklı düzeylerdeki yetkililerce yatay olarak örgütlenmiş olmalarına rağmen dikey yani hiyerarşik olarak merkezî hükümet tarafından il, bölge ve komünler düzeyinde yönetilmektedir. Yerel merkezî hükümet kuruluşları hem merkezî hükümete hem de yerel halk komitelerine karşı sorumludurlar. Ayrıca tüm devlet kuruluşları parti aygıtlarına karşı da sorumludurlar. Devletin yönetim aygıtları, her ne kadar görece özerklikleri olduğu belirtilse de parti enstrümanı gibi tanımlandığında anlamlı hale gelir. VKP sloganı bu çerçevede anlamlıdır: “Parti yönetir, devlet uygular ve halk denetler” (London 2014: 7).

1990’lı yıllarda birleşmeden sonra takip edilen kamulaştırma ve *merkezî planlı ekonomi* yerini liberal ekonomiye bırakmıştır (Dell, Lane ve Querubin 2018). Yakın dönemlerde piyasa ekonomisine entegre olarak iktisadi olarak hızlı bir dönüşüm sağlayan VKP, küresel kapitalizm içinde yerini sağlamlaştırarak ülke içindeki gücünü de istikrarlı bir yapıya dönüştürmüştür. Vietnam *yapısal dönüşüm* ile toplam emek üretimin yarısını 1990-2013 yılları arasında değiştirmiştir. 1990-2000’li yıllarda ılımlı yükselen bu değişim, 2000-2007 yılları arasında en hızlı dönemini yaşamış, 2007-2013 yılları arasında ise düşme eğilimi göstermiştir. İmalat, hizmet sektörleri, *küresel değer zincirlerine* -orta ve yüksek imalat ihraçları- ile dâhil olunmuştur. Bu yapısal değişimler ülkenin büyümesini geliştirmiştir. Dünya Bankası verilerine göre 2007-2013 arası yavaşlama olsa da büyüme oranı ortalama yüzde 5,6’dır (Nguyen 2018: 236-237).

Ekonomik dönüşüm, ülkenin tüm sosyal yaşamını siyasal dönüşüm ile etkilemiştir. 1970-1980’li yıllarda dünyanın neredeyse en yoksul ülkelerinden biri olan Vietnam, günümüzde dünyanın düşük orta gelirli ülkelerinden birisi olmuştur. Çok eşit olmasa da yaşam standartları belirgin bir biçimde iyileşmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren yerel ekonomik başarı uluslararası

¹³ Parti-Devlet teşkilat şeması için bakınız EK 1.

koşullara bağlı olarak gelişmiştir. 1986 yılındaki *doi moi* piyasa reformlarından sonra taşra yöneticileri daha etkili olmaya başlamışlardır. Yerel düzeyde illerin hazineye katkıları artmıştır. Uluslararası ekonomik piyasalara entegre olmaları devlete olan bağımlılıkları değiştirmiştir. Bir diğer ifade ile yerel otoritelerin ekonomik performansları ülke içi faktörlerden ziyade doğrudan yabancı yatırımlara ve uluslararası ticarete bağlı olmaya başlamıştır. Yabancı yatırımcılar ve piyasada iş yapmak yerel liderlere bağımlılığı bir nevi azaltmıştır. Merkezî otoriteye karşı mümkün olduğunca sınırları zorlayan bir yapıya kavuşmuştur. Bu durum sivil toplum gelişmesinin lehine olmuştur (Jandl 2014: 64). Özellikle zenginleşen illerde ki yöneticilerin artan özerkliği ekonomik başarılarına bağlıdır. Elbette bu ekonomik başarılar aslında bir nevi merkezî doktrinindeki oluşan açıklar sayesinde. Bu durum, yani ekonomik başarı, elitlerin statülerini ve ulusal–uluslararası elitler ağı içerisindeki etkilerini artırmalarına izin vermektedir. Bir başka ifade ile ekonomik başarı gücün artmasını sağlayan bir koza dönüşebilmektedir. Bu durum Jandl’a göre ülkede var olan ideolojinin güçlü retoriğine rağmen “Vietnam pragmatik bir biçimde başarılı olarak yönetiliyor görünmektedir” (2014: 83). Siyasal ve iktisadi dönüşüm, ülkenin yönetim siyasetinde farklı gelişmelere yol açmıştır. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerle yürütülen kamu yönetimi reformu itici güç olmuştur. Âdemi merkezîyetçi politikaların uygulanması, bazı temel sosyal hizmetlerin, eğitim ve sağlık gibi ödemeleri, ilkelerinde ve örgütlerinde bir takım değişikliklere neden olmuştur (London 2014: 9).

Bu değişimler, 1986 yılından itibaren tek partili sosyalist devletin meşruiyetini sorgulayan bazı toplumsal reaksiyonları beraberinde getirmiştir. Karizmatik liderliğe sahip olan Ho Chi Minh’in döneminde dış ülkelerin baskının azaltılması, büyüme oranlarının yükselmesi ile yoksulluğun azaltılmasının yanı sıra tek partinin meşruiyetini anayasa ile hukukun üstünlüğüne dayandırma çabası sonradan bazı gelişmelere yol açmıştır. Bu açılım 2009 yılında bazı toplumsal reaksiyonları beraberinde getirmiştir. Thayer, bu toplumsal hareketlere ve reaksiyonlara, boksit madenleri tartışmasını, Katolik Kilisesi ile toprak konusundaki uzlaşmazlıkları ve bastırılmış muhalefetin gün yüzüne çıkmasını örnek olarak verir (2009: 48). Bu konular tek partili sosyalist devletin, liberal ekonomiye entegre olması ve küresel değişimin sonucu gündeme gelen sorunlar kapsamında değerlendirilmelidir. Bu çerçevede makalenin diğer konusu, toplum ve sivil

toplum kavramları ile devlet ve toplum ilişkisi kapsamında sivil toplum ve demokrasi nasıl gelişmektedir konuları gündeme gelmektedir.

Demokrasi ve Sivil Toplum

Sivil toplum kuruluşlarına aktif katılım, vatandaşların temsil hakkının genişlemesi ve kitle örgütlerinin olması demokrasi açısından önemlidir. Özellikle devlet ve toplum dengesi, temsiliyet ve taleplerin karşılıklı olması bu kapsamda önemli bir yer tutar. Bu nedenle temsil hakkının nasıl ele alındığı, devletlerin niteliğinin nasıl olduğu tartışılmalı hususlar olmuştur. Örneğin Gouldner (1980) ve Fukuyama (1995) zayıf devletlerde sivil toplumun devleti ikame ettiğini belirtirler. Bir diğer ifade ile devletin üstlenmesi gereken koruma ve sosyal güvenlik gibi işlevler sivil toplum tarafından üstlenilir. Güçlü devletler ise kendilerine tehdit olarak algıladıkları her türlü örgütlenmeyi baskılayarak kontrolleri altına almaktadırlar. Aksi bir görüşe göre güçlü devletlerin sivil inisiyatifleri hukuki koruma ve çeşitli kamu hizmetleri sağlayarak doğrudan güçlendirmesinin daha olası olduğudur. Bu görüşü savunan Skocpol (1995) devletin meşruiyetinin vatandaşların aktif katılımına ve kurumlara olan güvene bağlı olduğunu iddia eder. Dolaylı olarak Skocpol'un düşüncesini destekler nitelikteki Dell, Lane ve Querubin (2018: 4)'in Vietnam'da yaptıkları görgül nitelikteki çalışmaları, temel olarak devlet ve sivil toplumun birbirini tamamlaması durumunda uzun dönemli ekonomik büyüme ihtimalinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Bu ufuk açıcı çalışma coğrafi ve etnik olarak Kuzey Vietnam ve Kmer olarak ayrılan bölgelerdeki tutulan kayıtlar ve görüşmeler temelinde devletin tarihsel olarak güçlü olduğu Kmer bölgesinde günümüzde daha yüksek yaşam standardının bulunduğunu ve bu bölgenin son 150 yılda daha yüksek bir ekonomik performans sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Vietnam'da bu durumun nasıl olduğunu incelemek için temsil sistemi ve demokrasinin işleyiş biçimine kısa da olsa bakmak faydalı olacaktır.

Lockhart'a göre 1900'lu yıllardan itibaren Demokratik Cumhuriyet olarak kurulan Vietnam'da, 1945-1976 arası rejim değişikliği ile demokrasi tanımı içerik değiştirmiş gözükmektedir. Vietnamcada *demokrasi* sözcüğü (dan chu), halkın hâkimiyeti, halkın egemenliğine dayalı, klasik demokrasi tanımını sunar (1993: 135-136). Elbette bu tanım günümüz liberal demokrasi anlayışının sınırı içinde değildir. 1975 yılında çeşitli örgütlerin kurulması, halkın komitesi, halkın ordusu gibi, Sovyet ve Çin komünist modelleri üzerinden, hükümete meşruiyet kazandırmıştır. Ayrıca halkın egemenliğinin

demokratik olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Örneğin, eski köy konsüllerinin yerine yeni oluşturulan halk komiteleri getirilmiş, böylece kırsal kesimde olan feodal beylik düzenini ortadan kaldırmıştır. Halkın egemenliğine diğer destek olan yapı ise ordu olmuştur. Ordunun işlevi işgalcileri defetmek, ulusal birlik ve beraberliği sağlamak olmuştur. Lockhart bu durumu otokratik merkezîyetçilik olarak, özellikle otuz yıl süren savaş sonrası, ulusal bağımsızlığın elde edilmesi için gerekli bir yapı olarak tanımlamaktadır. 1976 yılında Sosyalist Cumhuriyet, demokrasinin yerini almıştır. Son dönemlerde ise hükümet, demokratik platformdan otokratik platforma doğru kaymış gözükmektedir. 1980 ve 1992 Anayasalarında gerçekleştirilen değişiklikler var olan bu yapıyı sürdürmüştür. Örneğin 1980 Anayasasının 4. Maddesi demokratik merkezîyetçilik ile ortak akıla dayanarak VKP'yi “devleti ve toplumu yöneten eşsiz güç” olarak tanımlamaktadır. Bu durum bilahare değişmiş, parti merkezîyetçi yapısını güçlendirmiş gözükmektedir. 1992 Anayasasından proletaryanın diktatörlüğü ifade çıkarılarak Parti'nin liderliği korunmuştur. Öte yandan, Madde 119'da Halk Konsüllerinin devletin bölgelerdeki gücü olarak tanımlanması demokratik merkezîyetçiliğin nasıl işlediğini göstermektedir. Halk konsülleri halkın gücünü temsil etmektedir (139). Vietnam'da anayasaya göre demokrasi, temsili kuruluşların hükümetin atanmasına karar vermesidir. Ancak temsili organlar, kitle örgütleri ile temsil süreçleri açısından incelendiğinde, işleyiş mekanizmaları demokrasi anlayışının getirdiği ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmaktadır (London 2014: 9).

Elbette siyasi kurum ve kuruluşlar içinde demokratik olsun ya da olmasın önemli siyasi yapılanmalar vardır. Ulusal meclis beş yıl için seçilir. Ulusal Meclis Politbüro'nun altında yürütücü bir organ gibidir. Yerel düzeyde, yani il ve altı olan biçimlerde, Halk Konsülleri, Halk Komiteleri yöneticilerini seçerler. Ulusal Meclis farklı yerel düzeylerden temsilcilerden oluşur. Bu temsilciler içinde merkez tarafından atanmış yerel temsilciler söz konusu değildir. Ayrıca, çok az parti üyesi olmayan temsilciler vardır. Yeni Meclis temsilcilerinin büyük çoğunluğu sorumlulukları yarı zamanlı olan ilk dönem temsilcilerdir. Tüm meclis ve yerel halk konsüllerinin adayları yerel seçim kurulları tarafından teftişe tabi tutulmalı ve onaylanmalıdır. Yerel seçim kurulları *Vietnam Vatan Cephesi* (Vietnam Fatherland Front)¹⁴ tarafından yönetilmektedir. Vietnam Vatan Cephesi, demokratik merkezîyetçilik ilkesi

¹⁴ Ankara Vietnam Büyükelçiliği internet sayfasında “Vietnam Anayurt Cephesi” olarak kullanılmıştır.

kapsamında çalışmakta, başkanı aynı zamanda Politbüro'nun üyesidir. London'a göre demokratik açıdan Ulusal Meclis'in yapısı tartışmalıdır. Ancak ulusal politika belirleme hususundaki rolü ise oldukça önemlidir (2014: 9-10).

Parti, devlet ve temsil kuruluşları dışında önemli birkaç devlet kuruluşları vardır; kitle örgütleri, ordu, polis ve güvenlik kuvvetleri, *orta düzey birlikler* (secondary association) ve rejim muhalifleri. Kitle örgütleri ise *Vietnam Vatan Cephesi*, *Köylü Birlikleri*, *Vietnam Kadın Birliği* (Vietnam Women's Union), *Komünist Gençler Ligi* (Ho Chi Minh Communist Youth Union) gibi kuruluşlardan oluşmaktadır. Bu örgütlerin önemi parti çizgisinde ve farklı sektörel bazda partiyi destekleme ve partiye bağlılığı sağlamaktır ¹⁵ (London 2014: 11).

Sisteme muhalif olanlar ülkenin hükümet sistemini, partinin devleti ve toplumu kontrol altında tutmasını eleştirmektedirler. Muhaliflerin çoğunluğunu yazarlar, akademisyenler, avukatlar, din adamları ve eski devlet adamları ile çok az köylü ve işçiden oluşturmaktadır. 2006 yılından itibaren ya var olan örgütlere katılarak ya da yeni örgütler kurarak sistemi eleştiren ve siyasal sistemin değişimini dile getiren yazılar yazarak çalışmalar yapmaktadırlar. 2006 yılında 2.000 kişi internet vasıtasıyla *Vietnam Özgürlük ve Demokrasi Beyanamesi* (Declaration on Freedom and Democracy for Vietnam) imzalamıştır. Yolsuzluk, demokrasi ve ulusal gurur gibi üç tema etrafından eleştirileri yoğunlaşmaktadır (Kerkvliet 2014: 103-104). Yolsuzlukları durdurma konusunda partiyi desteklemek isteyenlerin yanı sıra diğer muhalifler demokrasinin ve muhalefetin olmamasının insan hakları ve çoğulculuğa dayalı demokratik siyasal sistemin özgürlükleri engellediği yönündedir. Düşük düzeydeki kalkınma ve diğer Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında yoksulluk oranının yüksek olmasını ekonomik koşullarla birlikte vurgulamaktadırlar. Ekonominin güçlü olması ile yüksek kaliteli eğitim sistemi, kendini gerçekleştirebilecek kişilere fırsat eşitliği ile sivil toplumu ve demokratik siyasi sistemi öngörmektedirler (106-107). Nitekim yukarıda aktarılan Dell, Lane ve Querubin (2017: 4)'in görgül araştırması bu durumu destekler niteliktedir.

¹⁵ Örgütsel bazda analiz, devlet ve toplum ilişkisi açısından sadece devlete ya da sadece sivil toplum kuruluş organlarına odaklanmak yeterli olmayacaktır. Ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturacak dışsal ilişkilerin incelenmesinde fayda vardır. Bir diğer değişle, devlet ve parti liderlerinin etkilerini güçlendirmek, devletin içinde üst kademelere yükselmek ve pozisyonlarını korumak için kullandıkları patronaj ağlarını incelemek gibi.

Rejime muhalif olanlara yönelik devlet baskısını inceleyen Thayer baskıda orantısızlıklar bulunduğunu, baskıcı devlet aygıtlarının paradoksal yapısı olduğunu saptar. Parti yapısının parçalı olması ve içinde bir takım manipülasyonları ve hizipleri barındırması bu durumun nedenidir. Durum saptaması yapmak için tek parti sistemi içindeki dört önemli kurumun baskı gücünü nasıl kullandığını inceler: *Halk Güvenliği Bakanlığı* (Ministry of Public Security), *Halkın Ordusu Güvenlik Gücü* (People's Armed Security Force), *Genel Yönetim II* (military intelligence, General Directorate II), *Kültür ve Enformasyon Bakanlığı* (Ministry of Culture and Information). Bu kurumları analiz ederek devletin baskı örgütlerini, özellikle tek parti sisteminin demokratik faaliyetleri, aktivistleri, blog yazarları, gazetecileri ve dini liderleri nasıl baskı altında tutan taktikleri ve metotlar kullandıklarını analiz eder. Thayer'a göre (2014: 135) *özerk orta düzey birlikler* (secondary association) kurma konusunda özel bir ilgi vardır. Sivil toplum ve siyasal sivil toplum analizleri ile genel olarak bu kuruluşların sınırlandırılmış bir çevreye sahip oldukları yaygın bir kanıdır. Ayrıca bu örgütlere yönelik bu baskıyı izleyecek ciddi bir örgütlenme yapısı söz konusu değildir¹⁶. Sivil toplum örgütlerinin paradoksal biçimde baskıya maruz bırakıldığı Thayer tarafından belirtilse de Kerkvliet gibi uygulamada muhalefete farklılaşan derecelerde tolerans tanındığını dile getiren Wells-Dang (2014) sivil toplum olarak adlandırılabilir yeni sosyal örgütlenme formlarının geliştiğini vurgular. VKP seçici olarak, STK'lara ve diğer aktörlere, kendi sınırları içinde kalmaları kaydıyla, yani partinin üstünlüğü ile mücadeleye girmemeleri ve siyasi grup yapılanmalarına dâhil olmamaları koşuluyla izin vermektedir. Bu durumda, her ne kadar resmî siyasi sistem içinde STK'lar belirgin siyasi etkiler sağlasalar da STK'ların zayıf olduğu vurgulanabilir. Ancak yakın dönemde yaşanan istikrarlı rant arayışları, dış yardımlar gibi, VTK'nın farklı tutumlara bürünebileceğini göstermektedir (Vu 2014). Liberal ekonomik piyasaya yönelik reformlar VTK'nın kültürel alanının daraltmaktadır. Dış ticaretin liberalleşmesi batılı ülkelerin özellikle dini faaliyetlerin sınırlandırılmaması, bu konuda devlet baskısının azaltılması yönünde yoğun baskısını da getirmektedir. Nitekim USCIRF (United States Commission on

¹⁶ Siyasal aktivistlere yönelik siyasi otoritelerin izlediği *Ceza Yasası'nın* 88. maddesi oldukça belirsizlik içermektedir. Sosyalist Vietnam Cumhuriyeti'ne yönelik etkinlikler 3 ila 12 yıl hapis cezasına çarptırılmaktadır. Gereçekler ise; Halkın yönetimine karşı propaganda yapan ve bozmaya çalışanlar, psikolojik propaganda ile kurgulanmış haberlerle halkın kafasında karışıklık yaratanlar ve kurgusal nitelikte hazırlanmış belgeler, kültürel ürünler dağıtmak, yaymak gibi (Thayer 2014: 135).

International Religious Freedom), Vietnam raporunda Amerika Birleşik Devletleri'ne "özel ilgi isteyen" ifadesi ile dini özgürlüklerin kısıtlandığını, Uluslararası Dini Özgürlük Sözleşmesi'nin (International Religious Freedom Act) ihlal edildiğini bu nedenle bazı programların fonlanmasını tavsiye eder. Yerel otoritelerin dini özgürlükleri koruması ve saygı duymasının insan hakları kapsamında ele alınarak özellikle dinler arası çatışmaları yatıştırmaya yardımcı olacak bir takım programların gerçekleştirilebilmesi için fon verilmesi önerir.¹⁷

Vu, VTK'nın kültürel alanının daralması dışında, yaşam koşullarında iyileşmenin, seyahat özgürlüğünün başlaması ile ailelerin çocuklarını yurt dışına eğitim için gönderdiklerinden bahseder. Bu gençler ülkelerine döndüklerinden kendilerine empoze edilen endoktrinasyon dışında farklı bir ideolojiyle dönmektedirler. Bu anlamda partinin en büyük kültürel mücadele alanı hem piyasa için önemli olan hem de rejimin sürdürülmesi için gerekli görülen internetin kontrol edilebilmesi olmaktadır. Öte yandan internet rejim muhaliflerinin de platformu haline de gelmiştir. Bu durum elitlerin VTK'ya sürdürmek ve elde edilen rantı yükseltmek ve yükselen orta sınıfı VTK'ya bağlı kılmak için paradoksal bir konum yaratmaktadır. Rant, büyük kapsamlı yozlaşmayı getirerek rejimin meşruiyetini sorgulattırken aynı anda yoğun devletin baskıcı aygıtlarının gündeme gelmesine neden olmaktadır (2014: 37).

Toplum ve devlet ilişkisinin piyasalaşma sonucu değişim ve dönüşüm sürecine girdiği söylenebilir. Bu süreç liberalleşmenin etkisiyle uluslararası baskıya maruz kalmayı getirirken, reel devlet sınırları içerisinde sivil toplum örgütlerinin denetlenmesine neden olmaktadır. Bu durum ülke içindeki sivil toplum ve toplumsal örgütlerin niteliğinin incelenmesini gerektirmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında, Vietnam, yerel, toplumsal özerkliği olan klan ve dini yapılardan oluşan bir geçmişe sahiptir ki makalenin başlangıcında devlet örgütlenme yapısının bu kapsamda geliştiğine yönelik bilgiler sunulmuştur. Ulusal ve bölgesel siyasi sistemler hem otokratik hem de göreceli olarak merkezidir. Bu durum, ülkede örgütlü demokratik bir geleneğin olmadığını bir ifadesidir. 1945 devrimi ve 1975 yılındaki birleşme ile korporatist yapıya sahip kitle örgütleri ile komünist örgütlenme biçimleri pek çok sektörü ve seçim bölgesini düzenlemektedir. Partinin hâkimiyeti tüm toplumsal alanı kapsamışken, yukarıda bahsedilen, 1980'lerden itibaren başlayan yenileşme-piyasalaşma dönemi ile bu dönemle gelen kişisel ve ekonomik özgürlüklerin

¹⁷ (<https://www.uscirf.gov/sites/default/files/Vietnam.pdf> 2020: 1, 19 Ağustos 2020'de erişildi).

kent merkezli örgütlerin gelişimi ile biraz esneme sürecine girmiştir. Ancak yine de bu durum Vietnam’da sivil toplum kavramının tam olarak yerleştiği anlamına gelmemektedir. Başlangıç aşamasındaki STK’ların gelişmesi kısmen uluslararası tartışmalar, kar gütmeyen kuruluşlar ve parti politikasındaki bir takım değişiklikler ile devlet dışında sosyal hizmetlere ve eğitime ihtiyaç olması nedeniyle gerçekleşmektedir (Nørland 2007: 68).¹⁸ Bu durum VKP’nin özgürlükleri açtığı anlamına gelmemelidir. VKP’si sivil toplum kuruluşlarını (STK) ciddi bir kontrolden geçirmekte hukuki düzenlemelerle de bunu sağlamaktadır. Örneğin STK’lar ve diğer toplumsal örgütler tüm projelerini, yabancı fonları bağlı oldukları danışman kuruluşlara sunmak ve onay almak zorundadırlar. Bu politikaları sınırlayıcı olarak tanımlayan Wells-Dang, 1990’lardan günümüze yaklaşık olarak 1.700 sivil toplum kuruluşu olduğunu belirtir. Ayrıca kayıtlı olmayan ama kamusal yaşam alanında var olan gayri resmî ağlar ve toplumsal gruplar, sosyal medya gibi yapılanmaların oldukça genişlemesini de STK oluşumları içerisinde değerlendirerek parti devlet oluşumunun sınırlarını zorladığı yorumunu yapmaktadır. Elbette bu oluşumlar kanunlarla belirlenmiş, ticari boyutu olan ve pratikte bağımsız olan oluşumlardır. Hızlı ekonomik gelişme ve yoksulluğu önlemeye yönelik politikalar toplumsal protestolara, nadiren de olsa bazen Ulusal Meclis’te tartışmalara neden olabilmektedir (2014: 162-163).

Vietnam’da sivil toplum kuruluşlarının mahiyetine bakıldığında, devletin dışında hukuki olarak örgütlenmiş resmî STK’lar ile bireysel inisiyatif alan, ağlar, bloglar, sosyal medya, topluluklar, dini faaliyetler yapan aktörler enformal STK’lar olarak değerlendirilebilir. Elbette bu yaklaşım sivil toplumu nasıl konumlandığımız ile ilintilidir. Eğer devlet mekanizması dışında kalan alanı sivil toplum olarak tanımlıyorsak -belki de parti-devlet anlayışı dışında kalan özel alanları da dâhil etmek hatalı olmayacaktır. Bottomore, siyaset sosyolojisinin konusu belirlerken “sınırları belli olan bir toplum düzeyinde (bu toplum bir kabile, ulus-devlet, bir imparatorluk veya başka bir tür toplum olabilir) iktidar fenomeni, bu toplumlar arasındaki ilişkiler ve bu iktidarın belirlenimiyle doğrudan ilgili toplumsal hareketler, örgütlenmeler ve kurumlar”dır der (2017: 8). İktidarın tezahürünü bu kurumlar üzerinden okumak, onun sınırlarını çizmek ve anlamak açısından ayna görevi yapacaktır. Her ne kadar STK’ları devlet yektesinin dışındaki alanlar olarak

¹⁸ CIVICUS Vietnam değerlendirme raporu STK’lar, işleyişleri ve devlet örgütlenmesi içindeki konumları gibi bilgileri içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız (Nørland 2006).

görsek de Vietnam’da STK’lar partinin çizdiği hukuki ve resmî sınırlar içinde hareket kabiliyetine sahiptirler. Yani hukuki olarak sınırlandırılmış örgütler olarak görülmelidirler.¹⁹ Thayer bu durumu “*tek-örgütlü sosyalizm*” (mono-organizational socialism) olarak tanımlar (210: 424).

Wells-Dang, *Irish Aid* (İrlanda Yardım Kuruluşu)’nun hazırlamış olduğu sivil toplum strateji çalışmasından dört çeşit kümelenme olduğunu belirtir: “kitle örgütleri, profesyonel örgütler, Vietnam’lı STK’lar ve *toplumsal kuruluşlar* (community-based organizations). Buradaki ayırım, toplumsal, siyasal ve profesyonel örgütler ve diğerleri arasındaki ayırıma tabidir (2014: 164). Devlet, sivil toplum kuruluşları ve STK’ların birbiriyle olan ilişkilere bakıldığında karmaşık bir ilişki düzeyi söz konusudur.²⁰ Yeni bir örgütün hukuki bir boyut kazanabilmesi ancak devlet tarafından örgütlenmiş, kayıtlı ve temsiliyeti olan bir örgütle işbirliği yapmasına bağlıdır. Wells-Dang bu kuruluşları şemsiye örgütler olarak tanımlamaktadır. Devlet tarafından kurulmuş çeşitli fonksiyonları olan STK’ları temsil eden, kayıt altına alan ve yöneten kuruluşlar. Ülke içindeki kuruluşlar *Vietnam Bilim ve Teknoloji Birliği Dernekleri* (the Vietnam Union of Science and Technology Associations-VUSTA) bağlıdır. Üyelerinin çıkarlarını hükümete ve başişçılara yönelik ilişkilerde temsil eden bu örgüt, bir nevi bilgi ve fikirlerin açığa kavuşturulduğu bir yapı gibi hizmet etmektedir. Uluslararası örgütler ise başka bir kuruluşun altında birleşmiştir. *Vietnam Dostluk Örgütleri Birliği* (The Vietnam Union of Friendship Organizations-VUFO).²¹ Bu kuruluş, *İnsani Yardım Koordinasyonu Komitesini* (The People’s Aid Coordinating Committee) ve *Sivil Toplum Merkezi* (the NGO Resource Center)’i denetler. Dış ilişkiler anlamında dayanışma, dostluk, işbirliği, komşu halklarla karşılıklı anlayışın geliştirilmesinin yanı sıra uluslararası ortak ve dostlukların pekiştirilmesi hedeflenmiştir. (Diplomatic Bluebook 2019: 76) Kitle örgütleri ise daha melez bir yapıya sahiptir. Merkezi düzlemde Parti kontrolünde olan bu örgütler yerel komün ve alt düzeylerde temsilcilere sahiptirler. Bu anlamda *Kadın Birliği* (the Women’s Union) cinsiyet odaklı, yerel düzeyde temsil

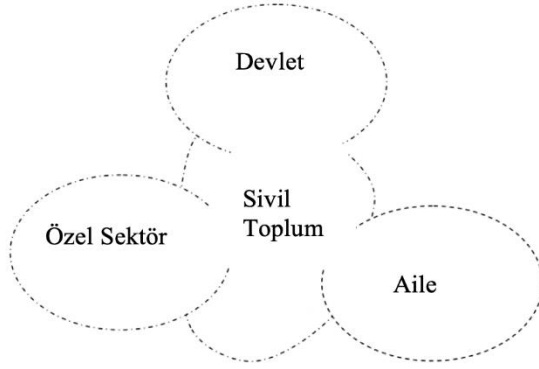
¹⁹ Bakınız EK 2, Toplumsal aktörlerin işleyiş açısından etkinlik düzeylerini gösterir tablo (Nørland 2006: 37).

²⁰ Bakınız EK 3, Vietnam’daki sivil toplum kuruluşlarının tasnifi, devlet yapısı içindeki yeri ve üyelik biçimleri için Nørland (2006: 35-37).

²¹ Çok uluslu, halklardan halklara dış ilişkilerde, VUFO ve onun üye örgütleri ilgili bakanlıklar ve kurumlarla koordineli olarak bölgesel ve küresel forum, ağ ve mekanizmalarıyla Vietnam kitle örgütlerinin işleyiş söz konusudur. Vietnam imajı ve ulusal çıkarları korunur (Diplomatic Bluebook 2019: 77).

etmesi ve hizmet sunabilmesi vasıflarıyla en güçlü STK'dır denilebilir (Wells-Dang 2014: 165). Devlet kontrolü altındaki kuruluşları ne kadar STK olarak görebiliriz sorusu burada gündeme gelebilir. Komünist yönetim biçimine sahip parti-devlet organizasyonunda bu tür toplum kuruluşlarını, özellikle toplumsal konularda yapılan çalışmalar kapsamında olmaları itibarıyla yine de STK'lar altında görmek anlamlıdır.

Liberal demokrasi kapsamında sivil toplum, katılımın yoğunlaştığı ve demokrasinin olmazsa olmazı olarak görüldüğü yapılanmalardır. Devlet denetimi altındaki STK'ların varlığı liberal yaklaşımlar için demokratik olmayan oluşumlar olarak değerlendirilmektedir. Oysa Marxist gelenek için

Vietnam'da sınırları muğlaklaşmış devlet ve toplum ilişkisi (Nørland 2006: 34)

bu kapsamda farklılaşma söz konusu değildir. Bir diğer ifade ile devlet ve toplum arasındaki sınır muğlaklaşmıştır (Wells-Dang 2014: 166). Bu durum sol tarafta verilen şemada izlenebilir (Nørland 2006: 34). Bu durumda sivil toplumun liberal demokratik açıdan temellerinin zayıf olduğunu vurgulanabilir. Hatta otoriter rejimin meşruiyetine ve etkinliğini artırmasına destekler (Wischerman, Jörg 2011: 408). Bu kapsamda, özerklik, gönüllülük, temsil gibi hususlar geçerli gözükmemektedir (Wells-Dang 2014: 168).

Bu kapsamda yeni bir kategori gibi, *arada kalanlar*, hem devlete ait hem de devlete ait olmayan, yukarıda belirtildiği gibi muğlak bir statüye sahiptir.

²² Marx'ın sivil toplum anlayışını dile getirdiği çalışması için bakınız, (2009). *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları.

Bu durumda, bu tarz toplumsal örgütlenmelerin ne denli sivil toplum kuruluşu ne denli devlet örgütlenmesinin parçası oldukları sorusunu tekrar gündeme getirmektedir. Kitle örgütlerini de dâhil ederek sivil toplum kuruluşlarına baktığımızda toplumsal düzeyde kısmi özerklikleri olduğunu söyleyebiliriz. Yerel birimler bağışlar ve üyelik aidatlarından mali kaynak sağlayabilmektedirler (Wells-Dang 2014: 166). Öte yandan, yukarıda belirtildiği üzere, bu kuruluşlar aynı zamanda parti-devlet yapısının altındadırlar. *Vatan Cephesi*, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti altındaki VKP'nin hukuki bir parçasıdır. Cephe bu anlamda ikili bir yapıya sahiptir. Tüm kitle örgütlerini ve dini kuruluşları kontrol etmektedir. Öte yandan bağış yapan kuruluşlar ve hükümetten gelen bağışlarla sivil toplum ve devlet dışında kalan sivil örgütlenmeler ki bunlarda bir üst kuruluşa bağlı faaliyet gösteriyor olabilirler, proje temelli çalışmalarını etkin bir biçimde yürütebilmektedirler.

Profesyonel örgütler, araştırma merkezleri bir başka kuruluşun altında örgütlenmektedirler, VUSTA ya da bakanlıklar, şehir veya bölge otoriteleri, üniversiteler ve kitle örgütleri gibi. Bu kuruluşların diğerlerinden en önemli farkı devletten çok az ya da hiç fon almamaları, uluslararası fonlardan kaynak elde etmeleridir. Üniversite araştırma merkezleri dışındaki yapılanmalar proje merkezli kar amacı gütmeyen kuruluşlarla işbirliği yapmaktadırlar. Bu kuruluşlarda devlet kontrolü altında olmakla beraber mali açıdan bağımsızdırlar. Bu kuruluşları Wells-Dang (167), üçe ayırır: İlk grup 1990'lı yıllarda hâlihazırda çalışan ya da emekli olmuş hükümet görevlileri, akademisyenler ve devlet sistemi ile bağlantılı olan kişiler; ikinci grup 2000'lerde uluslararası örgütlerde çalışmış ya da yurt dışında okumuş genç profesyoneller; üçüncü grup ise yakın dönemde gönüllü öğrenci grupları, yardım kuruluşları gibi gönüllülük esasına göre kurulmuş örgütlerden oluşmuştur. 2000'li yıllardaki oluşum, daha bağımsız ve uluslararası kuruluşlarda çalışmış kişilerden oluşmuştur. Bu örnek, post orientalizm çalışmalarını hatırlatmaktadır. Alan araştırmaları konusuna yeni bir perspektif getiren bu çalışmalar daha batı tipi algı üzerine tanımlanan çalışmalara yerelden, burslarla ödüllerle doğudan batıya giden ancak döndükten sonra uzmanlaştığı alanda ülke ihtiyaçlarına yönelik çalışan ve alan araştırmalarını daha farklı bir perspektiften ele uzmanların konumu gibidir.

Bir diğer grup ise toplum temelli sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu grup daha ziyade kalkınma temellidir; etnik ve klan kökenli, bir nevi hemşehri örgütlenmeleri gibi yapılanmalar, dini gruplar, ekolojik gruplar, çiftçi

birlikleri gibi. Bu kuruluşlar resmî olarak örgütlensin ya da örgütlenmesin resmî örgüt niteliğine haiz olmadığı gibi siyasi kuruluşlar da değildirler.

İdeal anlamda sivil toplum örgütlenmeleri ve demokratik yaklaşımları Vietnam örneğinde belirlemek pek mümkün olmamaktadır. Ancak kamusal kuruluşlarla yapılan faaliyetler, *geçici* örgütlenmeler, blog yazarları, yerel düzeyde ve temalı bazı muhalif hareketler; boksit madenleri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Denizi (East Sea) üzerindeki müdahalelerine tepki, gibi konular sivil toplum kuruluşları eylemleri olarak ele alınabilir. Doğrudan doğruya demokratik platform oluşturacak siyasi eylemleri Vietnam kapsamında ele almak olası değildir. Hâlihazırda VKP sivil toplum kavramını kullanmamaktadır, yerine tüm bağış yapan örgütleri de dâhil ederek “Toplumsal örgütler”, “Toplumsal Profesyonel Örgütler” ya da “Siyasal-Toplumsal Örgütler” (ki sonuncusu kitle örgütlerini de içerir) adlandırmaktadırlar (Wells-Dang 2014: 169-170). Yine Wells-Dang'ın 1992 Anayasası (2013'te gözden geçirilmiş hali ile), Vietnam Vatan Cephesi ve onun üye örgütleri “halkın gücünün siyasi temeli” olarak tanımlanmaktadır (170). Parti açısından hiçbir örgüt bağımsız değildir. Aynı zamanda bir örgüt diğer bir örgüte bağlı olmalıdır. Bu bir üst kuruluş olabildiği gibi kayıtlı olunan yerde olabilir. Pratikte her ne kadar STK'lar ve toplumsal örgütler mali, insan kaynakları ve karar alma süreçlerinde bağımsız olsalar da Parti'nin siyasi gözetimi altındadırlar; bir diğer ifade ile Parti'nin kırmızıçizgileri olan sosyal istikrar ve ulusal güvenliği tehdit eden konular olursa hukuki yaptırımlar veya kapatılma gibi uygulamalarla sonuçlanmaktadır. Kerkvliet (2003)'e göre partinin bunu ancak kayıt esnasında yapabildiği izleme ve değerlendirme kapasitesinin olmadığı yönündedir.

STK'ları değerlendirmede Parti'de iki yaklaşım olduğu gözlenmektedir: Liberal ve karşıtlar. Liberal açıdan değerlendirenler toplumun tüm kesiminden ulusal kalkınma sürecine katılan ve bu stratejinin bir parçası olan siyasi olmayan tüm STK'ları faydalı bulmaktadır. Karşıt olanlar ise partinin teorisyenleri ve güvenlik ve kolluk kuvvetleri mensuplarıdır. Temel argümanları sivil toplumun partinin tekelci gücüne karşı güvenlik boşluğu oluşturmaları ve bir devrime zemin hazırlayacağıdır. Reformcu diyebileceğimiz parti dışı yaklaşımlar uluslararası bağış örgütlerinin desteğinin önemli olduğunu vurgularken güvenliği ön plana çıkartan yaklaşımlar sivil toplumun gelişmesi ile siyasi dönüşüm arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadırlar (Wells-Dang 2014: 171). Nihayetinde bu tartışmaların

temelinde de Vietnam'da demokratik Batı tarzı bir politikanın olup olmayacağı tartışmasını taşımaktadır. Bu durum devlet ve toplum ilişkisi açısından değerlendirildiğinde hukuki olarak çeşitli örgütlerin zemini kısmi olarak sağlamaştırılmış olsa da sivil toplumun geliştirilmesine ya da bastırılmasına yönelik nihai karar devletin olacaktır (Kerkvliet 2003). Yani partinin bu durumu nasıl ele alacağına, sivil toplum kuruluşlarının ne ölçüde şeffaf ve diğer örgütlerle ilişkilerini ve işbirliğini nasıl geliştirdiğine ve faaliyetlerinin toplumsal örgütlere yol açıp açmadığına bağlıdır. Yerli üreticiler, tarım ile uğraşanlar açısından özellikle çevreye ve toprağa yönelik konular önemlidir. Siyasal muhalefet anlamında STK'ların rolü söz konusu değildir.

SONUÇ

Makale, Vietnam'daki devlet ve toplum yapısını, geleneğini, kökenlerini incelemeye çalışarak, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini siyaset sosyolojisi açısından genel olarak değerlendirdi.

Devlet geleneği açısından kökleri M.Ö. 1000'lere kadar giden çizgide Çin devlet anlayışı ile Konfüçyüsçü düşüncenin etkin olduğu gözlemlenmektedir. Bu gelenek matriarşik toplumsal düzeni patriarşik düzene dönüştürmüş, sıra düzenli bir yapılanmayı getirmiştir. Bu gelenekten gelen sert, hiyerarşik yapılanma sosyalist örgütlenme ile kolayca iç içe geçmiştir. Güçlü parti örgütlenmesi, devlet ve toplum yapılanmasında muğlak sınırlara sahiptir. Bir diğer ifade ile devlet nerede bitiyor toplum nerede başlıyor sorusunun yanıtı belirsiz kalmaktadır. Yakın dönem yaşanan liberalleşme ve küresel ekonomiye entegre olma çabaları bu durumu değiştirmiş, ülkenin sınırlarını yabancı yatırımcılara ve yardım kuruluşlarına açmasına neden olmuştur²³. Bunun bir tezahürü de toplumsal yapının etkilenmesi olmuştur.

²³ Açılım politikalarının bir uzantısı olarak, bir nevi şeffaflık politikasının sergilenmesine yönelik, 2008 yılından itibaren *Vietnam Dışişleri Bakanlığı Yıllık Vietnam Diplomatik Faaliyetleri Serisi* (The Chronicle of Vietnamese Diplomatic Activities)'ni yayımlayarak referans, araştırma ve inceleme kaynağı sağlamıştır. Bu durum 2014 yılında bir adım öteye taşınarak yıllık bir rapor mahiyetinde Mavi Kitap serisi, *Vietnam Diploması'sinin Mavi Kitabı* (The Bluebook of Viet Nam's Diplomacy 2014) yayımlanmaya başlanmıştır. Ülke içi ve dünya kamuoyu için Vietnam Komünist Partisi'nin diplomatik faaliyetlerini sunmak hedeflenmiştir. Kitap, Vietnam'ın uluslararası ve bölgesel durumundan Vietnam dış politikasına, ekonomi politikalarından ülke kalkınma önceliklerine, iç siyaset işleyişinden - Ulusal Meclis, Komünist Parti vb- uluslararası örgütlerle olan işbirliklerine kadar çeşitli konuları dile getirmektedir. (The Bluebook 2016: 5) 2017 yılı itibarı ile ASEAN gibi

İncelenen çalışmalar kapsamında Vietnam Komünist Partisi'nin devlet yapılanmasındaki ağırlığı ve toplum üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar, toplum ve devlet ilişkisini istikrarlı bir rant arayışına (Vu), toplumsal muhaliflere farklılaşan seviyelerde tolerans tanınmasına (Kerkvliet, Gainsborough), baskıcı devlet aygıtlarının paradoksal konumuna (Thayer), Vietnam Komünist Partisi'nin istikrarlı bir biçimde STK'ları kontrol ettiği, ancak enformal siyasal eylemler ve aktörler açısından STK'ların sistemin sınırları ile iç içe geçtiğine (Wells-Dang) dair fikirler savunmaktadırlar. Bu durum bize Vietnam'daki devlet ve toplum ilişkisinin bir geçiş döneminde olduğunu göstermektedir. Bunun nedenlerinden biri sivil toplum kavramının kabul gören tanımıdır; batı liberal anlayışı içinde gelişen kaba hattıyla devlet ve birey arasındaki alanı sivil toplum olarak kavrayan anlayış. Diğeri ise Marksist Leninist gelenekten gelen devlet toplum anlayışının Konfüçyüsçü ve yerel toplumsal değerlerle bütünleşmesi. Sonucusu ise yukarıda belirtilen yeni liberal iktisadi yapılanmanın etkisidir.

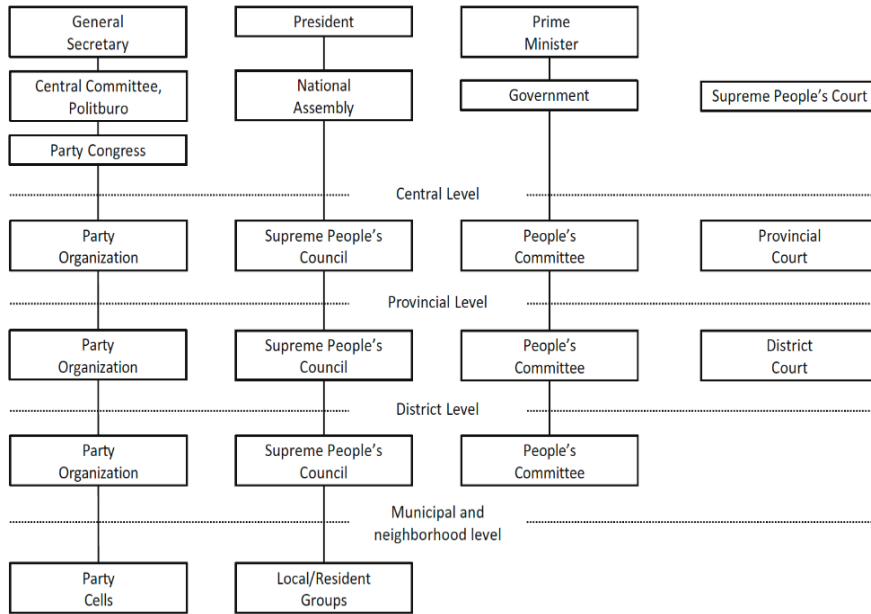
Liberalleşme süreci devlet ve toplum ilişkisini etkilemiştir. İlişkilerde hem devamlılık hem de değişim söz konusudur yorumu hatalı olmayacaktır. Parti–devlet tüm toplumsal ilişkileri kurmada, iletişim kanallarının hâkimiyetini sürdürmede etkinliğini sürdürmektedir. Öte yandan ortaya çıkan toplumsal örgütler, liberalleşme sürecinin getirdiği bir nevi küresel pazarlara entegrasyon hızlı bir toplumsal değişimi beraberinde getirmektedir. Sivil toplum kuruluşları, uluslararası yardım kuruluşları gibi -her ne kadar parti örgütlenmesi altında olsa da- toplumsal değişimi tetikleyecek kuruluşlar haline gelmişlerdir. Makalede belirtildiği üzere yeni örgütlenmeler kuruluş aşamasında denetime tabi iken işleyiş aşamasında özgür gözükmektedir. Vietnam vatandaşları üzerindeki sıkı denetim gün be gün Gainsborough'a göre daha az aşikârdır (2010: 167). Kerkvliet'de aynı görüşü paylaşmaktadır. Son yirmi yıl boyunca yaşanan değişimler kişilerin dini ve toplumsal alanda daha kişisel alana sahip oldukları, doğrudan devlet müdahalesinin azaldığı, devletin bireylere toplumsal alanda hareket etme olanağı sağladığını belirtir (2003: 49).

Vietnam'daki parti-devlet yapılanmasını ve siyasi sistemi “tahakküm eden devlet” olarak tanımlayan Kerkvliet (2018: 188), Komünist Partinin sadece siyasi yönetim mekanizmaları olan, bakanlıklar, kamu kuruluşları,

bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin yanı sıra İnsan Hakları'nın korunmasına yönelik yapılan çalışmalarda içeriğe dâhil edilmiştir. (The Bluebok 2018)

güvenlik ve kolluk kuvvetleri gibi alanlarında değil aynı zamanda medya, din ve farklı sektörlerden oluşan çeşitli toplumsal kuruluşların işleyişinde hâkim güç olduğunu belirtir. Bunun yanı sıra toplumsal taleplerin devlete yönlendirilmesini ve devletin karar alma sürecinde dolayimli da olsa bazı mekanizmalar bulunduğunu da saptar. Devlet yapılanması toplumsal yaşam üzerinde önemli bir etkiye haizdir. Örneğin Reform öncesi dönemde 1970'ler ve 1980'li yılların ilk yarısında insanların çoğu kamu sektöründe çalışmaktadır; tarım, bürokrasi ya da kamu işletmelerinde. Toplumsal örgütlenmelerin devlet yapısı dışında örgütlenmesine izin verilmemektedir. Yukarıda da görüldüğü üzere tüm toplumsal kuruluşlar yerel veya yabancı olmalarına bağlı olarak iki şemsiye örgüt altında toplanmaktadır. Ayrıca devlet seçkinlerinin oluşturduğu, sıradan vatandaşların erişemeyeceği bir takım malzemelere erişen bu sınıf ayrıcalıkları liberalleşme ve sonrası dönemde sürdürmüşlerdir (Gainsborough 2010: 164-165). Tüm bu olaylar toplumsal değişimi dolayısıyla da devlet politikasını etkileyen hususlar olarak ortaya çıkmaktadır.

EK 1: Parti – Devlet ikili örgütlenmesi (Croissant ve Lorenz 2018: 376).

EK 2: CIVICUS Raporuna göre sosyal aktörlerin etkinlik derecesi,
(5) en etkin, (2) en az etkin (Nørland 2006: 37).

Most Influential (5)	Influential (4)	Somewhat Influential (3)	Least Influential (2)
<ul style="list-style-type: none"> • Communist Party (State) • Politburo (State) 	<ul style="list-style-type: none"> • Organisational Department (Central Committee of the CPV) (State) • Government (State) • National Assembly (State) • State-owned enterprises (Market) • Foreign Direct Investments (Market) • Local government (State) • Private Sector (Market) • Press, Mass media (CS) 	<ul style="list-style-type: none"> • Fatherland Front (CS) • Court (State) • Army (State) • Security (police) (State) • Ministry of Planning and Investments (State) • Ministry of Trade (State) • Mass Organisations (CS) • Women's Union (CS) • Former high-ranking revolutionaries (CS) • International organisations in Vietnam (CS) • Religious organisations (CS) • Minority groups (CS) • Corruption/Mafia (CS) 	<ul style="list-style-type: none"> • Trade Unions (CS) • VNGOs (CS) • Vietnam War Veterans Association (CS)

EK 3: CIVICUS Raporuna göre STK'lar ve Devlet ile ilişkileri
(Nørland 2006: 35-37).

Organisation	Type or Relation to the State	Level: Central/Local	Membership
1. Mass Organisations			
Fatherland Front*	Socio-political	All	Umbrella for 29 organisations
Women's Union	Socio-political Fatherland Front	All	12 million (Women's Union)
Farmers' Association	Socio-political Fatherland Front	All	8 million (Farmers' Association)
Trade Unio-VGCL	Socio-political	All	4.25 million (VCGL 2003)
HCMC Communist Youth Union	Socio-political Fatherland Front	All	5.1 million (HCM Youth Union)
Veteran's Association	Socio-political Fatherland Front	All	1.92 million (People's Army, 17 March 2005)
2. Umbrella organisations			
Red Cross	Fatherland Front	All	4.85 million members 3.5 million Red Cross youths and pioneers 14,800 Red Cross ward and commune organisations 12,700 schools have Red Cross organisations 1,900 offices and enterprises have Red Cross organisations (Chu Dung 2005)

Organisation	Type or Relation to the State	Level: Central/Local	Membership
VUSTA-Union for Science and Technology	Umbrella for Professional Associations and VNGOs Fatherland Front	Mainly cities, but some organisations working also in rural Areas	Central associations: 56 in various disciplines Cities and provinces: 37 local VUSTA associations with 540 membership organisations and 350,000 members. Total 1.15 million members across the country (VUSTA)
Business Associations	Chamber of Commerce, which is under the Fatherland Front	Mainly city-based	200 associations 6,700 members (Stromseth 2003)
VUALL-Union of Arts and Literature	Fatherland Front	Mainly cities	10 central associations and 60 at provincial level (Philanthropy in Vietnam 2001)
Old Age Association	Fatherland Front	Communities-whole country	6.4 million (BTCuong 2005b)
VUFU-Union of Friendship Associations	Fatherland Front	Cities	47 member associations (Philanthropy in Vietnam 2001)
Vietnam Cooperative Alliance	Fatherland Front	All levels, but mainly based in rural areas	300,000 cooperative groups; 17,000 cooperatives. Total: 10.5 million members (TTCuong 2005)
3. Professional Associations, VNGOs (Science & Technology)			
Professional Associations; Professional and Business Organisations (this category overlaps with some of the others)	Ministries, VUSTA and People's Committees	Different levels	320 national and 2,150 local associations (Nguyen Ngoc Lam, MOHA 2005)
Student Unions, e.g. "Summer culture light" in Ho Chi Minh City		Cities	Approx, 400,000 volunteers work in the countryside each summer (Vietnam News 10 July 2005)
4. VNGOS			
VNGOs or Issues-Based Organisations; Funds to support the poor, sick or handicapped (this category overlaps some of the others)	VUSTA, Ministries, Provincial People's Committees	City-based, but many work in rural areas	322 organisations identified in survey in Hanoi and HCMC (Wischermann, NQ Vinh, BTCuong, 2000) 200 social funds (Philanthropy in Vietnam 2001) 800 Science and Technology organisations (Nguyen Ngoc Lam, MOHA 2005)
5. Informal Groups			
Micro-Credits, Credit Cooperatives, Credit and Saving's Groups	Various organisations; Women's and Farmers' Unions; Contributions from abroad; Banks	Rural areas	About 100,000 credit cooperatives (Vietnam News 8 July 2005-09-19) 11.6 million borrowers from all credit schemes (Danida 2005)

Organisation	Type or Relation to the State	Level: Central/Local	Membership
Informal groupings (agricultural activities, neighbourhood, dancing, sports, festivals and celebrations)	Not-registered, but known to the administration	Locality-based all across the country	Millions-no data
6. Faith-Based Organisations			
Faith-Based Organisations	Fatherland Front Some not registered	All, but mainly in provinces and localities	Buddhist: approx. 9 million Catholic: 6-8 million Hoa Hao: 1.5 million Cao Dai: 1.1 million Protestant: 600,000 (Data on Population 2005)
7. International NGOs			
INGOs through PACCOM	Funded from abroad; providing support to government and CSOs		530 INGOs operating in Vietnam; 150 have offices (INGO Directory 2003-05, Payne 2004)

KAYNAKÇA

- Bottomore, Tom (2017, 1. Bsm). *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Erol Mutlu, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Carneiro, Robert L. (1981). “The Chieftdom: Precursor of the State”, *The Transition to Statehood in New World.*, Drl. G. D. Jones and R. R. Kautz, Cambridge University Press: Cambridge.
- Croissant, Aurel ve Lorenz, Philip (2018). “Comparative Politics of Southeast Asia II Vietnam: The Socialist Party State”, *Comparative Politics of Southeast Asia An Introduction to Governments and Political Regimes*, Heidelberg University, Springer: Germany.
- Cuong, Nguyen Tuan (2015). “The Promotion of Confucianism in South Vietnam (1955-1975) and the Role of Nguyen Dang Thuc as a New Confucian Scholar”, *Journal of Vietnamese Studies*, 10 (4): 30-81.
- Dell, M., Lane N., Querubin, P. (2018). “The Historical State, Local Collective Action, and Economic Development in Vietnam”, *Econometrica*, 86 (6): 2083-2121.
- Diplomatic Bluebook 2018* (2019). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, National Political Publishing House, Na Noi.
- Diplomatic Bluebook 2017* (2018). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, National Political Publishing House, Na Noi.
- Diplomatic Bluebook 2014* (2016). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, National Political Publishing House, Na Noi.
- Fisher, T. Christopher (2015). “Nation Building and Vietnam War: A Historiography”, *Pasific Historical Review*, 74(367): 441-456.
- Fukuyama, Francis (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press.
- Gainsborough, Martin (2007). “From Patronage to “Outcomes”: Vietnam’s Communist Party Congress Reconsidered”, *Journal of Vietnamese Studies*, 2 (1): 3-26.
- Gainsborough, Martin (2010). *Vietnam Rethinking the State*, Zed Books: London and New York.
- Goscha, Christopher (Şubat 2017) “Before Vietnam”, *History Today*, 67(2): 20-27.
- Goscha, Christopher (2017a). *The Penguin of History of Modern Vietnam*, Penguin Books: London.

- Gouldner, Alvin Ward (1980). *The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory*, Critical Social Studies, Macmillan.
- <http://www.vietnamelcilig.com/vietnam-hakkinda>, (20 Ağustos 2020 tarihinde erişildi).
- <https://www.uscirf.gov/sites/default/files/Vietnam.pdf>, (19 Ağustos 2020 tarihinde erişildi).
- Jandle, Thomas (2014). "State versus State: The Principal-Agent Problem in Vietnam's Decentralizing Economic Reforms", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan: NY, ss. 64-83.
- Kadir, A. ve Timuçin, Afşar (1973). *Vietnam Şiiri*, Hilal Matbaacılık: İstanbul.
- Kerkvliet, Benedict J. Tria (2014). "Government Repression and Toleration of Dissidents in Contemporary Vietnam", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan, ss. 100-135.
- Kerkvliet, Benedict J. Tria (2018). "An Approach for Analysing State-Society Relations in Vietnam", *Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 33 (2): 156-198.
- Kerkvliet, Benedict J. Tria (2003). "Authorities and the People: An Analysis of State-Society Relations in Vietnam", Luong, Hy V. (drl.) *Postward Vietnam: Dynamics of a Transforming Society*. Bowman and Littlefield Publishers: Oxford and Singapore.
- Lockhart, Bruce M. (Ekim 2001). "Why Vietnam Invaded Cambodia: Political Culture and the Causes of War by Stephen J. Morris", *Kitap İncelemesi, Journal of Southeast Asian Studies*, 32 (3): 459-462.
- Lockhart, Greg (1993). "Vietnam: Democracy and Democratization", *Asian Studies Review*, 17 (1): 135-142.
- London, Jonathan D. (drl.) (2014), "Politics in Contemporary Vietnam", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan: NY, ss. 1-21.
- Marks, Karl (2009). *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları.
- Nguyen, Hieu C. (2018). "Empirical Evidence of Structural Change, The Case of Vietnam's Economic Growth", *Journal of Southeast Asian Economies*, 35 (2): 237-56.
- Nørlund, Irene (Ed.) (2006). *The Emerging Civil Society An Initial Assessment of Civil Society in Vietnam*, CIVICUB Civil Society Index Shortened Assessment Tool CSI-SAT Vietnam.

- Nørlund, Irene (Ekim 2007). "Civil society in Vietnam: Social organizations and approaches to new concepts". *Asien*, 105, 68–90.
- Sahlins, Marshall David (1968). *Tribesmen*, Prentice-Hall: New Jersey.
- Skocpol, Theda (1995). *Protecting Soldiers and Mothers*, Harvard University Press.
- Stephen O'Harrow (1979). "From Co-loa to the Trung Sisters's Revolt", *Asian Perspectives*, XXII(2):140-164.
- Taylor, Keith Weller (1983). *The Birth of Vietnam*, University of California Press: Berkeley.
- Thayer, Carlyle A. (2014). "The Apparatus of Authoritarian Rule in Vietnam", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan: NY, ss. 135-162.
- Thayer, Carlyle, A. (2010). Political legitimacy in Vietnam: Challenge and response. *Politics & Policy*, 38: 423–444.
- Thayer, Carlyle, A. (2009). "Political Legitimacy of Vietnam's One Party-State: Challenges and Responses", *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 28 (4): 47-70.
- the Rules From Within – Potentials and Limits." *Asian Politics and Policy*, 3 (3): 383–411.
- Vietnam USCIRF-Recommended for Countries of Particular Concern (CPC)*, (2020).
- Vu, Tuong (2014). "Persistence Amid Decay: The Communist Party of Vietnam at 83", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan: NY, ss. 21-42.
- Wells-Dang, Andrew (2014). "The Political Influence of Civil Society in Vietnam", *Politics in Contemporary Vietnam Party, State, and Authority Relations*, Palgrave Macmillan: NY, ss. 162-183.
- Whitmore, John K. (Eylül 1984). "Social Organization and Confucian Thought in Vietnam", *Journal of Southeast Asian Studies*, 15 (2): 296-306.
- Wischermann, Jörg (2011). "Governance and Civil Society Action in Vietnam: Changing
- Zialcita, Fernando N. (Haziran 1995). "State Formation, Colonialism and National Identity in Vietnam and the Philippines", *Philippine Quarterly of Culture and Society*, 23 (2): 77-117.

YÜKSELEN EJDERHA: GÜNEYDOĞU ASYA’NIN TURİZM YILDIZI VIETNAM

*Şerif Alp ATAKCAN**

Dünyaca ünlü Avustralyalı gazeteci John Pinger, 1978 tarihli “Vietnam’ı hatırlıyor musun?” adlı belgeselinde, “Eskiden Vietnam’ı, bir ülkeden ziyade bir savaş olarak görüyordum” der. Gerçekten de, Güneydoğu Asya anakarasında, Çin ve Hint medeniyet dairelerinin çakışma noktasındaki Hindiçini’nin en doğusunda bir “S” kıvrımı çizerek uzanan bu ülke, dünya kamuoyunun özellikle bugün artık orta yaş üstü olan kuşağının zihnine, 20. yüzyılın en uzun harbi addedilen Vietnam Savaşı ile kazınmıştır. Bu savaşa dair çoğu trajik nitelikte olan unutulmaz fotoğrafların ve filmlerin (en bilinen örnekleri arasında Tam Metal Ceket/Full Metal Jacket, Müfreze/Platoon, Kıyamet/Apocalypse Now sayılabilir) yanı sıra, sosyalist devrimci ve ulusal bağımsızlık önderi Ho Şi Min, başkent Hanoi ve Ho Şi Min Şehri/Saygon, Mekong Nehri, Halong Körfezi, milli giysi “ao dai”, “non la” (konik şapka) ve “pho” çorbası, belleklerde yer edinen ancak iki elin parmağını da geçmeyen Vietnam imgeleri olarak sayılabilir. Oysa Vietnam, binlerce yıl öncesine uzanan tarihi, çeşitlilik gösteren coğrafyası ve son derece zengin etno-kültürel yapısı ile özellikle Türkiye’de henüz fazla bilinmeyen, ancak keşfedilmeyi bekleyen bir cevher niteliğindedir.

Vietnam’ın Turistik Değerinin Coğrafi Arka Planı

“Nước Việt Nam ta trải dài từ Ái Nam Quan đến mũi Cà Mau.” (Vietnam ulusu, -kuzeyde- Ái Nam Geçidi’nden -güneyde- Cà Mau Burnu’na kadar uzanır.) - Vietnam atasözü.

100 milyona yakın nüfusa sahip Vietnam, sadece 331.000 km² yüzölçüme sahip olmasına (Türkiye’nin yarısından küçük) ve batıdan doğuya görece dar bir hatta bulunmasına (en dar noktasındaki genişliği sadece 50 km) rağmen, kuzey-güney ekseninde 8 ila 24 kuzey enlemleri arasında, yaklaşık

* T.C. Pekin Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı, T.C. Dışişleri Bakanlığı.

3.300 km'lik kıyı hattı boyunca uzanmaktadır. Bir diğer deyişle, ülkenin en kuzeyinde, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) sınırındaki Lung Cu Kulesi'nden çıkan bir otomobilin, ülkenin en güneyindeki Ca Mau Burnu'na -Vietnam sınırlarının dışına çıkmadan- ulaşması için tam 2.556 km yol kat etmesi gerekmektedir. Mukayese açısından, bu mesafe, Danimarka'nın kuzeyindeki Aalborg'dan, İtalyan çizmesindeki Brindisi'ye olan karayolu mesafesine denktir.

Bu coğrafi yapı aynı zamanda, Vietnam'ın ÇHC'ye ilaveten, mensubu olduğu Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'nin (ASEAN) diğer dokuz üyesinden altısı ile sınır komşusu (Laos ve Kamboçya ile karadan; Filipinler, Endonezya, Malezya ve Tayland ile denizden) olması anlamına gelmektedir. Vietnam'ın bölgesindeki bu merkezi konumu, anılan ülkelerle farklı ölçülerde kültürel etkileşimi de beraberinde getirmiştir.

Vietnam, topoğrafik açıdan da bir ekstremler ülkesidir. Tonkin Alpleri'nin sarmaladığı ülkenin en kuzey bölümünü, yarımadanın en yüksek noktası olduğu cihetle "Hindiçini'nin Çatısı" olarak adlandırılan, 3.147 m rakımlı Fansipan Dağı taçlandırır. Bu bölgenin hemen güneyinde ise Vietnam medeniyetinin beşiği ve ülkenin iki "pirinç ambarı"ndan biri olan, başkent Hanoi'nin de bulunduğu Kızıl (Hong) Nehir Deltası yer alır. Sözkonusu deltanın güneyinde ise yüzlerce kilometre boyunca doğudaki Pasifik Okyanusu'nun parçası Güney (Doğu) Çin Denizi'ne paralel uzanan, batıda ise Laos ve kısmen Kamboçya ile sınırı çizen, kuzey-güney istikametindeki Annam (Truong Son) Sıradağları ve bu dağların kıyıya bakan cenahında küçük ovalar yer alır. Ülkenin en güneyinde ise Kızıl Nehir Deltası gibi bir nüfus merkezi, ancak ondan daha verimli Mekong Nehri Deltası konumlanır. Bu coğrafi yapısıyla ülke, iki ucunda pirinç sepetleri bulunan ince bir sopaya da benzetilir.

Gerek kuzey-güney hattındaki uzunluk, gerek dağ-delta-dağ-delta şeklinde özetlenebilecek benzersiz topoğrafik yapı, Vietnam'ın dört mevsim görülen kuzeyi (subtropik) ile iki mevsimli güneyinde (tropik) farklı iklimlerin görülmesine, kuzeydeki dağlara kar yağarken, orta ve güney sahillerinde denize girilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Vietnam'ın Turistik Değerinin Tarihi ve Kültürel Arka Planı

"Như nước Đại Việt ta từ trước Vốn xưng nền văn hiến đã lâu." (Ülkemiz Dai Viet -Vietnam-, pek çok örf ve ananesi olan köklü bir uygarlıktır.) - Wu'nun Pasifize Edilmesine Dair Büyük Bildirge, Nguyen Trai, 1428.

Vietnam'ın yukarıda özetlenmeye çalışılan coğrafi yapısı, esasen tarihi ve kültürel dokusunun oluşumunda da doğrudan etkili olmuştur. Tarihin eski çağlarından bu yana Vietnam coğrafyasındaki medeniyetler, kuzeyde Kızıl Nehir Deltası'nda, orta kesimde Annam Sıradağları'nın denize bakan tarafındaki düzlüklerde, güneyde ise Mekong Nehri Deltası'nda gelişip serpilmiştir. Kuzeydeki ve orta iç bölümlerdeki dağlar ise ovalarda gelişen yerleşik uygarlıkların ve egemen güçlerin tarih boyunca pek de dış geçiremediği çok sayıda etnik azınlığa, ayrıca yakın geçmişte de (İkinci Cihan Harbi ile Vietnam Savaşı'nda) sırasıyla Vietnam Bağımsızlık Birliği (Viet Minh) ve Güney Vietnam'ın Kurtuluşu Ulusal Cephesi (Viet Cong) gerillalarına evsahipliği yapmıştır. Bu iki dağ silsilesi, ülkeye yönelik istilaları önleyici birer set oluşturmuşlardır. Aynı zamanda, engebeli arazi yapılarının ve görece sert iklimlerinin pirinç ekimine imkan vermemesi nedeniyle, Kızıl Nehir Deltası'nda yerleşik etnik Vietnamlılar'ın (Kinhler), artan nüfuslarını doyurmak amacıyla dağlık kuzey ve batı istikametleri yerine, Güney (Doğu) Çin Denizi kıyısı boyunca güneye yönelmelerine neden olmuşlardır. Asırlarca devam eden bu nüfus hareketleri, Vietnam'ın tarihi, demografik yapısı ile bugünkü sınırları üzerinde belirleyici etki yapmıştır. Aynı zamanda, coğrafi ve iklimsel şartlar ile birlikte, ülkenin kuzey, orta ve güney bölümleri arasında bugün de mevcut olan farklılıklara tesirde bulunmuştur.

Ülkeyi kuzeyden kuşatan dağ silsilesi, tarih boyunca istila tehdidini temel olarak kuzeyden yaşayan Vietnam'a görece koruma sağlamıştır. Kuzeydeki dağların istilacıları durduramadığı durumlarda ise Kızıl Nehir Deltası ve deltadaki tarım alanlarına yayılı, uzunluğu 3.000 km'yi geçen yüzlerce su seddi ve kanalı, büyük orduların ilerlemelerine kaydadeğer ölçüde mani olmuştur. Güneydeki Mekong Nehri Deltası'nın da, benzer yoğunlukta setlere sahip olmamasına rağmen, ülkeye güneybatı yönünden giren dış güçlere karşı yavaşlatıcı bir engel oluşturduğu söylenebilir.

Bu coğrafi yapının kısmen yavaşlattığı ancak durduramadığı devasa bir güç ise ülkede yüzlerce yıl boyunca hakimiyet kurmuş; bugünkü Vietnam milli kimliği ile kültürünün oluşumunda, oranı bugün dahi tartışma konusu olan kaydadeğer bir tesir bırakmıştır: Çin. M.Ö. 2. yüzyılda başlayan ve en uzununu yaklaşık 1.000 yıl (M.Ö. 111-M.S. 938) süren Çin egemenliği, Vietnamca "Bac thuan" yani "Kuzey'e ait olma" olarak adlandırılır. Uzun Çin hakimiyeti Vietnam'a, Theravadacı Güneydoğu Asya'nın kalanından farklı olarak Mahayanacı Budizmi, Taoizmi, Konfüçyüsçülüğü, 1920'lere kadar

kullanılan yazı sistemini (chu nom) getirmiştir. Ayrıca, pirinç ekimi, sulama ve hayvancılık tekniklerinin, gastronominin, merkezi ve örgütlü devlet mekanizmasının gelişmesinde etkili olmuş; mevcut resmi ideoloji olan sosyalizmin yayılıp kökleşmesinde büyük rol oynamıştır.

Vietnam'ın Çin'le tarihin ve coğrafyanın dayattığı, derin, karmaşık ve çoğu zaman sorunlu ilişkiler ağının ülkeyi ziyaret eden bir turist gözüyle en çarpıcı yönlerinden biri belki de sokak adlarında gizlidir. Vietnam genelindeki kentlerde, neredeyse mutlaka Le Loi (1427'de Çinliler'i yenen General), Ngo Quyen ile Tran Hung Dao (Çin'i sırasıyla 938 ve 1288'de mağlup eden İmparatorlar), Nguyen Hue/Quang Trung (Çinliler'i 1789'da yenen İmparator) ve Hai Ba Trung (M.S. 40'da Çinliler'e isyanın ardından intihar eden kızkardeşler) isimli bulvarlar, Bach Dang (Çin'in 938 ve 1288'de yenilgiye uğratıldığı nehir) adlı ırmak boyu bir cadde bulunmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Ancak, apayrı bir araştırma konusu olan Vietnam-Çin ilişkileri irdelenirken, birkaç önemli ayrıntıya dikkat çekmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Vietnamlıların etnik/genetik ve dilsel kökeninin Çin ve Güneydoğu Asya/Avustroasya ile bağlantısına dair bugün dahi tam olarak açıklığa kavuşturulamamış muğlaklıklardır. Ancak kesin olan bir husus, gramer açısından Kmerceye daha yakın olan Vietnamcanın güncel sözcük dağarcığının en az üçte birinin Sinitik kökenli olduğudur. İkincisi, asırlarca süren Vietnam-Çin mücadelesine rağmen, aradaki etnik/kültürel ayrımın da keza yakın dönemlere kadar kesin çizgilerle tasnif edilmemiş olmasıdır. Bunun en bariz örneklerinden biri, güneydeki “barbar” kavimlere yönelik akınlar yapan eski Vietnam imparatorlarının, kendilerini dönem dönem “üstün uygarlığa sahip Han Çinlisi” ve “Çin'in temsilcisi” olarak gösterme gayretleridir. Dolayısıyla, bugüne kadar gelen Vietnam-Çin ihtilafının “ahistorik” yönlerinin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Üçüncü olarak, Çin'in tarih boyunca Han Çinlisi olmayan unsurlar tarafından da sıkça yönetildiği gerçeğidir. Nitekim 13. yüzyılın ikinci yarısındaki Çin-Vietnam savaşlarının en meşhur aşaması olan Bach Dang Nehri (1288) Muharebesi'nde, “Çin tarafı”nın esasen Kubilay Han idaresindeki Moğol Yuan hanedanından oluştuğu ve hatta -içinde Türkler'in de bulunduğu kesin olan- “Çin/Moğol ordusu”na Ömer Han adlı bir müslümanın komuta ettiği hatırdaki tutulmalıdır. Nitekim, Vietnam tarih yazıcılığı ve ulusal hafızasında büyük yeri olan ve özgün savaş tekniklerinin kullanıldığı bu muharebe, o güne

kadar -Türk Kölemenleri'ne karşı 1260'daki Ayn Calut bozgunu hariç tutulursa- kaydadeğer bir yenilgiye uğramamış Moğolların ilk büyük mağlubiyetleri olması açısından bir dönüm noktasıdır. Dolayısıyla, Bach Dang Muharebesi, Vietnamlılarca bugün dahi büyük gururla atıfta bulunulan tarihi bir zaferdir. Dördüncü olarak, “Vietnam'daki bin yıllık Çin egemenliği”nin aslında Vietnam'ın tarihtekinden çok daha geniş olan bugünkü sınırlarını kapsamadığı ve daha ziyade Kızıl Nehir Deltası'yla sınırlı kaldığı gerçeğidir. Vietnam'ı ziyaret eden bir turistin, Hanoi ve genel olarak Kuzey Vietnam'da Çin etkisini Orta ve Güney Vietnam'a göre daha yoğun hissetmesinin nedeni, Kuzey Vietnam'daki ÇHC'den esinlenmiş sosyalist gelenekten ziyade, geçmişi 2.100 yıl öncesine giden bu temel tarihi ve coğrafi gerçeğe dayanmaktadır.

Nüfusunun yaklaşık %86'sı etnik Vietnamlılar'dan (Kinhler) oluşan ülke, 53 etnik azınlığa ev sahipliği yapmaktadır. Yarisına yakını Ho Şi Min Kenti'nde (Saygon) olmak üzere, daha ziyade büyük kentlerde yaşayan Çinli (Hoa) azınlık, Güney-Orta kıyılarda ve Kamboçya sınırına yakın yörelerde yerleşik Çamlar ve yine Kamboçya sınırı ile Mekong Deltası'nda yoğunlaşan Kmerler (Kamboçyalılar) hariç tutulursa, kalan azınlıkların neredeyse tamamı, kuzeydeki Tonkin ile orta iç kesimlerdeki Annam Sıradağları'nda yerleşiktir. Dolayısıyla bu gruplar, yabancı kaynaklarda “Montagnards” (Dağlılar) olarak da adlandırılır. Sapa, Ha Giang, Ba Be, Dalat gibi ülkenin turistik ve pitoresk yerlerini de barındıran bu yöreler, gerek coğrafi, gerek etnik, gerekse dinsel (Animizm ve Protestanlık yaygındır) açılardan Vietnam'ın kalan bölgelerinden kalın çizgilerle ayrılır. Daha da ilginç, kuzeydeki etnik azınlıkların (Thai, Tay, Hmong, Yao, vs.) önemli kısmının bugün yaşadıkları yörelerin otokton halkı değil, siyasi ve ekonomik nedenlerle asırlar içinde Güney Çin'den (Tibet ve Yunnan) Kuzey Vietnam'a göç etmiş insanların torunları olmalarıdır.

Yakın zamana kadar Annam olarak da bilinen Orta Vietnam'ın özellikle güney yarısına damga vuran halk ve uygarlık ise Çamlar ve Çampa olmuştur. Çampa, bu bölgeye nereden geldikleri kesin olmayan ancak Malay kökenli oldukları hususunda görüş birliği bulunan, önceleri Hindu olan ve Sanskritçe kullanan, sonraları ise kısmen İslamiyet'i benimseyen Çamlar tarafından kurulmuş, ve zamanında etki alanını güneyde Mekong Deltası'ndan kuzeyde bugünkü Hanoi yakınlarına kadar genişletmiş, savaşçı olduğu kadar da sanatkâr bir uygarlıktır. Güneyde Funan ve Çenla devletlerinin ardılı ve

modern Kamboçya'nın öncülü Kmer İmparatorluğu'nun, kuzeyde ise nüfus artışı ve Çin baskısı nedeniyle güneye doğru yönelen Vietnamlılar'ın yoğunlaşan baskısı altında gittikçe zayıflayan Çampa, yüzyıllar boyu süren bir gerileme döneminin ardından, 1832 senesinde Vietnam tarafından tarih sahnesinden tamamen silinmiştir.

Çampa'nın nüfusu bir milyonun biraz altında olan mirasçıları, bugün Orta ve Güney Vietnam ile Kamboçya'da yaşamaktadır. "Vietnam Rivierası" olarak da tanımlanabilecek, ülkenin beşinci büyük kenti Danang'dan Mui Ne'ye kadar uzanan turistik kıyı şeridi boyunca Çam azınlık mensubu biriyle karşılaşılma ihtimali artık düşük de olsa, Çam uygarlığının geride bıraktıklarını görmeden bölgeye gerçekleştirilecek bir turistik seyahatten bahsedilmesi mümkün sayılamaz. Hoi An yakınlarında bulunan, Kamboçya'daki Angkor'un, Endonezya'daki Borobodur'un, Myanmar'daki Bagan'ın ve Tayland'daki Ayutthaya'nın Vietnam'daki muadili, UNESCO Dünya Kültür Mirası statüsündeki My Son antik kentinin yanı sıra, Nha Trang'daki Po Nagar ve Quy Nhon'daki Trap Doi tapınaklarının, bölgeye yayılmış 80'i aşkın belli başlı Çampa kalıntısı bağlamında zikredilmesi gerekir.

Fransız sömürge idaresinde Koşinşin (Conchinchina) olarak da bilinen ve ülkenin en büyük şehri Ho Şi Min Kenti'nin (Saygon) de yer aldığı verimli Mekong Deltası havalisi -yani Güney Vietnam- ise etnik Vietnamlılar'ın yaklaşık 750 yıl süren, (1069-1834) "Güney'e doğru yayılışı"nın (Nam Tien) son halkası ve dolayısıyla modern Vietnam devletine en son dahil olan bölgedir. Sırasıyla Funan, Çenla ve Kmer İmparatorluklarının hakim olduğu bu bölge, 14. yüzyıla kadar Hindu, 17. yüzyıla kadar da Kmer ağırlıklı ve batıdaki büyük ve güçlü Siam'ın (bugünkü Tayland) akınlar yaptığı bir bölge olarak kalmıştır. Bahsekonu devlet ve uygarlıkların izleri bölgede artık silikleşmiş olsa da, Mekong Deltası'nda hala rastlanabilen Kmer köyleri ve tapınakları, Vietnam'ın zengin medeniyet geçmişinin bir diğer önemli halkasını oluşturmaktadır.

Vietnam'a damga vuran bu uygarlıklar silsilesinin görece en yeni unsurları ise Batı kökenlidir. Güney Vietnam'daki Funan Krallığı'na bağlı Oc Eo'nun Roma İmparatorluğu ile en az M.S. 2. yüzyıla kadar uzanan ticari ilişkilerine dair kanıtlar olsa da, Avrupalılar'ın bugünkü Vietnam toprakları ile doğrudan bağlantılı kurmaları, Güneydoğu Asya'nın diğer pek çok yöresi gibi Coğrafi Keşifler Çağı'nda gerçekleşmiş, 16. yüzyılın ilk yarısında

Portekizli denizcilerin Orta Vietnam'daki Danang'a gelişleriyle başlayan temaslar, ilk asırlarda ticaret ve din (özellikle Dominiken ve Cizvit tarikatları tarafından Katolikliğin yayılması) odaklı olmuştur. Günümüzde Vietnam'ın en iyi korunmuş ve en görülesi kenti olarak ün yapmış Hoi An (o dönemdeki adıyla Faifo), Vietnamlı, Çam, Çinli ve Japonlar'ın yanı sıra, Portekizli, İspanyol, İngiliz, Fransız, Hollandalı tacirlerle kaynayan bir ekonomik merkez haline gelmiştir.

Kapitalist sistemin artan ihtiyaçları ve sömürgecilik rekabeti ile birlikte, Vietnam üzerinde siyasi tahakküm kurma noktasında Fransa ağır basmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısında önce Güney Vietnam (Koşinşin), ardından Orta (Annam) ve Kuzey Vietnam (Tonkin) Fransız egemenliği altına girmiştir. Bu süreç aynı zamanda Katolikliğin yayılmasının hızlanışını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bugün Vietnam, Katolikler'e tarih içinde dönem dönem artan baskılara ve Vietnam Savaşı sonrasında ülkeden ayrılan Katolik nüfusa rağmen, Hıristiyanlığın bu mezhebinin Asya'da en yaygın olduğu ülkelerden biri konumundadır.

Fransa'nın ve Hıristiyanlığın Vietnam kültürüne en büyük etkisinin alfabe konusunda olduğu genel kabul görmektedir. Vietnamcanın "kuş şakımlarını andırdığı"nı yazan Fransız bir Cizvit misyoneri ve sözlükbilimci olan Alexandre de Rhodes'in geliştirdiği Latin temelli Vietnam alfabesi (Chu Quoc Ngu), Fransız sömürge yönetiminin de teşvikiyle 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Çin karakterleri temelli eski alfabenin (Chu Nom) yerini almış, bu durum ülkenin Çin kültürünün baskın olduğu geçmişiyle kopuş yaşaması sonucunu doğurmuştur. Diğer taraftan, ülkede 100 yıldan biraz daha az süren Fransız hakimiyetinin etkisinin, en azından günümüzde, Filipinler'deki İspanyol ve Amerikan ya da Singapur'daki İngiliz etkisinden daha az görünür olduğunu söylemek mümkündür. Varolan Fransız tesirinin, sırasıyla İkinci Dünya Savaşı'ndaki Japon işgali, Fransızlar'a karşı yürütölen 1. Hindiçini Savaşı, 2. Hindiçini Savaşı ve Kuzey Vietnam'ın zaferiyle beraber ülkeye sosyalist sistemin hakim olması süreçleriyle tedricen zayıfladığı görölmektedir. Yine de, Fransız sömürge yönetiminin daha güçlü ve doğrudan olduğu, ayrıca zamanında kaydadeğer bir Fransız nüfusun yaşadığı, bugün de Katolik oranının yüksek olduğu kuzeydeki Hanoi ve Kızıl Nehir Deltası ile güneydeki Ho şi Min Kenti'nde, ızgara biçimli caddeli, parklı ve büyük meydanlı kent planları dahil kolonyal mimari, Frankofon yaşlı entelijansiya ve gastronomi kültürü ile Fransız etkisinin kısmen sürdüröğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

Fransa'nın önce ticari ve dinsel, sonra siyasi ve askeri nüfuzunun tersine, Vietnam'daki ABD tesiri, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak önce siyasi ve askeri nitelikte olmuştur. Fransa'nın 1954'de 1. Hindçini Savaşı'nda yenilgisinin ardından Vietnam'daki siyasi ve askeri etkisi neredeyse son bulmuş; ABD'nin tesiri ise küresel ve bölgesel jeopolitik denklemdaki gelişmelere de paralel olarak artmıştır. Ancak bu tesir, hem süresi bakımından hem de coğrafi açıdan kısıtlı kalmıştır. Sadece Vietnam Cumhuriyeti'nde (Güney Vietnam) baskın olan Amerikan tesiri, Vietnam Savaşı'nın 1975'te Kuzey'in zaferiyle bitmesi ve sosyalist sistemin ülke geneline hakim olmasıyla neredeyse silinmiştir. Bununla birlikte, "Vietnam perestroykası" olarak da tanımlanabilecek "Doi Moi"nin (ekonomik yeniden yapılanma) 1986'da yürürlüğe sokulmasıyla birlikte hızla dışarı açılan Vietnam'a yönelik ABD ticaret ambargosu 1994'de kaldırılmış ve ülke giderek ÇHC gibi "sosyalist piyasa ekonomisi" modeline geçiş yapmıştır. Özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra doğmuş genç kuşaklarda, ABD artık "düşman" olarak algılanmamakta, bilakis bu ülke mahreçli tüketim ve pop kültürüne yönelik hayranlık hızla güçlenmektedir. ABD ile artan bağlarda, "Viet Kieu" olarak adlandırılan ve büyük bölümü Vietnam Savaşı'nın ardından ülkeden ayrılanlardan oluşan 5 milyona yakın "denizaşırı Vietnamlı"nın yaklaşık yarısının ABD'de yaşaması ve bu insanların son yıllarda anavatanlarıyla temaslarını yeniden kurarak ülkede yatırımlar yapmaları da etkili olmaktadır. Buna ilaveten, ÇHC'nin artan bölgesel etkisini ABD'nin gücüyle dengeleme, Vietnamlı siyasi ve askeri karar alıcılarda da giderek benimsenmeye başlanan bir yaklaşımdır.

Vietnam'da sosyalist akımın güç kazanmasıyla beraber yaygınlaşan ve bölünme sonrası dönemde Kuzey Vietnam'da kesafet gösteren Sovyet/Rus etkisi, siyasi ve askeri açıdan zayıflamakla birlikte devam etmektedir. Ekonomik ve kültürel bakımlardan ise ortadan kaybolma temayülündedir. Yine de bu tesiri, başkent Hanoi'nin brütalist esintiler taşıyan kamusal mimarisinde (başta Ho Şi Min Mozolesi olmak üzere) ve yaşlı kuşağa mensup şehirli aydınların dünyaya bakış açılarında halen gözlemlemek mümkündür.

Son olarak, Vietnam'ın dışa açılma süreciyle birlikte özellikle ticari ve kültürel düzeyde artan Japon ve Güney Kore etkisinden söz edilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Japon işgaline ve Güney Kore'nin Vietnam Savaşı'na ABD'nin ve Güney Vietnam'ın tarafında aktif dahilietine -ve Güney Kore birlikleri tarafından işlendiği ileri sürülen bazı savaş suçlarına rağmen-, bu iki

ülkenin Vietnam'daki "tarihi bagajları" Çin, Fransa ve ABD kadar yoğun değildir. Asya'daki baskın yumuşak güçler konumundaki her iki ülke de, özellikle kültürel ve teknolojik açılardan yeni kuşak Vietnamlılar için birer çekim ve göç merkezi özelliği taşımaktadır.

Kuzeyden Güneye Bugünkü Vietnam

"Nước Việt Nam là một, dân tộc Việt Nam là một; sông có thể cạn, núi có thể mòn, song chân lý đó không bao giờ thay đổi." (Vietnam birdir; Vietnam halkı birdir. Nehirler kuruyabilir; dağlar aşınabilir; ama bu gerçek asla değişmez.) - Ho Şi Min, 1958.

Gerek kuzey-güney mesafesinin uzunluğu ve ulaştırma ağlarının yetersizliği, gerek ülkede aynı anda farklı iklim koşulları görülmesi nedeniyle pek çok turist, Vietnam'ın kuzey, orta ve güney bölümlerini ayrı etaplar halinde ziyareti tercih etmektedir. Kuzey ve Orta Vietnam turlarına Laos, Güney Vietnam turlarına ise Kamboçya eklenebilmektedir.

Kuzey Vietnam'a yönelik seyahatlerde, başkent Hanoi "hub" konumundadır. Ticaret ve finans merkezi konumundaki Ho Şi Min Kenti, kozmopolit ve dışa dönük yapısının da etkisiyle, ülkede çalışan yabancılar açısından daha tercih edilir olsa da, yabancı turistler açısından Hanoi, bütün kaotikliğine ve hava kirliliğine rağmen, genelde daha ilgi çekici ve egzotik görülmektedir. 2010'da başkent oluşunun 1000. yıldönümü kutlayan, ancak esasen geçmişi bundan da çok öncesine giden Hanoi, gerçekten de Vietnam tarihi ve kültürünü tanımak için benzersiz ve vazgeçilmez niteliktedir. Kent, sanayileşme ve modernizasyon süreci ile birlikte özellikle son çeyrek yüzyılda hızla kabuk değiştirmektedir. Ancak, Vietnam'ın özgün ruhunu muhafaza etmeyi de sürdürmektedir. Hanoi aynı zamanda, Fransız sömürge döneminden de önemli eserler barındırmaktadır. Dünyanın en eski üniversitelerinden Emperyal Akademi'yi de ev sahipliği yapan Konfüçyus'a adanmış Edebiyat Tapınağı, Çinliler'le, Fransızlar'la, Amerikalılar'la savaşımlardan izleri ve başkentini eski ismini taşıyan Thang Long Emperyal Hisarı, kentini manevi merkezi konumundaki Hoan Kiem Gölü'ndeki Kaplumbağa Kulesi ve Ngoc Son (Zümrüt Dağı) Tapınağı, Fransızlar'ın inşa ettirdiği neoklasik tarzdaki Opera Binası, Gustave Eiffel'in tasarladığı Long Bien Köprüsü, Lenin Mozolesi'nden esinlenmiş olan Ho Şi Min Mozolesi, şehrin eklektik mimarisinin öne çıkan unsurları arasındadır.

Hanoi'nin etrafındaki Kızıl Nehir Deltası, Vietnam medeniyetinin beşiği olması hasebiyle pek çok kültürel esere ilaveten, dünyada Vietnam denince ilk akla gelen tabii güzelliklerden birini de periferisinde barındırmaktadır: Halong Körfezi. Bu doğa harikası, Hanoi'nin 150 km doğusunda, ülkenin üçüncü büyük şehri ve Kuzey Vietnam'ın en büyük limanı Haiphong'un ise 50 km kuzeydoğusunda konumlanmıştır. Adını adeta bir ejderha edasıyla alçalarak Güney Çin (Doğu) Denizi ile buluşan zümrüt yeşili karstik oluşumlardan alan ve mistik havasıyla ziyaretçileri büyüleyen Körfez, 1994'ten bu yana UNESCO Dünya Mirası statüsündedir.

Alçalarak denizle buluşan ejderhaların karadaki versiyonunu ise Hanoi'nin yaklaşık 100 km güneyindeki Ninh Binh vilayetinde görmek mümkündür. Ninh Binh ve çevresi aynı zamanda, Vietnam'ın eski başkentlerinden birine (Hoa Lu), kireçtaşı mağaralar sistemine (Trang An), ülkenin en büyük Budist tapınağına (Bai Dinh), Ho Şi Min'in "orman altındır" özdeyişi ışığında ihdas edilen Vietnam'ın en eski (1962'de kurulan) milli parkına (Cuc Phuong) evsahipliği yapmaktadır.

Hanoi'den gününbirlik ya da bir gece konaklamalı olarak ziyaret etmek mümkün olan Halong Körfezi ve Ninh Binh'in aksine, kentin kuzey ve kuzeybatısında, Laos ve Çin sınırlarından Güney Çin (Doğu) Denizi'ne kadar uzanan Tonkin Alpleri, daha uzun süreli seyahat planlaması gerektirmektedir. Etnik Vietnamlılar'ın azınlıkta oldukları, coğrafi ve etno-kültürel açılarından Vietnam'ın geri kalanından ziyade, sınırın beri tarafındaki Çin'in Yunnan eyaleti ile benzerlik gösteren bu bölge, Kafkas Dağları'na benzer bir topoğrafik yapıya ve etno-linguistik mikrokozmoza sahiptir. Tarih boyunca Çin ile Vietnam arasında bir ara bölge ve geçiş noktası olmuş bu topraklar, merkezi otoriteye bağlı kalmamış farklı etnik azınlıklara evsahipliği yapmaktadır. Geniş ölçekli tarıma olanak tanımayan engebeli coğrafi yapısının da etkisiyle, yakın dönemlere kadar izole kalmış bu yöre, son yıllarda turizmin ve ulaşım ağlarının gelişmesiyle değişmekte, iş olanaklarının artmasıyla ve Hükümet'in göçü teşvikiyle güneydeki düzlüklerden etnik Vietnamlılar'ı çekmektedir. Buna ek olarak, modernleşmeyle birlikte, farklı etnik gruplar arasındaki evlilikler de artmakta, bu da etnik ayrımların ve kültürel kodların muğlaklaşması sonucunu doğurmaktadır. Bu dönüşüm sürecine rağmen, Tonkin Alpleri Vietnam'ın en otantik ve en renkli bölgelerinden biri olmayı sürdürmektedir.

Vietnam'ın Hanoi'nin güneyindeki Ninh Binh ile eski başkentlerden Hue arasındaki Orta-Kuzey bölümünde, görülmeye değer yerler ve dolayısıyla turist sayısı kısıtlıdır. Bir nokta hariç: UNESCO Dünya Mirası listesinde kayıtlı Phong Nha-Ke Bang Milli Parkı. Hanoi'nin yaklaşık 550 km güneyinde, Laos sınırında, Annam Sıradağları boyunca uzanan bu milli park, zengin bir flora ve faunaya evsahipliği yapan ormanların ve dünyanın en büyük karstik oluşumların yanı sıra, dünyanın en geniş mağarası olduğu tahmin edilen Son Doong'u barındırmaktadır. 1991 yılında yasadışı kesim yapan bir ormancı tarafından şans eseri keşfedilen ve günümüzde kısıtlı sayıda ziyaretçinin yüksek bir meblağ (yaklaşık 3.000 ABD doları) ödeyerek, sadece kurak mevsimde ziyaretine izin verilen Son Doong (Dağ Nehri) Mağarası o kadar büyüktür ki kendi ekosistemine ve yeraltı nehrine sahip olan iç kesiminde 40 katlı bir gökdelen inşa edilebilir ya da bir Boeing 757 havalanabilir! Diğer taraftan Milli Park, Vietnam Savaşı'nda (Kuzey) Vietnam Halk Ordusu ve Viet Cong güçlerinin Güney Vietnam'a yönelik saldırılarında Laos ve Kamboçya üzerinden sızma ve lojistik ikmal rotası olarak kullandıkları Ho Şi Min Yolu üzerindedir. Esasen patika olarak nitelendirilmesi daha doğru olan bu yol, Milli Park'ın az güneyindeki eski Kuzey-Güney Vietnam sınırı (17. paralel) ile birlikte, dünyanın en çok bombalanmış olan noktası özelliği de taşımaktadır.

Vietnam Savaşı yıllarında, "Askerden Arındırılmış Bölge" (Demilitarized Zone-DMZ) olarak bilinen 17. enlem aşılıp eski Kuzey-Güney Vietnam sınırının berisine geçildiğinde ise Vietnam'ın Nguyen Hanedanı döneminde (1802-1945) başkentliğini yapmış Hue'ye varılır. Hanoi nasıl eski çağların Vietnamı'nın ruhu ise Hue de bir 19. yüzyıl başkenti olarak Nguyen döneminin görkemini yansıtmaktadır. Parfüm (Huong) Nehri kıyısında konumlanmış bu kent adeta iki suratlı tanrı Janus gibi, bir yandan emperyal Vietnam'ın asaletini, diğer yandan sömürge döneminin ve Vietnam Savaşı'nın yıkıcılığını bünyesinde barındırmaktadır. Kentin, savaşlarla yıpranmış olsa da insanı ilk görüşte çarpmaya devam eden ihtişamını, UNESCO Dünya Mirası listesindeki Emperyal Saray'da ve Nguyen İmparatorları'nın anıt mezarlarında görmek mümkündür. Gerek 1885'teki Fransız işgalinin, gerek Kuzey Vietnam'ın 10 bini aşkın kişinin canına mal olan, amaçları, gelişimi ve sonuçları hâlâ tartışmalı 1968 Tet (Vietnam Yeni Yılı) Saldırısı'nın izleri, bugün dahi Saray külliyesinde görülebilmektedir.

Kıyı boyunca Hue'den güneye inilmeye başlandığında, bir dönem Vietnamlılar ile Çamlar arasındaki siyasi hududu oluşturan, günümüzde ise subtropik Kuzey Vietnam ile tropik Güney Vietnam arasında coğrafi ve iklimsel sınır olmayı sürdüren Hai Van (Deniz Bulutu) Geçidi aşılarak, Vietnam'ın beşinci, Orta Vietnam'ın ise en büyük kenti ve ülkenin başlıca turizm merkezlerinden olan Danang'a ulaşılır. Danang, üzerinde ağzından ateş ve su çıkaran ikonik Ejderha Köprüsü'nün de bulunduğu Han Nehri, Myanmar, Tayland ve Laos'u Pasifik Okyanusu'na bağlayan Doğu-Batı Koridoru'nun terminali konumundaki derin limanı, kentin iki yanında kilometrelerce uzanan kumsalları ve sırtını dayadığı Annam Sıradağları'ndaki kolonyal sayfiye merkezi Ba Na Tepeleri ile coğrafi açıdan etkileyici bir mahiyet arzeder. Kent merkezi, türünün en büyüğü olan Çam Heykelleri Müzesi haricinde tarihi eserler bakımından görece fakir de olsa, Danang Vietnam tarihi açısından dönüm noktalarına tanıklık etmiştir. 16. yüzyıl başlarında Batılılar'ın (Portekizliler'in) ülkeye ilk geldikleri, Fransız ve İspanyol donanmalarının 19. yüzyıl ortalarında Katolikler'e artan baskıları bahane ederek bombaladıkları ve asker çıkardıkları, akabinde Fransız sömürge idaresince "Tourane" olarak adlandırılan Danang, Vietnam Savaşı sırasında ABD'li muharip askerlerin (deniz piyadeleri) ülkeye ilk varış noktası (1965), Savaş'ın en yoğun dönemlerindeki lojistik ihtiyaçlar nedeniyle dünyanın en yoğun hava trafiği merkezi, 1975'te Kuzey Vietnam'ın Güney'de ele geçirdiği ilk büyük yerleşim yerlerindedir. Bugün ise Danang, turizm gelirlerinin de etkisiyle, Vietnam'ın en hızlı gelişen, en müreffeh ve en yaşanması şehirlerinden biri konumundadır.

Danang'ın sadece 30 km güneyindeki Hoi An, yukarıda da bahsedildiği üzere Vietnam'ın mimari açıdan en iyi muhafaza edilmiş ve en şirin kentlerinden belki de birincisidir. Bu eski ve kozmopolit ticaret merkezi, günümüze kadar bozulmadan ulaşabilmesini bazı tesadüfi gelişmelere borçludur. Faal bir liman kentiye, şehri ikiye bölen Thu Bon Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlarla 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kıydan içeride kalması, kentin adeta talihini değiştirmiştir. Zira liman konumunu kaybetmesi, kentin endüstriyel devrimin dönüştürücü hızından asgari ölçüde etkilenmesini sağlamıştır. Vietnam Savaşı'nda her iki tarafın da kente zarar vermektan kaçınması ve 1999 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası olarak tanınması, şehirdeki aralarında köprüler, ticarethaneler, konaklar, tapınaklar ve cemaat evleri de bulunan 800'den fazla tarihi eserin -sıkça yaşanan seller neticesindeki su baskınlarının olanca tahribatına rağmen- bugüne ulaşmasını

temin etmiştir. Diğer Vietnam şehirlerinde maalesef pek rastlanılmayan bu özellik, kentin yakınlarındaki Çam Adası, My Son harabeleri, plajlar, meyve bahçeleri, pirinç tarlaları, el sanatı köyleri ve gastronomik açıdan ülkenin en iyisi olarak tanımlanan baharatlı Orta Vietnam mutfağı ile birleşince, Hoi An'ın turizm müknaatısı özelliğı perçinlenmiştir. Vietnam ahalisinin, ülkeyi ziyaret eden yabancılara ilk sorularından birinin genelde “Hoi An'ı gördünüz mü?” olmasının sırrı, esasen bu benzersiz karışımında gizlidir.

Hoi An'dan güneye doğru inildikçe, doğası Anadolu'nun Taşeli Platosu'nu andıran, kıyıya paralel uzanan dağların denize bakan yüzlerinde dar ovaların, ıssız plajların, koyların, adaların bulunduğu, Çam uygarlığının seyrek kalıntılarıyla bezeli görece az nüfuslu Orta-Güney kıyılarından geçilir. Kuzeyden güneye Qui Nhon, Tuy Hoa, Phan Thiet gibi hızla büyümekte olan kentlerin de bulunduğu bu bölgenin yıldızı, Türk işadamlarının da kaydadeğer yatırımlarının bulunduğu, yerel ziyaretçilerin yanı sıra, Batılı, Rus ve Çinli turistleri de çeken, ülkenin beş yıldızlı otel ve dalış merkezi Nha Trang kentidir. Nha Trang'ın güneyinde ise tropik bir coğrafyanın ortasında Akdeniz iklimine benzer yarı-kurak mikroiklimi, kumul tepeleri, dinginliğı, rüzgar ve uçurtma sörfü ile meşhur Mui Ne kasabası bulunur.

Bu bölgenin iç/dağlık kısımları ise coğrafi, iklimsel ve etno-kültürel açılardan bambaşka bir yapıda olan Merkezi/Güneybatı Yaylaları'dır. Ülkenin kuzeyindeki Tonkin Alpleri gibi pek çok etnik ve dinsel azınlığa evsahipliğı yapan bu bölgenin en ünlü kenti Dalat'tır. “Küçük Paris”, “Balayı Başkenti”, “Ebedi Bahar Şehri” olarak da adlandırılan Dalat, Fransız sömürge idarecilerinin, Güney ve Güneydoğu Asya'nın pek çok diğer ülkesindeki kolonyal yöneticilerin alçak rakımlardaki sıcak ve nemli havadan kaçmak için kurdukları benzerleri gibi bir “tepe istasyonu”dur. Laos ve Kamboçya sınırlarına kadar uzanan bu bölge, kahve plantasyonlarına, çam ormanlarına, çilek tarlalarına, çiçek seralarına, gibbon maymunlarının, timsahların ve fillerin yaşadığı, cangıllar, nehirler ve şelalelerle dolu uçsuz bucaksız milli parklara evsahipliğı yapar.

Daha güneye inildiğinde, Himalayalar'ın eteklerindeki Tibet Platosu'ndan doğan ve altı ülke boyunca yaklaşık 4.350 km kateden Mekong Nehri'nin devasa deltasına girilir. Mekong Deltası Güney Çin (Doğu) Denizi'ne dokuz temel kola ayrılarak döküldüğü için Vietnamca “Dokuz Ejderha” (Cuu Long) Deltası olarak tanımlanmaktadır. Ülkenin birinci (Ho Şi Min Kenti) ve dördüncü (Can Tho) büyük kentlerinin de yer aldığı ve

Vietnam'ın "pirinç sepeti" olarak da adlandırılan delta, kaydadeğer birer Kmer, Çinli ve Çam azınlığın da yurdudur. Modern Vietnam sınırlarına en geç katılan bölge olmasına rağmen, turistik kartpostallardaki Vietnam imgelerinin pek çoğunun bu yöre kaynaklı olması ilginç bir paradokstur: Alabildiğine uzanan çeltik tarlaları, manda sabanı çeken konik şapkalı köylüler, mangrov ormanları, altın sarısı kumsallarla kaplı Phu Quoc ve Con Son adaları, su kanalları arasında yayılmış meyve bahçeleri, renkli Viet, Çin ve senkretik Cao Dai dininin tapınakları, insana Kamboçya'daymış hissi veren Kmer pagodaları, Fransa'dan kopup gelmiş gibi duran Katolik kiliseleri, cangılın içinde yeraltına yayılmış Viet Cong tünelleri...

17. yüzyılda etnik Vietnamlılar'ın gelişine kadar küçük bir Kmer balıkçı kasabası olan Saygon, ya da 1976'dan bu yana kullanılan resmi adıyla Ho Şi Min Kenti (HCMC), bugün ülkenin en büyük şehri, limanı, ekonomik, finans ve eğlence merkezidir. 1859 yılından 1949'a kadar süren ve "Şark'ın İncisi" olarak adlandırıldığı Fransız hakimiyeti dönemine ilaveten, Vietnam Devleti'ne/Vietnam Cumhuriyeti'ne (Güney Vietnam) başkentlik yaptığı 1949-1975 arası süreçteki yoğun Amerikan etkisi ve şehrin bir zamanlar "Saygon-Çolon" olarak da adlandırılmasına neden olan Çolon (Büyük Pazar) adlı Çin mahallesi, kent dokusunda kalıcı izler bırakmıştır. 20. yüzyılın en önde gelen olaylarından Vietnam Savaşı, Saygon'un -bakış açısına göredüşmesiyle/özgürleştirilmesiyle ve ülkenin yaklaşık iki asırdan sonra yeniden birleşmesiyle sona ermiştir. Kentin simgeleri arasında yer alan Yeniden Birleşme (eski adıyla Bağımsızlık) Sarayı'nın kapısını yıkan Kuzey Vietnam tankı fotosuyla zihinlere kazınan bu tarihi olayın ardından, "boat people" (tekne insanları) olarak da adlandırılan, önemli kısmı Saygonlu olan yüzbinlerce Vietnamlı'nın ülkeden ayrılmasının da etkisiyle bir durgunluk dönemine giren kent, ülkenin dışa açılmasıyla birlikte yeniden yükselişe geçmiştir. Nitekim HCMC bugün, pek çok gökdeleni de ihtiva eden modern mimarisi, tüketimi seven orta-üst sınıf ahalisi ve kaydadeğer yerleşik yabancı nüfusu ile Vietnam'ın son çeyrek asırdaki ekonomik yükselişinin dinamosu ve aynasıdır. ASEAN coğrafyasının tam merkezindeki coğrafi konumunun da sayesinde, kısa vadede Güneydoğu Asya'da Singapur benzeri bir "hub" haline dönüşme potansiyeli sıkça telaffuz edilmektedir.

Vietnam Turizmi: Dünü, Bugünü, Yarını

1940'dan 1975'e kadar devam eden neredeyse kesintisiz harp hali ve 1975 sonrasında Kamboçya (Kızıl Kmer rejimi) ve ÇHC ile savaşlar, dışa

kapalı yönetim modeli ve ABD ambargosu ile birleşen ekonomik zorluklar, Vietnam'ın Tayland, Malezya, Endonezya ve Filipinler gibi diğer bölge ülkelerine kıyasla dış turizme daha geç açılması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte, yukarıda da değinilen “Doi Moi” adlı ekonomik yeniden yapılanma programı ile Vietnam, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren dünya ile bütünleşmeye başlamıştır. 1994'de ilk defa 1 milyon bandını geçen yabancı turist sayısı, 1997'de yurtdışı turistlere getirilen seyahat sınırlamalarının kaldırılmasının ardından patlama yaşamıştır. Nitekim, 2016'da 10 milyonun üzerine çıkan yabancı turist sayısı, 2019'da 18 milyonu geçerek rekor kırmıştır.

Bu rakamsal artışa paralel olarak, ülkedeki turizm yapısı da hızlı bir dönüşüm içindedir. Ülke turizminin emekleme safhasında olduğu dönemlerde yoğun olan, Güneydoğu Asya'daki “muz pankeki rotası”ni takip eden sırt çantalı genç turistler ile askerlik anılarını yad etmek isteyen Vietnam Savaşı gazilerinin yerlerini giderek, kitle turizmine yönelik ulaşım ve konaklama hizmetlerinin gelişmesiyle, “in-bound” turizmde ilk üç sırayı alan Çin, Güney Kore ve Japonya'ya ilaveten, ABD ve Rusya gibi ülkelere orta ve orta-üst sınıfa mensup, aileleriyle birlikte seyahat eden turistler almaktadır.

Vietnam yönetimi, turizmin ülke ekonomisindeki payını ve turizm gelirlerini (Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin -WTTC- 2019 verilerine göre sırasıyla %8,8 ve 11 milyar ABD dolarıdır) artırmak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Ulusal Turizm Kalkınma Stratejisi Vizyonu kapsamında, 2030 yılına kadar turizm sektörü bakımından gelişmiş ülke seviyesine çıkılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, hızla büyüyen GSYMH'nin ve hizmet sektörünün turizme daha çok kanalize edilmesi, bu doğrultuda ulaşım ve konaklama altyapılarının geliştirilmesi, yabancı yatırımcıların teşviki, özellikle Batılı ülke vatandaşlarına yönelik vize kolaylıkları ile muafiyetleri sağlanması gibi bir dizi adımlar atılmaktadır. Vietnam ayrıca, ülkenin doğal güzellikleri ile kadim kültürel öğelerinin UNESCO Miras Listelerine kaydedilmesi yönündeki diplomatik girişimlerini yoğunlaştırmakta, sözkonusu güzelliklerine yabancı sinema yapımlarında (2017 yapımı “Kong: Skull Island” -Kong: Kafatası Adası- filmi gibi) daha çok yer verilmesine destek sağlamakta, uluslararası tanınırlığı olan etkinliklerin ülkede düzenlenmesi (2020 Nisan'ında ilk defa olarak Hanoi'de yapılması kararlaştırılan ancak koronavirüs salgını nedeniyle ertelenen Formula-1 gibi) yönünde gayret göstermektedir. Bunlara ek olarak, diğer

Güneydoğu Asya ülkelerine benzer şekilde, kolay akılda kalacak sloganlardan (“Vietnam: Hidden Charm” -Vietnam: Gizli Cazibe- ve “Vietnam: Timeless Charm” -Vietnam: Sonsuz Cazibe” gibi) da yararlanmak suretiyle, ülkenin uluslararası kamuoyunda daha ziyade savaşlarla bilinen tanınırlığının olumlu öğelerle değiştirilmesi yönünde çaba harcanmaktadır.

Bununla birlikte, Vietnam turizm sektörünün karşı karşıya olduğunu bazı ciddi sınamalar da bulunmaktadır. Pek çoğu diğer gelişmekte olan ülkelerde de görülen bu sınamalar arasında, hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve çarpık kentleşmeye bağlı çevre, hava ve gürültü kirliliği, kaçak ormancılık ve avcılık, karayolu ulaşımının yetersizliği ve trafik kazalarının yüksekliği yer almaktadır. Öte yandan, ÇHC’le ikili ilişkilerdeki ya da Rus ekonomisindeki durum gibi konjonktürel gelişmelere göre, pazar payı büyük bu iki ülke mahreçli turist sayısında iniş-çıkışlar görülebilmektedir. Ayrıca, küresel ısınmaya bağlı olarak artan seller, toprak kaymaları ve yükselen su seviyelerinin yanında koronavirüs salgını gibi global boyutlu olaylar, Vietnam turizminin önündeki diğer kara bulutları oluşturmaktadır.

Söz konusu risk ve olumsuzluklara rağmen Vietnam, topraklarının yaklaşık %9’unun koruma altında olmasını sağlayan 31 milli parkı, 150’nin üzerinde doğa rezervi, 125’ten fazla plajı ve 3.000’in üzerinde ulusal miras mekanına ilaveten, UNESCO listesindeki 8 Dünya Mirası, 12 Somut Olmayan Kültürel Mirası, 9 Biyosfer Rezervi, 2 Dünya, 4 Asya-Pasifik Hafıza Kaydı unsuru ve 1 Küresel Jeoparkı vesilesiyle, ve belki de bunlardan daha önemlisi, çalışkan, kanaatkâr ve güleryüzlü insanı ile ziyaretçilerine pişman olmayacakları engin bir seyahat deneyimi imkanı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ministry of Foreign Affairs of Vietnam (2015), “Charming Vietnam”, Hanoi: VNA Publishing House.
- Ministry of Foreign Affairs of Vietnam (2020), “Gateway to Vietnam”, Hanoi: Finance Publishing House.
- Ministry of Foreign Affairs of Vietnam (2017), “Vietnam My Love-Cuisine”, Hanoi: Press and Information Department.
- Ministry of Foreign Affairs of Vietnam (2018), “Vietnam My Love-Handicraft Villages”, Hanoi: Social Sciences Publishing House.
- Ministry of Foreign Affairs of Vietnam (2018), “Vietnam My Love-Heritages”, Hanoi: Social Sciences Publishing House.
- Ta, Ha Van (2018). *The Making of Vietnam*. Ha Noi: The Gioi Publishers.
- Thao, Le Ba (2018). *Vietnam-The Country and its Geographical Regions*. Hanoi-The Gioi Publishers.
- “The Vietnamese Dynasties-Historical Stories” (2018). Hanoi: The Gioi Publishers.
- Quang, Mai Ly (drl.) (2018). *History of Vietnam-Questions and Answers*. Hanoi: The Gioi Publishers.
- “Vietnam” (2016). Singapore: Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Vietnam National Administration of Tourism (2016), “Vietnam Today”, Hanoi: My Thuat Publishers.
- Vietnam National Administration of Tourism (2017), “Vietnam Tourist Guide”, Hanoi: The Gioi Publishers.
- Vietnam National Administration of Tourism (2017), “Vietnam’s Heritages-The Harmony of Culture and Nature”, Hanoi: The Gioi Publishers.
- Chi, Nguyen Tu & Hung, Dao (2016). “Great Landmarks in Ancient Vietnamese Art”. *Vietnamese Studies*. Ed. T.D. Lam. Hanoi: The Gioi Publishers.
- “President Ho Chi Minh-Biography and Career” (2017). Hanoi: Information and Communications Publishing House. “Vietnam-Turkey in Focus” (2013), Istanbul: Trade Office of Vietnam in Turkey.
- World Travel & Tourism Council, “Vietnam 2020 Annual Research: Key Highlights” (<https://wttc.org/Research/Economic-Impact>, 10 Ağustos 2020’de erişildi).
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Vietnam>, 24 Temmuz 2020’de erişildi.

VIETNAM EKONOMİSİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

*Ali TEZÖLMEZ**

Vietnam, yaklaşık 100 milyon nüfusu, 240,5 milyar dolar GSYİH'sı, yaklaşık 2.600 dolar kişi başına düşen millî geliri ve 517 milyar dolar dış ticaret hacmiyle (263,5 milyar dolar ihracat, 253,5 milyar dolar ithalat), gelişmekte olan ülkeler arasında yer almaktadır.

2000'li yılların başından itibaren senelik ortalama %6,6 civarında büyüyen, bu büyümeye paralel olarak hanehalkı tüketiminin yıllık bazda %10'un üzerinde geliştiği, endüstriyel üretimin ülkeye giren yabancı sermayenin desteğiyle hızla arttığı Vietnam pazarı gerek dış ticaret gerekse yatırım açısından büyük bir potansiyel barındırmaktadır.

Vietnam'ın Genel İthalat Tercihleri ve İthalatta Diğer Ülkelerin Yeri:

Vietnam'ın 2019 yılında gerçekleştirdiği ihracat, bir önceki yıla göre %8,1 oranında artarak 263,5 milyar dolara ulaşmıştır. Diğer taraftan, 2019 yılında Vietnam'ın toplam ithalatı bir önceki seneye göre %7 oranında artışla, 253,5 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Sonuç olarak Vietnam, geçtiğimiz yılı yaklaşık 10 milyar dolarlık rekor bir dış ticaret fazlası vermiştir. Vietnam'ın en çok ithal ettiği ürünler arasında, “bilgisayarlar ve elektronik ürünler” (%18 pay), “makineler ve aksesuarları” (%14 pay), “telefonlar ve parçaları” (%7 pay), “iplikler” (%5 pay), “demir-çelik” ve “plastik ürünler” yer almaktadır. İthalat büyümesinde en çok payı olan kalemler değeri %12 oranında artan “bilgisayarlar ve elektronik ürünler” ürün grubu ile değeri %34 oranında artan “metaller” ürün grubudur. Uluslararası markalar için bir üretim merkezi olan Vietnam'ın yaptığı ithalat, büyük oranda ülkede yapılan ihracat odaklı üretime ara mal ve makine sağlama amacıyla yapılmaktadır.

* *DEİK Vietnam İş Konseyi Başkan Yardımcısı 2016-2018; DEİK Vietnam İş Konseyi Başkanı 2018-2020.*

2018 yılında Vietnam'ın ithalatını gerçekleştirdiği ülkelere baktığımızda ise Çin, geçen seneye göre %12 oranında artış ve toplam 65,4 milyar dolarlık ithalat rakamı ile birinci sırada gelirken, Çin'i %2'lik büyüme ve 47,5 milyar dolar tutarında ithalat ile Güney Kore izlemektedir. Vietnam toplam ithalatının %28'ini Çin ve %20'sini Güney Kore olmak üzere neredeyse yarısını bu iki ülkeden gerçekleştirmektedir. Vietnam'ın ithalat gerçekleştirdiği diğer ülkeler arasında sırasıyla Japonya (%8 pay), Tayvan (%6 pay) ve ABD (%5 pay) sayılabilir. Ülkemiz ise Vietnam İstatistik Ofisi verilerine göre, 2018 yılında 286 milyon dolarlık ithalat ve %0,1'lik pay ile 42. sırada yer almaktadır.

Vietnam'ın en büyük tedarikçisi olan Çin'den ithal ettiği ürün grupları sırasıyla, makine, telefon parçaları, bilgisayar parçaları ve tekstil kumaşlarıdır. Vietnam, ithalatında ikinci sırada yer alan Güney Kore'den de benzer şekilde en fazla bilgisayar parçaları, telefon parçaları, makine ve tekstil kumaşları ithal edilmektedir. Vietnam'ın en büyük 5. tedarikçisi olan ve Vietnam'ın ithalat yaptığı ilk 10 ülke arasında bölge dışı tek ülke olan ABD, Vietnam'a telefon parçalarının yanı sıra, pamuk ve çeşitli tarım ürünleri göndermektedir. Ülke gruplarına göre incelendiğinde ise Vietnam Avrupa Birliği ülkelerinden en çok makine ve ilaç ithal ederken, ASEAN ülkelerinden rafine petrol, bilgisayar parçaları ve makine ithal etmektedir.

Vietnam ve Vietnam Ekonomisinin Potansiyeli:

Dünya'nın uzman değerlendirme şirketi Price Waterhouse Coopers'a göre Vietnam, 2050 yılına kadar dünyada en hızlı ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek, 2045 yılında 2,5 trilyon doları aşan bir ekonomi olacak ve dünyanın en önemli üretim merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkacak. 2000-2018 arasında yıllık %6,6 ekonomik büyümeye sahiptir. Vietnam, hâlihazırda Intel, Samsung, Bosch, Mitsubishi, GE, Unilever, Canon gibi birçok şirketin dünyadaki üretim üssüdür. Geçen yıl Vietnam'a yapılan yabancı sermaye yatırımı 24 milyar dolar olup, bu sene ise 30 milyar doları aşması beklenmektedir. 2019 yılı itibarıyla, Vietnam 74 ülke tarafından münferit olarak serbest piyasa ekonomisi olarak kabul görmektedir. Birçok blok (Avrasya Ekonomik Birliği, Avrupa Birliği vb.) ve ülkeyle (Japonya, Güney Kore, Çin, Avustralya), Serbest Ticaret Anlaşmaları vardır.

Özetle Vietnam, nüfus potansiyeli, istikrarlı siyasi yapısı ve serbest pazar ekonomisi olma yolunda son yıllarda gerçekleştirdiği yapısal dönüşüm ile bölgenin en hızlı büyüyen ve giderek daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmeyi başaran ülkelerinden biri konumundadır.

Vietnam Pazarında Ülkemizin Konumu:

Türkiye-Vietnam arasında gerçekleşen ikili ticaret, 2000’li yılların başından itibaren 2015 yılına kadar sürekli artış göstermiş olup, son birkaç yıldır ise iki ülke arasındaki ticaret hacmi dalgalı bir seyir izlemektedir. Türkiye-Vietnam ikili ticaret hacminin artış trendinde olması, ikili ilişkiler açısından olumlu bir gelişme olarak gözlemlense de dış ticaret açığı ülkemiz aleyhine büyümektedir. 2019 yılı verilerine göre, ülkemizin Vietnam’a olan ihracatı 339 milyon dolar, Vietnam’dan ithalatı 1,53 milyar dolar ve toplam dış ticaret hacmi 1,87 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece, 2019 yılında Vietnam ile ticarete ortaya çıkan açık yaklaşık 1,2 milyar dolar seviyesindedir.

Vietnam’a ihracatımız son 10 yılda yaklaşık 2’ye katlanarak, 2018 yılında bir önceki yıla göre %30 oranında artışla 309 milyon dolara ulaşmış, 2019 yılında ise %10 artış ile 339 milyon dolar olmuştur. Vietnam ihracat pazarlarımız arasında 78. sırada yer almakta olup, Türkiye Vietnam’ın en çok ithalat yaptığı 42. ülkedir.

Ülkemizden Vietnam’a 2019 yılında ihraç edilen önemli ürünler arasında; “makine ve cihazlar” (çamaşır/kurutma makineleri, kümes hayvancılığına mahsus makineler), “pamuk ve pamuklu mensucat”, “yenilen sakatatlar” (kümes hayvanlarının sakatatları, hayvan bağırsağı/midesi, sığır sakatı), “defneyaprağı”, “inorganik kimyasallar” (sodyum karbonat), “sentetik liflerden dokunmuş mensucat”, “ilaçlar”, “motorlu taşıtların aksam ve parçaları” ve “doğal taşlar” (mermer ve kuvars) bulunmaktadır.

2018-2019 yıllarında Vietnam’a ihracatımızda gözlemlenen kuvvetli artış, çamaşır/kurutma makineleri (yaklaşık %100), pamuk (4 katın üzerinde), sodyum karbonat (3 katın üzerinde), motorlu taşıtların aksam ve parçaları (%230), sakatat (%30) ve defneyaprağı (%27) ürün gruplarındaki ticaret artışından kaynaklanmaktadır.

Türk ürünlerinin Vietnam pazarına girişini kolaylaştırmak için öncelikle, Vietnam’da ülkemiz hakkındaki farkındalık eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir. Vietnamlılarca genellikle ülkemizin coğrafi olarak Avrupa’da yer aldığı bilinmekte, ancak ülkemizin ekonomik ve kültürel dinamiklerine ilişkin derinlemesine bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumun, ülkeler arası uzaklıktan, ülkede yaşayan Türk kökenli nüfusun azlığından ve Vietnam’ın yakın bir döneme kadar nispeten dış dünyaya kapalı olmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan, yapılan araştırmalar sonucunda Vietnam pazarında, çok kısıtlı sayıda ölkemiz menşeli tüketim ürünü tespit edilebilmiştir. Tespit edilebilen ürünlerin büyük bölümü, yerel mağazalardan ziyade ithal tüketim ürünlerinin pazarlandığı marketlerde bulunmaktadır. Bazı Türk gıda ürünleri ise Almanya üzerinden Vietnam pazarına girmektedir.

Türkiye İçin Yatırım, Hizmet Sektörü ve Ticaret Alanlarındaki Fırsatlar:

Türk yatırımcılar için Vietnam, güçlü ve hızla büyüyen iç pazarının yanı sıra, Türkiye'den ulaşılamayan, yani ticari bariyerlerle ürün satılması engellenen pazarlara ürün satma imkânı sağlayacaktır:

- Türk yatırımcılar için Vietnam, Güney Asya (ASEAN ülkeleri) ve bir türlü etkili ihracat yapamadığımız dünyanın en büyük ithalatçısı ABD'ye (yaklaşık 2,4 trilyon USD ithalat yapan) açılmamızı sağlayacak atlama noktası olabilir. Vietnam, ön kapıdan giremediğimiz en büyük ithalatçı ülke olan ABD'ye bacadan girme imkânını bizlere sunabilecek en avantajlı ve korumalı ülkedir. Bilhassa atıl veya rekabet gücünü yitirmiş işletmelerimize tekrar hayat verebilecek bir noktadır.
- Dünya'daki amansız ekonomik ve siyasi polarizasyon karşısında, Türk sermayesine global sermaye olarak hareket etme ve korunma imkânı sağlayabilir.
- Bilhassa AIIB ve ADB kredilerine ulaşım, Vietnam'a yatırım yapan Türk firmaları için daha ulaşılabilir olacaktır.

Hizmet Sektörümüz için ise Vietnam çok önemli fırsatlarla doludur. Vietnam ekonomisi gelişmekte olmasına rağmen, hizmet sektörü toplam ekonominin %52'sini oluşturmaktadır.

- Vietnam'ın yollarının sadece %20'si asfaltla kaplıdır. Nüfusun %50'si şehirlerde yaşayacağı için 22 milyar dolarlık hızlı ulaşım yatırımı planlanmaktadır.
- Ulusal Meclis tarafından onaylanmış, 120 milyar dolar değerinde, 44 adet yol ve enerji PPP projesi bulunmaktadır.
- Global Infrastructure Outlook'a göre, 2040 yılına kadar Vietnam'ın 640 milyar dolarlık altyapı yatırımı yapması gerekmektedir.

- Ülkemiz müteahhitlik firmalarının, Vietnam'da önümüzdeki dönemde gerçekleştirilecek havaalanı inşaatı ve rehabilitasyonu, 1.372 km'lik ve 14 milyar dolarlık ihale bedeli olan kuzey-güney otoyolu, metro, enerji vb. know-how gerektiren altyapı projelerinde gerek yüklenici gerekse teknik müşavir olarak yer alabilir. Bunun için müteahhitlerimizin acilen bu pazarlarda görünürlük kazanması gerekmektedir. Rusya'da ve Ortadoğu'da yazdıkları başarı öyküsünü bu pazarda da hatta son derece stabil ve güvenli bu ülkede yazabilirler.

Vietnam ile ticaret fırsatları Vietnam'da kişi başı gelir arttıkça daha da gelişecektir. Hedeflenen 4 milyar USD karşılıklı ticaret ulaşılması, kolay bir hedef olarak gözükmektedir. Artan gelir ve dolayısıyla tüketim rakamları ışığında, aşağıda yer alan sektörlerimizde ihracat potansiyelimizin yüksek olacağı değerlendirilmektedir:

- Gıda Ürünleri (bisküvi, şekerleme ve çikolatalı mamuller, kuruyemiş, kuru meyveler, bazı yaş meyveler (kiraz, elma vb.), et ve kanatlı ürünleri (özellikle sakatat), baharat)
- Sağlık/Bakım Ürünleri (ilaç, vitamin, medikal ürünler, kozmetik)
- Tekstil (pamuklu hazır giyim, iplikler)
- İnşaat Malzemeleri (mermer/doğaltaş, elektrik devresi teçhizatı, kablolar, boru ve bağlantı parçaları)
- Makineler (inşaat makineleri, tekstil makineleri, tarım/gıda makineleri, ev elektroniği)

Türk ürünlerinin Vietnam pazarına girişini kolaylaştırmak için öncelikle, Vietnam'da ülkemiz hakkındaki farkındalık eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir. Bunun için Ho Chi Minh'de bir ticaret merkezinin açılması çok faydalı olacaktır.

Ticaret ve yatırımlarda yaşanan zorluklar:

Türk ihracatçıların ve yatırımcıların Vietnam pazarında karşılaştığı sorunları şöyle özetleyebiliriz:

- İhracatçılarımız tarafından yaşanan sorunların çoğunluğu, Vietnamlı müşterileri tarafından sevkiyatın gümrükten çekilmesindeki gecikmelere ve mal bedelinin vaktinde transfer edilmemesine ilişkindir.

- Türk ürünlerinin Vietnam pazarına girişini zorlaştıran hususların başında; ülkeler arasındaki mesafenin uzaklığına bağlı, yüksek navlun bedelleri ve iki ülke arasında henüz bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) bulunmaması nedeniyle yüksek oranlı gümrük vergileri gelmektedir.
- Türk yatırımcıları iyi fiyat ve şartlara haiz merkez şehirlere yakın OSB bulamamaktadır. Oysa Japonya, Tayland, Kore, Tayvan, vb. birçok ülke yatırımcıları için ülke OSB'si kurmuştur.
- Türk yatırımcıları prosedürlere uzak olup, Vietnam'ın sağladığı faydaların farkında değildir.
- İletişim sorunları ve kültürel farklılık da bazı yaşanan sorunların temelindedir.

Kişisel Ek Öneri ve Değerlendirmeler:

Yatırım, hizmet ve ticaret bağlamında ikili ilişkilerin artırılması, ülkemizin geç kalmadan bu kritik ve büyüyen pazarda yer alması için DEİK İş Konseyi Başkanlığım sırasında aşağıdaki noktaları bakanlığımızın ve diğer paydaşların dikkatine taşımaya çalıştım:

- Oluşan farkındalık ve görülen potansiyel neticesinde Vietnam'a yatırıma ilgi duyan şirketlerimizin sayısı artmaktadır. Bu nedenle, İş Konseyi olarak geleceğin üretim üssü olacak bu ülkeye, DEİK veya var olan bir OSB operatörü aracılığıyla bir Türk Sanayi ve Teknoloji Parkı kurulmasını önemsiyoruz. Türk yatırımcılarının dağınık bir şekilde ülkeye girmesinden ziyade, organize edilerek girmesi çok önemlidir. Onlara hukuki, ticari ve siyasi altyapısı hazır bir ortam sunarsak, yatırımlarımız ülkemize misliyle geri döner.
- Japonya'nın JICA'sı (Japanese International Cooperation Agency) örneğinde olduğu gibi Türkiye'nin TİKA'sı da (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) Türk müteahhitlerinin görünürlüğünü sağlamaya çalışabilir. TİKA Vietnam hükümetiyle doğrudan görüşme yaparak, 2-3 projenin (HCMC Havalimanı Rehab, Metro, Kuzey-Güney Otoyolu gibi) bir bölümünün veya tümünün Türk müteahhitlerine verilmesi kaydıyla, miktarı Bakanlık tarafından belirlenecek, gücümüz dâhilinde projeye bir mali destek verebilir ya da müteahhitlerimize tanıtım veya pazarı araştırma/ihalelere girmeye destek için bir tanıtım fonu oluşturabilir.

- İş konseyimiz, 71 ülkenin münferiden tanımış olduğu Vietnam'ın Pazar Ekonomisi Statüsü'nün Türkiye tarafından da tanınması konusunu önemsemektedir. Bu adım atılmadan, ülkeler arası ticari ilişkilerin belirli bir aşama kaydetmesi zordur.
- Sn. Cumhurbaşkanımızın Vietnam Parlamento Başkanı'nı kabul ettiği ziyarette de belirttiği gibi bir Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının en azından birkaç adımının başlatılmasına yönelik harekete geçilmesini öneriyoruz.

Bu Hedeflere Yönelik İş Konseyimizin Başkanlık Dönemindeki Aktiviteleri:

- 22-29 EKİM 2018, TÜRK HAFTASI DÜZENLEDİK: İki ülke arasındaki diplomatik münasebetin 40. yılı vesilesiyle İş Konseyimizin düzenlediği Türk Haftası neticesinde, ülkenin birçok TV kanalında haber olduk, ülkenin en önemli gazetesi Türk-Vietnam işbirliğini manşetine taşıdı.
- TİCARET VE YATIRIM VERİTABANI OLUŞTURDUK: Tüm DEİK üyelerine açık üyelik esaslı bir sistemle, Vietnam'dan gelen talepler anında üyelerimiz ile paylaşılmaktadır.
- VIETNAM'DA B2B İŞ GÖRÜŞMELERİ DÜZENLEDİK: Etkili ve sonuca yönelik olması için bu görüşmeleri, yatırımcının ihtiyacına göre bizzat yönettik. İTO heyetinin VCCI görüşmelerini organize ettik.
- DOING BUSINESS IN VIETNAM SEMİNERİ: Deloitte ile birlikte Türk yatırımcı ve iş insanlarına yönelik, Vietnam'da iş yapma ve iş ortamı hakkında bilgilendirme semineri düzenledik.
- VIETNAM TANITIM GÜNÜ: Ankara'da düzenlenen Vietnam Tanıtım Günlerine sponsor olduk ve destek verdik.
- VTN TV: Vietnam'ın en çok seyredilen ve bir resmî yayın organı olan kuruluşu İstanbul'da DEİK merkezinde ağırlayarak Türkiye ve Türkiye Ekonomisi hakkında program yapmalarına destek olduk.
- VIETNAM BÜYÜKELÇİSİ TANIŞMA TOPLANTISI: Yeni atanan Vietnam Büyükelçisi'ni İş Konseyimiz Yönetim Kurulu Toplantısına davet ettik ve yaşanan sorunları ve beklentilerimize kendisiyle paylaştık.

Sonuç olarak,

Vietnam Türkiye arasındaki ticaretin ve yatırımın ilerletilmesine yönelik elzem olduğuna inandığım konuları, üç ayrı başlıkta toplayabiliriz:

1. Merkezi ve Bölgesel İdareler
2. Ticaret Anlaşmaları
3. Yatırım ve İhracat/İthalat

Vietnam'ın devlet yönetimini anlamak, ilişkilerde bence çok önemlidir. Ülke, yönetim yapısı bakımından, Çin gibi Komünist bir ideoloji ile beslense de Çin'den büyük farklılıklar göstermektedirler. Çin'de merkezî idare ve Komünist Parti, stratejileri belirleyip eyaletlere dikte ederken, Vietnam'da eyaletlerin idareleri merkezî idare kadar güçlü bir yapıya sahiptir. Merkezî idare mümkün olduğu kadar yerel hükümet ve parti meclislerinin politikalarına karışmayarak, birçok kritik kararı eyaletlere bırakmıştır. Bu nedenle benim, işadamlarımız ve devlet yetkililerine en büyük uyarım, ticaret ve yatırım görüşmelerinde her eyaletin gücünün farkında olunması, politikaların bir eyaletten diğerine değişebileceğinin anlaşılması ve eyalet düzeninde lobi ve ilişkilerin önemsenmesi noktasındadır.

ASEAN, EU ve CPTPP (şu an daha az önemli) gibi ticari anlaşmaların ve iki ülke arasında imzalanan, MFN (Most Favored Nation-Kayırlan Ülke) sözleşmelerin Türkiye ve Vietnam arasında ticaret hacmine olan etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu anlaşmalardan en azından, EU ile yapılan anlaşmanın geç kalınmadıysa ve bu noktada gümrük birliğimiz sebebiyle kabul görürse bir parçası olmak ticaret hacmimizi olumlu etkileyecektir.

Vietnam ve Türkiye ticari ilişkilerini ve bu ilişkideki potansiyeli değerlendirirken, mutlaka İthalat/İhracat ve Yatırım boyutunun ayrılarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye gibi Vietnam'da bölgesinde bir "lojistik hub" olup, ayrıca 100 milyona yakın bir nüfus ile büyük bir iç pazara sahiptir. Bu nedenle, Türk firmalarının o bölgeye yatırım yapmasını teşvik etmek, kısa vadede Türkiye için çok daha olumlu ve büyük ticari kazanımlara ön olacaktır. Bu ülkeye mal ihracatının, bu ülkeye yapılacak yatırımların yerine öncelenmesini, bu aşamada gelir ve ihtiyaçlar bağlamında doğru bulmamaktayım. Aksine, altyapı ve konut inşaatları, otelcilik, finansman vb. hizmet sektörlerine, Türk yatırımcıların teşvik edilmesini ve buna tüm enerjinin harcanmasını çok önemişiyorum.

DÜNYANIN YENİ ÜRETİM MERKEZİ OLMA YOLUNDA VIETNAM VE EKONOMİSİ

Ahmet Faruk IŞIK-NGUYEN Cong Tung**

GİRİŞ

Vietnam ekonomisi, 1986 yılında ulusal ekonomiyi kurma amaçlı, Đôi Mới reformlarının uygulamaya girmesinden bu yana tarihi başarılar elde etmiş (Düng, 2016) olup, son 20 yılda gösterdiği ekonomik performansla dikkatleri üstüne çekmektedir. Vietnam, Güney Doğu Asya ülkeleri arasında, 2018 yılından günümüze GDP'si en hızlı yükselen ülke olmuştur. Dünya genelinde ise 1990'lardan günümüze Çin'den sonra ikinci sırada gelmektedir (Le, 2019). Vietnam resmî makamlarının sunduğu verilerine göre, Vietnam nüfusunun yarısından fazlasının 2035'e kadar küresel ölçekte orta sınıfa girmesi beklenmektedir (World Bank, 2016).

Çin'de artan üretim masrafları, yatırımcıları Vietnam'a yöneltmekte olup, nitelikli genç nüfusuyla ülke, Asya ülkeleri arasında öne çıkmaktadır. Bir diğer özelliği ise ABD, Çin gibi büyük ekonomilerle imzaladığı ticari anlaşmalardır. Bu anlaşmalar, Vietnam'ı uluslararası ticarete bölge ülkelerine göre avantajlı kılmaktadır. Özellikle, Çin-ABD Ticaret Savaşları sonrası Vietnam büyük ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Bir diğer etkense, Covid-19 virüsüdür; salgın süresince gösterdiği başarılı performans ve canlılığını koruyan ekonomisiyle Vietnam rekabet gücünü arttırmıştır.

Bu makale, Vietnam ekonomisinin yükselişinin arka planını, yaşanan Covid-19 salgınının ve ticaret savaşlarının günümüz Vietnam ekonomisine olumlu-olumsuz etkilerini, resmî ekonomik verilere dayanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Son gelişmelerle birlikte Vietnam, bazı politikalarını değiştirmiş ve yeni konjonktüre uygun adımlar atmaya başlamıştır. Bu araştırmamızda, yeni durumun Vietnam ekonomisi ve dış

* Ahmet Faruk IŞIK, *Shanghai International Studies University, Uluslararası Siyaset, Doktora Öğrencisi ve İtalya Torino World Affairs Institute Araştırmacısı.*

• Nguyen Cong Tung, *Tayvan National Chengchi University, Doğu Asya Çalışmaları, Doktora Öğrencisi.*

politikası üzerindeki etkileri hakkında da görüşler ortaya konmuş, yeni düzenin gelecekte Vietnam'ı nasıl etkileyeceğini üzerine öngörülerde bulunulmuştur.

Vietnam Haritası¹

¹ Vietnam Haritası, "Indochinese Peninsula", Nations Online, <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/vietnam-political-map.htm>

Arka Plan

Ticaret Savaşları sonrası, mevcut üreticiler ve yeni yatırımcılar kendilerine yeni sahalara aramaya başlamıştır. Vietnam, dış yatırımları kolaylaştıran politikalarının yansısı, coğrafi konumu itibarıyla da uygun bir konumdadır. Başkent Hanoi'un yansısı, Ho Chi Minh Şehri (eski adıyla Saygon) ve bir liman şehri olan Hai Phong, aldıkları dış yatırımlarla Vietnam ekonomisinde önemli rol oynayan şehirlerdendir. Vietnam, köylerden kentlere göçen genç nüfusunu, gerekli teknik eğitimlerle nitelikli emek gücüne çevirmiş ve bu durum ekonomiye büyük değer katmıştır. Ülke'nin çekiciliğini artıran hususlar; siyasi ve ekonomik dalgalanmaların yaşanmaması, para birimi Dong'un istikrarlı duruşu, ekonominin düzenli büyümesi ve enflasyon rakamlarının düşük olmasıdır. Bu faktörler, yabancı yatırımcıya güven vermekte ve Vietnam'ı yatırımlar açısından çekici kılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti gibi tek parti yönetimiyle yönetilen Vietnam, Çin modelini takip etmekte, siyasi ve ekonomik politikaları birbirinden ayırmaktadır. Vietnam, uzmanlar tarafından ticaret ve teknoloji savaşlarında bir sığınak olarak da adlandırılmaktadır (Buttonwood, 2020).

Vietnam Komünist Partisi, 1986 yılında 6. Parti Kongresi sonrasında, *Đổi Mới* olarak da bilinen ekonomi programını uygulamaya koymuştur. *Đổi Mới*, can çekişmekte olan Vietnam ekonomisini ayağa kaldırmak üzere, özel mülkiyete sahip işletmelerin emtia üretimlerine izin verilmesi; sosyalist olmayan ülkelere doğrudan yabancı yatırımlara kapı açılması (DYY); hem devlete hem de tüzel kişilere ait işletmeler için borsa oluşturulmasına olanak tanımıştır (CPV 2017). *Đổi Mới*'nin benimsenmesi, Vietnam'ın dış politikasında da belirleyici bir dönüş olarak kabul edilmekte olup, başka bir deyişle ideolojiye dayalı dış politika yapısından daha pragmatik bir yaklaşıma geçilmiştir (Le 2018: 10).

Otuz yılı aşkın bir reform sürecinden sonra Vietnam, kayda değer ölçüde yüksek bir büyüme elde ederek, ülke olarak 'düşük orta gelirli ekonomi' sıfatına erişmiştir. Vietnam İstatistik Ofisi'ne (GSO) göre, ülkenin Gayrisafi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), 2019 yılında %7,08 oranında yükselmiştir. Bu rakam, son on bir yıldır Güney Doğu Asya ülkeleri arasında en yüksek rakama tekabül etmektedir. Vietnam'ın GSYİH, 2019'da 261,92 milyar ABD doları değerinde (dünyada 44. sırada) hesaplanmış, kişi başına GSYİH, 2019'da 2.700 ABD dolarına ulaşmıştır (dünyada 130. sırada) (GSO 2019).

Dünya Bankası (DB) istatistiklerine göre, özellikle kişi başına düşen GSYİH, 2002-2018 yılları arasında 2,7 kat artmış(WB 2020a), son birkaç yılda Vietnam'ın orta gelirli sınıfında genişleme görülmüştür. Resmî istatistiklere göre orta sınıf, Vietnam nüfusun %15'inden fazlasına denk gelmekte ve önümüzdeki birkaç yıl içinde %20 ila %25'e ulaşması beklenmektedir (Zing 2020). Dünya Bankasına göre orta sınıf, nüfusun sadece %13'ünü oluşturmakta ve 2026'ya kadar %26'ya yükseleceği öngörülmektedir (WB 2020a). Ortaya çıkan bu orta sınıf grubunun, müthiş bir tüketim gücüne sahip olduğu varsayılmakta olup, ayrıca yoksulluk oranları %70'den, %6'nın altına düşmüş, 45 milyondan fazla Vietnamlı yoksulluktan kurtulmuştur (WB 2020a).

Vietnam'ın mevcut ekonomisi, büyük ölçüde dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların üzerine temellenmiştir. Özellikle, ihracat ve ithalat toplamı, 2019'da GSYİH'nın yaklaşık %197'sine denk gelmektedir (GSO 2019)². Vietnam, 2007 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılımından bu yana, farklı ülkelerle ikili ve çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalamaktadır. DTÖ'e göre, Haziran 2020'nin sonuna kadar, 13 farklı türden STA imzalanmış olup, 3 serbest ticaret anlaşması ise görüşme aşamasındadır (Vietnam WTO Center 2020a). Bu, Vietnam'ı Asya Pasifik bölgesindeki uluslararası ticarete en açık ve dünyaya entegre ekonomilerden biri haline getirmektedir. Önceden imzalanmış STA'lar arasında, *Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve İlerici Anlaşma* (CPTPP) ve *Vietnam-AB Serbest Ticaret Anlaşması* (EVFTA), Vietnam'ın ekonomisi ve uzun vadeli gelişimi için büyük önem taşımaktadır. Mart 2018'de imzalanmış olan CPTPP, 14 Ocak 2019'dan beri yürürlükte olup (MOIT 2019); Vietnam Ulusal Meclisi tarafından 8 Haziran 2020'de onaylanan EVFTA, Ağustos 2020'nin başından beri yürürlükte (Vietnam WTO Center 2020b). Ayrıca, Vietnam 15 Kasım 2020'de on beş ülke ile birlikte *Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık* (RCEP) anlaşmasını imzalamıştır. RCEP'in ülke ihracat pazarını genişleteceği ve yeni yabancı yatırım fırsatları sağlayacağı düşünülmektedir.

² 2019 yılında ticaret hacmi 516,96 milyar ABD dolarına ulaşırken, GSYİH 261,92 milyar ABD doları oranındadır.

Covid-19 Sonrası Vietnam Ekonomisi

Wuhan'daki ilk Covid-19 vakalarından bu yana, virüs hızla dünyaya yayılmış, birçok ülke bu durumdan etkilenmiştir. Vietnam, 2003'de yaşadığı SARS virüsü tecrübesi ve aldığı tedbirlerle şu an birçok ülkeye göre daha iyi durumdadır. Vietnam, 2 Ağustos 2020 itibarıyla 590 vaka sayısı ile dünyada 159. sırada yer almaktadır (Worldometers, 2020).

Vietnam, yaşanmakta olan ticaret savaşlarını takiben ortaya çıkan Covid-19 salgını ile de ekonomik anlamda önem kazanmıştır. Birçok ekonomi gibi ülke ekonomisi salgından etkilenmiş olsa da parti yönetiminin başarılı politikaları sayesinde kısa sürede ekonomik kanalların açılması ve açık tutulması başarılmıştır. Bu sayede, diğer ülkelerde üretim yapamayan bazı yabancı yatırımcı şirketleri Vietnam'a taşınmaya başlamıştır. Bu durumun, Vietnam'ı yılsonunda büyümesini pozitif rakamlarla sürdürebilen nadir ekonomilerden biri kılması beklenmektedir (Buttonwood, 2020).

Vietnam ekonomisinin dünya ekonomisi ile derin entegrasyon içinde olduğu göz önüne alındığında, Covid-19'un patlak vermesinin, sosyo-ekonomik bakımdan ülkeye olumsuz etkiler yarattığı da aşıkardır. Daha önce hükümetin 2020 yılı için belirlediği ekonomik büyüme, %6,8 olsa da 15 Mayıs 2020'de Vietnam Ulusal Meclisinde yapılan bir tartışma oturumunda, Planlama ve Yatırım Bakanı (MPI) Nguyen Chi Dung, hükümetin 2020 büyüme oranını %4,5'e düşürmeye karar verdiğini açıklamıştır (VnExpress 2020). Fitch Ratings ise büyüme oranının %3,3'e düştüğünü belirtmiş (Fitch Ratings 2020), Uluslararası Para Fonu (IMF), Vietnam'ın büyüme oranını %2,7 olarak belirlemiştir. Diğer taraftan, Asya Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, salgın sonrası büyüme hızının tekrardan, %6,7-%7'yi bulacağını öngörmektedir (Bruce Delteil, 2020).

Vietnam Genel İstatistik Ofisi (GSO) tarafından yayınlanan en son verilere göre, 2020 yılının ilk altı ayında GSYİH büyümesi, %1,81'e ulaşmıştır. Özellikle, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü %1,19 oranında artış göstererek toplam büyümeye, %11,89 oranında katkıda bulunmuştur. Sanayi ve inşaat sektörü, %2,98 artarak %73,14'e; hizmet sektörü ise %0,57 artarak toplamda %14,97'e ulaşmıştır. (GSO 2020) Vietnam Yatırım ve Kalkınma Bankası'nın (BIDV) bir raporuna göre salgın sonrası "en sert" darbe yiyen sekiz sektör ve alan sırasıyla; (1) tekstil ve ayakkabı; (2) orman ve orman ürünleri; (3) ham petrol; (4) turizm; (5) nakliye ve depolar; (6) perakende satış; (7) gayrimenkul; (8) eğitim ve öğretimdir. Bu alanlar,

sadece ticaret hacminde ve gelirinde düşüş yaşamamış, aynı zamanda Vietnam Menkul Kıymetler Borsası'ndaki hisse senedi fiyatları da büyük ölçüde düşüş yaşamıştır (BIDV Report 2020).

Geçmişe göre daha düşük GSYİH büyüme oranına rağmen Vietnam, salgın sırasında pozitif büyüme oranına sahip olan birkaç ülke arasındadır. Covid-19'u engellemek için alınan sert önlemler sayesinde, Vietnam'ın yurt içi ekonomik faaliyetleri yavaş yavaş 'yeni normale' dönmüş ve bu durum yabancı yatırımcıların güvenini yeniden kazanmasına yardımcı olmuştur.

Ticaret Savaşı Döneminde Vietnam Ekonomisi

ABD-Çin ticaret savaşı ve bunu takiben yaşanan son gerilimler sonrasında Vietnam, gündeme gelen az sayıdaki ülkeden biri olmuştur. Farklı uluslararası kurumlar tarafından yayınlanan çeşitli akademik raporlara göre, Vietnam'ın ticaret savaşında en büyük "kazanan" ya da en iyi "faydalanan" olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Bu varsayımın altında yatan mantık, Vietnam'ın yer değiştirmek isteyen yatırımlara ev sahipliği yaparak büyük ölçüde fayda sağlayabileceği gerçeğidir. Bu durum, nihayetinde ülkenin endüstriyel gelişimine katkıda bulunacak ve ülkenin tedarik zincirlerindeki rolünü güçlendirecektir.

Japon Yatırım Bankası, Nomura'nın analizine göre, Vietnam ekonomisi ticaret savaşı sırasında üretimi yaklaşık %8 oranında artmıştır (SCMP 2019). Daha ilginç olanı, Singapur merkezli DBS Bank'da üst düzey bir ekonomist olan Irvin Seah, Vietnam'ın yıllık %6,5 büyüme oranını koruyabilmesi ve Singapur'un yıllık büyüme oranının %2,5 seviyesinde kalması durumunda, Vietnam'ın GSYİH'sının 2029 yılına kadar Singapur'u geçeceğini öngörmesidir (Thomas 2019).

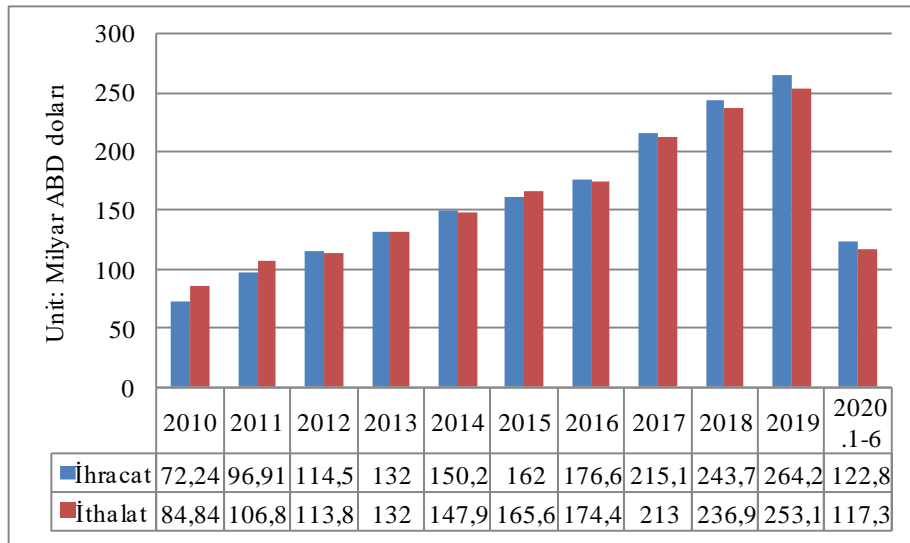
Vietnam'a kayan yatırımlar, 2018-2019 yılları arasında GSYİH büyümesine büyük katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, ülke ekonomi alanında bazı risklerle karşı karşıya da kalmış, bunun başlıcası düşük kaliteli ve çevreye zararlı yatırım projeleri olmuştur. Uzun vadede kazancın, kaybı telafi edip edemeyeceği ise tartışma konusudur.

1. Yatırım Sapmalarının Etkileri

Vietnam, yıllardır ihracata yönelik bir büyüme stratejisi izlediğinden, ekonomisi büyük ölçüde dış ticarete bağımlıdır. İhracat ve ithalat toplamı

yıllık GSYİH'ya yaklaşık %200'üne tekabül etmektedir. 2019 yılı sonunda, ülkenin toplam ithalat-ihracat cirosu, 2018'e göre %7,6 artarak 517,26 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. İhracatın değeri, 264,2 milyar ABD dolarına, ithalat değeri 253,1 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu nedenle Vietnam ekonomisi, 2019 yılında 11,1 milyar ABD doları fazla vermiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Vietnam Dış Ticaretinin Büyüme Rakamları (2010–2020)³

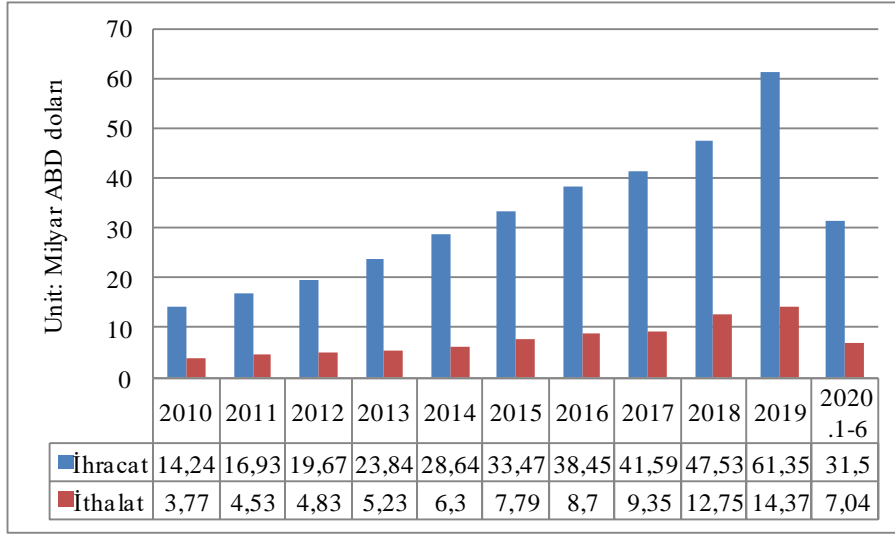
Vietnam'ın başlıca ticaret ortakları arasında Çin, ABD, Güney Kore, ASEAN, AB, Japonya ve Tayvan bulunmaktadır. Bunlar arasında ABD ve Çin, Vietnam'ın en büyük ithalat-ihracat pazarıdır (Bkz. Tablo 2 ve Tablo 3). Ticaret Savaşı sonrasında Vietnam'ın, ABD ve Çin ile ticari ilişkileri arasında ciddi anlamda yatırım sapma etkisi yaratmış ve ülke, yatırımları çekmiştir.

Yatırım sapma etkisinin temel sebebi, ABD-Çin arasında yaşanan ticaret savaşında yüksek tarifeler ödemekten kaçınmak isteyen iş dünyasının farklı ülkelere yönelmesidir. Vietnam, başta olmak üzere, Tayvan, Güney Kore, Şili, Malezya ve Arjantin, 2019'un başından beri bu ticaret dalgalanmasından faydalanan ülkeler olmuştur.

³ Kaynak: Yazarlar Vietnam İstatistik Ofis'inin verilerini baz alarak hazırlamıştır.

Vietnam ticaret istatistiklerine göre Vietnam ve ABD arasındaki toplam ticaret, 2010 yılında 18,01 milyar ABD dolarından, 2019'da yaklaşık %320 büyüyerek 2019 yılında 75,72 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Özellikle, 2019 yılında ikili ticaret yaklaşık %26 oranında artmış ve ABD'nin Vietnam'la olan ticaret açığı, 2018'e göre %34 artışla yaklaşık 47 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Vietnam-ABD Ticaret Rakamları (2010 – 2020)⁴

ABD, Vietnam ihracatında yıllarca en büyük ihracat pazarı haline gelirken, 2019 yılında Vietnam, ABD'nin en büyük yedinci ithalat kaynağını olmuştur. Özellikle 2019'da, Vietnam'dan ABD'ye yapılan ihracat, 2018'in aynı dönemine göre %29 oranında artışla 61,35 milyar doların üzerine çıkmıştır (Bkz. Tablo 2).

Vietnam resmî gümrük istatistiklerine göre, 2020'nin ilk altı ayında Vietnam'ın ABD'ye ihracatı, Covid-19'un olumsuz etkisine rağmen, %14,6 artışla 31,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2020 yılının ilk altı ayında, sadece tekstil ve ayakkabı ihracatı cirosunda düşüş yaşanırken, diğer malların ABD'ye ihracatı artmış; tekstil ve ayakkabı ihracat değeri sırasıyla %11,9 ve %7,7 düşüşle 6,19 milyar ve 2,93 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. “Bilgisayarlar, elektronik ürünler ve bileşenler” ihracatı, %89 gibi çarpıcı bir

⁴ Kaynak: Yazarlar Vietnam İstatistik Ofis'inin verilerini temel alarak hazırlamıştır.

artışla 4,38 milyar ABD dolarına ulaşmıştır; “Cep telefonları ve bileşenleri”, %5,2 artışla yaklaşık 4 milyar ABD dolarına ulaşmıştır; “Elektronik makine, teçhizat, aletler ve diğer parçalar”, %73,5 oranında keskin bir artışla, 2,93 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Vietnam Customs 2020).

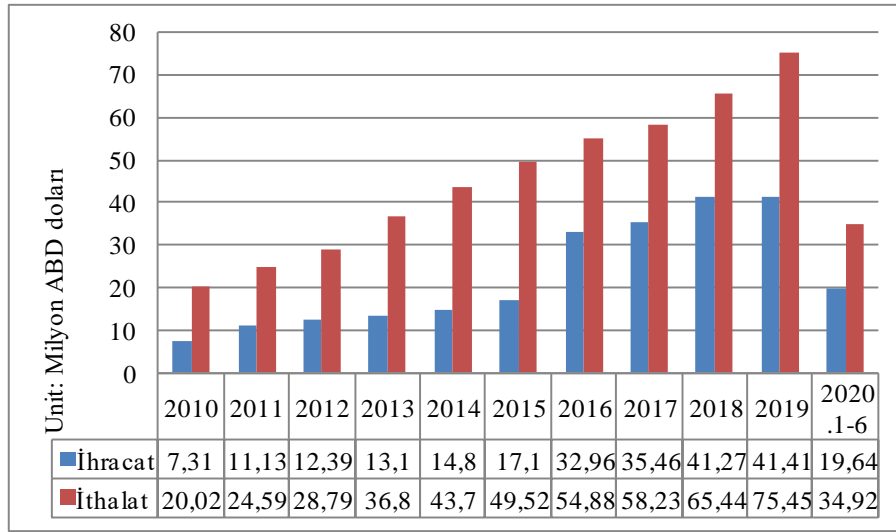
Vietnam'ın, ABD'ye yaptığı ihracatının artış kısmının büyük bir bölümü, ABD'nin daha önce Çin'e yönelttiği yüksek tarifelerden kaynaklanan, “bilgisayarlar, elektronik ürünler ve bileşenler” ile “elektronik makine” mallarından oluştuğu görülmektedir. Her ne kadar Amerikan pazarındaki zayıf talep nedeniyle, tekstil ve ayakkabı ihracatı son altı ayda daralmış olsa da uzun vadede Vietnam'ın ticaret savaşından önemli ölçüde faydalanacağı tahmin edilmektedir. Çin'in tekstil ürünlerinde karşılaştığı yüksek tarifeler nedeniyle, Vietnam yapımı ürünlerin daha fazla ithal edilmesi beklenmektedir. Sonuç olarak, bu eğilim Çin'deki hazır giyim fabrikalarının tamamını veya bir kısmını Vietnam ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerine kaymasını tetiklemesi beklenmektedir. Fitch Solutions'un yakın tarihli bir raporunda, Vietnam'ın tekstil tedarik zincirindeki değişimden en fazla fayda sağlayan ülke olduğunu belirtmiştir (Vietnam Reader 2020).

Ticari kaymaların bariz ve önemli faydalarına rağmen, Vietnam bu eğilimden dolayı bazı risklerle de karşı karşıya kalmıştır. Birincisi, ABD'ye yapılan ihracat büyümeye devam ederken, iki ülke arasındaki ticaret dengesizliği yıldan yıla büyük ölçüde artmıştır. Vietnam şu anda ABD'nin Çin, Meksika, Japonya ve Almanya'dan sonra en büyük ticaret açığı verdiği beşinci ülkedir. Bu nedenle, Vietnam ve ABD yetkilileri arasındaki üst düzey toplantıların neredeyse tamamında ticaret dengesizliği konusu gündeme gelmektedir. ABD Hazine Bakanlığı, Vietnam'ı Mayıs 2019'da para manipülatörleri izleme listesine eklemiş, Haziran 2019'da Başkan Donald Trump, Fox News ile yaptığı röportajda Vietnam'ı doğrudan, “herkesin neredeyse en kötü istismarcısı” olarak nitelendirmiştir. Bu şartlar altında Vietnam, ticaret ilişkilerini dengelemek için ABD'den sürekli daha fazla mal ithal etme sözü vermiştir (The Strait Times 2019).

İkincisi, 2018'deki ticaret savaşının başlamasından bu yana, Çin'de üretilmiş birçok mal Vietnam'a taşınmış, tarifelerden kaçmak için bu ürünler, "Vietnam'da Üretildi" şeklinde yeniden etiketlenerek ABD'ye nakledilmiştir. Vietnam'ın 2018 ve 2019'da Çin'e ihracatı hemen hemen aynı kalırken (sırasıyla 41,27 milyar ve 41,41 milyar ABD doları), 2019 yılında Çin'den yaptığı ithalat değeri bir önceki yılın aynı dönemine göre, %15,3 artışla

75,45 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Aynı zamanda Vietnam'ın Çin ile olan ticaret açığı da 2019 yılında 34,04 milyar dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Vietnam-Çin Ticaret Rakamları (2010–2020)⁵

Vietnam makamları, 2018'in ortasından bu yana Çin'den gelen giysi, çelik ve alüminyum ürünleri vb. malların, "Vietnam'da Üretildi" etiketiyle ABD'ye ihraç edilmesiyle ilgili vakaları yakından takip etmektedir (Thanh Nien 2020). ABD, bu durumla ilgili endişelerini dile getirmiş ve Vietnam makamlarına baskı yaparak misilleme önlemleri alacağını belirtmiştir. ABD Ticaret Bakanlığı, Mayıs 2018'den bu yana Çin menşeli olmakla beraber, Vietnam'da üretilen ithal soğuk haddelenmiş çeliklere %199,76 anti-damping vergisi ve %256,44 karşı dengeleme vergisi getirmiştir (Reuters 2018).

2. DYY Girişinde Dalgalanma

Vietnam, son yıllarda küresel ekonomiye entegrasyonu, yatırım çekme yanlısı politikaları, istikrarlı politik sistemi, oldukça genç ve gittikçe artan kentleşmiş nüfusu ve ucuz işgücü sayesinde, uluslararası yatırımcılar için tercih edilen bir yer haline gelmiştir. Günümüzde, Apple, Samsung, Nike, Adidas gibi çok uluslu şirketler, üretim fabrikalarını veya temsilciliklerini

⁵ Kaynak: Yazarlar Vietnam İstatistik Ofis'inin verilerini temel alarak hazırlamıştır.

Vietnam'da kurmuşlardır. Bugün dünyada her beş cep telefonundan birinin, Vietnam'da üretildiğini veya monte edildiğini söylemek mümkündür. Özellikle, Samsung cep telefonlarının %50'si Vietnam'da üretilmektedir (Cho 2015). Ticaret savaşlarından önce, Çin merkezli birçok işletme ve fabrika, daha yüksek işçilik maliyetleri, daha katı çevre standartları ve Çin'in daha yüksek teknoloji endüstrilerine kayması nedeniyle üretim zincirlerinin bir kısmını Vietnam'a taşımaya başlamıştır. Sonuç olarak, ABD-Çin Ticaret Savaşı ve Covid-19 salgını, “bardağı taşıran son damla” olmuş ve işletmeleri ülkeden ayrılmaya ya da kalmaya karar vermeye itmiştir.

Genel olarak Vietnam, ABD-Çin Ticaret Savaşı'nın başlamasından bu yana, dış yatırımlardaki iki eşzamanlı eğilimden yararlanmışır. Birincisi, yukarıda belirtildiği gibi, ABD'nin Çin ithal ürünlerine yüksek tarifeler uyguladığı için Çin'deki yabancı firmalar üretim operasyonlarını Vietnam ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerine taşınması veya taşınmayı planlamasıdır. İkincisi, birçok çok uluslu şirket, özellikle ihracata yönelik projeler açısından, doğrudan yatırımları için Vietnam'ı seçmesidir. Vietnam Planlama ve Yatırım Bakanlığı Dış Yatırım Bürosu tarafından yayınlanan istatistiklere göre, 2019 yılında onaylanan DYY girişi hacmi, bir önceki yıla göre %7,2 yükselerek 38 milyar ABD doları olmuştur. 2019 yılında, 3.883 yeni projeye 2018'e göre %27,5 artış kaydedilmiştir. Bunlar arasında, 2019'daki toplam DYY'nin %64'ünü oluşturan “işleme ve imalat sektörü”, 24,56 milyar ABD dolarına ulaşan en yüksek DYY alanı olmuştur (MPI 2019). 2020 yılının ilk beş ayında, işleme ve imalat sektöründeki DYY, 6,9 milyar ABD doları tutarında artmış ve toplam DYY girişlerinin %49,5'ini oluşturmuştur (MPI 2020). Bu rakam, yukarıda belirtilen yatırım eğilimlerine tam olarak uygundur. Yerel ve uluslararası medyaya göre, 2018'in başından beri Japonya, Güney Kore, Tayvan ve hatta Çin şirketlerinden pek çok temsilcinin, Vietnam'da üretim tesisleri aradığı bildirilmiştir. Birçok şirket, anakara Çin'e ek olarak diğer ülkelerde üretim üsleri kurmayı planlayarak, “Çin artı bir” stratejisini uygulamaktadır (Asia Nikkei Review 2019; Thoi bao Tai chinh 2020). Güney Kore, Japonya, Singapur ve Tayvan, Vietnam'daki ilk dört yabancı yatırımcı ülkedir. Mayıs 2020'nin sonuna kadar, Vietnam'daki bu dört yatırımcı DYY stokları sırasıyla 68 milyar ABD doları, 59,9 milyar ABD doları, 54,8 milyar ABD doları ve 33,2 milyar ABD dolarıdır (Bkz Tablo 1). Ticaret Savaşı ve Covid-19 salgını, bu ülkelerin Vietnam'a yaptıkları yatırımın hızını da artmıştır. Örneğin Japon hükümeti, Çin'de üretim yapan 87 şirket ve grup için 653 milyon dolara kadar destek

fonuyla diğer ülkelere taşınmasını destekleyeceğini açıklamış; Japonya Dış Ticaret Organizasyonu'nun (JETRO) Temmuz 2020'de yayınladığı son verilere göre, Çin'den taşınması için desteklenen 30 Japon firmasından 15'inin Vietnam'a taşınmak için kayıt yaptırdığı belirtilmiştir (Tuoi Tre 2020).

Özellikle, Çin'den Vietnam'a yapılan yatırım 2018'in başından bu yana önemli ölçüde artmıştır. 2018'de Çin, 2017'ye kıyasla %19 artışla Vietnam'a 2,5 milyar ABD doları yatırım yapmıştır. 2019 yılına kadar, Çin'den yapılan yatırım miktarında artış olmuş, Vietnam, 4,1 milyar ABD doları yatırım almıştır. Bu rakam, 2018'den %64 oranında daha yüksektir. Çin, DYY hisse senetleri açısından Vietnam'ın yedinci yatırımcısı olmasına rağmen, yıllık DYY girişleri sıralaması çok daha yüksektir. Özellikle, 2020 yılının ilk beş ayında Çin, Vietnam'ın en büyük üçüncü yatırımcısı olmuştur. Çin'in rakamları, Güney Kore, Japonya ve Tayvan'dan 1,27 milyar ABD doları daha yüksektir (Bkz.Tablo 1).

Tablo 1: Vietnam'daki DYY Kaynakları (2015-Mayıs 2020) Unit: Milyon ABD doları⁶

Ülke	Yıllık DYY Girdileri						DYY Stokları	Sıralama
	2015	2016	2017	2018	2019	2020.1-5		
TOPLAM	22.757	24.373	35.883,85	35.465,56	38.019,11	13.885,75	376.591,98	
Güney Kore	6.983,16	7.036,30	8.494,31	7.212,09	7.917,00	1.222,12	68.159,72	1
Japonya	6.983,16	2.589,86	9.111,92	8.598,95	4.137,60	1.265,28	59.941,03	2
Singapur	2.082,47	2.419,09	5.307,86	5.071,02	4.501,71	5.305,04	54.759,68	3
Tayvan	1.468,16	1.860,16	1.459,98	1.074,15	1.842,29	1.190,56	33.198,93	4
Çin (Anakara)	744.115	1.875,22	2.168,36	2.464,88	4.062,94	1.266,33	20.740,63	7
ABD	224,42	400,4	868,76	550,48	460,46	116,75	9.347,54	11

DYY'deki yeni bir artışın, Vietnam'ın sürdürülebilir kalkınmasına ve ülkenin endüstriyel gelişimine faydalı teknikler, yeni yönelimler sağlayabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin, Samsung'un Güneydoğu Asya'daki en büyük Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2020 yılında Vietnam'da kurulmuş; Apple, Vietnam'da milyonlarca AirPods kablosuz kulaklık üretmeye başlamıştır (Asia Nikkei Review 2020).

⁶ Kaynak: Yazarlar, Tabloyu Vietnam Yabancı Yatırım Bürosu ve Vietnam Planlama ve Yatırım Bakanlığının verilerini baz alarak hazırlamıştır.

Bununla birlikte, DYY girişlerindeki ani artış, Vietnam için bazı zorluklar ve gerçek zamanlı problemler de ortaya koymuş; emlak piyasasındaki dalgalanmalar, Vietnam'ın ulaşım ve altyapısına aşırı yüklenilmesi (sınırlı sayıda ticari derin su limanının olması); düşük kaliteli ve çevreye zararlı yatırım projelerinin kontrolsüz işleyişleri gibi sorunlara yol açmıştır. Yeni yatırım projelerinin, üretim fabrikalarının, konut binalarının, alışveriş merkezlerinin ve ofislerin artmasıyla Hanoi, Ho Chi Minh ve diğer büyük şehirlerde hava kirliliği ve trafik sıkıntıları yaşanmaya başlamıştır. Örneğin, Ekim 2010'dan Eylül 2019'da kadar, başkent Hanoi, Hava kalitesi endeksi (AQI) 272 seviyesinde seyretmiştir. Bu rakam, insanların sağlık ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyecek bir seviyededir (Vnnet 2019).

Daha da önemlisi, Vietnam gerek toprak büyüklüğü olarak, nüfus, altyapı, vasıflı işçiler, Ar-Ge kapasitesi ve pazar genişliği vb. açısından Çin'e kıyasla küçük çaptadır. Bu nedenle, Vietnam'ın Çin'i tam anlamıyla karşılaması ya da alternatif olması zordur. Dahası, doğrudan yabancı yatırımları çekmek için Vietnam'ın bölgedeki Endonezya, Malezya ve Hindistan gibi ülkelerle de rekabet etmesi gerekmektedir. Rekabet konusunda, Haziran 2020 tarihinde Vietnam liderliğinde düzenlenen 36'ncı ASEAN Zirvesi, Vietnam'ın kendi adını tekrar duyurmak adına büyük bir şans tanımıştır.

3. Vietnam'ın Tepkileri

ABD-Çin Ticaret Savaşı, Vietnam'ın sosyo-ekonomisinde birçok yönden hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, yatırım kaymaları ve DYY girişlerinin artması, ticaret savaşının Vietnam üzerindeki en önemli iki etkisi olarak kabul edilebilir. Güçlü DYY girişleri ve ihracattaki büyüme sayesinde, Vietnam'ın 2018 ve 2019 GSYİH'sı, 2008'den bu yana en yüksek oran olan %7,08 seviyesinde büyümüştür. Vietnam GSYİH'sı, Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine bakılmaksızın özellikle 2020'nin ilk iki çeyreğinde, olumlu bir büyüme kaydetmiştir.

ABD ile Çin arasındaki Ticaret Savaşı nedeniyle Vietnam'ın özellikle elektronik, tekstil, ayakkabı ve otomobil parçaları sektörlerinden en fazla fayda sağlayacağı bir gerçeklik oluştursa da Vietnam, devam eden ticaret savaşından ciddi sorunlar ve risklerle de karşı karşıyadır. Vietnam liderliği, şimdi hem ABD hem de Çin ile daha dengeli bir ticaret ilişkisi kurmak

zorundadır. Devlet'in, yeni DYY projelerini dikkatle incelenmesi ve özellikle işçilerle ilgili reformlar konusunda hızını artırması gerektirmektedir.

ABD ve Çin ile daha dengeli bir ticaret ilişkisine konusunda, Vietnam bir yandan Çin mallarının Vietnam'dan ABD'ye ihracat yapılmasını önlemek için katı önlemler almış, diğer taraftan Vietnam Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (MoIT), önceki bölümde de bahsedildiği gibi Ağustos 2019'da ithalat ürünlerinin, “Made in Vietnam” düzenlemesi ile ilgili çalışmalar yapmıştır (MoIT 2019). Yeni kanun, Vietnam'daki Çin mallarının yeniden etiketlenmesini ve Vietnam menşeiyle gönderilmesini engellemeyi amaçlamaktadır.

Öte yandan, Vietnamlı yetkililer defalarca Vietnam'ın dış ticaret açığını azaltmak ve yüksek tarifeler koymaktan kaçınmak için ABD'den daha fazla ithalat yapmak istediğini ifade etmiştir. Özellikle, uçak ve enerji (sıvılaştırılmış gaz, LNG) Vietnam'ın son zamanlarda ABD şirketlerinden sipariş ettiği ürünlerin başlıcasını oluşturmaktadır. Örneğin, Aralık 2019'da Vietnam Havayolları (VNA), ABD'den 3,83 milyar dolar değerinde elli adet dar gövdeli uçak satın alacağını açıklamış, Vietjet Air ve Bamboo Airways gibi diğer Vietnam havayolu şirketleri de ABD'den Boeing uçaklarını satın almak için sözleşme imzalamışlardır (Customs News 2019).

Vietnam devleti, DYY'yi çekmede diğer bölge ülkelerine göre karşılaştırmalı avantajlarının, sosyo-ekonomiye artıları ve eksileri konusunda farkındadır; Vietnam'a yatırım yapmak, ticaret savaşı sırasında hem yabancı yatırımcılara hem de Vietnam'a, “kazan-kazan” çözümü olarak gözükmektedir. Yabancı yatırımcılar için Vietnam'da üretilen ürünler, Vietnam'ın geniş ikili STA ve devasa STA ağına katılması nedeniyle ihracat rekabetçiliğine sahiptir. Vietnam'ın, ülke sanayileşmesini derinleştirmek ve yükseltmek için bu fırsattan yararlanması beklenmektedir. Hükümetin yabancı yatırımcıları çekmek için çeşitli olumlu politikalar veya teşvikler getirmesinin nedeni, bundan kaynaklanmaktadır. Bu politikalar, daha esnek kiralama politikaları; vergi ve harçların azaltılması; vize dostu politikalar gibi uygulamalardan oluşmaktadır. Vietnam'daki yabancılar için vize politikasının gevşetilmesi konuya örnektir. Vietnam Ulusal Meclisi tarafından 25 Kasım 2019'da “Giriş, Çıkış, Transit Kanunu”ndaki değişiklik kabul edilmiştir. Bu yasanın Vietnam'a daha fazla yabancı turist, yatırımcı ve iş adamı çekmesi beklenmektedir (Thanh Nien 2019). Bu faktörlerin tümü, Vietnam'ın News & World Report tarafından 2019 yılında

yatırım yapılacak en iyi ekonomiler sıralamasında, sekizinci sıraya yükselmesine yardımcı olmuştur (Vietnam Investment Review 2019).

Vietnam'ın yabancı yatırıma yönelik misafirperver tutumuna rağmen, tüm gelenler hoş karşılanmamaktadır. Ülkenin endüstriyel kalkınmasını destekleyici ve sürdürülebilir ekonomiyle ilişkili olan yatırım projelerine öncelik vermekte ve teşvikler bu yönde kullanılmaktadır. 30 yıl üst üste DYY'yi cezbetmenin ardından, Vietnam Komünist Partisi Politbürosu, Ağustos 2019'da yabancı yatırımları çekmeyle ilgili ilk kararı (50 sayılı karar olarak da bilinir) yayınlamıştır. Buna göre ileri teknoloji ve çevreye dost DYY projelerine öncelik sağlanacaktır (VnEconomy 2019).

Son olarak, Başbakan Nguyen Xuan Phuc, Planlama ve Yatırım Bakanı başkanlığında Covid-19 salgını sonrası ekonomiyle ilgili özel bir platform kurmuştur (Vietnam Investment Review 2020). Ticaret savaşları ve Covid-19 salgını Vietnam'a birçok alanda daha fazla seçenek ve fırsat sağlamıştır. Sonuç olarak Vietnam, doğrudan yabancı yatırım projelerini seçme şeklini yavaş yavaş “hiç kimseyi reddetme” yaklaşımından “dikkatlice seçim yapma” yaklaşımına evirmektedir.

SONUÇ

Vietnam, her ne kadar ticaret savaşı sonrası Çin'den ve dünyanın farklı yerlerinden yabancı yatırımlar çekse de Çin'e alternatif bir ülke olması kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Çin, dünyanın en büyük ekonomisi, nüfusu ve pazarlarından birisi olarak, inovasyon anlamında da ileri noktalara erişmiştir. Bu faktörler, iki ülkenin birbirine alternatif olduğu görüşüne anti tez oluşturmaktadır. Ancak Vietnam, mevcut konjunktürde Çin'den çıkan yatırımlara ev sahipliği yapma ve dünyadaki üretim merkezlerinden biri olma yolunda ilerlemektedir.

ABD-Çin Ticaret Savaşı ve Covid-19 salgını, Vietnam için hem artı hem de eksiler üretmeye devam edecektir. Birincisi, Vietnam'ın, sanayileşme ve modernleşmeyi gerçekleştirmek, ekonomik büyümesine daha fazla ivme katmak ve Çin pazarına olan bağımlılığın azaltılması noktasında bu fırsatı kullanması beklenmektedir. Vietnam, bölgesinde yeni bir üretim merkezi olarak ortaya çıksa da kısa vadede dünyanın yeni üretim merkezi olarak tamamen Çin'in yerini alacağı görüşü gerçekçi bir yaklaşım değildir.

Aynı zamanda, diğerk birçok küçük devlet gibi Vietnam da ABD ve Çin arasındaki artan gerilimler karşısında taraf tutma mecburiyeti riskiyle karşı karşıyadır. Son zamanlarda ABD Dışışleri Bakanı Mike Pompeo bir basın toplantısında Vietnam'ı, "Hint-Pasifik arkadaşları" olarak adlandırmış ve Vietnam'ı, ABD ve diğerk bazı ülkeleriyle beraber küresel tedarik zincirlerini yeniden yapılandırmaya davet etmiştir (India News 2020). Bu, Vietnam'a ABD liderliğindeki küresel değerk zincirine katılma ve sağlam ekonomik kazançlar sağlama şansı veriyor gibi görünmektedir. Yine de Vietnam'ın ABD taleplerini karşılamak için sert yapısal reformlar yapması gerekmektedir. Ayrıca, Vietnam'ın ABD'ye yaklaşması, Çin tarafından "düşmanca bir tavır" olarak değerklendirilebilecek olup, bu durum Vietnam'ın Çin pazarına girmesine engel olma riski taşımaktadır. Böylesi bir durumda, Vietnam'ın Çin'den gelen muazzam faydaları kaçırmaması kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

İngilizce Kaynaklar

- Asia Nikkei Review (2019). “Vietnam economy grows nearly 7% on trade war tailwinds”, (<https://asia.nikkei.com/Economy/Vietnam-economy-grows-nearly-7-on-trade-war-tailwinds>, Haziran 20, 2020’de erişildi).
- Asia Nikkei Review (2020). “Apple to produce millions of AirPods in Vietnam amid pandemic”, (<https://asia.nikkei.com/Business/Technology/Apple-to-produce-millions-of-AirPods-in-Vietnam-amid-pandemic>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- Buttonwood. (2020). Why globalists and frontier-market investors love Vietnam. Retrieved from Economist, (https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/07/18/why-globalists-and-frontier-market-investors-love-vietnam?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-07-21&utm_content=article-link-, Haziran 14, 2020’de erişildi).
- Bruce Delteil, M. F. (2020, July 1). Emerging from the pandemic, Vietnam must position itself for recovery. Retrieved from Mckinsey, (<https://www.mckinsey.com/featured-insights/asia-pacific/emerging-from-the-pandemic-vietnam-must-position-itself-for-recovery#>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- Cho, Jin-young (2015). “50% of Samsung Mobile Phones Made in Vietnam”, (<http://www.businesskorea.co.kr/news/articleView.html?idxno=8785>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- Customs News (2019). “US deals power up trade for balancing out deficit”, (<https://customsnews.vn/us-deals-power-up-trade-for-balancing-out-deficit-12883.html>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- Dũng, N. T. (2016). Vietnam 2035 Toward Prosperity, Creativity, Equity, and Democracy. Washington, DC: World Bank Group.
- E VnExpress (2020). “IMF sees Vietnam GDP growth at 2.7 percent in 2020”, (<https://e.vnexpress.net/news/business/economy/imf-sees-vietnam-gdp-growth-at-2-7-percent-in-2020-4085451.html>, Haziran 1, 2020’de erişildi).
- Fitch Ratings (2020). “Fitch Revises Outlook on Vietnam to Stable; Affirms at 'BB'”, (<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-outlook-on-vietnam-to-stable-affirms-at-bb-08-04-2020>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- India News (2020). “US discussing restructuring supply chains with India: Pompeo”, (<https://indianewengland.com/2020/04/us-discussing-restructuring-supply-chains-with-india-pompeo/>, Haziran 16, 2020’de erişildi).
- Le, Hong Hiep. (2018). “Introduction: The Making of Vietnam’s Foreign Policy under Doi Moi”. *Vietnam’s Foreign Policy under Doi Moi*. Ed Le, Hong Hiep and Anton Tsvetov. Singapore: ISEAS Publishing. 3-22.

- Le, H. (2019, July 19). Vietnam fastest-growing economy in Southeast Asia. Retrieved from Vietnam Express, (<https://e.vnexpress.net/news/business/economy/vietnam-fastest-growing-economy-in-southeast-asia-adb-3954579.html>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- MOIT (2019). "Circular on "Made in Vietnam" products helps firms avoid fraud accusations", (<https://moit.gov.vn/web/web-portal-ministry-of-industry-and-trade/tin-chi-tiet/-/chi-tiet/circular-on-made-in-vietnam-products-helps-firms-avoid-fraud-accusations-16733-1305.html>, Haziran 2, 2020'de erişildi).
- OECD (2018). "OECD Investment Policy Reviews: Viet Nam 2018", OECD Publishing, Paris.
- Reuters (2018). "U.S. slaps heavy duties on Chinese steel shipped from Vietnam", (<https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-steel/u-s-slaps-heavy-duties-on-chinese-steel-shipped-from-vietnam-idUSKCN1IM28C>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- SCMP (2019). "Why Vietnam became the winner from the first year of the US-China trade war", (<https://www.scmp.com/economy/global-economy/article/3013067/vietnam-biggest-winner-first-year-us-china-trade-war-supply>, Mayıs 14, 2020'de erişildi).
- The Strait Times (2019). "Vietnam buys more US goods after Trump calls it trade abuser", (<https://theaseanpost.com/article/vietnam-overtake-singapore-decade>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- Vietnam Investment Review (2019). "Vietnam ranks eighth on list of best countries to invest in", (<https://www.vir.com.vn/vietnam-ranks-eighth-on-list-of-best-countries-to-invest-in-70594.html>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- Vietnam Investment Review (2020). "Vietnam sets up special working group to ride wave of investment relocation", (<https://www.vir.com.vn/vietnam-sets-up-special-working-group-to-ride-wave-of-investment-relocation-76514.html>, Mayıs 20, 2020'de erişildi).
- Vietnam Reader (2020). "Fitch Solutions has a positive outlook on Vietnam textile and apparel", (<https://vietreader.com/business/finance/6285-fitch-solutions-has-a-positive-outlook-on-vietnam-textile-and-apparel.html>, Mayıs 28, 2020'de erişildi).
- Vnanet (2019). "Air pollution in Hanoi exceeds red-warning level", (<https://vietnam.vnanet.vn/english/air-pollution-in-hanoi-exceeds-red-warning-level/427436.html>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).

- World Bank (2020a). “Vietnam’s Economic Review”, (<https://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- World Bank. (2016). Vietnam 2035 Toward Prosperity, Creativity, Equity, and Democracy. Washington DC: World Bank Group.
- World Bank (2020b). “Pandemic, Recession: The Global Economy in Crisis: East Asia and Pacific”, (<http://pubdocs.worldbank.org/en/667991588788067485/Global-Economic-Prospects-June-2020-Analysis-EAP.pdf>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- Worldometers. (2020, August 2). COVID-19 CORONA VIRUS PANDEMIC. Retrieved from Worldometers, (<https://www.worldometers.info/coronavirus/>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).

Vietnamca Kaynaklar

- BIDV Report (2020). “CẬP NHẬT ĐÁNH GIÁ TÁC ĐỘNG CỦA ĐẠI DỊCH COVID-19 ĐỐI VỚI CÁC NGÀNH KINH TẾ VIỆT NAM”, (<https://cafef.vn/cap-nhat-danh-gia-tac-dong-cua-dai-dich-covid-19-doi-voi-cac-nganh-kinh-te-viet-nam-20200724192736893.chn>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- CPV (2017). “Báo cáo chính trị của Ban Chấp hành Trung ương Đảng khóa V trình tại Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ VI của Đảng”, (<http://tulieuvankien.dangcongsan.vn/ban-chap-hanh-trung-uong-dang/dai-hoi-dang/lan-thu-vi-bao-cao-chinh-tri-cua-ban-chap-hanh-trung-uong-dang-khoa-v-trinh-tai-dai-hoi-dai-bieu-toan-quo-lan-thu-vi-cua-1491>, Ağustos 4, 2020’de erişildi).
- GSO (2020). “Báo cáo tình hình kinh tế xã hội Quý II và 6 tháng đầu năm 2020”, (<https://www.gso.gov.vn/default.aspx?tabid=621&ItemID=19651>, Mayıs 28, 2020’de erişildi).
- GSO Vietnam (2019). “Tình hình kinh tế xã hội quý IV và năm 2019”, (<https://www.gso.gov.vn/default.aspx?tabid=621&ItemID=19454>, Mayıs 28, 2020’de erişildi).
- MOIT (2019). “Hiệp định CPTPP chính thức có hiệu lực đối với Việt Nam từ ngày 14/01/2019”, (<https://moit.gov.vn/tin-chi-tiet/-/chi-tiet/hiiep-%C4%91inh-cptpp-chinh-thuc-co-hieu-luc-%C4%91oi-voi-viet-nam-tu-ngay-14-01-2019-13567-22.html#:~:text=Xem%20c%E1%BB%A1%20ch%E1%BB%AF-.Hi%E1%BB%87p%20C4%91%E1%BB%8Bnh%20CPTPP%20ch%C3%A4Dnh%20th%E1%BB%A9c%20c%C3%B3%20hi%E1%BB%87u%201%E1%B%B%1c%20C4%91%E1%BB%91i%20v%E1%BB%9Bi,t%E1%BB%AB%20ng%C3%A0y%2014%2F01%2F2019&text=%C4%90%E1%BB%91i%20v%E1%BB%9Bi%20Vi%E1%BB%87t%20Nam%2C%20Qu%E1%BB%91c,14%20th%C3%A1ng%2001%20n%C4%83m%202019>, Mayıs 28, 2020’de erişildi).

- MPI (2019). “Tình hình thu hút đầu tư nước ngoài năm 2019”, (<https://dautunuocngoai.gov.vn/tinbai/6318/Tinh-hinh-thu-hut-dau-tu-nuoc-ngoai-nam-2019>, Haziran 14, 2020'de erişildi).
- MPI (2020). “Tình hình thu hút đầu tư nước ngoài 5 tháng đầu năm 2020”, (<https://dautunuocngoai.gov.vn/tinbai/6357/Tinh-hinh-thu-hut-dau-tu-nuoc-ngoai-5-thang-dau-nam-2020>, Haziran 14, 2020'de erişildi).
- Thanh Nien (2019). “Miễn thị thực cho người nước ngoài vào khu kinh tế ven biển có sân bay quốc tế”, (<https://thanhvien.vn/thoi-su/mien-thi-thuc-cho-nguoi-nuoc-ngoai-va-khu-kinh-te-ven-bien-co-san-bay-quoc-te-1152177.html>, Haziran 14, 2020'de erişildi).
- Thanh Nien (2020). “Hải quan phát hiện một loạt vụ hàng Trung Quốc ‘đội lốt’ hàng Việt”, (<https://thanhvien.vn/tai-chinh-kinh-doanh/hai-quan-phat-hien-mot-loat-vu-hang-trung-quoc-doi-lot-hang-viet-1247948.html>, Haziran 20, 2020'de erişildi).
- Thoi bao Tai chinh (2020). “Việt Nam đang lọt vào 'tầm ngắm' của nhiều nhà đầu tư nước ngoài”, (<http://thoibaotaichinhvietnam.vn/pages/kinh-doanh/2020-06-29/viet-nam-dang-lot-va-o-tam-ngam-cua-nhieu-nha-dau-tu-nuoc-ngoai-88791.aspx>, Haziran 20, 2020'de erişildi).
- Tuoi Tre (2020). “15 doanh nghiệp Nhật đầu tư vào Việt Nam 'gây sốc' nhiều nước lân cận”, (<https://tuoitre.vn/15-doanh-nghiep-nhat-dau-tu-va-o-viet-nam-gay-soc-nhieu-nuoc-lan-can-2020072315393594.htm>, Haziran 29, 2020'de erişildi).
- Vietnam Customs (2020). “Tình hình xuất khẩu, nhập khẩu hàng hóa của Việt Nam tháng 6 và 2 quý/2020”, (<https://www.customs.gov.vn/Lists/TinHoatDong/ViewDetails.aspx?ID=29769&Category=Th%E1%BB%91ng%20k%C3%AA%20H%E1%BA%A3i%20quan>, Haziran 30, 2020'de erişildi).
- Vietnam WTO Center (2020a). “Tổng hợp các FTA của Việt Nam tính đến hết tháng 4/2020”, (<http://trungtamwto.vn/thong-ke/12065-tong-hop-cac-fta-cua-viet-nam-tinh-den-thang-112018>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- Vietnam WTO Center (2020b). “Vietnam–EU Free Trade Agreement”, (<http://trungtamwto.vn/fta/199-viet-nam--eu-evfta/1#:~:text=EVFTA%20v%C3%A0%20EVIPA%20%C4%91%C6%B0%E1%BB%A3c%20ph%C3%AA,ng%C3%A0y%201%2F8%2F2020>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- VnEconomy (2019). “Bộ Chính trị ban hành Nghị quyết về thu hút vốn FDI”, (<http://vneconomy.vn/bo-chinh-tri-ban-hanh-nghi-quyet-ve-thu-hut-von-fdi-20190822172911971.htm>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- VnExpress (2020b). “Chính phủ đề xuất hạ mục tiêu GDP năm 2020”, (<https://vnexpress.net/chinh-phu-de-xuat-ha-muc-tieu-gdp-nam-2020-4099754.html>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).
- Zing (2020). “Thủ tướng: 'Tầng lớp trung lưu Việt Nam ngày càng nhiều là đáng mừng’”, (<https://zingnews.vn/thu-tuong-tang-lop-trung-luu-viet-nam-ngay-cang-nhieu-la-dang-mung-post1034714.html>, Ağustos 4, 2020'de erişildi).

VIETNAM VERGİ SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

*Cenker GÖKER**

GİRİŞ

Milattan önce 7'nci yüzyıldan bugüne köklü bir tarihe sahip olan Vietnam topraklarının, 19'uncu yüzyıldan itibaren bir kısmı Fransız kolonisi, bir kısmı da 1930'lu yıllardan itibaren Komünist Parti'nin yönetimi altında bulunmuştur. Bugün ise Komünist Parti'nin yönetimi altında tam bağımsızlığa sahiptir.¹ Vietnam, 1992 Anayasası² uyarınca Sosyalist bir Cumhuriyettir. Devletin yönetim şekline ilişkin temel nitelikler şu şekilde özetlenebilir: 1992 Anayasası'nın 2'nci maddesi uyarınca egemenlik halka aittir ve halkın işçi, köylü ve aydınlar arasında bir ittifakı temel aldığı ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, 5'inci madde ile de devletin, Vietnam'ı oluşturan tüm milletler arasında eşitlik, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma politikası yürüteceği ve her türlü ulusal ayrımcılık ve bölünme eylemlerini yasaklandığı belirtilmektedir. Yasama yetkisi Ulusal Meclis ve Halk Meclisleri tarafından kullanılmaktadır.

1992 Anayasası'nda belirtildiği üzere Sosyalist Vietnam Cumhuriyeti, sosyalist bir bakış açısıyla çok bileşenli bir ekonomik yapıya ve yönetime sahiptir. Bu noktada halkın, kolektiflerin ve özel kişilerin mülkiyetlerinin üretim ve ticaret örgütlenmesine alt yapı oluşturacağı bir sistem tercih edilmiştir. Bir tartışmayı sona erdirmek için, anayasal bir hüküm ile 17'nci maddede Vietnam'daki arazilerin, ormanların, nehirlerin, göllerin, yeraltı ve deniz zenginliklerinin, ülkenin kıta sahanlığı ile hava sahasının ve Vietnam Devletinin yatırım yaptığı her türlü işletme, fon ve mülkün yanı sıra

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı Başkanı, ORCID: 0000-0002-2373-8791

¹ Vietnam History, <http://chinhphu.vn/portal/page/portal/English/TheSocialistRepublicOfVietnam/AboutVietnam/AboutVietnamDetail?categoryId=10000103&articleId=10002650>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

² Vietnam Anayasası'nın resmi İngilizce çevirisi için bkz. Legal Normative Documents of Vietnam, <http://vbpl.vn/tw/Pages/vbqpqn-toanvan.aspx?ItemID=10461>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

ekonomik, kültürel, toplumsal, bilimsel, teknolojik ve güvenlikle ilgili devlete ait tüm malların halkın mülkiyetinde olduğu düzenlenmiştir. Tüm bunlara karşın globalleşen dünya ekonomisinin etkisiyle, gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik anlamda bir özel sektör oluşturabileceği, böylelikle üretim ve ticaretin organize edilebileceği anayasadaki yerini almıştır. Hatta özel ekonomiyi bir anlamda desteklemek adına, bu tür işletmelerin sermaye ve mülklerinin Vietnam Devleti'nin koruması altında olduğu ifade edilmektedir. Bu korumayı netleştirmek için devletin, yabancı sermayeyi Vietnam'da yatırıma teşvik edeceği ve bu şekilde ülkeye gelenlerin yatırım ve menfaatlerini, mülkiyetlerini koruyacağı hatta bunların kamulaştırılmayacağı anayasada düzenlenmektedir.

Vietnam, Dünya Ticaret Örgütü ve ASEAN³ üyesidir. 1980'li yılların sonlarından itibaren özel sektör yatırımlarına izin verilmesiyle, uluslararası ticarete etkin bir noktaya gelmiştir. Enflasyon ve işsizlik oranlarının oldukça düşük⁴ olduğu bir ekonomi olmasının da etkisiyle, yabancı yatırımcıları kendisine çekmektedir.

Vietnam Vergi Sistemi: Anayasal Dayanak

Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1992 Anayasası'nda, güçlü bir ekonominin olmazsa olmaz ögesi olan vergilendirmeye ilişkin temel ilkeler yer almaktadır. Anayasa'nın 80'inci maddesine göre Vietnam vatandaşları, vergi ödemekle yükümlüdür. Dikkat çeken nokta, ülkemizde 1982 Anayasası'nın 73'üncü maddesindeki ifadeyle "Herkes" vergi ödemekle yükümlü iken Vietnam Anayasası'nda bunun Vietnam vatandaşlarına indirgenmiş olmasıdır. Her ne kadar 1992 Anayasası'nın 81'inci maddesi uyarınca Vietnam'da mukim yabancıların, vatandaşların uymakla zorunlu olduğu kurallara tabi olduğu ifade edilse de ülkemizde vergilendirme anlamında genellik ilkesi ile ifade edilen ilkenin, Vietnam'da daha dar bir düzenlemeye tabi olduğu görülmektedir. Bu tercihin, Vietnam'da yatırım yapmak isteyenlere bir vergi cenneti vaat etmek anlamına gelmediği, fakat vergilerin genelliği ilkesinin farklı bir bakış açısıyla vergi ödeme yükümlülüğünün vatandaşlara ve ülkede yaşayan yabancılara tabi kılınması şeklinde kurgulandığı değerlendirilmektedir.

³ "Association of Southeast Asian Nations", Kısa Adı ASEAN olan birlik 8.8.1967 tarihinde in Bangkok, Tayland'da kurulmuş, bölge ülkelerinin ekonomik, sosyal, kültürel, teknik konularda işbirliğini amaçlayan bir örgüttür.

⁴ Enflasyon oranı %3,54, işsizlik oranı %2,1'dir. Vietnam Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1992 Anayasası'nda evrensel bir ilke olan vergilerin yasallığı ilkesi de yer bulmaktadır. 84'üncü maddenin 4'üncü maddesine göre Vietnam Ulusal Meclisi, vergileri koymaya, değiştirmeye ve kaldırmaya yetkilidir. Bu durumda ülkemizde olduğu gibi Vietnam'da da vergilerin yasallığı ilkesinin geçerli olduğunu ve vergilendirme yetkisinin Vietnam Ulusal Meclisinde olduğu kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra anayasanın 52'nci maddesi bütün vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu ifade ederek, eşitlik ilkesine de vurgu yapmaktadır.

Temel Bazı Vergi Kanunları

Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, özel sektörün de ekonomide faaliyet gösterebildiği bir sosyalist devlet olduğundan, vergi sistemini farklı farklı vergilerle oluşturmuştur. Vietnam vergi sistemi, gelir vergisi, kurumlar vergisi, yabancı girişimci vergisi (stopaj yoluyla), sermaye devri kârı vergisi, katma değer vergisi, özel satış vergisi, doğal kaynaklar vergisi, çevre koruma vergisi gibi pek çok vergiyi barındırmaktadır.⁵ Vergi sistemindeki tüm kanunlarla ilgili bilgi vermek yerine, gelir vergisi, katma değer vergisi ve ülkemizde örneği olmayan çevre koruma vergisine değinilecektir.

Artan oranlı vergi tarifesinin yanı sıra bazı gelir unsurları için tek oranlı vergilemenin geçerli olduğu 21.11.2001 tarihli Vietnam Gelir Vergisi Kanunu dünya örneklerine eş şekilde, bir takvim yılında ülkede en az 183 gün kalmış olma kuralına göre, dar ve tam yükümlülüğü düzenlemektedir.⁶ Vietnam Gelir Vergisi Kanunu'nun 3'üncü maddesi ise gelir unsurlarını ayrıntılı şekilde düzenlemektedir. Buna göre, mal ve hizmet üretimi ile ticaretinden, ücretlerden, sermaye yatırımlarından, sermaye transferlerinden, gayrimenkul transferlerinden, telif haklarından, şans oyunlarından, franchise verilmesinden, verasetten, menkul kıymetlerden elde edilen gelirler vergiye tabidir. Ancak kanunun 4'üncü maddesinde uzun bir liste ile vergi muafiyet ve istisnaları sıralanmaktadır. Örneğin, bir kişinin sadece bir gayrimenkulü varsa, bunun kullanım haklarından elde edilen gelir istisna edilmiştir. Artan oranlı vergi tarifesinin ilk basamağı %5, son basamağı ise %35'lik bir vergi öngörmektedir. Bunun yanı sıra ilginç bir örnek olarak kanunda 23'üncü maddede düzenlenen şekliyle bazı gelir unsurları için tek oranlı bir tarifenin

⁵ <https://bbcincorp.com/resources/understanding-vietnam-tax-system>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

⁶ <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/vietnam-income-tax.html#:~:text=Residents%20in%20Vietnam%20have%20to,flat%20rate%20of%2020%20percent>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

uygulanacağı görülmektedir.⁷ Örneğin, telif haklarından elde edilen gelirler %5 oranında vergiye tabidir.

Vietnam Katma Değer Vergisi Kanunu, 10.5.1997 tarihinde kabul edilmiştir. Kanunun 1'inci ve 2'nci maddelerine göre vergi, mal ve hizmetlerin nihai tüketime kadar olan aşamaları üzerine konulmuştur. Vietnam'da üretilen, ticareti yapılan ve tüketilen mal ve hizmetler vergiye tabidir. Kanunun 3'üncü maddesine göre, verginin mükellefleri söz konusu üretimi ve ticareti yapanların yanı sıra bu kapsamdaki malları ithal edenlerdir. Kanunun 4'üncü maddesinde oldukça geniş bir şekilde vergiye tabi olmayan konular düzenlenmektedir. Örneğin, Vietnam devleti tarafından mevcut kiracılara satılan devlete ait evler verginin konusu kapsamında değildir. Katma değer vergisinin oran yapısı da dikkat çekicidir. Buna göre, ihraç mallar için vergi oranı %0'dır. Mal ve hizmetlere yönelik %5, %10 ve %20'lik oran mevcuttur. %5'lik oran, temiz su, gübre, tıbbi ekipmanlar, ilaçlar, eğitim materyalleri, çocuk oyuncakları, taze gıda gibi mal ve hizmetler için geçerlidir. %10'lu oran, petrol, gaz, kömür, elektronik aletler, kozmetik ürünler, tekstil ürünleri, kâğıt, şeker, süt, alkolsüz içecekler, işlenmiş gıdalar, seramik, cam, plastik, inşaat malzemeleri, taşıma, yükleme, posta, telekomünikasyon, hukuki danışmanlık gibi mal ve hizmetler için geçerlidir. %20'lik oran, bir ticari kuruluş aracılığı ile satılan altın, gümüş ve değerli taşlar, otel konaklamaları, piyango, nakliye acenteleri ve aracılık hizmetlerinde söz konusu olmaktadır.⁸ Görüldüğü üzere katma değer vergisinde ülkemizdekine benzer şekilde mal ve hizmetlere göre farklı oran yapısı kurgulanmıştır. Vietnam Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 8'inci maddesinin son fıkrasında ise söz konusu oran yapısında ihtiyaç duyulması halinde Vietnam Ulusal Meclisi Daimî Komitesinin oran yapısında değişiklik yapabileceği ama bu değişikliği en yakın toplantısında Ulusal Meclise sunmak zorunda olduğu düzenlenmiştir. Bu fıkra, ülkemizdeki sistemi çağrıştırmaktadır. Bilindiği üzere, 1982 Anayasası'nın 73'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasında, kanunla alt ve üst sınırları belirlenmek şartıyla vergi oranlarında değişiklik yapma yetkisinin Cumhurbaşkanı'na verilebileceği düzenlenmiştir. Türkiye'den binlerce kilometre uzaklıkta sosyalist bir yönetimin olduğu Vietnam'da, Katma Değer Vergisi Kanununda, benzer bir sistemin kurulmuş olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum aslında katma

⁷ Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, Gelir Vergisi Kanunu, <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Thue-Phi-LePhi/Law-No-04-2007-QH12-of-November-21-2007-on-personal-income-tax-77249.aspx> (Erişim Tarihi 20.10.2020).

⁸ <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Thue-Phi-LePhi/Luat-Thue-gia-tri-gia-tang-1997-57-1997-L-CTN-40645.a.spx>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

değer vergisi oran yapısının, ülkeden ülkeye değişse de yürütme organının her zaman çeşitli gerekçelerle verginin oranına meclis iradesi dışında müdahale etme çabasında olabildiğini göstermektedir.

Vietnam vergi sisteminde dikkat çeken en önemli vergilerden biri de çevre koruma vergisidir. Çevre koruma amaçlı vergilendirme, çevrenin kirletilmesi sonrasında verilen zarara katlanma şeklinde ifade edilebilecek Arthur Cecil Pigou'nun önerdiği⁹ “kirleten öder” ilkesinden doğan bir vergi türüdür. Vietnam'da, 15.11.2010 tarihli Çevre Koruma Vergisi,¹⁰ tam olarak da bu amaçla getirilmiştir. Kanunun 3'üncü maddesine göre, akaryakıtlar, kömür, plastik poşetler, yabancı ot mücadele ilaçları, böcek zehirleri, ahşap koruyucular, depo dezenfektanları ve Vietnam Ulusal Meclisi Daimî Komitesinin belirleyeceği diğer çevreye negatif etkili malzemeler nedeniyle çevre koruma vergisi tahsil edilecektir. Verginin yükümlüsü sayılan ürünleri üreten veya ithal edenlerdir. Kanunun 8'inci maddesinde vergi oranları listelenmiştir. Buna göre ürünün türüne göre, kg, ton veya litre ölçüsünde spesifik matrahlar, belirlenmiş bedel vergi olarak tahsil edilecektir. Çevre bilincinin yerleşmesi ve çevreye zararlı ürünlerin üretim ve tüketiminin azaltılması amacına yönelik söz konusu vergi, ülkemize de örnek olacaktır.

SONUÇ

Asya'nın kadim kültürlerinden biri olmasının yanında, Dünya Ticaret Örgütü ve ASEAN'a üyeliği sonrasında ekonomik kalkınmasını hızlandıran Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, ülkesini Çin'in alternatifi bir üretim merkezine çevirdiği ölçüde ihracatını güçlendirmektedir. Globalleşen dünyanın sonucu olacak bugün Vietnam'da üretilmiş pek çok ürün, hayatımızdadır. Sosyalist devlet düzenini özel sektörün de ekonomi içerisinde yer almasını mümkün kılacak şekilde güncelleyen Vietnam'ın, bugüne kadar ki ekonomik başarısını gelecekte de sürdürmesi beklenmektedir. Bu gelişim sadece ucuz işgücü nedeniyle değil aynı zaman doğrudan yabancı yatırımcıları ülkesine çekebilecek güven ortamını oluşturmasından ve etkili bir vergi sistemi kurabilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda irdelenen temel vergi kanunlarından verilen örneklerdeki temel bilgiler dahi kurgulanan vergi sisteminin, dünya örnekleri göz önüne alınarak hazırlandığını göstermektedir. Bu nedenle Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti ve vergi sistemi ilgiyle izlenmeye devam edecektir.

⁹ Pigou, Arthur Cecil, “The Economics of Welfare”, 1920, Londra.

¹⁰ Vietnam Çevre Koruma Vergisi Kanunu, <http://vbpl.vn/TW/Pages/vbpqen-toanvan.aspx?ItemID=10498&Key word=tax>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

KAYNAKÇA

- <https://bbcincorp.com/resources/understanding-vietnam-tax-system>, (Erişim tarihi 20.10.2020).
- <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Thue-Phi-Le-Phi/Luat-Thue-gia-tri-gia-tang-1997-57-1997-L-CTN-40645.a.spx>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- Pigou, Arthur Cecil, "The Economics of Welfare", 1920, *Londra Legal Normative Documents of Vietnam*, <http://vbpl.vn/tw/Pages/vbpqen-toanvan.aspx?ItemID=10461>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- Vietnam Çevre Koruma Vergisi Kanunu, [http://vbpl.vn/TW/Pages/vbpqen-toanvan.aspx?ItemID=10498&Key word=tax](http://vbpl.vn/TW/Pages/vbpqen-toanvan.aspx?ItemID=10498&Key%20word=tax), (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- Vietnam Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- Vietnam History, <http://chinhphu.vn/portal/page/portal/English/TheSocialistRepublicOfVietnam/AboutVietnam/AboutVietnamDetail?categoryId=10000103&articleId=10002650>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, Gelir Vergisi Kanunu, <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Thue-Phi-LePhi/Law-No-04-2007-QH12-of-November-21-2007-on-personal-income-tax-77249.aspx> (Erişim Tarihi 20.10.2020).
- <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2011/12/vietnam-income-tax.html#:~:text=Residents%20in%20Vietnam%20have%20to,flat%20rate%20of%2020%20per cent>, (Erişim Tarihi 20.10.2020).

LY HANEDANI DÖNEMİ'NDE DAI VIET KRALLIĞI: İLK BAĞIMSIZ VIETNAM HANEDANI

*Kubilay ATİK**

Dai Viet Krallığı, Vietnam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Genellikle Asya ülkeleri ile ilgili tarih kitapları Çin, Hindistan ve İran haricinde tarih yazımını Batılıların geliştiren başlatırlar. Japonya ve Kore gibi ülkemizde tarihleri üzerine görece daha fazla yayın olan ülkelerin bile genellikle tarihlerine modernleşme süreçlerinden sonra başlama, daha önceki yüzlerce yıllık dönemi kısa bir özetle geçme eğilimi vardır. Nitekim ülkemizde yazılan ya da çevrilen Vietnam tarihine dair hemen her eser ya Vietnam Savaşı üzerine ya da Fransız Sömürgeciliği Dönemi ile ilgilidir. Bu nedenle Türk okuruna, Vietnam tarihinin Batılılar Vietnam'a gelmeden çok öncesine dayandığını ve son derece gelişmiş bir kültür ile tarihi olan bir ülke olduğunu göstermek için Vietnam'ın modern dönem öncesi üzerine de çalışmalar yayınlamak gereklidir. Her ne kadar bu bölümün alan kısıtlaması, tüm Vietnam tarihine yer vermek için kısıtlıysa da ileride bu konuda yazılacak makale ve kitaplara öncülük etmek amacıyla ele alınan dönem, görece geniş tutularak Türk okuyucusuna Vietnam ortaçağını geniş hatlarıyla tanıtmak amaçlanmaktadır. Bu konuda ne yazık ki Türkçe literatür bulunmamakta olup bu çalışma, modern dönem öncesine ait ilk Türkçe çalışma olması nedeniyle tamamen yabancı dilde yazılmış kaynaklara başvurulmuştur. Çince karakterlerle Vietnam'daki yer ve kişi isimleri mümkün olduğunca Vietnamca olarak verilmiş, Çinli kişi adları ve Çin'de bulunan yer adları ise Pinyin transkripsiyonuna uygun bir şekilde yazılmıştır. Çalışmanın ana konusu Ly Hanedanı Dönemi'nde, Dai Viet Krallığı'nın gelişimi ve yaşanan başlıca siyasi olaylardır. Her ne kadar bu dönem Vietnam tarihinde önemli bir yere sahip olup Vietnam halkının ve kültürünün şekillenmesinde son derece önemli bir yere sahip olsa da sayfa sınırlaması nedeniyle bu çalışmada yalnızca siyasi tarihe yer verilmiştir.

Öncelikle Vietnam Ortaçağı'na dair ana kaynakları, Türk okuyucusuna kısaca tanıtmak yararlı olacaktır. Bu döneme ait olarak elde bulunan ana

* Dr. Öğr. Üyesi. Nevşehir HBV Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID 0000-0001-7657-6645.

kaynak, *Annam Chi Luoc* (安南志略) adlı Çince yazılmış eserdir. Bu eser, Le Tac tarafından yazılarak, 1335 yılında sürgünde olduğu Çin’de yayınlanmıştır. Ly Hanedanı ve önceki hanedanlar hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler veren bu kaynak, Vietnam tarihi için en çok başvurulan kaynaklardandır. On dokuz bölümden oluşan eserde, bu dönemin Vietnam edebiyatına ait şiirler de bulunmaktadır. *Dai Viet Su Ky* (大越史記) adlı eser ise Le Van Hu’u tarafından, 1272 yılında yayınlanmıştır. Otuz bölümden oluşan bu eser, klasik Çince olarak yazılmış ve ilk dönemlerinden Tran Hanedanı’nın başlangıcına kadar olan dönemde Vietnam tarihine dair önemli bilgiler içermektedir. Daha erken bir tarihte yazılmasından ötürü bu eser, Ly Hanedanı’na daha fazla odaklanmaktadır. Ayrıca Ly Hanedanı öncesi döneme ait de en ayrıntılı bilgiler, bu eserde bulunabilir. *Dai Viet Su Ky Toan Thu* (大越史記全書) adlı eser ise 1479 yılında basılmıştır. Ngo Si Lien tarafından yazılan eser, ünlü Çinli tarihçi Sima Guang’ın eseri *Zizhi Tongjian* (資治通鑑) örnek alınarak yazılmıştır. On beş cilt olarak yazılan bu eser, Vietnam tarihini mitolojik çağlardan başlatarak, Tran Hanedanı sonrası başa geçen Le Hanedanı’na kadar getirir. Son olarak Vietnam, Ming Hanedanı tarafından işgal edildikten sonra Çin’de sürgünde iken Ho Nguyen Trung tarafından yazılan, *Nam Ong Mong Luc* (南翁夢錄) adlı eser, vatan hasreti içerisindeki bu Vietnam aydını, tarihçi tarafından yazılmış olup, Dai Viet tarihi üzerine diğer kaynaklarda bulunanlara eklemeler yapan, edebi üslubuyla da ön plana çıkan bir eserdir. Tran Hanedanı ve sonrasına odaklanan eser, orijinalinde otuz bir bölümlük, günümüze yirmi sekiz bölümü kalmıştır.

Tang Hanedanı Dönemi’nde Çin hâkimiyetine girerek Annam (安南) vilayeti olarak yönetilen bölge, (günümüz Vietnam’ının kuzeyi) Tang Hanedanı’nın An Lushan ve Huang Chao isyanları sonrasında yıkılmasıyla Tang yönetiminden çıkmıştır. Bölgede bulunan Khuc Klanı, Annam vilayetinin askeri valisi (Jiedushi/節度使) olarak bölgeyi yönetirken, Çin’de Tang Hanedanı dağılmıştı. 905 yılında Kuzey Çin’de Shatuo Türkleri tarafından kurulan hanedanlar hüküm sürerken, Güney Çin’de dokuz bağımsız krallık kurulmuştu. Bu noktada Khuc Klanı, bağımsızlığını ilan edebilecekken kuzeyindeki Güney Han (南漢) Krallığı’nın saldırısına karşı kuzeydeki Liang Hanedanı’na elçi ve hediyeler göndermiştir (Shiro, 1998, s. 16). Ancak Liang Hanedanı, 923 yılında yıkıldığında Güney Han Krallığı, 930 yılında bir ordu göndererek Annam’ı işgal etmiştir (Anderson, 2013, s. 267). 931 yılında Duong Klanı, Ai Bölgesi’nde Duong Dinh Nghe önderliğinde isyan ederek,

Güney Han Krallığı'nı yenmiş ancak Duong Dinh Nghe, 937 yılında bir rakibi tarafından öldürülünce damadı Ngo Quyen, başa geçmiştir. Viet Su Luoc'a göre, Güney Han Krallığı'nın gönderdiği donanmayı nehirde, bambudan kazıklarla tuzağa düşürerek yendikten sonra krallığını ilan etmiştir (Su, 1983, böl. 1). Quyen'in 944 yılında ölümünü takip eden dönemde, Ngo ve Duong Klanları mücadeleye girmiş, bu arada Dinh Klanı, taşrada güç kazanmaya başlamıştır. Bu sırada *On iki Ordu Savaşı* adı verilen iç savaşta, on iki yerel ve Çinli Bey, ordularıyla Tang Dönemi'nde Annam vilayeti olan bölgede hegemonya için savaşmışlarsa da sonunda Dinh Bo Linh, ülkeyi birleştirerek diğer beyleri yenmiştir. Ardından Dai Viet (大越) ya da diğer adıyla Dai Co Viet (大瞿越) Krallığı'nı kurarak, 965 yılında kendisini de İmparator (Çince Huangdi, Vietnamca Hoangde:皇帝) ilan etmiştir (Dar, 2019, s. 73). *Dai*, Çince büyük anlamına gelirken, ikinci karakter olan *Co* aslında Vietnamca büyük anlamına gelen sözcüğün Çince karakterle *Nom* yazılışındadır. Dai Viet Krallığı kurulduktan sonra devlet dili olarak hem klasik Çince hem de Çince karakterlerle yazılarak, Vietnamca kullanılmaya başlamıştır. Ancak Dinh Bo Linh, daha ilk baştan sorunlarla karşılaşmış; Ngo Nhat Khanh'ı yendikten sonra Ngo Klanı'nı yatıştırmak amacıyla klanın başındaki Nhat Khanh'ın annesiyle kendisi evlenip, kız kardeşiyle de oğlunu evlendirmiştir. Daha sonra kendi kızını da Ngo Nhat Khanh ile evlendirmişse de Ngo Nhat Khanh, güneydeki Champa Krallığı'na kaçarak Dinh Bo Linh'in kızı olan karısını da geri yollamıştır (Tana, 2014, s. 319). Buna ek olarak Song Hanedanı, Çin'i yeniden birleştirmeye başlamakla kalmayıp, Tang Hanedanı'nın yönettiği tüm topraklarda hak iddia etmeye başlamıştır. Daha önce Tang Hanedanı'nın Annam vilayeti olan Dai Viet Krallığı da bu durumda işgal tehlikesiyle yüz yüze kalmıştır. Song ordusu, 981 yılında Da Viet'in diğer bağlı devletler gibi ülkenin haritalarını ve haraç göndermediği gerekçesiyle Dai Viet'e girmiş ve ilk çatışmalarda Dai Viet ordusunu yenerek, donanmayla Dai Viet'in iç bölgelerine doğru ilerlemeye başlamıştır (Dar, 2019, s. 75). Sarayda ise Dinh Bo Linh'in ve büyük oğlu Lien'in art arda ölmesi nedeniyle Bo Linh'in çocuk yaşta oğullarından biri tahta oturmuştur. Song işgalinin Dai Viet'teki bu siyasi durumla bağlantılı olup olmadığı bilinmese de aynı dönemde, Champa ile olan ilişkilerde kötü durumda olması, komşularının durumdan haberdar olduğunu göstermektedir. Çocuk bir kralla, bu durumla başa çıkılamayacağını düşünen generaller, sarayda kansız bir darbe yaparak General Le Hoan'ı kral olarak ilan ederler (Whitmore, 2006, s. 106). Le Hoan Song, ordusunu pusuya düşürerek büyük kısmını yok ettikten sonra ertesi yıl da elçilerini tutuklayan Champa'ya karşı sefer düzenleyerek başkente girmiş, Champa Kralı

Parameçvaravarman'ı öldürüp çok sayıda esir ve ganimetle Dai Viet'e dönmüştür (Shiro, 2013, s. 23). Ancak kendi krallığının gücünün sınırlarının farkında, akıllı bir politikacı olan Le Hoan, 983 yılında elçilerle Song İmparatoru'na hediyeler göndermiş, her iki yılda bir Song Hanedanı'na düzenli olarak hediyeler ileterek de ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Her ne kadar artık Dai Viet bağımsız bir krallıksa da Song İmparatoru'nun, Kore'deki krallara ve diğer bölge ülkelerinin krallarına yaptığı gibi kendisine unvan bahşetmesine ses çıkarmaz (Bu, Yung ve So, 2018, s. 56). Bunu anlamak güç değildir; henüz yeni kurulmuş bir krallıkta, darbeyle başa geçerek ikinci kez hanedan değişikliği yapan Le Hoan'ın önceliği, doğal olarak içeride huzuru sağlamak olmuştur. Taşradaki vilayetlere güvendiği akrabalarını "kral" (Vuong/王) unvanıyla gönderen Le Hoan, yine de Ai ve Phong gibi merkezden uzak vilayetlerde çıkan isyanlara engel olamamış ve 1005 yılında öldüğünde geride, parçalı bir ülke bırakmıştır. Le Hoan'ın yerine geçen oğlu Le Ngoa Trieu ise hem Çin hem de Vietnam kaynaklarında zalim bir yönetici olarak görülmektedir. Ağabeyinin yanı sıra çok sayıda aristokrati, değişik yöntemlerle öldüren Ly Ngoa Trieu, başa geçeli beş yıl bile olmadan hastalanarak yirmi beş yaşında ölür (Dar, 2019, s. 261). 1009 yılında bir başka general, saray muhafızı komutanı Ly Cong Uan, Ly Thai To unvanıyla kendisini kral ilan ederek, kendisinden önceki üç hanedandan daha uzun ve istikrarlı olacak olan Ly Hanedanı'nı kurar.

Ly Thai To, ilk iş olarak başkenti, Tang Dönemi'ndeki Annam vilayet başkenti olan Jiaozhou'ya taşıyarak buraya, sudan yükselen altın bir Ejderha gördüğü iddiasıyla yükselen Ejder anlamında Thang Long, adını verir. Bu kent, daha sonra günümüzdeki Hanoi adını alacak olup, halen Vietnam'ın başkentidir. Bu hareketin yalnızca sembolik bir anlamı yoktu. Siyasi olarak da Ly Hanedanı Dönemi'nde, Dai Viet Krallığı büyük bir gelişim ve dönüşüm geçirmiştir. Daha önce Ngo, Dinh ve Le ailelerinin yönetimleri, başkentin ötesine gidemeyip taşrada Çinli ve Vietnamlı beylerle diğer yerli kabileler, bölgesel beylikler kurarken Ly Hanedanı, Çin'dekine benzer güçlü bir merkezî otorite, Budizm'in yanı sıra güçlü bir Konfüçyüsçü gelenek ve buna bağlı bürokratik araçlar geliştirmiştir. Her ne kadar Çin'deki merkezî yapıdan esinlense de Ly ve Tran Hanedanları Dönemi'nde Dai Viet Krallığı, Vietnam'a özgü bir gelişim sergilemeyi başarmış ve Çin'in bir uzantısı ya da vilayeti olmaktan yalnızca siyasi anlamda değil kültürel anlamda da çıkmayı sağlamıştır. Thang Long, aynı zamanda ülkede Budizm'in de merkezi konumundaydı. Taht'a çıkışında Budistlerden de destek alan Cong Uan ve ardılları, Budizmi desteklemekle kalmamış, yerel tanrıları ve ruhları da Budist Panteonu içine dâhil etmişlerdir (Van, 2020, s. 78). Kore ve Japonya'da aynı

dönemde yaşanan gelişmelere benzer olarak yerel tanrıların Budizme çevrilmesi ve başkente “taşınması” yoluyla merkezî hükümet, yerel beylerin elindeki dinî otoriteyi de kaldırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu uygulama, bölgesel farklılıkları azaltarak merkezileşmenin artmasına katkıda bulunmuştur (Tham, 2019, s. 87). Merkezden atanan Budist rahipler, zamanla taşradaki halk üzerinde daha fazla etkili olmuş ve merkezî hükümetin güçlenmesine yardımcı olmuşlardır. Buna karşılık yerel tanrılar, başkente inşa edilen tapınaklarına taşınarak merkezileştirilmiş ve yerel güçlerini yitirmişlerdir. Cong Uan’ın ardından başa geçen oğlu Phat Ma, babasının politikalarını sürdürmekle kalmayıp, güneydeki Champa Krallığı üzerinde de baskıyı arttırarak yaptığı seferlerde Champa sarayından da çok sayıda esir ve “tanrıyı” Dai Viet başkentine taşımıştır. Champa saray kültürünü, Dai Viet’e eklemekle kalmayıp Champa Tanrılarını ve Champa’da ibadet edilen Brahma, İndra gibi Hindu Tanrılarını da Dai Viet Budist panteonuna ilave etmiştir (Tham, 2019, s. 79). Dai Viet kralı Nhat Ton’un, 1069 yılında Champa Krallığı’nı Dai Viet’e bağlayarak Dai Viet Krallığı için hem Champa tehdidini büyük oranda ortadan kaldırmış hem de geniş arazileri krallığa katarak, ülkeyi kültürel ve ekonomik anlamda daha da zenginleştirmiştir. Champa Kralı III. Rudravarman, Champa’ya yapılan seferde Champa’nın güneyinde yakalanarak başkente getirilmiştir. Bunun üzerine aynı yıl Kimmer Kralı da Dai Viet’e hediyeler göndererek barış sağlamayı denemiştir (Polyakov, 2014, s. 49). Bu gelişmelerden cesaret alan Ly kralları, gözlerini kuzeye çevirmişler, kuzeyde bulunan Tay kabileleri birkaç kez isyan etse de kolayca bastırılmışlardır. Bu sırada Dai Viet güçleri, Song Hanedanı’nın Kitanlara karşı zor durumda olması, kuzeydeki Kitan ve Tangut Devletleri ile sorunlar yaşıyor olmasından cesaretle, 1075 yılında Guangxi’de Tay, Viet ve Miao gibi Çinli olmayan kabilelerin yaşadığı bölgelere girdi (Anderson, 2008, s. 191). Sonunda Song Hanedanı, Dai Viet ile mücadelesini yitirdiğini kabullenmek zorunda kaldı. Bunda imparatorun bölgeye gönderdiği yetkili Cai Fengxi’nin, 1077 yılında sahadaki gerçek durumu imparatora bildirmesi de etkili olmuştur. Sonunda Song orduları bölgeden çekilmiş ve bugün de Quan Yen (廣安) olarak Vietnam’ın bir parçası olan bu bölge, Dai Viet Krallığı tarafından alınmıştır. Bunu takiben Kimmer Krallığı, Dai Viet’e arka arkaya elçiler göndererek, Champa’nın fethi sırasında Champa’ya verdiği destekten ötürü ilişkilerini düzeltmek istemiştir (Ngo, 1986, böl. 3).

Ly Hanedanı Dönemi’nde Dai Viet krallığının hızlı yükselişinde, kuşkusuz askerî başarıları kadar yapılan reformların da katkısı büyüktür. Daha önceki üç hanedanda, yönetim aile ve klan özelinde tekelleşirken Ly ailesi, tahta çıkışında destek olan diğer generallerle onların klanlarıyla işbirliği

yapmış, yukarıda da belirtildiği gibi Budist ruhban sınıfının desteğini almıştır. Bu dönemde, Dai Viet Krallığı'nın idari mekanizmaları dışarıdan bakıldığında Çin'deki Tang Hanedanı ve Song Hanedanlarının kopyası gibi görünse de ismen aynı olan kurumların işlev ve işleyiş biçimleri ile başlarına geçen kişiler farklıydılar. Selçuklular'daki atabeylere benzer bir şekilde Thai Su unvanı ile kralların eğitimliğini, akıl hocalığını yapan kişiler, Çin'de Konfüçyüsçü gelenekten gelen memurlar olurken Dai Viet krallığında, Ly Hanedanı boyunca bu görevi istisnasız hep Budist rahipler yürütmüştür (Huy, 1998, s. 59). Ayrıca Thai Su'dan daha önemli olan bir rütbe ise başkomutanlık anlamına gelen Thai Uy, olmuştur. Tang Hanedanı'nın ilk üç hükümdarı ile Song Hanedanı'nın ilk iki hükümdarı döneminde geçerli olan kalem, kılıç birdir (文武一) görüşü, daha sonra zayıflamış ve yönetim kademesinde askerî sınıfın gücü azalırken bürokratlar güçlenmiştir (Eberhard, 1970, s. 47). Dai Viet Krallığı'nda ise askerî sınıf, hiçbir zaman gücünü Çin'deki kadar yitirmemiş, en güçlü sınıf olmayı sürdürmüştür. Bu anlamda Dai Viet'teki gelişmeler, daha çok Japonya'yı andırmaktadır denilebilir. Japonya'da da Çin'den ithal edilmiş olan kurumlar, hem işlevleri hem de güçleri açısından değiştirilerek Çin'den farklı bir yapıya bürünmüştür (Atik, 2012, s. 104). Dai Viet Krallığı'ndaki Thai Uy, aynı dönemde Kamakura Shogunları'nın işlevine benzer bir işlev ve güce sahipti. Ancak Japonya'dan farklı olarak Dai Viet Krallığı'nda Çin'deki gibi Han Lin Akademisi (Vietnamca Hanlam: 翰林) ve ayrıca 1075 yılından itibaren düzenli olarak yapılan memuriyet sınavları vardı ki memuriyet ve diğer rütbelerin genellikle babadan oğula geçtiği Japonya'dan çok Çin ve Kore'ye benzerlikler göze çarpmaktadır. Tüm bu yönleriyle ele alındığında Dai Viet Krallığı, Ly Hanedanı Dönemi'nde kendine özgü bir devlet ve idare yapısı oluşturmaya başlamıştır denilebilir. Henüz Konfüçyüsçülük akımı daha sonraki dönemlerde göstereceği etkiye sahip olmadığından dolayı bürokraside Budist ruhban sınıfı, orduda ise artık klan ya da kabile orduları değil kraliyet ordusu generalleri etkilidir. Bu sistem, devleti kabilelerin isyanları ya da Çin'den gelebilecek tehditlere karşı daha dayanıklı bir yapıya kavuşturmuştur. Bu uygulamanın sonunda kralların şahsi gücü azalırken, bakanların ve generallerin gücü artmaktaydı. Bu her ne kadar dışarıdan hanedanı zayıflatıcı bir gelişme gibi görünse de bireysel idareden kurumsal bir idare yapısına geçiş sayesinde artık Song Hanedanı çok daha büyük ordularla işgale kalkışsa bile tahtta çocuk bir kralın oturması sorun yaratmamaktaydı. Daha sonra yazılan tarihi kayıtlarda Konfüçyüsçü tarih anlatısının etkisiyle Le Van Huru gibi tarihçiler sarayda hiç “erkek” bulunmamasından şikâyetçi olsalar da aslında Ly Hanedanı, daha önceki

hanedanlardan daha güçlü bir bürokrasi ve askerî yapı kurmayı başarmıştı (Whitmore, 1984, s. 78).

1095 yılına gelindiğinde artık Song Hanedanı'na karşı kazanılan zaferin üstünden yirmi yıl geçmiş ve Dai Viet Krallığı'nda devlet sistemi oturmaya başlamıştı. Ancak bu sırada çevredeki diğer devletlerde de önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. Kimmerler, giderek güç kazanmış ve neredeyse yirmi yıldır Dai Viet'e elçi ya da hediyeler göndermemekteydi. Laos civarında Çin kaynaklarında Kara Chenla'sı (Su Chenla'sı Kimmer devleti için kullanılmaktaydı) Krallığı ile topraklarının büyük kısmını Dai Viet'e kaptırmış olan Champa, güçlenmekle kalmayıp Dai Viet Krallığı'na karşı birlikte de hareket etmeye başlamıştı (Ngo, 1986, böl. 4). Angkor Wat'ı da inşa ettiren Kimmer Kralı II. Suryavarman, 1128 yılında Dai Viet Krallığı'na elçi göndererek haraç ve düzenli elçiler gönderilmesini istedi. Dai Viet Krallığı'nın bunu kabul etmemesi üzerine, Champa ile birlikte Dai Viet'e karşı sefere çıkan Kimmerler, Nghe An Vilayetini yağmaladılar. Kimmerler, 1132 yılında yirmi bin kişilik bir kuvvetle Nghe An Vilayetini ele geçirirken Laoslular da sınır vilayetlerinde akınlara başladılar. Durumla mücadele için görevlendirilen General Le Ba Ngoc ve sonrasında yerini alan üvey oğlu Do Anh Vu, Thai Uy ve Thai Su unvanlarını kendi tekellerinde toplamışlardır. Bununla yetinmeyip 1137 yılında kral Than Tong öldüğünde Do Anh Vu, kucağında kralın iki yaşındaki bir oğluyla saraya çıkarak onu kral ilan etmiş, bebek yaştaki kralın yerine ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Kimmerler, Laoslular ve Champa'nın saldırıları nedeniyle orduya olan ihtiyaç baş general olarak Do Anh Vu ve ardılı olarak 1159 yılında ölümünden sonra ordunun başına geçen To Hien Thanh, saraydaki muhalefete rağmen, 1179 yılında ölümüne kadar sarayda asıl etkin güç olarak kaldı. Son olarak Do Anh Vu'nun kuzeni olan Do Anh Di de Hien Thanh'ı takiben general olarak, 1188 yılına kadar ülkeyi baş general ve başbakan olarak yönetmeyi başardı (Su, 1983, böl. 3). Bu vesayet dönemini Kimmerler ve Champa ile olan savaşlara rağmen mümkün kılan şey Song Hanedanı ile iyi giden ticari ve siyasi ilişkiler olmuştur. Bu dönemde hem Song Hanedanı'nın güney bölgelerinde ekonomik kalkınma hızlanmış ve Tang Hanedanı'nın çöküşünü izleyen yıkım dolu ayaklanmaların ve savaşların yaraları sarılmış, hem de ortaçağ küresel ısınması olarak da adlandırılan 10-13. yüzyıllar arasındaki dönemde meydana gelen iklim değişiklikleri tarımsal üretimi ve deniz aşırı ticareti arttırmıştır. Bu dönemde Çin'in artan nüfusu nedeniyle çok sayı da Çinli de Dai Viet'e göçmen olarak yerleşmeye başlamışlardır (Whitmore, 2006, s. 259). Bu göçmenlerin arasında, çiftçiler ve balıkçılar olduğu gibi Budist ve Daoist rahipler ile tüccarlar ve eğitilmiş kişiler de vardı. Nitekim Ly Hanedanı'nın

yerine geçen Tran Hanedanı'nın da kurucuları, Fujian kökenli "balıkçı" bir aile olan Tran ailesi, Dai Viet'e yerleştikten sonra büyük oranda Vietnamlılaşmış bir korsan klanıydı (Whitmore, 1986, s. 135).

Son Dai Viet kralı olan Ly Hue Tong, henüz veliaht prens olduğu dönemde Tran Klanı'nın lideri olan Tran Ly'nin kızı Tran Thi ile evlendi. Bu evlilik de diğer yerel klanlar ile yapılan siyasi evliliklerden bir başkası olarak başlamıştı. Ly Hue Tong, 1210 yılında tahta çıktığında uzun yıllar ülkenin gerçek yönetimini elinde tutan Thai Uy unvanlı generaller artık yoktu ve ülke çapında isyanlar baş göstermişti (Su, 1983, s. 3). Ly Hue Tong'un karısı ve ailesi, sarayda giderek daha etkili roller üstlenmeye başladılar. Sonunda 1224 yılında Li Hue Tong, tahttan indirilerek yerine sekiz yaşındaki kızı tahta oturtuldu; ancak o da tahtı birkaç ay içerisinde kocası olan Tran Thai Tong'a bıraktı ve böylelikle görece kansız bir darbeyle hanedan değişimi yaşanmış oldu. Tran Thai Tong'un babası ve Tran Thi'nin kuzeni olan Tran Thu Do, gerçek yönetici durumundaydı ve Ly Hanedanı'nın kalan üyelerini de öldürttüktan sonra 1264 yılında ölümüne kadar kral olmasa da kral yetkileriyle oğlunun yerine ülkeyi yönetti (Ngo, 1986, böl. 5). Ly Hanedanı'ndan Tran Hanedanı'na geçişle birlikte Budist ruhban sınıfı, bürokraside etkinliğini kaybetmeye başladı. Ayrıca Zen manastırları da eski güç ve zenginliklerini yitirirken Dai Viet Krallığı'nda Konfüçyüsçü bir elit, eski yerel klanların ve Budist ruhban sınıfının yerini almaya başlamıştır. Nitekim daha sonra Song Hanedanı'nı yıkan Moğollar ile yapılan savaşların da temelinde Song Hanedanı'ndan Dai Viet Krallığı'na sığınan Çinli mültecilerin ve devlet adamlarının Dai Viet Krallığı'nı etkilemesinin yattığı söylenebilir (Atik, 2017, s. 79).

Dai Viet Krallığı Ly Hanedanı'ndan sonra da güçlenmiş, zaman zaman zorluklar yaşasa da varlığını sürdürmeyi başarmıştır. İki kez Moğol istilalarını püskürterek Mısır ve Japonya'dan sonra Moğol istilalarına direnebilen sınırlı sayıda devletten birisi olan Dai Viet Krallığı, daha sonra kısa süreliğine Ming Dönemi'nde Çin istilasına uğrasa da bundan da kurtulmayı başarmıştır. Daha sonraki dönemde de defalarca yabancı güçlerin istilasını püskürtmeyi başaran bir devlet olarak dünyada ün kazanmıştır. Daha çok Vietnam Savaşı ile anılmasına rağmen Vietnam halkının özgürlüğünü koruma mücadelesi, Dai Viet Krallığı'nın kurulması ve Ly Hanedanı'nın Dai Viet Krallığı'nı, Çin'den bağımsız bir ülke olarak ilan ederek, iki kez Çin istilasını püskürtmesiyle başlamıştır denilebilir. Türkiye'de ileriki dönemlerde de Vietnam tarihi üzerine daha ayrıntılı çalışmalar yapılması, Türk halkının da bu ülkeyi daha yakından tanımasına yardımcı olacak ve iki ülke arasında daha sıkı bir dostluk köprüsü oluşmasına aracı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. A. (2008). Treacherous Factions: Shifting Frontier Alliances in the Breakdown of Sino-Vietnamese Relations on the Eve of the 1075 Border War. *Battlefronts Real and Imagined: War, Border, and Identity in the Chinese Middle Period* içinde, *The New Middle Ages* (ss. 191-226). New York: Palgrave Macmillan.
- Anderson, J. A. (2013). Distinguishing between China and Vietnam: Three relational equilibriums in Sino-Vietnamese relations. *Journal of East Asian Studies*, 259–280.
- Atik, K. (2012). Japonya, Kapalı Ülke, İdeoloji ve Din. *Doğu-Batı*, (60), 101-118.
- Atik, K. (2017). *Dynastic Relations in East Asia Between the 10th-14th Centuries*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara.
- Bu, M., Yung, H. ve So, J. (2018). 베트남 리 (LÝ/李) 왕조 궁궐건축의 동아시아 건축사적 보편성과 특수성에 대하여. 한국기와학회 학술대회 발표자료집, 211–279.
- Dar, K. B. (2019). The Tributary Relations between China's Song Dynasty and Vietnam's Dinh, Le and Ly Dynasties: Effects on Their Political Sustainability. *SEJARAH: Journal of the Department of History*, 28(1).
- Eberhard, W. (1970). *Conquerors and Rulers: Social Forces in Medieval China* (2. bs.). Leiden: Brill.
- Huy, N. N. (1998). The Confucian incursion into Vietnam. *Confucianism and the Family*, 91–104.
- Ngo, S. L. (1986). *大越史記全書 [Dai Viet Su Ky Toan Thu: Complete Annals of Daiviet]*. (K. H. Tran, Ed.). Tōkyōdaigaku tōyō bunka kenkyū-Sho fuzoku tōyō-gaku bunken sentā.
- Polyakov, A. (2014). The Role of Buddhism in the Political Life of Vietnam under the First Independent Viet Dynasties (last third of the 10th-early 11th centuries). *RUSSIAN SCHOLARS ON VIETNAM. Selected Papers*. İçinde (ss. 152–162).
- Shiro, M. (1998). Dai Viet and the South China Sea trade: From the 10th to the 15th century. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 1–34.
- Shiro, M. (2013). Local Rule of \DJai Việt under the Lý Dynasty: Evolution of a Charter Polity after the Tang-Song Transition in East Asia. *Asian Review of World Histories*, 1(1), 45–84.

- Su, H. N. (1983). *越史略 [Viet Su Luoc: Outline of Viet History]*. Taipei: Taiwan Shangwu Yinshuguan.
- Tana, L. (2014). Towards an environmental history of the eastern Red River Delta, Vietnam, c. 900-1400. *Journal of Southeast Asian Studies*, 315–337.
- Tham, C. T. H. (2019). The Influences of “Three-Religion” On the Socio-Political Life under the Ly-Tran Dynasties. *European Journal of Political Science Studies*.
- Van, V. H. (2020). The Imprint of Buddhism in Pagoda Architecture under the Ly Dynasty and Historical Values. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(6).
- Whitmore, J. K. (1984). Social organization and Confucian thought in Vietnam. *Journal of Southeast Asian Studies*, 15(2), 296–306.
- Whitmore, J. K. (1986). Elephants Can Actually Swim!: Contemporary Chinese Views of Late Ly Dai Viet,”. *Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies*, 117–37.
- Whitmore, J. K. (2006). The Rise of the Coast: Trade, State and Culture in Early Đại Việt. *Journal of Southeast Asian Studies*, 103–122.

ANA HATLARI İLE ÇİN-VİETNAM İLİŞKİLERİ

*Abdürreşit Celil KARLUK**

GİRİŞ

Doğu ve Güneydoğu Asya'nın birçok ülkesi Çin merkezli Konfüçyüs düşüncesi ve kültürünün doğrudan veya dolaylı etkisi altındadır. Bundan dolayı ilgili ülkelerin Çin ile çok farklı düzeylerde tarihi bağları veya ilişkileri bulunmaktadır. Çin anakarasında kurulu hanedanlar, sülale veya imparatorluklar daima kendilerini dünyanın en güçlü ve medeni ülkesi olarak algılama alışkanlıklarından ötürü çevresindeki ülke, toplumlara genellikle tepeden bakmıştır. Ayrıca, geleneksel Çin dış politikasına hâkim olan haraççı zihniyet, etrafındaki ülkelerle mütekabiliyet temelli ilişki kurulmasını da engellemiştir. Bu tarz tutum, Çin anakarasında kurulan Han Çinlilerin baskın olduğu sülale veya devletler de daha fazla belirgin olmuş, işbu belirginliği destekleyen kültürel kodlardaki süreklilik modern çağda da varlığını korumuştur.

Çin'in batısında bulunan güçlü medeniyetler 19. yüzyılın ortalarına kadar Çin ile uğraşmamıştır. Çinlilerin tahayyülündeki cihanın (*Tianxia/天下*) merkezinde *kendileri*, çevresinde ise, geri kalmış *dört barbar (SiYi/四姨)* komşusu bulunuyordu.¹ Bundan dolayı Çinliler, komşu halkların Çin hükümdarlığını tanıdıkları, haraç ödedikleri müddetçe Çin uygarlığı ile temaslarından fayda sağlayacaklarını düşünmüşlerdir. Bunu yapmayanları

* Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID 0000-0002-2268-033X.

¹ Günümüzde Çin Devleti'nin Çince söylenişi “Zhongguo-中国” olup “Merkez(i) ülke” anlamındadır. Bu çeşit anlayışın kökleri antik çağlara kadar uzanan bir nevi Çin merkezci (Sinocentric) zihniyetten kaynaklanıyordu. Çin bürokrasisinde yaygın olan böyle bir zihniyet ve kültürel değerler temelinde şekillenmiş olan üstünlük anlayışı, ülkesi Batı tarafından yarı sömürge hale getirilene kadar (1840 sonrası) baskın ve yaygınlığını korumuştur. Öyle ki Batı'nın top ve tüfekleri, Mançu-Qing İmparatorluğu'nun kapılarına dayanana ve Çin orduları dağıtılarak, sarayları yakılana kadar Çinliler hâlâ kendilerini dünyanın en güçlü imparatorluğu olarak telakki ediyorlardı (Karluk, 2019: 22).

Barbar olarak nitelendirip buna göre muameleye tabi tutuyorlardı. Dolayısıyla, Çin imparatoruna itaat etmek ve imparatorluk ritüellerine uymak, Çin kültürünün çekirdeğini oluşturmakta idi (Fairbank & Goldman, 2006: 68-69).

Çin tarihine baktığımızda, en çok uğraşmak zorunda kaldığı kavimlerin genellikle kuzeyindeki Hunlar ve onların devamı olan Türkler, Moğollar ve Mançular olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Kuzeylilerle cereyan eden binlerce yıllık işbu mücadeleden galip çıkan Çinliler veya Çin kültürü olmuştur. Artık günümüzde, Çin'in kuzeyinde veya batısında Çin'i tehdit edebilecek birleşik Türk veya Moğol gücü bulunmamaktadır. Mançular ise 17. yüzyılda Çin'de hâkimiyet kurarak büyük bir güç olduysa da kendileri tarafından kurulan Mançu-Qing imparatorluğu içinde Çinlilere ve Çin kültürüne teslim olup erimişlerdir. Çin'in yoğun ilişki kurduğu ve binlerce yıl uğraşmak zorunda kaldığı bir diğer kavim ise güneyinde yaşayan Vietnamlılardır. Vietnamlılar Çin istilasında binlerce yıl yaşamasına ve diğer bin yıl içinde de sürekli Çin tehdidi içinde kaldıysa da yok olmadan günümüze kadar varlığını koruyan, milletleşerek Çin kültürü ve tehdidine karşı güçlü bir bağımsızlık sistemi oluşturan çok önemli bir ulustur.

Çin ile Vietnam'ın en az iki bin yıllık ilişkilerine genel olarak bakıldığında, bu iki toplum veya kültürün ilişkileri Çin'in diğer komşu milletler veya toplumlarla olan ilişkilerinden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Bundan dolayı, Çin'in komşuları arasında Vietnam'ın çok ayrı bir yeri vardır. Çünkü Vietnam, Çin'e komşu olan toplumlar arasında tartışmasız en karmaşık tarihi süreci yaşayan bir ülkedir. Uzun süren Çin sömürgeciliği, işgali ve zoraki Çinleştirmeler bu halkı bir türlü Çinli kılamamıştır. Diğer bir deyişle, bir taraftan hiçbir Doğu Asya ülkesi kültürel ve ideolojik açıdan Çin'e Vietnam kadar yakın değil iken, diğer taraftan ise, kendi bağımsızlıklarını korumak için Çin'in zorbalığına direnmekte Vietnam kadar meydan okuyan, bedel ödeyen ikinci bir ülke de yoktur (Do, 2016: 24).

Günümüzde komünist ideolojiden beslenen sosyalist partilerce yönetilen bu iki ülke halklarının köklü, tarihi ilişkileri bulunmaktadır. Bundan dolayı iki ülke halklarının hafızalarında birbiri hakkında fazlasıyla "*malumat*" vardır. Şöyle denilebilir ki, onlar birbirini çok iyi tanıyan fakat birbirlerine pek güvenemeyen yakın komşulardır. Günümüzde bu iki ülke hem karadan hem denizden sınırdaş olup kara sınırları 1.650 Kilometre uzunluktadır. 3.444 kilometrelik deniz kıyısı olan Vietnam yine denizden en çok Çin ile sınırdaştır. Çin'in Vietnam'a sınır olan bölgeleri Çin'deki deyim gereği azınlıklar

bölgesidir. Bu bölgede, Çin yasalarınca tanınmış ve kabul edilmiş çok sayıda azınlık milletler vardır. Bu azınlık milletlerin dili, kültürü Çinlilerden ziyade Vietnamlılara daha yakındır. Ayrıca, Vietnam, Çince Güney Viet ülkesi (越南) demektir ki Kuzey Vietlerin nerede olduklarının sorusunun sorulmasına da neden olabiliyor. Esasında Viet halkının kuzey kolu, topraklarıyla birlikte günümüzdeki Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içindedir.

Bu iki ülke günümüzde bir taraftan sıkı ekonomik ilişkileri sürdürürken, diğer taraftan derinleşen Güney Çin denizindeki anlaşmazlıklarla zaman zaman çatışmanın eşiğine dahi gelmektedir. Bir zamanlar Çin desteği ile Amerika'ya karşı tarihinin en kanlı savaşını veren Vietnam, artık Çin'e karşı ABD ile yakın ilişkiler kurmaktadır.

Bu makalede, Türkçe literatürde eksikliği fazlası ile bilinen Güneydoğu Asya ülkesi olan Vietnam'ın Çin ile olan ilişkilerinin ana hatları üzerinde duracağız. Çalışma, Çin-Vietnam ilişkilerinin neden inişli çıkışlı olduğunu, özellikle yakın tarihimizde cereyan eden kanlı, Vietnam-ABD Savaşı sonrasında Vietnam'ın neden ÇHC ile sürekli "Yoldaşlık" etmeden "Kanlı Düşmanı" ABD ile "dostluk" kurduğu veya kurmak zorunda kaldığını anlamaya çalışacaktır.

Modern Çağ Öncesinde Çin-Vietnam İlişkileri

Vietnam coğrafyası Güneydoğu Asya bölgesindeki Kızıl Irmak uygarlığının bulunduğu bölgede yer almaktadır. Bu bölge erken dönemde yerleşik hayatın dolayısıyla tarımın geliştiği önemli bölgelerden biridir. Vietnam resmî kaynaklarına göre², insanlık tarihindeki en eski uygarlıklardan Dong Son kültürü bu bölgede gelişmiş, M.Ö. 7.yüzyılda Vietnamlıların ilk devleti olan Van Lang devleti bu bölgede kurulmuştur. Yine aynı resmî söyleme göre, Van Lang ülkesinin çalışkan insanları bütün Güneydoğu Asya'yı etkileyecek bir uygarlık ortaya koymuştur. Geleneksel Viet örf-adet ve kültürleri Dong Son bronz davulları ile sembolize edilen Kızıl Irmak medeniyeti ekseninde şekillenmiştir.

Bölgenin bilinen ilk yerleşimcileri olan Viet kabilelerinin, M.Ö. 3. yüzyılda Nam Viet Hanedanlığı'nı kurduğu, ancak bu devletin ömrünün çok uzun olmadığı, milattan önce 111 yılında hanedanlığın yıkılması üzerine

² Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi ağ sayfası, www.mofa.gov.vn/en/tt_vietnam/history/, Erişim: 22.08.2020.

bölgede uzun yüzyıllar sürecek olan Çin hâkimiyeti dönemi başladığı biliniyor.³ Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı ağ sayfasında Vietnam tarihi hakkındaki kısa bilgi notunda resmî olarak şunlar paylaşılmaktadır:⁴

“Vietnam tarihinin ilk dönemleri M.Ö. 2879'dan itibaren başlar, Hung Krallığı M.Ö. 179 yılında ilk devleti kurduğunda, birbirleriyle ilişkili üç kültür merkezi vardı: Kuzey bölgesinde Dong Son Kültürü, Kuzey Orta bölgesinde Sa Huynh Kültürü ve Güney bölgesinde Dong Nai kültürü.

Binyıldan fazla bir süre boyunca Çin egemenliği altında (M.Ö. 179'dan M.S. 938'e) kalan Vietnam halkı, Le-Ly Hanedanlığı (939-1225) ve Tran-Ho Hanedanlığı (1226-1407) dönemlerinde birleşerek istilacılara karşı kendi egemenliğini korumuştur. Lam Son ayaklanmasıyla (1418-1427) Çin'in Ming işgalcilerini tekrar yenilgiye uğratarak ülkesindeki Çin işgaline bir daha son vermiştir.

Le So-Mac-Le Trinh ve Nguyen Lordları (1428-1788) yönetimi altında, güneydeki topraklar geri alındı. 1771'den 1802'ye kadar olan dönemde Tay Son hanedanı, işgalci yabancı güçleri kovdu ve ülkeyi birleştirdi. Nguyen Hanedanı (1802-1945) döneminde, Fransız sömürgecilere karşı direniş savaşı ülke geneline yayıldı. 1945'te, Başkan Ho Chi Minh'in önderliğinde, tarihi fırsatları değerlendiren Vietnam halkı, Ağustos Devrimi'ni gerçekleştirdi...”

Sosyalist rejimin resmî söylemlerinden de anlaşılacağı üzere, Vietnamlıların binlerce yıllık tarihinde ve millet olarak var olabilme mücadelesinde en çok uğraştığı veya mücadele ettiği güç kuzeyindeki Çinliler ve Çin uygarlığı olmuştur. Bundan dolayı Çin-Vietnam ilişkilerinin kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Çin resmî söylemleri ve kaynakları,⁵ iki ülke halkları arasındaki ilişkilerin köklerinin, erken Qin Dönemi'ne, hatta daha eski çağlara kadar uzandığını; Vietnam folklorundaki rivayetler, Qin Dönemi'ndeki bölük pörçük kayıtlar ve arkeolojik buluntuların Kızıl Irmağ'ın orta ve aşağı vadisinde yaşamış olan Vietnamlıların ecdadı olduğu düşünülen

³ Vietnam, İnsamer (İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi), https://insamer.com/tr/vietnam_1935.html, Erişim: 12.08.2020.

⁴ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/, Erişim: 12.08.2020.

⁵ 于向东、中越关系的历史演变、光明日报、2014年09月17日。

Guluo 古維 (駱) adındaki Viet aşiretinin Çinlilerin ecdatları olan Hua Xia'lar ile bilhassa Çin'in güneyindeki eski Viet (Yue) halkıyla çok sıkı bağları olduğunu vurgular.

Çin düşününde ve resmî söylemlerinde değişmeyen bir gelenek vardır: mevcut politik sınırları içindeki veya komşusu olup ta geçmişte belirli bir dönem Çin'de (Çinlilerce veya gayri Çinlilerce) kurulan hanedan, sülalelerin egemenliği altında kalmış Çinli olmayan halkların kökenlerini, Çinlilere bağlama alışkanlığıdır. Bu tarz resmî görüşler ilgili millet veya toplumları Çin güdümündeki birer “Azınlık” millet veya topluluk olarak görür. Bu aslında, Çin'in cihan (Tianxia 天下) düzenindeki “Çin Merkezci” yaklaşımından başka bir şey değildir. Çin akademisindeki resmî görüşler de Vietnamlıların binlerce yıldır Çin hâkimiyetinde yaşayan, Çinliler ile akrabalığı bulunan bir halk olduğu yöndedir. Bu tarz görüşler, şu örnekler ile desteklenmektedir: Çinliler kendilerini “Ejderha Torunları” olarak adlandırırken, Vietnamlılar genellikle kendilerini “Ejderha ile Peri'nin Evladı” olarak görürler. Çinliler, kendilerini Yandi ve Huangdi evlatları olarak bilirken, Viet halkı efsanevi atalarını Yandi'ye bağlayarak Yandi, Huangdi ve Fuxi klanlarını kendi tarih kitaplarına yazmış, hatta tapınaklar yapmıştır (Liang, 2014). Bu benzerliklerin arkeolojik buluntularla da desteklendiği aynı yayınlarda dile getirilmiştir.

Vietnamlıların Çinlilere bakışını inceleyen Forbes (2007), Vietnam'ın Çin'e bakış açısını bir *aşk-nefret* metaforu ile tanımlamıştır. Aslında bu çelişkili bakış açısı, Vietnam kimliğinin ve dünya görüşünün zaman içindeki şekillenme sürecini ve geçmiş yıllardaki Çin-Vietnam ilişkilerindeki sürekli dalgalanmaları açıklamak ve anlamakta önemli anahtardır. Tarihi gerçekler, resmî söylemler modern dönem öncesi veya sonrasında Vietnamlılar için en büyük tehdidin Çin'de kurulan büyük devletler, imparatorluklardan geldiğini gösterirken, Vietnam kültürünü en fazla etkileyen, besleyen kültürün de Çin kültürü olduğunu ortaya koymuştur.

Çin resmî söylemleri veya genel olarak Çin akademik çevrelerinin Vietnamlılara yaygın bakışı şu şekildedir (Yu, 2014): “... *Vietnamlıların Fransız sömürgeciliğine ve ABD istilasına karşı mücadelesinde verdiğimiz yardımlardan dolayı her Çinli haklı olarak, Vietnamlıların Çin'e müteşekkir borcu olduğunu düşünür*”. Aynı yayımlar, Vietnamlıların buna uygun düşünmediğini şu şekilde dile getirmiştir: “...*Çin-Vietnam savaşından sonra Vietnam hükümeti yayınlamış olduğu “Vietnam'ın Eski Tarihi” adlı kitapta, ‘Vietnam tarihi aslında bir Çin istilası tarihidir, Vietnamlılar Avrasya*

coğrafyasını atlarının toynakları ile ezip geçen Moğol atlılarını iki defa feci mağlubiyete uğratarak müstemlekeye baş eğmeyen gururlu millet olmanın şerefli tarihini yazmıştır’.

Çin’in tanınmış Güneydoğu Asya tarihçisi, Pekin Üniversitesinin tarih profesörü Liang Zhiming, Çin-Vietnam ilişkilerini dört dönemece ayırmaktadır. Ona göre (2014: 20-21) bu dönemler şu şekildedir:

İlk dönem, Vietnamlılarca “Kuzeye Bağlı Dönemler” diye adlandırılan İl-İlçeler Dönemi’dir. Bu dönem, M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 10. yüzyıla kadar süren bin küsur yıllık Çin hükümdarlığı dönemidir. İlgili dönemde, bugünkü Vietnam’ın kuzey ve orta kuzey bölgeleri Çin’de kurulan sülaleler veya imparatorlukların tasarrufunda olup merkez Çin ile aynı idari düzende yönetilmiştir. Bundan dolayı da “İl-İlçeler Dönemi” denir. Yani Çin payitahtından gönderilen yöneticiler Vietnamlıları Çin idari örgütlenmesine göre yönetmiştir.

İkinci dönem, Vietnam’ın bağımsız ülke olarak Çin ile diplomatik ilişkiler kurduğu dönemdir. 10. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden, yaklaşık 900 yıllık dönem, Vietnam’ın bağımsız feodal devlet olarak yükseliş ve çöküş dönemi olup, aynı zamanda, Çin ile Vietnam arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğu ve geliştiği dönemdir. Bu süreçte, Çin egemenliğinden ayrılan Vietnam, Çin’in güneyinde önemli bir komşu haline gelmiştir. Çin’in siyasal sistemini taklit ederek merkezî bir hükümet kurmuş, siyasal bağımsızlığını koruyarak Çin sülaleleri ile “Zong-Fan”⁶ ilişkisini başarıyla sürdürmüştür. Bu tarz ilişkide, Vietnamlı yöneticiler

⁶ 宗藩/Zong-Fan, Çin geleneksel devlet yönetimi ve dış ilişkileri, özellikle kendisinden daha küçük ve nispeten zayıf konumda bulunan ülkeler ile olan ilişkilerini formüle eden bir sistemdir. Aslında, Çin’in geleneksel haraççı sisteminin bir parçası olduğunu belirtmek mümkündür. Bu sisteme göre Çin, merkezî ülke (宗主国) konumunda olup çevresindeki komşu ülkeler ise genellikle, Çin’e bağımlılığını bildiren, yöneticileri Çin tarafından taltif edilen ve yönetici mührü Çin tarafından verilen ülkelerdir. Aslında Çinli yöneticiler, kendilerini *göksel ülkenin* yöneticileri olarak gördüklerinden her zaman çevresine üstünlüğünü hissettirme ve kabul ettirme düşüncesinde olmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine haraç olarak getirilen hediyelere karşılık olarak daha fazla ve değerli eşyaları hediye vererek çevrenin gönlünü kazanmaya, dolayısıyla üstünlüğünü kabul ettirmeye çalışmışlardır. Ayrıca, bu ilişki ağı içinde sürdürülen başta ticaret (en çok Çin mallarının pazarlandığı eşitsiz ekonomik ilişki) olmak üzere, eğitim, kültür alışverişi diğer taraftan Çin’in güvenliğini garantiye alma, nüfuzunu ve kültürel sınırlarını sürekli olarak genişletme amacına da hizmet etmiştir. Bu tarz eşitsiz ilişki ağı içinde bazı küçük devletlerde bağımlılık oluştuğu, hatta kendi aralarında Çin payitahtına gidip bağlılık bildirmek ve hediye, taltif almak için yarıştıkları da bilinir. Daha geniş bilgi için bakınız: 川島真 (日), 宗藩关系

Çinli krallarınca taltif ediliyor ve belirlenmiş sürelerde haraç ödüyor, Çin imparatorlarını bizzat selamlamaya, en değerli hediyelerle geliyordu. Bu süre genel olarak, üç yılda bir defa haraç ödeme şeklinde veya altı yılda iki defa şeklinde olmuştur (Yu, 2014). Aynı zamanda iki ülke arasında siyasi, iktisadi, kültürel ve eğitim alanında sıkı ilişkiler de devam ettirilmiştir. Zaman zaman çatışmaların da yaşandığı veya Vietnam'ın kısa süreliğine işgal edildiği de bilinmektedir. Ama bilinen en belirgin gelişme, Vietnam'ın bu dönemde yoğun Çin kültürü etkisinde kalmış olmasıdır.

Üçüncü dönem, Fransız Sömürgesi Dönemidir. 19. yüzyılın sonuna doğru Vietnam'ın Fransız sömürgesi konumuna düşmesiyle Çin ile devam eden binlerce yıllık “Zong-Fan” ilişkisi sona ermiştir.

Dördüncü dönem ise İyi Komşuluk Dönemi'dir. 1945 yılında Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin, 1949 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile eşit, dostane ikili ilişkiler kurulmuştur. Çin, Fransa'ya veya ABD'ye karşı savaşta, hep Vietnam'ı kollamıştır. Bundan dolayı Vietnam liderlerinden Ho Chi Minh, “Vietnam-Çin dostluğu derindir, yoldaş artı kardeşdir” şeklinde formüle etmiştir. 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan Çin-Vietnam anlaşmazlığındaki düşmanlığın yerini, 1991 sonrasında tekrar dostluk temelinde gelişen ikili ilişkilerin aldığı bilinmektedir.

Özetlemek gerekir ise, Modern Çağ öncesi Çin ile Vietnam ilişkileri genel olarak iki döneme ayırmak mümkündür: *İlki*, Milattan sonraki 10 yüzyılın⁷ ortalarına kadar olan “Kuzeye Bağımlı” dönem ile Çin'e haraç ödeyen “Zong-Fan” ilişkisinin devam ettiği 938-1885 arasındaki *ikinci* dönemdir. İkinci dönemde sadece 1406-1428 yılları arasında Çin'in Ming sülalesi tarafından işgal edildiği süre istisna olarak görülebilir (Sun, 2004: 1). Binlerce sene Çin'e bağımlı olarak yaşayan, zaman zaman Çinlilerce

的事实与记忆、中国社会科学报、2014年6月27日第613期；魏志江、宗藩体制：东亚传统安全体制析论、现代国际关系，2014/04；陈双燕、试论近代中越宗藩关系的终结、厦门大学学报、1995/2。孙宏年，清代中越宗藩关系研究，黑龙江教育出版社、2006年。

⁷ Vietnamlılar tarafından kurulan ilk devlet hakkında Çinli ve yabancı bilim insanları arasında farklı görüşler mevcuttur: Vietnamlılar başta olmak üzere Fransız ve Japon bilim adamlarınca kabul gören ilk Vietnam devleti ile ilgili görüş ise M.Ö. 7. yüzyılda kurulan Van Lang devleti görüşüdür. Bu görüşü kabul etmeyen bir diğeri görüş ise genellikle Çinli bilim insanları tarafından dillendirilen birbirinden farklı üç görüştür: Bunların ilki, 938 yılında Ngo Quan tarafından kurulan devlet görüşü, ikincisi ise 968'de Ding Bu liderliğinde kurulan devlet ve üçüncüsü de Çin'in Song sülalesi tarafından taltif edilen 1174'te kurulan Annan devleti görüşüdür (Wu, 2004:1).

sömürülen, asimile başta olmak üzere çeşitli dışlamalara maruz kalan Vietnamlılar, 10. yüzyıldan sonra bağımsız bir ülke olarak Çin ile ikili ilişkileri yürüttüyse de “Zong-Fan” ilişki sisteminden dolayı Çin ile eşit bir ülke olarak görülmemiş, daima Çinli yöneticilere yaranmak, onların ekonomik ve kültürel üstünlüğünün dayatıldığı “Çin Cihan” (Tianxia) düzeni içinde yaşamak zorunda kalmıştır. Vietnamlı tarihçi Trông Kim Tran, bu ilişkinin esasında küçük ülke ile büyük ülke arasındaki ilişki olduğunu, küçük ülke konumunda bulunan Vietnam’ın kendisinden büyük ülke olan Çin’e haraç ödediğini, bunun da küçük ülkenin büyük ülkeye saygı göstermesi anlamında olduğunu vurgulamıştır (1992: 386). Aynı zamanda Vietnam Sosyal Bilimler Komitesi tarafından hazırlanan “*Vietnam Tarihi*” adlı eserde (1977: 458) Vietnam ile Çin arasındaki Zong-Fan ilişkisini “Ulusun gururunu kaybetmişliğinin ifadesidir”, “Her zaman teslimiyetçi, körü körüne boyun eğme tavrının sürdürülmesidir” şeklinde yorumlamıştır. Zong-Fan ilişkisi üzerine araştırma yapan Çinli bilim insanları, bu ilişkinin sömürge düzenindeki sömüren ve sömürülen ülke ilişkisinde var olan politik baskı, ekonomik sömürü ve kültürel asimilasyon politikalarından farklı olduğunu vurgulamıştır. Onlara göre, Zong-Fan ilişkisinde Çin, Vietnam’ın iç işlerine karışmamış, dış politika ve adli işlerine saygı göstermiştir (Sun, 2004: 392).

Fransız Sömürgeciliği Döneminde Çin-Vietnam İlişkileri

Dünyanın kaderini değiştiren Batı tarzı sömürgeciliği tetikleyen önemli unsurların Rönesans Dönemi’nde ortaya çıkmaya başladığını iddia etmek mümkündür. Zira Rönesans ile başlayan yeni süreç, bilhassa teknik gelişmeler doğrudan sömürgeciliğe hizmet etmekle kalmamış, ona büyük güç vererek egemenlik alanlarının genişlemesine de neden olmuştur. Bu dönemde matbaa, barut ve pusulanın kullanılmaya başlanması Avrupalılar lehine önemli bir üstünlük sağlamıştır (Evren, 2003: 39). Coğrafi keşifler ile daha da artan, başta altın olmak üzere yeni maden ve hammadde kaynakları elde etme sabırsızlığı, Batı Avrupalı sömürgecilerin, Afrika ve Asya kıtasında kontrolsüz genişlemesine vesile olurken, yeni yeni teknik keşifler de onların ötekilere üstünlük kurmasına olanak tanımıştır. Avrupalılara göre, onların uygarlığı dünyada geçerli tek uygarlıktı. Bundan dolayı büyük deniz ve okyanusları aşan gemileri, top ve tüfekleri olmayan topluluklar barbardı ve hızla uygarlaştırılmalıydılar. Böyle bir hırs ve inanç içindeki Batı Avrupalılar, önceleri değerli madenler, baharatlar ve hammaddeler için Afrika ve Asya’da talana giriştiyseler de daha sonra buna ilave olarak pazarları kontrol etmek için sömürge düzenleri kurmaya başlamışlardır.

Vietnam'ın içinde bulunduğu Güneydoğu Asya bölgesine 15. ve 16. yüzyıllarda ilk gelen sömürgeci ülkeler Portekiz ve İspanya olmuştur. Daha sonra bu iki ülkeyi Fransa, İngiltere ve Hollanda takip ederek daha kalıcı sömürge düzeni kurmuştur (Kavas, 2003: 72). Fransa, 1830'dan itibaren kudretli bir imparatorluk rüyasını gerçekleştirmek için Güneydoğu Asya'nın Laos, Kamboçya, Vietnam ülkelerini işgal ederek yeni sömürgelerine dönüştürmüştür (Uygur & Uygur, 2013: 275).

Vietnam topraklarına 16. yüzyılda adım atan Avrupalılar, bir taraftan ticari merkezler kurarak imtiyazlar peşinde olurken, diğer taraftan misyonerlik faaliyetleri ile Vietnamlıları devşirme yolunu tutmuştur. Avrupalı misyonerlerin en kalıcı emeklerinden biri ise binlerce yıldır Çin yazı sistemini kullanan Vietnamlılara, Roman yazı sistemini getirmiş olmalarıdır.⁸ Daha sonraki süreçte misyonerler ile yerel yönetimler arasında yaşanan sorunlar, özellikle Minh Mang (1820-41) Dönemi'nde Vietnam'da bulunan Fransız danışmanları kovması ve önemli yedi Fransız misyoner ile sayıları bilinmeyen Vietnamlı Hristiyanların idam edilmesi, Fransa'nın Vietnam'a saldırması için yeterli bir bahane oluşturmuştu. Fransızların Vietnam işgali, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlamış ve kademeli olarak sürerek, 1884 yılında tüm Vietnam kontrol altına alınmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam eden Fransız sömürge dönemi boyunca, Vietnam'ın başta pirinç ve kauçuk olmak üzere, değerli kaynakları sömürülmüş, halkı ucuz işgücü olarak çalışmaya mecbur bırakılmış ve ağır vergilere tabi tutulmuştur. Fransa'nın baskıcı yönetimi, Vietnam'daki bağımsızlık ve direniş mücadelesini tetiklemiş, 1930'lu yıllarda komünist gruplar bu noktada öne çıkmıştır.

Bu süreçte, Çin'deki Mançu-Qing İmparatorluğu da çöküş sürecine girmiş, Batı'nın üstün askeri teknolojisi karşısında sürekli yenilgiye uğramıştır. Bundan dolayı Vietnam ile olan tarihsel Zong-Fan ilişkisinin de eskisi gibi yürümesi, imkânsız hale gelmiştir. Fransız saldırıları karşısında Vietnamlılara gereken desteği veremeyen Çinliler, Vietnam'ın Fransız sömürgesi olduğunu resmen kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, 1884 yılında Fransızların Çinliler ile imzalamış oldukları "Tianjin Antlaşması" ile Vietnam'ın sahibinin artık Fransa olduğu, bu resmî antlaşma ile tescillenmiş oldu. Ayrıca, Vietnam'da bulunan Çin birliklerinin de çekilmesi sağlandı (Wen, 2013: 54).

⁸ Britannica, Vietnam maddesi, <https://www.britannica.com/place/Vietnam/The-Tran-dynasty#ref52734>, Erişim: 25.08.2020.

Fakat Fransızlar, Vietnam işgalini sürdürürken, özellikle Kuzey Vietnam'ın işgali sırasında Çin ordularının direnişçi Vietnamlılara gizlice destek verdiği de biliniyordu. Örneğin, Çin'deki Taiping Devrimi yenilgiye uğratıldıktan sonra özellikle, Guang Xi bölgesindeki Taiping Ordusu'nun geri kalanı, Vietnam'ın kuzey sınır illerine çekilmişti. Taiping Ordusu'na karşı koyamayan Nguyen Hanedanı (1802-1945),⁹ Çin İmparatoru'ndan yardım istemek durumunda kalmıştı. Qing imparatorluğunca gönderilen ordu birlikleri, Vietnamlıların yanında Taiping Ordusu ile savaştı. Savaş bitince, Fransızların rahatsızlığını geçiştirmek için “Eşkiyaların kökünü kurutmak” amacıyla Kuzey Vietnam'da bulunduğunu iddia ederek, Vietnamlıların Fransızlara karşı direnişine örtülü destek vermeye devam etti (Wen, 2013: 53).

Vietnamlıların, Fransız sömürmesine karşı uyanış ve direniş hareketlerinde Çin milliyetçilerinin Mançu-Qing imparatorluğuna karşı başlattıkları hareket ile benzerlikleri olduğu veya onlardan esinlenerek örgütlendiği de dile getirilmiştir. Çin milliyetçileri Japonya üzerinden ithal ettikleri Batı tarzı milliyetçiliği geleneksel Çin merkezci kültürel özcülük ile kaynaştırarak daha dışlayıcı niteliği olan Çin tarzı modern milliyetçiliği geliştirmiş idi (Karluk, 2019: 19). Milliyetçi Çinliler tarafından 20. yüzyılın başlarında geliştirilen “Mançuları kır-yoket (杀满灭满)” ve “Mançu kölelerini dışarı at, Çin'i dirilt (驱除鞑虏, 恢复中华)” (Mackerras, 1994: 54) sloganına benzer slogan geliştiren Vietnam milliyetçileri, Çin'in Kanton şehrinde örgütlenmiş ve tüzüklerine “Fransız hırsızları kovup, Vietnam'ı diriltip, Vietnam Cumhuriyetini kuracağız” diye yazmışlar idi (Wen, 2013: 82).

Fransız sömürmesine karşı mücadele sürecindeki Vietnamlıların politik örgütlenmesinin, Çin'deki politik örgütlenmeye benzer şekilde devam ettiği görülmüştür. Örneğin, Çin'de kurulan Vietnam Diriliş Örgütü, Milliyetçi Çin Partisi'ni (Guomindang/Kuomintang) örnek alarak Vietnam Kuomintang'ı olarak örgütlenirken, aynı zamanda Moskova'dan dönen Ho Chi Minh, 1924 yılında Kanton'a gelerek Vietnamlı muhacirler arasında sosyalist örgütlenmelere öncülük etmiştir. 1930'lu yılların başında tekrar Çin'e gelerek Vietnam içindeki üç büyük komünist örgütü birleştirmiş ve Vietnam Komünist Partisi'ni kurmuştur. Bütün bu süreçte Ho, ÇKP ile yakın iş birliği içinde olmuştur. Ayrıca, Nazi Almanya'sının Fransa'yı işgal etmesi ile değişen dünya konjonktüründen istifade eden Japonya, Fransızların Hindi-çini

⁹ Britannica, Nguyen Dynasty <https://www.britannica.com/topic/Nguyen-dynasty>, Erişim: 28.08.2020.

sömürge bölgesini işgal etmiştir. Japonya ile savaşan Milliyetçi Çin ordularının da Vietnamlı direnişçileri Japonya'ya karşı desteklediği biliniyordu (Wen, 2013: 84-85). Şöyle denilebilir ki, Vietnamlı direnişçilerin veya sosyalist grupların lider kadrosunun neredeyse tümü, Çin'de askerî ve ideolojik eğitim alıp, Vietnam'a dönmüştür. Çin, Vietnamlılara 1956 yılına kadar eğitimin dışında silah yardımı ve maddî destekte de bulunmuştu (Gezgin, 2019). 1950 yılına gelindiğinde Vietnam'da bulunan Fransız sömürge idaresinin komutasındaki asker sayısının, 230 bin kişiye ulaştığı, silah-teçhizatlarının modern ve teknolojik olduğu biliniyordu. Vietnam'ın imdadına yetişen Çin Kurtuluş Ordusu, bir taraftan Vietnam ordularını Çin'de eğitirken, diğer taraftan askerî danışman desteği ve doğrudan çeşitli askerî mühimmat desteği sağlamıştır (Wen, 2013: 101-103). Fransızların çekilmesinden sonra ÇHC orduları ve mühendisleri, Vietnam'ın yeniden (sosyalist) inşası için bizatihi yardımlarda bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı yıllarında, Japonya tarafından işgal edilen Vietnam, Japonya'nın savaşı kaybetmesinin ardından Çin destekli Ho Chi Minh'in liderliğinde bağımsızlığını ilan etmişse de Fransa'nın Vietnam'ı yeniden ele geçirme isteği, 1954 yılına kadar devam edecek olan kanlı bir savaşa yol açmıştır. 21 Temmuz 1954 tarihinde imzalanan Cenevre Antlaşması ile ülke geçici olarak Kuzey ve Güney Vietnam diye ikiye ayrılmış, sınır olarak da 17. enlem belirlenmişti. Antlaşma gereğince, iki yıl sonra yapılacak seçim ile sınırın kaldırılması öngörülmüş, fakat seçimlerin gerçekleşmemesi ülkede yeni bir savaşın zeminini hazırlamıştı.

Vietnam halkının Fransa'ya karşı başlattığı direniş karşısında Fransız ordusu, Dien Bien Phu'da yenilmiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1920-1954 yılları arasında 500 bine yakın Vietnamlı Fransızlar tarafından öldürülmüştür.¹⁰

Vietnam- ABD Savaşı Döneminde Çin-Vietnam İlişkileri

1954 yılında Fransızların Uzakdoğu'daki işgal ordusu Cenevre antlaşması uyarınca Vietnam'dan çekildi. Fransızlardan boşalttığı Güney Vietnam'ın kontrolü, ABD'ye geçti. Cenevre Antlaşması gereği, Temmuz 1955'te Kuzey ve Güney Vietnam görüşmelere başlamış, Temmuz 1956'de

¹⁰ Fransızların bilinmeyen soykırımları: Vende ve Vietnam, https://www.dunyabulten_.net/tar_hten-olaylar/frans_zlar_n-b_l_nmeyen-soyk_r_mlar_-vendee-ve-v_etnam-h189374.html , Erişim: 11.08.2020.

ülke genelinde seçime giderek Vietnam'ın birleştirilmesi hedeflenmişti. Fakat Güney Vietnam yönetimi, Kuzey'in güneydeki komünist örgütlenmesi ve başka nedenleri bahane ederek seçime yanaşmamış, birleşme çabalarının yerini çatışma almıştı.

Mao yönetimi, emperyalizm karşıtı söylemlerini başta askerî eğitim olmak üzere maddi ve manevi yardımlar ile desteklemiştir. Bunun en somut ifadesi, Vietnam örneğinde kendini göstermiştir. Mao, Hindi-çini'deki ABD varlığını doğrudan eleştirmiş, bölgeden çıkartmak için bölgedeki sosyalist örgütlere bütün desteği vereceğini beyan etmiştir. Vietnam'daki ABD karşıtı çatışma şiddetlenmeye başladığında, Çin tarafından hazırlanan yardımlar iki milyon kişiyi silahlandırarak askerî teçhizat, maddi eşya ve dövizi bulmuştu. Bu yardımlar, 1966-1976 arasında devam eden, "Kültür Devrimi" sürecinde de artarak devam etmiştir. Çin'in, bu süreçte Vietnam'a yaptığı karşılıksız yardımı, 20 milyar ABD dolarından fazla olmuştur (Wen, 2013: 159). Yardımlar, daima seferberlik ile olmuş, kamu işletmeleri de doğrudan destek vermiştir. Örneğin, Çin genelinde yirmi eyaletteki binlerce işletme, ABD'ye karşı Vietnam'a yardım malzemeleri üretme görevini üstlenmiş, her yıl Vietnam'a en az bir milyon ton yardım malzemesi üretmiştir. Bu yardım malzemeleri, Kuzey Vietnam'ın savunması ve inşasında kullanılan askerî malzemeleri, sivil halkın ihtiyaçları, örneğin tarım makineleri, gübre, makine-teçhizat, tahıl, kumaş hatta sabun, ayakkabı, şeker ve baharat vs. gibidir. Ayrıca, bu yardım içinde ordunun ihtiyacı olan mühimmat, ilaç, elbise, yakıt vs. da bulunuyordu. Bu yardımlara ilaveten, 1965 sonrasında Çin ordu birlikleri (320 bin istihkâm ve hava savunma birlikleri), doğrudan Vietnam topraklarında bulunarak başta lojistik olmak üzere sıcak çatışmalarda yer almıştır (Wen, 2013: 167). Bu süreçte, 4 bin küsur Çin askeri Vietnam'da ölmüştür. Hâlâ binden fazla Çin askerinin mezarı Vietnam'da bulunmaktadır. Şöyle denilebilir ki, Çin yardımları bulunmasaydı Vietnamlı Komünistlerin ABD'ye karşı savaşı kazanmaları ve Vietnam'ı birleştirerek ülkenin hâkimi olması imkânsız idi.¹¹

Amerika'nın 1963 yılında başlayan Vietnam'a dönük işgal savaşı, 1975 yılında ABD'nin mağlubiyeti ve Kuzey Vietnam'ın, Güney'i ele geçirmesi ile sonlanmıştır. Savaşta, 58 bin ABD askeri ölmüş, yaklaşık 2 bin 400 ABD askeri de kaybolmuştur. Savaşın ABD'ye ekonomik maliyeti, 140 milyar

¹¹ 于向东、中越关系的历史演变、光明日报、2014年09月17日。

doları bulmuştu.¹² İşgal, Vietnam ve insanlık tarihinin en acı süreçlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. ABD işgali boyunca, Vietnam'da 8 milyon ton bomba kullanmış olup, bu II. Dünya Savaşı'nda tüm ülkelerin kullandığı bomba miktarının üç katıdır. Kesin rakamlar bilinmemekle birlikte, savaşta 3 milyonu sivil olmak üzere 5 milyondan fazla insanın yaşamını kaybettiği, milyonlarca insanın ise yaralandığı tahmin edilmektedir.

Bu süreçte, Çin'in daha sonra kurulacak birleşik Vietnam ile yaşayacağı önemli sorunlardan biri olan, aslında Güney Vietnamlıların denetiminde olan Paracel Adaları olarak adlandırılan adaların Çin tarafından işgal edilmesi olayının yaşanmasıdır. 1974 yılında yaşanan Vietnam-ÇHC Deniz Savaşı, günümüze dek Güney Çin Denizi'nin en önemli silahlı çatışması olmuştur. 1974 öncesi Paracel Adalarının bir bölümünü Vietnam, bir bölümünü ÇHC kontrol etmiş ve her iki aktör de bu adaların tamamı üzerinde hak iddia etmiştir. Ocak 1974'te Güney Vietnam Deniz Kuvvetleri ile ÇHC Deniz Kuvvetleri arasında sıcak çatışma çıkmış; ÇHC Deniz Kuvvetleri, Vietnam tarafından kontrol edilen bölge adalarında kısa sürede hâkimiyet kurmuştur. Dört Vietnam savaş gemisinden mayın tarayıcı görevi yürüten biri batmış, diğerleri ağır hasarlı olarak geri çekilmek durumunda kalmıştır. Sonuç olarak ÇHC, Paracel Adalarının tamamında kendi hâkimiyetini kurmuştu. Bu sıralarda, ÇHC desteği ile ABD ve Güney Vietnam'a karşı savaşan Kuzey Vietnam hükümeti, konuya duyarsız kalmıştı. Fakat birleşmeden sonra, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin sorunun üzerine ısrarla gittiği görülmüştür (Yılmaz, 2020: 100).

Çin-Vietnam Savaşı ve Sonrasında Çin-Vietnam İlişkileri

Vietnam-Amerika Savaşı devam ederken, dünya sosyalist bloğunda liderlik yarışına giren SSCB ile ÇHC, kendi sloganları (ABD emperyalizmine karşı) uyarınca Vietnam'ı desteklemeye çalışmış veya desteklemeye devam etmişlerdir. Vietnamlı komünistler de taraf tutmayarak bu iki güçten istifade etmeyi bilmiştir. Fakat bu destekler devam ederken, "Kültür Devrimi" sürecinde hırpalanan ÇKP liderliği, Vietnamlı komünistler arasında SSCB etkisinin güçlenmesini istemezken, diğer taraftan ABD yönetimi ile 1972 sonrasında resmî diplomatik ilişkileri geliştirmeye başlamıştı. ÇKP liderliği artık eskisi gibi ideolojik değil, daha pragmatist yaklaşımlar içine hızla

¹² ABD-Vietnam İlişkilerinin Kronolojik Tarihi, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/abd-vietnam-iliskileri.html>, Erişim: 11.08.2020.

girmeye başlamıştır. ÇKP liderliği, SSCB'ye karşı ABD ile ittifak kurma olasılığını değerlendirmiştir. ABD'de de Vietnam çıkmazından kurtulmanın ÇHC'yi kendisine çekmek veya ÇHC ile ilişkileri normalleştirmekten geçtiğine kanaat getirmişti. SSCB ile anlaşmazlığa düşen ÇKP liderliği, güney cephesinde SSCB ile müttefik olan güçlü bir Vietnam'dan duyduğu endişe artınca, ABD ile ittifakı sağlamlaştırmak için Vietnamlı komünistlerin Paris Barış Antlaşması'na uyarak, Güney Vietnam'ı bağımsız bir devlet olarak bırakmalarında ısrar etmiştir. Bundan dolayı, 1975'te Güney Vietnam düştüğünde ÇKP yönetimi çok kızmıştır (Neale, 2017: 176). 1976 yılının başlarında Pekin'de bulunan Fransız diplomat François Missoffe Çinlilerin "iki ya da üç Vietnam olması önemli değil, yeter ki, bir tane olmasın" dediklerini söylemiştir (Akt.: Neale, 2017: 176).

Çin tarafınca, ABD ile yakınlaştıkça Vietnam ile olan ilişkilerinin eskisi gibi olmayacağı veya Vietnam'ın *Ho Chi Minh* sonrası dönemde, artık eski Vietnam olmaktan çıktığı anlaşılmıştı. Özellikle, Vietnam yönetiminin Çin ile aralarında tartışmalı olan adalar konusunda daha dik duruş sergilediği, Kamboçya konusunda tamamen bağımsız politika izlediği görülünce, ÇKP liderliğinin daha farklı strateji izleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Eylül 1975'te Çin'i ziyaret eden Vietnam Komünist Partisi (VKP) genel sekreteri Le Duan, adalar sorunun Vietnam için egemenlik sorunu olduğunu açıkça dile getirmiştir (Amer, 1997: 2-3). Bu dönemde Çin, bölgede artan SSCB ve Vietnam nüfuzuna karşı en sadık müttefik olarak Kamboçya'daki Maoist Pol Pot yönetimini seçmiştir. Kızıl Khmer olarak da bilinen acımasız Pol Pot yönetimi, Çin'den daha fazla silah, uçak, kamyon, teknisyen, askerî danışman ve diplomatik destek almayı başarmıştı (Neale, 2017: 184). Pol Pot yönetimi, aşırı milliyetçi ve şovenist tutumu ile bir taraftan Vietnam'a kafa tutarken diğer taraftan sınırları içindeki farklılıklara, özellikle Vietnam kökenli azınlıklara acımasız katliamlar uygulamıştır. Örneğin, aslında Çam (Cham) Müslüman azınlığı, sırf dinî inancının farklı olmasından ötürü şüpheli ve tehlikeli görülerek katliamlara tabi tutulmuştu (Neale, 2017: 186-187).

Kamboçya'da Çin destekli Kızıl Khmer zulmü sınır tanımaz hale geldiğinde, SSCB destekli Vietnam orduları, Aralık 1978'de fazla direnişle karşılaşmadan Kamboçya'yı işgal etmiştir. Çin ve ABD destekli Kızıl Khmerler dağlık bölgelere, ormanlıklara sıkışarak gerilla savaşı yürütmüştü. Kızıl Khmerlerin yaptığı katliamlar, insan kafataslarından oluşan tepeliklerin fotoğrafları, Batı basını tarafından dünyaya ifşa edildiği halde, ABD ve Çin'in

kızıl terör idaresi olan Pol Pot yönetimini ısrarla desteklemesi, utanç verici bir durum olarak tarihe geçmiştir. Amerikalılar sanki Vietnam Savaşı'nı kazanan Vietnamlıları cezalandırmak için Pol Pot'u destekliyorlardı (Neale, 2017: 189-190).

Vietnam'da, çok eskiden beri sayıları tam olarak bilinmeyen, önemli sayıda Çin azınlığı bulunuyordu. Çinliler ile iyi ilişkiler kurulduğu sıralarda fazlası ile iyi imtiyazlar elde eden Çin kökenli azınlıklar, Vietnam yönetimi ile ÇHC arasında sorunlar yaşanmaya başladığında artık hedef tahtası haline geliyordu. Özellikle, Şubat 1976'de nüfus sayımı için çıkarttığı yönetmelikle Vietnam, Çinlilerin Vietnamlılaştırılması için düğmeyi basmış oldu. 1977 yılına gelindiğinde "Sınır Temizliği" bahanesi ile bu bölgelerde bulunan Çinlileri sınır dışı ederken diğer taraftan VKP içindeki, ordu ve hükümet içinde görev alan Çinlilere dönük de temizlik yapılmıştır (Gu, 2015: 73). Bundan dolayı, Güney Vietnam'da yaşayan Çinliler, gemi veya küçük teknelerle denize açılarak Hong Kong, Malezya, Endonezya, Tayland gibi ülkelere sığınmaya çalışırken, Kuzey Vietnam'da yaşayan Çinliler, Çin devletinin desteği ile Çin'e sığınmışlardır. 01 Mayıs 1975-30 Eylül 1979 arasında tahminen 200-236 bin etnik Çinli, Vietnam'dan botlarla ayrılarak Hong Kong ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerine göçmüş, tahminen 230 bin Çinli de ÇHC'ye sığınmıştır. Böylelikle toplam, 430-460 bin Çinli, Eylül 1979'a kadar Vietnam'dan ayrılmıştır (Amer, 1991: 105-107).

ÇKP'nin yeni lideri Deng Xiaoping, Ocak 1979'da ABD'yi ziyaret ederek ABD ile SSCB'nin Güneydoğu Asya'da Vietnam üzerinden genişlemesini engellemek için belirli konularda anlaşmıştır. ABD ziyaretine devam eden Deng Xiaoping, 31 Ocak 1979 tarihinde gazetecilere şöyle bir demeç vermiştir (Gu, 2015: 74): *...Biz şöyle bir iş yapacağız, SSCB nereyi karıştırıyorsa, orada biz engelleyeceğiz, dünyanın herhangi bir yerinde yapmak istediği karışıklığı biz boşa çıkaracağız. Çinli akademik çevreler, Çin'in Vietnam'a saldırısını meşru kılmak için Kasım 1978'de Vietnam ile SSCB arasında 25 yıl süreliğine imzalana Dostluk Antlaşması'ndan sonra VKP yönetiminin parti, hükümet ve ordu mensuplarına şöyle bir emir yayınladığını yazarlar (Gu, 2015: 74): ÇHC doğrudan, en tehlikeli düşmanımızdır. Vietnam halkının yeni savaştacak düşmanıdır. Hücum stratejisi için sınırda püskürtme ve saldırı yapılacaktır.*

Böyle bir ortamda ABD ve Çin yenilmiş, ezilmiş Pol Pot güçlerini yeniden inşa etmeye çalışırken, Çin Kurtuluş Ordusu (ÇKO), 17 Şubat 1979

tarihinde aniden Kuzey Vietnam'a saldırdı. Amaç, Kamboçya'yı işgal eden ve Çin ile inatlaşan Vietnam yönetimine ders vermek ve Kamboçya'dan çekilmesini sağlamaktı. Fakat Vietnamlıların şiddetli karşılık vermesi sonucunda fazla ilerleyemeyen Çin Kurtuluş Ordusu, 16 Mart 1979'da geri çekilmek zorunda kalmıştır (Neale, 2017: 190).

ÇKP liderliği, Vietnam'a yönelik savaş hakkında şöyle bir özet çıkartmıştı (Gu, 2015: 75): *Askeri ve politik açıdan bu savaş zafere ulaşmış, sadece Güneydoğu Asya'nın istikrarı için değil, küresel antiemperyalizm mücadelesi için büyük rol oynamıştır ve yine oynayacaktır.*

Çinliler, Vietnam'dan geri çekildikten sonra, Nisan 1979'dan Mart 1980'e kadar iki ülke arasında yeniden müzakere girişimleri başlamış, ancak tarafların tutumlarından ötürü iki tarafın nihai bir anlaşmaya varması pek mümkün olmamıştır. Görüşmeler, kimi zaman gerginlik içinde geçmiş, en çok ortak sınır boyunca gerçekleşen askerî saldırılarla ilgili karşılıklı suçlamalar yaşanmıştır. Sınır boyunca artan Çin askerî faaliyetleri, Kamboçya'daki Vietnam saldırılarıyla bağlantılı olarak yorumlanmaya çalışıldı. 1988 yılının başlarında başlayan gerginlik, Spratly Takımadaları'nda çatışmalara yol açarak, yükselmeye başlamış Çin, Mart 1988'de tartışmalı bazı adaları ele geçirmiştir. Bütün bunlara rağmen Vietnam'ın, Kamboçya'daki askerî varlığını azaltmaya gitmesi ile 1988 yılının sonunda sınır ticaretinin yeniden başladığına şahit olunmuştur (Amer, 1991: 7).

Vietnam ile Çin arasındaki ilişkiler, soğuk savaşın sona ermeye başlamasıyla, özellikle Vietnam'ın Kamboçya işgaline son vermesiyle normalleşme sürecine girmiştir. İki ülke liderleri arasında 1991 yılında gerçekleşen zirve toplantısından sonra, ilişkilerin özellikle ekonomi ve ticaret alanında hızla normalleştiği, fakat sınır anlaşmazlıkları ile tartışmalı adalar ve deniz yetki alanı konusundaki ayrılıkların devam ettiği görülmüştür.

İlişkilerin normalleşmesinden bu yana, çift yönlü ticaret, 1991'deki 32 milyon ABD dolarından 2014'te 60 milyar ABD dolarına yükselerek, neredeyse 1.500 kattan fazla artmıştır. Çin aynı zamanda, Vietnam için önemli bir yabancı yatırımcı olup, Vietnam'daki yabancı yatırımcılar arasında dokuzuncu sıradadır. Bunun dışında Çin, sanayi, madencilik, demiryolları, enerji, tekstil ve kimyasal ürünler alanlarında Vietnam için sık sık kredi ve yardım sağlayan bir ülkedir (Do, 2016: 28).

Bu nedenle, şöyle söylenebilir ki Çin-Vietnam ilişkileri, artık 1950'lerdeki *dudak ile diş* seviyesindeki müttefikliğe neredeyse hiç geri dönemezse de Hanoi, 1970'lerin sonu 1980'lerin başındaki Çin'in *baş düşmanı* seviyesine düşmek istemiyor. Bundan ötürü Vietnam, Çin ile etkili ve istikrarlı bir ilişki sürdürmenin önemini kabul ediyor ve bu nedenle "Çin'i gereksiz yere düşman etmek istemiyor".¹³

Kasım 1991'de her iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinden bu yana Vietnam, Çin ile üç ana kanal üzerinden ilişki kurmaya çabalamıştır: hükümet ile hükümet, parti ile parti ve halklar ile halklar arası etkileşimler. Her iki taraf da çözülmemiş sorunların çözülmesi ve stratejik güvenin inşa edilmesi için aşağıdan yukarıya doğru şöyle bir görüşme ve tartışma mekanizması oluşturmuştur (Amer 2002, 9-14): Uzmanlar düzeyindeki görüşmeler; Hükümetler düzeyindeki görüşmeler, yani Bakan Yardımcıları arası görüşmeler; Dışişleri Bakanları düzeyindeki görüşmeler, ÇKP ve VKP üst düzey yetkilileri arasındaki görüşmeler.

İkili ilişkiler, 2008'e gelindiğinde stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmiş, iki komünist parti lideri arasında "kırmızı hat" kurulması dahi planlanmıştır. 2010 yılı iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının 60. yıldönümünün anısına karşılıklı Dostluk Yılı ilan edildi. Ekim 2013'te Çin Başbakanı Li Keqiang'ın Hanoi'ye yaptığı resmi ziyarette taraflar ikili ilişkilerini "*önce kolay, sonra zor*" temelinde derinleştirmeye karar vermiştir. Buna göre, önce sınır geçişlerinin kolaylaştırılması, ulaşımın iyileştirilmesi ve yatırım akışının serbestleştirilmesi gibi basit konular öncelikli olarak ele alınmalı, daha karmaşık sorunlar örneğin sınır anlaşmazlığı ve denizlerdeki tartışmalı adalar sorunu ise şimdilik rafa kaldırılarak daha sonra çözülmeliydi.¹⁴

Çin ile Vietnam arasındaki ihtiyatlı ve nispeten dengelenmiş diplomatik ilişkiler, son yirmi yılda nispeten iyi işlediyse de Çin'in artan ekonomik gücüne paralel olarak iç ve dış politikada sergilediği şahıncı siyaseti, özellikle Vietnam'ı doğrudan ilgilendiren Güney Çin Denizi'nde Çin'in orantısız güç bulundurması ve tartışmalı adalardaki pervasız girişimleri ikili ilişkilerin kötüleşmesinde önemli etken olmaya başlamıştır. Bu durum, Vietnam'ın

¹³ Nguyen H, China's relations in the Asia-Pacific: Vietnam. The Diplomat, 15 February 2011. <http://thediplomat.com/2011/02/vietnam/> Erişim: 03.07.2020.

¹⁴ O'Reilly, Brendan. 2013. "China-Vietnam: more carrot, less stick." Asia Times Online, October 22. Accessed June 3, 2017. Ayrıca bakınız: <https://defence.pk/pdf/threads/china-vietnam-more-carrot-less-stick.286233/>, Erişim: 03.07.2020.

stratejik olarak ABD ve müttefiklerine yanaşmasına veya onlardan gelen tekliflere daha sıcak bakmasına neden olmuştur. Böylelikle, Çin'in giderek komşularını tehdit eden bir güce dönüşmesi, başta Japonya ve ABD ile Vietnam'ı ortak kaygıda birleştirdi. Vietnam'ın Çin'in zorbalığına direnme konusundaki tarihsel deneyimi, nispeten büyük ordusu ve Güney Çin Denizi'ni geçen ticaret yolunun tam kalbindeki stratejik konumu göz önüne alındığında Vietnam, büyük güçlerin Asya politikasında artan ilginin odağı haline geldi. Tokyo ve Washington, Vietnam yönetiminin Çin ithalat pazarına daha az bağımlı olmasına yardımcı olmak için ekonomik bağları güçlendirmeye başlarken, kapitalist olmayan ve fakir bir ülke olan Vietnam'ı, Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) müzakerelerine dâhil etmeyi; sahil güvenliğini ve ordusunu güçlendirmek için devriye gemileri göndermeyi, know-how ve kapasite geliştirme dâhil olmak üzere çeşitli ekipman sunmayı daha ciddi ciddi düşünmüş, hatta fiiliyata geçirmeye başlamıştır (Do, 2016: 30).

Güney Çin Denizi Sorunu Ekseninde Çin-Vietnam İlişkileri

Artık uluslararası literatürde daha çok “Güney Çin Denizi” olarak anılan bu bölge, gerek Doğu Asya gerekse Güneydoğu Asya ülkeleri arasında ciddi sorunlara neden olan tartışmalı bir bölgedir. Güney Çin Denizi'ni de içinde bulunduran geniş manada, “Pasifik Havzası”nın doğu kıyılarında ABD, Kanada ve Güney Amerika ülkeleri Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili bulunmaktadır. Batı bölgesinde, Asya Pasifik ülkeleri dediğimiz Doğu Asya ve Okyanusya ülkeleri bulunmaktadır.¹⁵

Güney Çin Denizi'nde anlaşmazlığa neden olan dört ada grubu vardır. Pratas Adaları, Hong Kong'un 200 mil güneyinde yer alan bu ada üzerinde Çin ve Tayvan da hak iddia etmektedir. Aslında, Vietnam'ın tasarrufunda bulunan, fakat Çin 1974 yılında güç kullanarak Vietnam'dan aldığı, denizin kuzey kesiminde yer alan Paracel Adaları üzerinde Vietnam, Çin ve Tayvan hak iddia etmektedir. Filipinler'in Luzon Adası'na 130 mil uzaklıkta bulunan Scarborough Resifi üzerinde Çin, Tayvan ve Filipinler hak iddia etmektedir (Pekcan, 2016: 23). Bir diğer tartışmalı ada ise denizin tam ortasında bulunan, Spratly Adalarıdır. Çin, Tayvan ve Vietnam adaların tümü üzerinde hak iddia ederken, Malezya, Brunei ve Filipinler adanın bazı kısımları üzerinde hak iddia etmektedir (Broderick, 2015: 3).

¹⁵ ATEŞ, A. (2011). TUIIC, “Asya Pasifik Havzasına Genel Bir Bakış” <http://www.tuicakademi.org/asya-pasifik-havzasina-genel-bir-bakis/> (29.08.2019).

Çin tarafından hak iddia edilen bölgeler neredeyse tüm Güney Çin denizini kapsayan “U” şeklindeki “Dokuz Çizgi Hattı” denilen alandır. Bu alanlar, Çin’in kıyı sınırlarından binlerce mil uzakta iken diğer ülkelere onlarca veya yüzlerce mil yakınlıkta olan bölgelerdir. Çin, geleneksel olarak bir bölgede hak iddia ederken, genellikle kendi tarihi kaynaklarını iddia verisi veya delili olarak gösterir. Aynı şekilde Çin’in Güney Çin Denizi’ndeki iddialarının en temel dayanağı, yine tarihsel kaynaklardır. Çin’in tarihsel hak iddiasına göre, Güney Çin Denizi’ndeki adalar, Mançu Hanedanlığı zamanında Çin’in bir parçası haline gelmiş olup, Çin’in tarihsel haritalarında ve belgelerinde Çin’e ait olduğu kayıt altına alınmıştır. Fakat Çin, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile kurulmuş olan diğer ülkelerin Münhasır Ekonomik Bölgelerini göz ardı etmekte veya tanımamaktadır.

Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti de kendi iddialarını ortaya koyarken, Çin Halk Cumhuriyeti’nin iddialarına benzer bir şekilde, Vietnam’ın bölgeye yönelik hak iddiasının tarihsel temellere dayandığını, hak iddiasının meşru olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, Vietnam bölgedeki ihtilaflara yönelik sorunlarını çözerken farklı bileşimleri içeren bir dengeleme stratejisi uygulamaktadır. Bir taraftan, bölgenin kendisi için temel ulusal çıkar unsuru olduğunu (gerekli görülen) her mecrada güçlü bir şekilde vurgularken, diğer taraftan Çin ile ilişkilerin çatışmadan uzak istikrarlı bir şekilde ilerlemesine de çaba sarf etmektedir (Doğam & Gürkaynak, 2019: 927). Vietnam’ın, Çin ile olan tarihi deneyimlerinde istifade ederek kendi ulusal güvenliğini garantiye alabilmek için ilişkileri denge içinde götürmeye azami çaba gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda, üyesi olduğu ASEAN gibi örgütler ile Japonya ve ABD gibi bölgede Çin ile çıkar çatışması bulunan büyük güçlerin desteğini alarak, iş birliği ile ilerlemeye, kendisini gerek ekonomik gerekse savunma açısından geliştirmeye çalışmaktadır. Vietnam, bu dengeleme siyasetinde daha avantajlı konum elde etmek için bölgede doğrudan çıkarı bulunmayan Hindistan ile de iş birliğini hızlandırmıştır (Pekcan, 2016: 27).

Amerika ve Japonya, Vietnam’ın Cam Ranh Körfezi’ni askerî amaçlarla kullanmasına destek vermesine kızan Çin yönetimi, 2014 yazında Soğuk Savaş sonrası Çin-Vietnam ilişkilerindeki en ciddi kriz olan Petrol Kulesi olayını yaratarak Vietnam’a uyarı niteliğinde mesaj vermeye kalkışmıştır. Mayıs 2014’ün başlarında, Çin’in dev petrol kulesi HD 981 ile onu koruma görevini üstlenen yaklaşık seksen deniz ve gözetleme gemisi, Vietnam tarafından özel ekonomik bölge ilan edilen alanda konuşlandırılmıştır. Bu

durum, Vietnam'da şok dalgaları yaratmış, Çin gemilerinin, Vietnam botlarına çarpmasını görüntüleyen Vietnam medyasını su sıçratarak, sular altında bırakması ülke çapında ve yurtdışında eşi benzeri görülmemiş Çin karşıtı protesto dalgasının meydana gelmesine neden olmuştur. Protestoların bazılarının şiddete dönüşmesiyle Vietnam'da yaşayan Çinliler hedef olmuş, hatta kimi bölgelerdeki Çinliler öldürülmüştür.

Çin ile Vietnam arasındaki denizlerde devam eden, 10 haftalık şiddetli çatışma, iki ülke arasındaki ilişkilerin, normalleşmeden sonraki en düşük seviyeye gerilemesine neden oldu. 1991'den beri ilk kez üst düzey Vietnamlı liderler, Çin'in şımarık, fazla özgüvenini kınayan çok cesur açıklamalar yaptılar. Üst düzey Vietnamlı yetkililer, Vietnam topraklarının savunulmasında hiç tereddüt etmeyeceklerini açıkça ifade ettiler. Başbakan Nguyen Tan Dung, Çin'in bu girişiminin Vietnam'ın egemenliği ve meşru çıkarlarına yönelik açık bir ihlali olduğunu vurguladıktan sonra açıkça, *Vietnam'ın egemenliği, gerçekleşmesi imkânsız olan barış veya koşullu dostluk için asla değiştirilemeyeceğini* belirterek, rest çekmişti (Do, 2016: 30).

Bu süreçte, bazı Vietnamlı entelektüellerin, Çin'in olası bölgesel tecavüzüne karşı bir önlem olarak ABD ve ortaklarıyla, stratejik müttefiklik kurulmasını ısrarla önerdikleri de görülmüştür. Tüm bu gelişmeler, Vietnam'ın Çin'e karşı stratejik düşüncesinde bir değişiklik olduğuna dair öngörülerini de harekete geçirirken, Hanoi'un petrol kulesi olayını ve şimdiye kadar devam eden Güney Çin Denizi anlaşmazlıklarını çözme stratejisinin genellikle ılımlı olduğu söylenebilir. Fakat buna mukabil, Çin'in tutumunun pek de öyle olmadığı da gözlerden kaçmamaktadır. Xi Jinping iktidarı ile hızlanan Çin'in şahinci diplomasisi ve Kuşak Yol projesi bağlamında geliştirmekte olduğu ilişkiler, Vietnam benzeri ülkelerin daha dikkatli olmasını, olabildiğince dengeli siyaset gütmesine, aynı zamanda Çin karşıtı milliyetçi duyguları belirli seviyede tutmaya itmektedir.

Özellikle Xi Jinping iktidarının şahinci dış politikasıyla birlikte, hırsla uygulamaya koyduğu Kuşak- Yol projesinin yarattığı etkiler, Vietnam başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Asya'daki diğer ülkelerin, ABD öncülüğünde yeniden organize olmaları durumunu, bölgesel ihtiyaç olarak ortaya çıkartmıştır (Karluk, 2019: 208-209). Vietnam Savaşı'ndan yenik çıkan Amerika Birleşik Devletleri, yeni küresel konjonktüre uygun olarak dış politikasında dönüşümler yapmış ve Vietnam ile olan ilişkilerini hızla geliştirmeye başlamıştır. Vietnam da Çin'e karşı denge politikası oluşturmak

adına, ABD ile geçmişten ziyade geleceğe bakarak ilişkiler geliştirmeye çabalamaktadır. Bu bağlamda, 2015 yılında iki ülke diplomatik ilişkilerinin 20. Yıldönümü büyük coşku ile kutlanmış, VKP liderleri Beyaz Saray'da ağırlanmıştır. ABD ve Vietnam arasında 1995'te 451 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2015 yılında 45 milyar dolara yükselmiş, bu ticarete ABD'nin Vietnam'a ihracatı yedi milyar dolar, ithalatı da 38 milyar dolar olmuştur¹⁶. Bu ticaret hacmi, yıldan yıla artarak devam etmiş, 2019 yılına gelindiğinde 77,5 milyar dolar (66,6 milyar dolar ABD'ye ihracat) rakamını bulmuş ve Vietnam 55,8 milyar dolar ticaret fazlası vermiştir.¹⁷ Kovid 19 gölgesinde de bu ticaret sürekli artmaya devam etmiş olup, ilk sekiz aydaki ticaret hacmi 55,6 milyar dolara ulaşmıştır (ABD'ye ihracat 48,98 milyar dolar, ABD'den ithalat 6,6 milyar dolar).¹⁸

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çin, bulunduğu coğrafyada iki bin sene öncesinde ortaya atılıp, daha sonraki süreçte sürekli geliştirdiği Konfüçyüs düşünce sistemi ve bu sisteme uygun devlet geleneği ile bölgesinde daima güçlü, etkileyici bir güç olagelmiştir. Bundan dolayı, Doğu Asya coğrafyası zaman zaman Konfüçyüs Kültür Çevresi olarak da isimlendirilmiştir. Yazılı kültüre dayalı, güçlü düşünce ve bürokrasi sistemi, tarım başta olmak üzere çeşitli el sanatları ve ticaretteki üstünlükler, Çin'de kurulan hanedanlıklar, sülalelerde bir nevi güçlü kültürel özgüveni temin etmiştir. Buna uygun olarak geliştirilen Tianxia/Cihan Düzeni'nde Çin, daima kendini dünyanın merkezinde görmüş, çevresinde ise onların deyimi ile *Yi* yani barbar yabancılar yaşamıştır. Bu dört yabancı veya dört barbar olarak adlandırılan *Siyi* 四姨, merkezdeki medeni, zengin ve güçlü Çin'e biat etmeli, belirlenmiş sürelerde haraç ödemeli, Çin saraylarını değerli hediyelerle ziyaret ederek, bağlılığını yenilemeleri gerekir (Karluk, 2018).

Çin ile Vietnam ilişkilerine Çin tarafından bakıldığında, Vietnamlılar köken ve kültür itibarı ile Çinliler ile aynı kök ve kültürden beslenen, binlerce yıl Çin'in bir parçası olarak yönetilen, daha sonrasında da Zong-Fan ilişki sisteminde, Çin'e haraç ödeyerek bağlılığını bildiren bir ülkedir. Modern

¹⁶ ABD-Vietnam ilişkilerinde yeni dönem, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-vietnam-iliskilerinde-yeni-donem-577122> Erişim: 22.08.2020.

¹⁷ <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/ege-cansen/savulun-vietnam-geliyor-6071331/> Erişim: 17.10.2020.

¹⁸ <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5520.html#2019>, Erişim: 17.10.2020.

Çağ'da, Batı istilasına karşı Çin tarafından sürekli desteklenen, beslenen "kardeş" artı "yoldaş" bir ülkedir. Bundan dolayı Vietnam, Çin'e şükran ve minnet borçlu olduğundan daima Çin'in yanında durmalı, Çin'i dinlemeli, karşı gelmemelidir. Bu tarz zihniyet veya düşünce, baskın olan Çin bürokrasisi veya siyaseti, Vietnamlıların Çin'e karşı gelmesini, eşit ilişki kurmak istemesini kendilerine yediremez, Çin'in hasmı olan ülkelerle yaklaşmasını nankörlük ile suçlayarak bazı hakaret içerikli etiketleri de kullanırlar.

Vietnam- Çin ilişkilerine, Vietnam cihetinden baktığımızda, Vietnam için öncelikli konunun Vietnam ülkesinin egemenliği ve bağımsızlığı olduğu anlaşılmaktadır. Onlara göre, egemenliğine ve mevcudiyetine yönelik tehdit daima kuzeyden, Çin'den gelmektedir. Bundan dolayı Vietnam'ı yöneten kişiler, hangi ideoloji veya görüşten olursa olsun, Çin ile olan ilişkilerin istikrarına, mesafesine, dengesine azami dikkat etmiş olup, etmeye de devam etmektedir. Bu dengeyi sağlamak, Çin tarafından yutulmamak için gerektiğinden, Çin'in hasımları ile koşulsuz ilişki geliştirmede de tereddüt edilmemekte, ama bu ilişkiyi Çin'i kışkırtacak seviyeye çıkarmamaya da dikkat edilmektedir.

En az bin yıllık Çin idaresinde yaşama tecrübesi, Vietnamlılarda bir taraftan Çin kültürü ve zihniyetini yakinen tanıma, hatta bu kültür ve zihniyet ile aşılama durumunu ortaya çıkartmıştır. Diğer taraftan, coğrafi olarak Çin'in esas kültür merkezinden uzakta oluşu, Çinli göçmen ve istila ordusunun Vietnam nüfusunu geçemeyişi, Çinlilerin Vietnam halkına uyguladığı sömürü nitelikli baskı uygulamaları, zaman zaman dışlaması, Vietnamlıların farklılığı koruyarak, geliştirerek kendilerine özgün ulusal kimlik inşa etmelerine de olanak sağlamıştır. 10. asırdan itibaren kendi hanedanlıklarını kuran Vietnamlılar, kendilerinden katbekat güçlü olan Çin imparatorlukları ile Çinlilerin Zong-Fan ilişki sistemi içinde bağımsızlıklarını koruyarak her alanda ilişki kurmayı da başarmıştır. Aynı zamanda, Moğolların ve daha sonra Ming Çinlilerinin işgallerini püskürterek kendi bağımsızlıklarını korumayı bilmiş, gururlu bir halktır. Sömürgecilik döneminde ise Fransızlara, Amerikalılara karşı savaşı başarı ile yürüten Vietnamlılar, bu süreçte yoğun ve sürdürülebilir Çin desteğini almayı da bilmiştir.

Soğuk Savaş sırasında, Çin-Vietnam ilişkileri dramatik bir şekilde, 1950'lerdeki *içli dışli müttefiklikten* 1970'lerin sonundaki *azılı düşmanlığa* kaydığı görülmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ikili ilişkilerin normalleşmeye başladığı görülmüştür. Bu süreçte Vietnam, Çin'e karşı ikili

bir stratejik pozisyon benimsemiştir (Do, 2016: 25): Çin, Vietnam için vazgeçilmez bir ekonomik ve güvenlik olmakla beraber, aynı zamanda Çin'in olası yutma veya tecavüzüne karşı Vietnam Ordusu'nu kademeli olarak güçlendirilip teyakkuzda bulundurmaktadır. Bu dinamiklik durumu, Çin-Vietnam ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Çin ve Vietnam'ın uzun bir çatışma geçmişine sahip olmasına ve Çin'in Vietnam'dan daha az kaybedecek olmasına rağmen, Vietnam, Çin için hâlâ stratejik bir öneme sahiptir. İlk olarak, Çin ile en uzun düşmanlık tarihini paylaşan Vietnam, diğer Güneydoğu Asya ülkeleri arasında bölgedeki Çin hegemonyasına karşı potansiyel büyük bir tampon olarak görülüyor. Bu nedenle, ASEAN'da kilit rol oynayan Vietnam ile işlevsel ilişkilerin sürdürülmesi Çin için çok önemlidir. İkinci olarak, Vietnam coğrafi konumu itibarı ile Çin'in Güneydoğu Asya'ya açılan ana kapısı ve en kalabalık üçüncü bölgesel ülkesidir. Üçüncü olarak, benzer ekonomik koşullar, tüketici kültürleri ve düşük nakliye maliyetleri nedeniyle Vietnam, Çin'in ekonomik ve enerji güvenliğinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Dosch ve Vuving 2008, 17-18).

Özetlemek gerekirse, diğer ikili ilişkilerin aksine, Çin ile Vietnam'ın binlerce yıllık huzursuz bir arada yaşama geçmişlerini çok iyi okumadan, Çin'in özellikle ötekilere, bilhassa yanı başındaki komşularına yönelik zihniyetini anlamadan, çağdaş Vietnam-Çin ilişkilerinin dinamiklerini anlamak neredeyse imkânsız gibidir. Vietnam'ın Çin politikasının mantığını anlamak, iki şeyin takdir edilmesini gerektirir (Do, 2016: 36): Vietnam'ın Çin'e karşı geliştirdiği ikili stratejik düşüncesi ve geçmişteki Çin ile diğer güçlerle ilişkilerinde öğrendiği tarihsel derslerin birikimidir. Çünkü Vietnamlıların karmaşık tarihi ve bağımsızlığını koruyarak Çin ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutma içgüdüğü, Vietnamlı siyasetçilerle diplomatları bölgede olup bitenleri, bölgede çeşitli çıkarları olan büyük güçleri iyi izleyerek, rekabet halindeki büyük güçler arasında olabildiğince bağımsız ve kendine güvenen bir dış politika izlemeye itmiştir. Aslında, Vietnam'ın bu deneyimleri, Çin ile başarılı komşuluk ilişkileri geliştiremeyip sürekli yenilen, toprak ve nüfus kaybeden Türkler, Moğollar için istifade edilmesi gereken çok önemli bir tecrübedir.

Çin'in yanı başında 2 bin yıllık yaşama deneyimi, Vietnamlılara şunu da öğretmiştir: Çin korkusu, nam-ı diğer Sinofobiye sürekli beslemenin ve Çin'i dengelemek için kalıcı askerî ittifaklar kurmak, uzun vadede Vietnam çıkarlarına hizmet etmeyecektir. Fakat Vietnam ulusunu sürekli uyanık tutmak, Çin'in kültürel asimilasyonunu engellemek için ölçülü şekilde

Sinofobiyi canlı tutmak; Çin'in başta denizler olmak üzere, toprak bütünlüğüne yönelik tehdidini önlemek için daima güçlü ordu bulundurmak, Çin'i dengelemek isteyen güçlerle çok yönlü ilişkisini sürdürmek, Vietnam'ın ulusal güvenliği ve egemenliği için vazgeçilmezdir. Bu nedenle Vietnam, Çin'in Güney Çin Denizi ihtilaflarında tarihsel nedenlerle artan iddiasına dikkatle yaklaşırken, Çin'in fiili uygulamalarına karşı koymak için sert bir dengeleme politikası benimsemek yerine, Çin ile diyalogu sürdürmeye çalışmış, aynı anda çeşitli iç ve dış *yumuşak dengeleme* önlemlerini alarak bahislerini Çin'in olası bölgesel tecavüzüne karşı korumak şeklinde olmuştur (Do, 2016: 36).

Xi iktidarının sert dış politik uygulamaları karşısında gerilen ABD-Çin ilişkilerinde taraf tutmaktan ziyade, kendi çıkarlarını maksimize etme yolunu tutan Vietnam yönetimi, Çin'den çekilen yabancı yatırımların, ülkesine gelmesinin yolunu açmış, özellikle Kovid 19 sürecinde küresel tedarik zincirlerinin, Çin'den ülkesine göçmesine uygun zemin hazırlayarak ABD başta olmak üzere, Çin ile ticari sorun yaşayan ülkelere ihracatını misli ile arttırmıştır. Batılı ülkeler nezdinde Vietnam'ın Çin'in alternatif olma durumu her geçen yıl daha da güçlenmektedir. ABD merkezli firmaların yüzde 37'si, Avrupalı firmaların yüzde 40'ı, Vietnam'ı en önemli üç tedarikçisi arasına yerleştirmiştir. Son yıllarda, ABD-Çin Ticaret Savaşı'ndan daha az etkilenen AB merkezli alıcılar arasında da Çin'in popülaritesi giderek düşüyor. Vietnam, sürekli olarak Çin'in bölgesel rakipleri arasında yer alıyor ve Batılı alıcıların Çin'den devam eden göçünden en fazla faydayı elde ediyor. Hong Kong merkezli denetim şirketi QIMA tarafından yapılan ankete yanıt veren AB merkezli şirketlerin yüzde 40'ı ve ABD merkezli katılımcıların da neredeyse yüzde 40'ı için Vietnam, en yoğun tedarik bölgeleri arasında yer almaktadır.¹⁹

Vietnam, Çin ile olası sorunlar yaşandığında harekete geçirmek üzere çeşitli stratejik ortaklarla örneğin, ABD, Hindistan ve Japonya gibi büyük güçlerle ihtiyatlı ama istikrarlı bir şekilde ekonomik, askerî ve stratejik bağlar kurmaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken husus, Vietnam liderliğinin, karar alma süreçlerinde tek adam odaklı değil, Politbüro başta olmak üzere kolektif bir temel ve konsensüs üzerinden karar alarak politika oluşturduğudur. Bu durum, dış politika yapımında daha kurumsal ve lidere bağımlı olmama durumunu ortaya çıkartmıştır.

¹⁹ <https://www.dunya.com/ekonomi/tedarikte-turkiye-ve-vietnam-one-cikti-haberi-484878>, Erişim, 10.10.2020.

KAYNAKÇA

- Amer, Ramses (1991), *The Ethnic Chinese and Sino-Vietnamese Relations*, Kuala Lumpur: Forum.
- Amer, Ramses (1997), "Sino-Vietnamese Relations: Past, Present and Future", *Conference: Third European Vietnam Studies Conference. Organised by the International Institute for Asian Studies (IIAS), and the Center for Asian Studies Amsterdam (CASA)*, University of Amsterdam, Amsterdam, 2-4 July 1997.
- Britannica, Vietnam Maddesi, <https://www.britannica.com/place/Vietnam/The-Tran-dynasty#ref52734>, Erişim: 25.08.2020.
- Broderick, K. (2015). Chinese Activities in the South China Sea Implications for the American Pivot to Asia. Project 2049 Institute.
https://project2049.net/wp-content/uploads/2018/06/150511_Broderick_Chinese_Activities_South_China_Sea_Pivot.pdf (Erişim: 20.08.2020).
- Chen Shuangyan/陈双燕 (1995), "试论近代中越宗藩关系的终结 (Yakın çağda Çin-Vietnam Zong-Fan İlişisinin Sonlanması hakkında)", *厦门大学学报 (Xiamen Üniversitesi Dergisi)*, Sayı: 2.
- Do, Thuy T (2016), "Firm in principles, flexible in strategy and tactics": Understanding the logic of Vietnam's China policy", *Asian Journal of Comparative Politics*, Vol. 2 (1) Page: 24-39.
- Doğan, Diren & Gürkaynak, Muharrem (2019), "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güney Çin Denizinde Dönüşen Yeni Stratejisi: Four Sha Doktrini", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, sayfa: 921-947.
- Dosch, Jorn and Alexander Vuving (2008), *The impact of China on governance structures in Vietnam*. Discussion Paper / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik, no. 14.
- Erdoğan Uygur & Fatma Uygur (2013), "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *TSA (Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Sayı: 3, Sayfa: 273-286.
- EVREN, Gürbüz (2003), "Genel Olarak Sömürgecilik Hareketleri ve Antiller Denizi, Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki Fransız Sömürgeleri", *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- Fairbank, John King & Goldman, Merle (2006), *China: A new History*, Cambridge, Belknap Publishing House.

- Forbes, A (2007) “Why Vietnam loves and hates China”. *Asia Times Online*, 26 April. <http://patrick.guenin2.free.fr/cantho/vnnews07/loves.htm>, Erişim: 19.08.2020.
- Liang Zhiming/梁志明 (2014), “中越关系的历史渊源与发展前瞻 (Çin-Vietnam İlişkilerinin Tarihi kaynakları ve Gelişme Olasılıkları)”、*学术前沿 (Akademik Front)*, Sayı: 05, Sayfa: 19-29.
- Gezgin, Ulaş Başar (2019), Çin-Vietnam İlişkileri: Sömürgecilikten Yoldaşlığa, Oradan Nereye? *M5 Dergisi*, Sayı: 5.
- Gu Xiaosong/古小松 (2015), “中越建交65周年回顾：经验与反思 (Çin-Vietnam Diplomatik İlişkileri Kuruluşunun 65. Yıl Dönümü: Deneyim ve Düşünme)”, *人民论坛·学术前沿*, 2015/22. Sayfa: 72-75, http://www.cssn.cn/zxx/gjzxx_zxx/201601/t20160108_2817800.shtml, Erişim: 20.08.2020.
- Karlık, Abdürreşit Celil (2019), *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler*, Ankara: Atlas Kitap.
- Karlık, Abdürreşit Celil (2018), “Çinlilerin Millet Düşüncesinin Kökenleri ve Ötekilere Bakışı”, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi* Sayı: 1 (Bahar), Sayfa:30-54.
- Kavas, Ahmet (2003) “Afrika’da Fransız Sömürgeciliği”, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu’da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.
- Kawashima /川島真 (2014), “宗藩关系的事实与记忆 (Zong-Fan İlişisinin Gerçekleri ve Hafızası)”、*中国社会科学报 (Çin Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2014年6月27日, Sayı: 613.
- Liu Juntao/刘俊涛 (2018), “越南政权华侨政策演变 (1600-1840) (Vietnam Yönetimlerinin Çinli Muhacir Politikasının Dönüşümü)”, *世界民族 (Dünya Milletleri)*, Sayı: 4, Sayfa: 79-87 页。
- Mackerras, Colin (1994), *China's Minority, Integration and Modernization in the Twentieth Century*, Oxford: Oxford University Pres.
- Neale, Jonathan (2017), *Amerikan Savaşı Vietnam 1960-1975*, Çev.: Doğan Tarkan, Metis/Siyahbeyaz Yayınları, II. Baskı.
- Pekcan, Cemre (2016), “Güney Çin Denizi Sorunu Çerçevesinde Çin-Hindistan İlişkileri”, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 19-32.
- Sun Hongnian/孙宏年 (2006), *清代中越宗藩关系研究 (Mançu-Qing Dönemi Çin-Vietnam Zong-Fan ilişkisi Araştırması)*, 黑龙江教育出版社 (Hei Longjiang Eğitim Yayınevi).

- Trọng Kim Trần/陈重金 (1992), *越南通史 (Vietnam Tarihi)*, Pekin: 商务印书馆 (Shangwu Kitapevi).
- Vietnam Sosyal Bilimler Komitesi/越南社会科学委员会 (1997), *越南历史 (Vietnam Tarihi)*, Pekin: 北京人民出版社 (Pekin Halk Yayınevi).
- Wei Zhijiang/魏志江 (2014),”宗藩体制：东亚传统安全体制 析论(Zong-Fan Sistemi: Doğu Asya Geleneksel Güvenlik Sisteminin Bir Analizi)”、现代国际关系(Çağdaş Uluslararası İlişkiler), Sayı: 04.
- Wen Zhuang/文庄 (2013), *中越关系两千年 (Çin-Vietnam İlişkilerinin 2000 Yılı)*, Ankara: 社会科学文献出版社 (Sosyal Bilimler Literatür Yayınevi).
- Yılmaz, Cem (2020), Güneydoğu Asya'nın Potansiyel Çatışma Kaynağı Olarak Güney Çin Denizi, DAAD (Doğu Asya Araştırmaları Dergisi), Sayı: 6, Sayfa: 95-114.
- Yu Wei /俞未 (2014), “越南反华的前因后果 (Vietnam Çin Karşıtlığının Nedenleri ve Sonuçları)”, *争鸣 (Zhengming)*, Sayı: 6, <http://biweeklyarchive.hrchina.org/article/17561.html> 、 Erişim: 19.08.2020.
- Yu Xiangdong/于向东 (2014), “中越关系的历史演变 (Çin-Vietnam İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi)”、*光明日报 (Guangming Gazetesi)*、2014年09月17日。

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VIETNAM KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ÇİN ETKİSİNE TARİHSEL BAKIŞ

*Vusal GULIYEV**

GİRİŞ

Dünya tarihi, insan topluluklarının etkileşimde bulunarak, birbirlerinden bir şeyler öğrenmesiyle şekillenmiştir. Bu bağlamda, dünyanın en köklü kültürlerinden biri olan Çin, Güneydoğu Asya'nın antik krallıkları ve modern devletleri üzerinde tarih boyunca büyük ölçüde kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan etki bırakmıştır. Günümüzde bile tarihsel ve kültürel etkileşimler, bu ülkeler arasındaki modern ilişkileri şekillendirmeye ve geliştirmeye devam etmektedir. Bu anlamda, Güneydoğu Asya'nın Hindiçin yahut Çinhindi olarak da tanımladığımız yarımada bölgesinin güneydoğusunda yer alan Vietnam, özel bir yere sahiptir. Gerek coğrafi yakınlık, gerek ortak inanç ve değerler sistemi, gerekse de Çin'in bölgede yüzyıllar boyu süren hâkim konumu bu iki ülkenin ilişkilerini etkileyen ve belirleyen başlıca faktörlerden olmuştur.

Bu yazıda, Çin ile Vietnam arasındaki ilişkilerinin iki bin yıllık tarihi ve kültürel etkileşimleri, her çağın gelişmeleri ve aynı zamanda toplumsal çelişkiler özetlenecek ve yüz yıllar içerisinde şekillenen bu etkenlerin zaman içinde nasıl değiştiğini ve günümüzde nasıl bir şekil aldığını ele alacağız.

Güneydoğu Asya tarihine baktığımızda, bölge ülkeleri içerisinde Vietnam, Çin ile gerek politik, gerekse de kültürel anlamda yüzyıllar boyunca en güçlü bağları olan ülke konumunda olmuştur. Bu ilişkiler bazı zamanlar Çin hanedanlıklarının zorunlu dayatması, bazı zamanlar ise karşılıklı kültürel ve iktisadi faaliyetler sonucunda gelişmiştir. Kısaca özetlersek, Vietnam'ın zengin tarihini öğrenmek, aynı zamanda Çin'in derin tarihini de öğrenmek demektir.

* *Shanghai International Studies University (SISU), Ph.D. Candidate in International Politics, Davis Center for Russian and Eurasian Studies at Harvard University, Ph.D. Research Fellow.*

İlk Siyasi Etkileşim ve Nanyue Krallığı'nın Doğuşu

Vietnam'ın Çin ile yakın ama her zaman da barışçıl olmayan bir ilişkisi vardı. Başlangıçta bağımsız olan Vietnam, 10. yüzyılda bağımsızlığını kazanmadan önce, yaklaşık 1.000 yıl boyunca çeşitli Çin hanedanlıklarının ve krallıklarının bir parçasıydı. Çin'in *Han* (漢朝), *Xin* (新莽), *Doğu Wu* (東吳), *Batı Jin* (西晉), *Doğu Jin* (東晉), *Liu Song* (劉宋/南朝宋), *Güney Qi* (南齊), *Liang* (南梁), *Sui* (隋朝), *Tang* (唐朝), *Wu Zhou* (武周) ve *Güney Han* (南漢) hanedanlıkları bin yıl boyunca Kuzey Vietnam toprakları üzerinde otorite kurmuşlardı.

Güney Yue ve ya *Nam Viêt* olarak da bilinen *Nanyue Krallığı*, M.Ö. 204 yılında Qin Generalı *Zhao Tuo*¹ (Triệu Đà / 趙佗) tarafından kurulan ve modern Çin'in, *Guangdong* (广东省), *Guangxi* (广西省), *Hainan* (海南省), *Fujian* (福建省), *Hong Kong* (香港) ve *Makao* (澳門) gibi güneydoğu eyaletlerini ve Kuzey Vietnam topraklarını egemenliği altında birleştiren, kadim bir krallıktı (楊萬秀, 鍾卓安 1996: 24).

Bazı tarihçiler tarafından, işgalci ve barbar, bazıları tarafından ise Vietnam tarihinin en önemli hükümdarlarından ve *Triệu*² (家趙) sülalesinin kurucusu olarak görülen General *Zhao Tuo* (Masato 2004: 934), ilklerin imparatoru *Qin Shi Huang*³ (秦始皇) tarafından, *Qin Hanedanlığı'nın* (秦朝) güney sınırlarının korunması, genişletilmesi ve özellikle, deniz ticaretinin yoğunlaştığı Tonkin⁴ Körfezi'nde (北部湾) yerleşen liman kentlerinin ele geçirilmesi için görevlendirilmiştir. İlk önce, Vietnam'ın *Au Lac*⁵ (瓠貉)

¹ Qin ordusuna hizmet eden Çin asıllı Generalın Çince ismi, 赵佗, Vietnamca ise Triệu Đà olarak geçiyor. Qin Hanedanlığı'nın çöküşüyle, Güney Çin ve Kuzey Vietnam topraklarında kendi krallığını kurmuştur.

² M.Ö. 204-111 yıllarında, Nanyue Krallığı'nda hüküm sürmüş Çin asıllı hanedanlık.

³ M.Ö. 259-210 yıllarında yaşamış olan İmparator, 221 yılında *Savaşan Devletler Çağına* son vererek, tarihte ilk Çin İmparatorluğunu kurmuştur. Hanedanlığın gücü, kanunlarda yaptığı legalist reformlarla artmış ve aynı zamanda para, ölçü ve ağırlık birimleri bu dönemde standartlaştırılmış, daha iyi bir yazı sistemi oluşturulmuştur. Kısa süre sonra yıkılmasına rağmen, kendinden sonra gelen bütün Çin imparatorları üzerinde büyük bir iz bırakmıştır.

⁴ Güney Çin Denizinin kuzeybatısında yer alan, kuzey ve doğuda Anakara Çin ve Hainan Adası (海南島), güneybatı ve kuzeyde Vietnam'ın kuzey kesimiyle çevrilidir. Körfez kıyısındaki başlıca limanlar Çin'e ait Beihai (北海市) ile Vietnam'a ait Ben Thuy ve Haiphong'dur.

⁵ M.Ö. 257-179 tarihleri arasında, Vietnam'da mevcut olmuş antik krallık.

devletini mağlup eden General Zhao Tuo, M.Ö. 204 senesinde Qin İmparatorluğu'nun düşüşünü ve kuzeydeki siyasi kargaşayı fırsat bilerek, Güney Çin ve Kuzey Vietnam toprakları üzerinde başkenti *Panyu*⁶ (番禺) şehri olan bağımsız *Nanyue Krallığı*'ni kurmuştur. Nanyue Krallığı, Çin ve Yue halklarının karışımından kurulan ilk devlettir. Qin İmparatoru Qin Shi Huang'ın aksine⁷ General Zhao, Yue gelenek ve değerlerine hoşgörü ile yaklaşmış, yerel yöneticilerin eski politikalarını ve siyasi gelenek-göreneklerini sürdürmelerine izin vermiştir. Zhao'nun uyguladığı, "Uyumlaşma ve Birleşme" ideolojisi altında Çinli göçmenlerin yerli Yue halkıyla evlenmesi teşvik edilmiş, böylece Han ve Yue kültürünün karışımı olan bir medeniyet ortaya çıkmıştır (Howard 1994: 61). Dahası, bazı araştırmacıların kanaatine göre, modern Vietnam halkı, kadim Yue (Kuzey Vietnam) ve Guangdong (Güney Çin) yerlilerinin soylarının karışımından gelmektedir (Bellwood 1996: 96).

Askerî bir deha ve yetenekli diplomat olan Zhao, kuzey komşuları Qin ve Han İmparatorluklarıyla dengeli ve barışçıl diplomasi kurmayı başarmış, özellikle agresif Han hükümdarlarının baskı ve tehditlerine hiç bir zaman boyun eğmemiştir. Daha da önemlisi, Zhao Tuo Çin asıllı olmasına karşın, bilhassa, Han İmparatorluğu'ndan gelen elçilerin kabul töreninde antik Yue kralları gibi giyinmiş ve görüştüğü kişileri yerel adetlere uygun şekilde ağırlamıştır.

Han İmparatoriçesi Lü Zhe⁸ (吕后), Zhao'yu itaat altına almak için bölgeye düzenlediği askerî seferlerde başarısız olunca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Sonraki yıllarda, Han İmparatoru Wen (漢文帝), Zhao ile uzlaşma yolunu seçmiş, Han-Nanyue sınır çatışmaları sona ermiş ve iki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler olumlu yönde ivme kazanmıştır. Böylece, Zhao Tuo ve halefleri, Nanyue Krallığı'nı milattan önce ikinci yüzyılın başlarına kadar, neredeyse yüz yıl boyunca bağımsız şekilde yönetebilmişlerdir (Lam 2012: 75).

⁶ M.Ö. 214'de Güney Çin eyaletlerinden biri olan Guangdong'da (广东省), General Zhao Tuo tarafından inşa edilmiş olan kent; şu an Çin'in Guangzhou / Kanton (广州) şehrine bağlı ilçelerden biridir.

⁷ İmparator Qin Shi Huang, kendine muhalif bütün fikir ve ideolojileri sert biçimde yok etmiştir. Halka eski gelenekleri unutturmak için kendinden önceki filozof ve bilim adamlarına ait kitapları yakıttırıştır.

⁸ Çin tarihinin ilk kadın hükümdarıdır. Han Hanedanlığı'nı 15 yıl yönetmiştir.

Bin Yıllık Çin Egemenliği ve Tesirleri

Vietnam tarihçileri tarafından *Bác thuộc*⁹ olarak isimlendirilen, Çin'in *Han Hanedanlığı*'ndan¹⁰ (汉朝) başlayıp, *Tang Hanedanlığı*'nın¹¹ (唐朝) çöküşüne kadar devam eden bin yıllık *Çin Egemenliği Devri* (M.Ö.111-M.S. 938), Çin-Vietnam tarihinin ve ilişkilerinin ana hatlarını oluşturmuştur.

Çin kültürünün zirvelerinden biri olarak kabul edilen Han Hanedanlığı, siyasi kargaşa ve iç savaşın yüzyıllarca hâkim olduğu, Savaşan Devletler Dönemi'nden (战国时代) sonra, Qin sülalesinden (Qin sülalesi, Han'dan önce merkezî devlet kurmaya muvaffak olsa da imparatorluk kısa süre sonra yıkılmıştır) devralınarak yeniden düzenlenmiş bir idari sistemle, Çin topraklarında istikrarlı bir hükümet kurmayı başarmıştır. M.Ö. 141 yılında tahta geçen imparator Wu¹² (孝武皇帝), Han Hanedanlığı'nın sınırlarını güneye doğru genişletmesini takiben, Minyue Krallığı'nı¹³ (闽越) ele geçirmiş ve ardından Nanyue Krallığı'nı fethederek tarihte ilk defa olarak Kuzey Vietnam topraklarını Han sınırlarına katmayı başarmış ve bu ilhak, dünya tarihine *Birinci Çin Egemenliği Dönemi* (越南第一次北屬時期 M.Ö. 111-M.S. 40) olarak geçmiştir. Böylece, dokuz idari bölgeye bölünen Nanyue Krallığı, *Jiaozhi*¹⁴ (交趾) adıyla Han İmparatorluğu'nun eyaletlerinden biri haline getirildi. Jiaozhi, imparatorluğun Hindiçin Yarımadası'nın içlerine doğru ilerlemesine ve Güney'de yerleşen diğer uygarlıklarla diplomatik

⁹ Vietnam tarihçileri tarafından, *Dört Çin Egemenliği Dönemi*'ni ifade etmek için kullanılan terim. Çincesi, *Kuzeye Aitlik* anlamına gelen 北屬 karakterleriyle ifade ediliyordu.

¹⁰ Çin'de, M.Ö. 206-M.S. 220 tarihleri arasında hüküm sürmüş hanedanlıktır. Dönemin önemli klanlarından *Liu* tarafından kurulmuş ve günümüzde etnik Çinlileri belirten *Han* (汉) kelimesi de bu hanedan döneminden gelmektedir. Kâğıdın ve başka önemli teknolojik buluşların icat edildiği, *Konfüçyüs Öğretisi*'nin yayıldığı ve Çin'in istikrarlı şekilde birleştiği, güçlendiği bir dönemdir.

¹¹ Sui Hanedanı'nın (隋朝) ardından, 618-907 tarihleri arasında Çin'de hüküm sürmüş sülaledir. Dönemin en gelişmiş ekonomisine, yüksek askeri teknolojisine ve kozmopolit kültürüne sahip güçlü ve istikrarlı bir imparatorluktu.

¹² Han Hanedanlığı'ndan gelen Çin İmparatorluğu'nun yedinci imparatoruydu. M.Ö. 141 yılından başlayarak, ülkeyi ölümüne dek yönetti. Hakimiyeti döneminde, Çin sınırları genişleyerek, batıda *Kırgızistan'dan* doğuda *Kore'ye*, güneyde *Vietnam* ve *Güney Çin Denizine* kadar uzanıyordu.

¹³ M.Ö. 334-110 tarihlerinde, Güney Çin'in Fujian (福建) eyaletinde hüküm sürmüş ve daha çok Tayvan yerlilerine (台湾原住民族) yakın kültüre sahip olmuş antik bir krallık.

¹⁴ Han istilasından sonra Çinlilerin Kuzey Vietnam toprakları için kullandıkları addır. *Tang Hanedanlığı*'na (唐朝) kadar kullanılmaya devam edilmiştir. İmparatorluğun en büyük eyaleti olma ünvanını taşıyordu.

ilişkilerin ve ticaret ağlarının kurulmasında önemli rol üstlenerek, dönemin en mühim dünya ticaret ağlarından biri olan *Deniz İpek Yolunun* (海上丝绸之路) gelişmesinin önünü açmıştır. (Yü, Ying-shih 1987: 377) Kuzey Vietnam topraklarında Han hâkimiyetinin kurulmasının ardından *Konfüçyüs*¹⁵ (儒家), ağırlıklı devlet doktrini Vietnam kültürü ve felsefi görüşü üzerinde derin izler bırakmıştır. Genellikle, *Rujia* veya *Ruizm* (儒家学派) ismiyle bilinen Konfüçyüs felsefesi, ahlak ile siyaset felsefesinin ağırlıkta olduğu bir felsefeydi. Bu felsefe, hep devinimli olmalarına karşın gök ile yerin birbirini dengeleyen güçler olduğu, ortak varoluşlarının uyumlu olduğu inanışına dayanıyordu. Böylece, bu öğretiler zamanla resmî devlet felsefesi oldu ve Konfüçyüsçü klasiklerin öğrenilmesiyle, Ruizm prensipleri, kamu yönetimi ve hükümet bürokrasisine adayları seçmek için uygulanan devlet sınavının ve müfredat programının temelini oluşturmaya başladı. Çin hükümleraltığı altında Ruizm, Vietnam toplumunda muazzam bir hızla kendine yer edinmeye ve hatta Vietnam 939'da istiklalini kazandıktan sonra bile devlet erkânlarının ve sıradan insanların hayatına nüfuz etmeğe devam etti. Bilhassa, Lê Hanedanlığı (後黎朝 1428-1789) döneminde tek bir millet, merkezî ve güçlü bir otorite ve toplumsal düzen kuralları oluşturmak maksadıyla Ruizm öğretileri, Budizm'in yerini alarak hükümet sistemi ve kamu yönetiminde en mühim felsefi okul oldu. Lê hükümdarı, Lê Thánh Tông'un (黎聖宗 1460-1497), Konfüçyüsçü bilgin-memurların etkisiyle yönetimi merkezileştirmeye çalışması sonucu Ruizm prensipleri, toplumsal ve siyasi yapıyı derinden etkileyerek eğitim ve sınav sistemiyle birlikte, zamanla sosyal ve ahlaki hayata hâkim olmuşlardı. Günümüzde bile izleri görülen, Ruizm etkisiyle çok kuvvetli ve ayrıntılı bir ahlaki hiyerarşik anlayışın Vietnam toplum yapısında var olduğu bilinmektedir. Bu dönemden itibaren, yalnızca Ruizm felsefesi değil, aynı zamanda *Daoizm*¹⁶ (道家) ve *Budizm*¹⁷

¹⁵ Konfüçyüs öğretisinin ilgi alanı genel olarak insan ve insan-toplum ilişkilerini kapsar. Öğretisinde kesin bir hiyerarşi söz konusudur. Konfüçyüs'ün ideal insan ve ideal toplum fikri kendisini ideal bir hükümet düşüncesine sevk etmiş, ahlaki, sosyal, politik, felsefi ve dini düşüncelerden oluşan karmaşık bir sistem kurmuştur.

¹⁶ Daoizm (*Dao Öğretisi*, *Taoism*), bugün Çin'e ait topraklarda ortaya çıkmış olup, temeli büyük bilge Laozi'nin (老子) eseri *Dao De Jing'e* (道德经) dayanır. Dao Öğretisi, kainatın kaynağı ve doğuşu, doğanın yasa ve ilkeleri, insan ve insanın gerçek doğa ile bağı ve ilişkisi, doğa ve hekimlik gibi çok geniş bir alanı kapsar.

¹⁷ İlk önce Hindistan'da ortaya çıkmış, daha sonra zaman içinde Güneydoğu ve Doğu Asya'da yayılmıştır. Farklı bakış açılarına göre din veya felsefe olarak tanımlanan Budizm'in hedefi, hayattaki acı, ızdırıp ve tatminsizliğin kaynaklarını açıklamak ve bunları gidermenin

(佛教) gibi doğunun en büyük ve en eski iki felsefi cereyanı da büyük oranda yerel düşünce, inanç ve ahlak sistemleri içerisinde kendilerine yer edinmiştir. Özellikle, Budizmin üç ana kolundan biri olan *Mahayana*¹⁸ (大乘), Hintlilerle birlikte Çinli keşişler tarafından da Vietnamda tanıtılıyordu. Öyle ki 2. yüzyılın başlarında, Jiaochi'nin başkenti *Luy Lâu*¹⁹ (羸口) şehri, Han İmparatorluğu'nda başkent *Luoyang'dan* (洛阳) sonra Budizmin en önemli merkezi haline gelmişti (SarDesai 1992: 13). Vietnam'da, Budizm'in yayılmasındaki ilk ve önemli etken

lerden biri, Hintli Budistler olsalar da Vietnam Budizmi, yerel inanç ve Çinden gelen öğretilerle de harmanlanarak kendine has bir gelişim süreci geçirmiştir (Nguyen, Barber 1998: 132). Vietnam'ın, Çin'den Hindistan'a kutsal mekânları ziyaret için giden Budist keşişlerin geçtiği güzergâh üzerinde bulunması, bu dinin yayılmasını daha da hızlandırmıştır.

Luy Lâu kenti, sahip olduğu ideal stratejik konum gereği, uluslararası ticaretin merkezi haline gelmiş ve sadece tüccarların değil, aynı zamanda imparatorluğun geleneksel başkentleri Chang'an²⁰ (长安) ve Luoyang'ı (洛阳) ziyaret etmek isteyen, güney ülkelerinden gelen elçilerin ve keşişlerin ilk uğradıkları en önemli deniz kenti olmuştur. Bunun yanı sıra, Çin topraklarında Budizmi yaymak ve aynı zamanda Çin dili ve kültürüne vakıf olmak isteyen Hindistan, Sri Lanka ve diğer Budist ülkelerden yola çıkan keşişler, hem Çince hem de Sanskritçe²¹ bilen Vietnamlı Budistlerin yardımıyla, Mahayan sutralarını Sanskritçeden Çinceye çeviriyolardı. Dahası,

yollarını göstermektedir. Öğretilerin ana çatısını meditasyon gibi içe bakış yöntemleri, *reenkarnasyon* denilen doğum-ölüm döngüsünün tekrarı ve *karma* denilen neden-sonuç zinciri gibi kavramlar oluşturmaktadır.

¹⁸ M.S. 1. yüzyılda Orta Asya ve Çin'e geçmiş, buradan da Doğu Asya'ya yayılmıştır. Günümüze halen uygulanmakta olduğu yerler *Hindistan, Çin, Tibet, Japonya, Kore, Vietnam* ve *Tayvan'dır*.

¹⁹ Han kontrolündeki Jiaozhinin başkenti ve aynı zamanda, imparatorluğun *Güney Çin Denizi* (南海) ve *Tonkin Körfezinde* (北部湾) yerleşen deniz ticareti açısından önemli bir liman şehriydi.

²⁰ Çin tarihinde on üç sülaleye başkentlik yapmış ve antik Çin medeniyetinde özel bir yeri olan tarihi bir kenttir. Kentin adı klasik Çince "ebedi barış" anlamına gelmektedir. Bugün şehrin resmi adı Xi'an'dır (西安) ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Shaanxi (陕西省) eyaletine başkentlik yapmaktadır.

²¹ 3500 yıllık tarihiyle Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran koluna bağlı dildir. Sanskrit ve lehçeleri, Antik Hindistan'da *lingua franca* statüsüne sahip olmuştur. Bu dil, aynı zamanda Hititçe ve Miken Grekçesinden sonra kaydedilmiş en eski Hint-Avrupa dili olmaktadır.

Budizmle birlikte Sanskritçe öğrenmek için Hindistan'a gitmek isteyen Çinli keşişler de Hintli Budistlerle temasa geçmek için ilk önce, Jiaochi'a uğrayarak bir süre Luy Lâu'da kalıyorlardı (Chi, Hoa ve Minh 2008: 20).

Böylelikle Budizm, Çin egemenliğinin sonlarına kadar ve hatta Vietnam bağımsızlığını kazandıktan sonra bile yayılmaya devam etmiş ve bilhassa, Đinh (丁朝 968-980), Erken Lê (家前黎 980-1009), Lý (李朝 1009-1225) ve Trần (陈朝 1225-1400) hanedanlıkları zamanında doruk noktasına ulaşarak resmî din olmuştur (T.Thu 2008: 77). İlk yüzyıllarda Budizm, Hindistan'dan Vietnam'a giden güneybatı koridoru aracılığıyla aktarılıyorduydu da sonraki asırlarda inancın yayılma rotası, kuzeydoğu koridoru sayesinde Çin'e kaymıştı. Bu bağlamda, Çin'de ortaya çıkmış yeni cereyanlar, bilhassa da Dao öğretilerinin tesiriyle şekillenmiş *Chan*²² *Budizmi* (禅宗), kuzey rotaları üzerinden Vietnam toplumuna tanıtılmış ve Vietnam Budizm'inin (Thiền Buddhism) doğmasına vesile olmuştur. Bunun yanı sıra, *Sui Hanedanlığının*²³ (隋朝) başa geçmesiyle imparatorun desteğini arkasına alarak büyüyen, *Tiantai*²⁴ (天台) Budizmi de Vietnam'ın Budizm geleneklerinin gelişiminde önemli bir paya sahip olmuştur (Snelling 1987: 154). Bunların devamı olarak, *Song Hanedanlığı*²⁵ (宋朝) döneminde Chan Budizmi'nin beş ana kolundan (五家) ikisi olan Lin Ji²⁶ (临济宗) ve Cao Dong²⁷

²² Neo-Daoist öğretilerinin yoğun etkisiyle, Çin'de ortaya çıkan Budizmin bu kolu, *Zen Budizmi* olarak da bilinir. Başta Japonya, Kore ve Vietnam olmakla birlikte, diğer Doğu Asya ülkelerine yayılmıştır. Zaman içerisinde, farklı keşişler tarafından kurulmuş *Guiyang* (馮仰宗), *Linji* (臨濟宗), *Caodong* (曹洞宗), *Yunmen* (雲門宗) ve *Fayan* (法眼宗) olmakla 5 ana kola ayrılmıştır.

²³ 582-618 tarihlerinde Çine hâkim olmuş hanedanlıktır. Çok kısa süreliğine egemenlik sağlamış olmasına rağmen yaptığı siyasi, ekonomik ve kültürel reformlar sayesinde, Çin ve çevre ülkelerde derin izler bırakmıştır.

²⁴ Vietnamcada *Thiên Thai* gibi bilinen Budizmin bu okulu, Çinli keşiş *Zhiyi* (智顓) tarafından kurulmuştur. Zhiyi, Çin'de gelişmiş diğer Buddist okullarından farklı şekilde Hint geleneklerinden koparak, tamamen Çin ilkelerini dayalı olan *Tiantai Budizmini* (*The Lotus Garden*) ortaya çıkarmıştır. Özellikle, Tang Hükümdarlığı sırasında binlerce keşiş ve milyonlarca müritinin bulunduğu, imparatorlar ve yerel hakimler tarafından desteklenen çok sayıda büyük tapınak ile Çin Budizmi'nin önde gelen okullarından biri haline gelmiştir.

²⁵ Beş Hanedanlık ve On Krallık dönemine son verip, uzun yıllar Çin'de devam eden siyasi bölünmüşlüğü bitirerek merkezî Çin İmparatorluğu'nu kurmuştur (960-1279). Çin ve Doğu Asya tarihi açısından mühim yere sahip sülalelerden biridir.

²⁶ Chan Budizminin kollarından biri olup, Tang Hanedanlığı döneminde Çinli keşiş *Linji Yixuan* (临济义玄) tarafından kurulmuştur. Japonya'da *Rinzai Zen* olarak bilinir ve bilhassa, Samuraylar tarafından büyük rağbet görmüştür.

²⁷ Tang döneminde, Çinli keşiş *Dongshan Liangjie* (洞山良价) tarafından kurulmuş olan Chan Budizminin kollarından biridir. 13. yüzyılda, Japon keşiş *Dōgen Zenji* (道元禪師) tarafından *Sōtō Zen* ismiyle Japonya'ya aktarılmıştır.

(曹洞宗) okulları da kuzeyden gelen Budistler tarafından 10. yüzyıldan sonra Vietnam'da tanıtıldı. Bağımsızlık kazanmalarına rağmen, o zamanki Vietnam toplumu Çinlilerle ortak özelliklere sahip olduğundan, inançları da dâhil olmak üzere Çin kültüründen kalma geleneklerle yollarına devam ettiler. Böylelikle, Vietnam, *Doğu Asya Kültürel Alanı*²⁸ (*Sinosfer*) içerisinde Çin medeniyetinin neredeyse her elementinin aktarıldığı ve yayıldığı temel bölge haline gelmişti (Lowe, Yasuhara 2016: 77).

Bunun yanı sıra, M.Ö. 111 senesinden 20. yüzyılın başlarına kadar *Klasik Çince*²⁹ (文言文) ve Çin yazı sistemini kullanmakta olan Vietnamcının sözcük dağarcığı, gramer ve konuşma yapısı büyük ölçüde bu dil ve yazı sisteminden etkilenmiştir. Vietnamcının bugünkü yazı sistemi, Latin alfabesine uyarlanmış olmasına karşın, uzun bir dönem boyunca ülke, *Çin Logogramlarını*³⁰ kullanmış (M.Ö. 111-M.S. 1919) ve *Güney Karakterleri* anlamına gelen *Chữ Nôm* (喃字) olarak tarihe geçmiştir. Bu bağlamda, devlet dairelerinde, resmî ve diplomatik yazışmalarda, edebiyatta, bilimde, sanatta, dini ritüellerde, kısacası hayatın her alanında, yazı sistemi Çin Karakterleri üzerine bina edilmiş ve binlerce yeni kelime ve ifadeler de bu karakterler baz alınarak oluşturulmuştur. Yazı sistemiyle birlikte binlerce Çince kelime ve ifadeler de Vietnamcaya girmiş (Nguyễn, Tri Tâi 2002: 5) ve üstelik, klasik Vietnam edebiyatının en ünlü destanlarından biri olan *Kieu'nun Öyküsü* (*The Tale of Kieu*) yine *Chữ Nôm*'ca yazılmıştır. Kısacası, Çin dilinin, Vietnam dili ve kültürü üzerinde etkisi Çinlilerin bölgede, özellikle hâkim dairelerde buldukları dönemlerde daha çok etki göstermeğe devam etmiştir. Linguistik etkilişimler tek taraflı olmamıştır: Yazı sistemi Çince üzerine kurulsa da konuşma dili ağırlıklı olarak Yuece olmuş ve Çince'nin güney kollarından olan modern Kantoncanın³¹ (Cantonese) doğusunda önemli rol oynamıştır. Hatta, Çin Logogramlarının ve Konfüçyüsçü'lüğün diğer Güney

²⁸ Tarihsel olarak, Çin kültürünün ve ideogramlarının (yazı sistemi) etki alanı. Genellikle, *Sinosfer* (*Sinosphere*) yahut *Sinitik Dünyasının* (东亚文化圈 / 汉字文化圈) içerisine *Çin*, *Japonya*, *Kore* ve *Vietnam* dahil edilir.

²⁹ Edebî Çince, 20. yüzyılın başına kadar Çin'de neredeyse tüm resmi yazılarda ve ayrıca çeşitli dönemlerde Japonya, Kore ve Vietnam'da kullanılmıştır.

³⁰ Logogram, yazı dilinde bir kelime veya ifadeyi temsil eden yazılı karakterdir. Alfabe ve hece yazısı olan fonogramların aksine herhangi bir sesi veya heceyi değil doğrudan bir ifadeyi anlatırlar.

³¹ Yue Çincesi olarak da bilinen *Kantonca* (粤语), Çincenin ana kollarından biridir. Başta *Guangdong* (广东省) ve *Guanxi* (广西省) eyaletleri olmak üzere, *Hong Kong* (香港) ve *Makao* (澳门) şehirleri de dahil Güney Çin'de konuşulur.

Doğu Asya ülkelerine yayılmasında, Çinli tüccarlarla birlikte Vietnamlı tüccarlar da önemli rollere sahiptir. Fakat, hibrit oluşum sonucu ortaya çıkan Chũ Nôm, çetin ve karmaşık yapısı yüzünden Yue halkının çok az bir kısmı tarafından öğreniliyordu (De Francis, John 1977: 19).

Siyasi anlamda, yüzyıllardan beri kendini dünya medeniyetinin ortasında gören Han düşüncesi, “barbar” Yue halkının “medenileşerek” Çinleşmesi ve kendi içinde asimile olması için yıllarca birçok politika uygulamıştır. Çinli yöneticiler, halkın tümü kendilerini Çinli olarak görüp yerel kimliğinden vazgeçerse, etnik Vietnamlıların daha itaatkâr ve dolayısıyla, isyan etme olasılığının daha düşük olacağına inanıyordu. Bunu başarmak için Vietnam gelenek ve adetleri ve hatta giyim ve saç stilleri kanunen yasaklanarak Han usulü giyinmek, Çin menşeli dinî ayinlere uymak ve Çince öğrenmek zorunlu kılınmıştı. Bu politikanın, hem olumlu hem de olumsuz etkiler oldu; çünkü Çin, zaten Doğu Asya'nın kültürel merkez üssü konumundaydı, Bu yüzden birçok Vietnamlı, zaten Çin medeniyetine ait unsurları gönüllü olarak benimsemişti. Ayrıca, Çinli bilginler, mimarlar, mühendisler, tüccarlar, hekimler ve diğer uzmanlar, güney topraklarına göç ettikçe, dönemine göre dünyanın o bölgesindeki en gelişmiş mimari teknolojilerini, ekonomik sistemlerini, ticari yöntemlerini, geleneksel Çin tıbbını ve savaş sanatını da beraberinde getirmişlerdir. Böylece Vietnam, Çin altyapısı sayesinde ekonomik ve politik olarak büyük ölçüde gelişmeye başlamıştır. Özellikle, Çin mühendisliği ve mimarisi sayesinde, günümüzde bile kullanılan Vietnam'ın tarım ve sulama teknolojisi de kayda değer ilerleme sağlamıştır.

Zaman içinde, merkezî otoritenin dayattığı zorunlu öğrenimle birlikte, Çin Klasiklerinde³² (中国古籍) uzmanlaşabilen etnik Vietnamlıların, kamu görevinde çalışmalarının önüne engel koyulmuş, beceri ve zekâları yeterince ödüllendirilmemiş, ayrıca Yueliler kesinlikle Han ulusu mensuplarıyla eşit tutulmamıştır.

Aslında, Vietnamlı soyluların, akademisyenlerin ve memurların, Çin kültürünün tüm unsurlarını benimsemelerine rağmen, yerel kültürel adetlerini korumayı başarmış ve dövme yapmak, dişleri siyah boyayla kaplamak, ceviz çiğnemek ve kadınlara toplumda yüksek statü vermeyi, kültürel milliyetçiliklerinin simgeleri olarak görmeye devam etmişlerdi. Bundan

³² Qin hanedanlığından önce yazılmış, antik Çin'in tarihini, felsefesini ve edebiyatını içinde barındıran metinlerdir. Çin bürokrasisinde çalışabilmek için her memur, metinlerin tamamını bilmek zorundaydı.

dolayı, bahsi geçen hususlar, merkezi otorite tarafından, Yue toplumundan çıkan birinin devlet işlerinden uzak tutulmasını haklı kılan barbar uygulamalar olarak tanımlıyordu. Bu durum, Tang sülalesinin tahta geçmesiyle, uyguladığı hoşgörü politikası sayesinde kısmen de olsa değişmişti. Bu bağlamda, hiyerarşik ve bürokratik mevkilerin çoğu, Çin'de olduğu gibi bölge, il ve imparatorluk düzeylerinde yapılan bir kamu hizmeti sınavıyla³³ seçkinler tarafından dolduruluyordu. Devlet memurlarının seçimi ve atanmaları son derece meşakkatli ve karmaşık bir süreçti. Sınavlar oldukça titiz olup, sadece bilimsel çalışmalar olarak değil, aynı zamanda çağdaş sorunlara çözüm bulmaya yönelik kavramsal bir öğreti sistemi olarak da kabul edilen Ruizm klasiklerinin uzunca çalışılmasını gerektiriyordu. Fakat Konfüçyüsçü klasiklerde uzun vadeli eğitim imkânlarından, yalnızca zenginler faydalanabildiğinden, yerel halkın büyük çoğunluğu bu olanak ve imtiyazların dışında kalmıştır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Han Hanedanlığı'nın sert biçimde yıllarca uyguladığı Sinizasyon³⁴ (Sinicization) politikası ve zalimane idare tarzı, yerel halkın bağımsızlık arzusunu körüklemiş ve sonunda isyanların patlamasına yol açmıştır. Hatta çoğu zaman, Çin hegemonyasına karşı başlatılan isyanlarda Yue soyluları, köylüleri ve hatta Han ordusunda hizmete alınan askerler dahi omuz-omuzla mücadele veriyorlardı. Han egemenliğine karşı dönemin en ünlü isyanı, *Trung Trác* (徵側) ve *Trung Nhi* (徵貳) isimli iki kız kardeşin (Trung sisters) liderliğinde, milattan önce 40 tarihinde patlak vermiş ve kısa süreliğini de olsa da ilk Çin egemenliğinin sonunu getirmiştir (Bielestein, Hans 1987: 271). 247 senelik Han egemenliğine son veren *Trung Kardeşleri*, üç senelik bağımsızlığın ardından Han Generali, *Ma Yuan* (馬援) tarafından ağır yenilgiye uğratarak öldürüldüler. Gelecekte ortaya çıkabilecek ayaklanmaların ve direnişlerin önüne geçmek amacıyla General Ma Yuan, yerel halkın kültürünü ve millî kimlik ve geleneklerini sert bir şekilde yok etmeye koyulmuştur. Çincenin ve Çin usulü eğitim sisteminin daha yoğun bir şekilde benimsenmesi, yerel yasaların Han içtihatlarına tabi kılınması ve her şeyden önce Konfüçyüsçü ahlakın uygulanması yoluyla Nanyue ahalisini, daha fazla asimile etmek için güçlü bir Çinlileştirme siyaseti başlatıldı.

³³ *Çin İmparatorluk Sınavı* (科舉), Çin ve komşu uluslarda devlet bürokrasisi için adayları seçmek için bir sivil sınav sistemi idi.

³⁴ Çin'in ilhak ettiği komşu ülkelere veya Çin sınırları içindeki etnik azınlıklara uyguladığı kültürleşme, asimilasyon veya kültürel emperyalist politikalarına atfen kullanılır. Bu kültürel etki, esasen Han Çinlilerine ait kültür, lisan, toplumsal normlar ve etnik kimlik gibi unsurları kapsamaktadır.

Hayata geçirilen asimilasyon politikasının devamı olarak, Han Hanedanlığı tarafından daha kolay yönetilebilmeleri için yerel yönetim şekilleri ortadan kaldırılarak, Çinli Mandarinlerin³⁵ başında olduğu üç prefektörlüğe (bölge) ve 56 ilçeye bölündü. General Ma Yuan, M.S. 44 senesinde görevini tamamlayıp başkent Luoyang'a (洛陽市) geri döndüğünde, Yue yerel yöneticilerinin otorite sembolü olan *Yue Bronz Davullarını*³⁶ (Dong Son Drums) erittirerek, Han imparatoru Guangwu'ya (光武帝) sunduğu at heykelinin yapımında kullandı. Bütün bunlara rağmen, üç sene gibi kısa bir dönem hüküm sürmüş Trung kardeşleri, Vietnam halkının ulusal özgürlük ve kahramanlık simgesi haline gelmiş ve isimlerinin ebedileştirilmesi için birçok anıt ve tapınak inşa edilmiştir (Forbes, Henley 2011: 32). Direnişlerin bastırılması ve kontrolün yeniden Hanların eline geçmesiyle, Vietnam topraklarında tam tamına beş yüz yıl sürecek *İkinci Çin Egemenliği Dönemi* (北屬沓次二) başlamıştır (M.S. 43-544).

Trung Kardeşler İsyanı, amansız şekilde bastırılmasına rağmen sonraki yıllarda, Jiaochi'da başka direnişlerin doğmasına ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, M.S. 248'de döneminde *Ba Trieu* (趙姬 226-248) isimli 19 yaşındaki bir kadının önderliğinde, yerel halktan ibaret gerilla orduları kurularak Çin garnizonlarına saldırılmış, fakat aylarca sürdürülen mukavemetin ardından, güçlü Doğu Wu ordu birlikleri karşısında yenilgiye uğramışlardır. Bu isyanların hezimetle bitmesine karşın, Vietnam halkının sonraki asırlarda millî kimlik ve istiklalini korunmasında verdikleri istikbal mücadelesinde önemli etken olmaya devam etmiştir.

Bu zaman zarfında, Han Hanedanlığı zayıflayarak 220 yılında üç krallığa³⁷ (三国时代) bölünmüş, böylece Kuzey Vietnam, üç krallıktan biri olan Doğu Wu Sülalesi (東吳) tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır (M.S. 222-280). Wu Krallığı, 62 yıl hüküm sürmüş ve bu dönemde Jiaozhi, Çin kökenli Shi Xie (士燮) ailesinin idaresinde Wu Krallığı'na bağlı kalmaya devam etti. Shi Xie, Vietnam tarihinde özel yere sahipti. Nitekim Shi Xie ailesinin mensuplarının her ferdi, Jiaozhida yüksek mevki ve kimseyle kıyaslanamayacak kadar nüfuz sahibiydiler. Doğu Wu topraklarının Jin

³⁵ Çinli bürokrat ve devlet görevlileri için kullanılan Portekiz menşeli kelime.

³⁶ M.Ö. 7. yüzyıla ait antik Dong Son Kültürü (Lac Viêt), metal işçiliğinin en güzel örneklerinden biriydi.

³⁷ Han İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Kuzeyde *Wei* (魏), Güneyde *Wu* (吳) ve Batıda *Shu* (蜀漢) olarak üç krallığa bölünmüştür. Bu *Üç Krallık* arasında sık sık siyasi ve askerî çekişmeler ve mücadeleler yaşanıyordu.

Hanedanlığı'nın (晉朝) istila etmesi sonucu Kuzey Vietnam, Jin egemenliğine girdi (M.S. 266-420).

Kısacası, Han İmparatorluğu'nun yıkılışından, Sui Hanedanlığı'nın kuruluşuna kadar geçen süreçte Çin toprakları, (dolayısıyla Kuzey Vietnam da) birbiriyle daima savaş halinde olan, onlarca sülale tarafından yönetildi. Siyasi karmaşa ve ekonomik sorunların hâkim olduğu bu dönemde, Jiaochi da sık sık el değiştirdi. Han'ın tarih sahnesinden silinmesinin ardından yerine geçen *Üç Krallık* da yok olunca, yerini *On Altı Krallık Devrine*³⁸ (十六国时期) bırakmıştır. Bir asır sonra, bahsi geçen *Krallıklar Devri'nin* de yerini alan *Kuzey ve Güney Hanedanlıkları Dönemi*³⁹ (南北朝时期), iç savaş ve politik kargaşa çağı olmasına rağmen, aynı zamanda sanat, kültür ve teknolojinin geliştiği ve Mahayana Budizmi ve Daoizm'in yayıldığı bir dönemdi.

Ruizm felsefesinin Çin kültürü ve düşüncesi üzerindeki muazzam gücü, Jin Hanedanlığı döneminde büyük ölçüde zayıflamaya başladı. Bu durum, Kuzey ve Güney Hanedanlıkları Dönemi'nde geniş bir siyasi düşünce ve felsefe çeşitliliğinin oluşumuna yol açtı. Bu çeşitli eğilimler arasında, en etkili olanı Neo-Daoizm'di. Bu bağlamda, Güney Hanedanlıklarından biri olan Liu Song (劉宋) Dönemi'nde, İmparator Wen'in⁴⁰ (宋文帝) isteği üzerine, bir Neo-Daoist Akademisi kurulmuş ve onu Ruizm Felsefesi, edebiyat ve tarihle birlikte dört büyük çalışma konusundan biri haline getirtmiştir. Felsefi cereyanların gelişimiyle birlikte, "*Saf Sohbet*" ve ya "*Ayrılmış Muhabbet*" (清谈) olarak çevirebileceğimiz bir Daoist fenomen, eğitilmiş erkeklerin tüm gün meslekleri veya aileleri gibi "dünyevi" şeylere dikkat etmeden buluşup, felsefe ve metafizik hakkında görüş ve önerilerini bölüşmeye olanak sağlıyordu. Bu gelenek, Sui Hanedanlığı döneminde popülerliğini gitgide kaybetse de Tang Hanedanlığı'na kadar Çin, Vietnam ve komşu ülkelerde yaşamaya devam etmiştir.

³⁸ M.S.M.S. 304 senesinden 439 senesine kadar devam eden *On Altı Krallık Devri* (十六国时期) yerini *Kuzey ve Güney Hanedanlıkları Dönemine* (南北朝时期) bırakmıştı.

³⁹ Çin tarihinde, 420'de Çin'in güneyinde Liu Song Hanedanlığı'nın Doğu Jin Hanedanlığı'nın yerini almasıyla başlayan ve 589'de Sui İmparatorluğu'nun kurulmasına kadarki bir dönem. Güney Çin'de Liu Song (劉宋 420-479), Nan Qi (南齊 479-502), Nan Liang (南梁 502-557) ve Nan Chen (南陳 557-589) başta olmak üzere dört hanedanlık, Kuzey Çin'de ise Kuzey Wei (北魏 386-534), Doğu Wei (東魏 534-550), Batı Wei (西魏 535-556), Kuzey Qi (北齊 550-577) ve Kuzey Zhou (北周 557-581) kısa ömürlü hanedanlıklar kurulup yıkılmıştır.

⁴⁰ Doğu Jin Hanedanlığı'nın (东晋 317-420) yerine kurulan, Liu Song Hanedanlığı'nın (420-479) imparatoru.

Altıncı yüzyıl, aynı zamanda Vietnam'ın bağımsızlığa doğru siyasi evriminde önemli bir aşamadır. Nitekim bu dönemde, Vietnam'ın aristokrasi sınıfı, Çin'in siyasi ve kültürel geleneklerine bağlı kalırken, merkezî otoritenin kontrolünden giderek daha fazla uzaklaşmaya ve itaatsizlik sergilemeye başlamıştı. Bu anlamda, Vietnam'ın tarihî krallık geleneklerine dayanarak iktidarı talep eden yerli liderler, ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi, Çin'in Liang Hanedanlığı (梁朝 502-557) komutasındaki ordular üzerinde zafer kazanarak, Kuzey Vietnam topraklarında Vn Xuân Krallığını kuran ve ikinci Çin egemenliğine son veren *Lý Nam Đé* (李南帝) idi. Lý Nam Đé'in başında bulunduğu Çin asıllı Lý sülalesi (家前李), krallığı 544- 602 tarihleri arasında Çin'den bağımsız halde yönetmeye muvaffak oldu. Saltanatı sırasında askerî güç ve ekonomi gelişimi en üst seviyelerine ulaştı ve Liang Hanedanlığı'nın gönderdiği yüz bin kişiyi aşkın imparatorluk ordusuna karşı koyabildi.

Ayaktanmadan önce Çin, yıllar süren bir iç savaş döneminde olduğu için birçok isyan ve birçok sorun yaşamıştır. Han İmparatorluğunun yıkılmasıyla başlayan ve dört yüzyıl devam eden parçalanmışlık ve otoritesizlik, kısa süreliğine olsa bile Sui sülalesinin tahta geçmesiyle son bulurken, Sui İmparatoru *Wen*'in (隋文帝) orduları, Jiaochi'ni ele geçirerek Vn Xuân Krallığı'nın mevcudiyetine son vermiş ve Tang Saltanatının yıkılışına dek sürecek *Üçüncü Çin Egemenliği Dönemi*'ni (北屬各次三) başlatmıştır. Kuzey Vietnam topraklarının Jiaozhou (交州) adıyla tekrardan bir eyalet olarak Çin'e ilhak edilmesinin ardından, güney sınırlarının korunması ve gelecekte ortaya çıkabilecek tehlikeleri ve oluşacak tehditleri önlemek amacıyla, Orta ve Güney Vietnam topraklarında yerleşen *Champa Krallığına*⁴¹ (战成) askerî seferler düzenlenmişti. Güney sınırları için tehdit unsuru olmaktan çıkan Champa Krallığı üzerine ikinci askerî sefer, Sui İmparatoru *Yang*'ın (隋煬帝) emriyle yapıldı. Fakat, sefer esnasında Sui ordusunun büyük bir kısmı sıtma ve diğer benzeri tropikal hastalıklardan kırılıp ayrıca *Goguryeo Seferleri*⁴² de fiyaskoyla bitince, Sui Hanedanlığı yıkılmaya mahkum olmuştu.

⁴¹ M.S. 2. yüzyılda bugünkü Vietnam topraklarının orta ve güney kesimlerinde kurulmuş ve 1832 yılında Vietnam İmparatoru *Minh Mạng* (明命) tarafından varlığına son verilmiştir.

⁴² *Goguryeo-Sui Savaşı* (隋与高句丽的战争), Çin'in Sui Hanedanlığı tarafından 598 ile 614 yılları arasında Kore'nin Üç Krallığı'ndan biri olan *Goguryeo*'ya (高句丽) karşı başlatılan bir dizi istiladır. Savaşlarda Sui orduları yenilmiş ve bu yenilgi, hanedanlığın çöküşünü hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

M.S. 618 senesinde Sui Hanedanlığı'nın yerine iktidara gelen Tang Sülalesi, Çin toprakları üzerinde tam otorite kurmayı başarmış ve bu sefer de Kuzey Vietnam toprakları, Annam⁴³ (安南) ismiyle Tang İmparatorluğu'nun himayesinde kalmaya devam etmiştir.

Saltanatının son yıllarında Tang İmparatorluğu, yozlaşmış ve baskıcı hale gelmiş, bu yüzden imparatorluğun merkezle bağları iyice zayıflamıştı. Uzak eyaletlerinde özellikle, dağ ve sınır bölgelerindeki azınlık halklar arasında, isyan olasılıkları giderek artmıştı. Tang hegemonyası altında gelişmekte olan Annam'ın Viet kültürünün aksine, sınır bölgelerinde Tang'a karşı artan bir kültürel direnç ortaya çıkmıştı. Direnişçilerin başında, Annam'ın dağlık kesimlerinde yaşayan yerli *Muong*⁴⁴ (蠻), halkı geliyordu. İsyançılar, başkent *Tong Binh*'i ele geçirerek Çin valisi ve garnizonunu kovmayı başarmış, fakat dönemin diğer ayaklanmaları gibi kısa sürede imparatorluk ordusu tarafından bastırılmıştır.

Özellikle, *An Lushan*⁴⁵ (安史之乱) ve *Huang Chao*⁴⁶ (黄巢起义/唐末农民起义) isyanlarından sonra iyice yıpranıp zayıflayan imparatorluk hükümeti, eyaletler ve bu eyaletleri kontrol etmek için tayin olunmuş *Jiedushi*'lar⁴⁷ (节度使) üzerindeki hükmünü gitgide kaybetmeye başladı. İsyanlardan sonra, toprak kayıpları yaşayan Çin, diğer büyük devletler gibi uzun süre kendini toparlayamamıştır. Tang'ın tarih sahnesinden silinmesi ile

⁴³ 679'dan itibaren 12 prefektörlüğe bölünen Jiaozhou'nun ismi, Tang İmparatorluğu tarafından *Sakin Güney* ve ya *Pasifleştirilmiş Güney* anlamına gelen Çince *Annan* (安南), Vietnamca *Annam* olarak değiştirilmiştir. 19. yüzyılda Fransa İmparatoru üçüncü Napoleon tarafından ele geçirilen Vietnamın merkezî kesimi için Annam ismi kullanılmaya devam etmiştir.

⁴⁴ Hanoi kentinin güneybatısındaki dağlık bölgede yaşayan ve Vietnamda bulunan 53 etnik azınlıktan biri. Kadim Vietnamlıların hayatta kalan tek torunları olarak kabul edilen Muong halkı, kuzey Vietnamın aksine, Sinizasyon politikasının etkisine çok az uğramıştır. 2019 verilerine göre resmi sayıları 1,5 milyon civarındadır.

⁴⁵ 14 yıl kadar süren isyan, imparatorluğun altın çağının sona ermesine ve yönetim açısından çökmesine sebep olmuştur. 2 milyona yakın bir nüfusa sahip olan başkent *Chang'an*, isyançılar tarafından ele geçirilmiş ve imparator *Xuan Zong* (玄宗), ailesi ve saray mensupları ile birlikte güneye çekilmek zorunda kalmıştır. Tang Hanedanlığı, *Abbasi Halifesi Mansur*'dan aldığı askerî destek sayesinde isyanı bastırmayı başarmıştır.

⁴⁶ Büyük bir köylü kitlesinden oluşan ayaklanma, *Huang Chao* liderliğinde önce Guangzhou kentini, daha sonra ise Tang'ın başkenti Chang'an şehrini ele geçirerek, imparatoru kaçmaya zorlamıştır. İsyan, 884 senesinde Tang imparatoru *Xizong*'un (僖宗), *Shatuo* (沙陀) reisi, *Li Keyong*'dan (李克用) aldığı yardım sayesinde bastırılmıştır.

⁴⁷ Tang Dönemi'nde kendi ordu birlikleri olan, vergi toplama vs. gibi muazzam yetkileri elinde bulunduran bölgesel askerî vali.

birlikte kurulan rakip krallıklar, hanedanlıklar ve bölgesel rejimler arasında sürekli çatışmaların yaşandığı bir devir olan *Beş Hanedanlık ve On Krallık*⁴⁸ (五代十国), döneminin siyasi bölünmesine katkıda bulunan başlıca etkenlerden biri Jiedushi'lerin sahip oldukları sınırsız yetki ve gücü.

M.S. 905'de Tang Hanedanlığı, çöküşün son evresine girdiğinde Vietnam kökenli *Khúc* klanının (𠵽曲) reisi Khúc Thừa Dụ (曲承裕 905-907) bu durumu fırsata çevirerek, Annam eyaletinin Jiedushi'si olarak kontrolü ele almış, ardından 906 yılında özerk bölge olarak idare etmeye başlamıştır. (Trần Trọng Kim 1971, p. 28) Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Khúc Hạo (曲顯 907-917) da Annam'ın özerkliği ve refahını güçlendirmek görevini üstlenmiştir. Jiedushi'lik yaptığı sırada, istikrar ve refahın korunması için Çinli yetkililere karşı son derece ihtiyatlı bir politika izlemiş, sulhun korunması ve siyasi desteğin kazanılması için her sene Çin'e haraç ödemeye devam etmiştir. Bunların yanı sıra, bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla bir dizi idari ve sosyal reformlara gidilmiş, ticari ve iktisadi alanlarda büyümeler yaşanmıştır. (Trần Trọng Kim 1971, p. 29) Sahip olduğu yüksek statülü özerkliği sayesinde yerli Khúc klanı, yüzyıllar sonra içişleri ile ilgili meselelerde Çin'den tamamen bağımsız karar verme yetkisine sahipti. Fakat Khúc Hạo'nun ölümünün ardından tahta geçen halefi Khúc Thừa Mỹ (曲承美 917-930), Vietnamın özerkliğini koruyamamış ve dahası, Kuzey Çin Hanedanlığı, Zhu Liang⁴⁹ (朱梁/后梁) sülalesinden siyasi destek ve himaye istemesinin akabinde, Çin'deki On Krallık'tan biri ve aynı zamanda Annam'ın sınır komşusu Güney Han imparatoru Liu Yan'ı⁵⁰ (刘晏) kızdırmış ve 930'da Han orduları karşısında yenilgiye uğrayarak, esir alınmıştır. Özerkliğini kaybeden Annam, yeniden Çin'e birleştirilmiş ve Çinli Li Jin bölgenin, Jiedushi'liğine tayin edilmiştir.

Beş Hanedanlık ve On Krallık döneminde diğer birçok irili ufaklı devletler gibi kendilerini kral veya imparator ilan etmemesine rağmen, Khúc ailesinin girişimleri Vietnam istiklaline giden yolda mihenk taşı olmuş, güçlü yerel yönetim sistemi oluşturmuş ve biraz sonra kurulacak bağımsız Vietnam

⁴⁸ Tang İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla ortaya çıkan küçük devletler; Song Hanedanlığı'nın tek tek bu krallıkları feth etmesiyle son bulmuştur.

⁴⁹ Beş Hanedanlık ve On Krallık dönemine ait beş hanedanlıktan biri (907-923). Shatuo Türkleriyle daim savaş halinde olan Liang sülalesi, kuzey Çin'in büyük bir kısmı üzerinde hakimiyet kurmaya muvaffak olmuştur.

⁵⁰ Beş Hanedanlık ve On Krallık dönemine ait, 917 yılında kurulmuş on krallıktan biri olan Güney Han devletinin ilk imparatoru (896-911).

Devleti'nin temelini oluşturmada en büyük faktörlerden olmuştur. Çeşitli Çin Hanedanlıkları, beş asır boyunca (939-1407), Khúc Klanı'nın ardından ortaya çıkan bağımsız Vietnam topraklarını, geri almak için defalarca askerî girişimde bulunsalar da hiç biri başarılı olamamıştır.

Tang hükümet görevlilerinden biri olan Ngô Mân'ın oğlu Ngô Quyên (吳權 939-944), son derece iyi askerî eğitim görmüş, tecrübeli genç bir general olup, en önemlisi Çin ordu birliklerinin hücum taktiğini ve savaş tekniklerini çok iyi biliyordu. Bu yüzden, 938'da *Bạch Đằng* Muharebesi'nde (白藤江之戰) Güney Han orduları üzerinde zaferini kesinleştirmiş ve galip gelmiştir. Savaş sırasında, Güney Han prensi ve aynı zamanda ordu kumandanı olan Liu Hongcao (劉弘操), öldürülmüş ve Çin orduları büyük bir hezimete uğratılmıştır. Galibiyetin ardından Annam, bir Çin eyaleti olmaktan kurtulmuş ve Ngô sülalesi (吳朝 939-965) egemenliğinde kendi kaderini belirlemeye başlamıştır. Vietnam'daki Güney Han hükümetini devirip, üçüncü Çin egemenliğinin resmen sonunu getiren Ngô Quyên, Ngô Hanedanlığı'nı kurduktan ve kendini kral ilan ettikten sonra, Lạc Việt⁵¹ (雒越) geleneklerine uygun olarak başkenti eski Vietnam Krallığı olan Âu Lạc'un başkenti *Cổ Loa* kalesine⁵² (古螺城) taşıdı. Ngô Quyên'in ölümünden sonra halefleri arasında yaşanan taht kavgaları, Vietnamı kargaşa meydana çevirerek, iç savaşın çıkmasına neden olmuş ve 944'ten 968 kadar yerel beylikler arasında sürecek, karmaşık *On İki Beylik* (Mười hai sứ quân) dönemi başlamıştır. İsyanlar, taht kavgaları ve beylikler arası çatışmalarla geçen bu dönem, *Bồ Hải Khâu* bölgesinin reisi, *Trần Lãm* oğlu *Đinh Bộ Lĩnh*'in (丁先皇), diğer on bir beyliği fethetmesi ile sona ermiştir. Beylikler arasındaki savaşı bitirip, ülkeyi yeniden birleştirdikten sonra rakipsiz meşru lider olan *Đinh Bộ Lĩnh* tahta geçerek (968-979), *Đinh* sülalesi hükümrانlığında *Đại Cổ Việt* Devleti'ni (Büyük Viet) kurmuştur. Üstelik, *Đinh Bộ Lĩnh*, bin yıllık Çin egemenliğinden sonra imparatorluğunu ilan etmiş ilk hükümdar olma ünvanını da taşımıştır. Saltanatının ilk yıllarında, halefleri gibi kuzey komşusu Çin'e karşı ihtiyatlı bir politika izleyen *Đinh Bộ Lĩnh*, özellikle Çin'deki bütün krallıkları yıkarak hakimiyeti ele geçirmeyi başarmış, güçlü Song Hanedanlığı ile barışçıl ilişkilerin kurulması taraftarıydı. Song İmparatorluğu ile anlaşabilen *Đinh Bộ*

⁵¹ Güneydoğu Asya anakarasında Bronz Çağı Dönemi'nde antik Đông Sơn kültürünün kurucuları ve Vietnam halkının doğrudan ataları olarak kabul edilen kadim Yue kabileleri. Efsaneye göre, M.Ö. 2879 tarihinde Hồng Bàng sülalesi (鴻龐氏) egemenliğinde *Văn Lang* devletini kurmuşlar.

⁵² Bugün başkent Hanoi sınırları içerisinde bulunan kale, Vietnam tarihi için önemli politik merkez ve askerî üs olmuştur.

Linh, her üç yılda bir Çin'e haraç verme karşılığında, saldırmazlık teminatını alabilmişti. Barışın korunması ve ticari imtiyazların karşılığında, Vietnam'ın Çin'e farklı şekillerde haraç verme geleneği 19. yüzyıla, Fransa İmparatorluğu'nun Vietnam'ı işgaline kadar devam etti. Sonraki yüzyıllarda Vietnam'da birbiri ardınca iktidara gelen sülaleler, Çin'in Song (宋朝), Yuan⁵³ (元朝), Ming⁵⁴ (明朝) ve Qing⁵⁵ (清朝) gibi güçlü hanedanlıklarının saldırılarına karşı direnmiş ve yeniden istila edilmelerinin önüne geçilmiştir.

Ming İstilasası ve Sonuncu Çin Egemenliği

1225 ve 1400 yılları arasında, Đai Việť'in yönetici sülalesi olan *Trần* da kendinden önceki Vietnam hükümdarları gibi Ming İmparatorluğu'na haraç ödeyerek istikrarlı ilişkilerini sürdürmeye devam ediyordu. Ancak, 1400 yılında, Ho Quý Ly (胡季犛), Trần Klanı'nı devirerek tahta çıktı. Saltanatını kurar kurmaz Hồ Quý Ly, ülkenin resmî adını Đai Ngu (大虞) olarak değiştirerek, 1402'de oğlu *Hồ Hán Thương* (胡漢蒼) lehine, tahttan çekildi. 1404'te *Trần Thiêm Bình* (陳添平), Trần prensi olduğunu iddia ederek Ming İmparatorluğu'nun başkenti Nanjing'e⁵⁶ (南京) gelmiş ve meşru yönetim olarak tahtın geri alınması için hanedanlığın lideri Yongle'dan⁵⁷ (永乐帝) yardım talebinde bulunmuştur (Chan 1990: 230). Trần Hanedanlığı'nın yegâne varisi olan Prens Trần Thiêm Bình, 1406'da Ming elçisiyle birlikte dönerken Ho Quý Ly tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüş ve Trần tahtına hak iddia edecek kimse kalmayınca, İmparator Yongle Annam'a asker çıkarmıştır.

⁵³ 1280-1368 yılları arasında Çin'i egemenliği altına alan Moğollar tarafından kurulan hanedanlık. Hanedanlığın kurucusu *Cengiz Han*'ın torunu, *Tuluy oğlu Kubilay Han*'dır (1274-1294).

⁵⁴ 1368-1644 yılları arasında Çin'e hakim olan sülaledir. Hanedanlık, etnik Çinli *Zhu Yuanzhang*'nin (朱元璋), 1368 yılında Nanjing kentinde tahta geçmesiyle kurulmuştu. Han Çinlilerinin hükümet yönetiminin başında oldukları son hanedanlıktır.

⁵⁵ 1644-1911 yılları arasında Çin'de hüküm süren hanedanlıktır. Kurucusu, Çin'in kuzeydoğusunda yaşayan Mançuların *Airsin Gioro* klanıdır; bu nedenle, "*Mançu Hanedanı*" olarak da adlandırılır. Çin'in son İmparatorluk hanedanı ve aynı zamanda dünya tarihinin en büyük dördüncü imparatorluğu olma ünvanına sahiptir (Britanya, Rusya ve Moğol imparatorluklarından sonra).

⁵⁶ Çin'in dört büyük kadim başkentinden biri olarak kabul edilen şehir (diğer üç kent; *Xi'an*, *Luoyang* ve *Beijing*'dir), tarih boyunca çeşitli Çin hanedanlıklarıyla birlikte en son Çin Cumhuriyetine başkentlik yapmıştır. Çin Halk Cumhuriyetinin en güçlü ekonomisine sahip *Jiangsu* eyaletinin (江苏省) merkezidir.

⁵⁷ İktidarda olduğu sırada, ülkenin kudretini doruk noktasına ulaştırmış, Ming Hanedanlığı'nın üçüncü imparatoru. Dünya tarihinin en büyük deniz donanmasını yaptırarak, meşhur Müslüman amiral *Zheng He* (郑和) komutasında denizasırlı seferlere girişmiştir.

Dördüncü ve sonuncu Çin Egemenliği (北屬齊次四), Ming Hanedanlığı'nın 1406-07 tarihlerinde Kuzey Vietnam topraklarını işgal etmesiyle başlamıştır. Başkent Thăng Long (Hanoi) ahalisinin bir kısmının, özellikle Trần Klanı'nın taraftarlarının, Yongle'ı desteklemesi sayesinde, Vietnam'ın merkezî kesimlerinin ele geçirilmesi kolay olmuş ve Jiaochi Eyaleti adıyla tekrardan Çin'e ilhak edilmiştir. Ancak, önceki Çin hanedanlıklarıyla kıyaslandığında, Ming hegemonyası çok kısa sürmüştür (1407-1428).

Ming istilası, Vietnam tarihinde büyük hasarlar bırakmıştır. Đai Viêt Krallığı'nın Çin'e ilhak edilmesinin akabinde, Çin kültür öğelerine ait olmayan her şeyin yok edilmesi emredilmiştir. Bu aşamada, Çin kültüründen gelme Ruizm, Daoizm ve Budizm metinleri hariç, diğer bütün yazılı kaynaklar acımasızca mahvedilmiştir (Ji, Yun 1781: 695). Sinizasyon politikasının devamı olarak, Çin kültürünün yayılması yoluyla bir dizi kültürel düzenlemeler getirildi. Zorunlu olarak, bütün erkeklerin, Ruizm öğretilerine uygun saç uzatmaları talep edildi. Yabancı herhangi bir lisanın öğrenilmesi yasaklandı.

Ming'in ekonomik alanlarda da uygulamaya koyduğu sert politika yüzünden, Vietnam ekonomisi büyük zarar görmüş, bunun yanı sıra, değerli eserler, altınlar, mücevherler, yeşim taşları, sanat eserleri, Çin'e taşınmıştır. Vietnam kültürü için önemli tarihi yapılardan biri olan Bao Minh Pagodası da Ming askerleri tarafından yağmalandıktan sonra, yok edilmiştir.

1418'in başlarında, Lê Hanedanlığı'nın kurucusu Lê Lợi (Le Thai To 1385-1433), Ming yönetimine karşı uzun yıllar sürecektir *Lam Sơn* (藍山起义 1418-1427), adını verdikleri halk direnişini başlatmıştı. 1424 yılına geldiğimizde Lê Lợi'nin liderliğindeki Vietnamlı isyancılar, uzun ve meşakkatli uğraşlardan sonra neredeyse tüm Annam'ı ele geçirmeyi başarmışlardır. İmparator Yongle'nın vefatı üzerine Ming tahtına geçen İmparator Xuande (宣德 1425-1435), 1426'daki, *Tót Đông-Chúc Đông* (峯洞祝洞之战) Savaşı'nı kaybedince haraç ödenmesi koşuluyla, Lê Hanedanlığı'nın meşruiyetini tanımak zorunda kalmış ve 1428'de Çin ordusu Vietnam topraklarından çıkarılmıştır. Böylelikle, dördüncü ve aynı zamanda sonuncu Çin hegemonyası tamamen sona ermiştir (Laichen 2003: 7).

Bağımsızlığını elde ettikten sonra Đai Viêt Krallığı, Lê Sülalesinin hâkimiyeti altında altın çağını yaşamıştır. Askerî yönden de oldukça güçlenen hanedanlık, Champa, Laos ve Myanmar'a askerî seferler düzenleyerek,

ülkenin sınırlarını güneye doğru genişletmeye gayret göstermiş ve bugünkü Vietnam'ın sınırlarını çizmiştir. Ming'nin Vietnam yönetimini yirmi yıl bile olsa kontrol altında tutmasının neticesi olarak, daha önceki Budist doktrini ağırlıklı toplumsal düzen, yeniden Ruizm ilkelerinin etkisi altına girmişti. Bu bağlamda, Vietnam'ın devlet yapısı, Konfüçyüsçü Ming yönetim sisteminden esinlenerek yeniden düzenlenmiş ve memurların devlet görevine atanması gibi bürokratik işler, Çin usulü kamu sınavına tabi tutulmuştu.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Büyük göç öncesine kadar Vietnam'da, özellikle *Saigon*⁵⁸ kentinde bir milyondan fazla Çinli yaşıyordu. Saigon'da bulunan *Cholon* Mahallesi halen dünyanın en büyük *Çin Mahallesi*'ne ev sahipliği yapmaktadır. Vietnam'da yaşayan Çinlilerin bir kısmı, eskiden bu topraklara yerleşmiş köklü ailelerin varisleri olup, bazıları ise 19. yüzyılda Çin'in Guangdong bölgesinden göç edenlerdi. Bunlar daha çok Vietnam Çinlileri veya *Hoa halkı* (越南華人) olarak bilinirdi.

Güneydoğu Asya'nın diğer birçok ülkesinde olduğu gibi Çinliler, Anakara Çin'le bağlarını koparmadan, Vietnam ekonomisinin önemli sektörlerinde büyük mevki sahibiydiler. Ticaret, bankacılık, nakliyecilik, tefecilik ve s. gibi ekonominin bel kemiği olan alanlarda büyüyerek söz sahibi olmaya devam ediyorlar, dolayısıyla Çinlilerin, finansal sektördeki bu yükselişi Vietnam hükümeti dâhil, yerel halk tarafından nefret ve kıskançlıkla karşılanıyordu. 1979'da yaşanan Çin-Vietnam Savaşı'ndan sonra kitlesel gazabın hedefi haline gelen Çinliler, Vietnam'dan Çin'e ve komşu devletlere göç etmeye mecbur olmuşlardır. 1990'dan itibaren Çin'le Vietnam arasında yapılan üst düzey görüşmelerden sonra, 1999'da imzalanan anlaşmayla birlikte iki ülke arasında yıllarca devam eden sınır çatışmalarına son verilmiştir.

Vietnam'ın, Hint ve Çin gibi antik uygarlıkların komşusu olması, bu iki medeniyetle etkileşimini kaçınılmaz kılıyordu. Bu anlamda özellikle Çin, bulunduğu coğrafi alanı sosyokültürel, ekonomik ve politik açıdan ciddi anlamda etkilemiştir. Bu yüzden ki Vietnam'ın da dâhil olduğu *Doğu Asya Kültürel Bölgesi*, *Sinosfer* olarak adlandırılarak dünya literatüründe kendine yer edinmiştir.

⁵⁸ 1975'den itibaren ismi *Ho Chi Minh* olarak değiştirilmiştir. Vietnam'ın tahmini 9 milyon nüfusu en büyük şehridir. Adını, eski Kuzey Vietnam'ın lideri Ho Chi Minh'ten alır. Nüfusunun %5,78'i Çinlilerden oluşmaktadır.

Sosyal ve ailevi düzenin ideolojik çerçeveleri, yasal ve idari sistemler, büyük oranda Ruizm, kısmen de Daoizm ve Budizm öğretisi ve ilkelerine dayanıyordu. Bununla birlikte, hızla gelişmekte ve modernleşmekte olan Vietnam toplumunda artan esneklik, gelişim ve açıklık ihtiyacı, bahsi geçen ilke ve öğretilerin zaman içerisinde evrilmesine veya tamamen yok olmasına neden olmuştur. Bin yıllık Çin yönetimi, birçok iz bıraksada dönemin kolektif hafızası Vietnam'ın kültürel ve daha sonra ise siyasi bağımsızlığını pekiştirmekte önemli rol oynamıştır. Yazı dilinin büyük ölçüde Çince karakterlerden oluşmasına karşı, Vietnam halkı, yerel dilini ve Çin medeniyeti dışındaki birçok geleneği yüzyıllar boyu korumayı başarmıştır.

19. yüzyıla geldiğimizde Vietnam, idari sistemi, bürokratik yapısı, mimarisi, felsefesi, dinî görüşleri ve hatta genel kültürel bakış açısı da dahil olmak üzere, Çin kültürünün birçok yönünü benimsemiş ve yoğun bir şekilde Sinizasyon politikasına maruz kalmış durumdaydı. Tarihe baktığımızda, Vietnam halkının Çin kültürünü takdir ettiğini, beğendiğini, özendiğini hatta benimsediğini, fakat kendi kültürel değerlerinden de taviz vermediğini ve Çin'in siyasi egemenliğine karşı sert bir tutum sergilediğini de görürüz. Bununla birlikte, Çin merkezli kültüre dayalı, "geri kalmış, barbar kesimin medenileştirilmesi" düşüncesi üstüne kurulu Sinizasyon politikasının bir sonucu olarak, Konfüçyüsçü bürokratik, aile ve sosyal yapı sayesinde Vietnam halkı, yüzyıllar boyu Çin ve daha sonraki Batılı işgalcilerin siyasi hegemonyasına karşı direnme gücüne sahip olmuştur. Ayrıca, Ruizm prensipleri üzerine bina edilmiş idari sistem, Vietnam soylu ve yöneticilerinin köylü sınıfına karşı, sosyal ve ekonomik konumlarını daha da sağlamlaştıran bir otorite duvarı inşa etmelerini sağlamıştır.

Bahsi geçen asimile politikalarının, asırlar boyunca yoğun şekilde uygulanması sonucunda, Çin gelenek ve öğretileri, Vietnam kültürünün ayrılmaz parçası olmuşsa bile hiç bir zaman, Vietnam yerli geleneklerinin yerine tam olarak geçememiş, geniş kitlelere kadar yayılamamıştır. Özellikle köylü sınıfı, Han öncesi yerel dilin, geleneklerin muhafaza edilmesinde ve dış etkilere karşı sıkı bir şekilde dirençli kalmasında önemli paya sahip olmuştur.

Başka bir deyişle Çin yönetimi, Vietnam aristokrasisini Çin kültürüne ve kültürel liderliğe daha açık hale getirirken, aynı zamanda Vietnam toplumunda, "Çin emperyalizmi ve sömürgeciliğine" karşı direniş ve düşmanlık aşılama gibi ikili bir etkiye sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

- 楊萬秀, 鍾卓安 (1996). 廣州簡史. 廣州市: 广东人民出版社.
- 中国秦汉史研究会 (2005). 南越国史迹研讨会论文选集. 中山大学, 历史学系, 广州西汉南越王墓博物馆. 廣州市: 文物出版社.
- Yü, Ying-shih (1987). "Han Foreign Relations". *The Cambridge History of China, Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 221 B.C.–A.D. 220*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Jay (1983). *The Birth of the Vietnamese*. Berkeley: University of California Press.
- Taylor, K.W. (2013). *A History of the Vietnamese*. Berkeley: Cambridge University Press.
- Michael C. Howard (2014). *Transnationalism in Ancient and Medieval Societies: The Role of Cross-Border Trade and Travel*. McFarland.
- Evans, Hutton, K. Eng (2000). *Where China meets Southeast Asia: Social and Cultural Change in the Border Regions*. Institute of Southeast Asian Studies.
- Sardesai (2018). *Vietnam Past and Present, University of California, Los Angeles* (Fourth Edition), Routledge Press.
- Lock, Linebarger (2018). *Chinese Buddhist Texts: An Introductory Reader Hardcover*, Routledge Publishing.
- Chapuis (2000). *The Last Emperors of Vietnam: From Tu Duc to Bao Dai*. Connecticut: Greenwood Publishing Group.
- Lung (2011). *Interpreters in Early Imperial China*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- M. Friend, A. Thayer (2018). *How China Sees the World: Han-Centrism and the Balance of Power in International Politics*. Nebraska: University of Nebraska Press.
- Forbes, Henley (2011). *Vietnam Past and Present: The North*. Cognoscenti Books.
- Woodside (1988). *Vietnam and the Chinese Model: A Comparative Study of Vietnamese and Chinese Government in the First Half of the Nineteenth Century*. Council on East Asian Studies. Boston: Harvard University Press.
- G. Owen (2005). *The Emergence of Modern Southeast Asia: A New History*. Honolulu: University of Hawaii Press.

- T. Nguyen (2007). *Buddhist Monastic Education and Regional Revival Movements in Early Twentieth Century Vietnam*. Madison: University of Wisconsin Madison.
- Frédéric (1977). *Encyclopaedia of Asian Civilizations*. Volume 10. Villecresnes: Louis Frederic Publisher.
- Cohen (2000). *East Asia at the Center: Four Thousand Years of Engagement with the World*. New York: Columbia University Press.
- C. Elliott, N. Stearns (2009). *Emperor Qianlong: Son of Heaven, Man of the World*. London: Pearson Publisher.
- Watson, Burton (1993). *Records of the Grand Historian by Sima Qian: Han Dynasty*. New York: Columbia University Press.
- Lee (2016). *China's Hegemony: Four Hundred Years of East Asian Domination*. New York: Columbia University Press.
- D. Spence, E. Wills (1979). *From Ming to Ch'ing: Conquest, Region, and Continuity in Seventeenth-century China*, Connecticut: Yale University Press.
- K. Ng (1983). *Trade and Society, the Amoy Network on the China Coast, 1683-1735*. Singapore: National University of Singapore Press.
- T. Pham (2015). *History of Vietnam: The Origin of Vietnamese People*. Vietnam Tomorrow Foundation Publishing.
- A. Karnow (1983). *Vietnam: A History*. Ja Kubu Publisher.
- Chapuis (1995). *A History of Vietnam: From Hong Bang to Tu Duc*. Greenwood Press.
- E. Wills (2011). *Past and Present in China's Foreign Policy: From "tribute System" to "peaceful Rise"*. Merwin Asia Publisher.
- L. Jamieson (1995). *Understanding Vietnam*. Berkeley: University of California Press.
- Womack (2006). *China and Vietnam: the politics of asymmetry*. Cambridge University Press.
- A. Anderson (2013). *Distinguishing Between China and Vietnam: Three Relational Equilibriums in Sino-Vietnamese Relations*. Journal of East Asian Studies. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bellwood (1996). *Indo-Pacific prehistory: the Chiang Mai papers*. Volume 2. Canberra: Indo-Pacific Prehistory Association of Australian National University.
- De Francis, John (1977). *Colonialism and language policy in Viet Nam*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

MALEZYA-VİETNAM İLİŞKİLERİ

*Mehmet ÖZAY**

GİRİŞ

Güneydoğu Asya'da, Malezya Federasyonu ve Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, 20. yüzyıl ikinci yarısında bölgede egemen olan siyasal yapıların etkisi kadar, iki ülkenin ulus-devlet yapılaşmalarının gelişiminden de etkilenmektedir. Bu anlamda, biri Malay dünyasında, diğeri Hint-Çin'inde yer alan bölgenin bu iki önemli ülkesi, farklılıklarının yanı sıra, özellikle ekonomik kalkınma ve bölgesel güvenlik gibi alanlarda benzer gelişmelere konu olmaktadır.

Malezya ve Vietnam, insan kaynağı, din, dil ve kültür hususlarında birbirinden neredeyse tam anlamıyla ayrışan iki farklı hüviyete sahiptir. Nüfusunun kahir ekseriyeti Müslüman olan ve sembolik de olsa eyaletlerde ve federal düzeyde, kurumsal bir yapı olan sultanlıkların varlığı ve bunun bir göstergesi olarak monarşik parlamenter sistemin egemen olduğu Malezya'ya karşılık Vietnam, tek parti yönetimine sahip, komünizm rejimi ile yönetilmektedir.

Malezya, 31 Ağustos 1957 tarihinde İngiliz sömürgeciliğinden, Vietnam ise 2 Eylül 1945 tarihinde, Japon sömürgeciliğinden bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, farklı ulus-devletleşme süreçleri tecrübesine sahiptirler. Vietnam, II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgeyi yeniden sömürgeleştirme iddiasındaki Fransa'nın ve ardından ABD'nin işgaline konu olan ve 1945-1975 yılları arasında kapsayan savaşlara ve 1979 yılı başlarında kısa süreli de olsa, Çin'le yaşanan çatışmalara konu olmuştur (Rumbaut 2007: 653-654; Prasirtsuk 2013: 72). Modern dönemde kendine özgü sosyalizmi ile dikkat çeken ve bu anlamda, yanı başındaki komşusu Çin'den ayrışan Vietnam, Soğuk Savaş dönemindeki istikrarsızlık yıllarının

* Doç. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID 0000-0002-2719-1543; <https://scholar.google.com.tr/schhp?hl=en>

ardından, bölgesel bir birlik olarak ortaya çıkan Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne (*Association of Southeast Asian Nations-ASEAN*) üye olmasıyla, yeni bir siyasal ve ekonomik yapılaşma evrenine girmiştir.

Bu süreçte, 1957 yılında kurulan Malaya Federasyonu, 1963'te Singapur ile Kalimantan Adası'nda Sabah ve Sarawak bölgelerinin katılımıyla coğrafi ve demografik sınırlarını genişleterek Malezya Federasyonu adını almıştır.¹ Eski sömürgecisi İngiltere'nin ve dönemin uluslararası gücü ABD'nin de onayıyla gerçekleşen bu genişleme sayesinde Malezya, Güney Çin Denizi'nin iki yanında Vietnam'la sınır teşkil etmektedir. Bu yeni sınırlar dolayısıyla Malezya, ülkenin ana yerleşim sahası olan Malaya Yarımadası'nın doğusunda olduğu gibi, Kalimantan Adası'nda Sabah Eyaleti kıta sahanlığı dolayısıyla da Vietnam'la sınırı bulunmaktadır.

Malezya özelinde gerçekleşen söz konusu bu teritoryal genişleme, ilerleyen yıllarda Güney Çin Denizi'nde Vietnam ile benzer kıta sahanlığı üzerinde hak iddiasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, örneğin Vietnam'ın Çin'le yaşadığı sıcak çatışma ve gerilimlerin aksine, Vietnam-Malezya arasında bugüne kadar bir çatışmanın ortaya çıkmaması var olan anlaşmazlığın, adına 'ASEAN Yaklaşımı' (*ASEAN Way*) denilen ve temelde bölgenin tarihsel ve geleneksel birikimlerinden beslenerek bugüne uyarlanmış olan konsensus olgusuna dayandırılmaktadır² (Karim 2013: 5, 21).

II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1989'a kadar süren Soğuk Savaş yılları, bu iki ülke için farklı süreçlerde işlerken, temelde bağımsızlığın korunması ve ulus-devlet oluşumunun sağlanmasına yönelik politikaların uygulamaya geçirildiği yıllar olarak anılmaktadır. Öte yandan, söz konusu bu yıllar ekonomik kalkınma açısından da başlangıç dönemleri olarak dikkat çekmektedir. Bu sömürge sonrası dönem ve yeni ulus-devlet yapılaşması, halkının çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve tarihsel olarak Malaya topraklarındaki Müslüman devletlerin mirasçısı kabul edilebilen Malezya ile yine tarihsel olarak Budizm'in hâkim olduğu ve güçlü bir *Viet Nam*'lilik kimliğinin hâkim olduğu Vietnam, birbirinden uzaklaşmak yerine yaklaştıran süreçlere konu olmuştur.

¹ Bu gelişmeden iki yıl sonra, yani 1965'te Singapur kendi bağımsızlığını ilân etmiştir.

² Benzer süreçlerin Vietnam-Tayland, Malezya-Tayland, Malezya-Singapur arasında da yaşanması söz konusu ASEAN Yaklaşımı'nın bir ürünü kabul edilmelidir (Karim 2013: 10, 11).

Bu çerçevede, Malezya ve Vietnam ilişkileri, Güneydoğu Asya'da bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği çerçevesinde ele alınmayı hak etmektedir. Günümüzde, ASEAN üyesi olan bu iki ülkenin birbirine deniz sınırlarıyla bağlanması, kalkınmacı modernleşme çabaları, ortak güvenlik ve tehdit algıları gibi konularda birbirlerine yakınlık gösterirken, bu durum söz konusu bu alanlarda ilişkilerin geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Malezya'nın uzun İngiliz sömürgecilik sürecinin doğrudan bir yansıması olarak liberal ekonomiye bağlılığı, komünist bir rejimin hâkim olduğu Vietnam'ın 1980'lerin sonlarından itibaren benzer bir ekonomiye geçişi hiç kuşku yok ki iki ülkeyi siyasi açıdan değil, ancak ekonomik ilişkiler noktasında birleştiren bir öge olmuştur. Bu süreçte, ASEAN'ın kurulduğu 1967 yılındaki ilkeleri arasında siyasi birlik ilkesinin olmamasının da bir faktör olarak dikkate alınması gerekmektedir (Tarling 2005: 161).

32 milyonu aşkın nüfusa sahip Malezya'nın yaklaşık %60'ını Malay Müslümanlar oluştururken, geri kalan %40'luk bölümü başta Çin ve Hindistan kökenliler olmak üzere azınlık gruplar oluşturmaktadır. Söz konusu bu demografik yapıda, özellikle Çinlilerin neredeyse tüm bölgeye yayılan ticari ilişkileri hiç kuşku yok ki Malezya-Vietnam ilişkileri açısından da önem taşımaktadır. Öte yandan, 97 milyonu aşan nüfusuyla Vietnam'da halkın yaklaşık yüzde 85'i, Viet'lilerden oluşmaktadır. Nüfusun geri kalanı ise Khmer, Tay, Mong gibi azınlık gruplardan teşekkül etmektedir.³

Malezya'nın ekonomik kalkınmada önemli adımlar atmasına rağmen, gerek iç politikadaki gerekse uluslararası gelişmeler nedeniyle, 2020 yılında gelişmiş ülke düzeyi hedefine ulaşması söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte, son dönemde özellikle Kovid-19'un tüm ülkeler gibi Malezya ekonomisinde yol açtığı durgunluk ve gerilemeye rağmen, Malezya'nın bu hedefini gerçekleştirme konusunda kararlılığı sürmektedir. Bu durum, başta ASEAN ülkeleri olmak üzere bölge Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerle, hem ikili hem de ASEAN özelinde ilişkilerin geliştirilmesinde aktif ve yapıcı bir etkisi bulunmaktadır.

ASEAN bölgesi ile Çin arasında Hint-Çin'inde bir tampon bölge olan Vietnam, bu anlamda jeo-stratejik öneme sahiptir. Vietnam, 1989 yılında Komünist Bloğun çöküşüyle birlikte, kendine bölgede ve uluslararası

³ <https://www.worldometers.info/world-population/malaysia-population/>;
<https://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population>

arenada yeni bir yön tayin etme başarısını göstermiştir. Bu noktada, ASEAN'ın kurucu ülkelerinden olan Malezya, birliğin “iç işlerine karışmama” maddesi ve siyasi birlikten öte, ekonomik yakınlaşmaya önem veren yapısı nedeniyle, Vietnam'la yakınlaşma konusunda proaktif bir siyaset izlemiştir. Bu çerçevede, 1973 yılında başlayan iki ülke ilişkilerinin 2015 yılında stratejik ortaklığa evrilmesi, aradan geçen süre zarfında ikili ilişkilerin geldiği boyutu göstermesi bakımından kayda değer bir gelişmedir.⁴

Bugün iki ülke, ASEAN'ın yanı sıra, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic Cooperation-APEC*), Asya-Avrupa Buluşmaları (*Asia-Europe Meeting-ASEM*), Bağlantısızlar Hareketi (*Non-Aligned Movement-NAM*), Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization-WTO*) ve Birleşmiş Milletler (*United Nations-UN*) gibi uluslararası yapılar içerisinde bir araya gelmektedir. Vietnam, 2020 yılı içerisinde ASEAN dönem başkanlığını yürütürken, Malezya'nın 2020'nin sonlarında APEC'e ev sahipliği yapacak olması, iki ülkeyi içinde bulunduğumuz dönemde daha da yakınlaştırmaktadır. Öte yandan, Vietnam'ın 2021 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi olması, iki ülke ilişkilerinin uluslararası boyutta da devam edeceği anlamı taşımaktadır.

Vietnam halkı, tarihsel olarak güçlü bir milli bağlılık taşıyan halk olarak bilinirken, bunu hiç kuşku yok ki sınırlarını, tarihsel düşmanı olarak adlandırılabilir olan Çin'e karşı korumada sergilenen süreçte aramak gerekir (Tarling 1998: 76). Öte yandan, 20. yüzyıl ideolojileri çerçevesinde bir ulus-devlet olarak milliyetçi ögenin öne çıktığı bir ülke olarak tanınmaktadır. Vietnam, bu çerçevede Çin'le olan tarihsel anlaşmazlığın, 20. yüzyıla devrettiği mirasa karşı ulusal sınırlarını koruma anlamında, Soğuk Savaş Dönemi'nde daha çok Rusya'yla ilişkilerini geliştirmek suretiyle, yanı başındaki bu dev ülkeye karşı durabilmiştir.

Soğuk Savaş'ın ardından, bir başka deyişle 1989 sonrasında ise gerek ulusal barışın ve bütünlüğün devamı gerekse Güneydoğu Asya topraklarında ASEAN çatısı altında oluşmakta olan yeni güvenlik ve ekonomik işbirliğinin dışında kalmama yönünde adımlar atmıştır. Vietnam'ın stratejik bir siyasi karar olarak ASEAN'la yakınlaşmasında ve nihayetinde üyeliğinde diğer

⁴ “Dr. M to visit Vietnam to boost bilateral ties, trade” Sunday, 25 August 2019, malaymail.com; “Vietnam Malaysia enhance friendly relations”, Tuesday, 27 August 2019, vovword.vn.

faktörlerin yanı sıra, 1970'lerden itibaren Çin'le yaşanan Güney Çin Denizi anlaşmazlığı da kayda değer bir yer tutmaktadır. Bu anlamda, 1988 yılında düşük düzeyli de olsa iki ülke arasında yaşanan çatışma ve benzeri gelişmelerin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür (Shoji 2012: 3, 4).

Vietnam Komünist Partisi (*Communist Party of Viet Nam-CPV*) liderliğinde tek parti rejimiyle yönetilen Vietnam, özellikle 1986 yılından sonra plânlı ekonomiden, piyasa ekonomisine geçme kararının ardından, her ne kadar çoğulcu demokratik yönetime geçilmese de 1992 yılında parti ile devlet arasında ayırım yapılarak rejimde bir tür siyasi reform gerçekleştirilmiştir (Tarling 2004: 210; Fforde 2005: 243). Vietnam'ın sosyalizmle yönetilmesi ve ekonomide güçlü devletçiliğin varlığı, kalkınmacı modernleşmede sergilediği başarı ile karşılaştırıldığında, "Vietnam Paradoksu" kavramıyla tanımlanmasına neden olmuştur (Fforde 2005: 240).

Böylesi bir tanımlamada, küresel kapitalizmin liberal-ekonomi ve demokrasi ile doğrudan ilişkisinin Vietnam özelinde gerçekleşmemiş olmasının rolü bulunmaktadır. Piyasa ekonomisine geçişle birlikte, son otuz yıl içerisinde önemli bir ekonomik kalkınma hamlesi görülmüştür. Bu çerçevede, fakir bir ülke görünümündeki ülke, aradan geçen süre zarfında ekonomisi gelişme gösterirken bu durum, Vietnam'ın aynı zamanda bölgesel ve çeşitli küresel güçlerle ticari ve ekonomik ilişkilerinin artması anlamı taşımaktadır.⁵

İkili İlişkiler

İki ülke arasında resmî olarak ikili işbirliği, 30 Mart 1973 tarihinde başlamış ve aradan geçen yaklaşık yarım yüzyıla varan süre zarfında, önemli mesafeler katedilmiştir. Malezya-Vietnam ilişkilerinde, 1990'lı yılların başı bir anlamda dönüm noktası olarak değerlendirilmeyi hak edecek gelişmelere konu olmuştur. Bu süreçte, yukarıda dikkat çekildiği üzere Sovyet Bloğu'nun çöküşü, Vietnam'ın uluslararası ilişkilerde kendine yeni bir yol arayışı içinde bulması, kayda değer gelişmelerdir. Vietnam yönetiminin, yeni anayasasında belirtildiği üzere, "siyasi fark gözetmeksizin tüm ülkelerle

⁵ <https://www.worldbank.org/en/country/vietnam>; 2019 *Viet Nam National Defence, Socialist Republic of Viet Nam, Ministry of National Defence, National Political Publishing House, Ha Noi, s. 12-13.*

barış ve dostluk çerçevesinde ilişki kurma yönünde bir irade geliştirmesi” hiç kuşku yok ki ASEAN ile ilişkilerde belirleyici olmuştur (Tung 1993: 86).

Malezya’da, dönemin başbakanı Dr. Mahathir Muhammed’in Vietnam ziyaretinin, iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkısına kuşku bulunmamaktadır. Benzer şekilde, 1991-92 yıllarında Vietnam başbakanı Vo Van Kiet’in, bir yıldan daha az bir sürede diğer ülkeler gibi Malezya’yı da iki kez ziyaret etmesi, bu dönemin kayda değer bir özelliği olarak dikkat çekmektedir (Tuan 1993: 281). Bu durum, bir yandan siyasal sistemleri birbirinden farklı iki ülkeyi yakınlaştırma kadar, aynı zamanda başta Müslüman Malay toplumunu ve genel itibarıyla Malezya toplumunu Vietnam toplumuna açma yolunda en azından sürecin başlamasına yol açmıştır.

Bugün gelinen noktada ikili ilişkiler, 2015 yılında stratejik ortaklık düzeyine çıkartılmasıyla yeni ve farklı bir aşamaya geçmiştir. Aradan geçen süre zarfında, tarafların iyi niyet beyanları kadar, bu konuda somut adımlar atılması konusunda ilgili birimlerin eylem plâni üzerinde çalışmalar yapmaları olumlu olarak adlandırılmaktadır⁶ (Parameswaran: 2019).

Bu çerçevede son dönemdeki ilişkileri kısaca ele almakta fayda vardır. 2017 yılında Vietnam Başbakan Yardımcısı Truong Hoa Binh, Malezya’ya yaptığı resmî ziyarete karşılık, Malezya Dışişleri Bakanı da buna mukabil Viet Nam’ı ziyaret etmiş ve 5. Hükümetlerarası Ekonomik, Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Toplantısı’na başkanlık yapmıştır.⁷

Malezya’da yaşanan iktidar değişikliğinin ardından yeni hükümet, Vietnam ile ilişkileri ilerletme niyetinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada, 2018 yılı itibarıyla stratejik ortaklık ilişkisi, alınan kararlar doğrultusunda olumlu bir seyir takip etmiştir.⁸ Malezya’da 9 Mayıs 2018 tarihinde yapılan genel seçimlerin ardından iktidara gelen, Umut Koalisyonu Hükümeti başbakan yardımcısı Wan Azizah İsmail, aynı yıl içerisinde Eylül ve Ekim aylarında Vietnam’a iki resmî ziyaret gerçekleştirmiştir.⁹

⁶ “Vietnam-Malaysia Joint Statement on Strategic Partnership”, 08.18.2020; “Vietnam and Malaysia boost strategic partnership”, 27.08.2019, *Nhân Dân*.

⁷ *Diplomatic Blue Outlook 2017*. (2018). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, National Political Publishing House Ha Noi, s. 28.

⁸ *Diplomatic Bluebook 2018*. (2019). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, Ha Noi, Outlook 2018, s. 28.

⁹ *Diplomatic Bluebook 2018*, (2019). A.g.e., s. 28.

Başbakan Dr. Mahathir Muhammed, Vietnam başbakanı Nguyen Wuan Phuc'un konuğu olarak, 26-28 Ağustos 2019 tarihleri arasında bu ülkeye yaptığı resmî ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilere verilen önem bir kez daha ortaya konulmuştur.¹⁰ Bu ziyaret vesilesiyle ikili ilişkiler ile bölgesel sorunlar ele alınırken, iki ülke arasında ticaret hacminin 2025 yılında, 25 milyon dolara çıkartılması, denizcilik yasalarının uygulanması ve arama kurtarma faaliyetleri konusunda işbirliği anlaşmasına imza atılmış ve parlamentolar arası dostluk grubu kurulması gündeme gelmiştir. 2015 yılında başlayan stratejik işbirliğinin önemine ve aradan geçen kısa süredeki istikrarlı yapılaşmaya vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte, özellikle Güney Çin Denizi, korsanlık, kaçakçılık ve düzensiz göç gibi bölge denizlerinde ortaya çıkan sorunlarla mücadelede savunma işbirliği konusunda 'üst düzey bir komitenin' oluşturulması konusunda görüş birliği sağlanmıştır.¹¹

İki ülke arasında, 2018 yılındaki karşılıklı ticaret hacmi 13,3 milyon dolar olurken, bunun 8,48 milyon doları, Malezya'nın Vietnam'a ihracatı olarak gerçekleşmiş; Vietnam'ın ihracat rakamı ise, 4,77 milyon dolar olmuştur. Bu oranla Malezya, Vietnam'ın 11. ticaret ortağı olurken, Vietnam da Malezya'nın, 13. ticaret ortağı konumundadır. Vietnam'ın ASEAN ülkeleri ile yaptığı ticari işbirliğinde Singapur, Tayland ve Endonezya'nın ardından Malezya dördüncü sırada gelmektedir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin özellikle, elektrik-elektronik, petrol ürünleri, palmiye yağı, helâl sanayi, tekstil gibi alanlarda ticari faaliyete ağırlık verilerek işbirliğinin artırılması ve bunun karşılığı olarak ticaret hacminin 2020 yılında 15 milyon dolara çıkartılması kararlaştırılmıştır.¹² Bununla birlikte, 2020 yılı başından itibaren baş gösteren Kovid-19 salgını nedeniyle bu hedefe ulaşılması mümkün görünmemektedir.

¹⁰ "Vietnam and Malaysia boost strategic partnership", 27.08.2019, *Nhân Dân*, *en. nhandan.org.vn*; Ismayatim, Wan Faizal. (2019). "PM's official visit to boost M'sia-Vietnam Trade", 25 August, *nst.com.my*.

¹¹ "Vietnam Malaysia enhance friendly relations", Tuesday, August 27, 2019; <https://www.kln.gov.my/web/guest/-/press-release-joint-statement-between-malaysia-and-viet-nam-in-conjunction-with-the-official-visit-of-h-e-tun-dr-mahathir-mohamad-prime-minister-of-mal>

¹² "Dr. M to visit Vietnam to boost bilateral ties, trade", 25 August 2019, *malaymail.com*; <https://www.kln.gov.my/web/guest/-/press-release-joint-statement-between-malaysia-and-viet-nam-in-conjunction-with-the-official-visit-of-h-e-tun-dr-mahathir-mohamad-prime-minister-of-mal>.

İki ülke arasında ekonomi ve yatırım alanındaki ilişkilerde, 1992 yılında imzalanan, ‘Ortak Tanımlanmış Alan Anlaşması’ (*Joint Defined Area Agreement*) ile ortak petrol ve gaz arama ve üretim süreçleri oldukça büyük önem taşımaktadır (Karim 2013: 10). Bununla birlikte, 2019 yılında Malezya’nın tek taraflı olarak söz konusu ortak tanımlanmış bölgede başlattığı sondaj çalışmaları, Vietnam tarafında memnuniyetsizliğe neden olmuştur.¹³ İki ülke ilişkilerinde toplum düzeyinde göçmen işçiler ile öğrenci hareketliliği önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede, Vietnam vatandaşı yaklaşık 29 bin kişi, Malezya’da imalat sanayi, inşaat sektörü gibi alanlarda yabancı işçi statüsüyle çalışmakta ve 1.000’i aşkın sayıda öğrenci değişik yükseköğretim kurumlarında öğrenim görmektedir.¹⁴

2019 verilerine göre, Vietnam 6,2 büyüme gösterirken, Malezya 4,4 büyüme gerçekleştirmiştir. Küresel şirketlerin ABD-Çin arasında yaşanan ticaret savaşları nedeniyle özellikle, ASEAN ülkelerine yönelik bir eğilimi doğurmuştur. Söz konusu bu dış yatırım süreçleri, Vietnam’ın istikrarlı ekonomik kalkınmayı devam ettirdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Malezya’da iç politikada yaşanan gelişmelerin ekonomiye verdiği olumsuz etkinin büyüme rakamlarına yansıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, her iki ülkenin mevcut ekonomik veriler ışığında değerlendirildiğinde, gelişmekte olan piyasalar olarak adlandırılan gruptaki yerlerini korudukları görülmektedir.¹⁵

Kalkınmacı Modernleşme Çabaları

İki ülkeyi birbirine yaklaştıran alanlardan biri, benzer kalkınmacı modernleşme süreçlerine konu olmalarıdır. Malezya, bu alanda daha erken dönemde girişimleri ve politikaları ile dikkat çekerken, 1980’lerden itibaren Vietnam’ın da benzer şekilde kalkınmacı modernleşme sürecine eklemlendiği görülmektedir. Bu durum, bölge ülkelerin yönetimlerince uygulanan, “küresel düşünüp, bölgesel hareket etme” olarak formüleleştirilen yaklaşımın bir ürünü kabul edilmelidir (Karim 2013: 10).

¹³ Dang, Vu Hai. (2020). “Malaysia should embrace compliance on its overlapping continental shelf claim”, March 11, *Asia Maritime Transparency Initiative*; Evans, Damon. (2020). “Tensions boil in South China Sea as Petronas drills”, 08.05.2020, *energyvoice*.

¹⁴ “Vietnam Malaysia enhance friendly relations”, Tuesday, August 27, 2019, *vovworld.vn*.

¹⁵ “Asia Report”, *The Straits Times*, (2019). December, s. 14.

Dönemin *Asya Kaplanları* adıyla öne çıkan ülkelerinin izinden giden Vietnam ve Malezya, bu anlamda kalkınma süreçlerinde tıpkı Asya Kaplanları'na benzer süreçlere konu olmuşlardır. Her iki ülkenin hedeflerinin temelde, yeni birer Asya Kaplanı haline gelmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Lohman 2015). II. Dünya Savaşı sonrasında Malezya'dan oldukça farklı bir dönemi tecrübe eden Vietnam'ın, Amerikan Savaşı'nın ardından bölgenin en yoksul ülkelerinden biri olarak çıkması (Rumbaut 2007: 654), hiç kuşku yok ki bu ülkenin, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ASEAN içinde yer almasının ülkenin geleceği için oldukça kritik bir karar olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, Vietnam'ın 1970'lerin sonlarında Sovyetlere yaslanan tek yönlü dış politikasını çeşitlendirme kararı, diğer bazı ülkelerin yanı sıra, Asya Kaplanları olarak bilinen ülkeler arasında yer alan Hong Kong ve Tayvan ile ekonomik, Güney Kore ile siyasi yakınlaşmaya sevk etmiştir (Amer 1993: 237).

Öte yandan, 2000'lerin ortalarından itibaren Çin'in Güney Çin Denizi politikalarına paralel olarak, güvenlik alanında da benzer bir çeşitlilik politikası izleyen Vietnam, Hindistan ve Japonya'nın yanı sıra, ASEAN ile de askerî ilişkilerini yapılandırmaktadır (Michael Green, Kathleen Hicks, Mark Cancian vd. 2016: 105). Bu çerçevede, Vietnam özellikle deniz kuvvetleri kapasitesini artırma eğilimi sergilemesinin bir ifadesi olarak, 2009-2019 yılları arasında askerî bütçesini yüzde 80 oranında artırarak, toplam 5,3 milyon dolarlık bütçe ayırmıştır. Bu süreçte, Rusya ile askerî anlaşmalarının yanı sıra, ABD ile de denizcilik savunma sanayi alanında yakınlaşma eğilimleri sergilemektedir (Dolven; Vaughn 2002: 29).

Deniz Sınırı Olgusu

Malezya ve Vietnam'ı birbirine yakınlaştıran maddi unsurların başında, her iki ülkenin de Güney Çin Denizi'ne komşu olmaları gelmektedir. Deniz sınırına sahip iki ülke, Çin devletinin Güney Çin Denizi'nin yüzde 90'lık bölümü üzerinde egemenlik iddiası nedeniyle benzer şekilde, bu ülke ile teritoryal anlaşmazlık içindedirler. Özellikle Çin'in, söz konusu suyuolları üzerindeki *Spratlys Adaları* konusunda hak iddiasıyla ilgili olarak, 25 Şubat 1992 tarihinde kabul ettiği Denizcilik Yasası¹⁶ ve bu adaların, Tayvan, Bruney ve Filipinler'in yanı sıra, aynı zamanda Malezya ve Vietnam'ın da hak iddiasında bulunmalarıyla iki ülke ilişkileri açısından da dikkat çekici

¹⁶ Laws of the People's Republic of China on the Territorial Sea and The Contiguous Zone.

bir duruma işaret etmektedir (Tuan 1982: 286; Shoji 2012: 3; Michael Green, Kathleen Hicks, Mark Cancian vd. 2016: 95).

Söz konusu suyollarıyla ilgili olarak, taraflar arasında yaşanan anlaşmazlığın barışçıl bir süreçte ele alınmasına olanak tanıyacak şekilde, 2002 yılında Taraflar Arasında Davranış Deklarasyonu (*Declaration on the Conduct of Parties-DOC*) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesini öngörmektedir (Shoji 2012: 3, 5).

Bu çerçevede, 2008 yılında imzalanan İkili Savunma İşbirliği Anlaşması, her iki ülkenin olası güvenlik tehditleri karşısında ortak hareket edebileceğini gösterirken, tarafların son dönemde özellikle güvenlik ve savunma alanında işbirliğine ağırlık verildiği gözlemlenmektedir.¹⁷ Bununla birlikte, söz konusu suyollarında farklı ülkelerin hak iddiaları dikkate alındığında, Malezya ve Vietnam'ın bir sorun olarak teşkil etmemesine rağmen, aralarında potansiyel bir anlaşmazlığın olduğunu da göstermektedir.

Öyle ki, 2020 yılı Ağustos ayı ortalarında Malezya karasularında avlanan Vietnam bandıralı balıkçı teknesine, Malezya sahil güvenlik güçlerinin müdahalesiyle iki balıkçının hayatını kaybetmesi, bölgede benzeri vakaların olabileceğini ortaya koymaktadır.¹⁸ Bu noktada, Vietnamlı balıkçıların Malezya kıta sahanlığını ihlâli konusunun, taraflar arası resmî görüşmelerde gündeme gelmesi ve bu yaşanan hadise, söz konusu suyollarında iki ülke işbirliğinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

İlişkilerde Anahtar Kurum: ASEAN

Malezya ve Vietnam ilişkileri genel itibarıyla ASEAN çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu süreç öncesinde ASEAN'ın kuruluş temellerine dair bazı hususlara değinmekte fayda var. ASEAN, 1967 yılında üç ülke ile yani Malezya, Filipinler ve Tayland tarafından kurulmasında, Güney Çin Denizi ya da bölgenin zengin karbon kaynakları ve sualtı ekonomik değerlerinden ziyade, siyasal bir rejim olarak Komünizm'in Güneydoğu Asya topraklarına nüfuzunu engelleme çabası öne çıkıyordu. Bu noktada, II. Dünya Savaşı sonrasında yeni ulus devletlerinin yakın ilişki içinde olmalarıyla bir yandan, birbirlerine karşı güvenliklerini sağlama ve olası dışarıdan gelebilecek bir

¹⁷ “Vietnam and Malaysia boost strategic partnership”, 27.08.2019, *Nhân Dân*, en.nhandan.org.vn.

¹⁸ “Malaysia coast guard kill Vietnamese fisherman in S. China Sea clash”, *Bangkokpost*, 17 Ağustos 2020.

yapıya karşı ortak hareket etme olgusu kadar, bağımsız ulus-devletlerin ekonomik kalkınmasında ortak bir yol takip etme amacı güdüüyordu.

Bu çerçevede, Vietnam'ın ASEAN gibi bölgesel birlikle işbirliği ve ardından üyeliği konusu, Komünist rejimle idare edilen ve Çin'le sınır teşkil eden bir ülke olması dolayısıyla kayda değer bir gelişmedir. Bu aynı zamanda, bölgenin özellikle güvenlik ve ekonomik işbirliği alanında gelişimi açısından umut vericidir. 'Umut' kelimesini burada bilinçli olarak kullanıldığını ve bunun alt yapısının ASEAN'ın kuruluş temellerinde yer aldığını hatırlatmak gerekir. Öyle ki, bölgesel birliğin ilk safhası olan ve 1961 yılında Malaya Federasyonu, Filipinler ve Tayland'ın katılımıyla kabul edilen Güneydoğu Asya Birliği'nin İngilizce kısaltılması olan ASA (*Association of Southeast Asia*) Sankrit kökenden gelen bir kelime olup, söz konusu bu üç ülkenin resmî dillerinde de "umut" anlamına gelmektedir (Ness 1962: 2).

Yine burada, ASA'nın herhangi bir ülkeyi karşısına almadan ya da hedef haline getirmeden, aksine hem 'tarafsız' hem de 'siyasal olmayan' bir bağlamda ve özellikle de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine aracılık edecek bir yapı olarak düşünüldüğü dikkate alınacak olursa (Ness 1962: 3), Myanmar, Laos ve Kamboçya gibi Komünist ve Sosyalist rejimlerin görüldüğü ülkeler gibi Vietnam'ın da ASEAN'a üyeliğinin doğal bir süreç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Malezya açısından bakıldığında, ASA'nın oluşumuna karşın, bir yandan Endonezya ile 1963-65 yılları arasında yaşanan çatışma ortamı (*confrontation*), öte yandan 1957 yılından itibaren Malaya topraklarında etkin olan ancak, giderek etkisini yitiren Komünist gerilla hareketi sonrasında, ASEAN'ın 1967 yılında kuruluşu ile ekonomik kalkınma ve siyasi işbirliklerine yönelmede önemli bir kurumsal yapıya kavuşmuştur (Alles; Perrodin 2017: 121, 123). Bu noktada, Soğuk Savaş Dönemi'nin belirsizlik ortamının ve bölgesel güvenlik olgusunun bir eseri olarak ortaya çıkan ASEAN, bir yandan dolaylı olarak bağlantısızlık öte yandan, yeni ulus-devletlerin oluşumunun bölgesel temellere de dayandırılması noktasında önem arz etmektedir (Azhar 2013: 4).

Bölgesel işbirliği örgütü olarak kurulan ASEAN, bölge ülkeleri arasında entegrasyonda ilk adım anlamı taşıırken, ABD'nin Vietnam'da sürdürdüğü savaşın, 27 Ocak 1973 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması'yla sona

ermesinin ardından,¹⁹ Vietnam'ın Birlikle arasındaki ilişkilerinin gelişmeye başladığını söylemek mümkündür.

ASEAN'ın kuruluşundan itibaren, aradan geçen süreçte on üye ülkeli birliğe dönüşmesinde ve yeni üyeler arasında Vietnam'ın yer almasında, Malezya'nın kayda değer bir katkısı olduğu ileri sürülebilir. Bu çerçevede, Malezya-Vietnam ilişkileri çeşitli düzeylerde karşılıklı bağımlılığa imkân tanırken, aynı zamanda bunun doğal bir sonucu olarak güvenlik ve kalkınma süreçlerine de olanak sağlamaktadır²⁰ (Tung 1993: 87).

ASEAN'ın kurucuları arasında yer alan Malezya, bölgesel barış ve istikrarı, sahip olduğu çok etnikli çok dinli ulusal yapısının güvenliği için önemsemektedir. Bu amaçla, Güneydoğu Asya bölgesinde tehdit unsuru olabilecek örneğin, Çin gibi bir güce karşı Vietnam'ın bir koruma duvarı özelliği olabileceği düşüncesi, Singapur ve Endonezya ile paylaşılan bir husustur. Bu durum, gerek Malezya gerekse ASEAN tarafından 1970'li yıllardan bu yana dikkatle ele alınmakta ve bölgede oluşacak Çin tehditi veya buna eklenebilecek bir Komünist Vietnam sorunu ile karşılaşmak yerine, ASEAN'ın genişlemeci politikalarıyla uyumlu olacak şekilde, 1980'lerin sonlarından itibaren Vietnam'la ticari ve ardından siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde rol oynamıştır (Tuan 1982: 287).

Bu dönemde, ASEAN bölgesel barış ve istikrarın ortaya konulması için önemli bir yapı ortaya çıkmaya başlarken, bir yandan da Hint-Çin'inde barış sürecine doğrudan katılma arzusu taşıyordu. Ancak dönemin Vietnam yönetimi, ASEAN'ın varlığını tıpkı SEATO gibi ABD'nin bölgedeki uzantısı kabul ederek, bu önerileri geri çevirmiştir. Bununla birlikte, 1975 yılında Saigon'un ele geçirilmesinin ardından, Vietnam ile ASEAN arasında 1976 yılında başlayan ilişkilerde temel hedef, Vietnam'dan bölge ülkelerine rejim ihracının önüne geçilmesiydi. Bu süreçte 1978 yılında, dönemin başbakanı Pham Van Dong, 1976 yılında ASEAN'a üye ülkeler arasında, 'Bali Anlaşması' olarak da bilinen dostluk ve işbirliği anlaşmasını kabul etmeyi önermiş olmasına rağmen, ASEAN ülkeleri Vietnam'ın Sovyetler Birliği ile yakın ilişkisini ileri sürerek, bu yakınlaşmaya olanak tanımamıştır. Bu kararda, Bali Anlaşması'nın 10. Maddesi'ndeki "... siyasi ve ekonomik

¹⁹ Paris Peace Talks and the Release of POWs.

²⁰ 2019 Viet Nam National Defence, Socialist Republic of Viet Nam, Ministry of National Defence, National Political Publishing House, Ha Noi, s. 12.

istikrara tehdit teşkil etmeme...” yaklaşımın etkili olduğu anlaşılmaktadır²¹ (Tuan 1982: 284). Bu süreçte, ASEAN’ın yaptırım gücünü elinde bulundurmak suretiyle, Vietnam’la ilişkileri başlatırken tam üyelik için uygun bir siyasal zeminin oluşması yönünde kararlı olduğunu söylemek gerekiyor.

1970’li yılların ikinci yarısından itibaren Vietnam-ASEAN ilişkilerinin özellikle, Hint-Çin’indeki çatışmalar ve savaşlar gibi bölgesel gelişmelerden ötürü gergin geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte örneğin Singapur, Vietnam’la ticari ilişkileri ilerletme yönünde aktif bir politika takip etmiştir. Vietnam’ın 1989 yılında Kamboçya’dan çıkmasıyla birlikte, ASEAN-Vietnam arasında ortaya çıkan yakınlaşmanın sonucu olarak, 1992 yılında yukarıda da dikkat çekilen Bali Anlaşması’na imza atması ve ASEAN’a gözlemci sıfatıyla katılması, yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir (Tarling 2005: 161; Tuan 1982: 285).

1989 yılında Sovyet Bloğu’nun yaşadığı dağılmanın, bir başka deyişle Soğuk Savaş Dönemi’nin ardından, Hint-Çin’indeki ülkelerin ASEAN’a entegrasyonu ikinci süreci oluşturmuştur. Malezya ve Vietnam ilişkileri de söz konusu bu ikinci entegrasyon sürecinde öne çıkmaya başlamıştır (Tung 1993: 87). Bu noktada, Vietnam yönetiminin klasik Sosyalizm değerlerinden uzaklaşarak, yine devlet kontrolünde olmakla birlikte, üretim süreçleri başta olmak üzere ekonominin çeşitli alanlarında daha etkin bir modele dönüşümü gerçekleştirmiştir (Fforde 2005: 240).

Malezya-Vietnam ilişkilerinin başlangıcında olduğu gibi, sürdürülebilirliğinde de ASEAN önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Özellikle, ASEAN Sözleşmesi’nde yer alan “iç işlerine karışmama” maddesi, bölgesel istikrar ve güven tesisi için temel oluşturduğu gibi her iki ülkeyi, ticaret, yatırım ve ikili işbirlikleri konularında birbirlerine yakınlaştırırken, ulusal politik gelişmeler konusunda tarafsızlık politikası yaşanan hükümet değişiklikleri ve çeşitli siyasi sorunlara karşın işbirliğinin devamlılığını sağlamaktadır²² (Ramcharan 2000: 64-5). Bu durumun, örneğin Malezya açısından bakılacak olursa, dün olduğu gibi bugün de geçerliliğini koruduğu görülmektedir (Noor 2019: 1).

²¹ “Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia Indonesia”, 24 February 1976, asean.org.

²² “Article 2”, (2008). *The ASEAN Charter*, 1st Reprint, Jakarta, s. 6.

Malezya açısından değerlendirildiğinde, dış politikada belirleyici unsurun bölgesel ülkelerle olması, ASEAN'ı ön plâna çıkarmaktadır. Bu nedenle, Malezya'nın tıpkı diğer üye ülkeler gibi Vietnam'la ilişkileri de bu yapı içerisinde değerlendirilmeye imkân tanımaktadır. Birliğin özellikle, ekonomik işbirliği ve kalkınmadaki rolü dikkate alınacak olursa, Vietnam gibi endüstrileşme yönünde önemli adımlar atan bir ülke ile yakın işbirliği, hiç kuşku yok ki güçlü ekonomik potansiyeli gerçekleştirmede vazgeçilmez bir özellik taşımaktadır (Noor 2019: 14).

Vietnam'ın ASEAN'a Üyeliği

Vietnam'ın, 25 Aralık 1978 tarihinde başlayan, Kamboçya ile sürdürdüğü savaştaki ordusunu Cakarta ve Paris'teki barış görüşmeleri çerçevesinde, 1989 yılında bu ülke sınırlarından çekmesinin (Etcheson 2005: 8; Beech 2009), ASEAN'ın hem bölgesel barış süreçlerini daha iyi yönetebilmesi hem de ekonomik kalkınmada işbirliğinin geliştirilmesine önemli katkısı olmuştur. Kamboçya sorununda barışçıl bir sürece girilmesi, ardından 1991 yılında Vietnam Komünist Partisi'nin dönemin küresel gelişmelerine ayak uydurarak yeni bir siyasi bakış açısı geliştirmek suretiyle, siyasi ve ekonomik ilişkilerini çeşitlendirme yönünde aldığı karar, bu ülkeyi ASEAN'a üye komşu ülkelere giderek daha çok yakınlaştırmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak Vietnam, 1995 yılı Temmuz ayında ASEAN'a üye olmuştur (Tuan 1993: 280, 281; Ramcharan 2000: 65).

Bu çerçevede, Vietnam'ın ASEAN'a üyeliği, Malezya-Vietnam ikili ilişkilerinin güçlü bir şekilde yapılandırılması anlamına geliyordu (Le; Nguyen; Bandara 1996: 185). Öyle ki Vietnam'ın ASEAN'a üye olmasında - çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere- Soğuk Savaş Dönemi sonrası, yeni küresel politikada kendine yer bulma, ikili ve bölgesel ilişkilerini çeşitlendirme arayışı olduğu gibi aynı zamanda Çin'in giderek Güney Çin Denizi'nde egemenlik alanını genişletme konusunda, söylemden eyleme geçmesinin de bir faktör olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Öyle ki Çin'in 1995 yılında, *Mischief Kayalıkları*'nı işgali, bölgede hak iddiasında bulunan Filipinler ve Tayvan gibi Vietnam tarafından da eleştirilmişti (Shoji 2012: 4; Michael Green, Kathleen Hicks, Mark Cancian vd. 2016: 74).

Çin'in, Güney Çin Denizi politikasında 1990'ların sonlarından itibaren baş gösteren yaklaşımlarına cevap olarak, 2000 yılında Vietnam'ın başkenti Hanoi'de düzenlenen 17. ASEAN Bölgesel Forum'una (*ASEAN Regional*

Forum-ARF) katılan dönemin ABD Başkan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un, Çin'in yayılmacılığını hedef alan ve uluslararası sularda serbest dolaşıma yaptığı vurguya Vietnam'ın da katılması, bu anlamda önemli bir gelişmedir (Kamiya 2013: 33-34).

Her ne kadar, ASEAN temel itibarıyla siyasi birlik görüntüsü vermekten uzak olsa da Soğuk Savaş'ın hemen ardından Vietnam'ın kendine dost ve müttefik olabilecek ülkeler noktasında ASEAN'a üyeliğinin, Çin karşısında gizli bir güvenlik eksenini oluşumuna işaret etmektedir. Bu çerçevede, 2015 yılında ASEAN Topluluğu (*ASEAN Economic Community-AEC*) adıyla anılan sürecin başlatılması, ekonomik birliğin ötesinde, üye ülkelerin bölgeselcilik çatısı altında güçlerini birleştirmeleri anlamına gelmektedir (Karim 2013: 4, 9).

Vietnam'ın 1990'ların başlarında değişmekte olan bölgesel ve küresel ilişkilerde ne yönde bir gelişme takip edeceği konusu, alternatifler kadar mevcut ilişkiler ağının da gözden geçirilmesi anlamı taşıyordu. Bu çerçevede, tüm tarihsel çelişkilerine rağmen, özellikle Vietnam-Çin ilişkilerinin, Vietnam'ın bölge ülkelerine açılımında engelleyici bir rol oynadığı ortadadır (Tung 193: 89-90). Bununla birlikte, hemen hemen benzer dönemde Çin'in de giderek bölgesel ve küresel ilişkilere açılmasıyla, Çin-ASEAN ilişkilerinin gelişme göstermesinin, Vietnam'ın ASEAN ile ilişkileri geliştirmesinin giderek ideolojik ve rekabetçi temellerden arındırılmasında rol oynadığı ileri sürülebilir.

Çalışmanın ilgili yerlerinde dile getirildiği üzere, Soğuk Savaş sonrası koşullarda ortaya çıkan küresel ve bölgesel güç boşluğu, bazı ülkeler için bir avantaj anlamı taşıırken, bazı ülkeler için yeni gerilimler ve belirsizlikler anlamı taşıyordu. Bu çerçevede, komşusu Çin'le tarihsel olarak sorunlar yaşamış ve sürekli olarak bu ülkenin siyasi baskısını üzerinde hissetmiş olan Vietnam'ın, değişen koşullara rağmen, bu tarihsel-psikolojiden kurtulması söz konusu değildir. Öte yandan, Güneydoğu Asya bölgesinin yeni gelişmekte olan ekonomileri ve bu anlamda, özellikle imalat sanayiinde küresel pazarda rekabet gücüne ulaşma çabaları, bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Bu noktada, Vietnam'ın ortaya koyduğu istikrarlı kalkınma süreçlerinde, büyüme rakamlarında özellikle, imalat sanayi ve buna bağlı olarak doğrudan dış yatırım artışlarının rolü bulunmaktadır (Gunnion 2016: 20, 22).

Bu süreçte, Vietnam'ı Malezya'ya yaklaştıran temel unsur, örneğin birliğin doğal lideri görünümündeki Endonezya'nın aksine, hem siyasal hem ekonomik istikrar konusunda daha lider konumda oluşudur. Ayrıca, Malezya'nın gerek dış politika gerekse ekonomik ilişkiler anlamında dışarıya daha açık yapılanması, Vietnam'la ilişkilerin geliştirilmesine yapıcı rol oynamıştır. Gerek bu durum, gerekse Soğuk Savaş dönemi politikaları çerçevesinde kendini benzer ideolojik sınıfta yer alan Çin, Laos ve Kamboçya gibi ülkelerle sınırlandıran Vietnam için, ASEAN çatısı altında bölge ülkeleri arasında ilişkilerin geliştirilmesinde bir ön şart olan barış, istikrar ve işbirliğini asgari ölçülerde sağladığını söylemek mümkün (Tung 1993: 89).

Vietnam'ın, ASEAN'a üyeliğe sıcak bakması, ekonomik kazanımlar açısından değerlendirilmelidir. Öyle ki iki taraf arasında önemli bir değişim yılı olduğu görülen, 1991 yılında ASEAN üye ülkelerinin gayri safi milli hasıllarının yüksekliği, bölgesel bir ekonomik yapı olarak ASEAN küresel gündeme çekmiştir. Üyeler arasında Malezya'nın, diğer üye ülkeler önünde ilk sırada yer almasını sağlayan, yüzde 8,8'lik büyüme oranıyla yeni endüstrileşmekle olan ülkeler arasına girme çabası (Tuan 1993: 281), bu ülkenin bölgesel güvenlik ve istikrar kadar, ekonomik ortaklık noktasında da Vietnam gibi bir ülkeyle yakınlaşmasına neden olduğunu söylemek mümkün.

Vietnam'ın ASEAN'a üye ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine sebep, uluslararası ilişkilerde yaşanan öngörülemeyen konular kadar, bu dönemde Han-noi rejiminin Moskova ile olan gayet dikkat çekici boyuttaki "bağımlılık ilişkilerine" karşılık, Vietnam'ın benzer ideolojik siyasi temele sahip ülkelerle yürüttüğü tek yönlü ilişkilerini aşma konusunda, özellikle 1990'lı yılların başından itibaren ortaya koyduğu iradedir (Amer 1993: 236).

2017 yılı itibarıyla Vietnam'ın dış ticaretinde, ASEAN, AB, ABD ve Çin'in ardından dördüncü sırada yer almaktadır. Bu durum, Vietnam'ın hem hammadde hem de mamul ürün noktasında dünyanın gelişmiş ülkelerine ihracatta öne çıktığını gösterdiği gibi aynı zamanda içinde Malezya'nın da bulunduğu bölge ülkeleriyle de sağlıklı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır.²³

²³ *Diplomatic Blue Outlook 2017*. (2018), s. 28.

Vietnam ile ASEAN üyesi ülkeler arasında dış ticaret, giderek artma eğilimi gösterirken, benzer bir eğilim Vietnam'a yapılan yatırımlarda da göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, 1992 yılı sonlarına gelindiğinde, ASEAN içinde Malezya, yaklaşık 95 milyon dolarlık yatırımla, 106 milyon dolarlık yatırım yapan Singapur'un ardından ikinci sırada yer alıyordu (Tung 1993: 86). Bu yöndeki göstergelerinden bir diğeri ise 1993 yılında Singapur'un ardından Malezya'nın, Vietnam'la ikinci en büyük ticaret ortağı olmasında ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Singapur 186 milyon dolarla ilk sırada, Malezya ise 163 milyon dolarla ikinci sırada yer almasıydı (Tuan 1993: 281).

Soğuk Savaş Sonrası Bölgesel Barış

Vietnam'ın Komünizm gibi siyasi ideolojiye sahip bir ülke olması, özellikle ekonomik yapılanmada Batı'ya yönelimli ASEAN içinde yer almasının önündeki en önemli engellerden birini oluşturmasına rağmen, 1990'lı yılların ilk yarısından başlayarak birliğe üye olma konusunda Malezya ve Endonezya'nın desteğini almıştır (Tuan 1993: 280). Vietnam'ın bölgesel birliğe üyeliği, 1989 yılında yaşanan Doğu Bloku'nun çöküşünün küresel etkilerinden bağımsız ele alınamaz. Bu gelişmenin, benzer siyasi ideolojik yapılaşmanın görüldüğü ülkeler gibi Vietnam üzerinde de moral ve maddi baskılar oluşturduğunu düşünmek mümkündür. Bu süreçte, siyasi varlığını meşru zeminde devam ettirmenin yollarından biri olarak, dönemin liberal-ekonomi politikalarına adaptasyon ve bu yönde benzer süreçlere konu olan ülkelerle işbirliği, kaçınılmaz olarak bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır. Vietnam'ın ASEAN ile önce ekonomik ve ardından siyasi ilişkilerini bu çerçevede yapılandığı görülmektedir.

Bu noktada, Vietnam yönetiminin 1986 yılından itibaren renovasyon (*doi moi*) adı verilen ekonomik kalkınma programı çerçevesinde liberalleşme süreci, ülkenin kalkınmasında önemli bir etki yapmıştır. Gerçekleştirilen reform çalışmalarıyla yüksek ekonomik büyüme oranlarına ulaşılırken, dış ticaret hacmi de artış göstermiştir (Le; Nguyen; Bandara 1996: 185; (Tarling 2004: 210).

Bu gelişme, bir yandan Vietnam'ın çevre ülkeleri başta olmak üzere dünyaya açılıma konu olurken, aynı zamanda ve belki de bundan daha da öte, Güneydoğu Asya Birliği'nin şekillenmesinde yapıcı bir rol oynadığı ortadadır. Bu noktada, Vietnam ve dönemin ASEAN üyeleri arasında bölgesel barış ve kalkınma gibi ortak çıkarlar noktasında benzeşme, Vietnam'ın ASEAN'a üyeliğini kolaylaştıran bir faktör olmuştur (Tung 1993: 85).

Komünizmin küresel olarak gerilemesi ve iddialarından bir anlamda vazgeçmesiyle Vietnam'ın Hint-Çin'inde teritoryal olarak anlaşmazlık yaşadığı ve sıcak karşılaşmaya konu olan Kamboçya'dan 1989 yılı Eylül ayında çıkması arasında, doğrudan bir ilişki olduğu düşünülebilir. Dönemin ASEAN üye ülkelerinin de bölgesel barış için bu savaşın sona erdirilmesi konusuna verdikleri önem, bu süreçte yerini giderek artan bir işbirliğine bırakması tesadüfi değildir (Tuan 1993: 280; Tung 1993: 85).

Güney Çin Denizi Ortaklığı

Malezya ve Vietnam'ı uluslararası gelişmeler noktasında birbirine yaklaştıran konulardan biri Güney Çin Denizi sorunudur. Her ne kadar, Çin'in özellikle devlet başkanı Şi Cinqing'in başkanlık koltuğuna oturduğu 2013 yılından başlayarak, Güney Çin Denizi'nde hak iddiasını agresif bir şekilde gündeme taşımışsa da söz konusu egemenlik sorunu, II. Dünya Savaşı sonrasında ulusal sınırlar sorunu olarak var olmuştur. Bu çerçevede, Spratly ve Paracel Adaları sorununda Vietnam ve Malezya, Çin'in egemenlik iddiaları karşısında aynı safta yer almışlardır (Amer 1993: 237). Bu gelişme karşısında her iki ülke, farklı siyasi tepkiler vermiş olsa da gerek ASEAN içindeki tartışmalarda gerekse olası uluslararası görüşmelerde, bu iki ülkeyi benzer bir politik çizgide birleştirecek bir olgu olarak ortada durmaktadır.

Gözlemcilerin dikkat çektiği üzere, Malezya Çin'in provakatif çıkışları karşısında temkinli bir politika izlerken, Vietnam tam tersine Çin'in somut girişimleri karşısında tepkisini siyasi söylem ve askerî faaliyet ile gündeme taşımaktadır. Bununla birlikte, Malezya'nın çoklu politika takip ettiğini ve bunlar arasında bir yandan ABD ile güvenlik ilişkilerini geliştirirken, öte yandan da kendi askerî savunma kabiliyetini ilerletmeye yönelik adımları dikkat çekmektedir. (Parameswaran 2016: 376) Bu noktada, eski başkan Barack Obama'nın, 2014 yılında Malezya'ya yaptığı ziyaret, bu ülkenin Asya-Pasifik'teki önemine işaret ederken (Sullivan 2014: 3), Obama'nın 2016 yılında Vietnam'a yaptığı ziyaret, bölgede ABD'nin öncelikleri arasında Vietnam'ın da girmekte olduğunu ortaya koyuyordu.²⁴ Dönemin ABD hükümetinin, Asya-Pasifik politikaları çerçevesinde bu iki ülkeyi neredeyse eşit düzeyde dikkate aldığını söylemek mümkündür. Bu durum, aynı zamanda ABD öncülüğünde Asya-Pasifik'te, Trans Pasifik İşbirliği

²⁴ Thayer, Carl. (2016). "Obama's Visit to Vietnam: A Turning Point?"

Anlaşması (*Trans Pacific Partnership Agreement*-TPPA) olarak bilinen ticaret işbirliği anlaşmasında, Malezya ve Vietnam'a yer vermesinde de ortaya çıkıyordu.

Özellikle başkan Barack Obama döneminde tanık olduğu üzere, ABD-Vietnam yakınlaşması bir yönüyle Güney Çin Denizi ve hatta Mekong Havzası'nı etkileyebilecek baraj projesi gibi ulusal güvenlik stratejilerini de içinde barındırıyordu. (Prasirtsuk 2013: 70, 72) Buradan hareketle, Malezya-Vietnam ikilisinin dolaylı da olsa, Çin'e karşı ABD ortaklığında gündeme gelen yeni bir güvenlik politikası uyguladıklarını söylemek mümkündür.

ABD gibi bir dış güç ile güvenlik eksenli geliştirilen ilişkiler kadar, ASEAN içerisinde 2025 vizyonu başlığını belirleyen siyasi ve güvenlik birliği olgusu, açıkçası bölgesel barış ve güvenliğin merkezî önemini ortaya koymaktadır.²⁵

Güney Çin Denizi teritoryal haklar meselesinde Malezya ve Vietnam, 1992 yılında BM tarafından kabul edilen, 'Birleşmiş Milletler Deniz Yasası Sözleşmesi' (*United Nations Convention on the Law of the Sea-UNCLOS*)²⁶ olarak bilinen anlaşmaya taraf olmaları ve bu anlaşma üzerinden Çin'e karşı haklarını uluslararası düzeyde koruma konusunda aynı tarafta yer almaktadırlar.

Bu süreç, hiç kuşku yok ki bir yandan bölgedeki komşu ülkeleri Birlik çatısı altında daha güçlü bir şekilde birbirlerine bağlarken, aynı zamanda temel hedefi ekonomik kalkınma, bölgesel barışı tesis gibi politikalarıyla öne çıkan ASEAN'ın Komünist rejim yönetimindeki Vietnam gibi bir ülke ile çatışma riskini en aza indirmiştir. Öte yandan, Komünist rejimin hâkim olduğu Çin gibi Vietnam'ın da süreçte ekonomik üretim araçları noktasında liberal-ekonomiden bazı değişimler göstermekle birlikte, uluslararası ticari ve yatırım ilişkilerinde liberal ekonominin temel bağlamlarına adaptasyon göstermesi, bu ülkeyi Birliğin diğer üye ülkeleriyle de ekonomik kalkınmada benzer hedefler gütmesine neden olmuştur.

Güney Çin Denizi'nde egemenlik hakları konusunda Malezya, bölgenin askerî yapılanmadan arındırılması yönünde politika belirlemiştir. Bu politikayı geliştirmesinin sebebi, dünyanın ikinci büyük ekonomi gücü olarak önemli bir askerî yapılanma içindeki Çin karşısında, belirleyici bir rol

²⁵ ASEAN Community Vision 2025, s. 14.

²⁶ https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

oynanamayacağı konusundaki realist tutumu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Çin'in bölge suları hakkında artan egemenlik söylemi ve fiili olarak bu sulardaki varlığı karşısında Malezya'nın deniz kuvvetlerini ve teknolojisini geliştirme yönünde attığı adımlar (Noor 2019: 16), hak iddiasındaki diğer ASEAN ülkeleri kadar Vietnam'la da ortak payda da bulunduğu göstermektedir.

SONUÇ

Güneydoğu Asya bölgesinde birbirine deniz kıta sahanlığı üzerinden komşu olan Malezya Federasyonu ve Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, farklı toplumsal ve siyasal yapılarıyla dikkat çekmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlık ve ulus-devletleşme sürecinde, Vietnam'ın Fransa ve ABD ile uzun erimli savaş dönemine karşılık Malezya, İngiliz sömürgeciliğinden barışçıl bir şekilde ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır.

İdeolojik farklılaşmalara rağmen, iki ülkenin birbirine yakınlaşmasında 1963 yılında, o dönemki adıyla Malaya Federasyonu'na, Singapur ile Kalimantan Adası'ndaki Sabah ve Sarawak bölgelerinin katılımıyla, Malezya Federasyonu'nun oluşturulması üzerine Malaya Yarımadası ve Kalimantan Adası'nın kıta sahanlığı üzerinden Güney Çin Denizi'nde Vietnam ile sınır teşkil etmiştir. Bu durum, bir yandan tıpkı bölgedeki diğer ülkelerle olduğu gibi bu iki ülke arasında da teritoryal haklar meselesini ortaya çıkarsa da bölgede giderek ekonomik yapılaşmasıyla öne çıkan Çin karşısında ortak bir alanı paylaşmalarıyla yakınlaşmaları söz konusu olmuştur.

Malezya'nın ASEAN'nın kurucu ülkelerinden biri olarak, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1989'dan itibaren Vietnam'ın birliğe üye olması konusundaki katkısı, kayda değerdir. Bu süreç, Vietnam'ın da giderek ekonomik ve askerî gücü ile ortaya çıkan ve tarihsel olarak anlaşmazlıklar yaşadığı Çin karşısında yeni bir ekonomik ve güvenlik şemsiyesini ASEAN bağlamında kazandığını ortaya koymaktadır.

Bu anlamda, Vietnam'ın görece geç bir dönemde de olsa ASEAN'a üyeliğinin gerçekleşmesi, bölgesel entegrasyon açısından oldukça önemli bir başarı kabul edilmelidir. Vietnam başbakanı Vo Van Kiet'in, 1991 yılında bölge ülkelerine yaptığı ziyarette dile getirdiği üzere entegrasyon süreci, bazı farklı nedenlerle de olsa, hem Vietnam hem ASEAN ülkeleri için önem arz etmektedir. Vietnam, siyasi olarak benzer bir ideolojik platformda olmakla

birlikte, bazı araştırmacıların düşüncesinin aksine, son bin yıllık tarihsel geçmişte hiçbir zaman Çin'in egemenliğini kabul etmemesiyle, milliyetçiliğin güçlü olduğu bir toplum olarak ASEAN içerisinde kendine yeni bir güvenlik şemsiyesi sağlayabilecek önemdedir. ASEAN içerisinde ise Vietnam'ın üyeliğine sıcak bakan özellikle, Malezya ve Endonezya, hem tarihsel hem de ideolojik nedenlerle karşı oldukları Çin yayılmacılığına karşı, bir tür bölgesel kalkan olma özelliği ile Vietnam'ı ASEAN içinde görmeleri önemli bir kazanım kabul edilmelidir. Bu gelişme, 20. yüzyılın sonlarında, Soğuk Savaş'ın ardından dünyada tek tek ülkeler yerine bölgesel birliklerle siyasi-güvenlik ve ticari-ekonomik işbirlikleriyle var olunabileceğinin en iyi kanıtı olmaktadır (Tuan 1993: 281).

24 Şubat 2020 tarihinde Malezya'daki meşru ve demokratik Umut Koalisyonu Hükümetinin devrilmesine neden olan sivil darbenin ardından, Malezya-Vietnam ilişkilerinin zedelenmesi söz konusu değildir. Çalışmanın ilgili yerlerinde dikkat çekildiği üzere, ASEAN'ın sözleşmesinde yer alan üye ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi nedeniyle ikili ilişkilerin zarar görmesi beklenmiyor. Ancak, Malezya'daki bu gelişmeden sadece aylar önce, sabık başbakan Dr. Mahathir'in, Vietnam'a yaptığı resmî ziyarette, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik alınan kararların, söz konusu bu gelişmeden etkilenmeyeceğini söylemek mümkün değildir. Vietnam'ın, 2020 yılı ASEAN dönem başkanlığını yürütmesi dolayısıyla, Kovid-19'la mücadelede birlik içinde alınan tedbirler ve ekonomik kararlar konusunda, iki ülke arasında da görüşmeler söz konusu oldu.²⁷

Bugün gelinen noktada, her iki ülke ilişkilerinin yapılaşmasında ikili ilişkiler kadar, ASEAN, Güney Çin Denizi'nde gerek küresel gerekse bölgesel gelişmelerin rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte, her iki ülkeyi ayırtmaktan ziyade birleştiren noktaların daha çok olduğu dikkate alındığında, önümüzdeki dönemde ekonomik kalkınmayı devam ettirmek kadar, bölgesel gelişmelerde alınacak siyasi kararlar noktasında da benzerlikler sergileyeceklerini söylemek mümkündür.

²⁷ "PMs of Viet Nam and Malaysia discuss issues through phone", 23 June 2020, vietnamnews.vn.

KAYNAKÇA

2019 *Viet Nam National Defence*, Socialist Republic of Viet Nam, Ministry of National Defence, National Political Publishing House, Ha Noi.

Alles, Delphine; Perrodin, Louise. (2017). “The Construction of Malaysia’s Foreign Policy since 1957: An Emerging Middle Power’s Choice to Follow, Challenge or Compromise with the Global Order”, *Illusions of Democracy: Malaysian Politics and People*, (ed.), Sophie Lemièrè, Amsterdam: Amsterdam University Press. (117-135).

Amer, Ramses. (1993). “Vietnam’s Foreign Relations”, *Security Dialogue*, Vol. 24, No. 2, (June). (236-238).

“Article 2”, (2008). *The ASEAN Charter*, 1st Reprint, Jakarta.

ASEAN Community Vision 2025.

<https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2015/November/aec-page/ASEAN-Community-Vision-2025.pdf>

Beech, Hannah. (2009).”About Turn”, June 18, *TIME’s Annual Journey*: 1989.

Dang, Vu Hai. (2020). “Malaysia should embrace compliance on its overlapping continental shelf claim”, March 11, *Asia Maritime Transparency Initiative*.

<https://amti.csis.org/malaysia-should-embrace-compliance-on-its-overlapping-continental-shelf-claim/>

Diplomatic Bluebook 2018. (2019). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, Ha Noi, Outlook 2018.

Diplomatic Blue Outlook 2017. (2018). Socialist Republic of Viet Nam Ministry of Foreign Affairs, National Political Publishing Hosune Ha Noi.

Dolven, Ben; Vauchn, Bruce. (2020). “Indo-Pacific Strategies of U.S. Allies and Partners: Issues for Congress”, *Congressional Research Service*, (CRS Report Prepared for Members and Committees of Congress, January 30.

“Dr. M to visit Vietnam to boost bilateral ties, trade”, 25 August 2019, *malaymail.com*. <https://www.malaymail.com/news/malaysia/2019/08/25/dr-m-to-visit-vietnam-to-boost-bilateral-ties-trade/1784101>

Etcheson, Craig. (2005). *After the Killing Fields: Lessons from the Cambodian Genocide*, Texas: Texas Tech University Press.

Evans, Damon. (2020). “Tensions boil in South China Sea as Petronas drills”, 08.05.2020, *energyvoice*.

- <https://www.energyvoice.com/oilandgas/asia/240336/tensions-boil-in-south-china-sea-as-petronas-drills/>
- Fforde, Adam. (2005). "SOEs, law and a decade of market-oriented socialist development in Vietnam", *The Dynamics of Vietnamese and Chinese Reform*, (ed.), John Gillespie; Pip Nicholson. (239-266).
- Gunnion, Lester. (2016). "Vietnam: In the last lane", *Asia-Pacific Economic Outlook*, 2nd Quarter 2016, Deloitte University Press. (20-28).
- Ismayitim, Wan Faizal. (2019). "PM's official visit to boost M'sia-Vietnam Trade", 25 August.
- <https://www.nst.com.my/news/nation/2019/08/515934/pms-official-visit-boost-msia-vietnam-trade>
- Kamiya, Mataka (2013). "The US-Japan Alliance: Where From and Where to?", *Issues&Insights*, Vol. 12, No.1, (ed.), Doing More and Expecting Less: The Future of US Alliances in the Asia Pacific, (ed.), Carl Baker and Brad Glosserman, Pacific Forum CSIS, Honolulu, Hawaii. (25-40).
- Karim, Azhari. (2013). "Malaysia and The ASEAN Community: Institutional Democracy and Active Regional Integration, Inquiry on Role of Youth, Democracy and Community Building", *The Foreign Policy Study Group* (FPSG), January, Centre for Policy Research and International Studies (CenPRIS), Universiti Sains Malaysia (USM).
- Laws of the People's Republic of China on the Territorial Sea and the Contiguous Zone. <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/lotprocottsatz739/#:~:text=This%20Law%20is%20enacted%20for,its%20maritime%20rights%20and%20interests.&text=The%20breadth%20of%20the%20contiguous%20zone%20is%20twelve%20nautical%20miles>.
- Lohman, Walter. (2015). "The Value of America's Southeast Asian Alliances", 21 July, *The Heritage Foundation*. <https://www.heritage.org/testimony/the-value-americas-southeast-asian-alliances>.
- Le Quoc-Phuong; Nguyen, Duc-Tho; Bandara, J. S. (1996). "Vietnam's Foreign Trade in the Context of ASEAN and the Asia-Pacific Region: A Gravity Approach", *ASEAN Economic Bulletin*, Vol. 13, No. 2, November. (185-199).
- "Malaysia coast guard kill Vietnamese fisherman in S. China Sea clash", *Bangkokpost*. 17 Agustus 2020.
- <https://www.bangkokpost.com/world/1969755/malaysia-coast-guard-kill-vietnamese-fisherman-in-s-china-sea>

- Tarling, Nicholas. (1998). *Nations and States in Southeast Asia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Thayer, Carl. (2016). "Obama's Visit to Vietnam: A Turning Point?", May 31, <https://thediplomat.com/2016/05/obamas-visit-to-vietnam-a-turning-point/>
- "The Role of Allies, Partners, and Regional Organizations", Institute of Current World Affairs, ASA, 1 May 1962.
- "Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia Indonesia", 24 February 1976. <https://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/>
- Tuan, Hoang Anh. (1993). "Why Hasn't Vietnam Gained ASEAN Membership?", *Contemporary Southeast Asia*, Volume 15, Number 3, December. (280-291).
- Tung, Nguyen Vu. (1993). "Vietnam-ASEAN Cooperation in Southeast Asia", *Security Dialogue*, Vol. 24, No. 1, (March). (85-92).
- "Vietnam Malaysia enhance friendly relations", Tuesday, 27 August 2019. <https://vovworld.vn/en-US/current-affairs/vietnam-malaysia-enhance-relations-778683.vov>
- "Vietnam and Malaysia boost strategic partnership", 27.08.2019, Nhân Dân, <https://en.nhandan.org.vn/politics/item/7851102-vietnam-and-malaysia-boost-strategic-partnership.html>
- "Vietnam-Malaysia Joint Statement on Strategic Partnership", 08.18.2020. <https://vnembassy-kualalumpur.mofa.gov.vn/en-us/News/EmbassyNews/Pages/Vietnam-Malaysia-joint-statement-on-strategic-partnership.aspx>

GÜNEY ASYA'NIN İKİ MÜTTEFİK GÜCÜ: HİNDİSTAN-VİETNAM İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

*Yalçın KAYALI**

GİRİŞ

Hindistan ve Vietnam arasında uzun süredir devam eden tarihî, kültürel, dinî, ekonomik ve stratejik birtakım önemli ilişkiler bulunmaktadır. Hindistan tarihinin tek kadın başbakanı olan İndira Gandhi'nin kuzeni Hintli diplomat Ravi Hutheesing; Hindistan'ın uluslararası güvenlik sahası ve ilgili haklarının korunması hususunda Vietnam'a özel bir misyon atfederek, onun stratejik olarak Güneydoğu Asya'nın en önemli ülkesi olduğunu ileri sürmüştür. Vietnam, Hindistan ilişkilerinin siyasi geçmişi de işte bu söz konusu çıkarlar üzerine yani, karşılıklı güvenlik ortaklığı ve iş birliği esasları çerçevesinde kurulmuştur (Power, 1967: 740). Hindistan'ın Vietnam ile yürüttüğü güvenlik ortaklığı ilişkisi, Asya ülkeleri arasındaki ilgili iş birliği politikaları açısından devamlılığı ve sağlamlığı ile dikkat çekmektedir. İki ülke arasındaki askerî iş birliğine dayanan bağlar ise özellikle Sovyetler Birliğine karşı yürütülen ilişkiler bağlamında daha da güçlenmiştir. Bu durum Hindistan'ın, Güneydoğu Asya'da Vietnam açısından üstlenmiş olduğu uluslararası ve ulusal güvenlik komisyonundaki rolünü de belirlemiştir. Vietnam'ı tehdit eden Sovyet veya Rus güçlerinin askerî unsurlarıyla baş edebilecek düzeydeki uyumlu askerî donanımı, gücü ve yeteneği de bahsi geçen güvenlik ortaklığında Hindistan'ın hatırı sayılır bir rol oynamasına sebep olmuştur. Coğrafi olarak Hindistan ve Vietnam, komşu ülkeler olmasalar da Hindistan'ın Vietnam ile ilişkileri diğer sınır komşusu ülkelerden daha yakın olmuştur (Buttinger, 1958: 94). Günümüzde ideolojik bağların ötesinde, her iki ülke de ekonomik küreselleşmenin gereksinimlerine göre ilişkilerini yenilemeye çalışmaktadır.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi; Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM); Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hindoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ORCID 0000-0002-4917-3530.

Hindistan'ın Vietnam ile kurmuş olduğu tarihsel bağ, Çin'in etkisi altındaki Kuzey Vietnam'dan ziyade, Güney Vietnam'la ilintilidir. Hint Çampā Krallığı, 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar, Vietnam'ın Modern Hue, My Son, Da Nang, Hoi An ve Cam Ranh gibi bölgelerini idaresi altında bulundurmıştır. Bahsi geçen bölgeler, etnik, dilsel ve dinî olarak Vietnam'daki hâkim eğilimden farklı bir kültürel birikime sahip olup, ilgili dönemde bünyesinde fazlasıyla Hint izlerini barındırmaktaydı (Marr,1981: 81-82). Çoğunluğu oluşturan Kinhler'den ayrı küçük bir grup, Modern Cham'ın ataları tarafından yönetiliyordu. 1832'de Vietnam İmparatoru Minh Mang, Çampā Krallığı'nı devirdiğinde, Hindistan'la olan kültürel bağlar neredeyse tamamıyla koparılmıştı. Ancak Hindistan ile Vietnam arasındaki günümüzdeki küresel politik ilişkiler, Soğuk Savaş Dönemi siyasi temasları ve Soğuk Savaş sonrası gerçekçi politikalarıyla önemli bir ivme kazanmıştır (Cady, 1964: 37-38). Vietnam ve Hindistan, diplomatik ilişkilerini 7 Ocak 1972 tarihinde büyükelçilik seviyesine taşımaya karar vermiştir. 2017 yılına gelindiğinde, her iki ülke de diplomatik ilişkilerin kurulmasının 45. yıldönümünü kutlamıştır (Bayard, 2000: 69-70).

Vietnam İç Savaşı'nda Hindistan'ın Rolü

Vietnam krizi sırasında, Hindistan'ın Kuzey ve Güney Vietnam'da bulunan iki farklı rejimle de farklı boyutlarda siyasi ilişkileri vardı. Hindistan'ın Vietnam'daki iç savaşa ilgili dile getirdiği endişeler ve çözüme yönelik önerileri ise söz konusu politik şartlar nedeniyle bütünleştirici bir politikayı yansıtmıyordu. Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, 1954'de Hindic'in'ine bir ziyaret gerçekleştirmiş; bu durum Hindistan ile Kuzey Vietnam arasındaki ilişkileri geliştirirken, Güney Vietnam ile bağların kötüleşmesine sebep olmuştur. Bu ziyaretin karşılığında Ho Chin Minh, Şubat 1958'de Hindistan'a gelmiş ve Nehru tarafından "büyük bir devrimci ve neredeyse efsanevi bir kahraman" olarak karşılanmıştı (Smith, 1968: 123-124).

1954'te Cenevre'de imzalanan, *Vietnam'da Düşmanlıkların Durdurulması Anlaşması*'nın 34. maddesi uyarınca Hindistan, on yıldan fazla bir süreliğine, diğer ortaklar Kanada ve Polonya ile birlikte, Vietnam'daki üçlü *Uluslararası Denetim ve Teftiş Komisyonu*'nun¹ başkanı olarak

¹ Uluslararası Denetim ve Teftiş Komisyonu; metin içindeki tekrarlarında, UDFK şeklindeki kısaltmasıyla anılacaktır.

görevlendirilmişti. UDFK, anlaşmanın diğer iki imzacısı olan Fransa ve Kuzey Vietnam tarafını denetlemek üzere kurulmuştu. Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık temsilcilerinin eş başkanlıklarını yaptığı 1954 Cenevre Konferansı nihai bildirgesinde UDFK, Temmuz 1956'da Vietnam genelinde hiçbir zaman tamamlanamamış olan bir genel seçimi denetlemek üzere görevlendirildi. Anlaşma uyarınca UDFK komisyon üyelerine, ulusal barışı ve dengeyi gözeten yasal bir platformda; denetim, soruşturma ve tavsiye kararı sunmak gibi sınırlı yetkiler verilmişti. UDFK bu görevle genel seçim sürecinde, Vietnam'daki her türlü anlaşmasızlığa ve doğabilecek yeni düşmanlıklara bir önlem olarak düşünülmüş gibi görünüyordu. İlgili komisyon titizlikle çalışacak ve atılan her adım ya da alınan her karar, oy çokluğu/oy birliği esası üzerine yürürlüğe girecekti. Kısacası demokratik anlayışın egemen olduğu bir denetleme ve teftiş süreci sağlanacaktı.

UDFK'nın ilk uluslararası eylemini ise Kuzey Vietnam askerî hedeflerinin, Amerikan ve Güney Vietnam uçakları tarafından Şubat 1965'te bombalaması üzerine gerçekleştirmişti. Bu talihsiz gelişmenin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda bölünen UDFK ülkelerinden; Hindistan ve Polonya temsilcileri, 7 ve 8 Şubat'ta meydana gelen hava saldırılarının, Cenevre Antlaşması'nın maddelerini ihlal ettiğini belirten oy çokluğuyla alınmış bir komisyon raporu hazırladı. Komisyonun Kanada temsilcisi ise eş başkanlara vermiş olduğu brifingde, Vietnam'daki tehlikeli gelişmelerin istikrarsız bir şekilde devam ettiğini itiraf etmek zorunda olduğunu açıklamış; ancak çoğunluğun imzasıyla hazırlanmış olan ilgili raporun, dar bir bakış açısıyla düzenlendiğini ileri sürmüştü. Ayrıca Cenevre Antlaşmasını ihlal eden Kuzey Vietnam'ın, Güney Vietnam'daki hâlihazırdaki düşmanca faaliyetlerinin gözden kaçırıldığını belirtmişti. Bunun üzerine Hintli ve Polonyalı temsilcilerin dar bir siyasi görüşü destekleyen raporu genişletilerek, Haziran 1962'de her iki tarafı da eleştiren, hatalı yönlerini ortaya koyan, kışkırtma, tahrik ve şiddet içerikli faaliyetlerinin belirtildiği ayrıntılı bir rapor daha hazırlandı. Anlaşmayı bozan davranışlar ve yaptırımları, UDFK'nin savaş hukuku alt komisyonu tarafından belirlenerek detaylı bir şekilde açıklandı (Taylor, 1983: 56-59). UDFK'deki uzayan rapor kargaşası, hava saldırılarına ilişkin bitmeyen açıklamalar ve Kuzey Vietnam'ın kınama talebi, durumu her geçen gün daha da zorlaştırıyordu.

Komisyon eş başkanları, gerilimi azaltmak ve kötüleşen durumu iyileştirmek için düzeltici birtakım önlemler almak üzere tarafları masaya oturmaya davet etmişti. Öte taraftan İngiliz ve Sovyet güçleri, Cenevre

Antlaşması ve UDFK müdahillerine sunmak üzere ortak bir bildiri metni üzerinde uzlaşmamıştı. Uluslararası bir konferanstan umutlu olan İngiltere, Vietnam ihtilafının barışçıl çözüm çağrısına ise olumlu yanıt vererek desteklemişti. Vietnam ve Çin ile ilişkilerini göz önünde bulunduran Sovyetler Birliği de Cenevre Antlaşması'nın ihlali nedeniyle Amerika'nın kınanmasını, Vietnam'daki Amerikan askerî faaliyetlerine son verilmesini ve Amerikan kuvvetlerinin derhal geri çekilmesini talep etti. Böylece söz konusu bombalamalarla ilgili olumsuz yargılar, Hindistan başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından da yüksek bir sesle dile getirilmeye başlandı. UDFK kanadında, hava saldırıları başlamadan hemen önce talihsiz bir olay yaşanmıştı. Sovyetler Birliğinin o dönemki başbakanı Kosigin, Vietnam'a vermiş olduğu desteği göstermek adına Hanoi'yi ziyaret etmişti. Bunun üzerine ılımlı havadan ve iyiye gidişten etkilenen UDFK komisyonu, beş kişiden oluşan denetleme heyetini Vietnam'dan geri çekmiş; bu durum hava saldırısındaki zayıflığı arttırmıştı. Bu olay dünya kamuoyunun fazlasıyla dikkatini çekmiş ve UDFK'nin başarısı ve işlevselliği tartışılır hale gelmişti. İki hafta sonra, komisyonun Hindistan ve Kanada temsilcileri, bölgede uluslararası garantör bir denetleyici gücün devamlılığının vazgeçilmez bir zaruriyet olduğu yönündeki raporlarını yayınlamak zorunda kaldılar. Bölgeden henüz geri çekilmenin söz konusu olamayacağı ve mutlak bir sulh ortamı sağlanana kadar komisyonun Cenevre Antlaşması gereğince misyonunu yerine getirmeye devam edeceği vurgusu yapıldı. Ancak söz konusu hatanın üzerinin kapatılması hiç de kolay olmamıştı. Cenevre Antlaşmasınının 35. maddesi uyarınca, geri çekilme gibi bir kararın verilmesi için, UDFK tarafından üye ülkelerin tamamının katılımıyla gerçekleştirilmesi gereken bir oylama yapılması gerekiyordu. Ancak komisyon başkanlığını yapan eş başkanlar, bu durumu göz ardı etmiş ve özellikle Kanada bu ihlali acımasızca eleştirmişti. Hindistan ise sorumlu delegelerini değiştirerek özür dilemişti (Rambo, 2005: 98-101). Ancak komisyon içerisindeki huzursuzluklar dinmedi. Hindistan, birkaç kez UDFK'nin realist bir şekilde çatışmaların son bulması için üzerine düşeni yapması konusunda daha aktif bir siyaset yürütmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulundu. Son on sekiz ay boyunca UDFK, gerçek anlamda bir varlık gösterememiş, üye ülkelerin sadece kendi çıkarlarını gözeterek yürütmüş oldukları çalışma ve girişimler başarısız olmuştu. Ocak 1966 yılına gelindiğinde, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant, bombardımanlara ara verilmesini de fırsat bilerek komisyona üye ülkelere, gizli birtakım anlaşma teklifleri sunsa da hiçbir başarılı olmadı. Mart ayına gelindiğinde Kanada, UDFK üye ülkelere bir

kez daha bir araya gelmeyi teklif etti; ancak girişim başarısız oldu. Hint basını ve Birleşmiş Milletler, Kuzey Vietnam'daki kalıcı barış için Hindistan'ın garantörlüğünü işaret etmiş ve Ho Chi Minh'ten dönemin Hindistan Cumhurbaşkanı Radhakrishnan'a Ocak 1966'da gönderilen mektubu referans almıştı. Kendisi barışçıl bir politika izlememesine rağmen Amerika, popülist bir tavır izleyerek Hindistan'ın Cenevre Antlaşması kapsamındaki görevlerini yerine getirmesi talebinde bulunmuştu. Hanoi tarafından barış isteğinin vurgulandığı benzer mektuplar Kanada ve diğer sosyalist ülkelere de gönderilmişti. Hatta Polonya'ya gönderilen mektupta, UDFK kanalıyla geçmişte yapılmış olan yardımlardan ötürü özel bir teşekkür dahi yer alıyordu. Kendi iç barışını sağlayamayan Vietnam, dünya devletlerinden çaresizce uzanacak yardım elini bekliyordu. Hindistan Cumhurbaşkanı Radhakrishnan ise söz konusu yardım mektubuna olumlu bir şekilde yanıt vermiş; Vietnamlıların acılarını paylaştığını belirterek, savaş ve kargaşa ortamının bertaraf edilmesi için 1954 Cenevre Antlaşmasını işaret ederek elinden geleni yapacağını sözünü vermişti. Bu durum dünya basınınca, kendilerini ülkelerinin bağımsızlığı için adanmış olan Hintlilerin, komşu coğrafya Vietnam'dan yükselen çığlığa duyarsız kalamamaları şeklinde yorumlanmıştır. Sonrasında Nisan 1966'da Hindistan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi K. M. Kannampilly, Kuzey Vietnam Dışişleri Bakanı Xuan Thuy tarafından Hanoi'de ağırlandırılmış ve arabulucu sıfatıyla ardından Kamboçya ve Laos başkentlerini de ziyaret etmişti (Coedes, 2018: 146-148). Uluslararası platformda UDFK tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen bu gezinin, aslında Hint hükümetinin kendi tasarrufu olduğundan herkes haberdardı. Son zamanlarda UDFK diplomasisine Hindistan'dan ziyade, Kanada liderlik etmekteydi. Bu sebeple de Hindistan, komisyon içerisindeki gücünü hissettirmek için bir hamle yaparak, UDFK'nin faaliyetlerinin canlandırılıp Vietnam içerisindeki "Askerden Arındırılmış Bölge'nin"² de garantörlüğünü teminatları altına alınabileceğini açıkladı. Öyle ki Cenevre Antlaşması'yla hâlihazırda AAB'yi tampon bölge olarak tutmak için Fransa ve Kuzey Vietnam askerî birimlerinden oluşan ortak bir askerî güç birliği oluşturulmuştu. Askerî personel ve silahlar, UDFK'nin kontrolünde, Ben Hai Nehri esas alınarak belirlenmiş doğu ve batı hattında konuşlandırılmıştı. Ancak Fransız kuvvetlerinin, 1956 yılının sonlarına doğru Vietnam'dan çekilmesi üzerine söz konusu AAB'nin güvenliğini sağlayan birlik etkisiz

² Askerden Arındırılmış Bölge; metin içindeki tekrarlarında, AAB şeklindeki kısaltmasıyla anılacaktır.

kalmıştı. 1957 yılındaki UDFK'nin ara raporunda söz konusu durumdan doğan zafiyet ve duyulan endişe dile getirilmiş olsa da herhangi bir önlem alınmamıştı. AAB'nin güvenliğini sağlamak için tekrar bir birlik kurulması düşünölmüşe de yapıcı bir ilerleme gerçektelemedi. Söz konusu boşluğu fırsat bilen Amerikan güçleri, 1967 yazında AAB'ye girmiş ve bu durum UDFK tarafından kınanmıştı. Hindistan, Amerika ve Güney Vietnam'ın hava saldırılarına karşı komisyonu uyardı ve AAB'deki tedbirsizliğin, Çin ve Rus taraflarının da ilgisini çekebileceğini; bu durumun, taraflarının ağır zayıatlar vereceği yeni bir savaş ortamına zemin hazırladığını ifade etmişti (Fisher, 1964: 234-235). Bu çağrı, her ne kadar Amerika, Güney Vietnam, Kanada ve İngiltere'nin dikkatini çekmişe de diğer ortakların vurdumduymaz tavırları, durumun içinden çıkılmaz bir hal almasına zemin hazırlamıştı. Ancak konseyin iş birlikçilerinden Polonya, Hindistan ile tam bir fikir birliğinde olmuş ve kısmen Kanada'nın da desteğiyle AAB devriyelerinin iş başına gelmesini sağlamıştı. Yayınlanan komisyon deklarasyonunda Amerika'nın derhal bombardımanı durdurması istenmiş, Birleşmiş Milletlerin de desteğiyle komisyon, misyonunu yerinde getirmeyi başarmıştı.

Hindistan Cumhurbaşkanı Radhakrishnan, Vietnam polis teşkilatının derhal göreve çağrılarak düzeni, görevi ve yetkileri gibi konularda UDFK üyeleri ölkelerin temsilcileri arasından seçilecek bir alt komisyonun denetçi olarak görevlendirilmesini teklif etti. Ayrıca Vietnam'daki kardeş halkların birbirleriyle olan savaşını, büyük bir trajedi olarak değerlendiriyordu. Sulh sağlanana kadar, bütün dünya uluslarının özellikle de Afro-Asyalı güçlerin garantörlüğünde, sınırların denetlenmesinin zaruri bir durum olduğunu belirtirken "Bu insanlar yani Vietnamlılar istediği sürece, onların güvenliğini gözetmek zorundayız" dedi (Power, 1967: 741). Bu sesleniş aslında pek de umulmayan bir yankı uyandırmayı başarmıştı. Bombardımanlar durmuş ve Afro-Asya kökenli kuvvetler, kara ve deniz güvenliğini sağlamak üzere sınırlardaki yerlerini almıştı. UDFK üyeleri, Hindistan'ın Cenevre Antlaşması gereğince komisyonun asıl misyonunu gerçekteleştirmesi için başlattığı bu adımın, Güneydoğu Asya'nın güvenlik sorunlarını çözmek için attığı mantıklı bir girişim olduğunun farkındaydı. Ayrıca komisyonun bu tazelenişi, UDFK'nin uluslararası platformda kaybetmiş olduğu prestiji tekrar kazanması için adeta son bir fırsat olmuştu (Glover: 2004: 235-236).

Hindistan Cumhuriyeti, tıpkı kendi ulusal mücadelelerinde izlemiş oldukları prensiplerle paralel olarak; uluslararası platformda da her türlü sınır probleminin barışçıl, şiddete başvurmadan çözümlenmesi gereken siyasi bir

mesele olduğuna inanıyordu. Şiddet temelli ya da özendirici her türlü iç ve dış siyasi eylemin parçası olmadan; UDFK içerisindeki pozisyonları gereğince Vietnam için reforme edilmiş bir sınır güvenliği politikası güdülmesi gerektiğinin savunucusu olmuştu. Şiddetsizlik kavramının kökeni, elbette ki Mohandas Karamçand Gandhi'nin Hint ulusunun İngilizlere karşı vermiş olduğu haklı bağımsızlık mücadelesinde izlemiş olduğu stratejik plana dayanmakta, kısacası *Gandhizm* olarak adlandırılan politikanın bir sonucuydu. Bu politikanın antiemperyalizm olarak yorumlandığı da olmuştur. Hintli yetkililer, bu süreçte Vietnam'daki her iki ayrı siyasi gücün temsilcileriyle de iletişim içerisinde olmuş; onlara batılı sömürü düzeninin oyunlarına gelmeleri yönünde tavsiyelerde bulunmuştu.

Hindistan başbakanı İndra Gandhi'nin, 1966 yılının Ocak ayı itibarıyla göreve başlamasıyla, ilgili dönemde misyonu adeta tekrar belirlenen UDFK'nin Vietnam'daki faaliyetlerinin hız kazanması hemen hemen çağdaş iki olaydır. Bu durumun farkında olan İ. Gandhi, dış politika konusunda da hassas davranmaya çalışıyordu. Hindistan'ın önerisiyle, on yedi farklı devletin ortak açıklaması olarak yayınlanan bildirinin de mimarıydı. İlgili açıklamada özetle, Vietnam'ın iç karışıklıkları bahane edilerek, dış güçlerin, zaten huzursuz olan Vietnam halkı üzerinde göstermiş olduğu kabul edilemez şiddetin, güvenli bir Güney Asya atmosferinin oluşmasına engel olduğu vurgulanmıştı. Üstelik İ. Gandhi'nin planlanan Amerika ziyaretini iptal etmesi de bombardımanın taraflarından Amerika'ya karşı göstermiş olduğu şiddet dışı bir tepki olarak kabul edilebilirdi. 1977 yılına kadar Hindistan başbakanı olarak görev yapan İ. Gandhi, uzun ve kanlı geçen Vietnam iç savaşının, belki de şiddet dışı dış politika taraftarı olan tek UDFK üyesi lideri olmuştu (Lieberman, 2003: 106).

Hindistan-Vietnam İlişkilerinin Tarihi

Sömürgecilik karşıtı duygular Hintli ve Vietnamlı liderleri, her iki devletin bağımsızlıklarının ilk yıllarında bir araya getirmişti. Hindistan Başbakanı Nehru, 1954'te Viet Minh'in Fransızlara karşı kazandığı bağımsızlık mücadelesinden sonra Hanoi'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuş; Vietnam Savaşı sırasında Hanoi hükümetini desteklediği için de Amerika ile olan siyasi ilişkileri bozulmuştu. Hindistan ve Vietnam arasındaki diğer bir ortak mücadele de her iki devletin de sınır komşusu olan Çin'e karşı verilmişti. 1962'deki Hindistan'ın ve 1979'da ise Vietnam'ın Çin ile girdiği sınır mücadelelerinde, her iki devlet birbirini desteklemiş; Çin'in sınır

güvenliklerini tehlikeye sokan hamlelerine karşı müttefik tavırlarını büyük bir kararlılıkla devam ettirmişlerdi. Soğuk Savaş Dönemi boyunca hem Hindistan hem de Vietnam, Sovyetler Birliği ile ortak yakın bağlarını sürdürmüş; onların Varşova Paktı'na duydukları itimat, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasından yirmi yıl sonra dahi etkisini göstermeye devam etmişti (Rambo, 2005: 35-36).

Geçmişteki ilişkilerinin aksine, günümüzde Hindistan ve Vietnam ilişkileri ideolojik olmaktan çok stratejik ve ekonomik bir yönelime sahiptir. Vietnam, Hindistan'ın uluslararası rolünü ve barışsever bir ülke çizgisinde ilerleyişini takdir etmektedir. 2003 yılında imzalanan iş birliği anlaşması uyarınca her iki ülke de düzenli olarak üst düzey toplantılar yapmayı, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası forumlarda iş birliği içerisinde olmayı ve uluslararası arenada karşılıklı çıkarlarını korumada birbirlerine yardımcı olmayı kabul etmişlerdir. Bu fikir doğrultusunda Vietnam, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda Hindistan'ın yanında yer almaktadır. Aynı zamanda, Hindistan'ın genişletilmiş Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne kalıcı adaylık teklifini de desteklemiştir. Karşılığında Vietnam da Dünya Ticaret Örgütü'ne girmek için Hindistan'dan destek almıştır. Vietnam ve Hindistan, GAUD ve Mekong-Ganga İşbirliği (MGİ) gibi kuruluşlarda da yakın ilişkiler içinde çalışmaktadır. Ayrıca Vietnam'ın Asya Pasifik Ekonomik İş birliği (APEİ) ve Asya Avrupa Toplantıları (AAT) gibi kuruluşlara üyelik kazanmasında Hindistan'ın desteğini görmüştür (Lieberman, 2003: 49).

Hindistan ve Vietnam güvenlik alanında, GAUD Bölgesel Forumu dâhilinde iş birliği içerisinde. Deniz ulusları olarak, iki ülke arasında deniz yolu güvenliğinin sağlanması, deniz korsanlığının önlenmesi gibi deniz güvenliği ile ilgili mevzularda da neredeyse tam bir fikir birliği mevcuttur. Hindistan ve Vietnam'ın dış politikalarında, Amerika ve Çin gibi büyük küresel oyunculara yönelik ortak yaklaşımlar geliştirdikleri de anlaşılmaktadır. Her ikisi de Amerika ile aralarındaki husumeti unutmaya ve Çin ile geçmişteki düşmanlıklarından kurtulmaya hazır görünmektedir. Bununla birlikte Hindistan ve Vietnam, Çin ile ilgili ortak stratejik endişeleri de paylaşmaktadır (Nguyen, 1995: 97-98). Dolayısıyla her ikisi de stratejik bir ilişki gerçekleştirmek adına mevcut uluslararası gerçekler ışığında yeterli bir politik görüşe sahiptir.

Hindistan ve Vietnam tarih boyunca, diğer ülkelerle ilişkilerine mâl olsa bile her zaman birbirlerine diplomatik ve ekonomik destek vermiştir. Örneğin,

Vietnam 1978'de Kamboçya'yı işgal edip Kızıl Kmer rejiminin yerine geçtiğinde, bu gelişme Amerika, Çin ve GAUD tarafından tepki görmüş; Hint hükümeti ise Vietnam'ı desteklemişti. Hindistan'ın Vietnam'a verdiği bu diplomatik destek, diğer Güneydoğu Asya devletlerinin çoğuyla anlaşmazlıklara neden olmuştur. Buna paralel olarak, Vietnam da Hindistan'ın 1998 nükleer testlerini destekleyen dünyadaki tek ülke olmuştu. Vietnam, Hindistan'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kalıcı bir sandalye adaylığının eskiden beri destekçisiydi; 2005'teki Doğu Asya Zirvesi'ne Hindistan'ın dâhil edilmesinden yanaydı ve üstelik bir süre Pakistan'ın GAUD Bölgesel Forumuna katılmasını engellemeye dahi çalışmıştır. Hindistan ise Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımını destekledi ve Vietnam'ın 2007'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde geçici bir koltuk elde etmesine de yardımcı olmuştu (Rambo, 2005: 156-158).

Geçmişten Günümüze Hindistan-Vietnam İlişkilerinde Ticari ve Ekonomik Bağlantılar

Hem Hindistan hem de Vietnam geçmişte kapalı bir ekonomiye sahipti. Ancak günümüz ekonomik gelişmeleri özel teşebbüsleri destekleyen bir politika geliştirmelerine neden olmuştur. Aralarındaki samimi siyasi ilişkilere rağmen, ikili ticaret ve yatırım potansiyellerini henüz beklenen düzeyde kullanabildikleri söylenemez. Hindistan ve Vietnam ticareti 1995'de 50 milyon dolarken, 2005-06 yıllarında yaklaşık olarak 817 milyon dolara yükselmiştir. Ancak bu ikili ticaret, Hindistan'ın toplam ticaret hacminin yalnızca %0,2-0,3'ünü ve Vietnam'ın ticaret hacminin de %0,3'ünü oluşturmaktadır. Vietnam'a ihraç edilen Hint ürünlerinin listesi şu şekilde yapılabilir: hayvan yemi, eczacılık ürünleri, tıbbi malzemeler, plastik, demir ve çelik, deniz ürünleri kimyasalları, kimyasal ürünler, makine ve ekipman, deri ve deri giysiler, motosiklet parçaları, gübre ve otomobil parçaları. Hindistan'ın Vietnam'dan ithal ettikleri ürünler ise yalnızca biber, çay, kahve kömürü, kauçuk, tarçın ve elektronik parçalar ile sınırlıdır (Coedes, 2018: 132-133).

Hindistan ve Vietnam arasındaki ticaret bağlantıları, aslında 1978'de imzalanan ikili ticaret anlaşmasıyla başlamıştı. Revize edilmiş bir versiyonu ise 8 Mart 1997'de gerçekleştirildi. Aralık 1999'da onaylanan İkili Yatırım Teşvik ve Koruma Anlaşması (İYTKA) ile ticari bağlar daha da güçlendirildi. Yukarıda belirtilen ihtiyatların yanı sıra, ticari iş birliğini kolaylaştırmak için ortak bir ticaret konseyi de kurulmuştur (Coedes, 2008: 112). İki ülkenin özel

iş sektörlerinin bir organı olarak konseyin çalışmalarını, Hindistan tarafında, Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (HTSOF) ve Vietnam tarafında, Vietnam Ticaret ve Sanayi Odaları koordine etmektedir. Hindistan-Vietnam ikili ekonomik bağlarına genel bir bakış, her iki ülkenin de ekonomilerinin tamamlayıcı doğasından yararlanmak için muazzam fırsatlara sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Hindistan'ın petrokimya, eczacılık, bilgi teknolojisi, finansal hizmetler, demir yolları ve benzeri alanlardaki uzmanlığı, Vietnam için oldukça faydalı olabilir. Ancak Hindistan ile Güneydoğu Asya Uluslararası Derneği (GAUD) arasında devam eden Serbest Ticaret Bölgesi (STB) müzakerelerinde kahve ve çay konusundaki çıkar çatışmaları ikili ticaret ilişkilerini geliştirme yolunda bazı sorunlara sebep olmuştur (Coedes, 2018: 102-103).

Sınırlı insan kapasitesi, zayıf altyapı ve bürokratik engelleri barındıran iç kısıtlamalar karşısında zorlanan Hint menşeli bilgi teknolojisi firmaları; eğitilmiş, ucuz iş gücü arayışı için bazı işletmelerini Vietnam'a kaydırmaya başladı. Öyle ki bu rotasyon, zamanla gelişme kaydeden bir çalışma haline geldi. Bugün de tüm hızıyla devam eden ve Vietnam ekonomisinde önemli bir yer tutan ticari bir teşebbüs olarak anılmaktadır. Aslında Hindistan ile Vietnam arasındaki ticari bağlantıların başlangıcı olarak Vietnam'ın 1986'da doi moi (yenileştirme) olarak bilinen ekonomik liberalleştirme (serbestleştirme) politikasına geçişi gösterilmektedir. Başlarda çok önemsenmese de zamanla kayda değer bir gelişme gösterdiği yadsınmaz. Doi Moi'nin hayata geçirilmesiyle, Vietnam'ın ihracat gelirlerinde üçte iki oranında bir büyüme yaşanmıştır. Vietnam'ın ekonomik olarak büyümesi işte bu söz konusu ticari gelişmelere paralel olarak gerçekleşmeye devam etmektedir. (Bayard, 2000: 67) Hindistan ve Vietnam 2009 yılında birbirlerini, Dünya Ticaret Örgütü'nün eşit ticaret ortakları olarak tanımış ve her iki ülke de 2010 itibarıyla GAUD Serbest Ticaret Antlaşması'nın bir üyesi olmuştur. Böylece, aslında karşılıklı askerî güvenlik çıkarlarını gözetmeye dayanan devletlerarası kadim ilişkiler; yerini ekonomik istikrara dayalı bir güven ortamına bırakmıştır. Hindistan'ın, Vietnam'a yaptığı ihracat, 2006 yılında 986 milyon dolarken; 2011 yılında 2,7 milyar dolara yükselmiştir. Vietnam'dan yapılan ithalat ise 2006 yılında 167 milyon dolarken, 2011 yılında 1,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu değerler, realitede %323'lük bir artışı temsil etmektedir, ancak yine de bu rakamlar her iki ülkenin uluslararası ticaretinin sadece küçük bir bölümünü yansıtmaktadır (Coedes, 2018: 127-129).

Şu ana kadar, ikili ekonomik iş birliği bağları alanları içerisinde turizmin potansiyeli de henüz tam olarak anlaşılammıştır. 2006 yılında Vietnam sahip olduğu yaklaşık 3,5 milyon yabancı turistin, sadece 13 bini Hintliydi. Bu nedenle Vietnam'ın ulusal havayolu şirketi Vietnam Airlines ve Indian Airlines, Vietnam'a daha fazla Hintli ziyaretçiyi çekmek için Yeni Delhi-Bangkok-Hanoi rotasında gidiş dönüş bilet fiyatlarını net bir şekilde düşürdüğünü duyurmuştur (Coedes, 2018: 169-170).

İki ülkenin de ekonomilerindeki reformist yaklaşım ve açık pazar ekonomisi anlayışını benimsemeleriyle birlikte, bu ülkelerde faaliyet göstermekte olan firmaların karşılıklı yatırım girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Birtakım yeni karşılıklı yatırım senaryoları geliştirilmiş ve bunun sonucunda Vietnam, 550 milyon doları aşan fonla GAUD'da Hindistan'ın en büyük yatırımcılarından biri haline gelmiştir. Ancak Hindistan henüz, Vietnam'a yatırım yapan yetmiş üç ülke arasında otuz beşinci sırada yer almaktadır. Hintli yatırımcılar, Vietnam'da temel olarak şeker, yemeklik yağ, ilaç, ofis mobilyaları, plastik üretimi, petrol ve gaz arama-tarama sektörlerine yatırım yapmıştır. (Bayard, 2000: 79-80) Son dönemde, Hindistan'ın önde gelen holdinglerinden ESSAR grubu, Vietnam'daki Ba Ria-Vung Tau'da bir demir çelik fabrikası tesisi kurmak için Vietnam Çelik Şirketi ve Vietnam Genel Kauçuk Şirketi ile bir ortak girişim anlaşması imzalamıştır. Maliyetinin yaklaşık 527 milyon dolar olacağı ve otuz ay içinde tamamlanması beklenen bu proje, Hindistan'dan Vietnam'a yapılan yatırımın meblağını önemli ölçüde arttıracaktır. Aynı şekilde Vietnamlı bir şirket de Hint teknoloji geliştirme ve yatırım projesine 150 milyon dolar tutarında yatırım yapmıştır. Önde gelen bir petrol ve gaz üreticisi olarak Vietnam, Hindistan'ın enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirme arayışında da hayati bir değere sahiptir. Hindistan'ın devlete ait arama şirketi Petrol ve Doğal Gaz Şirketi'nin (PDGŞ) denizaşırı kolu, Vietnam'daki arama projelerinde yer alarak Petro-Vietnam ile birlikte Nam Con Son havzasında üç blok 06, 12E ve 19, yani yaklaşık 370 km açık deniz içerisinde bir petrol paylaşımı sözleşmesi imzaladı. Ayrıca 9 Ocak 2001 tarihinde Petro-Vietnam Yatırım ve Geliştirme Şirketi ile Vietnam'da hidrokarbon arama ve üretiminde, PDGŞ Videsh ve PIDC arasında iş birliği için bir mutabakat anlaşması imzalandı. PDGŞ Videsh ayrıca Vietnam'ın Lan Do ve Lan Tay açık deniz gaz sahalarında, British Petroleum, Petro-Vietnam ve Statoil ile ortak girişim projesinde %45 hisse sahibi olmuştur. Bu ortak gelişim projesinden; ONGC Videsh 60 milyon dolar gelir elde edecektir. Bu proje kapsamında gaz 399 km'lik bir boru hattı boyunca, Vietnam'ın iç

tüketimi için elektrik üretmek üzere kullanılacak olup, Ho Chin Minh şehrinin güneyindeki bir enerji kompleksine iletilecektir (Coedes, 2018: 151-153).

Hindistan-Vietnam iş birliğinin bir başka potansiyel gelişim alanı da insan kaynakları portföyüyle ilişkilidir. Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde Hindistan hızlı bir teknolojik devrim geçirerek kendisinin bir bilgi ekonomisi merkezi olarak sayılmasını sağlamıştır. Bu sebeple Hindistan, sosyoekonomik gelişiminin sağlanması adına teknolojik yardıma ihtiyacı olan Vietnam için Asya'daki en uygun iş ortağı konumundadır (Taylor, 1983: 68). Bu bağlamda her iki ülke de bilim, teknoloji, eğitim ve kültürel alışveriş gibi kilit alanlarda birlikte çalışabilmektedir. Hindistan ve Vietnam 1976 yılından beri bilim ve teknoloji alanında iş birliği için birçok anlaşma ve proje imzalamıştır. Her ikisi de iş birliği için tarım ve sağlık hizmetlerinde biyoteknoloji, bilgi teknolojileri ve elektronik, ileri donanım özelliklerine sahip süper bilgisayarlar, barışçıl kullanımlar için nükleer enerji, bilim ve teknoloji politikası oluşturma ve idaresi, uzaktan kontrol, geleneksel olmayan enerji türleri gibi birtakım özel alanlar belirlemiştir (Rambo, 2005: 156-157).

Eğitim alanında da Hint hükümeti, Hint eğitim enstitülerinde eğitim görmeleri için Vietnamlı öğrencilere ve araştırmacılara her yıl yaklaşık 130 adet burs sağlamaktadır. Ayrıca Hindistan, orta Vietnam'daki Da Nang eyaletinde İngilizce dil öğretim merkezleri kurmayı planlamaktadır. Vietnam, bilgi teknolojileri konusunda Hindistan-Vietnam protokolü çerçevesinde, bilgi teknolojileri ve bilgi teknolojileri destekli hizmetler alanında insan gücü yetiştirmek adına Hindistan'dan yardım almaktadır. Vietnam Dışişleri Bakanı Nguyen Dy Nien, 2000 yılında Vietnamlı insan gücünün yetişmesine Hindistan hükümetinin yardım ettiğini rapor etmiştir. Hindistan'ın bu yardımı, Vietnam'ın yenilenme programının (Doi Moi) amacına kesinlikle büyük katkı sağlamış; modernizasyon, sanayileşme ve aktif uluslararası entegrasyona yardımcı olmuştur (Lieberman, 2003: 90-91). Bununla birlikte Vietnam Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Pham Gia Khiem ve Hindistan Dışişleri Bakanı Pranab Mukherjee arasında, Şubat 2007'de müzakere edilen 2007-2009 Vietnam-Hindistan eylem planından anlaşılacağı gibi insan kaynakları gelişimi alanında daha fazla çaba ve girişime ihtiyaç duyulmaktadır (Coedes, 2018: 144).

Hindistan-Vietnam İlişkilerinde Savunma İş birliği

Hindistan ve Vietnam, savunma alanındaki iş birliği konusunda da ortak çıkarlara sahiptir. Bu sebeple Vietnam, askerî teçhizatının modernize edilmesi için bilgi, birikim ve deneyimlerinden yararlanmak üzere Asya'daki uzun süreli müttefiki Hindistan'dan yardım istemiştir. Hindistan da Vietnam donanmasına kuvvet modernizasyonu, iletişim ve gözetim sistemleri entegrasyonu, eğitim ve operasyonel uzmanlık alanları gibi konularda destek olmuştur. Dahası, Vietnam donanmasının deniz güvenliği ve savunması; açık deniz petrol platformlarını koruma kapasitesinin arttırması gibi mevzularda da iş birliği yapmıştır. Hindistan Savunma Bakanı George Ferdane'nin 2000 yılında gerçekleştirdiği Vietnam ziyareti sırasında, Hindistan ve Vietnam arasında, 15 maddelik "Savunma Yardım Anlaşması" imzalamıştır. Ayrıca Ekim 2000'de Vietnam, Hindistan'dan denizaltı eğitimi talebinde bulunmuştur. Ancak Vietnam, savunma tesislerini geliştirilmesi yerine ülkenin ekonomik yenilenmesine daha çok odaklanmıştır. Bu nedenle Hindistan-Vietnam savunma iş birliği umutları Vietnam'ın savunma harcamaları için sınırlı bütçe tahsisi nedeniyle yetersiz kalmıştır (Glover, 2004: 202-204).

Hindistan ve Vietnam arasındaki savunma iş birliği, Hindistan'ın Doğuya Bakış (Look East) politikasından çok daha öncesine dayanıyordu ve bu işbirliği, Soğuk Savaş süresince uyumlu bir jeopolitik bakış açısına dayalı olmuştur. Hint askerî heyetleri, 1979 yılındaki Çin-Vietnam Savaşı'ndan sonra, Vietnam sınır birliklerinin, Çin'in düzenli ordu birliklerinin saldırılarını nasıl bozguna uğrattıklarını incelemek amacıyla Vietnam'ı ziyaret etmişti. Sovyet askerî teçhizatının ortak kullanımına odaklanmış, on beş yıl süren gayriresmî güvenlik danışmasından sonra, Hindistan Savunma Bakanı George Fernandes, 2000 yılında Vietnam'ı ziyaret ettiğinde bir savunma iş birliği anlaşması resmîyet kazanmıştı (Glover, 2004: 205-206). Hindistan ile Vietnam, Savunma Bakanlığı müzakereleri için bir yapı oluşturup, bir dizi deniz tatbikatı üzerinde anlaşmış ve Vietnamlı denizaltı mürettebatları ile hava taşıtı pilotları için bir eğitim programı hazırlamışlardı. Eğitime ilaveten, Hindistan ve Vietnam arasındaki güvenlik bağları, iki yönlü üst düzey ziyaretleri, savunma sanayi iş birliğini, istihbarat paylaşımını ve ortak tatbikatları kapsamaktadır. Öyle ki Hindistan ve Vietnam'ın deniz ulaştırma hatlarının güvenliğinde ortak bir çıkarı söz konusudur. 2010 Savunma Bakanları Toplantısında, Hindistan Savunma Bakanı A. K. Antony,

Vietnam'ın düzenli uğrak limanları sebebiyle deniz bağlarını güçlendirmenin önemine vurgu yapmıştır. Gerçek şu ki, her iki ülkenin de benzer Sovyet ve Rus askerî teçhizatını kullanması, Hindistan'ın Vietnam'ın askerî donanımına (özellikle MiG 21'ler) ve deniz limanlarına bakım yapmasını ve hizmete hazırlamasını sağlamıştır (Coedes, 2018: 124-125). Ayrıca Hindistan, Vietnam'ın savaş gemilerine, denizaltılarına ve füze botlarına yedek parça tedarik etmektedir. 2011 yılının Eylül ayında Hindistan Vietnam'a denizaltı operasyonları için yoğun bir eğitim sağlamayı kabul etmiştir: Vietnam, Rusya'dan altı adet Kilo sınıfı denizaltı sipariş etmiştir ve Hindistan zaten 1986 yılından bu yana Kilo sınıfı denizaltıları donanmasında çalıştırmaktadır. 2013 yılının temmuz ayında Hindistan Vietnam'a, askerî teçhizat satın alması için 100 milyon dolarlık bir kredi marjı önermiştir. Böylesi bir teklif, Hindistan tarafından geleneksel etki alanı dışındaki bir ülkeye yapılan ilk tekliftir. Bir Hint-Rus ortak girişimi tarafından üretilen süpersonik Brahmos seyir füzelerinin, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda Vietnam'a satışıyla ilgili basında çıkan haberler, uzunca bir süre dünya kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Vietnam da Nha Trang'da, Hint donanma gemilerine yanaşma tesisleri tedarik etmeyi kabul etmiştir. Bu durum, ortak çıkarların ve uzun süredir devam eden bağların, yakın gelecekte herhangi bir noktada Güney Çin Denizi'nde gücü arttırılmış bir Hint askerî varlığının göstergesi olmadığını belirtmektedir (Coedes, 2018: 56-57).

Vietnam, sadece Hindistan için değil, aynı zamanda Amerika ve Japonya için de büyük stratejik öneme sahiptir. Çünkü tüm bu ülkeler Çin'i potansiyel bir tehdit olarak görerak yükselişinden rahatsız olmaktadır. Vietnam, Çin'in komşuları arasındaki kritik jeostratejik konumu nedeniyle, Çin'in hegemonik yükselişini kontrol altına alacak herhangi bir gelecek stratejisi içerisinde kilit rol oynamaktadır. Bu nedenle Amerika, uzun bir izolasyon döneminin ardından Vietnam ile yakınlaşma politikasını tercih etmiştir. Ancak Hindistan ve Vietnam, Çin ile gergin bir ilişkinin ve tartışmalı sınırların geçmişini paylaşmaktadır. Bu gerçek, her iki ülkenin dış politika gündemlerinde Çin'e yönelik bir dereceye kadar ortak çıkarlar yaratmaktadır (Nguyen, 1995: 34-36). Çin-Vietnam sınır çatışması sırasında Hindistan, Rajya Sabha'da (Hindistan Parlamentosu'nun üst meclisi) bir çağrı önergesi ile Vietnam'a desteğini göstermiştir. 1962'deki "ihaneti" hatırlatan Meclis, oybirliğiyle Çin'i "komşularla olan anlaşmazlıkları Birleşmiş Milletler ilkelerine aykırı bir şekilde güç kullanarak çözme politikasını sürdürdüğü için" kınmıştır. Her ikisi de Çin'in sırasıyla Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi'ne erişimi

konusunda endişelidir. Ayrıca Çin, Myanmar ve Pakistan'ı kendi etki alanına çekerek Hindistan üzerinde başarılı bir şekilde stratejik baskı yaratmıştır. Bu sebepten Vietnam ile stratejik bir ortaklık Hindistan'a Çin'e baskı yapma fırsatı sağlayabilmektedir (Power, 1967: 89-90). Böylece Hindistan ve Vietnam, benzer düşünen diğer ülkelerle birlikte, gelecekte Çin'in hegemonik bir rol arama hırsını da sınırlayabilmektedir.

Stratejik olarak, Güneydoğu Asya'nın doğu sınırında yer alan ve 3.,260 kilometrelik bir sahil şeridi ile Güney Çin Denizi'nin neredeyse tamamı boyunca uzanan Vietnam, Hindistan tarafından Çin etki alanının genişlemesine bir engel olarak görülmektedir. Çin, Pakistan ile ortaklık kurarak Hindistan'ı baskılamaya çalışsa da Hindistan Vietnam ile savunma iş birliğini güçlendirerek, Çin'i dengeleme yolu bulmuştur. Hanoi de Çin ile aralarındaki geniş çaplı denizcilik anlaşmazlıkları konusunda Hindistan'ın desteğini istemektedir: Bu anlaşmazlıkların en önemlileri; Vietnam kıyı şeridi boyunca uzanan deniz sınırı, Borneo'nun kuzeyindeki topraklar ve Dokuz Çizgi Hattı'ndaki diğer bölgeler (Spratly ve Paracel Adaları dâhil) Güney Çin Denizi'nde yer almaktadır (Taylor, 1983: 98). Vietnam, Hindistan ile büyük ölçüdeki askerî bir ilişkiden çok daha geniş bir bağlantıya geçmek için hevesli olmuştur. Bununla birlikte, bu aşikâr çıkar ortaklığının görünümünü korumak önemlidir: Her iki ülke de Çin ile birbirleriyle yaptıklarından çok daha fazla ticaret yapmaktadır. İlişkilerdeki anlaşmazlıklara rağmen Çin, 2010 yılında Vietnam'ın DYY (doğrudan yabancı yatırım) akışının beşte birinden fazlasını sağlamış ve 2008-2013 yılları arasında yıllık ortalama bir donanma ziyareti gerçekleştirmiştir (Coedes, 2018: 21-22).

Sonuç ve Değerlendirme

Hindistan, Vietnam içi Uluslararası Denetim ve Teftiş Komisyonu'nun (International Commission of Control and Supervision for Vietnam) bir üyesi olarak, Şubat 1965'de Kuzey Vietnam'da başlatılan hava saldırılarına ilişkin endişelerini dile getirmişti. Ardından 1966 yılında İndira Gandhi'nin başbakanlığı sırasında, bombalamaların derhal durdurulması ve Vietnam çatışmasının Cenevre Antlaşmaları çerçevesinde çözülmesi çağrısında bulunuldu. Ayrıca İ. Gandhi, 16 Temmuz 1966'da Moskova'da Sovyet başbakanı Aleksey Kosigin ile yaptığı görüşmede endişelerini dile getirmişti. Hindistan ayrıca dışişleri bakanı tarafından, Eylül 1969'da Ho Chi Minh'in cenazesinde temsil edildi. 2 Ekim 1970'deki Birleşmiş Milletler toplantısı sırasında, Hindistan hükümeti Amerikan birliklerinin Vietnam'dan çekilmesi

için kesin bir tarih talep etmiş; Hindistan'ın Sovyetler Birliği'ne olan yakınlığı da Vietnam'la ilişkisinin belirlenmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde dışişleri bakanı Swaran Singh'in Hindistan Parlamentosu'nun alt meclisi olan Lok Sabha'da 26 Nisan 1972'de "Bangladeş'in kurtuluşu muazzam kahramanca bir olaydı ve Vietnam'ın kurtuluşunun da eşit derece de büyük ve kahramanca olacağını" ifade etmişti. Böylece Hindistan, Vietnam meselesine dış politikasında güçlü bir ivme kazandırmıştı. Hindistan, Kuzey Vietnam ile ilişkilerini 1972'de temsilci düzeyinde konsolosluktan büyükelçilik seviyesine yükseltse de Güney Vietnam ile konsolosluk seviyesinde bıraktı. Hindistan'ın bu kararı Güney Vietnam'da şiddetli bir tepkiyle karşılanmış ve Hindistan Başkonsolosluğu'nun ve Uluslararası Ticaret Odası Genel Merkezi'nin önünde bir dizi gösteri düzenlenmişti. Güney Vietnam hükümeti, Hindistan'ın UDFK'deki varlığına karşı olduğunu ifade etmiş ve Hintli delegelere vize vermeyi reddetmişti. Sonrasında UDFK oy birliğiyle alınan bir kararla Hindistan'ın yetkilendirmesini kaldırma kararı aldı. Böylece 1973'te üç asıl UDFK ülkesinden, Vietnam'a ilişkin ikinci denetim komisyonuna dâhil edilmeyen tek ülke Hindistan olmuştur.

Yeni Delhi'deki Janata rejimi sırasında Hindistan, Hindçin'e karşı tarafsızlık iddiasıyla ihtiyatlı bir politika benimsemiş; sonrasında Hindistan'ın Vietnam'a olan sempatisini anti-kolonist ilke ve ırkçılık karşıtlığı izlemiştir. Hindistan, Amerika'nın Hindçin'den çekilmesine yol açan 1973 Paris Anlaşmalarından memnun kalmış ve nihai çözümü memnuniyetle karşılamıştı. Bütün bunlardan sonra Hindistan-Vietnam ilişkileri, yapıcı bir biçimde gelişmeye devam etti. Her iki ülke de ikili işbirliğine kurumsal bir yapı sağlamak adına, *Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İş Birliği Ortak Komisyonu*'nu kurdu. Vietnam Komünist Partisi Genel Sekreteri Nong Duc Manh, Mayıs 2003 yılında Hindistan ziyareti sırasında Kapsamlı İş Birliği Çerçevesi Ortak Deklarasyonu'nu imzalayarak Hindistan ve Vietnam ilişkilerinde yeni bir sayfa açtı. Ayrıca Hindistan ve Vietnam, 2004 yılında Ortak Deklarasyon'un uygulanması için bir Eylem Planı imzaladılar.

Son yıllarda, Hindistan-Vietnam ilişkileri tüm alanlarda umut verici gelişmelere tanık oldu. Başbakan Manmohan Singh ve mevkidaşı Nguyen Tan Dung tarafından 14 Ocak 2007'de Cebu, Filipinler'de düzenlenen *XII. GAUD Zirvesi*'nin oturum aralarında dile getirilen duygular, *her iki ülke de ikili ilişkilerini her alanda yoğunlaştırmaya isteklidir* şeklinde yorumlandı. İki lider, geleneksel ilişkilerdeki yeni gelişmelerden duydukları memnuniyeti dile

getirdiler. Başkan Ho Chin Minh ve Başbakan Jawaharlal Nehru tarafından geliştirilen kapsamlı iş birliği politikasının, ilerletilmesinin gerektiği vurgulandı. Küreselleşmenin, uluslararası terörizm tehdidinin ve uluslararası sisteme yönelik önemli zorlukların getirdiği yeni sorunlarla başa çıkmak için iş birliğini yeni boyutlara çıkarmayı kabul ettiler. Böylece ikili ilişkilerin önündeki yolu açıkça göstermiş oldular. Ayrıca Vietnam Başbakanı'nın, 2007'de Hindistan'a yaptığı ziyaret, bu çok yönlü ilişkiyi güçlendirmeye kesinlikle bir kat daha yardımcı olmuş; Güney Asya'nın iki stratejik müttefiki arasındaki iyi ilişkiler, muhalif ülkelerin çekincelerini arttırmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Bayard, Donn, (2000). "Roots or Indochinese Civilisation: Recent Development in the Prehistory of Southeast Asia", *Pacific Affairs*, S.53 (1), s. 125-141.
- Buttinger, Joseph, (1958). *The Smaller Dragon: A Political History of Vietnam*, New York: Atlantic Books.
- Cady, John, (1964). *Southeast Asia: Its Historical Development*, New York: McGraw-Hill.
- Coedes, G, (2018). *The Indianized States of Southeast Asia*, Ed. W.F. Vella, Çev. S.B. Cowing. Honolulu: East- West Center Press.
- Fisher, Charles A, (1964). *Southeast Asia: A Social, Economic and Political Geography*, London: Methuen.
- Glover, Ian and Peter Bellwood., (2004). *Southeast Asia: From Prehistory to History*, London: RoutledgeCurzon.
- Lieberman, Victor, (2003). *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context*, New York: Cambridge University Press.
- Marr, David G, (1981). *Vietnamese Tradition on Trial*, Berkeley: University of California Press.
- Nguyen The Anh, (1995). "Historical Research in Vietnam: A Tentative Survey", *Journal of Southeast Asian Studies*, S. 26 (1), s. 94-113.
- Power, Paul F. (1967). "India and Vietnam", *Asian Survey*, California University Press, S. 7 (10), s. 740-751.
- Rambo, Teery, (2005). *Searching for Vietnam*, Kyota: Kyoto University Press.
- Smith, Steve, (1968). *Vietnam and the West*, New York: Cornell University Press.
- Taylor, Keith, (1983). *The Birth of Vietnam*, Berkeley: University of California Press.

GÜNEYDOĞU ASYA GÜVENLİK DENKLEMİNDE VIETNAM SİLAHLI KUVVETLERİNİN ROLÜ

*Haluk KARADAĞ**

GİRİŞ

Coğrafi olarak Çin Halk Cumhuriyeti (bundan sonra Çin olarak ifade edilecektir), Laos ve Kamboçya ile sınır komşusu olan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, 2019 yılı verilerine göre 96 milyon¹ nüfusa sahip bir Güneydoğu Asya ülkesidir. 1955 yılında Kuzey ve Güney Vietnam olarak ikiye bölünen ülke 1976'dan itibaren birleşerek yeniden tek devlet haline dönüşmüştür. Tarih boyunca kendisinden askeri güç bakımından üstün devletlerle mücadele etmek zorunda kalan Vietnam en büyük yıkımı yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Bu dönemde önce Fransa ve ardından Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile girdiği mücadelede ciddi ölçüde zarar görmüş ve yıpranmıştır. Müteakiben toparlanma sürecine girerek savaşın yaralarını saran Vietnam günümüzde bölgesel ve küresel güvenliğe katkı sağlayan önemli bir aktör konumuna gelmiştir. Bu minvalde Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtlarına aktif olarak katılmakta ve başta bölge ülkeleri olmak üzere dünyanın çeşitli coğrafyalarında yer alan devletler ile askeri iş birlikleri geliştirmeye çalışmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşadığı sıkıntılı süreçlerin de etkisiyle kitle imha silahları ile mücadele konusunda çeşitli anlaşma ve girişimlere iştirak etmekte ve bu konuda uluslararası toplumla tecrübe paylaşımında bulunmaktadır. Zaman zaman Çin Halk Cumhuriyeti ile Güney Çin Denizi'nde aidiyet sorunu bulunan adalar ve münhasır ekonomik bölge konusunda anlaşmazlık yaşamakta ve bu durum her iki ülke arasında gerilimlere yol açabilmektedir. Bu çalışma Vietnam Silahlı Kuvvetleri'nin ya da diğer bir deyişle Vietnam Halk Ordusu'nun (Vietnam People's Army-VPA) Asya'nın güneydoğusunda oynadığı rolü incelemeyi amaç edinmiştir.

* Dr., Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID 0000-0001-7577-763X.

¹ Dünya Bankası, "Vietnam, Population". (Erişim 18 Eylül 2020). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=VN>

Tarihsel süreçte güçlü devletlerin ilgi duyduğu ve işgal etmeye çalıştığı bir coğrafyada bulunan Vietnam halkı günümüzde sömürgecilik olarak da ifade edilebilen birçok saldırıya maruz kalmıştır. Vietnam'ın maruz kaldığı bu saldırılardan bazıları M.Ö. 179-M.S. 905, 938, 981, 1075-1077, 1258, 1285, 1288, 1407-1427, 1789, 1974, 1979, 1988 yıllarında Çin, 1858-1945, 1946-1954 tarihleri arasında Fransa, 1940-1945 yılları arasında Japonya ve 1955-1975 yılları arasında ise ABD tarafından gerçekleştirilmiştir.² Ayrıca 1975 yılında Kamboçya ile yaşadığı problemler neticesinde bu ülke ile savaşmış ve savaş Kamboçya'daki Khmer Rouge rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Yoğun geçen savaşlar zincirinin ardından Vietnam yeniden yapılanma sürecine girmiş ve devletin tüm kurumları ile yeniden inşası gündeme gelmiştir. Burada, çalışmanın özneliği gereği sadece Vietnam Silahlı Kuvvetleri'nin uluslararası barış ve güvenliği katkıları incelenecektir.

Vietnam Silahlı Kuvvetleri

Dünya ordularının karşılaştırma indeksi olarak kabul edilen *Global Firepower Index*'e göre 2020 yılı dünya sıralamasında yirmi ikinci, Güneydoğu Asya özelinde ise Endonezya'nın ardından ikinci sırada yer alan Vietnam Silahlı Kuvvetleri 482.000 kişilik bir askeri güce sahiptir. Önemli bir askeri güce sahip olan Vietnam Silahlı Kuvvetleri'nin envanterinde yine indekste yer alan bilgilere göre yetmiş yedi taarruzi savaş uçağı, yirmi beş taarruz helikopteri, iki bin altı yüz on beş tank, dokuz fırkateyn ve altı denizaltı yer almaktadır. Ülke savunmasına ayrılan bütçe ise 2020 yılı için 5,5 milyar ABD dolarıdır.³ Zikredilen rakamların yanı sıra geçmişteki savaşlardan elde edilen tecrübe ile yoğrulmuş ordunun gelenekleri, Vietnam'ın bulunduğu coğrafyada hatırı sayılır bir güç olmasını sağlamıştır.

Komünist parti, devlet ve halkın oluşturduğu Vietnam Silahlı Kuvvetleri yapısal olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunların en başında kurumsal olarak güçlü ve sistematik bir organizasyona sahip olan Vietnam Halk Ordusu

² Vi An Lu, Türkiye-Vietnam İlişkileri Tarihi ve Vietnam'da Türkiye Algısı Üzerine Bir İnceleme, (Erişim 18 Eylül 2020) https://www.academia.edu/35358796/_T%C3%BCrkiye_Vietnam_%C4%B0li%C5%9Fkileri_Tarihi_ve_Vietnam_da_T%C3%BCrkiye_Alg%C4%B1s%C4%B1_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme_3_Uluslararası%C4%B1_%C3%96%C4%9Fenciler_Sosyal_Bilimler_Kongresi_02_03_Aral%C4%B1k_2017_%C4%B0stanbul_Medeniyet_%C3%9Cniversitesi_T%C3%BCrkiye

³ Global Firepower Index, World Rankings: Vietnam, (Erişim 2 Kasım 2020) https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=vietnam
Linh Pham, Vietnam Moves Up in 2020 Global Military Strength, Hanoi Times. Erişim 2 Kasım 2020. <http://hanoitimes.vn/vietnam-moves-up-in-2020-global-military-strength-301019.html>

(Vietnam People's Army-VPA) gelmektedir. İkinci olarak Milis ve Öz Savunma Kuvvetleri, üçüncü sırada ise Mahalli Kuvvetler bulunmaktadır. Asıl vurucu güç olan Vietnam Halk Ordusu, ağır silah, araç ve donatıma sahip olup komando birliklerini de içerisinde barındırmaktadır. Kuruluşu içerisinde Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, Sınır Güvenlik Komutanlığı, Siber Komutanlık, ihtiyat kuvvetleri, askeri akademi, kolej ve okullar, askeri araştırma enstitüleri ile ekonomi-savunma birimlerinin yer aldığı Vietnam Halk Ordusu geniş bir yelpazede görevini yerine getirmektedir. 2019 yılında Vietnam hükümetince yayımlanan ve Beyaz Kitap olarak adlandırılan Ulusal Savunma dokümanında ordu için “verilen her göreve hazır” sloganı kullanılmakta ve ülke savunmasına yönelik görevler dışında yurt dışında Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtlarına iştirak ettiği, insani yardım ve afet yardımı faaliyetleri ile arama ve kurtarma faaliyetlerine katıldığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte sosyal bir kurum gibi hareket ederek ülke içerisinde birçok Vietnamlıya iş ve istihdam sağladığı ve ürettiği teknolojik ürünler vasıtasıyla devletin bütçesine gelir sağladığı belirtilmektedir.⁴

Milis ve Öz Savunma Kuvvetleri ise temeli 1935 yılında icra edilen Hindicini Komünist Partisi 1. Ulusal Kongresi'ne dayanan önemli bir savunma kuruluşudur. Söz konusu yapı özellikle 20. yüzyılda topraklarında birçok savaş gören ülke için önemli bir iç savunma mekanizmasını teşkil etmekte ve bir nevi emniyet supabı olarak algılanmaktadır. Gerilla harbinin ilk örneklerini sergileyen yapı müteakip dönemde düzenli Silahlı Kuvvetler bünyesine dâhil edilmiştir. Fransa ve ABD'nin ülkeyi işgal girişimlerini akamete uğratan milis kuvvetleri, başarısını ispatlamış bir gerilla kuvvetidir.⁵

Mahalli Kuvvetler ise yerel parti komitelerinin kontrolü altında Milis ve Öz Savunma Kuvvetleri ile Vietnam Halk Ordusu ile koordineli olarak görev yapmakta ve mahalli çatışmalarda görev almaktadır. Ayrıca yedek kuvvet olarak ihtiyaç halinde kullanılacak ihtiyat birliklerinin eğitimi mahalli kuvvetler tarafından verilmektedir.⁶

Vietnam Milli Savunma Bakanlığı'nın kuruluş şeması Tablo-1'de yer almaktadır. Tabloda Bakanlık bünyesinde yer alan birimler ve onların alt unsurları görülmektedir.⁷

⁴ Ministry of National Defence. 2019 Viet Nam National Defence White Paper. Hanoi: National Defence Publishing House. ss. 78-80.

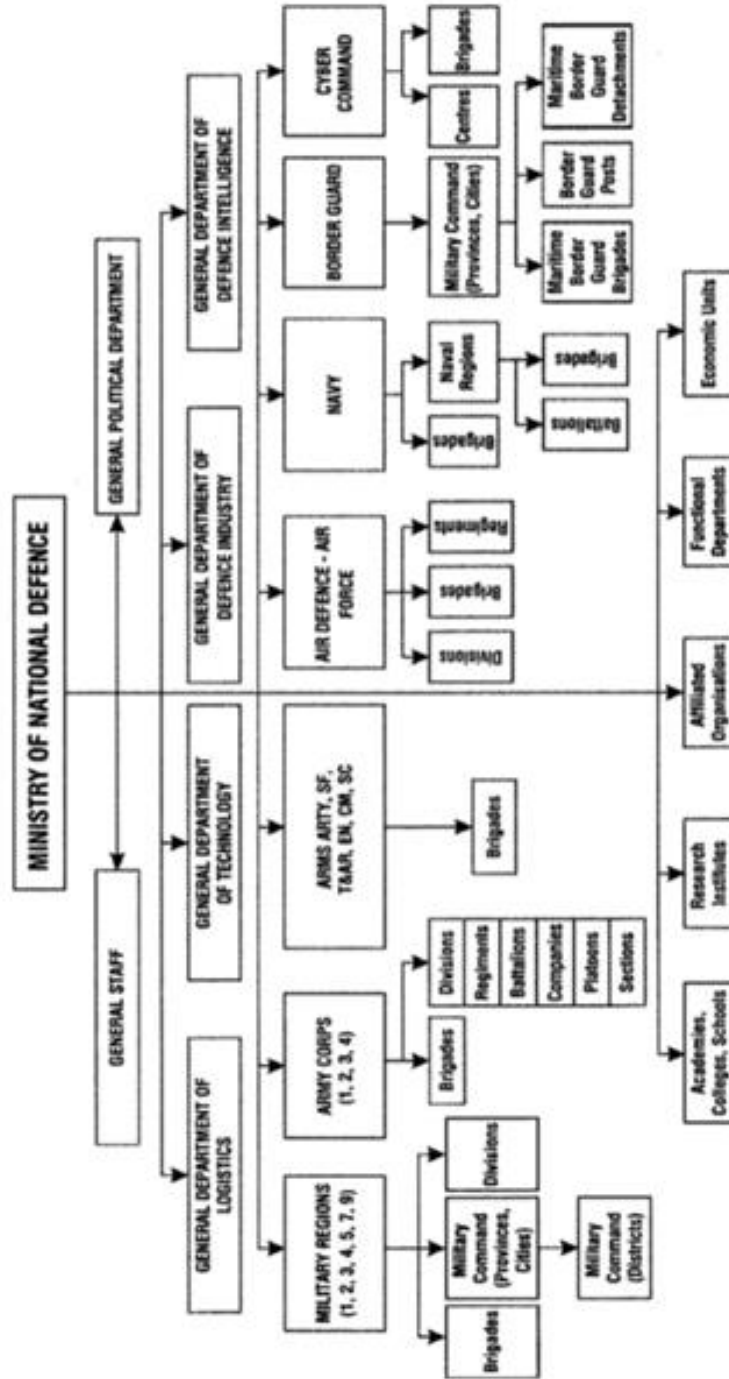
⁵ a.g.e. ss.104-108.

⁶ a.g.e. ss.87-88.

⁷ a.g.e. s. 115.

Tablo-1 Vietnam Savunma Bakanlığı Kuruluş Şemsi (2019) Milli Savunma Dokümanından alınmıştır.

ORGANISATION AND STRUCTURE OF THE MINISTRY OF NATIONAL DEFENCE

Vietnam'ın Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtına Katkıları

Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başarısız olan Milletler Cemiyeti'nin yerine savaş sonrası dönem için bir düzen kurmak amacıyla kurulmuş bir örgüttür. Örgütün en önemli organı olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi beş daimi üye ve iki yıllığına seçilen on geçici üyeden oluşmaktadır. Söz konusu on üye BM üyesi diğer devletler tarafından oylama yoluyla seçilmektedir. Kısacası uluslararası kamuoyu nezdinde bu göreve seçilmek prestij açısından önem arz etmektedir. Vietnam ilk defa 2008-2009 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmiş ve iki yıl süre ile bu görevi yerine getirmiştir. Oylama ile yapılan seçimlerin sonucunda 2020-2021 yıllarında tekrar bu göreve getirilen Vietnam uluslararası barış ve güvenlik için önemli bir aktör olduğunu ispatlamıştır.⁸ Vietnam'ın BM Barışı Koruma Harekâtlarına katılımları da bu durumun bir göstergesi olmaktadır. Örneğin 2018 yılında aralarında doktor, hemşire ve diğer sağlık personelinin yer aldığı toplam doksan üç personeli ile Güney Sudan'da bulunan UNMISS misyonuna destek veren Vietnamlı barış gücü unsurları görev süresi boyunca bölge halkına ve BM unsurlarına önemli katkılar sağlamıştır.⁹ Barışçıl vizyonunu sürdüren Vietnam, Ekim 2020 tarihi itibarıyla on dört personel ile BM Barışı Koruma Harekâtlarına destek vermeye devam etmektedir.¹⁰

Vietnam'ın Uluslararası Barış ve Güvenliğe Katkıları

Uzun yıllar boyunca topraklarında çeşitli devletlerin çıkar çatışmalarına şahit olan ve hayati güvenlik problemleri ile karşılaşan Vietnam, uluslararası barış ve güvenliğin kıymetini takdir eden önemli bir ülke konumundadır. Söz konusu tecrübe ve birikimlerini dış dünya ile paylaşma ihtiyacını hisseden Vietnam bu itibarla birçok ülke ile işbirliği anlaşmaları imzalamaktadır. Günümüzde on altı ülke ile stratejik ortaklık, on bir ülke ile kapsamlı ortaklık

⁸ United Nations. UN Security Council Membership. Erişim 18 Eylül 2020. <https://www.un.org/securitycouncil/content/current-members> United Nations Security Council, Countries Elected Members. Erişim 18 Eylül 2020. <https://www.un.org/securitycouncil/content/countries-elected-members>

⁹ United Nations Peacekeeping. A historic arrival for Vietnam and the United Nations. Erişim 19 Eylül 2020. <https://peacekeeping.un.org/en/historic-arrival-vietnam-and-united-nations>

¹⁰ United Nations Peacekeeping. Troop and police Contributors. Erişim 19 Eylül 2020. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>

ve komşusu olan Laos ve Kamboçya ile de özel stratejik ilişki içerisine girmiştir.¹¹

Ülke olarak topraklarında hiçbir askeri üssün bulunmasına izin vermeyen Vietnam, ilke olarak hiçbir askeri ittifaka katılmamaktadır. Dünya üzerinde toplamda seksen ülke ve uluslararası örgüt ile savunma bağlamında ilişki kurmuş, kırk dokuz ülkede askeri ataşelik açmıştır.¹²

Vietnam, 1967 yılında Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur'un kurucu üye sıfatını taşıdığı ve ASEAN olarak bilinen Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'ne 1995 yılında dâhil olmuştur. Bununla birlikte 1998, 2010 ve 2020 olmak üzere üç dönem ASEAN'a başkanlık etmiştir.¹³ Birlik yapısal olarak ekonomik, sosyokültürel ve güvenlik olmak üzere üç sütun üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Ekonomik ve sosyokültürel alanda başarılı işler yapmasına rağmen ASEAN, güvenlik alanında arzu edilen neticeyi gösterememiş ve bir güvenlik topluluğuna evrilememiştir. 2003 yılında Endonezya'ya bağlı olan Bali'de icra edilen toplantıda ASEAN Güvenlik Topluluğu'nun (ASEAN Security Community) kurulması kararlaştırılmıştır. Bölgesel barış ve işbirliğine katkı vermeyi amaçlayan söz konusu girişim bu konuda tam bir başarı sağlayamamış olsa da belirli ölçüde etkili olmuştur.¹⁴ Örneğin 1995 yılında imzalanarak 1997 yılında yürürlüğe giren ve Bangkok'ta imzalandığı için Bangkok Antlaşması olarak bilinen Güneydoğu Asya Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Anlaşması (Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon Free Zone-SEANWFZ) bu girişimin yasallaşmasına katkı sağlayan en önemli araçlardan birisidir.

Vietnam'ın Temel Güvenlik Sorunları

Geçmişte büyük güçlerle mücadele eden Vietnam günümüzde uluslararası rekabet ortamında bu mücadelesini sürdürmektedir. Daha önceki bölümlerde zikredildiği üzere çeşitli devletlerin ülke topraklarını işgal girişimleri en son ABD ile yaşanan savaş ile sona ermiştir. Bugün bölgede Çin'in askeri gücüne karşı denge arayışı içerisinde olan Vietnam bu

¹¹ Ministry of National Defence. 2019 Viet Nam National Defence White Paper. Hanoi: National Defence Publishing House. s. 14.

¹² a.g.e. s.14, 23.

¹³ Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Chair. Erişim 24 Eylül 2020. <https://asean.org/asean/asean-chair/>

¹⁴ Alan Collins. (2007) "Forming a Security Community: Lessons from ASEAN". International Relations of the Asia-Pacific. Vol (7) ss. 203-225.

caydırıcılığı Avustralya, Hindistan, Japonya, ABD, İngiltere ve Fransa ile işbirliği yapmak suretiyle karşılamaya çalışmaktadır.¹⁵ Günümüzde Vietnam dış politikasının en önemli meselelerinden birisini deniz alanlarında yaşanan aidiyet tartışmaları oluşturmaktadır. Bunlardan en ciddi olanları ise ülkenin kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölgesi üzerindeki kısıtlama gayretleri, Paracel ve Spratly Takımadaları'nın aidiyeti ve Tonkin Körfezi sorunları olarak ifade edilebilir.

Bu sorunların temelinde bölgede nüfuzunu ve gücünü artırmaya çalışan Çin'in milliyetçi ve merkantilist dış politikası yatmaktadır. Yakın geçmişte ve özellikle 1980'lerde Çin donanmasının Spratly Adaları üzerindeki aidiyet mücadelesi sırasında Vietnam'a bağlı sekiz askeri gemiyi batırması ve ardından adalardan bazıları üzerinde askeri üsler kurmaya başlaması Çin ile Vietnam arasındaki sorunların sıcak çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Vietnam, Çin'in mevcut statükoyu bir nevi askeri güç kullanarak ve uluslararası hukuka aykırı biçimde yapılan inşaatlar yoluyla kendi lehine çevirmeye çalışmasından rahatsızlık duymuştur. Ancak uluslararası ortamda Çin'i dizginleyecek bir güce ve çözüm olarak herhangi bir sonuca ulaşamamıştır.

Aslında Vietnam ve Çin arasında normalleşme süreci Kasım 1991'de başlamıştır.¹⁶ Fakat bu tarihten itibaren sorunlar azalmamış, aksine artmaya başlamıştır. Burada en önemli hususlar ekonomik çıkarlar bağlamında ortaya çıkmıştır. Özellikle balıkçılık sektörü için münhasır ekonomik bölge tartışmaları ön plana çıkmış ancak balıkçıların Vietnam ve Çin tarafından tartışmalı bölgeler olarak nitelendirilen sahalarda avlanmaları her iki ülkenin askeri gemilerini teyakkuza geçirmiştir. Bununla birlikte son dönemlerde bölgede petrol yataklarının bulunması ve bu nedenle yabancı konsorsiyumlar ile işbirliği anlaşmaları yapılması, sorunu daha önemli ancak çözülmesi daha zor bir hale dönüştürmüştür.

Aslında takımadaların aidiyeti sorunsalı yalnızca Çin ve Vietnam arasındaki bir konu değildir. Takımadaların aidiyeti hususu birçok bölge devletini de ilgilendiren çok taraflı bir problemdir. Çin ve Vietnam'ın dışında

¹⁵ Derek Grossman. Reviewing Vietnam's 'Struggle' Options in the South China Sea. *The Diplomat*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://thediplomat.com/2020/05/reviewing-vietnams-struggle-options-in-the-south-china-sea/>

¹⁶ Ramses Amer. China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management. *Ocean Development & International Law* Vol 45 (1) s. 17.

Tayvan, Malezya, Brunei Sultanlığı ve Filipinler de birtakım adalar üzerinde ve onlara ait karasuları/münhasır ekonomik bölgeler üzerinde hak iddia etmektedir. Ne var ki artık küresel bir güç olan Çin diğer devletlerin söylemlerine aldırış etmemekte ve bölgedeki bütün adalar üzerinde hak iddiasında bulunmaktadır. Bunun yanı sıra fiili olarak Paracel Takımadaları'nı işgal etmiş, Spratly Adaları'nın on bir tanesi üzerinde tesisler inşa etmiştir. İddiasının kaynağı ve dayanağını ise tarihten gelen haklar ve bölgedeki fiili durumu işaret etmek suretiyle açıklamaktadır. Vietnam da söz konusu adaların kendisine ait olduğu iddiasını sürdürmektedir. Bu durum bölge ülkelerinin kendileri açısından her iki takımadalar ile onların sahip olduğu münhasır ekonomik bölgelerin aidiyetleri açısından çözüme kavuşturulması gerektiği bir sorun olarak görülmektedir. Vietnam bir yandan Çin ile olan kara sınırlarının güvenliğini sağlarken diğer yandan deniz sularının aidiyeti konusunda Çin'in dışında diğer ülkeler ile de rekabet halinde olmaktadır. Bütün bunlar Vietnam askeri gücünün sorunu çözebilecek yetenek ve kapasitede olması gerektiğini işaret etmektedir.

Bu sorunlar devam ederken Vietnam ABD ile olan ilişkilerini geliştirmektedir. Uluslararası İlişkiler literatüründe "çıkarların uyumu" (harmony of interests) olarak ifade edilen durum Güney Çin Denizi üzerinde de geçerliliğini korumaktadır. ABD, bir yandan Çin ile küresel alanda doğrudan rekabet ederken diğer taraftan rakibinin elini güçlendirecek hamleleri engellemeye çalışmaktadır. Bu itibarla ABD, 2016 yılında Başkan Obama döneminde onlarca yıldır Vietnam üzerine uygulanan askeri silahların satışı hakkındaki ambargoyu sona erdirerek iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bunun ilk adımı olarak günümüzde Vietnam donanmasındaki en büyük sahil güvenlik botu olan geminin Vietnam'a satışına onay verilmiştir. Ayrıca toplamda Vietnam ile ABD arasında 2016-2019 yılları arasında 70 milyon dolar tutarındaki askeri silah ve malzeme satış anlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte ABD Savunma Bakanı James Mattis 2018 yılında Vietnam'ı ziyaret etmiş ve iki ülke arasındaki işbirliğinin artırılması yönünde çaba sarf edildiğini açıklamıştır.¹⁷ ABD-Vietnam güvenlik işbirliğinin diğer emaresini ise Vietnam Savaşı'ndan sonra ilk defa bir Amerikan uçak gemisinin Vietnam'ı ziyaret etmesi teşkil etmiştir. 2018 yılında USS Carl Vinson uçak gemisinin gerçekleştirdiği ziyaret bu açıdan

¹⁷ Joshua Ball. The U.S. And Vietnam Are Expanding Areas of Military Cooperation. Erişim 19 Ekim 2020. <https://globalsecurityreview.com/u-s-vietnam-expanding-areas-military-cooperation/>

önemli bir yer tutmaktadır. 2020 yılında gerçekleşen USS Theodor Roosevelt uçak gemisinin Da Nang'a yaptığı ziyaret ise ABD'nin Güney Çin Denizi'nde Çin'in realist politikalarının ve askeri güç kullanma girişimlerinin önüne geçmek istediği ve bölge ülkelerine destek vereceği anlamını taşımaktadır.¹⁸ Bu itibarla bölgede ABD ile Çin arasında yeni bir güç dengesi oluşumu gerçekleşmektedir. Söz konusu gelişmeler Vietnam'ın bölgede belirli konularda çıkar çatışması yaşadığı Çin'e karşı yalnız kalmayacağını sinyallerini vermektedir.

SONUÇ

Yakın dönemde daha ziyade ABD'nin askeri müdahalesi ile hafızalarda yer eden Vietnam, jeopolitik konumu dolayısıyla Güneydoğu Asya'da bulunan önemli bir ülkedir. Ülkenin coğrafyasıyla bütünleşen askeri gücü ise bölgede rol oynayan önemli aktörlerden birisidir. Ordusunun sahip olduğu geçmişteki tarihi tecrübeleri ve kullandığı teknikler dünyanın süper gücü olarak anılan ABD'ni çaresiz bırakmış ve bu itibarla Vietnam Halkı Ordusu dünya çapında prestijli bir ünvanın sahibi olmuştur. Bugün itibarıyla Vietnam Silahlı Kuvvetleri, tecrübesini yaşamsal çıkarlarının dışına çıkarmaya ve dünya üzerinde varlığını sadece savaşçılığı ile değil, aynı zamanda barışçıl şekilde icra ettiği yumuşak gücüyle de göstermeye çalışmaktadır. Böylece ülkesinin önemli bir kamu diplomasisi aracı olduğunu tüm dünyaya göstermek istemektedir. Birleşmiş Milletler'in icra ettiği barışı koruma harekâtlarına aktif olarak katılan, diğer ülke ordularıyla ortak tatbikatlar yürüten Vietnam Halk Ordusu caydırıcı gücünün yanı sıra, ülkesinin bir dış politika aracı olarak görev yapmaktadır. Diğer yandan çeşitli kaynaklarda gösterilen askeri güç sıralama listesinde yirmi ikinci sırada yer alan Vietnam, Güneydoğu Asya'da denge unsuru olarak güç ve kapasitesini artırma gayreti içerisinde. Teknolojik olarak kara, deniz ve hava unsurlarını modernize etmeye başlayan Vietnam Halk Ordusu yaşamsal çıkarlarını koruma konusundaki iddiasını devam ettirmektedir. Bu bağlamda güçlü komşularının yer aldığı coğrafyada bir yandan denge unsuru olmaya devam ederken diğer yandan uluslararası barış ve işbirliği alanlarında etkin bir rol oynama amacını taşımaktadır.

¹⁸ Luicio Blanco Pitlo. What Does a Second U.S. Aircraft Carrier Visit Mean for U.S.-Vietnam Relations? Erişim 19 Ekim 2020 <https://amti.csis.org/what-does-a-second-u-s-aircraft-carrier-visit-mean-for-u-s-vietnam-relations/>

KAYNAKÇA

- Amer, Ramses. China, Vietnam, and the South China Sea: Disputes and Dispute Management. *Ocean Development & International Law* Vol. 45 (1).
- Association of Southeast Asian Nations. ASEAN Chair. Erişim 24 Eylül 2020. <https://asean.org/asean/asean-chair/>
- Ball, Joshua. The U.S. And Vietnam Are Expanding Areas of Military Cooperation. Erişim 19 Ekim 2020. <https://globalsecurityreview.com/u-s-vietnam-expanding-areas-military-cooperation/>
- Collins, Alan. (2007) "Forming a Security Community: Lessons from ASEAN". *International Relations of the Asia-Pacific*. Vol (7) ss.203-225.
- Dünya Bankası, "Vietnam, Population". (Erişim 18 Eylül 2020). <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=VN>
- Global Firepower Index, World Rankings: Vietnam, (Erişim 2 Kasım 2020) https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=vietnam
- Grossman, Derek. Reviewing Vietnam's 'Struggle' Options in the South China Sea. *The Diplomat*. Erişim 11 Ekim 2020. <https://thediplomat.com/2020/05/reviewing-vietnams-struggle-options-in-the-south-china-sea/>
- Lu, Vi An. Türkiye-Vietnam İlişkileri Tarihi ve Vietnam'da Türkiye Algısı Üzerine Bir İnceleme, (Erişim 18 Eylül 2020) https://www.academia.edu/35358796/_T%C3%BCrkiye_Vietnam_%C4%B0li%C5%9Fkileri_Tarihi_ve_Vietnam_da_T%C3%BCrkiye_Alg%C4%B1s%C4%B1_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme_3_Uluslararası_C4%B1_%C3%96%C4%9Frenciler_Sosyal_Bilimler_Kongresi_02_03_Aral%C4%B1k_2017_%C4%B0stanbul_Medeniyet_%C3%9Cniversitesi_T%C3%BCrkiye
- Ministry of National Defence. 2019 Viet Nam National Defence White Paper. Hanoi: National Defence Publishing House.
- Ministry of National Defence. 2019 Viet Nam National Defence White Paper. Hanoi: National Defence Publishing House.
- Pham, Linh. Vietnam Moves Up in 2020 Global Military Strength, Hanoi Times. Erişim 2 Kasım 2020. <http://hanoitimes.vn/vietnam-moves-up-in-2020-global-military-strength-301019.html>
- Pitlo, Luicio Blanco. What Does a Second U.S. Aircraft Carrier Visit Mean for U.S.-Vietnam Relations? Erişim 19 Ekim 2020 <https://amti.csis.org/what-does-a-second-u-s-aircraft-carrier-visit-mean-for-u-s-vietnam-relations/>

Tarling, Nicholas ve Chen, Xin. Maritime Security in East and Southeast Asia. (2017)
Palgrave Macmillan.

United Nations. UN Security Council Membership. Erişim 18 Eylöl 2020.
<https://www.un.org/securitycouncil/content/current-members>

United Nations Security Council, Countries Elected Members. Erişim 18 Eylöl
2020.

<https://www.un.org/securitycouncil/content/countries-elected-members>

United Nations Peacekeeping. A historic arrival for Vietnam and the United Nations.
Erişim 19 Eylöl 2020.

<https://peacekeeping.un.org/en/historic-arrival-vietnam-and-united-nations>

United Nations Peacekeeping. Troop and poliçe Contributors. Erişim 19 Eylöl 2020.

<https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>

VIETNAM SAVAŞI VE ABD'NİN GÜCÜNÜN SINIRLARI

A. İnci SÖKMEN ALACA*

GİRİŞ

Dünya siyasal sisteminde çok az sayıda kalmış Sosyalist Devlet modeline sahip ülkelerden biri olan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, Soğuk Savaş Dönemi'nin ikinci savaşı olarak kabul edilen, Amerikan askerî gücünü hezimete uğratarak ABD'nin Güney Vietnam'dan çekilmesiyle sonuçlanan 1963-73 yılları arasında gerçekleşen Vietnam Savaşı ile tarihe geçmiştir. Vietnamlılar bu savaşı, Amerika'ya *Karşı Direnme Savaşı* ya da Fransız sömürgeci yönetimin bölgeye verdiği addan esinlenerek *İkinci Hindicini Savaşı* olarak da nitelendirilmektedir. Askerî güç açısından daha düşük seviyedeki Kuzey Vietnamlıların, Amerika'ya karşı verdikleri mücadele, savaş taktikleri, propaganda yöntemleri, coğrafi alan üstünlüğü gibi hususlar asimetrik unsurların savaştaki önemini ortaya koyarak, Amerika'ya karşı mücadele eden devletler için yol gösterici olmuştur. Takip eden süreçte, Amerikan ordusu, Irak (2003), Somali (2007), Libya (2011) gibi ülkelerde benzer direnişlerle karşılaştığı göz önüne alınırsa, uluslararası literatürde Vietnam Savaşı ile karşılaştırılan yayın sayısı, taktiksel anlamda savaşın örnek alındığını göstermektedir.¹

Günümüzde, Asya Bölgesi'nde Çin'in dünya ekonomisindeki performansı ile kendisine rakip olmasıyla, ulusal güvenlik açısından Asya-Pasifik bölge tanımlaması kapsamında, Çin'e karşı askerî seçenekleri düşünen ABD için Kuzey Vietnamlılar ile yaptığı savaştaki yenilgisi önem

* Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi.

¹ James H. Lebovic (2010) *The Limits of U.S. Military Capability*, Baltimore : John Hopkins University Press; Robert R. Tomes (2007) *US Defense Strategy from Vietnam to Operation Iraqi Freedom Military Innovation and the New American Way of War 1973-2003*, New York : Routledge Pub; Robert K. Brigham (2006) *Iraq Vietnam and the Limits of American Power*, New York : Public Affairs; William Rosenau, (2001) *Special Operation Forces and Elusive Enemy Ground Targets Lessons From Vietnam and the Persian Gulf War*, Rand Publ.

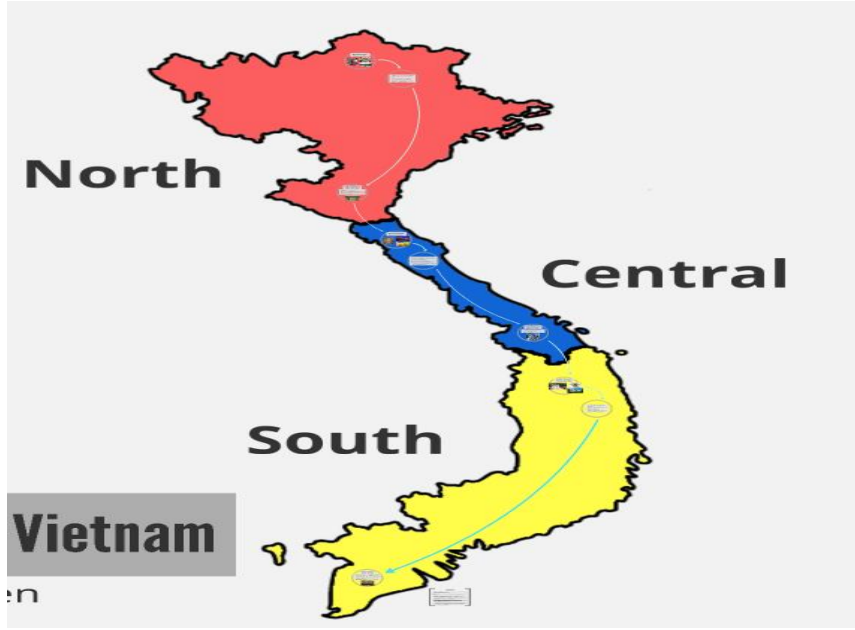
taşımaktadır. Bu savaşta Sovyetler Birliği önderliğinde Doğu Bloku ve Çin'in, Vietnam'a ciddi destek sağlamış olduğu unutulmadığından ABD, karasal yakın muharebe ortamlarında, geçmişteki sorunlarla yeniden karşılaşabileceğini düşündüğünden öncelikle, Çin karşıtı yeni bir güvenlik ve savunma hattını, kurduğu ikili ilişkilerle güçlendirmeye özen göstermektedir. Aynı siyasal rejime sahip olsalar da Güney Çin Denizi konusunda, Çin'in teritoryal egemenlik sahasını genişletme politikaları izlemesi nedeniyle, Vietnam komünist hükümeti, bu ülkeye karşı mesafeli bir politika yürütmektedir. Geçmişte Vietnam ile savaşmış olan ABD, Güneydoğu Asya Bölgesi'nde stratejik konumu ile önem arz eden bu ülkeye yönelik uygulamakta olduğu ekonomik ambargoyu 1994 yılında kaldırarak, ilişkileri normalleştirme sürecine sokmuştur. Amerikan hükümetinin insan hakları konusundaki şartını Vietnam da uygulamadan, Başkan Barack Obama Dönemi'nde, *Kapsamlı İşbirliği Anlaşması* bağlamında siyasal ve ekonomik ilişkiler başlatması, komünist rejim için büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. Hem askerî hem diplomatik süreçlerde Vietnam lehine sonuçlanan ABD ile olan ilişkiler, bu ülkenin uluslararası politika açısından da önemini arttırmaktadır.

Bu makalede, Amerika'nın Vietnam Savaşı'nda izlediği askeri stratejiler ve gücünün sınırlı olduğu alanlara değinilerek, savaşın nasıl ABD aleyhinde sonuçlandığı analiz edilecektir.

1. Savaş'ın Başladığı Dönemde Vietnam

Güneydoğu Asya bölgesinde yer alan, kuzeyde Çin, batısında Laos ve Kamboçya ile komşu olan, Vietnam, tarih boyunca gerek Batı sömürge devletleri Portekiz, Fransa ve İngiltere, gerekse Asya ülkesi Çin ve Japonya tarafından işgal edilmiş, petrol ve doğal gazı sahip bir ülkedir. Yabancı işgaline rağmen ülkesinin toprak bütünlüğünü mücadele ederek kazanmış ve bağımsızlığını günümüze kadar korumuştur. Çin ile aynı siyasal sistem ve Konfüçyüs nedeniyle kültürel benzerliğine rağmen Vietnam, kendine has ulusal bir kimliğe sahiptir. Batılı devletler için, Asya ve Güneydoğu Asya arasında önemli bir köprü görevi gören, Pasifik Okyanusu ile Hint Okyanusu arasında yer alan stratejik konumuyla ülke, önemli bir *üs* olarak görülmüş, Fransızlar 1858'de ülkeyi işgal etseler de tüm kontrolü ancak 1884'e geçirebilmişlerdir. Bu süreçte ülke, krallıkla yönetiliyor olup başında da *Khai Dinh* bulunuyordu. İmparator Dinh, Fransız sömürge yönetimine bağlı kalmış, Vietnam, 1887 yılında hayata geçirilen, Laos-Kamboçya ve Vietnam'ın

kapladığı alanı içeren Fransız *Hindiçin* politikası içerisinde yer almıştır. Fransızlar, ülkeye hâkim olunca, idari açıdan üçe bölmüş, Kuzey-Orta-Güney olarak üç bölümde yapılanan ülkenin, kuzeyinde başkent Hanoi, orta ve güneyin başkenti ise Saygon olarak belirlenmişti.

Şekil-1 Vietnam'ın Üç Bölgesel Alanı

II. Dünya Savaşı sırasında Hitler Almanya'sı tarafından işgal edilen Fransa, Vietnam'ı Japonya'ya devretti. Savaş devam ederken 1941 yılında, Rusya ve Çin'de eğitim almış gençler, Rus Devrimi'nden etkilenerek, ülkelerini emperyalizmden kurtarmak için teşkilatlanarak *Vietnam Özgürlük Cemiyeti* (Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi) veya bilinen adı ile *Vieth Minh* örgütünü kurdular. Örgütün başında, Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olan, ülkeyi *aydınlığa kavuşturan* lider unvanına sahip *Ho Chi Minh* (1890-1969) yer almıştı.

Ho Chi Minh, ilk siyasi hareketine, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'a, başkanın kendisinin de savunduğu, sömürge altındaki halk topluluklarına yönelik kendi *kaderini tayin hakkı'nın* Vietnam için de geçerli kılınması için diğer arkadaşlarıyla yazdığı dilekçe ile başladı. Vietnam milliyetçisi olan babasının, Fransız sömürge yönetimine ters düşerek

görevinden ayrılmasıyla, aynı çizgide mücadelede yer alan Ho Chi Minh, aktif eylemleri nedeniyle hakkındaki tutuklanma kararı çıkması üzerine 1911'de ülkeyi terk ederek otuz yıl, yurtdışında yaşadı. Politik siyasi kişiliğini, önce Fransa'da Vietnamlı işçiler arasında kalarak, daha sonra 1923'de Moskova'da Vladimir Lenin liderliğindeki komitelerde, Marksist ideolojiye uygun yetiştirdi ve Hindîçin Komünist Partisi'nin kurulmasına yardımcı olmak için Güney Çin'e gönderildi. Hem Sovyetleri Birliği hem de Çin tarafından politik eğitimi tamamlanan Minh, 1941 yılında Japonlar Vietnam'ı işgal ettiğinde ülkesine geri döndü. Japon ve Fransızlara karşı, halkın her kesimini örgütleyerek bağımsızlığı kazanmak üzere, Chi Pac Bo köyünde yer alan bir dağ içindeki mağarada üs kurarak, Vieth Minh örgütü aracılığı ile devrim sürecini başlattı.

II. Dünya Savaşı'na Japonlara karşı mücadele veren, Fransızlar ile aynı safta bulunan Amerika, Vietnam'da Japon gücünü ortadan kaldırmak için 1945'de aynı ülkeye karşı mücadele veren Ho Chi Minh ile temasa geçerek silah desteğinde bulundu. Vietnam'da Japonlar, kıtlık yaratarak halkın direniş gücünü azaltmaya çalışırken, Ho Chi, Minh depolardan gıda çalarak halka dağıtıp, dayanma imkânı sağlıyordu. Halka gıda yardımı, Ho Chi Minh için liderliğini pekiştiren ve kendisine olan güveni arttıran önemli olaylardan biri olmuştu. Amerikan hükümeti, Japonya'ya Atom Bombası atarak II. Dünya Savaşı'nda koşulsuz teslim olmasını sağladığında, tekrardan Fransız sömürge yönetimi kurulmaması için Amerika'nın savaştaki desteğini de ön planda tutarak, bağımsız bir Vietnam için mücadelesini etkinleştirdi. Fransız diye yanlışlıkla öldürülen Amerikan askeri, Vieth Minh örgütüne beklenen desteğin verilmesini engelledi. Yine de Eylül 1945'de Ho Chi Minh tarafından *Demokratik Vietnam Cumhuriyeti*, ilan edildi. Ancak II. Dünya Savaşı bitiminde, müttefikler arasında yapılan Potsdam Konferansı'nda Vietnam'ın kuzey bölgesi Çin'e, güney bölgesi ise İngiltere'ye verilmesiyle bağımsız bir devlet oluşumu gerçekleşmedi.

İngiltere, 1946 yılında askerlerini Fransa lehine çekerek, ülkeden ayrıldı. Çin de Fransa'nın kendi ülkesinden toprak talep etmemesi karşılığında, ülkenin kuzey bölgesini Fransızlara geri verdi. Böylece ülke yeniden Fransız egemenliği altına girdi. Bu durumu benimsemeyen Viet Minh, 1946'te Fransızlarla savaşa başladı. Vietnam'da, önce Japonlara sonra Fransız ve Amerikalılara karşı askerî mücadeleyi, 1943'de Vietnam Halk Ordusunu kuran *Vo Nguyen Giap* yürütmekteydi. Çin'de süren iç savaşta, komünist Mao

Zedong zafer kazanıp ülke yönetimini ele geçirince Çin, Kuzey Vietnam'ın sınırında dost bir komünist devlet olarak yer almıştır. Bağımsızlık mücadelesine, askerî eğitim ve silah vererek yardım eden Çin, Giap'ın Fransızlara karşı zafer kazanmasını sağladı. *I. Hindiçini Savaşı* olarak 1946-54 yılları arasında gerçekleşen savaşta, zafer şansı zor gözüken Fransa, *Dien Bien Phu* kuşatmasında tümüyle askerlerini kaybederek ülkeden ayrılmayı, Güney Asya'daki sömürgeciliğini sona erdirmeyi kabul etmiştir. Bu kuşatmada, yer altı tünellerini kullanarak havaalanını kullanılmaz hale getirip, hava indirme imkânlarını ortadan kaldırarak Fransız askerlerini yenmeyi başaran, Giap, aynı savaş taktiklerini Amerikan askerî kuvvetlerine karşı da uygulamıştır. Halk Ordusu Komutanı Giap'ın, uzun ve çileli bağımsızlık mücadelesinde, Fransızların geçmişte kendi ailesini işkence ile öldürmesinin intikamını Fransız askerlere acıma göstermeden aldığı ileri sürülmüştür. Savaş sırasında Fransa ile işbirliği yapanlar öldürülmüş, Fransızlar da Viet Minh'e destek veren köyleri yakmıştır. İki savaştan ülke arasında kalan Vietnam halkı, en çok zarar gören taraf olmuştur.

Bu savaş süresince Amerika, Fransızlara silah yardımı yaparak askerî taktik konusunda Giap birliklerini dağıtmak için hava saldırıları önerse de zafer kazanılmamıştır. O dönemde Amerika, Fransa'ya taktik nükleer silah kullanılmasını önermişse de Fransızlar kullanmamıştır. Bu gerçekleşseydi Vietnam'ın siyasi tarihinde muhtemelen bir bağımsızlık olmayacak, önemli liderleri Ho Chi Minh ve Vo Nguyen Giap da hayatlarını kaybedebileceklerdi. Japonları atom bombası ile dize getiren Amerika için o dönemde nükleer silahların başka Asya ülkelerinde kullanılabileceği düşünülüyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1949'da nükleer silah sahibi olduğunu açıklaması ve bu ülkenin Vietnam bağımsızlık mücadelesine desteği, Amerikalılara nükleer silah kullanma konusunda geri adım yaptırmıştır.

Fransızların uzun yıllar sömürge yönetimi altında yönettiği ülkede, tüm bilgiye erişebilirken, ülkeyi her yönden (arazi, iklim, halk kültürü gibi) çok iyi bilmesine, üç ayrı yönetim bölgesine ayırarak yönetmesine rağmen savaşta başarısız olması, Amerika'nın ülkede savaşa girmesini engellemiştir. Amerika için stratejik öncelik, Asya'da Komünizmin yayılmasını önlemek olduğundan, her bedeli ödemeyi göze alarak savaşa girmiştir. Viet Ming, Sovyetler Birliği ile Çin'in silah, ekipman desteği ve askerî eğitimiyle önemli bir silahlı güce dönüşmüştü. Fransızların yanında askerî danışmanlarıyla yer

alan Amerika, Vietnam halkının kendisine karşı da nefret duymasına neden olmuş, baştan halk desteğini kaybetmiştir.

Fransa, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin, Kamboçya, Laos ve Kuzey ile Güney Vietnam yetkililerinin katıldığı, 26 Nisan-21 Temmuz 1954 tarihleri arasında gerçekleşen toplantı sonrasında imzalanan Cenevre Barış Anlaşması, üç askerî ve altı da tek taraflı deklarasyondan oluşmaktaydı. Bu anlaşma ile Vietnam'ı, 17. paralel doğrultusunda ikiye bölünüyör ve silahsızlandırılmış iki taraf arasında fiilen ateşkes ilan ediyordu. Laos ve Kamboçya'dan da komünist silahlı güçler çekilecek, ayrıca bu iki ülkenin siyasal yönetimleri, talep ederse Fransızlar bu bölgelerde kalabileceklerdi. Vietnam'ın kuzey ve güney arasındaki bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmak için de 1956 Haziran'ından önce seçim yapılmasına karar verilmişti. Seçim, emperyalizme karşı güçlü halk desteğini elinde bulunduran Ho Chi Minh için ülkenin siyasi kontrolünü ele geçirerek tek bir üniter devlet oluşturması için büyük bir fırsat yaratmıştı.

Şekil -2 Amerika ile Savaş Öncesi Vietnam Haritası

Amerikan hükümeti, bu anlaşmayla kendini bağlı kılmadığını, seçimleri gerçekleştirmeden Güney Vietnam bölgesinde bir antikomünist siyasi düzen kurarak gösterdi. 1926 yılında babasından tahtı alan Vietnam kralı, Fransa'da eğitim görmüş, Fransız sömürge yönetimine itaat etmiş, sembolik güce sahip kral *Nguyen Vinh Thuy* (diğer adıyla Bao Dai), sürgünde yaşayan, kendi yönetiminde daha önce iç içleri bakanlığı görevi yapmış Katolik *Ngo Dinh Diem*'i (1901-1963) başbakan olması için davet etti. Ngo Dinh Diem, ülkedeki Katoliklerin temsilcisi olarak, kuzeyin kendisine katılma talebini ret ederek, sürgünde geçirdiği on yıldan sonra bu görevi kabul etti. Hem imparator Thuy hem de Diem, kuzeydeki Ho Şi Ming ile birlikte siyasi bir oluşum içerisinde, kuzeyin yönetimi altında yer almayı kabul etmedi. Cenevre Anlaşması'nın, Vietnam'da siyasal rejimin kurulması için öngördüğü serbest seçimler, Diem tarafından asla gerçekleştirilmedi. Muhafif gruplara bölünmüş güney bölgesinde, gücü elinde tutabilmek için baskıcı bir yönetim izledi. Kırsal alandaki köylülere değer vermeyen, dinî inancı gereği Katolikleri, Budistlere tercih eden ve kendi akrabalarını yönetime yerleştiren bir siyasal yönetim anlayışı izlemesi, halk nezdinde tepki duyulmasına yol açtı. Amerika'nın güvendiği Güney Vietnam'daki Diem yönetimi, aslında kendi çıkarlarını düşünen, kuzeye karşı güçsüz gözükken bir siyasal düzen içerisindeydi. Ngo Dinh Diem, Budistlerin komünistlere destek verdiğini ileri sürerek onları hapse gönderip idam etmesi, Amerikan desteğinin kesilmesine de neden oldu. Seçimi engelleyerek iktidar olmasının önü kapatılan Ho Şi Minh, güney yönetiminin zayıflıklarını kendi lehine çevirmek isteğiyle bir ayaklanma için sızma, siyasi eylem, askerî ve lojistik destek hareketi başlattı. Ayaklanma hızla yayıldığında, Amerikan desteğini kaybeden Ngo Dinh Diem, askerî darbe ile görevden indirilerek kardeşiyle birlikte öldürüldü (Miller, 2013: 137; Ky, 1978: 11-31).

1955 yılında Başkan Dwight D. Eisenhower, Pentagon'un askerî danışmanlarını orduyu eğitmeleri ve Amerikan Gizli Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) elemanlarını direnişçilerin yakalanması için Vietnam'ın güney bölgesine gönderdiğinde, resmî olarak savaşın içinde yer almaya başladı (Elliot, 2010). Yeni başkan John F. Kennedy, 1961 yılında askerî darbe ile indirilmeden önce Ngo Dinh Diem'e askerî, ekonomik ve teknolojik olarak yardım ediyordu. Soğuk Savaş Dönemi'nde *Domino Teorisi*, Güney Asya ülkelerinin birindeki rejim değişikliğinin diğerini de etkileyeceği ve böylece bölgenin tamamının komünist rejim tehlikesi altına gireceği bir tehdidi ifade etmek için ileri sürülmüştü. Amerikan ordusu, bunu önlemek için

stratejik öncelik kapsamında Vietnam'da her bedeli ödemeye hazır şekilde, riskleri göze alarak savaşa girdi. Başkan Kennedy'in suikast sonucu hayatını kaybetmesiyle, 1964 yılında seçilen yeni başkan Lyndon Johnson, savaş konusunda kararlı görünmese de gelişmeler karşısında fikrini değiştirdi (Freedman, 2000). Kuzey Vietnam'ın kontrol alanı içerisinde kalan Tonkin Körfezi'ndeki iki Amerikan destroyere (U.S.S Maddox ve U.S.S. Turner Koy) gerçekleştirilen saldırı sonrasında, Amerikan Kongresi'nden çıkan *Tonkin Körfezi Kararı* ile Kuzey Vietnam'ın her türlü saldırısını engellemek için gerekli askerî önlemler alınmasına izin verildi. Böylece ABD hükümeti resmî olarak savaşın içinde yer aldı. Bu durum, ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmek için bildiği halde Pearl Harbor saldırısına göz yumduğu iddiası ve Irak'a 2003 yılında kitle imha silahları olduğu iddiasıyla yaptığı askerî müdahaleyle benzerlik taşımaktadır. Başkan Johnson ile Ford Motor Şirketi'nin eski başkanı Savunma Bakanı Robert Strange, Amerika'nın Kuzey Vietnam'la savaşa girmek için sahte bir saldırı düzenlendiği konusunda McNamara'nın Amerikan Kongresi'ni yanılttığı ileri sürmüştür (Ellsberg, 2003: 7-21).

2. Vietnam Savaşı: Amerikan Gücünün Sınırları

Komünist Kuzey ile Amerikan yanlısı Güney Vietnam arasında gerçekleşen savaş, temelde ülkenin siyasal rejimini tümüyle ele geçirmek için yapılan ve bölünmüşlüğü ortadan kaldıracak bir iç savaş niteliğindedir. Tarihte Fransız sömürgecileriyle hareket etmiş, Amerikan destekli sembolik güce sahip Nguyen hanedanı idaresindeki Güney, komünist yanlılarını yenerek Kuzey'e hâkim olmak isterken, karşısında tam bağımsız, aynı zamanda tarafsız sosyalist bir devlet kurma idealindeki Ho Chi Minh liderliğinde ve Vo Nguyen Giap komutasındaki Kuzey Vietnam yer alıyordu. Her iki tarafın da arkasında Soğuk Savaş'ın iki önemli küresel gücünün yer alması savaşın niteliğini uluslararasılaştırmıştı. Ho Chi Minh, Sovyetler Birliği ve Çin tarafından desteklenirken, Güney Vietnam ABD, Güney Kore, Tayland, Avustralya, Yeni Zelanda ile birlikte mücadele etmiştir. Bazı yazarlara göre vekâlet savaşı niteliğinde görünen bu savaş, aslında Amerika ile Kızıl Çin'in savaşıydı.

Savaşın sonuçları açısından her iki tarafın da ciddi insani kayıpları olmuş, 60.000 Amerikan askeri, 250.000 Güney Vietnam askeri, 1,1 milyon Kuzey Vietnamlı savaşçı ve 2 milyon sivil hayatını kaybetmiştir. Bugün bile Amerika'nın kullandığı kimyasal silahlar (Turuncu Kimyasal madde/Dioxin)

yüzünden Vietnam toprağı ve su kaynakları kirli durumda olup, Vietnam hükümeti günümüzde de bununla mücadele etmektedir (National Defense Paper, 2019: 20). Amerikan ordusu nükleer silahlara sahip dünyanın güçlü ordularından biri olarak savaşı kaybedeceğini anlayınca Vietnam'da yıllar boyunca hatırlanacak ağır izler bırakmıştır. Kızıl nehir deltasında üretilen ve ülkenin en önemli gelir kaynağı olan pirincin yetiştirildiğı topraklar, savaş sırasında Amerikalılar tarafından kullanılan kimyasal silahlar nedeniyle kirlenmiştir. Kuzey Vietnam savaşı kazansa da sonuçları halen ülkede hissedilmektedir. Tarihte yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen ABD ile Vietnam arasında bugün yakın ilişkiler kurulması önemli bir gelişmedir. Çin ile sınır komşusu olan Vietnam'ın ABD ile yakınlaşması çevreleme politikası izleyen ABD için önemli bir kazanımdır.

Komünist Kuzey Vietnam'ın, *ulusal kurtuluş savaşı* ya da *halk savaşı* olarak adlandırdığı, güçlü Amerikan ordusuna karşı yürüttüğü gerilla savaşında zafer nasıl kazanılmıştır? sorusu; Vietnam halkı, özellikle köylüler, tıpkı Çinli köylülerin Mao Zedong liderliğinde gerçekleştirdiğı şekilde yani, silahlı örgütlenme yaparak mücadele etmiş ve bu şekilde savaş kazanılmıştır diyerek cevaplanabilir. Vietnam Komünist Partisi önderliğindeki güçlü cephe hareketi, gerek kuzeyde gerekse özellikle kırsalı önemsemeyen rejim nedeniyle güneyde halkı, Ho Chi Minh etrafında birleştirmiştir. Önce Fransız sonra Amerikan askerleri, iyi donanımlı olmalarına rağmen, *köylü denizi içindeki balıklar* olarak tabir edilen köylü milis güçlerine (Vietnam gerillalarına) karşı etkisiz kalmıştır. Ailesini Fransız sömürge yönetiminin işkenceleriyle kaybeden Vo Nguyen Giap, içindeki öfkeyi ulusal bir dava uğruna mücadele ruhuna dönüştürerek, *Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı, Halk Savaşı Halk Ordusu, Halk Savaşı'nın Askerî Sanatı* başlıkları altında çıkardığı kitaplarla kendi geliştirdiğı gerilla savaş tekniğinin teorik alt yapısını oluşturmuştur.² Gittiğı tek akademinin ormanlar olduğunu söyleyen Giap, kendi askerî teorik yaklaşımını oluştururken, Çinli ve Moğol istilacılara karşı çarpışan Vietnamlıların gerilla taktiklerini incelemiştir. Esas askerî savaş taktiğı olarak temel aldığı, Çin'in kurucu lideri Mao Zedong'dur. Mao Zedong'un *Gerilla Savaşı Üzerine* adlı eserinde yer verdiği gibi ulusal davaya destek sağlamak için halka yönelik propaganda, düşman askerinin moralini azaltmak için askerî üslere, stratejik alt yapıya, politik hedeflere yönelik

² Bkz Vo Nguyen Giap, (1976) *Halk Savaşının Askerî Sanatı*, Ankara: Yöntem Yayınları; (2009) *Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Eskişehir: Eriş Yayınevi; (1968) *Halk Savaşı Halk Ordusu*, Ankara: Sol Yayınları.

saldırıları ve kentleri kurtarmak için savaşmak, Giap tarafından da uygulanmıştı (Poveroy, 1992). Üç katmanlı bir kuvvet tarafından sürdürülecek, üç aşamalı bir mücadele planlanmış olup buna göre önce yerel gerilla savaşı, ardından hareket savaşı ve son olarak da genel ayaklanma gerçekleştirilecekti. Üç katmanlı askerî kuvvet yapısı, nizami ordu, bölgesel kuvvetler ve arada sabotaj eylemleri düzenleyen, istihbarat ile lojistik destek sağlayan köylü milis kuvvetlerinden oluşuyordu. Mücadelenin en önemli kilit unsurunu köylüler oluşturmuş, hantal düşman güçlerine karşı, küçük mobil güçlerle saldırılar düzenlenmiştir (Giap,1976).

Mao'nun aksine, Ho Chi Minh ve Vo Nguyen Giap'ın, köylü sınıfından değil de saygın Mandarin sınıfı üyesi olarak böyle bir mücadeleyi gerçekleştirmiş olmalarının da ayrı bir önemi vardır. Köylüleri kazanmak ve seferber etmek için gıda yardımı yapılırken, savaş sonrası feodal yapıyı yıkarak köylülere toprak verileceği söylenmişti. Hem Fransız hem Amerikan askerî gücünü yenen komutan olarak Giap, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarına büyük saygı duyduğunu, onların kısa sürede başardığı ulusal kurtuluş savaşını daha uzun ve çileli bir şekilde kendilerinin de gerçekleştirmenin gururunu yaşadığını dile getirmiştir.

Halkın Kuzey'e yoğun destek vermesinde, geçmiş Fransız sömürge rejiminin ve savaşın başladığı dönemdeki Güney Vietnam'ın aşırı baskıcı uygulamalarının etkisi büyüktür. Amerikan hükümetinin, Fransa ve Güney Vietnam destekçisi olması, halkın Amerikalıları benimsemesini engellemiştir. Halkın tarihsel hafızasında, Fransız sömürge yönetimi, ülkede geleneksel ve yerel hayatı alt üst ederek çoğunluğu köylü olan halktan kopuk küçük bir elit grup ve asker ordusu yaratmıştı. Ülkenin kaynakları özellikle pirinç yabancı ülkelere satılarak halk, açlık sınırında bırakılmış, bu duruma direniş gösterenler, aileleriyle birlikte işkence edilerek öldürülmüştü. Güneyin başkenti Saygon, bir ticaret limanı olarak kapitalist sistemin yerleşmesini sağlarken, ülke içindeki eşitsizlikleri de arttırmıştır. Vietnamlıları yurtsever olmayan, bir tas pirinçle yaşamını sürdüren yığın ve pasif bir kitle olarak gören, Çinli istilacıların, *sakin güney anlamındaki Annam* görüşünü benimseyen Fransızlar, uyguladıkları sert politikalar sonrasında cesur ve vatansever bir halka mücadele etmek zorunda kalarak bir ağır yenilgiye uğramışlardır. Fransızların, Cezayir'de de benzer bir durumla karşılaşarak, ağır kayıplar verip ülkeden ayrıldıklarını da hatırlamakta fayda vardır.

Sadece Fransızlar değil, Güney Vietnam yönetimi de direnişi bastırarak için sistematik işkence ile kendi vatandaşını öldüren bir imha politikası yürütmüştü. Amerikan ve Güney Vietnamlı güçler, gerilla ile köylüler arasındaki lojistik destek hatlarını kesmek için köyleri dikenli tellerle çevirerek bu köyleri açık hapishanelere çevirmişlerdi. Halkı yeniden yerleştirme ve köy inşa etme projesi, İsrail’de kurulan kibutzlar örnek alınarak yapılmıştı. *Stratejik Köy* olarak adlandırılan ve 1963 yılının dokuz ayı içinde 8.000’den fazla kurulmuş olan bu yerler, bir hükümetin kendi halkını kasıtlı olarak yok etmek için gerçekleştirdiği kimyasal saldırılar, kitlesel insan öldürmeye dayalı terör eylemleri, kadınlara yönelik tecavüzler, hamilelerin katlinin gerçekleştiği alanlar olmuştur (Ellison, 2011; Waever, 2010). Devlet terörü olarak nitelendirilebilecek tüm bu şiddet yoğun faaliyetler, halkı Kuzey Vietnam’a doğru itmiş halk, bağımsızlığı ve özgürlüğü için sonuna kadar mücadele etmiştir. Bugün halen Vietnam’da Sosyalist bir Cumhuriyet olmasının ana nedenlerinden biri olarak, Fransız sömürge yönetimi ve Amerika’nın savaştaki eylemlerinin Batı medeniyeti ile özdeş görülmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Benzer psikolojik siyasi etki, komünist rejimden çıkan Rusya’da görülebilir.³ Amerika, ülkeye ve savaşa sonradan dâhil olurken, şiddet dolu geçmişin üzerinde daha da kötü faaliyetleri ile halkı kendi yanına çekememiştir. Amerikan kamuoyunda da büyük yankı uyandıran, *My Lai köy katliamı* en bilinen örneklerdendir. Vo Nguyen Giap, ülkenin orman alanlarını ve inşa edilen yer altı tünellerini Amerikan askerleri için bir labirente dönüştürerek, her yerde olabilen aynı zamanda hiçbir yerde olmayan, ne zaman saldırı yapacağı bilinemeyen gerilla ordusu ile psikolojik açıdan morallerini bozarak, düşmanlarının ciddi kayıplar vermesini sağlamıştır. Tuzaklarla dolu, bilinmeyen bir arazide bulunmaları Amerikalılar için en zayıf noktalardan birini oluşturmuştur. Hava indirme sırasında tüm askerlerin uçakla birlikte havaya uçurulması gibi faaliyetler, sürekli yağış ortamındaki ormanlarda tuzaklarla da mücadele eden Amerikan askerlerinin morallerini bozmuş, bu durum savaşın onların aleyhine dönmesine neden olmuştur. Moral üstünlüğünü kaybetme, yağışlı ormanlık ortam, lojistik gizli üs gibi kullanılan gizli haberleşmeyi sağlayan tünel sistemleri, dilini ve kültürüne yabancı oldukları halkın desteğinden yoksun olma, Amerikan’ın güçlü ordusunun bu

³ +Gorbaçov ve Yeltsin Dönemi’nin Rus halkı üzerinde yarattığı psikolojik yenilme duygusu, kapitalizmin eşitsizlik ve yoksulluğu arttırması, Vladimir Putin liderliğindeki Birleşik Rusya Partisi’nin seçimlerde büyük oranda başarısı ile sonuçlanmakta, halk liberal değer ve kapitalizme karşı direnç göstermektedir.

savaşta sınırlı gücünün çerçevesini belirlemiştir. Amerika Ordusu, *Phoenix Programı* kapsamında kendi istihbarat birimlerini ve güneyli istihbaratçıları köylere göndererek kuzeylilerin izini sürmüşlerdir (Valentine, 1990; Ahern, 2010). Kuzey Vietnamlılar ise *Cong-An*, *Trinh Sat* ve *Dich-Van* adıyla üç sivil istihbarat birimi kurmuş, halktan aldıkları bilgilerle gölge gibi Amerikan askerlerini izlemiş, beklenmedik saldırılar gerçekleştirmiş ve bu alanda daha üstün bir performansa sahip olmuşlardır. Bu bağlamda kuzeylilerin istihbarat, pusu, aldatma, sabotaj temelinde başarı elde ettiklerini söylemek mümkündür (Moir, 2017: 925-930).

Gerilla savaşı uygulayan Kuzey Vietnam, *zayıf güçlüyü nasıl yenebilir?* sorusunun da önem kazanmasına neden olmuştu. Sorunun cevapları olarak: zayıf tarafın, askerî avantajlar açısından zor arazi şartlarında daha fazla hareket edebilme kabiliyetine ve nüfusun büyük bir oranını askerî mücadele için seferber edebilme yeteneğine sahip olması, sıralanabilir. Ayrıca kaybedecek bir şeyleri olmadığı için büyük cesaret sergilemeleri, tuzak kurabilen kurnaz askeri liderlik göstermeleri, Amerikan askerlerinden farklı bir savaş tarzı uygulamaları yani hareket ve şaşırtma unsurlarına dayalı vurkaç taktikleri uygulamaları da sayılabilir (Boot, 2014: 38). M.S. 600 yıllarında Bizans İmparatoru Mavrikios (582-602), *Strategikon* adlı eserinde gerilla taktığının temelini, düşmana kaba kuvvet yolu ile değil, hile-ani baskın ve ikmal yollarını kesmek olarak açıklamış, bu yolla başarı kazanılabileceğini belirtmiş; savaşı kazandıranın üstün kuvvet değil, akli her şeyin üstünde tutan zeki planlamanın olduğuna değinmiştir. Vietnam Savaşı bu perspektifte, İmparator Mavrikios görüşlerini doğrular (Dennis, 2001).

Kuzey Vietnam'ı teslim olmaya zorlamak, askerî gücünü yok etmek için II. Dünya Savaşı sırasında yoğun hava bombardımanı ile Londra'yı pes ettirmeye çalışan Nazi lideri Hitler'in *Blitzkrieg* ya da *Yıldırım Harbi* doktrini burada da uygulanmış, Başkan Johnson, *Gök Gürültüsü Operasyonu-Rolling Thunder* kod adıyla Kuzey'e yapılacak hava bombardımanı onaylamıştır. Kara'da ise General William Westmoreland komutasındaki Amerikan Kara Kuvvetleri de mücadelede, düşman kuvvetlerini bulmak ve yok etmek görevi olan *ara ve yok et* operasyonlarında en çok zayıyatı vermişlerdir. Temelde halkın Kuzey'e verdiği desteği kesmek için yapılan askeri operasyonlar, gerilla ile halkı ayırt edemedikleri yabancı ülke topraklarında Amerikan ordusu ile halkın karşı karşıya gelmesine ve sivil kayıpların artmasına neden olmuştur. Özellikle *serbest ateş bölgesi* olarak adlandırdıkları bölgelerde,

direkt emir almadan kendi inisiyatifleriyle her türlü silahla serbestçe ateş edebilmeleri, savaşın psikolojisini bozduğu Amerikan askerlerinin kendilerini müdafaa için sivilleri öldürmeleriyle sonuçlanmıştır. Sayısız hava bombardımanlarıyla, savaşıma gücünü ve askerî yapısını bozmaya çalıştıkları Kuzey Vietnamlılar direnmiş ve savaşımayı sürdürmüşlerdir. Bu direnişte halkın sağladığı lojistik desteğin de payı büyük olmuştur. Bu nedenle, Amerikan ordusu tarafından köylere yönelik sert, imha edici politikalar uygulansa da halk, desteğini kesememiştir.⁴

Çanakkale Savaşlarında İngiltere ile birlikte mücadele eden Anzak askerleri, Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin yanında almışlarsa da büyük kayıplar vermişlerdir. Kore Savaşı'ndan yeni çıkmış Güney Kore ise az sayıda sınırlı gücü ile desteğini sürdürmüştür. Bu şekilde bakıldığında Amerika, kendi gücüne dayanarak mücadele ederken Kuzey Vietnam, Çin ve Sovyetler Birliği tarafından askerî açıdan sürekli desteklenmiş ve bu destek savaşın sonuna kadar kesintisiz olarak sürmüştür. Amerika'nın yanında savaşanlar olsa da görünürde tek başına kalması, tek gücü temsil etmesi, askerî gücünün sınırının bir başka unsuru olmuştur.⁵

Sayılsız yoğun hava baskınları, Kuzey de bekleneni vermezken, savaşın en bilinen operasyonu *Tet* ile bir seferde, kuzeyli gerillalar yüzden fazla yerleşim birimde şiddetli saldırı başlatarak karşı tarafa beklenmedik bir baskın düzenlemiştir. Öldürücü darbe indirme girişimi, 84.000 kuzeyli savaşçının yarıya yakınının ölümü ile sonuçlandı. Özellikle bu saldırı sırasında Amerikan Konsolosluğunun ele geçirilmesi, büyük bir psikolojik stres etkisi oluşturmuştu. Saldırı, askerî anlamda başarı getirmese de *Tet* saldırısının sonuçları, propaganda fırsatı yaratmıştı. Amerikan basınında yer alan baskın, o yıl Amerikan seçimlerini Cumhuriyetçi aday Richard M. Nixon'un kazanmasını sağlamıştır. Başkan Nixon, *Vietnamlaştırma* adı verilen yeni bir politika belirleyerek, Amerikan birliklerini kademeli olarak geri çekmek, hava

⁴ Amerikan hükümeti, Soğuk Savaş'da Batı Bloğu'nun lideri olarak, Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu'nun ideolojik yayılmasını engellemek için Batı Avrupa ve Asya'da komünizme karşı mücadele eden Güney Kore, Güney Vietnam gibi ülkelere askerî, ekonomik ve güvenlik alanında yardım etmiştir. Sovyetler Birliği karşısında eşit nükleer güç olarak ABD, kendi askerî kapasitesini yine kendi imkânlarıyla geliştirmiş ve askerî üstünlüğü ile Batı Bloğu içinde yer alan ülkelere nükleer güvenlik şemsiyesi sağlamıştır.

⁵ Bugün Asya Pasifik'te ABD, Çin'e karşı bir askerî blok oluştursa da nükleer silahtan yoksun, Japonya-Güney Kore ve Avustralya ile birlikte Çin-Rusya-Kuzey Kore Nükleer bloğu karşısında etkisiz kalabilir.

ve topçu bombardımanını arttırmak, savaşı başarı ile sürdürebilmeleri için Güney Vietnamlılara silah desteği sağlamayı hedeflemiştir (Boot, 2014: 378).

Barış görüşmelerini Henry Kissinger aracılığı ile gizlice sürdüren Amerikan hükümeti, Kuzey Vietnam'ın Amerikan birliklerinin tam ve koşulsuz çekilmesi talebini kabul etmedi. Ancak Amerika içerisinde başkent Washington'da büyük çaplı savaş karşıtı gösteriler düzenlenmesi, ülke içindeki baskılar, savaşın sahada istenilen düzeyde gitmemesi, ilk olarak Amerikan birliklerinin çekilmesine sebep oldu. Çekildikçe, geride kalan Amerikan askerleri arasından, 1965-73 yılları arasındaki dönemde savaştan kaçarak başka ülkelere gidenler arttı. Zorunlu olarak silahlı altına alınan askerler, savaşa gücü açısından Amerikan ordusunun zayıf zincirini oluşturmuşlardır. Devam eden savaş, Amerikan ordusunun iç disiplin sistemini ve askerinin moralini bozarak savaşa gücünün azalmasına neden olmuştur. Amerika'da sürdürülen protestolar, basına iletilmesi de bizzat askerlerin tanık olduğu olaylar, dağılma sürecini hızlandırmıştır. Vietnam Savaşı sırasında karşılaştıkları zorluklar ve moral çöküntüsü Amerikan askerinin savaştaki güç kaybının sebeplerinden biri olmuştur.

Vietnam Savaşı, Amerika'nın uyguladığı her türlü askerî taktik ve stratejinin kendisine olumsuz şekilde dönen bir yanı olduğunu ortaya koymuştur. Kuzeye yönelik *yıldırma-yıpratma savaş* politikası, yukarıda da anlatıldığı gibi Amerikan askerlerinin psikolojik moral üstünlüklerini kaybetmesine ve bir kısmının kaçmasıyla sonuçlanmıştır. Kuzey ise zaten tarihsel olarak şiddet yoğun bir siyasal düzen içinde kaldıkları için psikolojik olarak etkilenmemişlerdir. Bul ve yok et stratejisi, Amerikalıların halkla olan bağını iyice koparmış, dilini bilmediği bir toplum içinde istihbarat açısından kör ve sağır duruma düşürmüştür. Amerikan medyası ve halkı savaşı kazanmak uğruna insanların katledilmesine duyarsız kalmamış, yönetime ciddi baskı yapmıştır. Savaşın genel değerlendirmesinde, güneydeki gerilla savaşına fazla ağırlık verilmesi, komünist rejimi tümenden yok etmek için Kuzey Vietnam'a konvansiyonel tarzda işgal edilerek yapılmalıydı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu strateji, Çin'in 17. paralel çizgisini geçerek müdahale edebileceği riskinden dolayı yine sonuçsuz kalabilirdi. Bu durum gerilla savaşına karşı konvansiyonel strateji geliştirilemeyeceğinin örneği olarak askeri tarihe geçti.

Başkan Nixon, 1972 yılında Kuzey Vietnam ile barış anlaşması imzalamış, ancak Kuzey-Güney arasındaki savaş, ancak kuzeyin 1975 yılında

Saygon'u ele geçirmesiyle bitmiştir. Bir yıl sonra Kuzey- Güney Vietnam birleşerek, halen uluslararası sistemde var olan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Amerika ise *yenilmezlik* mitini yerle bir ederek, asimetrik savaşlarda başarılı bir performans sağlayamadığının ilk örneğini dünyaya göstermiştir.⁶

SONUÇ

Sömürge rejimlerine karşı yapılan bağımsızlık savaşını kazanan tarafın lideri Ho Chi Minh, savaş esnasında 1969'da hayatını kaybetmiş, emperyalist ve feodal güçlere karşı verilen uzun mücadelenin sonunu görememiştir. Sertlik yanlısı parti lideri Le Duan, kararlı biçimde zafere odaklanarak, süper bir gücün karşılaştığı askerî kayıpların mimarlarından biri oldu. Kuzey'in, ülkenin bölünmüşlüğüne sona erdirmesiyle, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Savaşan köylü milis gruplarının lideri Vo Nguyen Giap, kendi geliştirdiği gerilla teorisi kapsamında, ezilen Vietnam halkına açık bir bağımsızlık hedefi göstermiş, eşitsizlikleri ve sömürü düzenini yok eden Marksist ideoloji önderliğinde, toplumun büyük kesiminden destek alarak, aynı bloğun lider ülkelerinin de destek verdiği bir ulusal kurtuluş mücadelesini başarıyla gerçekleştirmiştir. Ordusu, daha büyük ve yüksek ateş gücüne sahip Fransa ve Amerikan orduları karşısında zafer elde etmiştir.

Halkın, savaşın ilk başladığı andan itibaren Amerikan karşıtı olması, coğrafi iklim ve arazi koşullarının savaşan Amerikan askerlerini zorlaması; sık baskın yeme, pusuya düşme, toplu bombalı saldırılarla kayıpların artması; halk içinde güçlü bir istihbarat ağının kurulamaması, aynı halkın farklı savaşanlarını ayırt edememe, ordudan kaçan askerlerin sayısının artmasıyla disiplinin zayıflaması, savaşın meşruiyetinin Amerikan askerleri tarafından ülke içinde artan toplumsal gösteriler sonrasında sorgulanması, ordunun komutanlarının duydukları aşırı güven ve iddialı kararlar, yanlış taktikler, Amerika'nın savaşı kaybetmesine sebep olmuştur. Savaştan sonra uzun süre, basılı yayınlarda Amerikan'ın bu savaşı yazılmazken Hollywood, Rambo film

⁶ 1979 da Vietnam'ın bir rövanşını Afganistan'da Rus işgaline karşı devlet dışı aktörlerle aynı asimetrik mücadele yöntemleriyle alan ABD, Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesini sağlamıştır. Kalpleri ve beyinleri kazanmanın bu tür savaşlarda etkin olması, propagandanın hedef kitlenin korkularına yönelik güven inşa edecek şekilde düzenlenmesini, hedef toplum içinde paralel Amerika'ya sadık din üzerinden grupların yaratılmasının askeri güç kullanmaktan daha etkili sonuçlar alabildiği operasyonlar önem kazanmıştır. Askeri güçle siyasal sonuç üretmenin bedelinin ağır olması da Amerikan yönetimi tarafından görülmüştür.

serisiyle yeniden moral ve motivasyon sağlamak için, beyaz perde üzerinden algı yönetimine başlamıştır. Joseph Nye'in geliştirdiği, *yumuşak güç* kavramı, diplomaside ülkeler nezdinde ilgi uyandırmanın önemini ortaya koymuştur. Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da benzer olaylarla karşı karşıya kalan Amerikan ordusu, yeni strateji ve taktikler deneyerek, askeri gücünü yüksek teknolojiyle donatarak, hava savunmasında uzaya önem vererek, savaş sırasında askerleri psikolojik olarak kaybetmemek için özel tedavi programları geliştirmeye devam etmektedir.⁷

Cenevre Konferansı'nda yapılan seçim ile savaş olmadan, barış sağlanabilir miydi? Bu soru, emperyalist Fransa, Vietnam'dan vaz geçmeyeceği için sağlanamazdı şeklinde veya savaşın, tek sorun çözücü yöntem olarak görülmesinden dolayı kaçınılmaz olduğu görüşü ile cevaplanabilir. Ancak bize göre askerî güç yerine, siyasi örgütlenme ile iktidarı ele geçirmek ve muhafaza etmek mümkün olabilir; halk için yeni bir lider yaratılarak onun aracılığı ile halk ikna edilebilirdi.

Fransa, çok uzun mücadele sonucunda askerî gücüyle ülkeye hâkim olabilişti. ABD ise İngiltere gibi temkinli bir politika izleyerek, üs olarak daha kolay kontrol sağlanabilecek bir Güney Doğu Asya ülkesi seçilebilirdi. Güney Bölgesi, her ne kadar askerî açıdan desteklense de halkı küçümseyen, sert baskı uygulayan bir siyasal rejime sahip olmasından dolayı istenen sonuca ulaşamamıştır. CIA'nın, 1975'de işbirliği yaptığı tüm Güney Vietnamlıların bilgilerini bırakarak, Kuzey tarafından ele geçirildiklerinde yok edilmelerine sessiz kalmak suretiyle Güney'den intikam almış olduğunu belirtenler olmuştur. Savaşın bedelini en fazla ödeyenler, iki güç arasında kalarak en ağır kayıpları veren siviller olup, ülkenin geleceğinde hep hatırlanmak üzere tarihe aktarılmışlardır.

⁷ 1979 Afganistan'da devlet dışı aktör El Kaide ve mücahitleri, "İslam" kavramları etrafında toplayarak, Sovyetler Birliği'ne karşı başarı sağlanması, yerel bir devlet dışı aktör üzerinden savaşı yürütmenin daha etkin olduğunu göstermiştir. Benzer politikayı günümüzde Suriye'nin kuzeyinde sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahern, L. T. (2010) *Vietnam Declassified the CIA and Counterinsurgency*, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Boot, M. (2014) *Görünmeyen Ordular Gerilla Tarihi*, (çev.) Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Brigham, K. R. (2006) *Iraq Vietnam and the Limits of American Power*, New York: Public Affairs.
- Dennis, T. G. (2011) *Strategikon Bizans Kültüründe Savaş Sanatı*, (çev.) Volkan Atmaca, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Ellison, H. (2011) *Chemical Warfare during the Vietnam War Riot Control Agents in Combat*, New York: Routledge Pub.
- Elliot, M. (2010) *Rand in Southeast Asia a History of the Vietnam War Era*, Santa Monica: Rand Publications.
- Ellsberg, D. (2003) *Secrets: A Memoir of Vietnam and Pentagon Papers*, Penguin Books.
- Freedman, L. (2000) *Kennedy's War Berlin-Cuba-Laos and Vietnam*, London: Oxford University Press.
- Giap, N. V. (1968) *Halk Savaşı Halk Ordusu*, Ankara: Sol Yayınları.
- Giap, N. V. (1976) *Halk Savaşının Askeri Sanatı*, Ankara: Yöntem Yayınları;
- Giap, N. V. (2009) *Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Eskişehir: Eriş Yayınevi;
- Ky, C. N. (1978) *How We Lost The Vietnam War*, New York: Stein and Day Publications
- Lebovic, H. J. (2010) *The Limits of U.S. Military Capability*, Baltimore: John Hopkins University Press;
- Miller, E. (2013) *Misalliance: Ngo Dinh Diem the United States and the Fate of South Vietnam*, Boston: Harvard University Press.
- Moir, L. N. (2017) "Bernard Fall and Vietnamese Revolutionary Warfare in Indochina", *Small Wars & Insurgencies*, 28:6, pp 909-946.
- National Defense Paper of Vietnam, (2019), Ha Noi: National Political Publishing House.
- Poveroy, W. (1992) *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Rosenau, W. (2001) *Special Operation Forces and Elusive Enemy Ground Targets Lessons from Vietnam and the Persian Gulf War*, Rand Publ.

- Tomes, R. R. (2007) *US Defense Strategy from Vietnam to Operation Iraqi Freedom Military Innovation and the New American Way of War 1973-2003*, New York: Routledge Pub;
- Valentine, D. (1990) *The Phoenix Program America's Use of Terror in Vietnam*, Forbidden Bookshelf Pub.
- Waever, M. G. (2010) *Ideologies of Forgetting Rape in Vietnam War*, New York: State of University Press.

CIA BELGELERİNDE KRUŞÇEV SONRASI SOVYET POLİTİKASI'NDA VIETNAM SORUNU

*Tevfik Orçun ÖZGÜN**

GİRİŞ

Vietnam Savaşı, yüzler binlerce insanın ölümüne, sakat kalmasına sebep olmuş, yarattığı çok yönlü etkileri hâlâ günümüzü meşgul etmekte olan, hakkında çok sayıda yayın, belgesel, film yapılmış, yakın tarihin en kanlı ve çok uluslu savaşlarından biridir. Vietnam Savaşı ya da diğer adıyla İkinci Çinhindi Savaşı, resmî olarak 1 Kasım 1955-15 Mayıs 1975 tarihleri arasında sürmüştür. Savaşın geçtiği bölge, Çinhindi ya da Hindîçin olarak adlandırılmaktadır. Güneydoğu Asya'da, Hindistan'ın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan yarımadada yer alan Myanmar, Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı kapsayan Çinhindi coğrafi kavramı, 1887 yılında kurulan Fransız Çinhindi sömürge topraklarını da kapsamaktadır. Bu süreçte, Vietnam da İkinci Dünya Savaşı'na kadar Fransız İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmıştır. 1945 yılında cumhuriyet ilan edilerek, Fransız işgalinden sıyrılan Vietnam, *Ho Chi Minh* liderliğinde Fransa'ya karşı gerçekleştirdiği gerilla savaşını kazanmış, Fransızları geri çekilmek zorunda bırakmıştır. 1946-1954 yılları arasında süren bu savaş, *Birinci Çinhindi Savaşı* olarak tarihte yer almış, savaşın sonunda Laos ve Kamboçya bağımsızlıklarını elde etmiş, Vietnam ikiye bölünmüştür. Böylece, kuzeye Ho Chi Minh'in komünist hükûmeti hâkim olurken, güneyde Fransa destekli, *Ngo Dinh Diem* hükûmeti kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Saygon'daki hükûmeti desteklemesi, giderek güneyde muhalif oluşumlara sebep olmuştur. Başlayan iç savaşta Fransa'nın desteklediği hükûmete karşılık, Stalin ve Mao'nun Ho Chi Minh ve Viet Kong gerillalarını desteklemesi üzerine, önce geri planda kalan Amerikan askerleri, 1950 yılında Güney Vietnam'daki askerleri eğitmek ve Fransa'ya destek vermek için Vietnam'a girmiştir. 1950 yılından

* *Araş. Gör. Dr. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, ORCID 0000-0003-3796-6098.*

itibaren çok uluslu bir boyut kazanan Vietnam Savaşı, 1965'te Amerika Birleşik Devletleri'nin çatışmalara dâhil olmasıyla 10 yıl daha devam etmiş ve Soğuk Savaş'ın en büyük krizlerinden biri haline gelmiştir. Komünizm'in Güney Asya ülkelerinde "domino etkisiyle" yayılmasından endişe eden Amerika'nın, Kuzey Vietnamlı gerillaların Tonkin'deki Amerikan üssüne saldırılarına karşılık vermek üzere, Kuzey Vietnam'a savaş açması kararının ardından, 1965 yılında ilk büyük askerî birlik konuşlandırılmak üzere bölgeye gönderilmiştir.

Soğuk Savaş'ın bu kritik döneminde, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Kennedy, yerini Lyndon B. Johnson'a bırakmış, Sovyet lider Nikita Kruşçev'in azledilmesiyle, 1964 yılından itibaren Johnson'un muhatabı, başbakanlığa getirilen Kosigin olmuştur. Kruşçev'in yerini Kosigin'in alması, Soğuk Savaş'ın seyri açısından önemli olduğu kadar Vietnam üzerindeki politikanın değişip değişmeyeceği yönünde dikkatleri celp etmesi açısından da önemlidir. Bu husus, *Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA)* tarafından değerlendirilmiş ve takip edilmiştir. Özellikle, Kosigin'in Vietnam'a diplomatik bir seyahat gerçekleştirmesinin, Kruşçev sonrası Sovyet politikasında değişim döneminin başlangıcı olup olmadığı tartışılmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi süper güçlerin karar alma mekanizmalarının gizli ve karmaşık yapılarına ait izi sürebilecek, gizli ya da açık çok fazla sayıda belgenin olması, devletlerin sahip olduğu politikalara dair net ve açık bir sürecin akademik bir araştırma neticesinde ortaya konmasının zorluğunu beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, Vietnam ve Vietnam Savaşı hakkında, Sovyet ve Amerikan politikaları üzerinde derinlemesine analizden kaçınılarak, uluslararası ilişkilerin kavramsal ve teorik tanımlamalarından varesten, tarihsel bir süreç üzerinde Sovyetler Birliği'nde meydana gelen siyasi aktör değişiminin, Amerikan kaynaklarına nasıl yansdığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Ayrıca, Kruşçev Dönemi'nin hemen akabinde gerçekleşen siyasi hadiseler ışığında, Sovyetlerin Vietnam Krizi'ne bakışı, Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA) raporlarından (memorandum)¹ izlenecektir. Bu belgeler, sıralanan konular, memorandum halinde konu başlıklarıyla ilgili teşkilat tarafından muhtelif tarihlerde gizlilikleri kaldırılarak erişime açık vaziyette

¹ Bundan sonra memorandum olarak geçecektir.

kurumun resmî sitesinde araştırmacıların kullanımına sunulmuştur.² Biz de bu raporlar üzerinden tarihsel süreci takip edecek ve yeri geldikçe Amerikalıların ne tür analizlerde bulduklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Sovyetlerin Vietnam Politikası ve Kruşev

Sovyetler Birliği'nin uluslararası politikalarından doğrudan bahsedebilmek için öncelikle ilgili dönemin devlet arşivlerinde yoğun bir araştırma yapmayı gerektirdiğinden bu konu çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Ayrıca, Amerikan tezini savunan Batı yazını araştırmamıza doğrudan dâhil edilmemiştir. Ilya V. Gaiduk'un (1996) çok yönlü ve kapsamlı çalışması, konu hakkında derleyici bir içeriğe sahiptir. Bunun yanında Sergey Radchenko (2018) gibi yazarların da altını çizdiği üzere Amerika'daki literatür, Sovyetlerin Vietnam'a dair eylemlerini açıklarken, Amerika'nın gerçek Vietnam politikasını ortaya koyan yayınlara nazaran daha az kapsamlı soru, cevap içermekte olup, ayrıca tek taraflıdır. Sovyetler Birliği'nin Güney Asya ve Vietnam'a dair ilgisi, 1950'lerden itibaren askerî ve mali yardım yapmaktan ibaret olup, bu durum Sovyet-Amerikan ilişkilerini giderek riskli bir hale getirmekten öteye gitmemektedir. Sovyetlerin Vietnam'a dair ilgisini meydana getiren nedenler, Vietnam'ın jeopolitik konumu ve devrimci ideolojiyi yaymak gibi genel kabul edilen politikaların yanı sıra, Radchenko'ya (Radchenko: 2018) göre Vietnam'da Amerika ve Sovyetlerin bulunma nedenleri birbirine yakın gerekçeler içermektedir. Amerika gibi Sovyetlerin de en çok endişelendiği vaziyet, müttefik ve süper güç olarak güvenilirliği ve bu güvenilirliğin sağladığı ulusal ve uluslararası meşruiyetti. 1950'lerde Sovyetler Birliği'ni dünyaya yaymaya yönelik siyasetin lideri Nikita Kruşev'in, özellikle başkent Hanoi'nin, Çin-Sovyet İttifakında giderek belli olmaya başlayan ayrılık sürecinde, Çin tarafına gösterdiği yakınlıktan sonra Kuzey Vietnamlılara karşı ilgisinde ve destekleyici tavrında azalma meydana gelmiştir. Kuzey Vietnam'ın Çin'le ittifak sürecine dâhil olması, daha iyi seçeneklerinin olmadığını göstermekle, görece yerinde taktiksel bir hareketti. Kruşev, bizzat, yapılan yardımları kısıtlamaya giderek, bu değişimi hızlandırmış ancak Kuzey Vietnam'ın kaybını, Vietnam İşçi Partisi liderliğinde bulunan, "yarı Çinlilerin" gerçekleştirdiği entrikalara bağlamış, onları suçlamıştır. Kruşev için Vietnam sorunu, Çin'le olan daha büyük

² <https://www.cia.gov/library/readingroom/search/site/vietnam> (Erişim Tarihi: 28.07.2020). Belge örnekleri için EKLER kısmına bakınız.

mücadelesinin yalnızca bir yönü ve bunun merkez çevre ilişkisinde, sadece çevresel bir boyutu vardı. Sovyetlerin tedbirli politikası, sınırlı bir düzeyde propaganda ve askerî, mali yardımları sürdürmeyi içermekteydi, Kruşçev Dönemi'nin son yıllarında neredeyse tamamen ortadan kalkmak üzereydi. Sovyetler, Batı ülkeleriyle meşgul olur ve birçok sıkıntı yaşanırken *Tonkin Körfezi Olayı* gerçekleşmiştir. Sovyetlerin, Amerika'nın savaşa dâhil olmak için kullandığını düşündüğü Tonkin Körfezi Olayı'na karşı tepkisi, sakin sayılabilecek düzeyde olmuştur. Amerika'nın Kuzey Vietnam topraklarını bombalayarak savaşa girmesiyle birlikte, Vietnam Krizinde Amerika'nın daha fazla muhatap alınacağı bir döneme geçildiği Sovyetlerce kabul edilmiştir. Zira Amerikan elçisi Dean Rusk, Andrei Gromyko'ya, Güney Kore rejimini Kuzey'in saldırısından korumaya kararlı olduklarını, Hanoi ve Pekin'in bölgeyi terk etmemesi durumunda, Amerika'nın da terk etmeyeceğini ve büyük bir çatışmanın çıkacağını bildirmiştir. Güney Kore'nin, bölgeyi tek bir devlet haline getirebileceğine inanarak savaşmak istemesi ve öte yandan Komünist hareketin zarar görmesini engelleme isteği, Sovyetleri ikileme düşürmüştür. Sovyetler, bu ikilemden politikalarını yenileyerek kurtulmaya çalışmış ve bulunan çözüm temel olarak çatışmanın siyasi bir uzlaşmayla son bulması şeklinde olmuştur. Uzlaşma, ne kadar erken gerçekleşirse o kadar faydalı olacağından, diğer tüm eylemlerin, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu düşünülmelidir. Öncelikle, askerî olarak Amerika'dan daha saldırgan bir durumda olan Kuzey Kore'nin ikna edilmesi yönünde karar alınmıştır. Vietnam Krizi'nin diplomatik ve en faydalı çözümü, ülkenin birleşmesinin gerçekleştirilmesidir. Bu sağlandığı takdirde, Sovyetler Çin tarafından hainlik ile suçlanamayacak, müttefik ve komünist kardeşlerinin nezdindeki konumunu güçlendirecektir. Bunların ötesinde Sovyetlerin barışçıl ve uzlaşmacı tavrı, dünya genelinde olumlu bir etki yaratacak ve Batı'yla olan ilişkilerinde, iyi bir algı meydana getirebilecekti. Savaşın yoğun geçmesiyle, yakın bir zamanda ikili ilişkilere etki edemeyeceğini fark eden Sovyet yetkililer, bu durumu dış politikalarında izleyebilecekleri serbestîye vadeden bir süreç olarak değerlendirerek, Avrupa ile olan ilişkilerine yoğunlaşabileceklerini, ayrıca Hanoi ile Amerika'nın kuracağı ilişkilerde aracı ve yardımcı olabileceklerini düşünmüşlerdir (Gaiduk 1966: 44-47).

Amerikan silahlarının kullanıldığı gibi Sovyet silahlarının da Vietnam'da denenmesini isteyenler de mevcuttu. Tüm bunların yanında Sovyetler, Çin'i bölgede yalnız bırakmak ve güneydoğu Asya'daki diğer ülkelere girebilmek için bir fırsat yaratma politikasını da devam ettirmekteydi. 1965 yılı itibarıyla

Sovyetlerin Vietnamlıları savunan anti-Amerikan propagandası, yoğunlaşarak artmıştır. Bu tarih, Kruşçev'in yerine Kosigin'in göreve gelerek, Sovyetlerin Kuzey Kore ile daha sık iletişimde olmaya ve açıktan destek vermeye çalıştığı bir hamlenin görüldüğü tarihtir.

Kruşçev Sonrası Sovyet Hamleleri

3 Nisan 1965 yılında yazılan ve OCI 1188/65 koduyla arşivlenen rapora göre; Sovyetlerin giderek artan propaganda faaliyetleri, Vietnam'ın Amerika tarafından kapitalist bir dünya düzeni için işgal edilmekte olduğu ve yapılan çatışmalarda ölen masum insanlar üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bu sırada Sovyetler, Kuzey Vietnam ile olan iletişimlerini geliştirerek, askerî yardımlarla tekrar desteklemek suretiyle arkasında durma kararı aldı. Bu gelişmeler, Şubat 1965 yılında Kosigin'in Hanoi'yi ziyaretiyle başlamıştır. Bu ziyaret ile Sovyetler ve Kuzey Kore, yeni ve daha güçlü bir askerî anlaşmayla ittifakın geliştirilme aşamasına gelmişlerdir.

Rapora göre, 1962 Küba Krizi'nden itibaren Sovyetler ve Kruşçev, Soğuk Savaşla Komünist ideolojiyi yayma konularında hatalar yaparak, bu hataları sürekli sonraki adımlara taşıdılar. Sovyetlerin, Komünist Dünya ve Batı arasında kontrollü ve güvenli hat yaratma çabası, 6 Şubat 1965 tarihinde Viet Kongların, Pleiku'ya saldırımları ve Amerikan askerlerinin de buna misilleme yapmasıyla gelişen hadiseler zincirinde yarım kaldı. Bu durum ise Sovyetleri, Amerika Birleşik Devletleri ile aralarının bozulmasına ve Vietnam Krizi'nde giderek büyüyen tehlikeli bir müdahalenin aktörü konumuna getirdi. Bunun yanında, saldırgan Çin'in tutumu da Sovyetleri, Pekin karşısında savunma durumuna getirirken, aynı zamanda da bitmeyen bir rekabet içine soktu. Bu durumda Sovyetler, Amerika ile ilişkilerin bozulmamasına çalışırken, Hanoi ile daha yakın bağlar kurmaya çalışmanın ve kendilerini bu zor durumdan kurtarmanın yollarını aramak zorunda kalmışlardır.

Bununla birlikte, raporda Sovyetlerin bu diplomatik girişiminin, Kruşçev'in son yılında ve daha evvelki süreçte sergilenen tutumun Komünist Dünya'yı bir arada tutmanın getirdiği masrafların yanında Amerika ile sürekli tıkanma noktasına geline ve uzlaşma şartlarını güçleştiren politikanın değiştiği veya değişeceği yönünde yorumlandığı görülmektedir. Bu cihetle, "yeni liderlerin" Batı politikası ve diğer Komünist rejimler ve partilere karşı sergilenen politika arasında bir denge meydana getirme çabası içinde

olduğuna vurgu yapılmıştır. Aslında bu denge politikasını uygulamaya koyanlar başlangıçta, “Sovyet Bloku” ve Dünya Komünist hareketindeki anlaşmazlıkları ve sıkıntıları çözmek için hareket alanı yaratmak çabasında olmuşlardır. Bununla birlikte, “yeni dönemde” Sovyetler, Batı’yla olan ilişkilerinde barışçıl sürecin devam ettirileceğine, bu cihette yol alınacağına dair güvence vermeye, ileride meydana gelmesi muhtemel gerilimi azaltmaya gayret etmişlerdir. Rapora göre Kruşçev sonrasında, daha fazla anti-emperyalist söylem sarf edilmiş, Komünist birliği canlı tutmak adına Güneydoğu Asya, Kongo ve Latin Amerika’da NATO faaliyetleri, Amerika özelinden eleştirilmiştir. Bu yıllarda, takip edilen Sovyet politikasının en büyük etkenlerinden biri Pekin’dir. Zira Sovyetler, Komünist birliğini sağlamaya gayret ederken, Pekin’in hırslı olduğu ve zaman zaman düşmanlık beslediğinden haberdardılar. Bu duruma karşı gösterdikleri siyasi hamle, Çin’le uzlaşmaktan ziyade, Çin’in bu yükselişiyle maharetli hamlelerle mücadele etmekte. Raporda yer aralan, Şubat ayında yayınlanmış parti gazetesindeki bir makaleye göre Kruşçev’in tasfiyesinden sonra Breznev, Mikoyan ve Kosigin, durumu sabit hale getirmeye çalışırken, Kruşçev ile aynı amaçlara farklı vasıtalarla ulaşmayı istemektedirler. Daha sonraki süreç ise adım adım değişme sürecidir. Çin’e karşı sergilenen politika, tek taraflı yaklaşımdan ziyade ikili çıkar üzerine geliştirilmesi planlanan bir yakınlaşma ve aradaki sorunların tasfiye edilmesi yönünde değişmiştir. Ticaret, bilim, teknik alanında işbirliği ve “ortak düşman” emperyalizme karşı birlikte mücadele yönünde, geçici anlaşmalarla da olsa adım adım yakınlaşma politikası düşünölmüştür. Bu aşamada, en etkili ve mühim hadise bahsedilen; Kosigin’in Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam’a gerçekleştirdiği diplomatik seyahattir.

Kosigin’in Diplomatik Ziyareti

Başbakan Kosigin’in gerçekleştirdiği diplomatik ziyaretler, Çin’in buna mukabelen yapacağı hamleleri öngöremediği ya da resmen hafife aldığı yönünde yorumlanmıştır. Pekin yönetiminin, münhasır dünyasına müdahil olmadan evvel, iki önemli durak olarak yorumlanan bu ziyaretler, Çin’in tepkisine neden olmuştur. Rapora göre Kosigin delegasyonunun yaptığı konuşmalar, Mao tarafından Pekin’de soğuk bir kibir gösterisi olarak algılanmıştır. Zamanın henüz olgunlaşmadığına işaret eden Mao, ikili anlaşmalarla karşılıklı ilişkileri ileri bir seviyeye taşımayı kabul etmemiştir. Ayrıca Mao, sekiz veya on yıl içinde çok taraflı parti görüşmelerinin, yeni bir

Komünist Dünya toplantısının gerçekleşmesine karşı olduğunu da belirtmiştir. Ayrıca Mao, Sovyetlerin barışçıl bir arada var olma, birlik olma politikasının, sadece emperyalistlere fayda sağlayacağını, Çin politikasının bundan sonra bu yönde olacağını belirtmiş, kaçınılmaz bir dünya savaşının gerçekleşeceğini ve ancak böylesi bir savaş durumunun, Çin ve Sovyetleri bir araya getirebileceğini ifade etmiştir.

Pekin ile vaziyet bu haldeyken, daha evvel Moskova'da Kuzey Vietnam delegeleriyle yapılan görüşmelerin ışığında, askerî yardımın genişletilmesinin Hanoi'yi Çin-Sovyet ilişkilerinde daha tarafsız bir konuma sokabileceği, böylece Çin'e karşı önemli bir kazanç sağlanabileceği görüşü, Sovyet liderlerin gündemine girmiştir. Bu durum, benzer bir hamleyle perçinlenmeye çalışılır; Moskova'nın Kruşçev'in politikasından vazgeçerek daha güçlü bir Sovyet varlığının bölgede var olmasına yönelik politik hamlesi, Amerika'nın Kuzey Vietnam'a yaptığı askerî hamleleri azaltacak ve Hanoi'yi mevcut savaşta daha güçlü hale getirecekti. Ancak bu görüşmelerin yapıldığı süreçte, Sovyetlerin ani ve tehlikeli bir çıkmazla karşılaşmaması için Kosigin muhtemelen, Kuzey Vietnam delegelerini hızlı hareketlerden ve Amerika'nın şiddetli misillemelerine karşı uyarılmış ve onlardan dengeli bir tutum sergilenmesini, vaziyetin olgunlaşmasını beklemelerini istemiştir. Bununla beraber Sovyetler, Amerika'nın çatışmaları genişletmesine karşı da önlemler almış, Kosigin'in yukarıda bahsedilen ziyaretleri öncesinde, diplomatik yöntemlerle kardeş Komünist Devletlerin kaderine terkedilmesine kayıtsız kalmayacaklarını ve hiç bir yardımı esirgemeyeceklerini bildirmişlerdir. Muğlak da olsa bu söz, evvela Kosigin'in diplomatik camiada adını duyurmasına yönelik bir hamle olarak kabul edilebilir. Tüm bu gelişmeler, Kosigin'in ziyareti sırasında meydana gelen hadiselerle farklı bir yöne doğru evirilecektir.

Kosigin'in Hanoi'ye varmasından bir gün sonra Viet Kong gerillalarının Pleiku'ya silahlı saldırısı, Sovyet delegasyonunda öfke ve şaşkınlık yaratmıştır. Kosigin'in içinde bulunduğu durumun düzensizliğini ve belirsizliğini, verdiği demeç üzerinden yorumlayan Amerikalı yetkililer, onun Amerikan askerlerinin yaptığı misilleme karşısındaki kararsızlığını ortaya koymuşlardır. Daha da ötesinde Pleiku'ya yapılan saldırıdan haberdar olmaması da Sovyetlerin duruma vaziyet edememelerine işaret etmektedir. Bu durumda, daha evvel "her türlü yardımı yapacakları" yönündeki söylem, mesnetsiz bir ifadeye dönmüş, yerini Sosyalist ülkelerin savunma yapılarını

güçlendirmenin, “uluslararası bir görev” olduğu ifadesine bırakmıştır. Bu durum, Sovyetleri içinden çıkılmaz bir vaziyette bırakmıştır. Kuzey Vietnam’a askerî destek sağlama veya Çin’in lehine silah bırakma arasında kalan Sovyetlerin ilk tepkisi, gerginliklerin daha ileriye gitmesini önlemek, Kosigin misyonunu kurtarmak, Amerika ile ilişkilerine zarar verecek potansiyel tehlikeleri engellemek olmuştur. Sovyetlerin sonraki hamlesi, acilen Kuzey Vietnam’ın savunma yapısının güçlendirilmesi kararı ile şekillenmiştir. Bunu Sovyetlerle mevcut ilişkilerin geliştirilmesini istediklerini yinelerken, Amerika’nın yaptığı eylemlerin bunu kesintiye uğrattığı yönündeki söylem izlemiştir.

Raporun bazı maddeleri, nesnellikten uzaklaşmış gibi görünmektedir; zira Kosigin’in, açık bir utanç, başarısızlık ve basiretsizlik içinde olduğunu, aşağılandığını vurgulamışlardır. Aynı zamanda Rus delegasyonu, Kosigin’in Kuzey Vietnam’da olduğu anda Amerika’nın gerçekleştirdiği askerî harekâtı düşmanca kabul ederken, genel olarak Çin’in Viet Kong’u teşvik ederek, baskın yaptırdığını düşünmektedir. Böylece Kosigin güç bir durumda kalmış olacak ve Amerika-Sovyet ilişkileri ağır bir darbe alacaktı. Bu hadiseye rağmen Kosigin delegasyonu, Asya turuna kaldığı yerden devam etme kararı almıştır. Kuzey Vietnam’ın savunmasını güçlendirmek maksadıyla görüş alışverişi yapmak ve yeni hamlelerde bulunmak maksadıyla Laos ve Kamboçya’da görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sovyetlerin, Amerikan delegeleriyle bir araya gelmek ve müzakereler yapmak gayesinde olduğu da anlaşılmaktadır. Ancak hava saldırıları devam ederken görüşme yapmanın mümkün olmadığını söyledikleri de bilinmektedir. Bunlara rağmen Sovyetler, Amerikalı muhataplarıyla mülaki olma yollarını kapatmamışlardır.

Kosigin, dikkatli ve hassas davranarak misyon sürecinde spesifik bir amacı vurgulamamaya gayret etmiş, bu hususta da barış ve huzurun gerçekleştirilmesi yönünde söylemler geliştirerek; Çinhindi’de normalleşme sürecinin başlamasının, barış yanlısı devletlerin bir masa etrafında toplanarak anlaşma şartları aramaları gerektiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, Pekin Hükümeti’nden ters tepmiş ve Çin’in ve herhangi bir Sosyalist ülkenin, Amerika’nın baskısına boyun eğmeyeceği yönünde bir açıklama gelmiştir. Bu durum, Sovyetlerin, Çin’e tekrar Kuzey Vietnam’ı Amerika dâhil herhangi bir güçle pazarlık ya da antlaşma maddesi haline getirmeyeceğine dair söz vermesini gerektirmiştir.

Aynı zamanda Sovyetler, propaganda faaliyetlerinde Amerika'nın sürdürdüğü hava saldırılarının durdurulması gerektiğine yönelik yoğun bir çaba sarf etmektedir. Buna paralel olarak da kesin bir çizgi hâlinde, Kuzey Vietnam'a askerî yardımın yapıldığını ve gönderilen silahların kullanıldığına yönelik bilgi ve haber içeren propagandalara devam edilmektedir. Ancak bu politika da Çin tarafından engellemelere tabi tutulmuş, Sovyetler bu durumdan şikâyetçi olmuştur. Zira Pekin Hükümeti, silah yardımlarının ancak Çin-Sovyet ortak yardımı biçiminde yapılırsa geçişine izin verileceğine dair sert ve kesin bir ısrarda bulunmuştur. Sovyetler, Çin'in aksi takdirde silahların geçişine izin vermeyeceğine ve engellemeler için hazırlık yaptığı bilgisine erişmişlerdir. Bu durumu Sovyetler, Çin'in rahatsız edici müdahalelerinden biri olarak kabul etmekte, bu hareket Kosigin'i tekrar oldukça güç bir çıkmazın içine sokmaktadır. Kosigin'in Hanoi'ye karşı taahhüdünü yerine getirebilmek için Çin'in isteği yeni şartlar ya kabul edilecek ya da silah yardımı geri çevrilecekti. Sovyetler muhtemelen deniz yoluyla Kuzey Vietnam'a silah yardımı yapılmasına Amerika'nın ne tepki vereceği hesap etmeye çalışmışlardır. Keza raporda, Kruşçev Dönemi'nin en büyük sıkıntılarında biri olan Küba Krizi'ne tekrar gönderme yapılarak, Amerika'nın deniz karantinasının Sovyetleri düşürdüğü sıkıntılı duruma vurgu yapılmıştır. Bu durumda Sovyetler, Çin engellemelerini uluslararası basına sızdırarak sıkıntılı durumu lehlerine çevirmeye çalışmış, Çin'e karşı avantajlı konuma gelme politikası izlemişlerdir. Bu aşamada Sovyetler Birliği ve Kuzey Vietnam arasında yapıldığı duyurulan, Kuzey Vietnam'ın savunma yapısını güçlendiren antlaşmanın ayrıntıları ve uluslararası tepkiler ne yönde olduğu, önemli bir sorudur.

Sovyet-Kuzey Vietnam Ekonomik ve Askerî Antlaşması Kapsamında Sovyet Politikası

15 Temmuz 1965 yılına ait, 18-65 numaralı bir raporda Sovyetlerin Vietnam politikası ile ilgili geliştirdikleri yeni manevralar incelenerek ortaya konmuştur. Bu memorandum, 12 Temmuz'da Hanoi'de bir antlaşmanın yapıldığına dair bilgi edinildiğiyle başlayıp, daha bütüncül bir bakışla yapılan askerî ve ekonomik yardımı analiz etmektedir. Önceki raporda her türlü yardımın yapılacağına dair söylem, belirsizlik içerdiği yönünde yorumlanırken, burada oldukça ciddi ele alınmıştır. Önceki raporda eksik kalan, Çin'in silah dağıtımına dair yapacağı engellemelerin neticesi ve niteliğiydi. Pekin'de bulunan Sovyet elçisinin, Kamboçya'daki Sovyet

elçisine bildirdiği üzere Çin, antlaşmayı kabul etmiş ve silahların geçişine izin vermeye razı olmuştur. Benzer Sovyet kaynaklarına göre de bu durum doğrulanmıştır. Sovyetlerin, Çin ile henüz mutabakat halinde kalamadığı Vietnam Sorunu ortada beklerken, silah yardımı için ortak bir karar alınmıştır.

Askerî Yardımlar

Raporda, henüz Sovyetlerin amacını bilmedikleri aktarılırken, yardımın sadece savunma maksatlı silahlar şeklinde olacağı üzerinde durulmaktadır. Yeni antlaşmanın şartları gereğince, SAM, AAA³ gibi Sovyet hava savunma silahlarının ve radarların gönderilmesi beklenmekte olup, SAM savunma sisteminin Hanoi bölgesinden daha geniş bir alanı kapsayacağını düşünmektedirler. Aynı zamanda Kuzey Vietnam'ın kıyı şeridinin de savunmasını kuvvetlendirmek için MTB donanması (Motorlu Torpido Botlarından oluşan donanma), Komar Füzelere taşıyan gemiler ve sahil savunma füzelerinin de tedarik edilmesi beklenen destekler arasındadır. Bunun yanında, İlyuşin IL-28 bombardıman uçaklarının gönderilmesi de beklenmektedir. Gaiduk (1988: 48)'in başka bir rapordan aktardığı askerî tedariklerle ilgili bilgiler elimizdekilerle örtüşmektedir. Gaiduk buna ilaveten, 1962 yılından itibaren Sovyetlerin Kuzey Vietnam'a yaklaşık 200 milyon değerinde askerî yardım yaptığını belirtmiştir.

Daha evvel raporlanan, Sovyetlerin Amerika Birleşik Devletleriyle olan yakınlaşma politikası, daha ayrıntılı ve farklı bir biçimde bu raporda da görülmektedir. Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Andrey Gromiko, Moskova'daki ABD büyükelçisi Foy D. Kohler'e, ikili ilişkileri sürekli geliştirme amacının temel Sovyet politikasının gereği olduğunu söyleyerek, ilişkilerin daha da ileriye götürülmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna paralel olduğu düşünülecek bir hadise de yaşanmıştır; Kosigin, İngiltere delegasyonu ile görüşmeyi kabul etmeyerek, Kuzey Vietnam ve Viet Kong konularında Amerika Birleşik Devletleri'nden başka hiçbir devleti muhatap almadığını göstermek istemiştir. Sovyetlerin, Vietnam ile ilgili olarak Batı ile kurduğu temaslarla iletmeye çalıştıkları mesajlar, ateşkes ve barış sağlanması üzerine olup, memoranduma göre Vietnam'ın durumu yeniden değerlendirildiğinde, bu eylemler sembolik olmaktan öteye gitmemekteydi.

³ (SAM) surface-to-air missiles; karadan havaya ateşlenen füze, (AAA) anti-aircraft artillery; Uçaksavar topu.

Sovyetlerin, Çin politikasına dair başka bir ayrıntı, yine elçiler arasındaki fikir alışverişinde görülmektedir. Büyükelçi Kohler'e diplomatik olarak verilen bir mesajda, Amerika ve Sovyetlerin aynı stratejik maksatta birleştiği vurgulanmıştır. Bu stratejik birliktelik ise bölgenin Çin'in hâkimiyetine girmesini engellemek için ortak hareket edilmesi gerektiği yönünde olmuştur. Ayrıca en uygun çözüm yolunun, Sovyetler ve Amerika'nın garantisinde, Laos'ta yapıldığı gibi bağımsız, tarafsız bir Vietnam'ın kurulması olacağı, bu mesaja dâhil edilmiştir. Rapor'da, Sovyetlerin ikili ilişkileri kurmakta oldukça sıkıntı çektiklerini belirten (adı kaydedilmemiştir) diplomat, gizliliğin nerdeyse diplomatik temasları engellediğini iletmiştir. Amerika ile iletişim kurulduğunda, Çin tarafından Sovyetler hakkında ihanet vurgusunun yapılması, gizlilik gerektiren bir durumu mecbur bırakıyordu. Başta da belirtildiği gibi Sovyetler, Amerika ile kurduğu ilişkide Komünist Dünya'nın en büyük müttefiki olması gereken Çin ile dengeleri korumak zorundaydı.

Bu diplomatik mesajlar, oldukça enteresan ve beklenmedik bir bilgiyi de içermektedir. Sovyetlerin, Vietnam'daki mevcut durumun devam etmesi hâlinde, karşı saldırı hamlesi yapmak zorunda kalabileceği, bir uyarı biçiminde bildirilmiştir. Büyükelçi Kohler'e iletilen bu mesajda, bir başka ifade ise Amerika Birleşik Devletleri'nin en kırılğan ve hassas olduğu yer olan Almanya'da, etkili halde bulunan Sovyetlerin burada bir kriz çıkarabileceğine dair, "uyarı" niteliğinde görüş de vardır. Başka bir Berlin Krizi'ne işaret edilerek, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi'ne bir "uyarı" veya hafif bir tehdit ifadesi olarak nitelendirilebilecek sözler iletilmiştir. Belgede, Kruşçev'den sonraki Sovyet liderlerinin aniden yükselecek bir kriz ve büyük sorunlardan kaçındığından bahsedilirken, Vietnam Savaşı sürdüğü müddetçe Batı Berlin üzerinde baskı kurma planlarının gerçekleşebileceği üzerinde durulmuştur. Şayet Amerika, Vietnam hususunda uzlaşmaz tavrını sürdürürse, ilerleyen zamanlarda Amerika'nın da Berlin'de sorunlar yaşayabileceğine, daha doğrusu sorun çıkartılabileceğine inandıklarını belirtilmiştir. Bu memoranduma göre de Sovyet politikasının tüm bu hamleleri, aslında ne kadar büyük bir çıkmaz içinde olduğunu göstermektedir. Sovyetler, Vietnam'da Komünizm zaferi beklemekte ancak bu zaferin Çin'in saygınlık ve gücünü büyüten bir zafere dönüşmesini istememektedir. Çin-Sovyet ihtilafında Sovyetler, Kuzey Vietnam ve Viet Kong'u destekleme durumunda geride kalan taraf olmamayı şiar edinmiştir. Savaşın Uzak Doğu'ya yayılmasının sonuçları, oldukça endişe verici haldeyken, Amerika ve Çin kuvvetlerinin karşı karşıya gelmesi ve bundan kaynaklanan büyük bir dünya

krizi, korkunç sonuçlar yaratabilirdi. Belgede, Sovyetlerin ne Kuzey Vietnam, ne Çin, ne de Amerika üzerinde kontrolü olduğu bahsinde durulmuş olup, bu durum aktarılan endişenin haklı bir gerekçesidir.

Sovyetlerin, ısrarla Kuzey Vietnam'a destek vermesi ve silah yardımı yapmasının, aslında sahip oldukları siyasi hareket alanının çok kısıtlı ve yetersiz olmasından kaynaklandığı belgede üzerinde durulan önemli bir sonuçtur. Askerî yardımlardan ziyade, eyleme dökülebilecek bir politikanın eksikliği yüzünden Sovyetler, silah desteğinde bulunmakta, ancak bu şekilde Hanoi'deki varlık ve etkilerini güçlendirip, pekiştirmektedirler.

Sovyet Yardımının Ekonomik Boyutu

1 Şubat 1965 tarihli, OCI No. 0341/65 kodlu başka bir belge de Kosigin'in doğrudan Kuzey Vietnam'a yaptığı seyahate ilişkin bilgiler içermektedir. Buna göre, M.N. Sulovey başkanlığında bir Sovyet ekonomik yardım heyeti ve Sovyet Dış Ekonomik İlişkiler Komitesi başkan yardımcısı, hâlihazırda mevcut ekonomik yardım anlaşmasının, "işleyişini" incelemek için 1965 yılı itibarıyla Hanoi'de bulunmaktaydı. Sovyetlerin daha önce farklı ekonomik programlar altındaki mali yardımlarının çoğunun kullanıldığı düşünülmektedir. Sovyetler Birliği, Kuzey Vietnam'a sağladığı desteği, 1955'ten bu yana özellikle fabrikalar, makine atölyeleri, enerji santralleri ve kömür madeninde kullanılan teknik ve lojistik malzeme gibi alanlarda yaklaşık, 370 milyon dolar değerinde ekonomik yardıma kadar yükseltmiştir. Son büyük Sovyet ekonomik kredisi (200 milyon dolar), 1960 yılında Kuzey Vietnam'ın ilk beş yıllık planını (1961-1965) kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yeni ekonomik yardım, büyük olasılıkla öncelikle ikinci beş yıllık plan kapsamında yer alan projeler için malzeme sağlamak üzere, tasarlanacaktır. Son haftalardaki Sovyet ve Kuzey Vietnamca bildirimlerin aynı modeldeki içeriği, her iki tarafın Hanoi'nin, 1963 yılı Ağustos ayında nükleer testi yasaklayan anlaşmadan bu yana, başka değişle Pekin'i desteklemek zorunda kaldığı süre boyunca, oldukça uzak ve soğumaya yüz tutmuş ilişkileri geliştirmek amacıyla, çaba sarf etmek istediğini göstermektedir. Bu durum, Kruşçev'in azledilmesinden sonra özellikle Başbakan Pham Van Dong'un, Kasım ayında Moskova ziyareti sırasında bir görüş alışverişiyle başlayan ilişkilerin, mali açıdan doruk noktasına ulaştığını düşünmek mümkündür. Dong'un, Kuzey Vietnam'a dönüşünden bu yana, Kuzey Vietnamlıların en azından halk arasındaki Sovyet politikasına yönelik muhalefeti yumuşatma niyetinde oldukları açıktır. Buna örnek olarak; Dong'un dönüşünden birkaç

gün sonra partinin gazetesi Hop Tac'dan, sert bir anti-Sovyet betimlemenin yer aldığı bir makale hızlıca çıkartılmıştır. Moskova'nın, Kosigin delegasyonunu duyurmasıyla neredeyse aynı anda, önde gelen Kuzey Vietnam parti gazetesi, bu ziyareti alışılmadık derecede sıcak bir şekilde karşılayan ifadeler yayınlamıştır. Geçmiş Sovyet yardımlarına şükranlarını dile getirmiş, "Sovyet Komünistlerine karşı sıcak ve derin duygular" ve "proleter enternasyonalizmin ruhu" söylemlerinin vurgulandığı yazılar, gazetede yer almıştır.

Sovyetlerin Kuzey Vietnam'a yaptığı ekonomik yardımları, Çin'in bu ülkeye yaptığı yardımlarla beraber değerlendiren bir başka CIA raporu ise durumun rekabetçi yanını vurgulaması açısından önemlidir. 7 Mart 1968 yılına ait S 2659 kodlu bu memoranduma göre, her iki ülkenin yani "Komünist Dünya'nın" yaptığı yardım tutarının, 1965 yılında 420 milyon dolar değerinde olduğu ve yıldan yıla giderek artacağı belirtilmiştir. Askerî yardımların, yapılan ekonomik ürün yardımlarına nispeten 2/3'lük bir orana sahip olduğu belirtilirken, 1954 yılından itibaren yapılan tüm yardımların toplamının 3,2 milyar dolar değerinde olduğu vurgulanmıştır. Sovyetlerin askerî yardımlarının ekonomik ürünlere oranla %60 daha fazla olduğu belirtilmiştir. Doğu Avrupa'daki Komünist rejime sahip ülkeler ise 255 milyon dolar yardım almışlardır. Bu yardım oranı, Amerika'nın Vietnam'a yaptığı hava saldırılarının artmasına paralel olarak artış göstermiş ve yukarıda bahsedilen miktar ve meblağlara ulaşılmıştır. Bu rapora göre Sovyetler, Kuzey Vietnam'ın askerî hacminin neredeyse %80 kadarını bu yardım programlarıyla meydana getirmiş, kalan %20'lik kısım ise Çin'e aittir. Batı'dan ise oldukça az sayılabacak kadar askerî destek gelmiştir. Sovyetlerin yukarıda bahsedilen, yerden havaya uçak savunma sistemlerinin yanında, Çin de 1967 yılından sonra radar ve MIG 17 göndermiş, ancak bunlar çok savaşma imkânı bulmadan yok edilmişlerdir. Aşağıdaki tablo bu askerî ve ekonomik destek programlarının rekabetçi tarafına işaret etmektedir.⁴

⁴ CIA, S 2659 Kodlu Raporu: "Vietnam'a Komünist Yardım", 7 Mart 1968. Sayfa numarası belirtilmemiştir.

Tablo 1
Communist Aid to North Vietnam*

Military**

	<u>Million US \$</u>				
	<u>1954-64</u>	<u>1965</u>	<u>1966</u>	<u>1967</u>	<u>Total</u>
Soviet thion	70	210	360	505	1,145
Communist China	70	60	95	150	375
East Europe	Negl.	Negl.	Negl.	Negl.	Negl.
Total	<u>140</u>	<u>270</u>	<u>455</u>	<u>660</u>	<u>1,525</u>
<u>Economic</u>					
Soviet Union	365	85	150	200	800
Communist China	457	50	75	80	662
East Europe	129	15	50	60	254
Total	<u>950</u>	<u>150</u>	<u>275</u>	<u>340</u>	<u>1,715</u>
Total Economic and Military Aid	<u>1,090</u>	<u>420</u>	<u>730</u>	<u>1,000</u>	<u>3,240</u>

Sovyetlerin ve Pekin Hükümeti'nin Vietnam'a yaptığı yardımın ekonomik ürünler kısmı, yukarıda bahsedilen ürünlerin yanında savaş destekleyici ürünlerdir. Bunlar da petrol, kamyon ve inşaat malzemeleri olarak sıralanmıştır. Bu ürünlerin çoğu, yardım programlarına ve anlaşma maddelerine bağlı olarak hemen gönderilmiş, bir kısmı uzun vadede ulaştırılmıştır. Askerî yardım miktarına göre oldukça az olmasına rağmen, 1965 yılında 150 milyon dolar, 1967 yılında ise 340 milyon doları bulabilmiştir. Ekonomik yardım programlarında Sovyet ve Çin yardımları mukayese edildiğinde ve 1956-1967 yılları arasındaki oransal vaziyete bakıldığında, 800 milyon dolarlık yardım bütçesiyle Sovyetler, bu süreçteki desteğin %47'lik payına sahiptir. Çin ise 660 milyon dolarlık mali yardım yapmıştır. 1968 yılına ait bu rapora göre, son üç yıllık sürede, yani Kosigin'in Kuzey Vietnam'a yaptığı seyahat ve ekonomik anlaşma programının kapsamında, neredeyse tüm kalemlerde ekonomik ürünlerin sayısında artış olduğu belirtilmiştir. 1965 yılından, 1967 yılına kadar yapılan petrol yardımının yıldan yıla artarak 256 bin tona ulaştığı belirtilmiştir. Bu petrolün, %40'lık kısmının doğrudan askerî ihtiyaçlarda, kalan %60'lık kısmının ise dolaylı olarak askerî alanlarda kullanıldığı da eklenmiştir. Bunun yanında, Kuzey Vietnam'a gönderilen askerî kamyon sayısındaki artışa işaret edilmiş ve 1966 ile 1967 yılları toplamının, 1965'e göre yaklaşık 3 kat olduğu ve

4.700 kadar kamyonun sevk edildiği aktarılmıştır. 490 bin ton kadar farklı kalemlerde çeşitte ürün, askeri inşa malzemesi, savaşın giderek hızlandığı ve yoğunlaştığı 1966 ve 1967 yıllarında bire üç oranında artış göstermiştir. Deniz yoluyla taşınan yiyecek maddelerinde, hava saldırısının başlamadan evvelki yıllara göre 3 kat artış yaşanmış ve sonra 1967’de 6 katına çıkarak 450 bin ton civarına ulaşmıştır.

Raporlara göre, Sovyetlerin Kruşçev sonrası izlediği dış politika konularından biri de Amerika Birleşik Devletleriyle ilişkilerini bozmamaya gayret etmeleridir. Mümkün olabilecek fırsatlarda masa başında değerlendirmeye alacakları birçok konu olup, en önemli husus Güney Kore’nin tarafsızlaştırılmasıdır. Yabancı güçlerin, Güney Kore’den çekilmesi de Sovyetlerin üzerinde durduğu talebin bir diğer yanındır. Sovyetlerin bu dönemdeki politikası, uygun garanti şartlarında Güney Kore’nin tarafsız ve zaman içinde kendi idaresini kurabileceği bir durumun yaratılması olmuştur. 1188/65 kodlu raporun son maddeleri, esasen sonuca dair ifadeler içermektedir. Sovyetlerin güçlü lideri Kruşçev, karşılaştığı güçlüklerde Hanoi, Pekin ve Amerika üçgeninde Sovyet çıkarlarını bir “süper güç” nazarında koruyup geliştirememiştir. Kruşçev sonrasında, Sovyetlerin karşılaştıkları sorunlar aynı kalırken, savaşın giderek yoğunlaşmasıyla da Sovyet çıkarları yönünde değişemeyecek kadar karmaşık hale gelmiştir. İçeriğine bakıldığında, Kosigin’in liderlik vasıflarının sorgulanmasından ziyade herhangi bir Sovyet liderin aşamayacağı kadar çok engel olduğundan bahsedilmektedir. Sovyet liderler, bu sorunlarla mücadele ederken, Amerikalı gözlemciler, mevcut denge siyasetinin gitgide Amerika Birleşik Devletleri’nin lehine kaydığını da eklemiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sovyetler Birliği’nin, Soğuk Savaş Dönemi’nde yaşanan krizleri kendi lehine çevirme çabaları, uzun bir dönemi kapsamaktadır. Rus tarihinin simgesel isimlerinden ve en güçlü karakterlerinden biri olan Nikita Kruşçev’den sonra 1964 yılında Başbakanlığa Aleksey Kosigin, Komünist Parti Genel Sekreterliğine de Leonid İlyiç Brejnev gibi siyasi önderler gelmiştir. Sovyetlerin yeni hükümetinin Soğuk Savaş Dönemi ve Vietnam Krizi’ne yeni bir politik yaklaşım geliştirip geliştirmeyeceği ve bunun dünyayı nasıl etkileyeceği en büyük rakipleri tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Bu noktada, yeni Sovyet yönetiminin 1965 yılında Kuzey Vietnam’a yaptığı diplomatik seyahat, dönemin uluslararası ilişkilerinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Komünist Dünya’nın iki büyük gücü olan Moskova ve Pekin

Hükümetlerinin müttefik olmaktan ziyade, birbirine rakip olduğu ve sarsılmakta olan bir ittifakın tekrar gün yüzüne çıktığı, Kosigin ve heyetinin yaptığı Kuzey Vietnam ziyaretiyle ortaya çıkmıştır. Vardığımız sonuçlardan biri Çin'in, Sovyetler ve Güneydoğu Asya siyasetinin ittifak anlayışından daha çok yakın coğrafyasında siyasi hâkimiyetini koruma amacı güttüğü şeklindedir. Amerikan istihbarat belgelerinde 1965 yılı itibarıyla Kosigin ve Sovyet liderlerinin izleyeceği siyaset, Kruşçev sonrası dönem olarak kabul edilmiş, bu itibarla Sovyetlerin hamlelerinin yeni bir siyasi dönemin başlangıcı olup olmayacağı üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada, Amerika Birleşik Devletlerinin Vietnam'a hava saldırılarını giderek arttırdığı, Sovyetlerin kardeş Komünist devletleri koruma, sarsılmaya başlayan imajını kurtarma ve Çin ile içinde olduğu rekabeti gerilime taşımama çabasını ele alarak aktarmaya çalıştık. Bunun için de o dönemde oldukça infial yaratan ve bu çalışmanın da başlığını meydana getiren Kruşçev sonrası Sovyetlerin Vietnam politikasına bakışı, Amerikan gizli servisinin belgelerinden izlenmeye gayret edildi. Bu noktada, raporlarda özellikle üzerinde durulan hadise, Kosigin ve heyetinin Kuzey Vietnam'a yaptığı gezi ve devamında gerçekleşen silah ve ekonomik yardım antlaşmasıdır. Ekonomik ve askerî yardım, Sovyetlerin içinde bulunduğu durumdan belki de yegâne çıkış yolu olarak görülmüştür. Sovyet yetkililerce bulunan çıkış yolu; uluslararası arenada giderek etkisini kaybettiği vurgulanan Sovyetlerin Hanoi üzerindeki gücünün devamlılığını sağlamak için askerî yardım ve mali destek vermek şeklinde olmuştur. Aslında Kruşçev döneminden itibaren Kuzey Vietnam'a danışmanlık ya da askerleri eğitmek maksadıyla da olsa destek verilmiş, bu dönemde yalnızca var olan yardımın yoğunluğu ve işlevi arttırılarak devamlılığı sağlanmıştır.

İncelenen Amerikan raporlarında, Kruşçev sonrası Sovyet politikalarını daha ılımlı ya da başka bir ifadeyle saldırgan olmayan bir söylem ve yaklaşımlar dönemi olarak görmek mümkündür. Amerika ile beraber barışçıl bir yaklaşımla önceki döneme nispeten Kuzey Vietnam'ı tarafsızlaştırmak için diplomasinin kullanılması ve bu yönde mesajlar verilmesi, bu durumun bir göstergesidir. Bunun yanında Sovyetlerin dış politikada etkisinin giderek azaldığı sıklıkla bahsedilmiştir. 1965 yılı itibarıyla yeni Sovyet Hükümeti'nin geldiği nokta, Hanoi ve Pekin Hükümetleri üzerinde yönlendirici bir gücünün olmadığıdır. Belgelerde, hâlâ büyük bir süper güç olarak kabul edilen Sovyetler Birliği'nin, sergilediği kötü dış politika neticesinde çıkmaza sürüklemediği ve çok alternatifli eylem seçeneğine, yapacak fazla hamleye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Gaiduk, Ilya V. (1966). "Soviet Policy towards US Participation in the Vietnam War" *History*, 81 (261): 40-54.

Radchenko, Sergey (2018). "Why Were the Russians in Vietnam?" (<https://www.nytimes.com/2018/03/27/opinion/russians-vietnam-war.html>, 15 Mayıs 2020'te erişildi).

"Soviet Tactics Concerning Vietnam", Central Intelligence Agency, Office of National Estimates, Special Memorandum (15 July 1965), No 18-65.

"Post-Khrushchev Soviet Policy And the Vietnam Crisis", Central Intelligence Agency, Memorandum (3 April 1965), OCI No. 1188/65.

"Communist Aid to North Vietnam", Central Intelligence Agency, Directorate of Intelligence, Intelligence Memorandum (7 March 1968), S-2659.

"The Kosygin Delegation to North Vietnam", Central Intelligence Agency, Intelligence Memorandum (1 February 1965), OCI No. 0341/65.

EKLER

Approved For Release 2004/10/08 : CIA-RDP79T00472A000700020014-5

MCO 65 25X1

SECRET

Memorandum

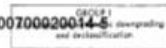
POST-KHRUSHCHEV SOVIET POLICY
AND THE VIETNAM CRISIS

3 April 1965

DIRECTORATE OF INTELLIGENCE

SECRET

Approved For Release 2004/10/08 : CIA-RDP79T00472A000700020014-5

4965

~~SECRET~~

S-2659
4965

Mr. John Warner
Legislative Counsel

We have prepared the attached Intelligence Memorandum for Senator Mundt.

There are a few unclassified statistics with respect to Communist aid to North Vietnam and two copies of an unclassified table are also attached.

Director
Economic Research

Attachment:
Communist Aid to
North Vietnam,
7 March 1963

7 March 1963

(S-2659)

CIA HISTORICAL REVIEW PROGRAM
RELEASE AS SANITIZED
1999

~~SECRET~~

NLI.018.043.001//

~~S-E-C-R-E-T
NO FOREIGN DISSEM~~

1

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY
OFFICE OF NATIONAL ESTIMATES

15 July 1965

SPECIAL MEMORANDUM NO. 13-65

SUBJECT: Soviet Tactics Concerning Vietnam

APPROVED FOR RELEASE
DATE: JAN 2003

SUMMARY

The new Soviet-DRV economic and military aid agreement implies a stepup in Soviet arms shipments and will have the effect of deepening the Soviet commitment in Vietnam. Partly in order to contain the risks of this commitment, the USSR has of late intensified private approaches to the US, indicating continued interest in a negotiated settlement. At the same time, it has threatened in low key to make trouble in Berlin if the US remains unyielding in Vietnam. We believe that this combination of tactics is intended to deter further US escalation in Vietnam. It is also meant to prepare for the time when negotiations might become feasible and, the USSR can play a larger role in Vietnam.

~~S-E-C-R-E-T
NO FOREIGN DISSEM~~

~~GROUP 1
Excluded from automatic
downgrading and
declassification~~

SAYGON LİMANI'NDA BİR TÜRK KADINI: NAZLI TLABAR'IN VIETNAM GÜNLERİ

*Ekrem SALTİK**

Osmanlı imparatorluk yapısının sona ermesinden sonra farklı bir devlet yönetim şekliyle tarih sahnesine çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, 1923 yılının Ekim ayında gerçekleşmişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih sahnesine çıkışına giden sürecin son dönemeci olan Millî Mücadele de dâhil, devletin Batı emperyalizmi karşısında verdiği çetin mücadelede, Anadolu coğrafyasındaki kadın hareketinin de büyük desteği olmuş, işgallere karşı protesto mitingleri düzenleyen Anadolu kadınları, bu süreçte farklı ülkelere haklı mücadelelerini duyuracak yazılar göndererek, dünya kamuoyunun desteğini kazanmaya çalışmışlardı. Emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde meşru bir siyasi örgütlenme metodu izleyerek, *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*'ni kuran Anadolu kadınları, Millî Mücadele'nin kazanılmasını takiben ülkedeki siyasi karar alma süreçlerinde aktif olarak yer alma konusundaki kararlılıklarını, *Kadınlar Halk Fırkası* adlı siyasi partinin kuruluşuyla ortaya koymuşlardı.¹

Kadınlar Halk Fırkası'nın Türkiye Cumhuriyeti siyasal hayatına, Meclis'te temsil edilen siyasal bir parti olarak dâhil olamamasına rağmen, Anadolu'daki kadın hareketi, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde *Türk Kadınlar Birliği* adlı derneğin tüzel kişiliğinde, kadınların siyasi haklar elde etmeleri için mücadele etmeye devam edecekti. Sırasıyla önce belediye seçimlerine katılma, ardından köylerde muhtar olabilme ve son olarak 1934 yılında genel seçimlere katılabilme hakkı elde eden Anadolu kadınlarının Türk siyasal hayatına bizzat Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilerek dâhil

* Dr. Öğretim Üyesi, İstinye Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-8087-0986.

¹ Selin Gizem Oruç (2010), *Türk Kadınlar Birliği (1924-1935)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı: Ankara

olabilmesi, TBMM V. Dönem seçimleriyle mümkün olabilmişti.² Türkiye Cumhuriyeti demokrasi tarihinde “gizli oy, açık tasnif” sisteminin ilk kez uygulandığı 1950 seçimlerinden çıkan 472 milletvekili arasında, 3 kadın milletvekili de yer almış, Halide Edip Adıvar’ın bağımsız, Tezer Taşkın’ın Cumhuriyet Halk Partisi saflarında meclise girdiği bu seçimlerde, Demokrat Parti’den meclise seçilen tek kadın Milletvekili Hatice Nazlı Tlabar olmuştur.

Boğaziçi’nden Ankara’ya

Osmanlı Devleti’nin son sadrazamı, Kırımlı Ahmet Tevfik Paşa’nın kızı Fatma Zehra Hanım ile Dahileye Nazırı Memduh Paşa’nın torunu Mazlum Hamit Moran’ın evliliklerinden dünyaya gelen üç çocuktan sonuncusu olarak, 1915 yılında İstanbul’da doğan Hatice Nazlı Moran, Türkiye tarihinin ilk millî sporcularından biri olan ağabeyi, Naili Moran gibi iyi bir sporcu olarak yetişmiş, Galatasaray Spor Kulübü bünyesinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın yüzücüleri arasında yer almıştı.³ Kandilli Sultanisi’nde tamamladığı ilköğreniminden sonra devam ettiği Arnavutköy Kız Koleji’nde İngilizce, aile ve ev ortamında Fransızca ve Rumca, nihayet Almanya Heidelberg Üniversitesi’nde Felsefe eğitimi aldığı yıllarda Almanca öğrenmiş olan Nazlı Hanım,⁴ çeşitli kademelerde muhabirlik ve gazetecilik yapmış olmasının yanı sıra, TRT içinde kurulan ve aralarında Adalet Ağaoğlu gibi isimlerin de bulunduğu çevirmenler ekibi içerisinde yer almıştı. Söz konusu ekibin, dünya çapındaki önemli yayın organları, gazete ve dergilerin yanı sıra radyoları takip ederek yaptığı çeviriler, dünya sorunları adı altında teksirle çoğaltılıp ciltlenerek, devletin zirvesindeki kişilere takdim ediliyordu.⁵ Avusturya Wiener Illustrierte Dergisi, Belçika News Exchange Ajansı Türkiye temsilciliği ve muhabirliği yapan, Türk-Pakistan Dostluk Cemiyeti ve Türk Turizm Cemiyeti gibi çeşitli uluslararası işbirliğine dayalı sivil toplum kuruluşlarında çalışan Nazlı Hanım’ın siyasi kariyeri, Demokrat Parti’nin henüz kurulduğu bir dönemde bu partiye üye olmasıyla başlamıştı. Bir diğer ağabeyi ve

² Sibel Duroğlu (2007), *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı: Ankara.

³ Mahmut Çetin (2005), *Teyze ile Prenses*, Biyografinet: İstanbul, s. 174.

⁴ Tlabar’ın eğitim bilgileri için bak. *Türkiye Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler (1935-2009)*, haz. Semra Gökçimen vd., TBMM Yayını: Ankara, 2009, s. 380-381; Ayrıca bak. Şefik Okday (1986), *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, BATEŞ Dağıtım: İstanbul, s. 143; Gülşah Kurt Güveloğlu (2016), “Demokrat Parti’nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar (1950-1960)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 11.

⁵ Ragıp Zarakolu (2012), *Albatros*, Evrensel Basım Yayın: İstanbul.

Türkiye'deki ilk reklamcılardan biri olan Memduh Moran'ın, Türkiye'deki üçüncü büyük reklam ve tanıtım ajansını kurduğu sıralarda, Demokrat Parti'nin İstanbul Yayın ve Propaganda Bürosu Başkanlığı ve Beyoğlu İlçe Başkanlığını yürüten Nazlı Hanım'ın ikinci evliliğini takiben Tlabar soyadını alarak Ankara'ya taşınması, kişisel kariyeri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitelikli eğitimi ve çoklu dil yeteneği sayesinde kısa sürede Demokrat Parti içerisinde öne çıkan etkili bir isim haline gelen Nazlı (Moran) Tlabar'ın Ankara Karanfil Sokaktaki dairesi, bir süre sonra aralarında Demokrat Parti'nin kurucu genel başkanı Celal Bayar'ın da bulunduğu pek çok siyasinin uğrak yeri haline gelen, küçük bir parti merkezine dönüşecektir.⁶ Nihayet 1950 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak Demokrat Parti'den Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girecek olan Nazlı Tlabar, 1954 ve ardından 1957 yılındaki seçimlerde de Demokrat Parti'den aday gösterilmiş ve nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisinin IX., X. ve XI. Dönemlerinde Milletvekilliği yapmıştır.⁷ Aynı zamanda 1954-1960 yılları arasında *Türk Kadınlar Birliği* Genel Başkanlığı'nı da yürütecek olan Tlabar, başkanlığa gelmesini takip eden süreçte yaptığı girişimlerle, her yıl Mayıs ayının ikinci pazar gününün Türkiye'de *Anneler Günü* olarak kutlanmasını da sağlayacaktır.⁸ Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı ve Demokrat Parti Milletvekili olarak görev yaptığı yıllarda, sık sık yurt dışı toplantılara katılan ve resmî seyahatleri sırasında, yabancı ülke meclisleri ve uluslararası etkinliklerde konuşmalar yapan Tlabar, yabancı haber ajansları ve radyolara verdiği demeçlerle de uluslararası tanınırlığa sahip bir kadın siyasetçi olmuştur.⁹

⁶ Okday (1986), *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, s. 143.

⁷ *TBMM Albümü-1920-2010*, C. 2, 1950-1980, TBMM Yayını: Ankara, 2010, s. 569, 642, 724. Nazlı Tlabar'ın Milletvekilliği yaptığı dönemde TBMM içerisindeki çalışmalarına dair ayrıntı için bak. Güveloğlu, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar", s. 11-23.

⁸ "Anneler Günü İçin Hazırlıklar İlerliyor", *Milliyet*, 5 Mayıs 1955, s. 2; "Anneler Günü", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1955, s. 1; Güveloğlu, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar", s. 22.

⁹ Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Teyfik Paşa*, s. 143.

Ankara'dan Amerika'ya

Gerek Demokrat Parti İstanbul milletvekili ve gerekse Türk Kadınlar Birliği genel başkanı olarak sık sık gazete haberlerine konu edilen ve söz konusu haberlerde Ankara'daki meclis faaliyetlerinin yanı sıra, yurt dışında katıldığı

resmî toplantılardaki başarılarıyla da ön plana çıkan Nazlı Tlabar'ın, milletvekili olarak katıldığı ve “*Türkiye lehine muazzam sempati topladığı*” ilk yurtdışı seyahat, dönemin birçok gazetesinde beğeni ifadeleriyle haberleştirilmişti.¹⁰

Vatan Gazetesi'nin, “*Amerika'dan Vatan'a*” başlığıyla, Tlabar'ın, tarihindeki ilk kadın davetli olarak Washington Basın Kulübü'nün verdiği bir yemeğe katıldığına dair detaylarla haberleştiği¹¹ bu seyahati takiben yaptığı ikinci Amerika ziyareti 1953 yılında gerçekleşmiş, özellikle Kıbrıs Meselesinin gündeme geldiği 1956 tarihli Amerika seyahati, Türk basınında geniş yankı uyandırmıştı.¹² Nazlı Tlabar'ın yurt dışı seyahatlerini tam bir diplomat vizyonu ile dünya devletlerinin geliştirmekte oldukları siyasi, sosyal ve ekonomik politikaları gözlemleyerek Türkiye'de nasıl uyarlanabileceğine dair düşüncelerle gerçekleştirdiğine işaret eden bazı konuşmaları, Ankara'daki Meclis zabıtlarına da yansıyor. Bu bağlamda, ilk Amerika seyahatinden sonra gerçekleşen, 23 Şubat 1952 tarihli oturumda söz alan Tlabar, Basın Yayın ve Turizm Bakanlığı bütçesiyle ilgili olarak Meclis kürsüsüne çıktığı konuşmasında, Türkiye'nin yurt dışı propaganda faaliyetlerinde vizyon değişikliğine gitmesi gerektiğine işaret eden şu sözleri sarf etmişti;

“Amerika'da bir haleti ruhiye var. Diyorlar ki; askerlerinizin muvaffakiyeti çok büyüktür. ‘Doğrudur: muhakkak ki, bize propaganda bakımından 20-30 sene kazandırmışlardır buna katiyetle kaniim.’ Ancak, diyorlar ki: Sizi bir parça da insan olarak tanımak istiyoruz. Fikirleriniz nedir, ne yersiniz, nasıl giyinirsiniz? Sizin pazu kuvvetinizi biliyoruz; güçlerinizi, hatta Koca Yusuf'u biliyoruz, tarihinizde askerinizi de biliyoruz; fakat sizi kâfi derecede insan olarak tanımıyoruz. Şahsi temas ziyadeleştirilmelidir. Binaenaleyh propagandanın ne derece ehemmiyetli olduğu temasın her yerde ne kadar faydalı olduğu anlaşılıyor. Benim kanaatimce artık broşür usulü, bir propaganda da çok fazla müessir değildir. Bu da lâzım fakat kâfi değil. New York'taki arkadaşların ellerinde daha fazla imkân

¹⁰ “Nazlı Tlabar Amerika'ya Davet Edildi”, *Vatan*, 11 Eylül 1951; “Nazlı Tlabar Amerika'da”, *Yeni İstanbul*, 14 Ekim 1951; “Biz Hür Milletiz”, *Vatan*, 30 Ekim 1951; Reha Oğuz Türkkân, “Amerika Mektupları”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1952.

¹¹ “Amerika'dan Vatana: İyi Niyet Elçisi”, *Vatan*, 25 Ocak 1952.

¹² “İki Türk Mebusunun Amerika'daki Temasları”, *Vatan*, 31 Mart 1956; Mazhar Kunt, “Amerika'da Davalarımızı Açıklayan Kadın Milletvekili”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1956; Güveloğlu, “Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar”, s. 23-24.

yoktur. Bir de sinema gösteriyor, konferanslar veriyorlar. Türkiye ile alâkası olan broşürü daha ziyade okuyorlar. Meselâ orada birçok milletler; bizim İstiklâl Caddesi gibi bir beşinci cadde vardır, bürolarını orada açmışlardır. Büyük vitrinleri vardır/İşte bizim de öyle merkezî bir yerde vitrinimiz olmalıdır. Bir gün orada bir maden parçasını teşhir ederiz, madenimiz olduğu anlaşılır. Ertesi gün güzel bir tatlı koruz, bizim Bolu alıcılarımızın nefis yemeklerinden bahsederiz. Tütün, üzüm, fındık koruz ve bu suretle daha canlı bir propaganda yaparız. Teferruat üzerinde durmayacağım fakat canlı propaganda zamanı gelmiştir, oradan memlekete turist celbi böyle olur”.¹³

Yurtdışı seyahatlerindeki gözlemlerine dayanarak, Amerika özelinde farklı ülkelerde tanıtım ofisleri açması gereken Türkiye'nin, yurt dışı basın bürolarını buldukları ülkelerin merkezi caddelerine taşınması gerektiğine dair görüşler öne sürmüş olan Tlabar, Türkiye'deki turizm işletmelerinin durumunu da değerlendirmiş, Türk otellerinin yabancı turistleri memnun edemeyeceği için birkaç yıllığına da olsa yabancı uzman istihdam etmesi gerektiğini ifade etmişti.¹⁴ Özellikle Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin 1953 yılında gerçekleştirilen toplantısındaki temaslarıyla başlayan dostlukları ve sonraki süreçte Türk dış politikasına dair resmî devlet tezleri ve kendi görüşlerini hem Türkiye'deki iç siyasi arena hem de dünya çapındaki uluslararası arenalarda net ve kararlı bir şekilde anlatmasıyla, Türkiye ve dünya siyaset kulislerinde tanınır hale gelen Tlabar'ın katıldığı bir diğer uluslararası toplantı, kırk ülkeden dokuz yüz temsilcinin katılımıyla Singapur'da gerçekleştirilen *Dünya Gençlik Kongresi* olmuştur.¹⁵ Kongreye gönderilen Türk heyetinin başkanlığını yapan Tlabar', aynı yıl gerçekleştirilen Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi'ne, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni temsilen gönderilen heyetteki tek kadın Milletvekili olarak¹⁶ katıldıktan birkaç yıl sonra, bu defa yönünü Asya'ya çevirerek, 1957 yılında Vietnam'da gerçekleşecek olan *III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi*'ne (*Third Annual Conference of the Asian Peoples' Anti-Communist League*) katılmak üzere Vietnam'a gitmişti.

¹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem (1950-54), C. 13, 45. Birleşim, s.579.

¹⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, 9. Dönem (1950-54), C. 21, 73. Birleşim, s.541; Ayrıca naklen, Güveloğlu, “Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar”, s.15-16.

¹⁵ *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1954, s.1.

¹⁶ Güveloğlu, “Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar”, s.25.

Amerika'dan Asya'ya

Nazlı Tlabar'ın, Washington, Dayton, Toledo, Spokane, Seattle ve Portland gibi çeşitli Amerikan şehirlerine giderek konferanslar verip, radyo-televizyon konuşmaları gerçekleştirdiği yıllar, Amerikan tarihi açısından, *İkinci Kızıl Tehlike* olarak adlandırılan ve II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ve komünizm karşıtı siyasi propaganda dönemine karşılık gelmektedir. *McCartyhism* olarak da bilinen ve komünizmin yükselişiyle birlikte Doğu Avrupa ve Çin'de komünist partilerin iktidara gelmesi üzerine ABD yönetimi tarafından başlatılan bu anti-komünist propaganda süreci dünya çapında tüm ülkelerde etkili olmuş, Türkiye'nin 1952 yılında dâhil olduğu NATO da aslında bu süreçteki komünizm tehdidinin bir sonucu olarak kurulmuştur. Amerikan tarihinde, *İkinci Kızıl Tehlike* olarak adlandırılan bu dönemin başlangıcı, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın da başlangıcı olmuş, özellikle Amerikan hegemonyasının en fazla sarsıntıya uğradığı Uzak Asya'daki küresel rekabetin propaganda çalışmaları bağlamında Asya Halkları Antikomünist Birliği (*Asian Peoples' Anti-Communist League -APACL*) de bu dönemde kurulmuştur. Çin Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Hong Kong, Filipinler, Tayland, Güney Vietnam, Makao ve Ryukyu'dan oluşan sekiz Asya ülkesinin katılımıyla kurulan Asya Halkları Antikomünist Birliği'nin, kuruluşundan hemen sonraki ilk kongresi 1954 yılında Çin'de, ikinci kongresi 1955 yılında Filipinler'deki Manila'da gerçekleştirilmişti.¹⁷ Uzak Asya ülkelerinden başlayarak, Pasifik ve Afrika'daki komşu ülkelere kadar genişlerken, toplantılarına Batılı ülkelere temsilci ve müşahitler davet ederek çalışmalarını uluslararası bir boyuta taşıyan birlik bir süre sonra yirmi ikisi Asya kıtasında, yirmi dokuzu da diğer kıtalarda olan üyeleriyle elliye aşkın ülkede temsil edilen uluslararası bir organizasyon haline gelecekti. Bu süreçte her geçen gün daha fazla ülkeden temsilci ve delegenin çağrıldığı kongreler gerçekleştiren birliğin 1957 yılında gerçekleşecek olan üçüncü kongreye Türkiye'nin de delege gönderebilmesine izin vermiş olmasında, muhtemelen Türkiye'nin, o sıralarda Kore Savaşı'na -komünizmle mücadele eden- Amerika Birleşik Devletleri'nin safında katılmış olması da etkili olmuştu. Böylelikle III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi'nde

¹⁷ "Second Asian Peoples' Anti-Communist League Conference: Speeches and Reports," March 9-12, 1955; History and Public Policy Program Digital Archive, B-392-001, Documents Related to the Asian Anti-Communist League Conference, Papers Related to Treaty-Making and International Conferences, Syngman Rhee Institute, Yonsei University. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/193/asian-peoples-anti-communist-league/3> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

Türkiye'yi temsil edecek olan Nazlı Tlabar'ın Vietnam seyahati, dönemin çeşitli gazete haberleri ve yazı dizilerine de konu edilecekti.¹⁸

Kongreyle ilgili davetin 1957 yılının başlarında kendisine tebliğ edildiğini söyleyen Ahmet Emin Yalman, Saygon'da gerçekleşen III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi (*Third Annual Conference of the Asian Peoples' Anti-Communist League*)'ne basın mensubu olarak dâhil edilmişti. Gazeteci olarak refakat ettiği Nazlı Tlabar'ın Vietnam ziyaretinden bahsettiği hatıralarında, kongreyi gerçekleştiren Asya Milletlerinin Anti-Komünist Birliği'nin, kongreye Endonezya, Burma, Malaya, Singapur ve Hong Kong'dan halk adına katılan delegeler çağırıldığını ifade eden Yalman'ın naklettiğine göre, söz konusu birliğin temelini Milliyetçi Çin (Tayvan), Kore, Vietnam, Tayland ve Filipinler oluşturmuş, üçüncüsü gerçekleştirilecek olan kongrelerine Avustralya, Pakistan ve Türkiye'den de gözcü sıfatıyla temsilciler davet edilmişti.¹⁹

Asya Havaları'ndan Uzak Asya'ya

Ahmet Emin Yalman'ın, Nazlı Tlabar'la çıktığı Uzak Asya yolculuğu, aynı zamanda kurucusu olduğu *Vatan* gazetesinde, kongreden birkaç hafta sonra tefrika edilmeye başlanmış, Yalman, Vietnam'daki kongre de dâhil, bu süreçte çıktığı kısa dünya turuna dair notlarını, *Havalar'da 70.000 km* adını verdiği bir yazı dizisi ile okuyucularıyla paylaşmıştı.²⁰ Yalman'ın hava yolculuklarıyla geçen yazı dizisi, aynı zamanda Nazlı Tlabar'la birlikte çıktıkları Uzak Asya seyahatine dair ayrıntılı bilgiler veriyordu.²¹

¹⁸ “Nazlı Tlabar'ın Vietnam Günleri” adlı bu makalenin araştırmaları sırasında gerçekleştirilen geniş kapsamlı gazete arşiv taramasına katkı sağlayan, Nazlı Saltık'a teşekkür ederim.

¹⁹ Ahmet Emin Yalman (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1922-1971*, C. 2, haz. Erol Şadi Erdiç, Pera AŞ. Yayıncılık: İstanbul, s.1653-1654.

²⁰ Ahmet Emin Yalman (1957), “Havalar'da 70.000 km”, *Vatan*, 23 Nisan-15 Haziran.

²¹ Nazlı Tlabar'ın, Vietnam seyahati ve Saygon'daki temaslarının detaylarını içeren herhangi bir hatıratı yahut yayınlanmış röportajı bulunmamaktadır. Nazlı Tlabar'ın tek çocuğu ve 1957 yılında henüz on beş yaşında olan Ömer Tevfik Tlabar'a, annesinin Vietnam seyahatine dair mülakatımızdaki yapıcı yaklaşımı ve aile albümünden bazı fotoğrafların bu çalışmada kullanılabilmesine olanak sağlamış olmasından dolayı teşekkür ederim.

Nazlı Tlabar'ın kendisini Saygon'a ulaştırarak olan yolculuğa, Yeşilköy'den kalkan bir gece yarısı uçağıyla çıktığı anlaşılıyordu. Tlabar, 1957 yılının Mart ayı sonlarında bir Hollanda uçağıyla önce Tahran'a uçmuş, o sırada Nevruz Bayramı kutlamalarının yapıldığı kentteki kısa süreli ziyaretinde, Nadiri Oteli'nde kalmıştı.²² Tahran'dan sonra Saygon'a ulaşmak üzere yeniden yola çıkan Tlabar'ın bindiği Karaçi aktarmalı Air France Havayolu'na bağlı uçak, oldukça sarsıntılı bir uçuşun ardından Tayland'ın başkenti Bangkok'a ulaşmış, burada birkaç saat mola veren Tlabar, nihayet beraberindeki Ahmet Emin Yalman'la birlikte Saygon'a ulaşmıştı²³. Saygon Havalimanı'nda, kongre tertip heyeti tarafından, aynı uçakla gelen Pakistan ve Siyam (Tayland) delegeleriyle birlikte karşılanan Tlabar, Vietnam'a ulaştığında, *sıcak* ve *yağmur* şeklinde adlandırılan iki ayrı mevsim yaşandığı söylenen Vietnam'da sıcak mevsiminin en şiddetli dönemi yaşıyordu²⁴. Nazlı Tlabar'la birlikte Vietnam'a geldiklerinde kaldıkları otel ve kente dair gözlemlerini aktaran Yalman'a göre, ikili, lüks otellerdeki doluluk nedeniyle, orta halli bir yerde konaklamak zorunda kalmış, *Catinat* adlı otele yerleşip bir gece dinlendikten sonra ertesi gün Kore sefaretinde gerçekleştirilen bir davete katılmıştı²⁵.

²² Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 25 Nisan, s.3.

²³ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 29 Nisan, s.4.

²⁴ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 30 Nisan, s.1.

²⁵ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 30 Nisan, s.5.

Nazlı Tlabar'ın başkanlık ettiği Türk heyeti, bir çarşamba gününe denk gelen 27 Mart sabahı giysilerinin yakalarına iliştirilen A.F.A.C.L. (Asya Milletleri Antikomünist Birliği Üçüncü Kongresi Delegeleri) yazılı rozetlerle bindirildikleri otobüslerle, kongre için tahsis edilen Saygon Belediye Binasına gitmişti²⁶. Türk heyetinin müşahit olarak çağrılmış olmasına rağmen kongre başladığında aza olarak konumlandırıldığı kongre programına ait broşürde, dönemin Vietnam Cumhurbaşkanı *Ngo Dinh Deeun*'un şu sözlerine yer verilmişti; *“Şunu beyan ve ilan ederiz ki demokrasi ne maddi gelişmedir ne de adet üstünlüğüdür. Esas bakımından demokrasi fasılasız bir emek ve gayrettir. Hedefi de istisna ve imtiyaz olmadan, bütün vatandaşların serbestçe gelişme hakkını, azami derecede teşebbüs halinde kalabilmesini, müşterek mesuliyetten pay almasını ve din ve ictihad itibariyle huzur içinde yaşamasını teminat altına alacak siyasi vasıtaları işler bir halde tutmaktır.”*²⁷

Uzak Asya'nın 'Jan Dark'ı

Saygı duruşu işe başlayan kongrenin açılış konuşmasını, Vietnam Antikomünist Komitesi Başkanı gerçekleştirmiş, ardından Türkiye, Avustralya, Pakistan, Malaya Federasyonu, Singapur, Burma ve Laos'un bulunduğu müşahit ülkelerin azalığa yükseltildiği bir oturum gerçekleştirilmişti. Yalman'ın verdiği

²⁶ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 1 Mayıs, s.1.

²⁷ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 1 Mayıs, s.5.

bilgilere göre, bu oturumda kongreye müşahit olarak davet edilmiş olan Yunanistan'ın da azalığa yükselme talebi söz konusu olmuşsa da bu talep, Yunanistan'ın Asya ile münasebet içerisinde olmayışı ve birliğin faaliyet sahasının coğrafi bir tehdide tabi bulunduğu gerekçesiyle reddedilmişti.²⁸ Nazlı Tlabar'ın Saygon günlerinin adeta seyir defteri işlevi gören, *Havalar'da 70.000 km* yazı dizinin yayınlandığı Vatan Gazetesi'nin 4 Mayıs tarihli nüshası, alt manşetinde “Nazlı Tlabar'ın Başarısı” başlığına yer vermiş, başlığın detaylarının verildiği satırlarda; “*Konferansın durgun havasını Nazlı Tlabar'ın çok ilgi çekici ve heyecanlı nutku değiştirdi.*” ifadesine yer vermişti.²⁹ Haberin devamında, Yalman'ın izlenimlerini aktaran gazetede betimlenen sahneye göre, her biri katılımcı ülkelerin seçme temsilcileri tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen okunan -sıkıcı- nutuklara yoğunlaşmanın pek mümkün olmadığı kongrede söz alan Avustralya azası, Asya'daki antikomünizm oldukça büyük bir sahaya yayılmış görüldüğünü ve Çin delegesi, “demir perdeyi” yıkmak gerektiğini söylerken, Hong Kong delegesine göre, komünizmin kökünü kurutmak gerekiyordu.³⁰ Ardından söz alan Harvard mezunu Siyam Üniversitesi rektörü, komünizmin dünya hâkimiyeti emellerine karşı; hür milletlerin planla ve elbirliği le çalışmaları gerektiğini söylemiş, nutukların çoğu, yazılı bir metnin yeknesak bir ses ve bozuk bir İngilizce ile okunması şeklinde gerçekleşmişti.

²⁸ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 1 Mayıs, s.5.

²⁹ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 4 Mayıs, s.1.

³⁰ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 4 Mayıs, s.1.

Alfabetik sıraya göre söz alan ülkelerden Türk heyeti adına söz alacak olan Nazlı Tlabar'ın konuşması, öncesinde okunan nutukların basmakalıp oluşu ve farklı ana dillerdeki katılımcıların İngilizce telaffuzlarının kötülüğünün kongrenin atmosferini çekilmez hale getirdiği 17.15 sularında başlamıştı. Yalman'ın naklettiğine göre, yaman şahsiyeti, yüksek, canlı ve tatlı sesiyle kürsüye gelir gelmez salonda bir elektriklenme yaratan Tlabar, pürüzsüz ve temiz İngilizcesi, derin imanı ve şevkiyle salona tesir ederek hâkimiyet altına almıştı. O ana kadar yapılan konuşmaların neden olduğu sıkıcı atmosferin etkisiyle uyuşan delegeler, Tlabar'ın konuşmasıyla içinde buldukları uyuşukluktan uyanmış ve sözlerini büyük bir ilgiyle dinlemeye başlamıştı. Tlabar'ın konuşmasından kendisinin de oldukça etkilendiği aşikâr olan Yalman, Avrupa Konseyi'ndeki başarıları, Kıbrıs meselesinin alevli zamanlarında Amerika'da yaptığı radyo-televizyon konuşmaları, basın konferansları, gazete mülakatları ve Amerikan kongre azalarıyla yaptığı görüşmelere dair bizzat Amerikan kaynaklarından pek çok hayranlık ifadesi duyduğu Nazlı Tlabar'ın, yüksek meziyetlerini öncesinden zaten biliyor olmasına rağmen, Saygon'da tüm bu meziyetlerinin özeti olan etkileyici hitabeti ve salon hâkimiyetine birebir şahit olmaktan duyduğu memnuniyeti açık yüreklilikle ortaya koymuştu.³¹ Yalman'a göre Tlabar, "millî enerjinin çok ateşli ve çok kıymetli" bir parçasıydı. Türkiye gibi kendini dünyaya

³¹ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 4 Mayıs, s. 5.

tanıtmaya ve müşterek davalarla beraber millî davalarını yürütmeye ihtiyacı olan bir memleket, böyle bir kıymete sahip olup ondan dış işlerinde yeterli seviyede faydalanmazsa kendisine yazık ederdi.

Vietnam seyahatinde yol arkadaşı olduğu Nazlı Tlabar'ın sahip olduğu meziyetlerin, Allah vergisi olmanın yanı sıra Tlabar'ın İngiltere, Amerika ve Fransa'ya ait neşriyatı da dikkatle takip ediyor olmasından beslendiğini gözlemlediğini söyleyen Yalman'a göre, boyuna mecmua, kitap, vesika okuyan ve sistemli çalışmanın en ince usullerini biliyor olan Tlabar, Vietnam yolculuğuna çıkarken de yanına, katılacakları kongreye hazırlanmak için birtakım vesikalar almıştı. Kongre konuşmasına başladığı sırada elinde bir

takım yazılı notlar bulunmasına rağmen bunu okumayan Tlabar, kendinden evvel okunan nutuklardan yaptığı alıntılarını konuşmasına dâhil etmiş, bunlar hakkındaki fikirlerini ortaya koyup kendi esas meramını anlatmaya devam etmişti. Yalman'a göre, dünya üzerinde ecnebi bir dille konuşurken mevzuya bu kadar serbest ve rahatça hâkim kalabilecek pek fazla insan bulunmuyordu. Kongredeki hâkimiyetini komite toplantılarında da gösteren Tlabar, şahsiyetinin kuvvetini her vesile ile ispat etmiş, "mukedderatı tayin" gibi mevzular etrafında ve "tarafsızlık" sahasında yürütülmek istenen manevraların derhal maskesini düşürmüş, sahiplerini geri çekilmeye mecbur etmişti. Bu noktada Nazlı Tlabar'ın Saygon'daki bu konuşması ve kongrede gösterdiği etkileyici performansla ilgili düşüncelerinin, bir vatandaşlık bağından kaynaklanmadığını da ifade etme gereği duyan Yalman, Tlabar'ın kongrede yarattığı "fevkalade" tesiri gözleriyle görmeleri durumunda, okuyucularının da Yalman'ın yol arkadaşına kasideler dizmek gibi bir amacı olmadığına hak vereceklerini söylüyordu. Zira Tlabar'ın konuşmasının bir bölümü alkışlarla çınlamış, sözlerini tamamlamasının ardından salonda hazır bulunan katılımcılar, kendisini tebrik ederken yüksek sesle, "*konferansın en güzel nutku, yaman şahsiyet*" şeklinde ifadeler kullanmıştı. Konuşma Yunan delegesini "bile" etkilemiş, Yunan delege; "*Bizim parlamentomuzda bu kıraatte bir kadın değil, bir erkek aza bile yoktur!*" sözleriyle Tlabar'a gıpta etmişti. Kongre boyunca tüm organizasyonun ağırlık merkezi ve bayraktarı konumunda kalmayı başaran Tlabar'ın o günkü performansı, resmî zabıtlara da yansımış, diğer konuşmacıların sadece isimlerine yer verilen söz konusu zabıt, çarşamba öğleden sonra celsesi Türk baş delegesinin dikkate layık hitabesiyle kapandı" cümlesine yer verilmişti.³² Tlabar konuşmasına şöyle başlıyordu;

"Dünya yüzünde hürriyeti korumak mı istiyoruz, emniyeti kurmayı mı gaye biliyoruz. O halde bütün hür milletlerin kabul etmeleri lazım gelen birtakım mesuliyetler vardır ki hepimiz bunları paylaşmaya mecburuz. Biz, buna inandığımız içindir ki buradayız. İşte yine bu sebeple Cenubi Kore'deki livamız hala vazife başındadır. Biz sizinle beraberiz, çünkü hayata kıymet veren şeylerin hayat pahasına bile olsa korunması lazım geldiğine sizin gibi inanıyoruz. Biz, sizin aranızda bulunuyoruz, çünkü Türk milleti Rusya ile olan on bir esaslı harpte daima şunu ispat etmiştir: Türkler, diz çökmüş yaşamaktan ise dimdik dövüşerek ölmeyi tercih ederler."³³

³² Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 4 Mayıs, s. 5.

³³ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 5 Mayıs, s. 1.

Konuşmasında kendisinden önce söz alan Siyam Üniversitesi Rektörünün Rusya'nın dünyayı komünistleştirmeye çalıştığına dair sözlerine değinen Tlabar, Rusya'nın yapmaya çalıştığı şeyin, gerçekte her tarafa sefalet ve esareti yaymak olduğunu ifade etmiş ve sözlerine şöyle devam etmişti:

“İnsanlık, Hitler'in cinayetlerinin karşısında haklı olarak isyan etmiştir. Bunlara karşı hiçbir müsamaha göstermemiştir. Hitler'in suç ortakları Nürnberg'de asılmıştır. Hâlbuki ne gariptir ki Rusya'nın dünyaya hâkim olmasına karşı mukavemet gösterilmemiştir. Rus istilacıları bugün dokuz yüz milyonluk bir esir millet blokuna hâkimdir. Tahakküm sahaları Adriyatik Denizi'nden Sarı Deniz'e kadar uzanmaktadır. Tek başına Avrupa'da yüz milyon insanı istibdatları altına geçirmişlerdir. Avrupa'da 392.000 mil murabbaı toprağı yeniden zapt etmişlerdir.

Dünya davasının bir tarağı bu. Bir de diğer tarafına bakalım: Son on sene içinde yekûnları 650 milyon tutan 18 millet istiklale kavuşmuştur. Bu da insan ırkının dörtte biridir. Böylece dünyanın 2.894.000 mil murabbaı genişliğinde bir kısmına hürriyet gelmiştir. Eskiden (Altın sahili) adını taşıyan Ghana'yı bu yekûnlara ilave etmek lazımdır. Pek yakında Asya ve Afrika'nın diğer milletleri de hürriyete kavuşacaklardır. Niçin? Çünkü hürriyeti seven milletler, başka milletlerin de hürriyet içinde yaşamaya hakları olduğunu epeyce zaman evvel keşfetmişlerdir.

Bir de Rus İmparatorluğu'na bakalım: Orada 215 milyon insan, 65 muhtelif millet, 200 kabile yaşıyor. Bunlardan hiçbiri hürriyet istemeye cesaret edemiyor. Niçin? Sebebini hepimiz biliyoruz. Bunca defa söylenen şeyleri tekrar edecek değilim. Yalnız henüz şahidi olduğumuz Macar faciasının üzerinde duracağım. Bu vesile ile bütün insanlığın göz önünde Bolşevik rejiminin maskesi düşmüştür. ‘Halk demokrasisinin’ efendilerine karşı işçilerin ve öğrencilerin yaptıkları bir ayaklanma, binlerce Sovyet tankı ile gaddarca bastırılmıştır. Bu sinsî zulüm ve vahşet şu hakikati çıırçıplak ortaya koymuştur ki Sovyet komünizminin fikirle ve ideoloji ile alakası yoktur. Ancak çııplak kudret ve tahakkümle alakası vardır.”

Sovyetler'in Soğuk Savaş yıllarındaki emperyalist kuşatması sırasında uyguladığı yöntem ve kullandığı tutarsız söylemlere dair çeşitli analizler yapan Tlabar, komünizmin Türkiye'deki durumuna da değinmiş ve şunları söylemişti;

“Komünizm Türkiye’de kanun dışı edilmiştir. Yirmi dört milyon Türk’ün kalbinde de kanun dışı edilmiş haldedir. Bizce bir komünist Türk olamaz, çünkü biz bir kasabın kolu olmayı utanılacak bir hal, bir zillet sayarız. İnsanlık mühim bir karar devrine varmıştır. Bütün istikbal askıda duruyor. Küçük hadiseler bile muvazenenin bu veya şu tarafa meyiletmesine sebep olabilir. Böyle bir zamanda hürriyetle nizam ve otoriteyi, azimle, akıl ve basireti birleştiren bir siyasete muhtacız. Tarihin huzurundayız. Hürriyetin kuvvetleri vazifelerinden geri kalamazlar. Öyle umarım ki bu konferanstaki çalışmalarımızla en iyi hal çarelerini bulacağız ve insanlığın yüksek menfaatlerine hizmetlerimiz dokunacak.”³⁴

Nazlı Tlabar’ın Saygon’daki kongrenin ilk gününde yaptığı konuşma o dönemde Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan *Ayın Tarihi* dergisine de yansımış, *Ayın Tarihi Dergisi*, Tlabar’ın konuşmasının, Saygon gazeteleri tarafından 20 devlet mümessilinin konuşmaları içinde “en iyi konuşma” olarak haber yapıldığını duyurmuştu.³⁵ Kongrenin devam ettiği günlerde Vietnam Meclisi’ndeki bir oturum da dâhil³⁶ çeşitli resmi davetlere katılan Türk Heyeti, dönemin Cumhurbaşkanı Ngo Dinh Diem’in, kongre delegelerine yönelik yemekli bir resepsiyonuna da

³⁴ Yalman, “Havalar’da 70.000 km”, 5 Mayıs, s. 5; Ayrıca söz konusu konuşmanın İngilizce orijinal metni için bak: ABN Correspondence: Monthly Bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations, Vol. VIII, No. 5/6, May/June 1957, p. 3 ; "Asian Peoples' Anti-Communist League Third Annual Conference: Speeches and Reports," March 27, 1957; History and Public Policy Program Digital Archive, B-393-002, Documents Related to the Asian Anti-Communist League Conference, Papers Related to Treaty-Making and International Conferences, Syngman Rhee Institute, Yonsei University. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118361> (ErişimTarihi: 13. 10. 2020). Bak EK-1: *Nazlı Tlabar’ın III. Asya Miletleri Antikomünist Kongresi’ndeki Konuşması*.

³⁵ “3 Nisan 1957-Ankara”, *Ayın Tarihi Dergisi*, (Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü: Ankara), S. 281, s. 4. *Ayın Tarihi* dergisinde bahsedilen bu iddialar doğrultusunda, Nazlı Tlabar’ın söz konusu kongredeki konuşmalarını konu etmiş olabilecek dönemin Saygon gazeteleri için çeşitli arşiv taramaları yapılmış, bu süreçte hem Türkiye’deki Vietnam Büyükelçiliği yetkilileri hem de Vietnam’daki Türk Büyükelçiliği yetkilileriyle de temasa geçilerek yerel arşivler taranmaya çalışılmışsa da 1957 yılının Mart ve Nisan aylarına ait herhangi bir Saygon gazetesine ulaşmak mümkün olmamıştır.

³⁶ Yalman, “Havalar’da 70.000 km”, 11 Mayıs, s.5.

katılmış, Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda gerçekleştirilen bu davet, delegelerin samimi sohbetleriyle geçmişti³⁷. Yalman'ın Vatan Gazetesi okuyucuları için yazdığı seyahat yazıları, tam da bu noktada Tlabar'ın baş delegesi olduğu Türk heyetinin Saygon'daki III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi boyunca yaşadıkları gündelik rutine dair de detaylar veriyordu. Bu bağlamda Yalman'ın naklettiğine göre, Türk heyeti de tıpkı diğer ülkelerden gelen delegeler gibi, kongrenin devam ettiği günler boyunca her sabah saat dokuzda başlayan toplantıya yetişebilecek bir saatte uyanıp, dokuza çeyrek kala delegeleri belediye binasına taşıyan otobüslere biniyor, heyetler öğlen on ikiye kadar kongre salonunda çalışıyordu. Öğle yemeği yemek üzere tekrar otobüslere binen delegeler, yemek ve bir saatlik dinlenmeden sonra yine toplantı salonuna dönüyor ve akşamüstü biten oturumlardan sonra hemen her gün çeşitli resmî kabul ve ziyafetlere katılıyordu.³⁸

³⁷ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 7 Mayıs, s.1. 5.

³⁸ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 8 Mayıs, s.1. 5.

Nihayet kongrenin genel havası ve Nazlı Tlabar'ın kongre boyunca oynadığı kilit role dair genel bir de yapmayı da ihmal etmeyen Yalman'a göre, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde emperyalizme karşı verilen istiklal mücadelesinin, sadece Türkiye açısından değil tüm "mahkûm milletler" açısından önemli olduğunun ayırımında olan Uzakdoğu'da, Türkiye itibar sahibi bir ülkeydi. Nazlı Tlabar gerek konuşmaları ve gerekse kongre boyunca gösterdiği parlak performansı ile Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etmeyi başarmıştı. Her kürsüye çıktığında, "talakatı ile" kongreyi o kadar kolaylıkla arkasından sürüklemişti ki bu etkileyici "*Türk baş delegesinin kerametine umumi bir iman peyda*" olmuştu. Tlabar tarafından sunulan tekliflerin mutlaka yürüyeceğine dair genel bir kabul ortaya çıkmış, nitekim Tlabar'ın teklifiyle, Çinli meclis reisi, bir Siyamlı umumi kâtip, bir Vietnamlı umumi kâtip muavini seçilmiş, umumi kâtipliğin merkezi olarak da Vietnam kabul edilmişti. Kongrenin son yarım saatinde Yunan delegesi ve diğer birkaçının tertibiyle, "*her tarafta halkın kendi mukeddaratını bizzat tayin hakkına haiz olması*" şeklinde genel bir prensip üzerinde uzlaşılacak üzereyken, bu kararın Kıbrıs'ta olduğu gibi komünistlerin her tarafta geniş tahrik ve fesat fırsatlarına kavuşmalarına imkân sağlayacağını fark eden Tlabar'ın karşı tavrıyla Kıbrıs açısından kaotik bir sonuç doğurabilecek bir kararın eşiğinden dönülmüştü. Nazlı Tlabar, Yunan delegenin Kıbrıs'ta burada yaşayan Türkler açısından kaotik sonuçlar doğurabilecek tavrına karşılık olarak, "milletlerin istiklallerine sahip olmaları" formülünü esas alan karşı tavrının ardından yaptığı kürsü konuşmasıyla, çekimser delegeleri etkilemeyi ve her iki tavrı de alelacele karara bağlanmadan etraflıca tartışılmak üzere meclise havale ettirmeyi başarmıştı. Nazlı Tlabar'ın bu zekice "manevrası", kongrede hazır bulunan Avustralya delegesi tarafında oldukça etkileyici bulunmuş olacak ki Avustralya delegesi, tavrının meclise havale edilmesine karar verildikten sonra bizzat tebrik ettiği Nazlı Tlabar'a, "*Siz bu konferansın Jan Dark'ısınız!*" demişti.³⁹

III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi'nin tamamlanmasından sonra Saygon'da turist olarak da dolaşma imkânı bulan Türk heyetinin adeta seyir defterini tutmuş olan Yalman'ın naklettiğine göre ikili, kendilerine eşlik eden bir Fransızca öğretmeni ve istihbarat nezaretinden bir memurun mihmandarlığında kenti dolaşmaya çıkmıştı. Sıcak memleketlere has, bol ve ucuz meyvelerden satın alarak otele döndükleri bir deneyimlerinden bahseden Yalman, bu küçük çarşı turunda rastladıkları Vietnamlıların, ülkedeki gelişmemişliğe rağmen, sefalet içinde olmadıklarını, herkesin güler yüzlü, hoş

³⁹ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 8 Mayıs, s.5.

tabiatlı, şakacı ve nazik olduğunu gözlemlediğini aktarmıştı.⁴⁰ Aynı çarşı ziyareti sırasında Türkiye’de oldukça yüksek fiyatlara sahip olan türlü porselen ve çeşitli küçük ev eşyalarının ucuzluğuna da dikkat çeken Yalman, bu turistik gezileri sırasında kentteki bir kız lisesini ziyaret ettiklerini de nakletmişti. Aynı satırlarında, etrafta dolaşan binlerce bisikletten ve kız lisesine devam eden öğrencilerin de okula gidip gelirken bu bisikletlerden kullandığından bahsediyordu. Türk heyeti, Saygon’u keşfettikleri bu küçük turistik gezinin gerçekleştiği günün sonunda katıldıkları bir davette, aralarından birinin Türkçe de bildiği Viyanalı bir çiftle tanışmış, Yalman, Saygon’da Türkçe bilen birine rastlamış olmaktan duyduğu memnuniyeti ifade etmişti.⁴¹

⁴⁰ Yalman, “Havalar’da 70.000 km”, 12 Mayıs, s. 5.

⁴¹ Yalman, “Havalar’da 70.000 km”, 12 Mayıs, s. 5.

Nazlı Tlabar'ın baş delegeliğindeki Türk heyetinin on bir gün süren Vietnam ziyareti ve III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresinin sona ermesini takiben Saygon'dan ayrıldıktan sonraki ilk durağı Hong Kong olacaktır. Türk heyetinin Saygon'dan ayrılış haberi *Ayın Tarihi* dergisine de yansımış, derginin, "*Anti Komünist Asya Memleketleri Konferansı*" adıyla verdiği organizasyonda hazır bulunan Tlabar ve Yalman'ın 5 Nisan'da milliyetçi Çin hükümetinin misafiri olarak Formoza'ya hareket edeceği bildirilmişti.⁴² Bu noktada Yalman'ın "*hür dünya cennetiyle demirperde cehennemi arasında en meşhur ve en dikkate layık geçit yeri*"⁴³ dediği Hong Kong, ikilinin, muhtemelen dönemin havayolu ulaşım rotaları doğrultusunda aktarma yapmak üzere uğradıkları bir durak noktasıydı. Saygon'dan Northwestern Havayolu şirketine ait bir uçakla ayrılarak Hong Kong'a gelen Türk heyeti, burada bir gece konakladıktan sonra ertesi sabah tekrar yola çıkmış ve yaklaşık iki saatlik yeni bir uçuşun ardından Japonların Formoza dedikleri Tayvan'a ulaşmıştı.⁴⁴

Türk heyetiyle birlikte Çin hükümetinin davetlisi olarak çağrılan diğer birkaç Asya Milletleri Antikomünist Kongresi delegesinin de Taipei Havalimanı'nda karşılandığı bu seyahat, delegelerin geleneksel Çin mimarisiyle inşa edilmiş Grand Otel adlı bir otelde ağırlandığı bir ziyaretin başlangıcı olmuştu. Bu ziyaret sırasında, Tayvan'da çeşitli davetlere katılan ve Türkiye'nin "yalnız Ortadoğu'nun değil bütün dünyanın en mühim kalesi" olduğunu söyleyen Çin Devlet Reisi de dâhil⁴⁵ çeşitli temaslarda bulunan ve buradaki ziyaretini tamamladıktan sonra Okinawa üzerinden Tokyo'ya geçecek olan Türk heyeti için havalimanında yapılan karşılama, Yalman'ın hatıralarına göre, özellikle Nazlı Tlabar şerefine gerçekleştirilmişti.

⁴² *Ayın Tarihi Dergisi*, s. 4

⁴³ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 13 Mayıs, s. 5.

⁴⁴ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 15 Mayıs, s.5.

⁴⁵ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 20 Mayıs, s.3.

Tlabar'ın kadınlar gününde bir konuşma yapmak üzere Tokyo'ya geleceği haberini alan Japon gazetecilerinden büyük ilgi gören Tlabar,

Tokyo'ya gelir gelmez çeşitli mülakatlar vermiş, radyo konuşmaları yapmış ve Japonya'ya ulaştığı haberi televizyon haberlerine de konu edilmişti.⁴⁶ Tlabar'ın Japonya ziyareti, Japon kadınlarının seçme hakkını elde edişlerinin yedinci yıl dönümü şerefine düzenlenen bir etkinliklerin bir parçası olarak gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda havalimanında kendisini karşılayan kalabalık bir kadın grubuna hitap da etmiş olan Tlabar'ın, 13 Nisan 1957 tarihinde Japonya Çalışma Bakanı'nın başkanlığında gerçekleştirilen resmî bir toplantıda yaptığı konuşması radyo, televizyon ve gazeteler aracılığıyla Japon kamuoyuna duyurulmuş, Tlabar, söz konusu konuşmasında şunları söylemişti;

“Asil bir dava uğruna giriştiğiniz mücadele, yedi yıl evvel ilk neticelerini verdi. Bugün bunun yıldönümünü kutluyorsunuz. Bu münasebetle Türk kadınlığının duyduğu sevgi ve hayranlığı size bildirmeye geldim. Bütün dünya kadınlığının müşterek bir emeli vardır: Cihanda insanca prensiplere dayanır bir sulh kurulması, bu sulhun nimetlerine bütün insanların ortak olabilmesidir. Japon kadınlarının bütün nüfuzunu ve gayretini bu yolda kullanmaya hazır bulunduğunu biliyorum. Tarihin mühim bir devrinde yaşıyoruz. Her şey askıda ve muvakkat bir muvazene halinde bulunuyor. Herhangi bir hadise, muvazeneyi şu veya bu istikamette değiştirebilir. İstikamet in sulha ve istikrara doğru çevrilebilmesi için çok basiretli olmağa elimizden geldiği kadar çalışmaya mecburuz. Tarihin hepimize emri budur. Biz kadınlar, bütün memleketlerin kadınları el ele vermeliyiz. Gayretlerimizi birbirine katmalıyız. Birbirimize rehber olmalıyız. Bu suretle insanlık hesabına çok kuvvetli olabiliriz. Size Türk Kadınlar Birliği'nin tebriklerini ve selamlarını getirdim. Japon kadınlığına en büyük başarılar dilerim.”⁴⁷

⁴⁶ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 21 Mayıs, s.3.

⁴⁷ Yalman, “Havalar'da 70.000 km”, 26 Mayıs, s.3.

Ahmet Emin Yalman'a göre, dünyanın çeşitli ülkelerinden davet edilmiş olmalarına rağmen Japonya'daki törene sadece telgraf göndermekle yetinen diğer kadın davetlilerin aksine Nazlı Tlabar'ın söz konusu organizasyona bizzat katılmış olması, Japon kadınları üzerine büyük tesir yaratmıştı. Bu etkinin ispatı olabilecek şekilde Japon Devlet Radyosunda on beşer dakikalık iki ayrı konuşma yapan Tlabar'ın konuşmaları, birer Japon tercüman aracılığıyla dinleyiciler için tercüme edilmişti. Bu programlardan birinde, Türk heyetinin Tokyo Havalimanı'nda karşılandığı sırada da çalınan *Kâtibim*

şarkısının Japonlar tarafından çok sevildiğini söyleyen program sunucusu, Tlabar'dan Kâtibim şarkısının manasını açıklamasını da istemişti. İkilinin Japonya ziyareti de tıpkı diğer Uzak Asya ülkelerinde olduğu gibi çeşitli temaslarla geçmiş, bu bağlamda Yalman, eski Japon Başvekili Hidoşi Aşido'yu ziyaret etmişti. 1926-1930 yılları arasında Japonya'nın Ankara Büyükelçiliğini yaptıktan sonra Japonya'nın başvekilliğine kadar yükselmiş olan Hidoşi Aşido, Japonya'ya dönüp Japon Times gazetesinin muharrirliğini yaptığı sırada, Nasrettin Hoca'ya duyduğu büyük ilginin etkisiyle Nasreddin Hoca fıkralarını Japonca ve İngilizceye çevirtip gazetesinde yayınlarak Japon halkına tanıtmıştı.⁴⁸ Nihayet Nazlı Tlabar, Saygon'dan sonra bu defa Türk Kadınlar Birliği'ni temsilen geldiği Tokyo'da beş gün kaldıktan sonra Kahire üzerinden Türkiye'ye dönecekti.⁴⁹ Türkiye'yi temsilen Uzak Asya seyahatinde olan Nazlı Tlabar'ın dönüş yolculuğu, Ayın Tarihi Dergisi'ne de yansıyor, Tlabar'ın Türk Kadınlar Birliğini temsilen, Japon kadınlarına seçim hakkı tanınmasının yıl dönümü törenlerinin davetlisi olarak bulunduğu Tokyo'daki temaslarından sonra Türkiye'ye dönüş yapacağı bildiriliyordu.⁵⁰

⁴⁸ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 25 Mayıs, s. 3.

⁴⁹ Yalman, "Havalar'da 70.000 km", 26 Mayıs, s. 3.

⁵⁰ *Ayın Tarihi Dergisi*, s. 4.

Nazlı Tlabar'ın Uzak Asya yolculuğuna bir basın mensubu olarak refakat eden Ahmet Emin Yalman, Tlabar'ın Türkiye'ye dönüşünü takiben bir süre daha Tokyo'da kaldıktan sonra Uzak Asya'dan Amerika'ya geçecekti. Amerika'da Los Angeles, San Francisco ve New York'u ziyaret ettiğini anlatan Yalman, Amerika'dan sonra Avrupa üzerinden Türkiye'ye dönüş yaptığı seyahatin, toplamda yetmiş üç gün gün sürdüğünü ifade etmişti.⁵¹ Yalman'ın Türkiye'ye dönüşü, aynı zamanda hem birkaç ay önce birlikte Uzak Asya'da çeşitli temaslarda bulunduğu Nazlı Tlabar'ın siyasi kariyeri hem de Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olan bir sürecin başlangıcı olmuş, “*memlekete vardığım zaman politika âlemini başı dönmüş bir halde buldum*” diyen Yalman'ın ifadelerine göre; “*Demokrat Parti, 1945 Haziran'ında ele aldığı hürriyet, demokrasi ve ıslahat davalarına yüzde yüz arka çevirmiş, göz göre göre intihar yolunu tutmuştu.*”⁵²

Dünya Seyahatlerinden Yassı Ada'ya

Demokrat Parti'nin Türkiye'deki iç siyasi sorunlar nedeniyle her geçen gün daha da kan kaybettiği bir sürecin başlangıcı olan bu dönemde, Nazlı Tlabar'ın dünyanın farklı ülkelerine yaptığı seyahatler devam etmiş, bu bağlamda 1958 yılının Şubat ayında *Hint Kadın Teşkilatı*'nın davetlisi olarak Seylan'a giden Tlabar, ertesi yıl Asya Halkları Antikomünist Birliği'nin bu

⁵¹ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 1655-1657.

⁵² Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, s. 1658.

defa Seul’de gerçekleştirdiği 1959 tarihli kongresine katılarak başkanlık yapmıştı.⁵³ Endonezya’nın birliğe kabul edilmesinin ertelenmesine dair karar alınmasında etkili olduğu bu kongredeki başkanlığı sırasında, Asya Halkları Antikomünist Birliği’nin, Tibet’te verilen insan hakları mücadelesine destek olması ve Milliyetçi Çin hükümetinin dünya olimpiyat oyunlarına tekrar dâhil edilebilmesi için çaba sarf etmesi yönünde kararlar alınmasını da sağlayan Tlabar’ın, 1959 yılında ülke içi siyasetteki gerilime konu edilen çeşitli açıklamaları farklı gazetelere yansımış, ülke içi siyasette gerilime sebep olarak gösterilen Tlabar, Ahmet Emin Yalman’a göre aynı yıl *Dünya Liberalleri Birliği*’nin İsviçre’deki Lucera’da gerçekleştirilen kongresinde, “derin ve geniş görüşleri ve hitabet kabiliyetiyle” herkesi kendisine hayran bırakmıştı⁵⁴. Yine Yalman’ın ifadesiyle, “*memleketin olgun şahsiyetlere ait demirbaş cetvelinde çok ağır basan milli bir kıymet ve akıncı ruhlu bir siyasetçi*” olan Tlabar’ın, dönemin milletlerarası hayatındaki mühim mevkii 1960 yılının baharında gerçekleşen askeri darbenin hışmına uğramasına engel olamamış, 27 Mayıs tarihinde gerçekleşen darbeyi takiben ilk olarak tutuklanan Demokrat Parti Milletvekilleri arasında Nazlı Tlabar’da yer almıştı.⁵⁵

⁵³ Süreyya Ağaoğlu (1975), *Bir Ömür Böyle Geçti*, İshak Basımevi: İstanbul, s. 131-132.

⁵⁴ Ahmet Emin Yalman (1959), “Kadınlar Cephesi”, *Vatan*, 14 Nisan, s. 5.

⁵⁵ Filiz Çolak (2017), “27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve TBMM’deki Kadın Vekiller”, *Uluslararası Darbe Sempozyumu (26-28 Mayıs)*, C. 2, Ed. Mustafa Aslan vd., Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları: Aydın, s. 513, s. 501-531; Doç. Dr. Filiz Çolak’a, Ömer Tefik Tlabar’ın aile albümündeki bazı fotoğraflara ulaşmam konusunda verdiği destekten dolayı teşekkür ederim.

1960 Darbesini takiben, Yassıda'da gerçekleştirilen duruşmaların devam ettiği sırada Asya Halkları Antikomünist Birliği'nin Vietnam'da gerçekleştirilen yeni bir toplantısına daha davet edilen Tlabar,⁵⁶ duruşmalar sırasında sık sık gerçekleştirdiği yurt dışı seyahatlerin mahiyetini de açıklamış, yasal çerçeve içerisinde gerçekleştirdiği seyahatlerin bazen mensubu olduğu partinin kararı bazen de doğrudan seçilerek yahut davet edilmesiyle gerçekleştiğini söyleyerek yurt dışı temaslarının hem iktidar hem de muhalefet partilerince takdirle karşılandığını ifade etmişti. Milletvekilli olarak görev yaptığı süre boyunca partiler üstü bir şekilde hareket ettiğini, yedi yıl boyunca sürdürdüğü Türk Kadınlar Birliği genel başkanlığına seçilmiş olmasının da bunun en önemli ispatı olduğunu söyleyen Tlabar, Türkiye'nin uluslararası platformlardaki sözcüsü ve yüzü olarak gerçekleştirdiği faaliyetlerin takdir ve övgüyle karşılandığına işaret eden çeşitli belgeleri eklediği savunma dosyasına, yurt dışı seyahatleriyle ilgili çeşitli resmî makam, temsilci, kurum ve kuruluşlardan gelen takdir ve tebrik dilekçelerini de eklemiştir.⁵⁷ Anayasayı ihlal suçundan yargılandığı Yassıda duruşmalarının sonunda oy birliği ile 4 sene 2 ay hapis cezasına ek olarak, 1 sene 4 ay 20 gün de İstanbul'da emniyet nezaretinde bulunma ve bir miktar para cezasına çarptırılmıştır.⁵⁸ Çarptırıldığı hapis cezasını, önce Yassıda ve ardından gönderildiği Kayseri Cezaevi'nde çeken Nazlı Tlabar, 1962 yılının Ekim ayında yürürlüğe giren bir Af Kanunu ile tahliye edildikten sonra bir daha siyasete dönmemiş, Türk Denizcilik tarihinin ilk anonim şirketi olan uluslararası bir denizcilik şirketinde çalışmaya başlamıştır. Hatice Nazlı (Moran), Tlabar'ın 1915 yılında Boğaziçi'nde başlayıp, dünyanın birçok ülkesinde Türkiye'yi temsil eden uluslararası tanınırlığa sahip başarılı bir Türk kadını olarak sürdürdüğü yaşamı, 1971 yılının Nisan ayında İstanbul'da sona ermiş, cenazesi Edirnekapı aile mezarlığına defnedilmiştir.

⁵⁶ Tekin Erer (1965), *Yassıda ve Sonrası*, Rek-Tur Kitap Servisi: İstanbul, s. 571.

⁵⁷ Güveloğlu, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar", s. 28-32.

⁵⁸ *Anayasa Davası, Yassıda Zabıtları*, C. 4, haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları: İstanbul, 2011, s. 3039-3040; Güveloğlu, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar", s. 25-26; Çolak, "27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve TBMM'deki Kadın Vekiller", s. 150-15; Erer, *Yassıda ve Sonrası*, s. 600.

KAYNAKÇA

"Second Asian Peoples' Anti-Communist League Conference: Speeches and Reports," March 9-12, 1955; History and Public Policy Program Digital Archive, B-392-001, Documents Related to the Asian Anti-Communist League Conference, Papers Related to Treaty-Making and International Conferences, Syngman Rhee Institute, Yonsei University.

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/collection/193/asian-peoples-anti-communist-league/3> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

"Anneler Günü İçin Hazırlıklar İlerliyor", *Milliyet*, 5 Mayıs 1955, s.2.

"Anneler Günü", *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1955, s.1.

ABN Correspondence: Monthly Bulletin of the Antibolshevik Bloc of Nations, Vol. VIII, No.5/6, May/June 1957, p. 3.

"Asian Peoples' Anti-Communist League Third Annual Conference: Speeches and Reports," March 27, 1957; History and Public Policy Program Digital Archive, B-393-002, Documents Related to the Asian Anti-Communist League Conference, Papers Related to Treaty-Making and International Conferences, Syngman Rhee Institute, Yonsei University. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118361> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

Ahmet Emin Yalman (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim: 1922-1971*, C. 2, haz. Erol Şadi Erdiç, Pera AŞ. Yayıncılık: İstanbul.

Çetin, Mahmut (2005), *Teyze ile Prenses*, Biyografinet: İstanbul.

Çolak, Filiz (2017), "27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve TBMM'deki Kadın Vekiller", *Uluslararası Darbe Sempozyumu (26-28 Mayıs)*, C. 2, Ed. Mustafa Aslan vd., Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları: Aydın, s.501-531.

Duroğlu, Sibel (2007), *Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı: Ankara.

Güveloğlu-Kurt, Gülşah (2016), "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tıbar (1950-1960)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C.2, S.2, s.9-35.

Kunt, Mazhar (1956), "Amerika'da Davalarımızı Açıklayan Kadın Milletvekili", *Cumhuriyet*, 15 Mayıs.

Okday, Şefik (1986), *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, BATEŞ Dağıtım: İstanbul.

Oruç, Selin Gizem (2010), *Türk Kadınlar Birliği (1924-1935)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı: Ankara.

Süreyya Ağaoğlu (1975), *Bir Ömür Böyle Geçti*, İshak Basımevi: İstanbul.
TBMM Tutanak Dergisi, 9. Dönem (1950-54), C. 21, 73. Birleşim.
Tekin Erer (1965), *Yassıada ve Sonrası*, Rek-Tur Kitap Servisi: İstanbul.
Türkiye Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler (1935-2009), haz. Semra Gökçimen vd., TBMM Yayını: Ankara, 2009.
Türkkan, Reha Oğuz (1952), “Amerika Mektupları”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs.
Zarakolu, Ragıp (2012), *Albatros*, Evrensel Basım Yayın: İstanbul.
Ahmet Emin Yalman (1959), “Kadınlar Cephesi”, *Vatan*, 14 Nisan, s.5.
TBMM Albümü-1920-2010, C. 2, 1950-1980, TBMM Yayını: Ankara, 2010.
“Nazlı Tlabar Amerika’ya Davet Edildi”, *Vatan*, 11 Eylül 1951.
“Nazlı Tlabar Amerika’da”, *Yeni İstanbul*, 14 Ekim 1951.
“Biz Hür Milletiz”, *Vatan*, 30 Ekim 1951.
“Amerika’dan Vatana: İyi Niyet Elçisi”, *Vatan*, 25 Ocak 1952.
Cumhuriyet, 16 Ağustos 1954, s.1.
“İki Türk Mebusunun Amerika’daki Temasları”, *Vatan*, 31 Mart 1956.
“3 Nisan 1957 – Ankara”, *Ayın Tarihi Dergisi*, (Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü: Ankara), S.281, s.4.
Ahmet Emin Yalman (1957), “Havalar’da 70.000 km”, *Vatan*, 23 Nisan–15 Haziran.
Anayasa Davası, Yassıada Zabıtları, C. 4, haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları: İstanbul, 2011.
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/118361> (ErişimTarihi: 13.10.2020).

EKLER

EK-1: Nazlı Tılabar'ın III. Asya Milletleri Antikomünist Kongresi'ndeki Konuşması

TURKISH DELEGATION.

Mr. Chairman, Your Excellencies, Ladies and Gentlemen,

We are here because we earnestly believe that every one of us has to share in the international responsibilities which all free peoples must accept if liberty is to be maintained and security established. Our Turkish brigade is still on the watch in South Korea for the very same reason. We are with you because just like you we believe that which makes the value of life should not be given up even for the sake of life. We are with you to the end in this anti-communist fight because the people of Turkey after eleven major wars with Russia have always proven that they would rather die on their feet than live on their knees.

Forgive me if my opening remarks have sounded a little over sentimental. In my brief analysis today, until later discussions, I will try to refrain as much as possible from such sentimental approach, although sincerely I do believe that in this fight of human dignity, we need sentiment and morality almost as much as bombs, if not more in some cases.

Let us try to remember that, almost twelve years ago, as my country and many others were signing the Charter of the United Nations, battleships and cruisers ready for battle were anchored in the naval base of San Francisco, the roar of cannon was still thundering over battlefields across the Ocean, and precious lives were being lost in the last stages of a horrible war.

This terrible war had been fought in the defence of justice and freedom, and for the liberation of the oppressed peoples. As it was being brought to a victorious end, our very hope and aspiration for a lasting peace in dignity and freedom was centered on the newly established United Nations.

What happened ? Before the ink of hope had begun to dry, one country after another had lost its freedom and independence through infiltration, subversion, force and threat of force, when new aggression was perpetrated on continent after continent.

.../....2

My friends, Hitler was rightly not tolerated for his crimes, his disciples were hanged in Nürnberg, but the Russian conqueror who rules today a bloc of 900 million enslaved peoples and stretches from the Adriatic to the Yellow Sea, who only in Europe keeps 100 million people under its yoke and again only in Europe has added 392,00 square miles to its territories, strangely enough continues to expand unhindered. This is one side of the picture and a very sad picture indeed. Now let us look at the other side.

During the past decade, 18 nations totalling 650 million people, that is one fourth of the human race, have gained independence. Freedom thus came to 2,894,000 square miles. Add to this Ghana, the former Gold Coast, and soon we will be adding many other nations of Asia and Africa. All because freedom loving nations have long since realized that other nations have the right to live in liberty.

Why is it then that in the tremendous Russian Empire with a population of 215 million inhabitants, 65 different nations and over 200 tribes, no one can dare ask for freedom? Everybody knows the answer. I will not repeat what has been said over and over again. Specially now when the world has newly witnessed the Hungarian Tragedy, where the Bolshevist regime let drop its mask before the eyes of the whole world, when it decided to suppress by military intervention, involving thousands of Soviet tanks, an uprising of the workers and students against the masters of a "peoples' democracy". Such cynical brutality must have proved at last that in the final analysis Soviet communism is not interested in ideas and ideologies but in naked power. I earnestly hope that those who have believed the talk about relaxation and peaceful co-existence and the hypocritical policy of de-Stalinization, who have at least hoped that this change of attitude will lead to an international relaxation which will create the "new climate", that means the return to diplomacy in the East-West conflict making negotiation possible, have this time learned their lesson better. Those of us who know better have no lesson to learn as we have always believed that it is the luxury of the free people to discuss and disagree, that it is the privilege of the democratic way of life to have differences, yet remain friends.

TURKISH DELEGATION.

- 3 -

Even you, the Vietnamese, the Nationalist Chinese and the Phillipinos, you are good friends! All three of you have delegations at this meeting and have joined hands against the aggressors, yet you can still have territorial disputes among yourselves over the ownership of the Nansha and Paracel Islands. It is all right to have differences as long as we always keep in mind that while we are busily bent on our own problems, Moscow is also busy sending agitators to all these places and others trying to create a climate unhealthy enough for microbes to flourish easily and quickly, thus preparing for future take-overs. If our mutual fight against communism is not placed before our national interests, then we are bound to lose, as in that case we certainly create vacuums for communist subversion. How can we then expect military strength alone to fight dishonesty? To my mind this is the key to the problem.

Dishonesty of course, as they can be anti-nationalist in France, pro-nationalist in Egypt, anti-royalist in Greece, pro-Ibn Saud in Saudi Arabia, pro-Moslem and anti-colonialist in French North Africa, yet in India they favor the Hindu cause with regard to Kashmir. All this and more going on in different places at the same time, is liable to change altogether in opposite directions if such be the need until world imperialism, the final goal, is accomplished.

With all this, I must quickly add that I am not as desperate as I was after the Geneva Conference. What the Moscow Trials, the concentration camps, the Jewish doctors' "plot", the hanging of Rajk, the war in Korea could not do, Budapest has finally done. November 1956 has brought one of those lightning illuminations of the situation as are rare in the life of individuals and nations. I think this is very important for the future.

Already more and more, governments turn their eyes to the subversive activities of the communist parties or hidden groups in their democratic states.

President Eisenhower in a recent letter to Senator Bill Knowland, says: "We cannot wage peace with American arms alone. We cannot ignore the danger of subversion." The dangerous inferiority complex created by our surrendering, the psychological

initiative to the enemy seems to be thoroughly understood.

The day has come when the struggle of masses of men under the communist regime towards personal freedom cannot be halted, it can only be delayed. Those who revolted did not head the 175 Russian divisions, nearly 5 million men or the 80 divisions built up in the East European satellites, including Germany, now organized under the Warsaw Treaty. They fought with their fists. Now the world knows that the big change specially in the satellites is that some of these men are beginning to show signs of putting their own country first. Thus the change in Russian foreign policy is a result of this necessity and this necessity is for the very purpose of affirming and securing the status quo in Europe while organizing subversive activities and penetrating more and more into the Afro-Asian countries. But now the West seems to have learned that a world order based on law cannot be built with a no-force policy, that such a policy far from achieving world law, outlaws peace, that an organized anti-subversive campaign is absolutely necessary, that communist imperialism can neither be fought with social reforms nor with military superiority, only that the issue is not a question of alternatives alone, but of diverse actions that add up to a whole.

Out of such necessity emerged the Eisenhower doctrine ! Will it succeed ? This will be the turning point of the whole East-West conflict.

The Middle East the meeting point of three continents, the birth place of Western civilization and three of the greatest monotheistic religions. It was in this area that Alexander the Great, Mark Antony, Pompei, later Napoleon and Hitler, sought the clue to international Power. It is here that we find the shortest water route from West to East. Planes based here are within the reach of any point on any of the three continents. Add to all this the importance of oil, with an estimate of 500 million tons for 1960, a 500 % increase since 1950. And remember that much more than half of the world's oil resources are here, you will see the picture clearly... for years Russia has been working in this key point to downgrade Western influence, to increase Soviet friendship and specially to encourage and bring on Arab

nationalization of Western-owned oil concessions. We have now realized what subversion can do. Are we too late? Who will move into the vacuum created by the diminution of Anglo-French influence and power? It all depends on how the Eisenhower doctrine is going to be implemented, it is certainly a decision in the right direction: the following phrase in the President's speech before the Congress "The employment of the armed forces of the United States to secure and protect the territorial integrity and political independence of such nations requesting such aid against overt armed aggression from any nation controlled by international communism" is certainly a concrete statement. But truly there is a doubt in my mind about the meaning of "overt armed aggression". For instance if one Middle Eastern country attacked another and requested Soviet "volunteers", would this constitute such aggression? If not then I should say much more is needed as the Truman doctrine did not prevent the rape of Czechoslovakia. How can the Eisenhower doctrine save Syria from a similar fate?

Again and again we must remember that the ultimate problem concerns people rather than nations, and that Arab nationalism is infinitely more anti-Western and anti-Israeli than anti-communist. Secondly, never will the Russians choose the clumsy method of marching Soviet divisions into this area. So there will not be an "overt armed aggression". There will be Abdul Nassers and Al-Kuwatly instead. Sukarno's example must have taught us that pompous receptions do not help. So it is of no use wanting to invite Nasser to the United States for a chat either. But on the other hand we must remember that the Eisenhower doctrine in a way will help the Baghdad Pact countries, Pakistan, Iraq, Iran, Turkey, to grow stronger, and it will be these countries, and I hope soon others in this area, that will play a major rôle in the fight against hidden and open communist aggression. Already the Baghdad Pact, although the United States have joined it only in a sort of morganatic marriage has brought about a stabilization of conditions and has filled up the strategic vacuum in the south western approaches to the Soviet empire. The importance of this Middle Eastern defence belt lays mostly in the importance it has attached to the anti-subversive committee whose aims extend beyond the area of the signatory states. Far more than its military importance or the activity of its economic committee

...../..6

is the obligation of the Baghdad Pact member states to fight communism in the interior.

Will you allow me now to dwell a very short instant on my own country, so that you our friends can better visualize our rôle in the defence of the free world. As Turkey stretches all along the underbelly of Russia (1) on the East she borders the Soviet Republic of Transcaucasia, and (2) on the west Bulgaria, today in the Russian orbit. So any attempt of Russia to stretch to the south will first meet with the Turkish obstacle ! But once this obstacle is overcome, then from the Turkish border through Syria, Irak and Egypt there are no natural barriers but an ocean of sand. Consequently the conqueror could fan out to the Indian Ocean, to Africa and the shores of the Atlantic as rapidly as his tanks can take him. Now we can better see the importance of the Straits about this water way between Europe and Asia that connects the Black Sea with the Mediterranean. Napoleon said : "He who controls the Straits, controls the world". He, too, of course was referring to Russia.

Should Russia gain control of the Straits, then she would control the Mediterranean, extend her influence from the Black Sea to the Suez Canal and as far as Gibraltar. No wonder, at the Potsdam Conference in 1945 when Mr. Truman suggested the internationalization of all the strategic waterways of the world including the Turkish Straits, the Rhine-Danube waterway, the Suez, Panama and Kiel Canals, Stalin was interested only in the Turkish Straits. But Moscow knows today that Turkish foreign policy is based on confidence in its own demonstrated strength and rightful objectives, it does not stem from fear of Russia. Turkey has always boldly maintained the initiative. On the other hand, as you must know, communism is outlawed in my country. It is also outlawed in the hearts of the 24 million Turks. For us a communist cannot be a Turk, we consider it shamefully degrading to be a slave to a butcher.

My friends, there is so much more to say, what has been said could have been so much better defined. This is just a quick snapshot, incomplete, not too good, but sincere. We have come here to learn, and by learning we will better serve.

- 7 -

TURKISH DELEGATION

Mr. Chairman, Your Excellencies, Ladies and Gentlemen :
This is a decisive period in our evolution, when the whole
future may hang in the balance, when small happenings may tip
the scale one way or the other.

What we need is a policy which combines liberty with
authority and tempers firmness with reason. I completely agree
with Mr. Gorchek, publisher of the Possev, that history is
calling on us and the forces of freedom can not refuse to heed
its appeal. May our joint efforts and deliberations at this
Conference guide us to the right solutions in the best interests
of mankind.

Signed : NAZH TLABAR
20-3-1957.

FOR YOUR INFORMATION

From: THE OFFICE OF THE TURKISH PRESS ATTACH
2523 Massachusetts Avenue, N.W.
WASHINGTON 8, D.C.
Phone: NO. 2-3157

TURKISH WOMAN M.P. IN UNITED STATES

The grand daughter of the last Grand Vizier of the Ottoman Empire is now in the United States on a good-will visit - as a member of the Grand National Assembly (Parliament .) of the young and modern Turkish Republic. Mrs. Nazli Tlebar, who is serving for a second term as a Democrat representative from Istanbul in the Assembly, symbolizes both the enlightened and modern womanhood of Turkey and also the spectacular change from a decadent empire to a modern, western democracy. This is her second visit to the United States; she was one of the Turkish delegates to the meeting of the Interparliamentary Union which took place in 1953 in Washington.

Mrs. Tlebar who is 43, has always been active in political and women's organizations since her graduation from the American Girls College in Istanbul. The peak of these activities was when she was elected to the Assembly in 1950 as a member of the Democrat Party which won an overwhelming majority of the seats. She was re-elected in 1954.

As a member of the Foreign Affairs Committee of the Grand National Assembly she lives a very hectic life both in and out of Turkey. She has traveled extensively during the last years, representing Turkey in important meetings in Formosa, Switzerland and England. She was recently invited to address the political center of the Conservative Party of England on the subject of "Turkey in Europe". - a subject she knows intimately as a member of the Council of Europe. She is also the President of the Women's Association of Turkey and of the Turkish-American Society of Ankara.

Mrs. Tlebar inspite of her busy schedule manages to find time to devote to her husband, who is the President of the Turkish Board of Trade, and to her 14 year old son.

Asian Peoples' Anti-Communist League
Third Annual Conference
Saigon March 27 to April 1, 1957

S P E E C H E S

A N D

R E P O R T S

C O N T E N T S

--:--:--:--:--

Speeches and reports by :

- 1.- The Hon. TRAN CHANH THANH
- 2.- The Chief delegate from Thailand
- 3.- The Chief delegate from China
- 4.- The Chief delegate from Hong Kong
- 5.- The Chief delegate from Korea
- 6.- The Chief delegate from Macao
- 7.- The Chief delegate from Malaya
- 8.- The Chief delegate from the Philippines
- 9.- The Chief delegate from Pakistan
- 10.- The Chief delegate from Ryukyu
- 11.- The Chief delegate from Singapore
- 12.- The Chief delegate from Turkey
- 13.- The Representative of the ANM
- 14.- The Representative of the Hungarian Liberation Movement
- 15.- The Representative of the Czech-Sudetengerman Federative Committee
- 16.- The Delegate from Greece
- 17.- The Chief delegate from Indonesia
- 18.- The Representative of the NTS
- 19.- Report on the Extraordinary Conference
- 20.- Address by President NGO DINH DIEM to the Delegates to APACL III Conference.

CUMHURİYET GAZETESİ ÖRNEKLEMİNDE TÜRK BASININDA FRANSIZ-VİETNAM SAVAŞI'NIN YANSIMALARI (1946-1954)

*Ertuğrul EVİS**

Fransa ve Vietnam ilişkileri, 1858'de ufak çaplı askerî operasyonlarla başlayıp, 1862 senesinde Fransa'nın Vietnam, Laos ve Kamboçya olarak adlandırılan Çinhindi (Hindiçini) bölgesini işgaliyle bir sömürge ilişkisine dönmüş ve yoğunlaşmıştır.¹ Nguyen Hanedanı Dönemi'nde, 1862 Saygon ve 1863 Hue Antlaşmaları ile Hindiçini'nin sömürge statüsü onaylanmıştır.² Hindiçini'nde, Fransa'ya karşı 1946'da millî ayaklanmalar başlayana kadar bazı direnişler olduysa da bunlar başarılı olamamıştır. Japonya'nın, II. Dünya Savaşı'nda hem Asyacılık düşüncesi ile ideolojik hem de kaynak ihtiyacı gibi ekonomik sebeplerle, 1940'da Vietnam'ı işgal etmesiyle ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, çeşitli direniş örgütleri kurulmuş ve bu örgütler, Japonya'ya karşı bağımsızlık için mücadele etmişlerdir. Bu örgütlerden biri de *Ho Chi Minh* yönetimindeki komünist *Viet-minh* olup Japonya, II. Dünya Savaşı'nda mağlup edilip yerine tekrar Fransa geldiğinde, Viet-minh bağımsızlık için mücadele eden bir koalisyon halini almıştır. Fransız-Vietnam Savaşı, 1946 senesinde komünist bir direniş hareketi olarak ortaya çıktıktan sonra Kamboçya ve Laos'a da sıçramış, Türk ve Batı basınında Hindiçini Savaşı (Indochina War) olarak geçmeye başlamıştır.

Hindiçini Savaşı'nın, dönemin Türk basınındaki yansımalarını, hükümete yakın olan Cumhuriyet Gazetesi üzerinden incelemek; uluslararası ilişkilerin Türk halkına bir dış siyaset başlığı üzerinden hangi bağlamlarda, nasıl yansıtıldığını göstermesi açısından önemlidir. Gazetenin hükümete yakın olması hasebiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin Soğuk Savaş'ta aşama

* Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi.

¹ The Editors of Encyclopaedia Britannica. *The Conquest of Vietnam by France*. Encyclopaedia Britannica, 2017. <https://www.britannica.com/place/Vietnam/The-conquest-of-Vietnam-by-France> Erişim: 7 Nisan 2021.

² A.g.e.

aşama nasıl safını belirginleştirdiğini, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği Batı'yla ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini göstermesi ayrıca Türkiye'de Vietnam konusunda halk ve hükümetin yaklaşımının nasıl şekillendiğini göstermesi de Cumhuriyet Gazetesi'nin örneklem olarak tercih edilmesindeki sebeplerdendir. Cumhuriyet Gazetesi arşivi, 1 Ocak 1940'tan 1 Ocak 1955 tarihine kadar taranmıştır. Bu taramanın anahtar kelimeleri, "Vietnam" ve "Hindiçini" olmakla beraber, dünya siyasetini değerlendiren köşe yazıları ve doğrudan Hindiçini ile ilgili olmayıp, Batı devletlerinin genel siyasetlerine dair Vietnam ve Hindiçini'ni içeren haberler de incelenmiştir. Fransız işgali, 1946-1954 yılları arasında olmasına rağmen 1940-1945 yılları arasındaki Japon işgal döneminden de bahsettik. Bunun sebebi, Cumhuriyet Gazetesi'nde 1940-1945 yılları arasındaki dönemde Vietnam/Hindiçini hakkında neredeyse hiç haber olmadığı halde, II. Dünya Savaşı'nın 1945'te bitişinden itibaren Cumhuriyet Gazetesi'nde ve Türk basınında Vietnam ile çok haber çıkmaya başladığını göstermektedir.

Yapılan taramadan çıkarılan sonuçlara göre Türk basınında Fransız-Vietnam Savaşı'nı dört ana dönemde ve bağlamda incelemek mümkündür:

- 1 - 1945-1949 Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin başlangıcı.
- 2 - 1949-1950 Komünist Çin'in kurulması ve komünizm "tehlikesinin" büyümesi.
- 3 - 1950-1953 Kore Savaşı ve Soğuk Savaş bağlamında Hindiçini Savaşı.
- 4 - 1953-1954 Soğuk Savaş Kore'de sıcak savaşın bitmesiyle Hindiçini'nin öne çıkması.

Cumhuriyet Gazetesi'nin Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve dış politikada Batı ile ilişkileri önceleyen Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın olduğu bilinmekle beraber, tek partili dönemde ve takip eden Demokrat Parti döneminde tek parti döneminin mirasını sürdüren bürokrasiye de yakındır. Türkiye'de iktidar, 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye geçse de Türkiye'nin dış siyasetinde keskin bir değişiklik olmaması, Batı ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesi ve geliştirilmesi çabası Cumhuriyet Gazetesi'nin dış siyasete yönelik görüş ve değerlendirmelerinde büyük bir değişim olmasına mahal vermemiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin iç siyasetteki sert kırılmaları, 1950 itibarıyla dış siyasette aynı sertlikte yaşamadığını söyleyebiliriz. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yeni bir düzen oluşurken özellikle, 1946 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile

Boğazlar konusunda yaşadığı kriz nedeniyle, SSCB'yi ve komünizm/sosyalizmi tehdit olarak kabul etmiş ve safını Batılı müttefiklerden yana seçmiştir. Bu durum Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin Batı Bloğu'nda bulunmasını, tarafsız kalmamasına neden olmuştur (Haktan ve Duman, 2012: 300-310).

Cumhuriyet Gazetesi, dünyadan haber yaparken çoğunlukla İngiliz, Fransız ve Amerikan basınından faydalanmaktadır. Gazete, Fransız-Vietnam Savaşı konulu haberleri verirken, 1946'dan 1950'ye kadar Paris, Londra ve bazen Washington merkezli kaynakları kullanmış, 1950'den 1954'e kadar verilen haberlerde bu üç şehirdeki kaynakların yanına Çin'in başkenti Pekin, Fransız kontrolündeki Saygon -günümüzde Ho Chi Minh şehri- ve nadiren Viet-minh kontrolündeki Hanoi³ merkezli kaynaklar da eklenmiştir. Kore, Malezya, Filipinler, Vietnam ile diğer Hindicini ülkeleri Laos ve Kamboçya'nın, Soğuk Savaş bağlamında komünist ayaklanmalarla karışarak bölgenin yoğun bir çatışma noktası haline gelmesi Türkiye'nin ve Türk basınının bölgeye olan ilgisinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin 30 Haziran 1950'de Kore'ye asker göndermesiyle bölgeye yakın kaynaklara sahip olmasının, Batı Bloğu ülkeleriyle ilişkilerinin ve işbirliğinin gelişmesiyle bilgiye erişimin kolaylaşmasının, bahsi geçen kaynak sayısının ve çeşidinin artmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

İncelediğimiz on dört senelik dönemde, Vietnam isminin kullanımının azalıp Hindicini isminin arttığını gözlemledik. Ayrıca Çin'de rejim değişikliği olmasıyla, haber sayısının arttığını ve Kore Savaşı'nın başlamasıyla haber sayısının daha da artarak Vietnam/Hindicini konusunun ön sayfalarla taşındığını, başmakalelerde özellikle *Ömer Sami Coşar*'ın köşe yazılarında, Soğuk Savaş ve antikomünizm temaları altında, Hindicini meselesinden daha çok bahsedildiğini tespit ettik. Vietnam-Fransız Savaşı, *Ömer Sami Coşar*'ın, 2 Kasım 1952 tarihli "Hindicini Harbi"⁴ başlıklı köşe yazısının ana konusu haline gelmiştir. Vietnam/Hindicini konusunun, 1940'lı yılların sonuna kadar SSCB, Çin veya Batı Bloğu Devletlerinin gündemlerine almadığı sürece Türk basınında da haber olmaması ilginçtir. Hindicini konusu, "Çin'in komünistleşmesi tehlikesi"nin belirtmeye başladığı 1948'de dünya siyasetini değerlendiren köşe yazılarının satır aralarına girmeye başlamıştır. 1950'den

³ "Hindicini de Fransızlar müşkül durumda." Cumhuriyet Gazetesi, Kasım 23, 1952.-"Hindicini de savaşlar", Cumhuriyet Gazetesi, Aralık 8, 1952.

⁴ Coşar, Ömer Sami. "Hindicini harbi." Cumhuriyet Gazetesi, Kasım 2, 1952.

itibaren ise başlı başına bir konu olarak, ABD, İngiltere, Fransa gibi güçlü, dünya siyasetine yön veren ülkelerin gündemlerinde yer aldıkça -ki Hindiçini bu ülkeleri gittikçe daha çok meşgul etmiştir- Cumhuriyet Gazetesi'nde önceki yıllara nazaran daha çok yer almıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'nin batı ittifakında yer alması Soğuk Savaş Dönemi'nde Cumhuriyet Gazetesi'nin Batı merkezli bir tutumda hareket etmesine sebep olmuştur. Öyle ki 23 Temmuz 1950 tarihli gazetenin ikinci sayfasında, İngiliz gizli istihbarat subayı olarak tanıtılan *Philip Raynolds* isimli kişinin, "3. Dünya Harbi Nasıl Olacak? Harb nihayet Uzak Doğuya da sirayet etti"⁵ başlıklı köşe yazısına iki sütun ayrılmıştır. Yazarının gerçek bir kişi olmayabileceği ihtimaller arasında olsa da bu yazının, gazetenin bulunduğu safi açıkça gösterdiğini söylemek mümkündür. Ömer Sami Coşar ve *Abidin Daver*, özellikle 1946 tarihinden sonra komünizme çok sert eleştiriler içeren yazıları Cumhuriyet Gazetesi'nde başmakale olarak yayınlanmışlardır. Daver, "Medeni dünya, onlardan korkmakta haklıdır" başlıklı köşe yazısındaki "onlar" ibaresiyle, komünist dünyayı kastetmiş ve haklarında, "İblisleri bile korkutacak kadar korkunçurlar. Kendi ideolojik, siyasi, iktisadi ve stratejik ihtiraslarını gerçekleştirmek için gayrimeşru, gayriinsani, gayriahlaki her tedbire başvurmaktan çekinmezler" tespitinde bulunmuştur.⁶ Anlaşıldığı üzere, haberlerin başlıkları devletin dünya siyasetindeki konumu ve kullandığı dille eşgüdümlü olarak belirlenmiş, sonuç olarak Türkiye, bulunduğu uluslararası blok nedeniyle bugünkü Vietnam'ın kurucu iradesi olan Viet-minh'i desteklememiş, Viet-minh karşısında Fransa'nın yani Batı Bloğu'nun yanında durmuştur.

Dünya, Japonya'nın 1940 senesinde Vietnam'ı işgal edeceğinden şüpheleniyorken Japonya, dünyaya, "Hindiçini'nde statükonun bozulmayacağını bildirir"⁷ Cumhuriyet Gazetesi bu taahhüdü, 2 Temmuz 1940 tarihinde üçüncü sayfadan vermektedir. Japonya'nın işgal etmesinden sonra ise Japonya'nın bölgede kendi çıkarlarına göre nasıl bir nizam sağlayacağından ve bölgedeki gelişmelerin II. Dünya Savaşı gölgesindeki uluslararası ilişkilere nasıl yansıtıldığından bahsedilmiştir.⁸ Savaşın ilerleyen yıllarında bölgeyle ilgili genellikle ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve bazen

⁵ "Harb, nihayet Uzak Doğuya da sirayet etti." Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 23, 1950.

⁶ Dav'er, Abidin. "Medeni dünya, onlardan korkmakta haklıdır." Cumhuriyet Gazetesi, Ekim 2, 1948.

⁷ "Japonya Hindiçiniyi işgal etmeyecek." Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 2, 1940.

⁸ Age.

Çin kaynaklı haberleri görmek mümkündür. Kaynak, her neresi olursa olsun, Vietnam ve coğrafyası ile ilgili bilgiler Türkiye'nin doğrudan ilişki içinde olduğu ülkelerden gelmektedir. Fransa'ya karşı mücadele başlayana kadar haberler, savaş bağlamında başka konular veya ülkeler üzerinden işlenmektedir.

Savaş sonrasında, yerel ve küresel tüm güçler için bir toparlanma ve yeni hedefler belirleme süreci yaşanmıştır. Japon işgali bitip, II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra işgale karşı direniş ligi olan, Ho Chi Minh liderliğindeki Vietminh, bağımsız bir Vietnam talebiyle Fransa'dan modern Vietnam'ın inşası için destek talep etmiştir. O sırada geçiş hükümetiyle yönetilen Fransa'nın, bu talepleri reddi üzerine, 1946 yılı sonlarında Fransa'ya karşı gerilla hareketine başlamıştır. Cumhuriyet Gazetesi 1946 yılı içinde Vietnam/Hindiçini hakkında yalnızca bir haber yapmıştır.⁹ Habere göre Fransa'daki geçiş hükümetinin başbakanı Leon Blum, "vaziyetin emniyet verici olmadığını ama tehlikeli de olmadığını", bölgede sükûnun Paris'i de kurtaran *General Philippe Leclerc de Hauteclocque* tarafından sağlanacağını belirtmiştir. Vietnam'da birkaç aydır başlamış olan karışıklık hâli, *Leon Blum* kendi kamuoyuna bir açıklama yapana kadar Türkiye'de bir yankı bulmamıştır. Vietnam ile ilgili 1947 ve 1948'de yayınlanan toplam dört makalenin üçü, Abidin Daver¹⁰, Ömer Sami Coşar¹¹ ve *Nizameddin Ali Say*'a¹² ait köşe yazıları olup, her biri Fransa ve dünya siyasetinin genel durumunu değerlendirirken, Hindiçini bahsine birkaç cümle ile temas etmişlerdir. Dördüncü haber ise Paris kaynaklı olmak üzere Vietnam'da Fransa tarafından tanınan eski Annam monarkı *Bao Dai* ile imzalanan, Vietnam'ın Fransız Birliği'ne giriş anlaşmasının haberidir.¹³ Bu dönemde Vietnam veya Hindiçini, basında pek yer bulmamıştır.

Komünist Çin'in, 1 Ekim 1949'da kuruluşuna kadar ve komünist cephenin ilerleyişi sırasında, Abidin Daver'in bahsi geçen yazısında da bahsettiği üzere bir Çin çekincesi oluşmaya başlamıştır.¹⁴ Cumhuriyet

⁹ "Hindiçinide durum." Cumhuriyet Gazetesi, Aralık 25, 1946.

¹⁰ Dav'er, Abidin. "Medeni dünya, onlardan korkmakta haklıdır." Cumhuriyet Gazetesi, Ekim 2, 1948.

¹¹ Doğrul, Ömer Rıza. "Siyasi İcmal: Birmanyanın istiklali." Cumhuriyet Gazetesi, Kasım 18, 1947.

¹² Sav, Nizameddin Ali. "İktisadi Bahisler: Fransız gazetecileri, kendilerini düşünsünler." Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 24, 1947.

¹³ "Vietnam hükümeti Fransız Birliğine kabul edildi." Cumhuriyet Gazetesi, Haziran 6, 1948.

¹⁴ Dav'er, Ekim 2, 1948.

Gazetesi'nde 1949'da Vietnam-Fransız Savaşı ile ilgili bir köşe yazısı ve bir haber yapılmıştır. Çin'de komünist cephe ilerlerken, Cumhuriyet Gazetesi'ndeki bölgeyle ilgili senenin ilk yayını olan "Çin de tamamıyla komünistleşirse"¹⁵ başlıklı makale, 26 Nisan 1949'de başmakale olarak yayınlanmıştır. Bu makaleyle birlikte, yavaş yavaş etkileri görülmeye başlanan Soğuk Savaş ve antikomünizm, basında Vietnam-Fransa Savaşı meselesine de dâhil olmuş, 1954'teki ateşkese kadar da bu bağlamda değerlendirilmeye devam etmiştir. 1949'daki bir sonraki haber ise "Asyada bağımsızlık cereyanı" başlığıyla verilmiş olup, Birleşmiş Milletler Genel Başkanı *Romulo*'nun, cereyanın kuvvetli olduğuna dair konuşmasını aktaran yarım sütunluk bir haberdir. Konu, her ne kadar daha çok ilgi görmeye başlasa da Çin'deki komünizm "tehlike"sinden yahut Birleşmiş Milletler'de öne çıkmış bir gündem maddesinden dolayı haber yapılmaktadır. Ayrıca komünizmin Türkiye'ye gelebileceği endişesi 1949 yılı itibarıyla Türk basınında belirginleşmeye, Türkiye ve Türk basını da antikomünist bloğa kaymaya başlamıştır.

Kore Savaşı, 1950'de Türk basınında Hindîçini Savaşı konusunda bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bölgeyle ilgili haberler, 1950 yılının haziran ayına kadar batı ülkelerinden sağlanır veya bir köşe yazısı ya da bir haberde, uluslararası görüşmelerde bir gündem maddesi olarak ele alınırken, Kore Savaşı başladıktan sonra daha önce yukarıda belirtildiği şekilde haber kaynağı ve çeşitliliği nispeten artmıştır. 1950 yılı içinde yirmi köşe yazısı ve haber yayınlanmıştır. 15 Şubat tarihli bir haberde¹⁶ Kızıl Çin-Sovyet paktının imzalanmasının, Hindîçini ve diğer Asya ülkeleri üzerine etkisi tartışılmış, yine 9 Mart tarihli bir başka haberde İngiliz-Fransız görüşmelerinin bölge üzerinde nasıl bir etkisi olacağı konusu işlenmiştir.¹⁷ Hindîçini Bölgesi, Vietnam ve Ho Chi Minh de önceki senelere nazaran yine dış basın üzerinden olsa da daha yakinen takip edilmektedir. Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun, Vietnam asilerini tanımasının Türkiye'de ve dünyada manidar bulunduğu dair Yugoslavya ve SSCB ilişkilerini değerlendiren, 23 Şubat tarihli bir haber, hem Türkiye'nin antikomünist cepheye iyiden iyiye kaydığını hem de Vietnam'ın Türk basını tarafından daha yakından takip edildiğini gösterir niteliktedir.¹⁸ Yine 10 Haziran tarihli bir başka haber, Viet-

¹⁵ "Çin de tamamile komünistleşirse." Cumhuriyet Gazetesi, Nisan 26, 1949.

¹⁶ "Kızıl Çin-Sovyet paktı imzalandı." Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 15, 1950.

¹⁷ "İngiliz-Fransız görüşmeleri." Cumhuriyet Gazetesi, Mart 9, 1950.

¹⁸ "Tito'nun Vietnam asilerini tanıması manalı bulundu." Cumhuriyet Gazetesi, Şubat 23, 1950.

minh lideri Ho Chi Minh'in görevinden azledildiğini belirtse de tarihi gerçekler, bunun gerçek olmadığını ortaya koymuştur.¹⁹ Haberin Saygon kaynaklı olması ilgi çekici olmakla beraber, artık haberlerin kaynağa iyice yaklaştığını da göstermesi bakımından önemlidir.

Kore Savaşı'nın başlamasıyla beraber gazete, artık Hindîçini Savaşı'nı Kore, Malezya, Filipinler ile birlikte Soğuk Savaş ve antikomünizm çerçevesinde değerlendirmeye başlamaktadır. 1950'de Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya iyiden iyiye şekillenmeye başlamış ve Türkiye'de medya da soğuk Savaş iklimine uyum sağlamıştır. Örneğin Ömer Sami Coşar, Siyasi İcmal köşesindeki "Açık yara siyaseti" başlıklı yazısında, 21 Ekim 1950 tarihinde ilk defa olarak SSCB ve Kızıl Çin'in sorunları çözmek niyetinde olmadığını, sorunların devam etmesini sağlayarak Hindîçini/Vietnam ve Kore gibi bölgelerden çıkar umduğunu belirtmektedir. 1950 yılı haziran ayı itibarıyla Hindîçini'de savaşın yoğunlaşması, bir ya da birkaç paragrafta haber olarak verilmiştir. Ayrıca Fransa'ya Amerikan yardımı, Batı tarafından tanınan monark *Bao Dai* ve *Başbakan Tan Van Huu*'nun Batı bloğu ülkelerini ziyaretleri, mezkûr başbakanın İstanbul seyahati veya "asi kızılıların lideri" Ho Chi Minh'in Moskova ve Pekin ziyaretleri gibi diplomasi haberleri verilmektedir. Bunlarla beraber, 1951 ve 1953 senelerinin ikinci yarısında da bu minvalde ve içerik olarak aynı perspektifte yayınlar yapılmıştır.²⁰ 1951 senesinin ilk haberi, 16 Temmuz tarihli *Bao Dai*'nin Hindîçini'de seferberlik ilan ettiğine dair birkaç satırlık haberdir.²¹ 1953 senesinin ilk haberi ise 6 Temmuz'da *Üçler* diye adlandırılan ABD, İngiltere ve Fransa'nın Washington Konferansı'nda Hindîçini, Kore, Almanya ve Ortadoğu'yu konuşacaklarını aktaran bir haberdir.²² Dolayısıyla Kore Savaşı'nın başlangıcından itibaren Vietnam/ Hindîçini hakkında haber sayısı artmış olsa da haberlerin bağlamı genellikle ya daha öncede görüldüğü gibi batılı devletlerin gündemleri bağlamında ya da Soğuk Savaş ve antikomünizm çerçevesinde Kore ile birlikte değerlendirilmeye başlanmıştır.

Son olarak, Kore Savaşı'nın ateşkesle sonlanması üzerine gözler, Vietnam'a muharip kuvvet gönderip göndermeyeceği merakıyla Amerika

¹⁹ "Ho Chi Minh azledilmiş." Cumhuriyet Gazetesi, Haziran 10, 1950.

²⁰ Cumhuriyet Gazetesi İnternet Arşivi'nde 1951 ve 1953 senelerinin ilk yarısında makalemizin anahtar kelimeleri olan "Vietnam" ve "Hindîçini" kelimeleri ile tarama yapıldığında herhangi bir sonuç bulunamamaktadır.

²¹ "Hindîçinide seferberlik." Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 16, 1951.

²² "Üçlerin Ortadoğuya verdikleri ehemmiyet." Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 6, 1953.

Birleşik Devletleri'ne çevrilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin Hindîçini Savaşı ile ilgili haberleri, Kore Savaşı'nın bitiminden, 1954'ün Mayıs ayında Fransa'nın Viet-minh karşısında geri çekilme kararı almasına kadar, ABD'nin savaşa katılıp katılmayacağı,²³ Fransa'nın ABD'ye savaşa katılması yönündeki baskısı²⁴ ve askeri yardım talebini gündemine almaktadır. Ömer Sami Coşar'ın Siyasi İcmal adlı köşesi, gerek dünya siyasi ahvalini gerekse doğrudan Vietnam/Hindîçini meselesini konu edinen yazılarından müteşekkildir. Bununla beraber Cumhuriyet Gazetesi'nde, 1946 yılından 1950 yılına kadar toplamda 10'u geçmeyen haber sayısı, yalnızca 1954 yılında 89 habere ulaşmış ve haberler genellikle birinci ve üçüncü sayfadan verilmiştir. 1951 ve 1953 senesi arşivlerinin yarısının bulunmadığını da göz önüne alarak şu istatistiği vermekte fayda vardır: Türkiye'nin de katıldığı Kore Savaşı'nın başlangıç ve bitiş tarihleri olan 1950 yılının haziran ayından 1953 yılının Ağustos ayına kadar ki zaman aralığında toplamda 32 habere rastlarken 1954 yılında ulaşılan haber sayısı Hindîçini Savaşı'nın ve Vietnam'ın Türk basınında daha çok nazar-ı dikkate alınmaya başlandığının göstergesidir. Ömer Sami Coşar'ın Siyasi İcmal köşesi, gerek dünyanın siyasi durumunu gerekse doğrudan Vietnam/Hindîçini meselesini konu edinen yazılarından müteşekkildir. Bununla beraber, Cumhuriyet Gazetesi'nde 1946 yılından 1950 yılına kadar toplamda 10 haberi geçmeyen haber sayısı, yalnızca 1954 yılında 89 habere ulaşmış ve haberler genellikle birinci ve üçüncü sayfadan verilmiştir. Arşivde, Vietnam" ve "Hindîçini" anahtar kelimeleri, 1951'in ilk altı ve 1953'ün ilk altı ayı tarandığı zaman herhangi bir sonuca ulaşılmadığı göz önüne alınarak şu istatistiği vermekte fayda vardır: Türkiye'nin de katıldığı Kore Savaşı'nın başlangıç ve bitiş tarihleri olan 1950 yılının Haziran ayından, 1953 yılının Ağustos ayına kadarki zaman aralığında toplamda, 32 haber yayımlanmıştır. 1954 yılında ulaşılan haber sayısı ise Hindîçini Savaşı'nın ve Vietnam'ın Türk basınında daha çok dikkate alınmaya başlandığının göstergesidir.

Sonuç olarak, savaşın ilk yıllarında Türkiye'de ve Türk basınında tanınmayan ve alaka gösterilmeyen Vietnam, 1954 yılında Hindîçini Savaşı'nın sonuna gelindiğinde genel itibarıyla Avrupa ve Dünya Siyaseti bağlamında ele alınsa da tanınan ve alaka gösterilen bir konuma gelmiştir. Vietnam/Hindîçini ve bölgedeki savaş ile ilgili haberler sayı olarak yıllar

²³ "Kızıl Çin'in tanınma meselesi." Cumhuriyet Gazetesi, Mart 1, 1954.

²⁴ "Hindî Çini harbine Amerikanın iştiraki." Cumhuriyet Gazetesi, Mayıs 9, 1954.

içerisinde artsa da içerik, haberlerin/köşe yazılarının bakış açısı ve bağlamı pek değişmemiştir. Buna karşılık kaynak çeşitlenmiş, Londra, Paris, Washington gibi haber kaynaklarının yanı sıra Pekin, Saygon, Hanoi gibi bölgesel ve rejimleri/ideolojileri Türkiye’de sakıncalı sayılan bölge ülkelerinin ve Vietnam’ın haber kaynakları da kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada, haberin alındığı merkez ile haberin kaynağı arasındaki farkı gözetmekte de fayda vardır. Sözelimi, Pekin tek partili komünist Çin’de ve Washington liberal demokratik Amerika Birleşik Devletleri’nde haber merkezleri olup genelde hâkim rejimin ideolojisini yansıtırlarken Saygon, Vietnam’ın Fransız hâkimiyetindeki bir bölge olup haber merkezi Saygon olsa da haberler Fransız kaynaklıdır. Cumhuriyet Gazetesi özelinde Türk basını, Türkiye’nin Soğuk Savaş’ta bulunduğu blok nedeniyle Vietnam ve Hindîçini Savaşı’na 1946 dan 1954 yılına kadar gittikçe daha fazla önem ve yer vermiştir.

KAYNAKÇA

Birsel, Haktan ve Duman, Olcay Özkaya. “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”. (Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, 2012).

Cumhuriyet Gazetesi İnternet Arşivi. Bağlantı: <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml>. Son Erişim: 15 Ekim, 2020.

Dutton, George E., Werner, Jayne S., and Whitmore, John K., eds., “Sources of Vietnamese Tradition”. (New York: Columbia University Press, 2012).

Encyclopaedia Britannica, 2021. Bağlantı: <https://www.britannica.com/place/Vietnam> Son Erişim: 7 Nisan 2021.

Goscha, Christopher E., “Vietnam: A New History”. (New York: Basic Books, 2016).

Kiernan, Ben. “ Viet Nam: A History from Earliest Times to the Present”. (Oxford: Oxford University Press, 2017).

Taylor, K. W., “A History of the Vietnamese”. (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

2 Age. 305-310.

Batı ile Doğu arasındaki gerginlik yeniden arttı

Genel Kurulun bu sabahki toplantısında Eden Sovyet Dış İşleri Bakanına cevap verecek

Pariste artık kimsede, büyükler arasında bir konferanstan bahsetmiyor. Genel Kurul toplantılarına hafta ortasında son verilecek ve komisyonlara çalışmalar başlanacak

Ortadoğu müdafaa ve Arab devletleri

Bölgesel Milletler Genel Kurulunun Ankarada 1950'de son toplantısında bir görüşme

Sovyet liderleri arasında mücadele

Rus polis şefi Molotov'la Malenkov'ün temizlemeye çalışıyor

London 11 (AP) - Çekoslovakya'da Sovyetler Birliği ile ilişkilerde gerginlikler yaşanıyor. Sovyet liderleri arasında mücadele...

1952 bütçe tasarısı üzerinde çalışmalar

Bakanlıkların hazırladığı masraf bütçelerinde yüzde 5 indirme yapılacak

Elde edilecek 75 milyon liralık tasarruflar göçmenlerin ikân ve diğer ihtiyaçları temin olunacak

Amirlik heyeti Ankarada

Amirlik heyeti Ankarada

Gnl. Namık Argüç Tokyoya vardı

Kore tugayımızın yeni komutanı müstarekeye inmadığını söylüyor

Koreye atanan birliklerin devriyesi olan bir bölgeyi gösteren

Konak otelindeki münakaşa

Gizli verici radyo cihazlarının yerleri faaliyetle bulunan cihazların buldukları mahaller Amerikanın getirilen bir aletle tesbit edilecek

Millî takım Ordu karmasını 2-0 yendi

Çayırdağ'da oynanan karşılaşmada millî takım Ordu karmasını 2-0 yendi

GARBDA VE ŞARİTA KOMÜNİZME

Dün Yapılan Lig Maçları

Dün oynanan 9 karşılaşma sonucu birinci olan takımın 20 dakikalık tahminleri. Yabancılar, Kızıl - Beşokçular arasında birinci bir hafta görülmüştür. (Maçların tahminleri diğer gün yayınlanacaktır.)

TÜRK GENÇLİĞİ YARLIK YAYINEVİ

Amirlik heyeti Ankarada. On kişiden oluşmuş olan Amirlik Heyeti Ankara'da...

Atatürkün Üniversite dikilecek heykeli. Millî Türk Talehi Birliği bir heykeltıraş yarışması...

Eisenhower Komutanlığı bırakmıyor. Kendisi bir günün Kongre üyeliği, generalin istediği üyeliği isteyeceği bildirildi.

Gizli verici radyo cihazlarının yerleri. Faaliyetle bulunan cihazların buldukları mahaller Amerikanın getirilen bir aletle tesbit edilecek.

Millî takım Ordu karmasını 2-0 yendi. Çayırdağ'da oynanan karşılaşmada millî takım Ordu karmasını 2-0 yendi.

Dün Yapılan Lig Maçları. Dün oynanan 9 karşılaşma sonucu birinci olan takımın 20 dakikalık tahminleri.

Fransa, Hindicindeki harbi bitirmek istiyor

Başbakan Laniel, müzakerelere hazır olduğunu bildirdi ve Meclis, siyasetini tasvib etti

Paris 28 (a.a.) — Fransız Başbakanı Joseph Laniel, komünist çeteciler mütareke istediği takdirde, Fransanın Hindicini harbini bitirmek için müzakereye razı olduğunu bildirmiştir.

Uzakdoğuda komünistlere karşı sekiz senedenberi devam eden harbin bitirilmesi için meclis müzakerelerine şiddetli hücumlara uğrayan Laniel, Birleşik Amerika - Fransız anlaşmasının sulh görüşlerine mâni olmadığını söylemiştir.

Fransız meclisi bütün gece devam eden tartışmaları müteakib hükümetin Hindicini siyasetini tasvib etmiştir. Derhal komünist Hindicini temsilcilerle müzakerelere girişilmesini isteyen teklifler ise reddedilmiştir.

İmparator Bao-Dai'nin mesajı

Saygon, 28 (a.a.) — Fransada iki ay kaldıktan sonra Vietnama dönen İmparator Bao-Dai bugün öğleden sonra Vietnam milletine hitaben bir mesaj neşretmiştir. İmparator mesajında hulâsa olarak şöyle demektedir:

•Fransa ile yakında yapılacak olan müzakereler başlamadan evvel

— A*kası Sa. 3, Sü. 4 te —

Hindicini İmparatoru Bao Dai Bidault ile beraber

Cumhuriyet

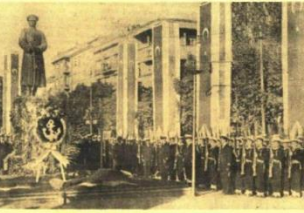
KURUCUSU: YUNUS NAZI
29 Ocak 1953 Sayı: 10.505 **Perşembe 29 Ekim 1953**

Büyük bayram dün saat 1'den itibaren başladı

Cumhuriyetin 30 uncu yıldönümünü bütün yurd derin bir sevinç ve heyecanla kutluyor, İstanbul bir gelin gibi süslendi, caddeler ve sokaklar adam alıyor

Unumi seçimler için sıkı emniyet tedbirleri alınacak

Seyircilerin en büyük bir saygıyla seçilen verilerin yaygınlaşması için polis ve jandarmaya ihtiyatlı tedbirler.

Diğer Ankara'da Etiler meydanında yapılan tören

Ankara 28 (T.C.A.) — Milliyetçi hareketin 30 uncu yıldönümünü kutlamak üzere Ankara'da Etiler meydanında büyük bir tören yapıldı. Tören, saat 11 de başladı. Önce Atatürk'ün heykeli önünde toplanan katılımcılar, Atatürk'ün mezarına selam gönderdiler. Daha sonra Atatürk'ün doğum yeri olan Söğütözü'ne yürüyüş yapıldı. Tören, saat 13 de bitirdi.

Ankara 28 — Cumhuriyet bayramı bugün saat 11 de bütün yurtta kutlanıyor. Ankara'da saat 12 de başlayan tören, jandarmaya ve emniyetin gözetiminde yapıldı. Tören, saat 13 de bitirdi.

İki seçim fedaisi

BU ÇİFT, 11 il bir demokrat Parti milletvekili için seçti

İstanbul 28 (T.C.A.) — Demokrat Parti milletvekili için yapılan seçimler sonucu bugün saat 11 de İstanbul'da iki milletvekili seçildi. Seçilenler, Demokrat Parti'nin İstanbul'daki en güçlü kuvvetleri oldu.

Atatürk ve dünya basını

Times gazetesi, «Atatürkün rüyası hakikat oldu» diyor

London 28 (Haber) — Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 30 uncu yıldönümü nedeniyle dünya basını Atatürk'ü ve Türkiye'yi geniş ölçüde tanıttı. Özellikle İngiltere'deki Times gazetesi, Atatürk'ü «Türkiye'nin rüyası hakikat oldu» diye tanımladı.

Üniversite 2 kasımda açılıyor

Talim bakanlığı yeni ders kitapları yayınladı

İstanbul 28 (Haber) — Talim bakanlığı yeni ders kitapları yayınladı. Üniversite de 2 Kasım'da açılıyor. Talim bakanlığı, yeni ders kitapları yayınladı. Üniversite de 2 Kasım'da açılıyor.

Fransa, Hindistan'daki harbi bitirmek istiyor

Başbakan Laniel, müzakerelere hazır olduğunu bildirdi ve Meclis, siyasiyi tartıştı

Paris 28 (A.A.) — Fransız Başbakanı Jean Laniel, Hindistan'daki harbi bitirmek istediğini söyledi. Laniel, Meclis'te konuşurken, Hindistan'daki harbi bitirmek istediğini söyledi.

Düğün evi savaş meydanına döndü

Seni aşarak, ben aşacağım diye tahkimatçı öldürüldü

İstanbul 28 (Haber) — Düğün evi savaş meydanına döndü. Seni aşarak, ben aşacağım diye tahkimatçı öldürüldü.

Malenkov'la konferans projesinden cayıldı

Londrada Churchill ile Dulles'in bu hususta anlaşmaya vardıkları bildirildi

Son Londra konferansında, Dulles, Eisenhower

Bayram ve gençlik

Dün bir bayanname neşredildi

Amerikan gençliği de bir mesaj yayınladı. Cumhuriyetin 30 uncu yıldönümü nedeniyle MİT Türk Devleti için bir bayanname neşredildi.

Moskova post kavgası kızışıyor

London 28 (Haber) — Moskova'da Sovyetler Birliği'nin dış politikası tartışılıyor.

Türk petrolünün işletilmesi teşebbüsü

İki mütahassısın hazırladıkları tasarı hükümetimize varacak

İstanbul 28 (Haber) — Moskova'da iki mütahassısın hazırladıkları tasarı hükümetimize varacak.

Amerika Avrupalardan askerini çekmiyor

Bu hususta NATO Konseyine teminat verildiği bildirildi

Paris 28 (A.A.) — Birleşik Devletler, Avrupa'dan askerini çekmiyor. NATO Konseyine teminat verildiği bildirildi.

Orgeneral Gruenther dün Ankara'ya geldi

Kuzey Atlantik Paktı Avrupa Başkomutanının karışılması ve dün yaptığı ziyaretler

Orgeneral Gruenther, Ankara'da yaptığı ziyaretler

Amerikaya bir seyyar sergi gönderiyoruz

Türkiye'nin sanatçıları, Amerika'ya bir seyyar sergi gönderiyor.

Washington 28 (A.P.B.) — Türkiye'nin sanatçıları, Amerika'ya bir seyyar sergi gönderiyor.

Menemende bir infilak hâdisesi

İstanbul'da bir infilak hâdisesi meydana geldi.

İstanbul'da bir infilak hâdisesi meydana geldi. Menemende bir infilak hâdisesi meydana geldi.

Büyük Bayram ve Cumhuriyet Dört saatlik töreni ilân edildi

Talim bakanlığı, bayram ve Cumhuriyet Dört saatlik töreni ilân etti.

Talim bakanlığı, bayram ve Cumhuriyet Dört saatlik töreni ilân etti.

Organizasyon Komitesi toplantısı yapıldı

Organizasyon Komitesi toplantısı yapıldı.

Organizasyon Komitesi toplantısı yapıldı.

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı.

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı.

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı.

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı.

Yeni Ankara'da bir toplantı yapıldı.

VIETNAM'DAKİ MÜSLÜMAN CHAM HALKI ÜZERİNE

*Ari FİNE**

İslam dini, 7. yüzyılda ortaya çıkmış olup, ortaya çıkmasıyla birlikte dünyada en hızlı yayılan dinlerden birisi olmuştur. Günümüzde de bu gelişimi devam ettiği ve yaklaşık 1 milyar 800 milyon kişinin İslam inancına sahip olduğu bilinmektedir. İslamiyet, kadim Arap şehirleri Mekke ve Medine'den Kuzey Afrika'ya kadar yayılmıştır. Tahmin edilenin aksine, Güneydoğu Asya da ve bu coğrafyada bulunan Vietnam'ın, az da olsa İslam dünyasıyla yüzyıllardır süregelen koparılamaz bir bağı vardır. Bu makalede, 96 milyon¹ nüfusa sahip ve anayasal-sosyalist bir düzenle yönetilmekte olan Vietnam'da yaşayan Müslümanlar konu alınmaktadır. Vietnam'daki Müslümanlar, genel olarak ülke içerisindeki 54 etnik grubundan biri olan Cham halkı olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda makalede Vietnam'daki Müslümanların kökeni, yaşamı ve özellikleri, aynı zamanda genel bir çerçevede Müslümanlar ve diğer etnik grupların tanıtılması hedeflenmiştir.

Etnik Gruplar Hakkında Genel Bilgi

Vietnam'da etnik topluluk, uzun yıllar süren bir oluşum ve gelişme geçmişinin sonucu ortaya çıkmıştır. Ülkede, birçok etnik gruptan insan yaşam sürdürdüğünden, etnik grup konusunun çok önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Vietnam Anayasası, tüm etnik gruplar arasında eşitliği bir öncelik olarak kabul etmektedir. Çeşitli uluslardan oluşan Vietnam, içerisinde 54 etnik grubu barındırmaktadır. Her etnik grubun, Vietnam kültürüne zenginlik ve çeşitlilik katan özgün kimliği vardır. Her grup, kendi içerisinde farklı bir şekilde sanat, bayram gibi soyut ifadeler ve yöresel kıyafet, yerel yemek gibi somut ifadelerle sahiptir.

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Lisans Öğrencisi.

¹ UNFPA and GSO, "Infographics on some key findings of the 2019 Population and Housing Census (2019)": 04.

Vietnam Kuzey, Orta ve Güney olarak üç bölgeye ayrılabilir. Her bölgenin farklı iklimi ve doğal coğrafi koşulları vardır. Bu yüzden etnik gruplar buldukları bölgeye ve doğaya uygun bir şekilde farklı üretim biçimleri kullanmaktadırlar. Ovalardaki tarlalarda pirinç yetiştirilirken, kuzeyden güneye kıyıda yaşamlarını sürdüren etnik gruplar, balıkçılıkla geçimlerini sağlamaktadır. Ülkedeki etnik azınlıkların çoğu, stratejik konuma sahip olan dağlık alanlarda ve yaylalarda yaşamaktadır. Bunun dışında tüm etnik gruplar, ayrı topraklar olmaksızın iç içe yaşamaktadır.

Güneydoğu Asya'da üç büyük dil ailesi vardır. Bunlar, Güney Ada dil ailesi ve Çin dil ailesi, Tibet dil ailesidir. Bu dil ailelerinden etkilenerek Vietnam'da sekiz dil grubu oluşmuştur. Genelde her etnik grubun kendine özgü yerel dili vardır. Farklı dil ailesine ait olmalarına rağmen çoğu etnik grup, iç içe yaşadıkları için birden fazla dil konuşabilmektedirler (Government Portal [web] 2007). Ancak grupların ortak olarak konuştukları Vietnamca bütün grupların resmî dilidir.

Tüm etnik grupların kendine özgü ve benzersiz kültürleri vardır. Ayrıca farklı etnik inançlar ve dinler de mevcuttur. Etnik azınlıkların her birinin kendine ait inanma biçimi vardır. Halk inançlarında en yaygın ve uzun süredir devam eden gelenekler, atalara tapınma ve ölüm yıldönümlerinin anılmasıdır. Bunun dışında ulusal kahramanlara şükranlarını sunmak, ibadet etmek için tapınak yerleri bulunmaktadır. Halk, geçmişte ve günümüzde toprak, gökyüzü, ay, orman, nehir gibi birçok tanrıya tapınmaktadır. Vietnam'da altı büyük din vardır: Budizm, Katoliklik, Protestanlık, İslam, Cao Dai, Hoa Hao. Dinle ilgili kutsal yazıların basılması düzenli olarak sürdürülmekte ve dini faaliyetlere gereken hizmetler sağlanmaktadır (Ministry Of Foreign Affairs [web] 2016). Vietnam toplumu ve kültürü Budizm, Konfüçyüsçülük ve Taoizm'in ideolojik düşüncelerinden etkilenmiştir. 19. yüzyılda ülkedeki feodalizm gücünü kaybettikten sonra Batı kültürü Vietnam'ı işgal etmeye başlamıştır. Marksist-Leninist düşünce ise 1920-1930 yıllarında Vietnam'a yayılmaya başlamıştır. Son zamanlarda büyük dinlerin etkisinin artmasıyla birlikte yerel mevcut inançlar önemli pozisyonunu korumaya devam etmiştir.

Yüzyıllar boyunca, elli dört farklı etnik gruptan oluşan bu millet, istilacılara karşı savaşmak için birleşerek dayanışma içinde ülke topraklarını savunup bağımsızlığını ve özgürlüğünü kazanmıştır. Ülkede en kalabalık olan Kinh grubu, ülke nüfusunun yaklaşık %87'sini oluşturuyorken kalan elli üç etnik grup yaklaşık bir milyon kişiden daha az nüfusa sahiptir (Ministry of Foreign Affairs [web] 2019). Böylece elli dört gruptan bazılarının nüfusu

milyonlarca iken bazılarının nüfusu sadece yüzlercedir. Buna rağmen her zaman birlik ve beraberlik içindedirler. Vietnam mitine göre bütün etnik gruplar *Lac Long Quan* ve *Au Co*'nun çocukları, yani kardeş gibidirler. Ayrıca Bağımsızlık Deklarasyonu'ndan sonra 1946 yılında Başbakan Ho Chi Minh'in Pleiku'da düzenlenen etnik grupların konferansına gönderdiği mektupta, Vietnam'ın soyundan gelen farklı etnik azınlıklar olsa da kan kardeşleri olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca etnik azınlıklara siyasi sisteme ve devlet idaresine katılmaları için teşvik edilmektedir.

Güneydoğu Asya'daki Müslümanlar Hakkında Kalıp Yargılar

Vietnam, Güneydoğu Asya'da yer alan bir ülkedir. Bu coğrafyada resmî dinlerin, çok çeşitli olduğu bilinmektedir. Dinlerin çeşitliliğe sahip olmasının sebebi, tarihin gelişimiyle coğrafyada hem Doğu'dan hem de Batı'dan gelen çeşitli ideolojiler birlikte harmanlanmasıdır.

Güneydoğu Asya'nın kültürel tablosunda İslam, bölgenin kültürel kimliğinde önemli bir faktördür. İslamiyet, bölgenin birçok ülkesinde önemi yadsınamaz bir yere sahiptir. Güneydoğu Asya anakarasında yani Myanmar, Tayland, Kamboçya ve Vietnam'da Müslüman toplulukların varlığına rağmen, Güneydoğu Asya ada ülkelerinde olduğu kadar güçlü değildir. Güçlü olmamasının nedeni; İslam'ın, büyük kültürel ve dinsel direnişle karşılaşmış olmasıdır. Bölgede yoğun olarak Budizm ve Budist-Hindu kültürü hâkimdir. Buna rağmen bölgedeki İslam inancı, hâlâ kendi dinî ve kültürel özelliklerini canlı tutabilmek için mücadele etmektedir.

Fransız Sömürge İmparatorluğu'nun, Güneydoğu Asya'daki bir parçası olan Çin-hindi ülkelerinde yaşayan Müslümanlar incelendiğinde, çoğunlukla Malezya, Endonezya veya Myanmar bölgesindeki Müslümanların odak noktası olduğu görülmüştür. Sadece bu bölgelerde İslamiyet'in varlığından dolayı değil, bilgiye ulaşılabilirlik durumunun kısıtlılığı da bu dengesizliğe neden olmuştur. Güneydoğu Asya'daki Müslüman nüfusunun büyük bir kısmı, resmî dini İslamiyet olan Endonezya, Brunei ve Malezya'da bulunmaktadır. Bu ülkelerde, nüfusun %50'sinden daha fazla büyük kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Ayrıca güçlü ve hızlı gelişen ekonomik sisteme sahip olan bu ülkeler, dünyaya yeni modern bir Müslüman ülke modeli sunmaktadır. Günümüzde hızlı ve kolay ulaşılabilen internet ağları aracılığıyla bu ülkeler bölgedeki Müslümanların temsilcisi olarak gözükmektedirler. Bu bağlamda, bölgede "Müslüman stereotipi" oluşumuna

neden olmuşlardır. Vietnamlı Müslümanları görünüşlerinden dolayı çoğu zaman bölgedeki farklı uyruğa sahip insanlar ile karıştırılmaktadır. Oysaki Güneydoğu Asya da bulunan ülkelerde, özellikle Vietnam'da ciddi sayıda Müslüman nüfusun yaşadığı bilinmektedir. Bu konuya bir açıklık getirmek gerekmektedir. Vietnam'daki Müslüman Cham halkının, kendine ait özgün kültür vardır. Bu bilgi, yakın zamanlarda bölgede Müslümanlar hakkında yapılan araştırmaları daha farklı araştırma konularına ve geniş bir bakış açısı ile bilgi yorumlamaya yönlendirmektedir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar doğrultusunda, İslam Dünyası'na farklı Müslüman halkları tanıtmada konusunda önemli katkıları bulunmaktadır.

Vietnam Müslümanları Tarihi

Vietnam'daki Müslümanlar hakkında bahsetmeden önce, Güneydoğu Asya'dan bahsetmekte fayda vardır. Coğrafya olarak, İslam'ın ilk çıktığı zamanlarda 7. yüzyıldan itibaren Vietnam'a gelmeden önce diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde görüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü Vietnam Güneydoğu Asya'da bulunan diğer ülkelere göre daha doğuda kalmaktadır. Bu sebepten ötürü Vietnam'da Müslümanlık, diğer Güneydoğu Asya ülkelerinin ve daha birçok ülkenin yerel kültüründen etkilenmiştir. Vietnam'da İslam dininin gelişmesi üzerinde komşularının önemli katkıları vardır. Bugüne kadar, Güneydoğu Asya'da İslam araştırmacıları, İslam'ın ülkeye giriş süreci hakkında henüz hemfikir oldukları bir sonuca varamamışlardır. Tartışmanın odağındaki konu, bu coğrafyada İslam inancının yayıldığı zaman dilimi ve kim tarafından yayıldığıdır. En çok kabul gören teoriye göre, 11. ve 12. yüzyılda İslam'ın bu coğrafyaya yayılması diğerlerinden farklı olarak savaş veya fetih yoluyla değil, daha "barışçıl" yollarla gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu doğrultuda Arap, Hintli ve İranlı tüccarlar aracılığıyla İslam inancının Güneydoğu Asya'ya girdiği bilinmektedir (The Government Committee for Religious Affairs [web] 2013). İslamiyetin yayılmaya başladığı ilk dönemlerde gelen bu tüccarlar, kıtanın bu kısmını İslamlaştırma çabasına önemli katkıda bulunmuşlardır. Yabancı tüccarlar günümüzde belirli mahallelerde varlıklarını halen devam ettirmektedirler. Bu mahalleler bir zamanlar dini faaliyetlerin merkeziken aynı zamanda İslam dünyası hakkında yerel sakinlere bilgi yaymaktaydı. Aynı zamanda İslam "barışçıl" yollarla yayıldığı için birçok bölgedeki kültürlerle harmanlanarak yerelleştirilmiştir. Dolayısıyla bu, diğer coğrafyalardan farklı olarak İslam'ın özgün bir özelliğini yaratmıştır. Bu sebeple Vietnam'daki

İslamiyet hem orijinal İslam dinî inancı özelliklerini yaymakta hem de farklı ülkelerin karakterlerini ve yerel kültürleri taşımaktadır.

Cham, Vietnam halkının 54 bölünmez etnik grubundan biridir. Ayrıca Cham, tarihte Vietnam orta bölgesinde uzun zamandır var olan Champa Krallığı adı verilen bir nüfus grubunun adı olup, aynı zamanda Vietnam'da İslam'ı takip eden tek etnik gruptur. Ancak Cham halkı İslam inancı dışında başka inançları da içinde barındırmaktadır. Bunun sebebini anlayabilmek için Vietnam'daki Müslüman tarihine bakılması gerekmektedir. İslam inancının Vietnam'a giriş sürecinde aşamalar halinde yayılma gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu süreçte iki farklı Müslüman grubundan bahsedilebilir: *Cham Bani* ve *Cham İslam*.

Vietnam coğrafyasında tarihte birçok krallık kurulmuştur. Bağlamla ilgili olarak önem teşkil eden krallıklar Vietnam Krallığı² ve Champa Krallığı'dır.³ Bu iki krallık, zaman içinde ittifak olarak kuzeydeki Çin'den gelen istilacı orduya karşı direniyorlar, güney ve batı yönünde sınırları genişletiyorlar, zaman zaman da bir düşman gibi birbirleriyle çatışıyorlardı. Deniz ticareti yoluyla zenginleşen eski bir krallık ve Cham halkına ait olan Champa Krallığı, 700-1471 tarihleri arasında hüküm sürmüş, günümüzdeki yeriyle Vietnam'ın orta ve güney sahillerinde yer almaktaydı (Mohamed Effendy Bin Abdul Hamid 2006: 232).

Champa Krallığı yıkılmadan önce, 10. yüzyılda İslam inancının var olduğu düşünülmektedir. Ed Huber, Çin'e ait Song Hanedan'ının tarihinde, Champa Krallığı'nın yüksek dağlarında bizonlar beslendiğini ve bizonların kesildiğinde Tekbir, yani "Allah-u Ekber" okunduğunu söylemiştir. (Nguyen Manh Cuong 2010: 155-156) Vietnam orta bölgesinde 90'larda Japonya ile birlikte Cham Adaları'nda yapılan arkeolojik kazı araştırmalarında 9-11. yüzyıllar arasında kullanıldığı varsayılan İslamiyet'e ait seramik parçalar bulunmuştur (Nguyen Manh Cuong 2010: 157-158). Cham halkı içerisinde yalnızca İslam dinine değil, aynı zamanda Brahmanizm ve Budizm'e inananlar da bulunmaktaydı. 10. yüzyıldan itibaren İslam, Orta Doğu'dan gelen tüccarlar aracılığıyla daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Ancak 1470 yılına kadar Champa Krallığı'nda İslam, Cham halkının resmî dini değildi (The Government Committee for Religious Affairs [web] 2013).

² Vietnamca: Đại Việt.

³ Vietnamca: Chiêm Thành- Vương Quốc Chăm Pa.

Champa Krallığı düştüğü andan, yani 1471'den itibaren Cham halkının bir kısmı komşu ülkelere göç etmiştir. Bu tarihlerde Malezya, Endonezya, Kamboçya gibi ülkelere İslam dini hakkında bilgi edinip Brahmanizm'i takip eden Cham halkı, İslam dinini takip etmeye başlamıştır. Daha sonra İslam'ı kabul eden Cham halkı kendi ülkesine dönüp İslam'ı yaymaya başlamıştır. Bu durum, Vietnam'ın Orta Güneyinde Cham Bani'yi oluşturmuştur (The Government Committee for Religious Affairs [web] 2013).

Champa Krallığı, 1693 yılında Vietnam Krallığı ile savaştan mağlup çıkmasıyla yok edilmiştir. Savaşların ardından, 1840 yılında Vietnam Krallığı'ndan bir General, An Giang bölgesine, Cham halkı ve İslam'ı takip eden Malezya halkından oluşan bir ordu ile gelmiştir. Bu ordu, ülkenin güneyinde sınırları korumaktaydı. Aynı zamanda, Vietnam'da Bani Cham'dan daha hevesli bir şekilde İslam'ı takip eden Cham İslam ortaya çıktı (The Government Committee for Religious Affairs [web] 2013).

Vietnamlı Müslümanların Özellikleri

Dünyada çok az bilinen, Vietnam'da hayatını sürdüren Müslüman bir topluluğa mensup olan Cham halkı, ülkede İslam'ı takip eden tek etnik gruptur. Ancak bütün Cham halkının dini İslam değildir. Yerel kültürün etkisiyle Hinduizm ve Budizm'i takip eden Cham grupları vardır. Vietnam'daki Müslüman olan Cham halkı, Cham Bani ve Cham İslam olarak iki ana gruba ayrılabilir. Vietnam orta bölgesinde yaşayan Cham Bani, İslam'ı kabul etmiştir, ancak dini yerelleştirmiştir. Güneydeki Cham İslam ise eski Müslüman olarak bahsedilen Cham Bani'den ayırmak için "Yeni Müslüman" olarak ifade edilmekte olup, onlar İslam'ı kurallarına göre daha doğru bir şekilde takip etmektedirler (Nguyen Thi Thanh Van 2010: 03-04).

Cham kültürü, İslam dünyasının çeşitli kurallarını bağlı kalmaya çalışmış, ancak az da olsa değişip yerel kültürden, Cham kültürünün özgün özelliklerinden etkilenmiştir. Hükümetin politikaları sayesinde bu iki grup, farklı kurallara ve kültürlere saygı duyarak birbirleriyle uyumlu bir şekilde yaşamaktadırlar.⁴

⁴ Vietnam Dini İnançlar Hukukunda 1. Bölümün 5. Maddesi (2016): inançlar ve dinler konusunda ayrımcılık yasağı.

Cham Bani, yaygın olarak Ninh Thuan ve Binh Thuan illerinde bulunmaktadır. Cham Bani, yukarıda bahsedildiği gibi Cham İslam'dan daha erken ortaya çıkmış olan bir topluluktur. Ancak Cham Bani topluluğu, Cham kültürünü benimsediklerinden din konusunda bazı konularda değişiklik yaşamışlardır. İslam kurallarını doğrudan uygulamadıkları gibi az sayıda insanın İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i okuyabildikleri bilinmektedir. Bu doğrultuda Cham Bani topluluğunun, ne güneydeki Cham İslam topluluğu ile yakın temasta bulunduğu ne de İslam dünyasıyla yakından ilgilendiği söylenebilir.

Cham halkı ülkenin güneyinde yaşam sürmektedirler. Daha geç ortaya çıkmasına rağmen Cham İslam topluluğu doğrudan İslam'ı takip etmektedir. İslam kurallarını, hayatlarına en üst düzeyde entegre ederek uygulamaktadırlar. Halkın yaşadıkları bölgelerde genelde İslam dini ibadethaneleri camiler ve mescitler bulunur. İbadethanelerde görevli imam, katip ve din adamlarının çoğu Malezya, Endonezya veya Suudi Arabistan'dan dini eğitim alırlar. Müslüman Cham halkı her sene Mekke'de hac ibadetini gerçekleştirmektedir. Hac ibadeti vesilesiyle hem Güneydoğu Asya'da İslam ülkeleri ile hem de İslam dünyası ile temasta bulunmaktadır (Nguyen Thi Thanh Van 2010: 05).

Bu iki Cham grubunun birbirinden farklı olmasının önemli bir sebebi vardır. Vietnam'ın 19. yüzyılda, Fransızlara ait bir sömürge haline gelmesiyle, 1884-1945 yılları arasında sömürgecilik faaliyetlerini sürdüren Fransızların kontrol ettiği bölgelerde, Cham halkının yaşamını büyük ölçüde etkilemiştir. Cham Bani topluluğunun yaşadığı topraklar, Fransızların kontrolü altında iken Cham İslam topluluğunun bulunduğu topraklar, Vietnam eski hükümetindeydi. Bu sebeple topluluklar yavaş yavaş birbirinden farklılaşıp uzaklaşmışlardır (Jay Willoughby 1999: 14).

Cham Halkının Yaşamı

Vietnam, 96 milyon nüfusunun yaklaşık %0,1'ini oluşturan Müslüman nüfusa sahiptir. Vietnam'da Müslümanlar hem az hem de esas topluluklardan biri olan Cham topluluğuna mensupturlar. Misyoner yolunu izleyen Müslümanların sayısı ise önemsizdir. Müslüman oranı doğal ve yavaş bir artış seyretmektedir. Vietnam'da az sayıda İslam inancına sahip vatandaşlar olmasına rağmen inançlarını yaşamalarında birçok imkân sağlanmaktadır. Ülkede yaşamına devam eden Müslümanlar, Malezya ve Endonezya gibi Şafii

mezhebine mensuptur. İslam'ın resmî din olmadığı bir ülkede yaşayan ve az nüfustan oluşan bu Müslüman toplumu, bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptir.

Vietnam'daki Müslümanlar, ülke genelinde 63 ilden 13'ünde ikamet etmektedir. Cham İslam, An Giang, Ho Chi Minh Şehri, Tay Ninh, Dong Nai, Ninh Thuan, Kien Giang, Tra Vinh, Tien Giang, Long An, Binh Duong, Binh Phuoc ve Hanoi Başkenti'nde hayatlarını devam ettirmektedirler (The Government Committee for Religious Affairs [web] 2013). Ayrıca Cham İslam halkı en çok, Ho Chi Minh şehri, Mekong Nehir deltasında ve çoğunlukla Kamboçya sınırına yakın olan An Giang ilinde yaşamaktadır. Çoğu ticaret yoluyla geçimlerini sağlamakta ve düşük ekonomik standartlara sahiptirler. Ayrıca Müslüman nüfusun çok az bir kısmı üniversite ve lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir.

Ülkede İslam'ı takip edenler çok küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. Vietnam'daki Müslüman topluluğu her ne kadar küçük olsa da yeterince ibadet yeri inşa edilmiştir. Ülkede 40'tan daha fazla cami ve mescit vardır. Çoğu büyük kutsal alanlar Ho Chi Minh şehri ve An

An Giang bölgesinde Mubarak Camisi

Giang'da bulunur. Güney tarafı dışında hem Vietnam'da yaşayan Müslümanlar için hem de Vietnam'a seyahat eden Müslümanlar için helal yemek ve ibadet etme konusunda güvenli bir yer bulmanın güç olacağı söylenebilir. Vietnam'da helal sertifika kurulunun var olmasına rağmen, tüm gıda ürünleri helal sertifikalı değildir. Bu sebeple Müslümanlar, her zaman gıda konusunda ayrıca özen göstermektedir. Tüm güçlüklerle rağmen, yine de ülkede helal ürün kaynağı kolay bir şekilde Müslüman halka ulaşmaktadır.

Vietnam'daki Müslümanlar, hiçbir zaman tek ve yalnız olduğunu hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Çünkü hem yurt içinden yardım almakta hem de uluslararası dost ülkeler hiçbir zaman onları yalnız bırakmamaktadır.

Müslüman olan Cham halkı, ülkedeki etnik gruplardan biri ve ülkenin bir parçasıdır. Cham halkı her zaman diğer etnik gruplarla birlikte bir bütün içerisinde. Temmuz 1992 tarihinde hükümetin Müslüman topluluğu üzerinde daha iyi bir şekilde yönetim sağlayabilmesi için *Ho Chi Minh Şehri İslam Cemaati Temsilciler Kurulu* kurulmuştur. Kurulan Ho Chi Minh Şehri İslam Cemaati Temsilciler Kurulu sayesinde devlet, Müslüman topluluklar

İHH İnsani Yardım Vakfı'nın yardımıyla inşa edilen Kahramanlar Rahmet Camisi- Anadolu Ajansı [Web]

arasında ilişkilerini sürekli olarak sağlıklı bir şekilde sağlamaktadır. Vietnam'daki Müslümanlar daima devlet partisinin liderliğini izlemiş ve ona inanmış ve bağlı kalmışlardır. Bu doğrultuda devlet politikası yalnızca tek bir etnik grubu değil, bütün grupları ve vatandaşlarının tüm haklarını eşit bir şekilde korumaktadır. Vietnam'daki Müslümanların ekonomik statüsünü ve yaşam şartlarını geliştirmek amacıyla devlet her sene Cham halkına mensup ailelere ve okula giden, başarılı öğrencilere burs imkânı sağlamaktadır. Ramazan ayında tüm Müslüman halka devlet destek sağlamaktadır. Ülkenin dış politikası ise "Vietnam, dünyadaki tüm ülkelerle dosttur ve barış, bağımsızlık, kalkınma için çabalamaktadır" (Ministry of Foreign Affairs [web] 2004) sloganıyla ülkedeki Müslümanları dünyaya entegre etmeyi teşvik etmek amacıyla özgür bir şekilde dünyadaki diğer Müslümanlarla yakından temas halinde bulunmasını sağlamaktadır. Vietnam'da yaşayan Müslümanlar ve dünyadaki diğer İslam inancına sahip olanlar ile her zaman iletişim kurabilirler. Zaman zaman gerçekleşen dost ülkelerin yardımlarından da bahsetmeyi unutmamak gerekmektedir; Türkiye, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın yardımıyla 2017 yılında An Giang'da Vietnam'ın en büyük camisi açılmıştır. Ülkede yeni açılan camiler ve mescitler genelde yurt dışından gelen bağışların sayesinde inşa edilmektedir.

Sonuç Olarak

Ülkede tüm etnik grupların gelişme düzeyi eşit değildir. Devlet bu doğrultuda, tüm gruplara özen göstererek grupları birleştirmek için uygulamalar ve politikalar düzenlemekte, yürütmektedir. Ülkede etnik ayrımcılığa asla yer yoktur. Müslüman olan ya da olmayan herkes eşittir. Aynı kanı taşıyan 54 farklı grup günden güne birleşerek birlikte güzel ülke inşa etmeyi, kültürel ve manevi yaşamı desteklemeyi ve refah düzeyini yükseltmeyi, Vietnam'ın kültürel değerlerini ve kimliği kaybetmeden geliştirmeyi hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdul Hamid, Mohamed Effendy Bin (2006). “Understanding the Cham Identity in Mainland Southeast Asia: Contending Views”. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*. Vol. 21, No. 2: 230-253.
- Nguyen Manh Cuong (2010). “*Văn Hoá Lối Sống Của Người Theo Hồi Giáo*”. Hà Nội: NXB Văn Hoá Thông Tin- Viện Văn hóa Hà Nội.
- Nguyen Thi Thanh Van (2010). “Hồi Giáo Của Người Chăm Ở Việt Nam - Những Yếu Tố Bản Địa”. *Hanoi University Of Culture Digital Library*.
- Vietnam Dini İnançlar Hukuku (2016). 1. Bölüm- 5. Madde.
- Willoughby, Jay (1999). “The Cham Muslims of Vietnam”. *ISIM Newsletter*: 14.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/vietnam-en-buyuk-camisine-kavustu/821600#> , 19 Mayıs 2017’de erişildi.
- Government Portal, <http://chinhphu.vn/portal/page/portal/chinhphu/Nuoc-CHXHCNVietNam/ThongTinTongHop/dantoc>, 10 Ağustos 2007’de erişildi.
- Ministry Of Foreign Affairs, http://www.mofahcm.gov.vn/vi/mofa/cs_doingoai/cs/ns040823162938, 26 Ağustos 2004’te erişildi.
- Ministry Of Foreign Affairs, http://www.mofahcm.gov.vn/vi/mofa/tt_vietnam/nr050324092159/ ,1 Haziran 2016’da erişildi.
- Ministry of Foreign Affairs, http://www.mofahcm.gov.vn/vi/mofa/vi/tt_vietnam/nr040810154926/, 13 Haziran 2019’da erişildi.
- The Government Committee for Religious Affairs, http://btgcp.gov.vn/Plus.aspx/vi/News/38/0/162/0/954/Khai_quat_ve_Hoi_giao_va_Hoi_giao_o_Viet_Nam, 8 Aralık 2013’te erişildi.

TAYVAN BASININDA 2012-2020 YILLARI ARASINDA VIETNAMLI İŞÇİLER

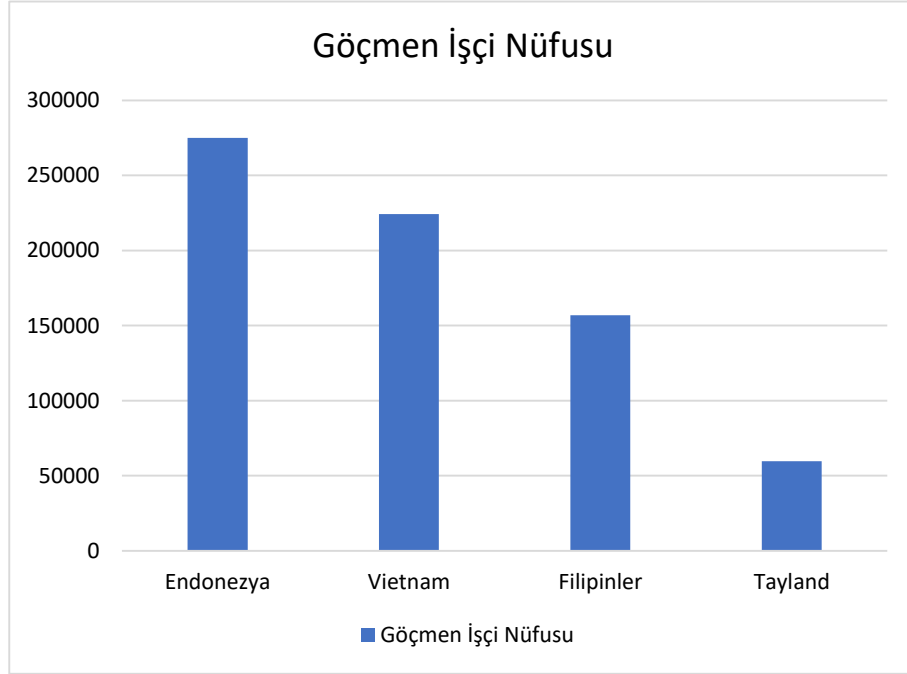
*Ahmet Yiğitalp TULGA**

GİRİŞ

Asya'da küçük bir ada ülkesi olan Tayvan veya diğer adıyla Çin Cumhuriyeti, gelişmiş ekonomisi ve endüstrisiyle dünyanın birçok ülke ve bölgesinden, özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinden oldukça fazla göç almaktadır. 1990'ların başından itibaren birçok Güneydoğu Asya ülkesinin alt sosyoekonomik sınıfa ait vatandaşı işçi, öğrenci veya turist vizesi ile Tayvan'a göç etmiş ve birçok alanda Tayvan ekonomisinin hızlı yükselişine yardımcı olmuştur (Bélanger ve Wang 2012).

Başta Endonezya, Tayland, Vietnam ve Filipinler olmak üzere yüz binlerce Güneydoğu Asyalı göçmen işçi olarak çalışmak için Tayvan'a gelmiştir. Tayvan Çalışma Bakanlığı istatistiklerine göre, Ekim 2019'da üretken sektörlerde 700.000'den fazla yabancı işçi Tayvan'da çalışmaktadır (Liao 2020). Bu verilere göre Tayvan'daki Güneydoğu Asyalı göçmen işçilerin dağılımı, şu şekildedir (Liao 2020); Endonezya'dan 274.970, Vietnam'dan 224.367, Filipinler'den 157.030 ve Tayland'dan 59.756 göçmen işçi hali hazırda çeşitli alanlarda çalışmaktadır (Liao 2020; Uluslararası Göç Örgütü 2020).

* *Ulusal Sun Yat Sen Üniversitesi, Siyaset Bilimi Doktora Öğrencisi.*

Grafik 1: Tayvan'daki Göçmen İşçilerin Nüfus Dağılımı

Grafikte de görüldüğü gibi Vietnamlı göçmen işçiler, Tayvan'da göçmen işçi nüfusu olarak en fazla ikinci nüfusa sahip ülkedir. Toplamda 147.387 Vietnamlı işçinin, çalışmak için göç ettiği bilgisi bağlamında, Vietnamlı işçilerin en fazla göç ettiği ikinci ülke Tayvan'dır (Liao 2020). 2019 yılı verilerine bakıldığı zaman, yaklaşık 80.000 Vietnamlı işçi çalışmak için Japonya'ya göç ederken, 54.480 işçi ise Tayvan'a göç etmiştir.

Daha önceki yıllara bakıldığı zaman, 2019 yılında Vietnamlı işçilerin en fazla çalışmak için Japonya'yı tercih ettiği görülmektedir (Uluslararası Göç Örgütü 2020). Bunun nedeni, Japonya'nın yabancı işgücüne olan ihtiyacının artması ile birlikte yabancı göçmen işçilere kapısını açmış olmasıdır (Liao 2020). Ancak buna rağmen Tayvan, hali hazırda Vietnamlı işçiler için en çok tercih edilen duraklardan biri olmaya ve Vietnamlı göçmen işçilere istihdam sağlamaya devam etmektedir. Vietnamlı işçilerin Tayvan'da 2005-2015 yılları arasında yasaklı olduğu da düşünülürse bu rakamın önümüzdeki yıllarda hızlı bir şekilde artacağı değerlendirilmektedir.

Endonezyalı ve Filipinli işçilerden farklı olarak Vietnamlı göçmen işçilerin Tayvan'da çalışması, 2005-2015 yılları arasında yasaklanmıştır.

Bunun en önemli nedeni birçok Vietnamlı işçinin kendileri için istihdam edilen işlerden kaçmasıdır. İşlerini bırakarak kaçan bu işçilerin büyük bölümü yaşlı ve hasta insanlara bakıcılık yapmakla görevlendirilen göçmen işçilerdi (Yamanaka ve Piper 2005). Vietnamlı göçmen işçilerin sayısı bu nedenle hızla düştü. Yasak sebebiyle göç etmek isteyen Vietnamlılar, diğer ülke ve bölgelere göç olanakları aramak zorunda kaldılar (Hoang 2015). Ancak, Tayvan'da Vietnamlı işçilere uygulanan bu yasak, 2015 yılında kaldırılmış olup, bu tarihten itibaren Vietnamlı göçmen işçilerin nüfusu hızlı bir şekilde artmış ve artmaya da devam etmektedir.

Tayvan'daki göçmen Vietnamlı işçiler, farklı şekillerde ve statülerde yaşamlarına devam etmekte olup birçok yasal ve yasal olmayan iş kollarında istihdam edilmektedirler. Vietnamlı işçiler en fazla fabrikalarda çalışmakta, ayrıca buna ek olarak tarım, balıkçılık, eğlence, seks endüstrisi, hizmet sektörü ve sağlık sektöründe faaliyet göstermektedir (Bélanger ve Wang 2012). Vietnamlı işçi göçmenler sınırlı süreli iş sözleşmeleri olan ve yasal daimî yerleşim imkânı oldukça sınırlı olan misafir işçilerdir (Bélanger ve Wang 2012). Birçok araştırma, sınırlı hakları olan Vietnamlı işçilerin hak ve emeklerinin sık sık işverenler, aracılar (broker) ve komisyoncular tarafından suiistimal edildiğinin altını çizmektedir (Bélanger ve Wang 2012). Özellikle aracılardan birçok ihlal, dolandırıcılık ve usulsüzlükte önemli bir rol oynadığı ve bu nedenle bu durumun Vietnamlı göçmenler nezdinde çeşitli protestolara neden olduğu bilinmektedir. Tayvan'daki Vietnamlı işçiler üzerine son yıllarda yayınlanan birçok akademik çalışma aracılardan bu rolü üzerinde durmaktadır. Çünkü aracılar göçmenlerin göç öncesi ve sonrası süreçlerini yöneten ve bu süreçlerde en temel rol oynayan taraftır (Castles ve Miller 2009).

Aracı ve işveren ile yaşanan istihdam sorunlarından ötürü, Vietnamlı göçmen işçilerin bazıları yasal işverenlerinden ve çalışmaları için ayarlanan işlerinden kaçarak belgesiz ve vizesiz olarak hiçbir aracı şahıs veya kuruma bağlı olmadan işçi olarak Tayvan'da çalışmayı tercih etmektedir. Bazıları ise yaşanan olumsuzluklardan ötürü sözleşmelerini tamamladıktan sonra Vietnam'a dönmekte veya başka ülkelere göç ederek o ülkelerde çalışma hayatlarına devam etmektedir. Son olarak bazı Vietnamlı göçmen işçiler ise turist vizesi ile veya çalışma vizeleri bitmiş olmasına rağmen Tayvan'da yasal olmayan yollarla çalışmaya devam etmekte ve yetkililer tarafından yakalanana kadar işlerini sürdürmektedir (Bélanger ve Wang 2012). Ancak

aracı, işveren ve aracı kurumlarla sorun yaşamayan Vietnamlı işçiler ise sözleşmeleri süresince Tayvan'da yaşamaya ve çalışmaya yasal olarak devam etmektedir. Son yıllarda, bu kategorilere ek olarak evlilik yoluyla Tayvan'a gelen ve çalışan Vietnamlıların sayısında önemli bir artış görülmektedir (Hoang ve Yeoh 2015). Bu yolla gelen Vietnamlılar, son yıllarda sayıları hızla artan evlendirme şirketleri aracılığıyla Tayvanlılarla evlendirilerek bu şekilde Tayvan'da çalışma ve yaşama hakkı kazanmaktadır.

Karşılaşılan birçok sorun, sosyal dışlanma ve hareketsizlik karşısında, Vietnamlı göçmen işçiler arasında gündelik karşılaşmalar üzerine kurulan bağlantılar kardeşlik ve hayatta kalma ağlarına dönüşebilmektedir. Bu sosyal bağlar, Vietnamlı göçmen işçilerin sorunları aşmasında oldukça etkili olmaktadır. Birçok Vietnamlı işçi, göçmen yolculuğu sırasında kurduğu sosyal ağlar sayesinde bu şekilde yoğun ve zaman zaman sorunlu bir yaşamının beraberinde getirdiği zorlukları aşmaktadır (Nauhton 2013). Vietnamlı göçmen işçiler arasında oluşan sosyal bağlar sayesinde Vietnamlı göçmen işçiler karşılaştıkları kötü durumların üstesinden gelebilmekte ve iş ihtiyacı olan Vietnamlılara iş olanakları sağlamaktadır (Tang ve Wang 2011). Vietnamlı işçilerin oluşturdukları sosyal ağlar sosyal yaşamlarının merkezini teşkil etmektedir. Bu bağlar sadece maddi ve psikolojik bir destek kaynağı değil, aynı zamanda göçmenlere sosyal ve romantik ilişkilerin geliştiği ve sürdürüldüğü bir platform sunmaktadır (Huang 2015).

Ancak, yoğun çalışma şartları nedeniyle Vietnamlı işçiler Filipinli ve Endonezyalı meslektaşlarından farklı olarak oluşturdukları sosyal çevreyi geliştirmekte ve devam ettirmekte zorluk yaşamaktadır. Bazı işverenlerin çalışanların izin saatleri ile ilgili acımasız politikaları veya işçilerin uzak ve izole yerlerde yaşamaya zorlanmasından ötürü, Vietnamlı işçiler kendi sosyal çevreleri ile görüşmekte zorluklar yaşamaktadırlar (Bryceson ve Vuorela 2002). Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte gelişen cep telefonları Vietnamlı işçilerin bu sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olmaktadır. Tayvanlı firmaların göçmen işçiler için oluşturduğu nispeten düşük telefon tarifeleri ve zaman zaman sunulan kampanyalar oldukça yardımcı olup ve Vietnamlı işçilerin günlük hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir (Krissman 2005).

Gelişen teknolojiye ek olarak klasik basın kaynakları da Vietnamlı işçilerin hayatında önemli rol oynamaktadır. 2006 yılında Tayvan'da ilk defa bir Vietnamca gazete yayınlanmaya başlamıştır (Hoang 2015). Gazete, Vietnam'da yayın yapan Báo Bốn Phương (Four Ways) tarafından

desteklenmekte olup (Hoang 2015), sadece Vietnamlı göçmenlere haber vermekle kalmayıp aynı zamanda sevdiklerinden ve göçmen hayatındaki zorluklarla ilgili hayal kırıklığı, üzüntü, yalnızlık ve melankoli duygularını dile getirmek için de bir çıkış noktası sunmaktadır. Görüldüğü üzere bilgi ve iletişim teknolojileri, fiziksel yalıtım ve sosyal dışlanma durumunda olan Vietnamlı göçmen işçiler için kendi göçmen ağlarını sürdürmede birincil araç haline gelmiştir.

Klasik ve modern bilgi ve iletişim teknolojileri Vietnamlı işçilere Tayvan'daki fiziksel izolasyonu ve sosyal dışlanmayı kırmak için oldukça önemli bir imkân sunmaktadır. Ancak bu durumun aşılabilmesindeki en önemli rolü Tayvanlılar oynamaktadır. Tayvanlıların Vietnamlı işçilere bakış açıları ve onlarla ilgili düşünceleri, Vietnamlı işçilerin Tayvan toplumuna adaptasyonu ve entegrasyonunda oldukça önemlidir.

Bu arka plan bağlamında çalışmamız, Tayvan medyasının 2012-2020 yılları arasındaki Vietnamlı işçiler üzerine görüşlerini nicel metin analizi yöntemiyle incelemektedir. Bu incelemenin sonuçları sosyal kimlik kuramı ile yorumlanacaktır.

Sosyal kimlik kuramı basit bir şekilde bir kişinin kendini ait olduğu grup üzerinden tanımlamasıdır (McLeod 2019). Tajfel (1979), insanların ait olduğu grupların veya topluluğun kişi için önemli bir gurur ve özsaygı kaynağı olduğunu savunur. Kişiler, bağlı oldukları topluluklar ve gruplar üzerinden sosyal bir kimlik oluştururlar (Tajfel 1979). Oluşturulan bu kimlikler üzerinden insanlar dünyayı, "biz" ve "onlar" olarak iki gruba ayırmaktadır (Tajfel 1979; McLeod 2019). Sonuç olarak, insanlar oluşturulan bu kimliklerden yola çıkarak diğer grupların ve toplulukların olumsuz özelliklerini arar ve diğer gruplardan ve topluluklardan farklı olduğunu ve daha üstün olduğunu savunurlar (McLeod 2019). Bunun sonucunda gruplar ve topluluklarda ırkçılık gibi oldukça kritik sorunlar ortaya çıkar. Kuram, özellikle son yıllarda artan göçmen hareketlerinde ve göçmenlerin toplumlarda yaşadıkları sıkıntıları açıklamakta ve göçmenlere bağlı ülkelerde artan ırkçılık hareketlerinin açıklanmasında kullanılmaktadır. Bu kapsamda kuram, çalışmanın sonuçlarının anlamlandırılması ve yorumlanması açısından oldukça yararlıdır.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde kullanılan araştırma yöntemi detaylı olarak açıklanacak ve araştırmanın süreci detaylı olarak anlatılacaktır. Bu bölüm içerisinde verilerin toplanışı ve toplanan bu verilerin analizi ile ilgili

derinlemesine bilgi verilmiştir. Verilerin analizi sonucunda ulaşılan sonuçlar ve bulgular ikinci bölümde detaylı şekilde ortaya koyulacaktır. Bu bölüm içerisinde ulaşılan bulguların literatürdeki diğer çalışmalardan farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koyulacaktır. Sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılacaktır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Son yıllarda, teknolojinin gelişmesi ile bu tür görüşlerin ve düşüncelerin incelendiği makalelerde, nicel metin analizlerinin kullanımında artış görülmektedir. Bu çalışma içerisinde de nicel metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Metin analizi yöntemi içinde duygu analizi, incelenen metinlerde ağırlıklı duyguyu ve görüşleri yansıtmaktadır. Bu çalışma özelinde de metin analizi yöntemine ek olarak, duygu analizinden de yararlanılmıştır.

Duygu analizi, basit olarak yazılı metinde ifade edilen olumlu veya olumsuz görüşü nicel olarak bulmayı ve analiz etmeyi sağlamaktadır (Taj, Shaikh ve Meghji 2019). Bu çalışmada sözlük temelli yaklaşımdan yararlanılmış, incelenen metinlerdeki duygu analizinde, önceden tanımlanmış olumlu ve olumsuz sözcükler içeren dinamik bir sözlük kullanılmıştır. Sözlük, Harvard Üniversitesi tarafından hazırlanmış olup, bu tür akademik çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır.

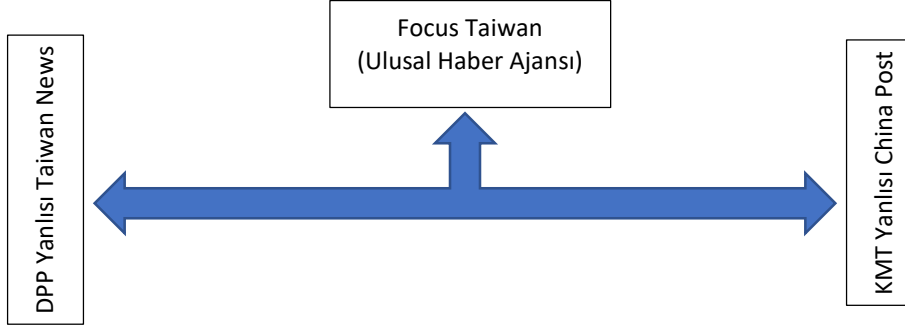
Duygu analizi belge seviyesinde, cümle seviyesinde, kelime seviyesinde yapılabilir (Musto, Semeraro ve Polignano 2014). Bu makale, belge düzeyinde duyarlılık analizi benimsemiştir. Bu araştırma haberlerin görüşlerinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğunu belirlemektedir.

Çalışma içerisinde ulaşılan sonuçlar %91 oranında doğru sonuç vermektedir. Ancak bu sonucun güvenilirliğini arttırma şansımız vardır ve bu doğrultuda bu çalışmada da güvenilirliği arttırmak için ek bir işlem yapılmıştır. İncelenen metin rastgele bir şekilde hiçbir kasıtlı müdahale olmadan eşit iki parçaya bölünmüş ve eşit olarak bölünen veriler tekrar incelenmiştir ve aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

VERİ TOPLAMA

Bu araştırma içerisinde Kuomintang (KMT)'a yakınlığı ile bilinen "China Post", Demokratik İlerici Parti (DPP)'ye yakınlığı ile bilinen "Taiwan News" ve son olarak Tayvan devletinin resmi yayın organı olan "Focus

Taiwan” araştırma verilerinin toplanacağı çevrimiçi gazeteler olarak seçilmiştir. Her üç gazetenin 2012-2020 yılları arasında Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili haberlerinin tamamı incelenmiştir. Her gazeteden toplamda 45 haber verisi alınmış ve toplamda 135 haber verisi incelenmiştir.

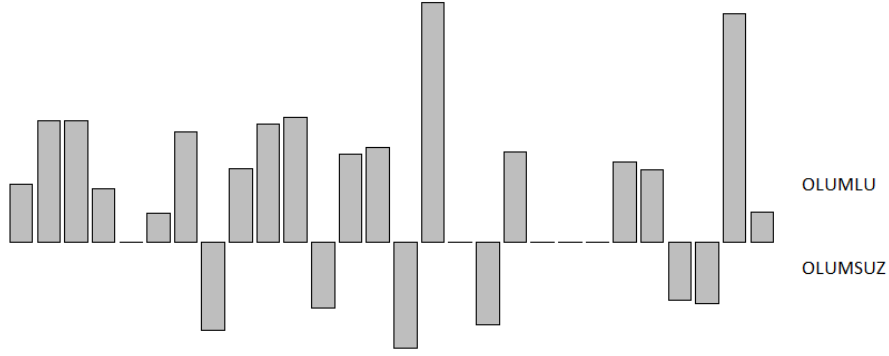
Grafik 2: Seçilen ve İncelenen Haber Kaynakları

Özellikle 2012-2020 yılları arasının seçilmesinin en önemli nedeni, bu dönem içerisinde hem KMT'nin hem de DPP'nin seçimleri kazanarak iktidar olmasıdır. Bu sayede her iki partinin iktidarda ve muhalefette olduğu dönemde göçmen işçilerle ilgili söylevlerini devam ettirip ettirmediği de incelenecektir.

Araştırmanın ana konusu olan “Vietnamlı işçiler”, haber taramasında anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Bütün haberler bu anahtar kelime ile araştırılmış ve seçilmiştir. Her üç gazetede de seçilen haberler bu anahtar kelimeler ile direkt olarak alakalıdır. İnceleme için seçilen gazetelerin tamamı İngilizce yayın yapmaktadır. Bu gazeteler içerisinde seçilen haberlerin tamamı da İngilizce olarak yayınlanan haberlerdir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İncelemeye ilk olarak, Tayvan'ın resmî devlet haber ajansı olan, “Focus Taiwan” ile başlanmıştır. Sonuçlara bakıldığında, genel olarak Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili olumlu bir dil kullanıldığı görülmektedir. Ancak azınlıkta olmasına rağmen olumsuz dil kullanılan haberlerin olduğu da görülmektedir. Özellikle haberler içerisindeki suçlu (criminal), yasadışı (illegal), göçmen (immigrant) ve hapisane (jail) gibi kelimelerin en fazla olumsuzluk ile eşlendiği ve bunların haberlerde en fazla olumsuz dili arttıran kelimelerin olduğu ortaya çıkmıştır.

Grafik 3: Focus Taiwan Olumluluk-Olumsuzluk Analizi

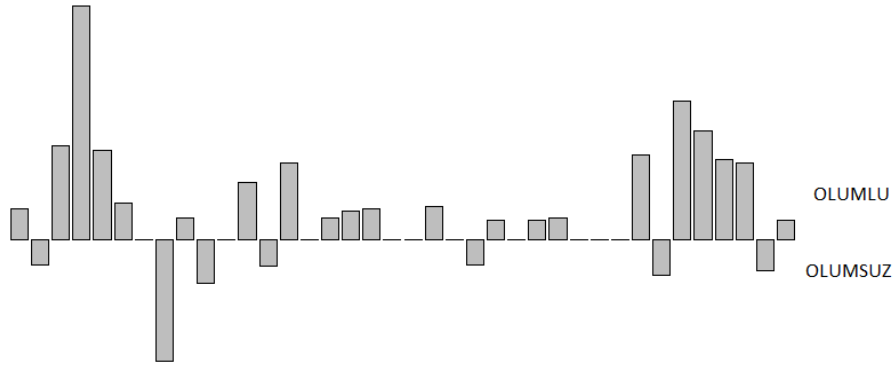
“Focus Taiwan” da ki Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili haberlerin duygu analizi yapıldığında haberlerdeki en baskın duygunun, güven duygusu olduğu görülmektedir. Ancak güven duygusunun arkasından, korku duygusunun gelir. Bu sonuçlar doğrultusunda duygu analizi sonuçlarının da olumluluk-olumsuzluk sonuçlarını yansıttığı görülmektedir.

Grafik 4: Focus Taiwan Duygu Analizi

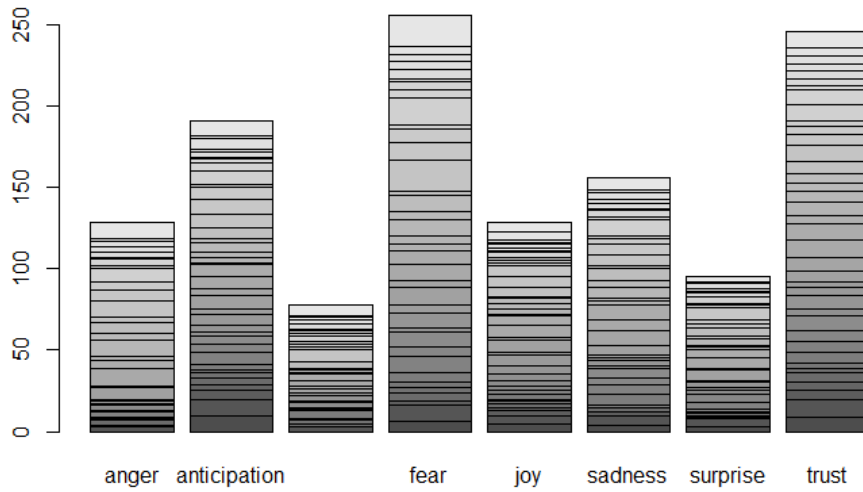
İkinci olarak, 2016 yılından beri Tayvan’da iktidar olan Demokratik İlerici Parti (DPP)’ye yakın olduğu bilinen, “Taiwan News” gazetesi incelenmiştir. “Focus Taiwan” sonuçlarına benzer bir şekilde “Taiwan News” sonuçlarının da ağırlıklı olarak Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili olumlu bir dil kullandığı görülmektedir. Ancak haberlerin bir kısmında olumsuz dilin

olduğu da görülmektedir. Olumsuzluk yansıtan kelimelere bakıldığında yasadışı (illegal), sınır dışı etme (deportation), kaçma (escape) ve çete (gang) gibi kelimelerin en fazla olumsuzluk yansıtan kelimeler olduğu bulunmuştur.

Grafik 5: Taiwan News Olumluluk-Olumsuzluk Analizi

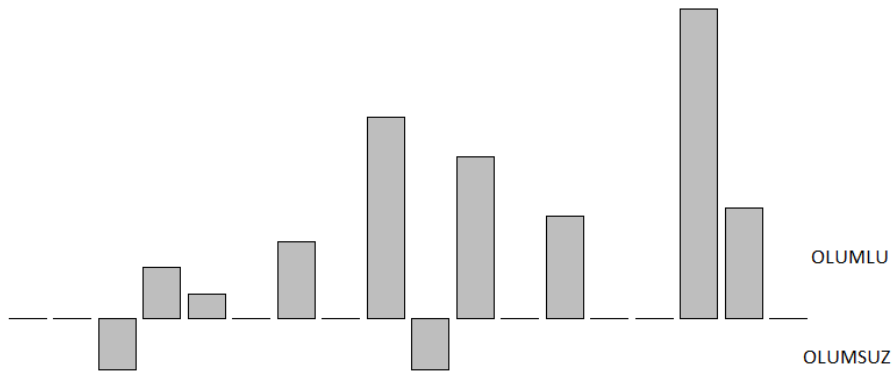
“Taiwan News” haberlerinin duygu analizi yapıldığında ortaya çıkan sonuç “Focus Taiwan” sonuçlarından farklı olduğu görülmüştür. Haberlerde ağırlıklı duygunun korku olduğu ortaya çıkmıştır. Korku duygusundan sonra genel haberlerdeki ikinci en baskın duygu ise güven duygusudur.

Grafik 6: Taiwan News Duygu Analizi

Son olarak ise 2012-2016 yılları arasında Tayvan’da iktidarda bulunan KMT’ye yakınlığı ile bilinen “China Post” un Vietnamlı göçmen işçiler ile

ilgili haberleri incelenmiştir. “China Post” gazetesinde de ağırlıklı kullanılan dilin olumlu olduğu görülmektedir. Ancak incelenen diğer iki gazeteden farklı olarak haberlerin bir kısmının ne olumlu ne de olumsuz bir barındırmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak azda olsa bazı haberlerin olumsuz bir dil taşıdığı bulunmuştur. Yasadışı (illegal) ve isyan (riot) kelimelerinin olumsuz bir dile sahip haberlerde olumsuzluk skorunun yükselmesine neden olan kelimeler olduğu ortaya çıkmıştır.

Grafik 7: China Post Olumluluk-Olumsuzluk Analizi

“China Post”ün duygu analizi yapıldığı zaman “Focus Taiwan”da olduğu gibi haberlerdeki en ağırlıklı duygunun güven duygusu olduğu görülmektedir. Ancak “Taiwan News” ve “Focus Taiwan”dan farklı olarak ağırlıklı ikinci duygunun beklenti olduğu ortaya çıkmıştır.

Grafik 8: China Post Duygu Analizi

Üç gazetenin analizi sonucunda, mevcut akademik literatürden farklı şekilde ortaya çıkan birçok bulgu vardır. İlk olarak “Focus Taiwan” gazetesinde göçmen (immigrant) kelimesinin olumsuz anlamda kullanılması araştırmanın başında beklenen sonuçlardan bir tanesi değildir. İkinci olarak ise “Taiwan News” ve “Focus Taiwan” gazetelerinde rastlanan Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili korku duygusu mevcut literatürde çok fazla altı çizilen bir olgu değildir. Son olarak ise her üç gazetede de ortak olarak suçla ilişkili kelimeler olan yasadışı (illegal), suçlu (criminal), isyan (riot) ve çete (gang) gibi kelimeler haberlerdeki olumsuzluk skorunu yükselten kelimelerdir. Suçla ilişkili bu kelimelerin varlığı büyük ihtimalle her üç gazetede korku duygusunun yükselmesine neden olmaktadır.

Ancak her şeye rağmen Tayvan medyasının Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili ağırlıklı olarak olumlu görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca her üç gazetenin de ağırlıklı olarak Vietnamlı işçilerle ilgili güven duygusuna sahip olması gelecek adına Vietnamlı işçiler ile Tayvan halkı arasındaki entegrasyonun daha başarılı bir şekilde sürdürülebileceğine dair umut vermektedir.

Çalışmanın bulguları sosyal kimlik kuramı için oldukça güzel bir örnek sunmaktadır. Sosyal kimlik kuramına göre insanlar bağlı oldukları sosyal topluluğu “biz” olarak tanımlarken, bağlı oldukları sosyal topluluğu diğer toplulukların üzerinde görmektedir ve diğer toplulukları “onlar” olarak görmektedir. Esasen insanlar kendilerini bağlı buldukları sosyal topluluğun özellikleriyle tanımlamakta ve yaşadıkları çevreyi ve dünyayı “biz” ve “onlar” olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayrım toplumların önemli sosyal sorunlarından biri olan ırkçılık sorununa neden olmaktadır. Çalışmanın sonucunda Tayvan medyasında bu şekilde bir ayrıma net bir şekilde rastlanmamıştır ancak “Focus Taiwan”da görüldüğü gibi göçmen (immigrant) kelimesinin olumsuzlukla paralel olarak kullanılması medyadaki göçmen algısı ile ilgili derinlemesine düşünceler ile ilgili soru işareti oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın önemli bir sınırlılığı vardır. Bu sınırlılık, çalışmanın sadece İngiliz gazetelerinin haberlerine odaklanmasıdır. Çince yayınlanan makalelerinde dâhil edildiği gelecekteki araştırmalar daha derinlemesine bir sonuç elde etmeleri mümkündür. Ancak, bu sınırlılığa rağmen, çalışmanın sonuçları oldukça dikkat çekicidir. Bunun temel nedeni, çalışmanın Tayvan politik hayatının en önemli iki unsuru olan DPP ve KMT partilerinin iktidarları dönemine odaklanması, ikincisi ise aynı anda duygusal analiz ve

sözlük tabanlı yöntemler kullanarak Vietnamlı göçmen işçilerin Tayvan medyasının görüşlerine odaklanan az sayıda Türkçe çalışma olmasındır.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda Çince haberlerinde araştırmaya dâhil edilmesi ve Vietnamlı işçilerle ve Tayvan vatandaşları ile yapılacak olan yüz yüze mülakatlarla daha derinlemesine bir sonuç alınması oldukça muhtemeldir. Ne yazık ki İngilizce literatürde bile hem Tayvanlıların görüşüne hem de Vietnamlı işçilerin görüşlerine yer veren çalışmalar oldukça sınırlıdır.

SONUÇ

Gelişmiş Tayvan ekonomisinin, çeşitli alanlardaki işçi ihtiyacı, birçok Güneydoğu Asya ülkesi vatandaşları için büyük bir fırsat olarak görülmektedir. Bu fırsat karşısında her yıl Güneydoğu Asya'nın çeşitli ülkelerinden binlerce insan çalışmak için Tayvan'a göç etmektedir. Tayvan'a en fazla göçmen işçi gönderen Güneydoğu Asya ülkelerinden biri de Vietnam'dır. Her yıl, binlerce Vietnamlı işçi daha iyi bir yaşam standardı ve daha fazla para kazanmak için Tayvan'a göç etmektedir.

Bu derece büyük göç hareketi, Tayvan çalışmaları ile ilgili akademik literatürde son yıllarda oldukça dikkat çeken konulardan biridir. Ancak genel olarak literatürde, Vietnamlı göçmen işçilerin Tayvan'daki yaşamları ve karşılaştıkları sorunlar üzerinde durulmakta, çoğu çalışma Tayvanlıların özellikle Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili görüşlerini ve düşüncelerini dikkate almamaktadır. Bu durum, literatürde önemli bir açık oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Tayvan medyasının ve dolaylı olarak Tayvanlıların Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili görüşlerini araştırmak ve literatürdeki bu açığı bir nebze olsun kapatmaktır.

Bu amaç doğrultusunda üç farklı İngilizce yayın yapan Tayvan gazetesi seçilmiş ve bu gazetelerin Vietnamlı göçmen işçiler üzerine yaptıkları İngilizce haberler, nicel olarak R Programlama Dili yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz edilen haberlerin sonucu, sosyal kimlik kuramı ile yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, Tayvan medyasının Vietnamlı göçmen işçiler üzerine görüşleri ağırlıklı olarak olumlu veya tarafsız olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak azınlık olmasına rağmen bazı haberlerde, Vietnamlı göçmen işçiler ile ilgili olumsuz bir dil kullanıldığı da görülmektedir. Özellikle Tayvan

Devleti'nin resmî haber ajansı olan, "Focus Taiwan" gazetesinin, Vietnamlı işçiler ile ilgili olumsuz dile sahip haberlerinde, "göçmen" (immigrant) kelimesinin olumsuzluk ifade eden anlamda kullanılması, sosyal kimlik kuramı açısından önemli bir örnek sunmaktadır.

Sosyal kimlik kuramına göre insanlar kendilerini bağlı buldukları topluluğun özellikleriyle tanımlamakta ve bağlı buldukları grubu, "biz" olarak adlandırırken, diğer grupları "onlar" olarak adlandırmaktadır. İnsanlar, bağlı oldukları grubun güzel ve üstün olduğunu düşündükleri özelliklerini ön plana çıkartırken, "onlar" olarak gördükleri diğer grupların kötü özelliklerini ön plana çıkartmakta ve bu nedenle, kendi gruplarının diğer gruplardan üstün olduğunu varsaymaktadır. Bu tür bir ayırım toplumlarda, ırkçılık gibi sorunların yükselişinde önemli bir rol oynamaktadır. "Focus Taiwan"ın göçmen kelimesini olumsuz bir anlamda kullanması, Vietnamlı işçileri ötekileştirmesine ve uzaklaştırmasına neden olabilir.

Ancak Vietnamlı işçilerin, 2005-2015 yılları arasında Tayvan'da çalışmalarının yasak olduğu düşünülürken, Tayvanlıların esasen yeni yeni Vietnamlı işçiler ile tanışmaya başladıkları ve gelecekte, kısmen basında yer alan olumsuz dilin de değişime uğrayacağı, Tayvanlıların Vietnamlı işçiler ile ilgili görüşlerinin olumlu ve tarafsız bir dile döneceği ümit edilmektedir. Özellikle her üç gazetenin de duygu analizlerinde baskın olarak kullandığı ortaya çıkan güven ve beklenti duyguları, Vietnamlı işçilerin, gelecekte Tayvan toplumuna kolay şekilde entegrasyonunun sağlanabileceğine dair umutların artmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bélanger, Danièle, and Hong-zen Wang. 2012. "Transnationalism from below: Evidence from Vietnam-Taiwan cross-border marriages", *Asian and Pacific Migration Journal*, 21 (3): 291-316.
- Bryceson, Deborah, and Ulla Vuorela. 2002. *Transnational Families in the Twenty-First Century*: na.
- Castles, Stephen, and Mark J Miller. 2009. "Migration in the Asia-Pacific Region", *Migration Information Source*:1-11.
- Hoang, Lan Anh. 2016. "Vietnamese Migrant Networks in Taiwan: The Curse and Boon of Social Capital", *Ethnic and Racial Studies*, 39 (4): 690-707.
- Hoang, Lan Anh, and Brenda SA Yeoh. 2015. "'I'd do it for love or for money': Vietnamese Women in Taiwan and the Social Construction of Female Migrant Sexuality", *Gender, Place & Culture*, 22 (5): 591-607.
- Khadria, Marie McAuliffe and Binod. 2020. WORLD MIGRATION REPORT 2020. Geneva: International Organization for Migration.
- Krissman, Fred. 2005. "Sin Coyote ni Patron: Why the "Migrant Network" Fails to Explain International Migration", *International Migration Review*, 39 (1): 4-44.
- Liao, George. 2019. "Taiwan takes in more than 36.000 Vietnamese overseas workers", *Taiwan News*.
<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/3788286>.
- Liao, George. 2020. "90 percent of Vietnam's migrant workers in Taiwan, Japan", *Taiwan News*.
<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/3852116>.
- McLeod, Jane D. 2013. "Social Stratification and Inequality", In *Handbook of the Sociology of Mental Health*, 229-253. Springer.
- Musto, Cataldo, Giovanni Semeraro, and Marco Polignano. 2014. "A Comparison of Lexicon-based Approaches for Sentiment Analysis of Microblog Posts", DART@ AI* IA.
- Naughton, Linda. 2014. "Geographical Narratives of Social Capital: Telling Different Stories about the Socio-Economy With Context, Space, Place, Power And Agency", *Progress in Human Geography*, 38 (1): 3-21. doi: 10.1177/0309132513488731.

- Piper, Nicola, and Keiko Yamanaka. 2005. *Feminized Migration in East and Southeast Asia: Policies, Actions and Empowerment: UNRISD Occasional Paper*.
- Reis, Julio, Fabrício Benevenuto, Pedro Vaz de Melo, Raquel Prates, Haewoon Kwak, and Jisun An. 2015. *Breaking the News: First Impressions Matter on Online News*.
- Taj, Soonh, Baby Bakhtawer Shaikh, and Areej Fatemah Meghji. 2019. "Sentiment Analysis of News Articles: A Lexicon Based Approach", 2019, *2nd International Conference on Computing, Mathematics and Engineering Technologies (iCoMET)*.
- Tajfel, Henri, John C Turner, William G Austin, and Stephen Worchel. 1979. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict", *Organizational Identity: A Reader*, 56: 65.
- Tang, Wen-hui Anna, and Hong-zen Wang. 2011. "From Victims of Domestic Violence to Determined Independent Women: How Vietnamese Immigrant Spouses Negotiate Taiwan's Patriarchy Family System", *Women's Studies International Forum*.
- Tsai, Shen. 2001. "Some new earthworms of the genus *Amyntas* (Oligochaeta: Megascolecidae) from Mt. Hohuan of Taiwan", *Zoological Studies*, 40: 276-288.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (1999-2004) VIETNAM MÜMESSİLİ PROF. DR. ÖMER ERTUR İLE RÖPORTAJ

Ekrem SALTİK-Nazlı SALTİK±*

E.S. Bize kısaca eğitiminiz ve Birleşmiş Milletler'deki kariyerinizden bahseder misiniz?

Ö.E. İstanbul'da doğdum. Memphis Devlet Üniversitesinde Ekonomi lisans ve aynı üniversitede Kamu Yönetimi yüksek lisans eğitimi aldıktan sonra, Portland Devlet Üniversitesinde Şehir ve Bölge Planlama doktorası yaptım. Portland ve Iowa Devlet Üniversitelerinde, on beş yıl boyunca Şehir ve Planlama profesörü olarak çalıştıktan sonra Birleşmiş Milletler Planlama ve İdare Mümessili olarak başta Asya ülkeleri olmak üzere, dünyanın birçok ülkesinde görev yaptım ve emekli olduktan sonra Türkiye'ye dönerek, doğduğum şehre, İstanbul'a yerleştim.

E.S. Akademik kariyerinizi takiben Birleşmiş Milletler'deki yirmi iki yıllık göreviniz sırasında, farklı kıtalardaki birçok ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunan uluslararası projeler yürüttünüz ve Vietnam da bu ülkeler arasında yer alıyor. Vietnam'da görev yapmaya başladığınız süreç nasıl gelişti ve oraya gitmeden önce Vietnam'la ilgili ne düşünüyordunuz?

Ö.E. Malavi, Sudan, Nepal ve Türkmenistan gibi Afrika ve Asya ülkelerinde görev yaptıktan sonra Vietnam'da görevlendirildim. İlginçtir ki oraya resmî görevle gitmeden önce de Vietnam'ı hep merak eder, görmek isterdim. Çünkü Vietnam, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşları temsil eden kişiler için oldukça cazip bir ülkeydi her zaman. Görev yaptığımız birçok dünya ülkesinde, Birleşmiş Milletler, fonladığı projenin değil, yaptığı ödemenin önemsendiği bir organizasyon olarak görülüyorsa da Vietnam, ülke yararına projelerin yerelde de sahiplenildiği, en ince detayına kadar hesap ve

* Dr. Öğretim Üyesi, İstinye Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-8087-0986.

± Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı, Halkla İlişkiler Uzmanı.

takip yapılan ender ülkelerden birisiydi. Büyük hedefler ve planlamalarla hayata geçirilen BM projelerinde, harcanan para ve ortaya konulan çabayla ortaya çıkan sonucun somut bir uyum içerisinde olduğunu görmek pek mümkün olmazdı. Bu uyumu somut bir şekilde görebileceğimden emin olduğum bir ülke olarak, ben de Vietnam'ı çok merak ediyordum ve nihayet 1999 yılının Eylül ayında Vietnam'da görev yapmaya başladım.

N.S. Vietnam'a gittiğinizde zaten hakkında fikir sahibi olsanız da o dönemde 2000'li yıllara girmekte olan Vietnam'la ilgili ilk gözlemlerinizi anlatır mısınız?

Ö.E. Bilindiği üzere Vietnam, aynı zamanda Soğuk Savaş yıllarının ikinci sıcak ve kanlı çatışması olan Vietnam Savaşı'na sahne olmuştu. 1955'ten başlayarak özellikle ABD'nin çatışmalara dâhil olduğu 1963'ten sonraki on yıllık süreci zaferle sonuçlandırmışsa da büyük bir yıkım yaşamış olan Vietnam'ın, aradan geçen çeyrek asrı büyük bir planlama ve kalkınma hamlesiyle geride bırakmış olması takdire şayandı. Soğuk Savaş yıllarında oldukça düşük seviyelerde olan okuma-yazma oranları, ABD'nin ülkeden çekilmek zorunda kalmasını takiben başlayan planlı eğitim politikalarının sonucunda %95'leri geçmişti. Devletin halkla kurduğu ilişki sadece eğitim politikalarıyla sınırlı tutulmamış, kent merkezlerinin yanı sıra, kasabalar ve ücra köylere bile okul açılmış, içerisinde en az birer doktor ve hemşirenin bulunduğu klinikler kurulmuştu. Elektrik, su ve yol gibi hizmetler götürülmüştü. Vietnam tarihindeki büyük kırılmalar düşünüldüğünde, Vietnam'ın henüz 25. yılında, herhangi bir bölge ayrımı yapmaksızın tüm

ülkeyi kuşatan böylesi bir refah seviyesine ulaşmış olduğunu görünce, o sıralarda 75. kuruluş yılını geride bırakmış olan Türkiye de dâhil, dünyanın Vietnam'dan öğreneceği çok şey var diye düşünmüştüm. Tarihlerindeki travmatik olaylara rağmen, Vietnam ve Vietnamlılar çeyrek asırda nasıl bu hale gelebilmişti? Resmî görevle orada bulunduğum yıllar boyunca, bizzat gözlemlene ve şahitlik etme imkânı da bulduğum bu kamusal hayat ve iş disiplini nasıl geliştirmişlerdi? Bu sorularına yanıt bulmak için Vietnam tarihine dair, dünyanın diğer ülkelerinde yaşanan ve birçoğunun sonuçlarına bizzat şahit olduğum olaylarla da kıyaslama yaparak genişlettiğim oldukça kapsamlı tarihsel okumalar yaptım. Vietnam'ın Soğuk Savaş'tan sonraki çeyrek asırlık süreçte ulaştığı noktanın mimarı olarak karşıma ilk olarak adanmış bir lider çıktı. Ülkedeki bağımsızlık mücadelesinin lideri ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Ho Chi Minh, ülkesinin geleceğini kurtarmak için oldukça keskin hatlara sahip, kuralcı ama uzun vadede sonuçları toplumun yararına olan bir sistem yaratmıştı.

N.S. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olan Ho Chi Minh'in kurduğu sistem dışında, Vietnam'ın kendine özgü yapısında ilginizi çeken başka şeyler oldu mu?

Ö.E. Elbette. Vietnam'da en kudretli kurumlar kimlerdir biliyor musunuz? Köylerin ihtiyar heyetleridir! Bu ihtiyar heyetleri, aslında oraya gittiğimde gördüğüm, okulların, kliniklerin ve her yere götürülmüş olan yaygın alt-üst yapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesini sağlayan yerel aklı temsil ediyordu. Vietnam'daki köy ihtiyar heyetleri, sosyal ve politik hiyerarşide oldukça nüfuzlu ve toplum yararına bir işlev görüyordu. Orada kaldığım süre boyunca yaptığım araştırmaların sonucunda, köy ihtiyar heyetlerinin sahip oldukları bu yapıcı gücü Ho Chi Minh'in döneminde adeta kurumsallaştırdıklarını gördüm. Köy ihtiyar heyetlerindeki iç işleyiş yapısı da oldukça ilginçti. İhtiyar heyetlerinde bulunan ve toplum yararına gösterdikleri çabalarla daha fazla itibar gören herhangi bir heyet üyesi, köylerden kasabalara, kasabalardan da merkeze doğru örgütlenmiş hiyerarşik bir yapısı olan bu sistemin içerisinde ilerleyerek üst kademelere gelme imkânı bulabiliyordu. Bu yapılanma, teorik olarak halkın gerçek sorun ve ihtiyaçlarının farkında olan bireylerin ülke politikalarının şekillendirildiği kilit noktalara kadar yükselebilmeye imkân sağlayan bir anlayış.

Vietnam'da ilgimi çeken bir başka ilginç detay, Birleşmiş Milletler'i temsilen proje yürüttüğüm diğer ülkelere farklı olarak, projelere ayrılan

milyonlarca doların nasıl ve hangi koşullarda harcanacağı konusunda oldukça hassas olmalarıydı. Diğer ülkelerde proje için yapılan yüklü harcamalar çok zaman takip edilemeyecek şekilde çarçur edilse de Vietnam'daki bürokratik yapı, harcamaların tamamının ülkenin yarına ve toplumun gerçek ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılmasını şart koşuyordu. Görevim sırasında ülkede yürüttüğüm tüm projelerin, ilgili yerel kurum ve kuruluşların ciddiyeti ve suiistimale açık olmayan sistemleri sayesinde başarıya ulaştığını söyleyebilirim. Nitekim Vietnam'daki bürokratik yapıda, BM programları gibi çeşitli ülke yararına projelerin, yerel bürokrasinin de aktif olarak görevlendirildiği ve çalışmaların her türlü sonucundan sorumlu tutulduğu bir yaklaşım söz konusu. Vietnam, sadece Birleşmiş Milletler'in değil, Avrupa ve ABD merkezli birçok sivil organizasyonun oldukça başarılı projeler yürütebilmesine olanak sağlayan bir bürokratik yapıya sahip. Bu anlamda ben, kalkınma planlamalarında Vietnam kadar başarılı sonuçlar alınabilen başka bir ülke olduğunu sanmıyorum. Bu toplumsal ahlak, bürokratik yapıyla da sınırlı değil. Çünkü kalkınma ve refahın sağlanması için herkesin mutlaka yerine getirmesi gereken sosyal bir mesuliyeti var.

E.S. Vietnam'ın yeterince anlaşıldığını düşünüyor musunuz?

Ö.E. Yaklaşık çeyrek asır önce, bir önceki çeyrek asırlık zaman zarfında, nüfusunun yaklaşık 5/1'ini kanlı bir bağımsızlık mücadelesinde, topraklarının 3/1'ini bu mücadele sırasında gerçekleşen zehirlenme sonucu kaybetmiş bir ülkeden bahsediyoruz. Bir buçuk milyon Vietnamlının hayatını kaybettiği travmatik bir bağımsızlık savaşından sonra bile, günümüzde Vietnam'da yabancı düşmanlığı neredeyse yok denecek kadar azdır. Hatırlıyorum, ben oradayken ABD başkanının Vietnam'ı ziyaret edişini ve halk tarafından

herkese gösterdikleri büyük bir saygıyla karşılandığını. Zaten Vietnamlıların, yabancı düşmanlığı yapmayıp, genç nesilleri geçmişin trajik hatıralarından beslenen kin duygusuyla geçmişe hapsedilmeyerek, travmatik hatıraları geride bırakabilmiş olmasının kalkınmışlığın önemli moral kaynaklarından olduğuna inanıyorum. Yine ülkedeki bu sistemin kurucusu kabul edilen Ho Chi Minh'in de yeterince çalışılmadığını, anlaşılmadığını düşünüyorum. Ho Chi Minh, kendinden sonra ülkenin yönetimini yereldeki ihtiyar heyetlerinden seçile seçile en tepeye kadar yükselen ve ülkeye karşı sorumluluklarını yerine getirdikçe pozisyonlarını koruyabilen kişilerden oluşan bir heyete bırakmış ve dokuz kişilik bu idare heyetinin, birbirlerine karşı sorumlu oldukları ve birinden birinin baskın hale gelerek tek adam haline gelemediği ilginç bir yönetim sistemi kurmuş. Sadece sosyalist fikirlere sahip sıradan bir lider olarak değerlendirilse de Ho Chi Minh'in Vietnam'da kurduğu sistemin, dünyadaki sosyalist tecrübelerden farklı olarak "millî" bir yorumla, Vietnam halkının kolektif yararına sonuçlar vermiş olması oldukça önemli. Ho Chi Minh'in sosyalizm yorumu, Vietnam'da adeta "millî bir komünizm" anlayışını doğurmuş ve bu karma kalkınma modeli Vietnam'ın her geçen gün gelişen, bir nevi kendi kapitalizm yorumunu besleyen sosyo-ekonomik gücünün alt yapısını oluşturuyor kanımca.

E.S. Uluslararası bir kuruluşun temsilciliğini yapan deneyimli bir planlamacı, akademisyen ve nihayet tüm bu birikimleri şahsında birleştiren bir Türk olarak, Vietnam'da Türkiye ve Türk kültürüne yönelik herhangi bir çalışmanız oldu mu?

Ö.E. Öncelikle, herhangi bir etnik yahut millî kimliğin hiyerarşik yapı ve görev tanımı bağlamında Birleşmiş Milletler bünyesinde anlamsız olduğunu, Birleşmiş Milletler'in gerçek anlamda bir "uluslarüstü" organizasyon olduğunu belirtmek isterim. Dolayısıyla BM temsilcileri gittikleri ülkelerde Türk yahut Amerikalı olarak değil, dünya ulusları adına görev yapan temsilciler olarak görülüyorlar ve temsilcilerin de bu bilinç ve takım ruhuyla hareket etmesi gerekiyor.

Vietnam’da görev yaptığım süre boyunca, ülke bürokrasisi ve bürokratlarının görevlerini oldukça disiplinli bir şekilde ciddiyetle yerine getirdiklerini gördüm. Diğer birçok Asya ülkesinde milliyetiniz, etnik kimliğiniz yahut dini inançlarınızın bir tanışma ve kişisel çıkar aracı olarak suiistimal edilmesi söz konusu olabilirken, Vietnam’da bu yönde kati çizgiler vardı. Vietnam halkının tüm dünya halklarına örnek olması gereken bu ahlaki yapısının, ülkedeki tabana yayılarak gelişen kalkınmanın da önemli kaynaklarından biri olduğunu düşünüyorum. Vietnamlıların kamusal alanda oldukça ciddi ve sistematik bir iş ve yaşam ahlakına sahip oldukları kadar, bireysel ilişkilerinde ve gündelik hayatlarında oldukça paylaşımcı, sosyal ve eğlenceli insanlar olduğunu da söylemek isterim elbette. Hatta bu yönleri nedeniyle Türk kültürüyle belki de Türkiye’de çok fazla bilinmeyen bir şekilde bir etkileşime girdiklerini, görevim sırasında bana hediye edilen, Vietnamcaya çevrilmiş Aziz Nesin kitaplarıyla fark ettim. Türkiye ve Türk kültürüne dair herhangi bir izle karşılaşabileceğimi düşünmezken, Türkiye’den bir yazarın, Aziz Nesin’in kitaplarının Vietnamcaya çoktan çevrilmiş olduğunu görmek benim için hem şaşırtıcı hem de gurur verici olmuştu. Kitabı bana hediye eden kişinin, birçok Vietnamlının ‘Aziz Nesin hikâyeleriyle büyüdüğünü’ söylemesi ve mizahının kaynağını Anadolu’dan alan bir yazarın Vietnam’da tanınıyor olması, bu mizahın beslendiği kaynaklardan biri olan Nasreddin Hoca’nın da orada tanıtılması gerektiğini düşündürdü bana. Bu süreçte, dönemin Türk

Dışişleri Bakanlığı ile de temas kurup destek alarak, Vietnamcaya çevirttiğim Nasreddin Hoca fıkralarından oluşan bir seçkiyi kitap olarak yayınlattım ve Vietnam Eğitim Bakanlığı aracılığıyla ülkedeki ilköğretim okullarına ve kütüphanelere dağıtılmasını sağladım.

E.S. Peki neden özellikle Nasreddin Hoca?

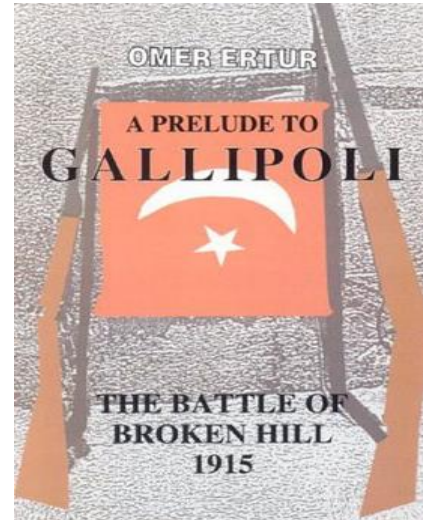
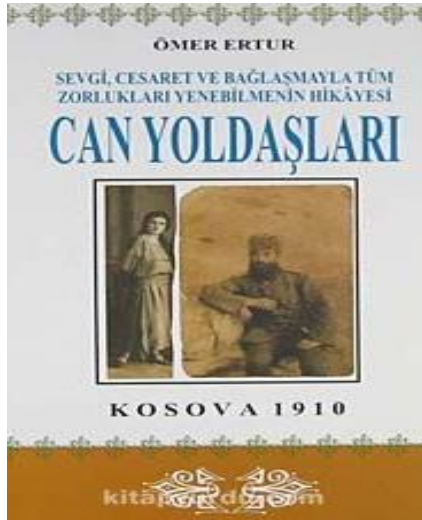
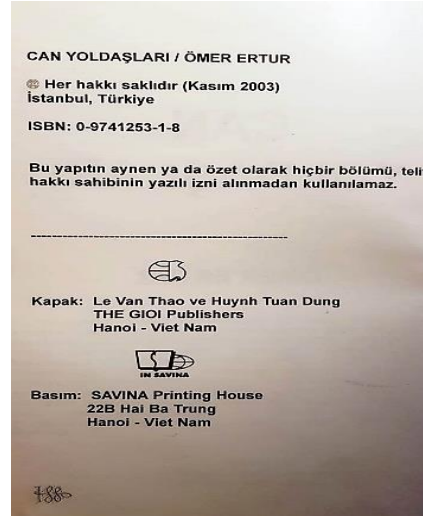
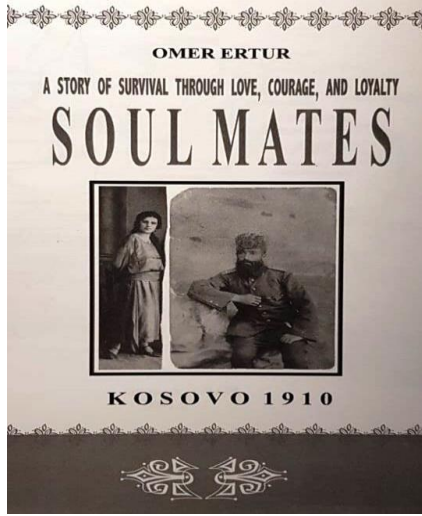
Ö.E. Aslında görev yaptığım birçok ülkede benzer şekilde sosyo-kültürel katma değeri olan girişimlerde bulundum. Örneğin 1980'lerin başında, Malavi'deki görevim sırasında, ülkedeki yoksul bir Müslüman kabilenin derme çatma ibadethanesine girdiğimde, içerisinde Kur'an dâhil hiç kitap olmadığını görmüştüm. Malavi'deki farklı Müslüman ülke temsilcilerinden bu kabile için Kur'an temin etmelerini talep etsem de hiçbirinden olumlu yanıt alamayınca, kendi imkânlarımla Kur'an'ı ülkenin ana dili olan Chewacaya çevirterek, ihtiyacı olan Müslüman gruplara ulaştırmıştım. İşte bu gibi farklı içerikte sosyo-kültürel katma değer üretmeye çalıştığım Birleşmiş Milletler'deki görevim sırasında gördüğüm ve eş zamanlı olarak gezip dolaştığım çok sayıda ülkenin, sosyo-kültürel yapısı ve mizah anlayışlarına dair gözlemlerimden sonra, Nasreddin Hoca'nın da birçok kültürde izleri olan ya da benzer özelliklere sahip ama bazen farklı isimlerle de adlandırılmış çağlar üstü bir kültürel miras olduğunu fark etmiştim. Anadolu'dan çıkan bu zengin mizah kaynağı, Asya ve Afrika'nın birçok uzak coğrafyasına kadar bazen bizzat kendi adı bazen de temsilleriyle taşınabilmiş. Dolayısıyla Aziz Nesin hikâyeleriyle büyüdüklerini söyleyen Vietnamlılar olduğunu görünce, zaten ince bir mizah kültürüne sahip olan Vietnamlıların da Nasreddin Hocayı tanımları gerektiğini düşündüm.

N.S. Türkiye ve Türk kültürüne ait iki ayrı değerden ikincisinin mümkün olabilmesini bizzat kendi çabalarınızla gerçekleştirdiğiniz kitaplardan bahsettiniz. Aynı zamanda bir tarihi belgesel roman yazarı olarak ilk romanlarınızı da Vietnam'da yayınlamıştınız sanırım?

Ö.E. Evet, Balkan Savaşlarının hemen öncesinde yaşanmış gerçek bir aşk ve ayrılık hikâyesini anlattığım *Soul Mates (A Story of Survival Love Courage and Love)* romanını, henüz Vietnamca dışında bir kitap yayınlama deneyimleri oldukça sınırlı olan Vietnam'da 2002 yılında yayınlamıştım. Ertesi yıl, bu romanın Türkçesi olan *Can Yoldaşları*'ni Hanoi'deki bir matbaanın, söz konusu farklı bir dil olduğunda, oldukça sınırlı olan dizgi ve baskı imkânlarıyla yayınladım.* Bu romandan sonra I. Dünya Savaşı'nın başlarında Avustralya'da

* *Soul Mates*'in sonraki baskıları, *Farewel to Kosova* adıyla yayınlanmıştır. Bu romanın, *Can Yoldaşları* adıyla yapılan ilk baskısından sonraki Türkçe baskıları, *Elveda Kosova* adıyla yayınlanmıştır.

yaşanan ancak sonuçları Anzakların Çanakkale savaşında Osmanlı askerleriyle savaşmasına kadar uzanan bir derin devlet komplosunu anlattığım *The Battle of Broken Hill 1915* romanının ilk baskısı da yine Vietnam'da yapılmıştı.* Dolayısıyla Vietnam, benim için, uzun yıllara yayılan gözlem ve araştırmalarım sonrasında ilk romanlarımı yazmaya başladığım bir ülke olarak da kendime bir şeyler kattığım önemli bir ülke aynı zamanda.

** *The Battle of Broken Hill 1915* romanı, *Derin Nefret* adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.

N.S. Vietnam'a gittiğiniz dönemde Türkiye, ülkede resmî olarak temsil ediliyor muydu? Yahut o dönemde Vietnam'da yaşayan Türklerle herhangi bir temasınız oldu mu?

Ö.E. Ben Hanoi'ye gittiğimde Türkiye'nin Vietnam Büyükelçiliği de birkaç yıldır açılmış durumdaydı ve en azından benim gözlemleyebildiğim kadarıyla Türkiye'den giderek Vietnam'da ikamet etmekte olan kimse bulunmuyordu. Elbette ben tanışmamış ya da rastlamamış olabilirim ama sayın Türk Büyükelçisiyle sık sık görüştüğümüz ve Türkiye ile Vietnam arasında ne gibi iş birlikleri kurulabilir diye fikir alışverişinde bulunduğumuz için o dönemde henüz Vietnam'da yerleşik bir Türk nüfusu bulunmadığını söyleyebilirim. Zaten o dönemde, henüz THY'nin Hanoi uçuşu da bulunmuyordu ve Türk Büyükelçisi ile THY'nin Vietnam'a uçuş başlatmasının önemine dair konuşmalar yaptığımızı da hatırlıyorum.

E.S. Birleşmiş Milletler'i temsilen bulunduğunuz ülkelerde aynı zamanda diplomat konumunda ve ülkeler üstü bir konumda yer alıyordunuz için ülkelerin diplomatik yaklaşımlarını da kıyaslayabileceğinizi düşünüyorum. Türk diplomatların diplomasi diliyle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Ö.E. Elbette bir genelleme yapmak doğru olmayacaktır ama görev yaptığım dönem boyunca kendi gözlemlerim doğrultusunda, Türk diplomatların genellikle girişken olmadığını, görev yaptıkları ülkelerin ana dilini öğrenmek, kültürel değerlerini tanımaya çalışmak gibi bir eğilim taşımadıklarını söyleyebilirim. Görevlerim sırasında BM temsilcisi olarak katıldığım diplomatik resepsiyonlarda genellikle Türkiye'nin temsil edilmediğini, farklı ülke diplomatlarının görev yaptıkları yabancı ülkelerde yerel ekonomik ve kültürel değerlerini tanıtmak için planlı ve samimi bir gayret gösterirken, Türk diplomatların bunu çoğunlukla bir angarya olarak gördüklerini gözlemledim. Elbette bu genellemenin dışında sınırlı sayıda da olsa gittiği ülkenin ana dilini ya zaten bilen ya da öğrenmek için çaba sarf eden, ülkesinin tanıtımı için sahaya inmekten çekinmeyen Türk diplomatlar da vardır ve olacaktır. Ben emekli olduktan sonra Türkiye'nin dış politika yorumunda önemli değişiklikler oldu tabii. Benim emekliliğimden sonra, Türk diplomatlarının görevlendirildikleri ülkelerin ana dilini öğrenmek zorunda oldukları, göreve başlamadan ve başladıktan sonra da görevlendirildikleri ülkenin tarihi, sosyo-kültürel ve siyasi yapısına dair nitelikli bir hazırlık yaptıkları yeni bir diplomat yetiştirme anlayışı başlatılmıştır belki de. Son

durumu bilmiyorum ama Türk diplomatlarının farklı ülkelerin kültürüne ya hayran ya da küçümseyen bir ruh hali içerisinde oldukları bu aristokrat tavırları geride bırakarak; görevlendirildikleri ülkelerin diline, kültürüne, diline ve dinine karşı bir empati ve merak duygusuyla yaklaşabilmesi, Türkiye ve Türk kültürünü gittikleri yerlerde en iyi şekilde tanıtabilmesinin tek yolu.

E.S. Bu noktada Birleşmiş Milletler'deki göreviniz sırasında edindiğiniz gözlemlerden hareketle; Türkiye'nin dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan ortalama nüfus için ne ifade ettiğiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz? Türkiye dünyanın neresinde?

Ö.E. Her toplum, kendini dünyanın merkezinde görür. Bu olağan ve nispeten anlaşılır bir yanılgıdır. Ama Türkiye'nin tarihsel geçmişi ve modern dünya düzenindeki konumunu, dışarıdan farklı coğrafya ve ülkelerdeki bakış açılarıyla birlikte görebilme fırsatı bulmuş biri olarak, kendi ülkemin bu yanılgıda oldukça ısrarcı olduğunu söyleyebilirim. Dünyanın birçok ülkesinde görev yapmış biri olarak diyebilirim ki birçok ülkenin ortalama vatandaşı için Türkiye, haritadaki yerini dâhi gösteremeyecekleri onlarca yabancı ülkeden herhangi birisidir ve bu da oldukça normal bir durumdur. Güney ve Güneydoğu Asya'daki bazı Müslüman gruplar dışında kalan oldukça kalabalık bir nüfus için de geçerli olan bu durumla ilgili, tarihten gelen bir takım trajik olaylar nedeniyle bazı istisnalar var elbette. Asya kıtasının doğu ucuna uzanacak olursak, örneğin Japonya'da ülkedeki eğitim seviyesinin yüksekliğine rağmen Türkiye'nin coğrafi ve sosyokültürel konumuyla ilgili bir soru, ortalama bir Japon için, özel ilgi alanında değilse oldukça zor bir sorudur. Nitekim Japonya'daki sınırlı Türkiye imajının kaynağı da II. Abdülhamid Döneminde Pasifik Okyanusu'nda batan Ertuğrul Fırkateyni'yle ilgili trajik bir hatıradır. Benzer bir trajik çağrışımın Güney Kore için de geçerli olduğunu, orada da Türklerin Kore Savaşı'nda Kore'nin bağımsızlık mücadelesine verdiği destekle ilgili yine dramatik bir tecrübeyle hatırlandığını söylemek mümkündür. Yani Türkiye'nin modern dünyadaki yeri ve Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından geride kalan yaklaşık bir asırlık süreçte modernleşme ve kalkınma yolculuğunda geldiği konumunu, bir zamanlar aynı imparatorluk sınırlarını paylaştığı yakın ülkeler dışındaki dünya ülkelerine henüz anlatabilmiş değil. Üstelik mevcut uluslararası imajın, dramatik yaşamışlıklar üzerinden inşa edilmesinin de aile içi bir dayanışma beklentisiyle doğruymuş gibi görünse de ortak ya da yakın tarihsel ve kültürel değerlere sahip olunmayan devletler söz konusu olduğunda, yapıcı olmaktan çok yıkıcı sonuçlar doğuracağını düşünüyorum.

N.S. Vietnam'la Türkiye arasında iş birlikleri kurulabilir mi, iki ülkenin ekonomik bir iş birliğine gitmesi durumunda öne çıkabilecek ne gibi imkânlara sahip olduğunu düşünüyorsunuz?

Ö.E. Aktarmasız uçuşun bile mümkün olmadığı bir dönemden, Türkiye'nin kendi küresel havayolu markası olan THY aracılığıyla doğrudan uçuşlar gerçekleştirdiği bir döneme gelmiş durumdayız. Bu oldukça önemli ve kıymet verilmesi gereken bir aşama. Bu ulaşım iletişim olanağı, tıpkı Türkiye gibi balık ve balıkçılık potansiyeli olan Vietnam'la bu sektörle ilgili iş birlikleri kurularak katma değere dönüştürülebilir mesela. Vietnam'ın eşsiz doğası ve benzer bir potansiyele sahip olan Türkiye'nin doğal güzelliklerinin karşılıklı olarak turizm potansiyeline sahip olduğunu da unutmamak gerekiyor. Sanat ve sanatçılığın yanı sıra, müzecilik alanında da oldukça gelişmiş olan Vietnam'ın müzecilik konusundaki birikimlerinin, adeta bir açık hava müzesi olan Anadolu'daki potansiyelin değerlendirilmesinde örnek alınabileceğini düşünüyorum. Yine bu bağlamda size Aziz Nesin ve Nasreddin Hoca örneklerini verdim. Ha keza ayrıca bir dünya dili olan İngilizce diliyle yazan bir Türk romancı olarak benim de iki kitabım Vietnam'da yayınlanmıştı ama Türk Dışişleri o kitaplara sahip çıkarak devamının gelmesini sağlayacak herhangi bir adım atmadı. Hadi benim kitaplarım İngilizce ve Türkçe dillerindeydi ama diğer iki ismin Vietnamcaya çevrilmiş kitaplarıyla ilgili mevcut sempatinin sistematik bir yurt dışı kültür politikasının parçası haline getirilmesine yönelik herhangi bir girişim de olmamıştı. Oysa pekâlâ bunların devamı getiren bir çeviri yazın etkileşimine hâlâ girişilebilir. Böyle çalışmalar yapılmıyor demiyorum ama genellikle Türkiye'ye hem mesafe olarak hem de zaten tarihi ve kültürel yakınlığı olan ülkelerde gerçekleştiriliyor. Oysa varlığınıza zaten aşina olan ülke ve kültürler kadar uzak ve yabancı ülke ve kültürlere de kendi edebi, akademik ve sanatsal değerlerinizi tanıtmak, anlatmak ve yakınlaştırmak gerekiyor, kültürel anlamda da küresel bir güç haline gelebilmek için. Bunu yaparken de her ülkeye benzer şekilde uygulanan ezber paketlerle değil, her ülkenin kendi iç dinamiklerine göre şekillendirilmiş farklı enstrümanlar kullanmak gerekiyor.

N.S. Vietnam'ın tarihi ve sosyo-kültürel yapısına dair analiz ve değerlendirmelerinizden sonra Vietnam'ı, ülkedeki ortalama gündelik hayatı ve sıradan insanları tarif etmenizi istesek bize nasıl bir tasvir yaparsınız?

Ö.E. Yemyeşil bir coğrafyada soğğun olmadığı, güz, bahar ve yaz mevsiminin yaşandığı, yağmurun ve su taşkınlarının bol olduğu bir iklim. Şahane kıyılar ve sıcak iklimden kaynaklanan nem yüzünden insanların sürekli dışarıda oldukları bir gündelik yaşam kültürü. Vietnam'daki sokak kültürünün benim çocukluğum ve ilk gençliğimden aşına olduğum Türkiye'deki sokak kültürüne çok benzediğini söyleyebilirim. Hani bir zamanlar, Türkiye'nin şehrinden ilçesine, kasabasından köyüne kadar yaygın olan, insanların birbiriyle sürekli etkileşim ve dayanışma içerisinde olduğu bir kapı önü sokak kültürü vardı. Hemen hemen ülkenin tamamını dolaştığım yıllar boyunca, Vietnam'da gördüğüm kent ve kasabalarda da buna benzer bir sokak kültürüne şahit oldum. Hanoi ve Saygon'da rengârenk, daracık sokaklarda günü adeta kapı önünde seyrederek yaşayan insanlar. Vietnamlılar evlerinin içinde oturmuyor, uyumak dışında günün büyük bir bölümünü kapı önlerinde geçirdikleri bir sokak hayatı yaşıyorlardı. Sokağa masa atmış, iskemlesinde oturan, yemeğini bu masalarda sokakta yiyen, yemeğini ve sohbetini komşusuyla paylaşan, paylaşırken eğlenen bir kültür. Birbirine saygı duyan, farklılıklarına rağmen uyum göstermeye gayret ederek, bizdeki, "*Ne mutlu Türküm diyene!*" ilkesine benzeyen, farklı kültürleri ötekileştirmeden saygı gösteren, sorumluluk sahibi, samimi bir vatanseverlik ve yurttaşlık bilincine sahip insanlar.

E.S. 'Türkiye'de Vietnam Çalışmaları' kitabına yaptığınız bu değerli katkı için teşekkür ederken, size son olarak şunu sormak istiyoruz; Türkiye Vietnam'dan ne öğrenebilir?

Ö.E. Disiplin. Evet, her şeyden önce disiplin. Kamusal alanda disiplin, iş ahlakında disiplin. *Dayanışma.* Toplum ve dolayısıyla ülke yararına olan her konuda dayanışma ve birlikte hareket etme. *Sorumluluk.* Bireylerin kamusal alanda üzerlerine düşen görev ve tutumları aksatmadıkları, suiistimal etmedikleri bir sorumluluk bilinci. *İnanç.* Yurttaşların birbirlerine olan inancı. Ve tüm bu erdemlerin merkezden kitlelere dayatıldığı değil, çevreden başlayarak merkezi yönlendirdiği yapıcı bir toplumsal ahlak. Bu toplumsal ahlakın birlikte yaşama ve birlikte kalkınmayı önceleyen, kırılabilirliği minimize etmiş bir demokrasi anlayışını getirmesi hakikaten üzerinde düşünülmesi gereken bir deneyim. Vietnam'ın çeşitli yönleriyle Türkiye'yle birlikte tüm dünya için de model olabilecek farklı tecrübe ve uygulamalarıyla, özellikle sosyal bilimciler tarafından da incelenmesi gereken örnek bir ülke olduğunu düşünüyorum. Bir dünya insanı olarak görev yapmışsam da ülkesine ve değerlerine bağlı bir Türk vatandaşı olarak, büyük bir sevgi ve saygı duyduğum Vietnam'da geçen yıllarımı tekrar yâd ettiğim, Vietnam'la ilgili tecrübe ve gözlemlerimi paylaşma imkânı bulduğum bu röportaj için teşekkür ediyorum.

VIETNAM HAKKINDA

Tuana Fulya ÖZMEN*

Resim 1¹

Başkent : Hanoi

Nüfus : 94,6 milyon (2018)²

Tablo 1³

Toplam Nüfus	Erkek	Kadın	Kent	Kırsal
94.666	46.785,2	47.880,8	33.830	Rural

* Boğaziçi Üniversitesi Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.

¹ <https://www.asyaulkeleri.com/2010/05/vietnam-nerede-wietnam-nerde-wietnam.html>

² <https://www.gso.gov.vn/SLTKE/pxweb/en/02.%20Population%20and%20Employment/-/E02.02.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5a7f4db4-634a-4023-a3dd-c018a7cf951d>

³ Veriler 2018 yılı baz alınarak düzenlenmiştir. <https://www.gso.gov.vn/SLTKE/pxweb/en/02.%20Population%20and%20Employment/-/E02.02.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5a7f4db4-634a-4023-a3dd-c018a7cf951d>

Yüzölçümü: 331.230,8 km².⁴

Ulusal Marşı: Van Cao tarafından 1944 yılında yazılıp bestelenmiştir. Tién quân ca adlı şarkının anlamı Yürüyen Askerî Birliklerin Marşı'dır.⁵

Bağımsızlık Tarihi: 2 Eylül 1945⁶

Yönetim Şekli: Anayasal Sosyalist Cumhuriyet⁷

Vietnam Komünist Partisi (VKP): 3 Şubat 1930 yılında Ho Chi Minh tarafından kurulmuştur. Yıllar içinde zaman zaman partinin ismi değişmiştir. Vietnam Komünist Partisi(Şubat 1930), Hindiçini Komünist Partisi (Ekim 1930), Vietnam İşçi Partisi(Şubat 1951) gibi isim değişikliklerinin ardından en son 1976 yılında Vietnam Komünist Partisi adıyla faaliyet göstermeye devam etmiştir. Parti şu an ülkedeki tek yasal partidir. 5 yılda bir toplanan VKP Ulusal Kongresi, ülkenin politik ve sosyo-ekonomik politikalarını belirleyen tek yetkili organdır.⁸

Resim 2⁹

Vietnam Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Cumhurbaşkanı:

Phu Trong Nguyen, 1944 yılında dünyaya gelmiştir. Hà Nội General Üniversitesi Lingustik Fakültesinden mezun olmuştur. 1967 yılında Vietnam Komünist Partisine üye olmuş.1968 ise partiye resmî kabulü gerçekleşmiştir. 2018 yılı Ekim ayında düzenlenen seçimde Vietnam Sosyalist Cumhuriyet'inin cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁹

⁴ https://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=515&idmid=5&ItemID=19299

⁵ <http://www.chinhphu.vn/portal/page/portal/English/TheSocialistRepublicOfVietnam/AboutVietnam/AboutVietnamDetail?categoryId=10000103&articleId=10002648>

⁶ <http://www.investinadiyaman.gov.tr/Vietnam-icerik-163.html>

⁷ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

⁸ <http://www.chinhphu.vn/portal/page/portal/English/TheSocialistRepublicOfVietnam/AboutVietnam/AboutVietnamDetail?categoryId=10000103&articleId=10001578>

⁹ <https://vietnamnews.vn/politics-laws/468450/biography-of-party-general-secretary-president-nguyen-phu-trong.html>

Resim 3¹⁰

Başbakan:

Nguyen Xuan Phuc, 1954 yılında dünyaya gelmiştir. Ulusal Ekonomi Üniversitesi'nde eğitimini ekonomi üzerine yapmıştır. 1982 yılında Vietnam Komünist Partisine katılmıştır. 2016 yılından bu yana başbakan olarak görevine devam etmektedir.¹⁰

Resim 4¹¹

Dışişleri Bakanı:

Pham Binh Minh, 1959 yılında dünyaya gelmiştir. 1981 yılında Ha Noi Diploması Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 2011 yılından bu yana Vietnam Dışişleri Bakanı'dır.¹¹

¹⁰ <http://news.chinhphu.vn/Home/Biography-of-Prime-Minister-Nguyen-Xuan-Phuc/20164/27055.vgp>

¹¹ <http://phambinhminh.chinhphu.vn/>

Bayrak:

Resim 5¹²

Konuşulan Diller: Resmi dil Vietnamcadır. 24 farklı etnik gruptan Thai, Mong, Tay, Nung, Khamer. Gia Rai, Ede, Hoa, Cham kendi alfabeleri vardır. Thai, Çin, Khmer, Cham, Ede, Tay-Nung, Co Ho ve Lao karakterleri okullarda kullanılıyor. Bugün yazı dilinde kullanılan Vietnamca 17. yüzyılda bir grup Avrupalı misyonerin Latin alfabesi baz alınarak yapılmış harflerin tanıtılmasıyla oluşmaya ve geliştirilmeye başlamış, 20. yüzyıl başlarında resmi yazı dili haline gelmiştir.¹³

Dinler: Vietnam'da şu an 6 farklı dine inanılmaktadır.

Tablo 2¹⁴

Budizm	+11 milyon
Katoliklik	6,5 milyon civarı
Protestanlık	1,5 milyon civarı
İslam	+80.000
Cao Dai	2,5 milyon civarı
Hoa Hao	1,3 milyon civarı

¹² <http://www.chinhphu.vn/portal/page/portal/English/TheSocialistRepublicOfVietnam/AboutVietnam/AboutVietnamDetail?categoryId=10000103&articleId=10002648>

¹³ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/nr040810154926/

¹⁴ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/nr050324092159/(Oluşturulma Tarihi:13.07.2020).

Etnik Gruplar: Vietnam 54 farklı etnik grubun barış içinde bir arada yaşadığı bir ülkedir. Etnik gruplar arasında Kinh (Vietnamlı) insanları toplam nüfusun %86'sını oluşturmaktadır. Etnik azınlıklar arasında en yoğun nüfuslu olan gruplar Tay, Thai, Muong, Hao, Khmer ve Nung'dur. Her birine mensup yaklaşık 1 milyon insan vardır. Etnik gruplar içinde birkaç yüz kişilik popülasyonlarıyla Brau ve Odu en düşük nüfuslu olanlarıdır.¹⁵

Dünya Saati: UTC +7 (Türkiye'nin 4 saat ilerisinde)

Uluslararası Telefon Kodu: +84

Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar:

Tablo 3¹⁶

ADB (Asian Development Bank)	Asya Kalkınma Bankası
APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation)	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CICA (Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia)	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations)	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
G-77	Grup 77
IAEA (International Atomic Energy Agency)	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
IBRD (International Bank for Reconstruction and Development)	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICAO (International Civil Aviation Organization)	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü
ICC (NGOs) (International Chamber Of Commerce)	Uluslararası Ticaret Odası
ICRM (Institute of Certified Records Managers)	Sertifikalı Kayıt Yöneticileri Enstitüsü

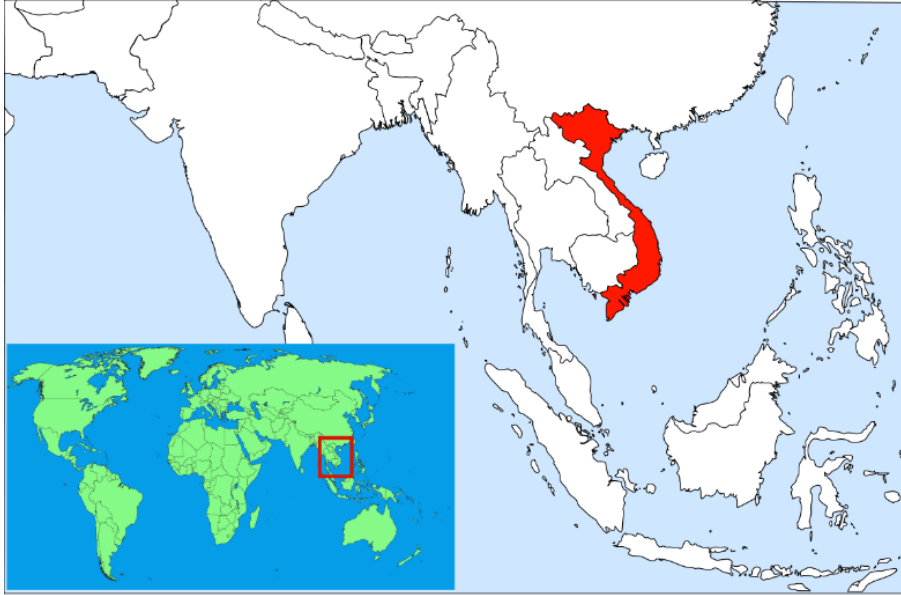
¹⁵ http://www.mofa.gov.vn/en/tt_vietnam/nr040810154926/

¹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-kunyesi.tr.mfa>

IDA (International Development Association)	Uluslararası Kalkınma Bankası
IFAD (International Fund for Agricultural Development)	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFC (International Finance Corporation)	Uluslararası Finansman Kurumu
IFRC (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies)	Uluslararası Kırmızıhaç ve Kırmızıay Toplulukları Federasyonu
ILO (International Labor Organization)	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF (International Monetary Fund)	Uluslararası Para Fonu
IMO (International Maritime Organization)	Uluslararası Denizcilik Örgütü
IMSO (International Mobile Satellite Organization)	Uluslararası Mobil Uydu Örgütü
Interpol (International Criminal Police Organization)	Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı
IOC(International Olympic Committee)	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
IOM (International Organization for Migration)	Uluslararası Göç Örgütü
IPU (Inter-Parliamentary Union)	Parlamentolar arası Birlik
ISO (International Organization for Standardization)	Uluslararası Standartlar Örgütü
ITU (International Telecommunication Union)	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency)	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OIF (Organisation internationale de la Francophonie)	Frankofon
OPCW (Organization for the Prohibition of Chemical Weapons)	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development)	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNIDO (United Nations Industrial Development Organization)	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü

UNWTO (World Tourism Organization)	Dünya Turizm Örgütü
UPU (Universal Postal Union)	Dünya Posta Birliği
WCO (World Customs Organization)	Dünya Gümrük Örgütü
WFTU (NGOs) (World Federation of Trade Unions)	Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu
WHO (World Health Organization)	Dünya Sağlık Örgütü
WIPO (World Intellectual Property Organization)	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
WMO (World Meteorological Organization)	Dünya Meteoroloji Örgütü
WTO (World Trade Organization)	Dünya Ticaret Örgütü

Coğrafi Konum:

Resim 6 ¹⁷

¹⁷ <https://www.itourvn.com/blog/asia-travel-information-where-is-vietnam>

Vietnam Hindicini yarımadasında Güneydoğu Asya'da Pasifik Okyanusu'nun yanındadır. Vietnam'ın Kuzeyde Çin'le Batı'da Laos ve Kamboçya ile 4.550 km kara sınırı bulunmaktadır.¹⁸

İklim: Tropikal Muson. Yılın her zamanı yüksek sıcaklık ve yüksek nem görülür fakat her mevsimde ve bölgeden bölgeye tropikal muson iklimi değişkenlik gösterir. Vietnam iki farklı iklim bölgesine ayrılabilir. Birinci bölge kuzeydoğu muson rüzgârı sayesinde 4 mevsimin yaşandığı ve güney musonu sayesinde yüksek neme sahip Kuzey bölge. İkinci bölge muson rüzgârından daha az etkilenen yıl boyu tropikal iklimin etkin olduğu sıcak ve genelde kuru ve yağmurlu sezondan oluşan Güney Bölge.¹⁹

Ortalama Yaşam Süresi: 73 yaş.

Tablo 4 ²⁰

Kadın	76,2
Erkek	70,9

60 yaş ve üstü insanlar yaklaşık 9 milyondur ve nüfusun %10'unu oluşturmaktadır.²¹

Vietnam'ın Ekonomisi:

Vietnam'ın 160 ülke ve 70 bölgede ticari faaliyet gösteriyor. Vietnam Avrupa Birliği, Güney Kore, Rusya, Belarus ve Kazakistan'a Serbest Ticaret Antlaşması kapsamında gümrük birliği uyguluyor.²²

Vietnam'ın başlıca ihraç ortakları: Amerika, Japonya, Çin, Güney Kore²³

Vietnam'ın başlıca ithalat ortakları: Çin, Güney Kore, Japonya, Singapur, Tayland'dır.²⁴

¹⁸ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/geo/

¹⁹ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/geo/

²⁰ Veriler 2018 yılı baz alınarak düzenlenmiştir. <https://www.gso.gov.vn/SLTKE/pxweb/en/02.%20Population%20and%20Employment/-/E02.24.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5a7f4db4-634a-4023-a3dd-c018a7cf951d>

²¹ http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/nr040810154926/

²² http://www.mofahcm.gov.vn/mofa/tt_vietnam/nr040810155228/

²³ <http://www.investinadiyaman.gov.tr/Vietnam-icerik-163.html>

²⁴ <http://www.investinadiyaman.gov.tr/Vietnam-icerik-163.html>

Vietnam'ın En Çok İhraç Ettiği Ürünler: Telefon, tekstil ürünleri, bilgisayar ve elektronik ürünler, makine ve teçhizatlar, ayakkabı, ahşap ürünler.²⁵

Vietnam'ın En Çok İthal Ettiği Ürünler: Bilgisayar ve elektronik ürünler, makine parçaları, telefon parçaları, iplikler, demir-çelik, plastik ürünler.²⁶

Para Birimi: Vietnam Dongu(VND). 1 Dolar= 23,143.62 Vietnam Dongu (8 Temmuz Kur bilgisi baz alınmıştır).²⁷

GSYİH: 261,63 milyar dolar²⁸

Kişi Başına Düşen Milli Gelir: 2.589,86 dolar (2018)²⁹

Enflasyon Oranı: %3,54³⁰

İşsizlik Oranı: Ülke genel ortalaması %2,19³¹ (2018)

Vietnam'daki Türk sermayeli firma sayısı: 20³²

Türkiye ve Vietnam'ın İkili Ticari ve Ekonomik İlişkileri:

Başlıca İhraç Ürünlerimiz: Makine ve cihazlar, pamuk ve pamuklu mensucat, sentetik liflerden dokunmuş mensucat, yenilen sakatatlar, defneyaprağı, inorganik kimyasallar, ilaçlar, motorlu taşıtların aksam ve parçaları, doğal taşlardır.³³

Başlıca İthal Ürünlerimiz: Telefonlar, televizyon/monitör aksam ve parçaları, ayakkabılar, makine ve cihazlar, sentetik lifler/iplikler, pamuk ipliği, örülmemiş/örme giyim eşyası, doğal kauçuk, optik cihazlar ve kaju fıstığı.³⁴

²⁵ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

²⁶ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

²⁷ <https://dolar.tlkr.com/vietnam-dongu>

²⁸ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

²⁹ https://www.gso.gov.vn/default_en.aspx?tabid=775

³⁰ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³¹ <https://www.gso.gov.vn/SLTKE/pxweb/en/02.%20Population%20and%20Employment/-/E02.50.px/table/tableViewLayout1/?rxid=5a7f4db4-634a-4023-a3dd-c018a7cf951d>

³² <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³³ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³⁴ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler:

Tablo 5 ³⁵

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2010	106,203	751.327	857.531	-645.124
2011	100,090	1.009,484	1.109,574	-909.394
2012	90,104	1.213,957	1.304,061	-1.123,853
2013	107,299	1.666,812	1.774,111	-1.559,513
2014	168,145	2.009,894	2.178,039	-1.841,750
2015	155,452	1.756,262	1.911,714	-1.600,811
2016	233,875	1.735,856	1.969,731	-1.501,981
2017	237,275	3.048,050	3.285,325	-2.810,775
2018	308,703	1.844,611	2.153,314	-1.535,908
2019	339,060	1.529,402	1.868,462	-1.187,342

Türkiye-Vietnam 6. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı, 16 Ocak 2014 tarihinde Ankara'da Başbakan Yardımcısı Sayın Bülent Arınç ile Vietnam Sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın Vu Huy Hoang tarafından gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında DEİK ve Vietnam Sanayi ve Ticaret Odası arasında Türkiye-Vietnam İş Konseyi kurulmuştur. 16-24 Kasım 2012'de Hanoi ve Ho Chi Minh şehirlerinde İş Forumu düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak, 22 Nisan 2015 tarihinde Ankara'da Türkiye Müteahhitler Birliği'nin eşgüdümüyle Vietnam Ulaştırma Bakanı Dinh La Thang'ın ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret çerçevesinde, bir İş Forumu düzenlenmiştir.³⁶

Vietnam'ın Türkiye'ye yönelik doğrudan sermaye yatırımı bulunmamaktadır. Buna karşılık Vietnam'da aktif olarak faaliyet gösteren 20 adet Türk sermayeli firmanın bulunduğu tespit edilmiştir. Vietnam'daki

³⁵ Veriler milyon ABD doları bazındadır. Erişim Tarihi (21.09.2020).
<http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³⁶ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

yatırımcı firmalarımız; tekstil, elektronik, elektrikli ev aletleri, turizm, tarım ürünleri, restoran, inşaat malzemeleri, maden, lojistik ve kuyumculuk alanlarında faaliyet göstermektedir.³⁷ 2004-2013 yılları arasında Türkiye'nin, Vietnam'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı 770.000 ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Vietnam'da meydana gelen doğal afetlere ve Damrey tayfununun yol açtığı beşeri ve maddi kayıplara karşı destek olmak amacıyla 50.000 ABD doları tutarında insani yardım katkımız BM Hanoi Ofisi katkısıyla 2018 yılında iletilmiştir.³⁸ Yukarda belirtilenlerin yanı sıra TİKA'nın Vietnam Genel İstatistik Ofisi'ne yönelik eğitim programları mevcuttur.³⁹

Türkiye-Vietnam İlişkileri:

Türkiye ile Vietnam arasındaki diplomatik ilişkiler 1978 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin Hanoi'de, Vietnam'ın da Ankara'da Büyükelçilikleri bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Ho Chi Minh City'de muvazzaf Başkonsolosluk açılmasına ilişkin çalışmalar halen sürmektedir. Türkiye ile Vietnam ikili ilişkileri başta ekonomi ve ticaret olmak üzere her alanda gelişme kaydetmektedir. 23-24 Ağustos 2017 yılında Başbakan Binali Yıldırım tarafından gerçekleştirilen ziyaret Türkiye'den Vietnam'a başbakanlık düzeyinde yapılan ilk resmi ziyaret olmuştur. Bunu takiben 17-19 Mart 2015 yılında Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Vietnam ziyareti de 17 yıl aradan sonra ülkemizden Vietnam'a Dışişleri Bakanı düzeyinde yapılan ilk ikili resmi ziyarettir.

2014 yılında Türkiye ile Vietnam arasındaki işbirliğinin yasal zemininin tamamlanması yönündeki çalışmalar çerçevesinde, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ile Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması; Hava Ulaştırma Anlaşması imzalanmıştır. 2015 yılında ise Denizcilik Anlaşması imzalanmıştır. Bunun yanında Gümrük, Tarım ve Veterinerlik alanlarında işbirliğine ilişkin anlaşma ve mutabakat zabitlerine ilişkin süreçler devam etmektedir.

Türkiye ve Vietnam arasında bugüne kadar toplam yedi Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) toplantısı gerçekleştirilmiştir. Son KEK Toplantısı 13 Temmuz 2017 tarihinde Hanoi'de düzenlenmiştir. Ankara ve

³⁷ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³⁸ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

³⁹ <http://www.mfa.gov.tr/vietnam-ekonomisi.tr.mfa>

Hanoi şehirleri arasında 2011 yılında kardeş şehirlik ilişkisi kurulmuştur. 1992 yılından bugüne kadar Türkiye Bursları kapsamında, Vietnam vatandaşları Hükümet Burslarından yararlandırılmıştır. THY'nin Hanoi ve Ho Chi Minh seferleri 27 Haziran 2016 itibarıyla başlamıştır.⁴⁰

⁴⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-vietnam-siyasi-iliskileri.tr.mfa>